

<p>Засновники журналу: Білоцерківський національний аграрний університет ПВНЗ "Університет економіки і підприємництва" ПП "Інститут економіки, технологій і підприємства"</p> <p>Головний редактор: Даниленко А.С., д.е.н., проф., акад. НААНУ</p> <p>Заступник головного редактора: Стельмашук А.М., д.е.н., професор Капітанець С.В., к.п.н., доцент</p> <p>Редакційна рада: Варченко О.М., д.е.н. професор Капітанець Ю.О., к.е.н., доцент Малік М.Й., д.е.н., проф., академік НААНУ</p> <p>Редакційна колегія: Баланюк І.Ф., д.е.н., проф. Борщовецька В.Д., к.п.н. Губенко В.І., д.е.н., професор Івашук Н.Л., д.е.н., професор Кузьмін О.Є., д.е.н., професор Паска І.М., д.е.н. Пуцентейло П.Р., д.е.н., доцент Сатир Л.М., д.е.н. Свиноус І.В., д.е.н. Семів Л.К., д.е.н., професор Сокольська М.О. Шевчук Л.Т., д.е.н., професор Шуст О.А., д.е.н.</p> <p><i>Зарубіжні вчені:</i> Василь Симчера, д.е.н., професор (Росія) Мірослав Сватош, д.е.н., професор (Чехія) Станіслав Шидло, д.е.н., професор (Польща) Тетяна Вархолова, д.е.н., професор (Словаччина) Йозеф Оленські, д.е.н., професор (Польща)</p> <p>Наукові редактори: Джерелейко С.Д., к.е.н., доцент Кемениш І.Г., к.е.н. Нянько В.М., к.е.н. Сава А.П., к.е.н., ст.н.с. Хома Д.М., к.е.н., доцент</p> <p>Редактор: Федоришина Л.М., к.е.н., доцент</p>	<h1>СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ</h1> <p>Міжнародний науково-виробничий журнал</p>	
	<h2>1 2015 (26)</h2>	
	<h3>Зміст</h3>	
	<p>I. Економіка та управління національним господарством</p> <p>Смоленюк Р.П. ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ КОНКУРЕНТО-СПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН..... 5</p> <p>Корженко К.А. ОСНОВНІ СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ..... 14</p> <p>Фігурка М.В. ФОРМУВАННЯ ТАРИФІВ НА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 21</p> <p>Богаць Д.С. АНАЛІЗ І КРИТИКА НАЙБІЛЬШ РОЗПОВСЮДЖЕНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ В УКРАЇНІ..... 27</p> <p>Петраш О.П. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕВЕЛОПЕРСЬКИХ КОМПАНІЙ НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ..... 37</p>	
	<p>II. Економіка та управління підприємствами</p> <p>Стельмашук А.М. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ..... 42</p> <p>Чернецька О.В. СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ..... 51</p> <p>Біломістний О.М., Лічко К.Г. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА..... 56</p> <p>Біломістна І.І., Адаховська Л.В. ВИЗНАЧЕННЯ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА..... 61</p> <p>Жадан М.І., Кахадзе Г.М. ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ВИТРАТ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 68</p> <p>Кошевець В.В. ВПЛИВ ПОЗИТИВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ІМІДЖУ НА ФОРМУВАННЯ ГУДВІЛУ ПІДПРИЄМСТВА..... 74</p> <p>Швець А.П. МОТИВАЦІЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ..... 79</p> <p>Станко Г.В. САМОФІНАНСУВАННЯ ЯК ОДНА ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ ФОРМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 84</p>	
	<p>III. Регіональна економіка, демографія та соціальна політика</p> <p>Ценклер Н.І. РЕГІОН: ПОЛІАСПЕКТНІСТЬ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ..... 92</p> <p>Черемісіна Т.В. СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «РЕГІОНАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ» ТА «РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ» В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ..... 99</p> <p>Антохов А.А. ФОКУСИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛІСТИЧНИХ ВИКЛИКІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ..... 104</p> <p>Бондаревська К.В., Фоменко А.О. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ..... 110</p> <p>Ревко А.М. ОЦІНКА ВПЛИВУ ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА ЯКІСНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ..... 115</p> <p>Шніцер І.Р. ВПЛИВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ДЕМОГРАФІЧНИЙ СТАН ТА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ..... 121</p>	
	<p>IV. Економіка природокористування і екологія</p> <p>Купалова Г.І., Гацька Л.П. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ТА ВИЩОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ..... 130</p> <p>Мельничук Л.С. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 135</p> <p>Неміш П.Д. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ..... 140</p>	

<p>Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 16753-5327P від 10.06.2010 р. перереєстрацію: серія KB № 20300-10100 HP від 23.09.2013</p> <p>Рекомендовано до друку Вченою радою Білоцерківського національного аграрного університету, протокол № 3 від 24 лютого 2015 р.</p> <p>Затверджено Постановою Президії ВАК України від 22 грудня 2010 р. № 1-05/8 як наукове фахове видання України (економічні науки)</p> <p>Журнал входить до таких національних та міжнародних наукометричних баз реферування та індексування:</p> <p>Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe) Index Copernicus Journals Master List, Польща (http://journals.indexcopernicus.com/+p24781498,3.htm)</p> <p>Матеріали журналу знаходяться у вільному доступі на сайті: www.uniep.km.ua</p> <p>Підписано до друку 26 лютого 2015 р.</p> <p>Адреса редакції: 29016, м. Хмельницький, вул. Львівське шосе, 51/2 тел. (096) 01-09-709 www.uniep.km.ua s.kapitanets@mail.ru</p> <p>Тираж 300 прим.</p> <p>Формат 70x108/16. Папір офсетний. Ум. друк арк. 19,2</p> <p>Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000</p> <p>Усі права захищені. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p> <p>© Білоцерківський національний аграрний університет © ПВНЗ “Університет економіки і підприємництва” © ПП “Інститут економіки, технологій і підприємництва”</p>	<p>V. Інноваційно-інвестиційна діяльність</p>	
	Степаненко В.В. БІЗНЕС-ІНКУБУВАННЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ ЦЕНТРИ – ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ.....	148
	Фесун А.С. ДИНАМІЧНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЮ ДЕВЕЛОПЕРСЬКОГО ПРОЕКТУ: РИЗИКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ТА ДІАГНОСТИКИ.....	154
	<p>VI. Облік, аналіз і аудит</p>	
	Дзядичев Ю.В., Любезна І.В. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ МАТЕРІАЛЬНИХ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	162
	Пуцентайло П.Р. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	168
	Шеленко Д.І. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	175
	Візіренко С.В., Закорка Ю.А. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ АУДИТУ МОНЕТАРНИХ АКТИВІВ	180
	Долбнева Д.В. НЕОБХІДНІСТЬ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ВЕДЕННЯ ОБЛІКУ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	185
	Замогильний П.В. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ БЮДЖЕТУВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА АВІАРЕМОНТНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....	193
	<p>VII. Менеджмент, маркетинг, підприємництво</p>	
	Олійник О.О., Сікорська Т.С. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦЯ: ПОГЛЯД СТУДЕНТІВ.....	201
	Колесник Х.С. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РІВНЯ ЯКОСТІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ.....	207
	<p>VIII. Фінансово-кредитна система</p>	
	Левченко Н.М., Скірко М.А. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ КОШТАМИ ЯК СКЛАДОВОЮ МОНЕТАРНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	213
	Клокар О.О. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ	219
	Східницька Г.В. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	226
	Буряк О.П. БАНКІВСЬКА СИСТЕМА США.....	233
	Очеретко Л.М., Заліська К.Р. ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ДОВГОСТРОКОВИМИ БУДІВЕЛЬНИМИ ДОГОВОРАМИ (КОНТРАКТАМИ).....	238
	Проскураков К.І., Бондаренко В.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВУ БАНКІВ.....	245
	Кеменяш І.Г. ОПОДАТКУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗБОРУ В УКРАЇНІ.....	251
	Кривцова Т.О. СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ.....	256
	Ачкасова С.А., Сербін М.Ю., Хурда О.О. ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКУ.....	263
	Кирик О.А. ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АВІАКОМПАНІЙ.....	269
	<p>Критика та бібліографія</p>	
	Симчера В.М. О МНИМЫХ И РЕАЛЬНЫХ ОЦЕНКАХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РОССИИ.....	275
	Автори номера.....	285
	Хроніка подій. Повідомлення.....	

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.432:316.32

Смоленюк Р.П.,
к.е.н., доцент, ректор,
ПВНЗ Хмельницький економічний університет

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Постановка проблеми. Сільське господарство на сьогодні є найменш конкурентоспроможною галуззю національної економіки і його функціонування значною мірою залежить від заходів державної підтримки його розвитку. Продовольча та в значній мірі фінансова безпека країни, підвищення соціальних стандартів життя громадян залежать від ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. У той же час його функціонування значною мірою залежить від об'єктивного регулювання діяльності і державної підтримки. Необхідність державної підтримки аграрного виробництва диктується наслідками загальноекономічної кризи, диспаритетом цін на продукцію сільського господарства і промисловості, недосконалістю діючої фінансово-кредитної системи, реальним спадом доходів сільського населення та необхідністю дотримання зобов'язань України щодо Світової організації торгівлі.

Важливість і необхідність підвищення ефективності регулюючого фінансового впливу держави на характер економічного відтворення в сфері АПК за умов недосконалого ринкового середовища зумовлюють актуальність теми,

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід зазначити, що питанням необхідності та ефективності різних форм механізмів державної підтримки та регулювання сільськогосподарського виробництва присвячені численні праці відомих зарубіжних вчених: Дж. М. Кейнса, П. Самуельсона, А. Сміта, М. Грейсі та відомих українських вчених-аграрників: В.П. Галушка, Г.М. Калетніка, С.М. Кваші, І.І. Лукінова, Ю.О. Лупенка, А.Г. Мазура, В.Я. Месель-Веселяка, М.І. Маліка, О.В. Мороза, О.М. Могильного, П.Г. Саблука, В.М. Ціхановської, О.М. Шпичака та багатьох інших. Тим не менш, науково-теоретичні та методологічні аспекти формування дієвого механізму державного регулювання розвитку аграрної сфери, зокрема в частині її фінансового забезпечення залишаються ще недостатньо дослідженими і потребують поглибленого опрацювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки в умовах трансформаційних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз результатів господарської діяльності підприємств аграрної економіки засвідчує низький рівень віддачі продуктивного потенціалу сільського господарства. При використанні застарілих технологій виробництва, високому рівні його матеріаломісткості, отримані фінансові результати від реалізації товарної продукції багатьох галузей сільського господарства, зокрема тваринницьких, не забезпечують самоокупності виробництва. Аграрна продукція багатьох господарств є низькорентабельною, а в окремих випадках збитковою, а самі виробничі формування є не конкурентоздатними.

Існуюча практика державного регулювання процесів відтворення в аграрному виробництві показує, що заходи регуляторного впливу часто є малоефективними і не використовуються в повній мірі. Фінансова підтримка сільгоспвиробників виплачується несвоєчасно, не в повному обсязі та з порушенням встановленого порядку. Бюджетні дотації виплачуються товаровиробникам для відшкодування витрат, які за об'єктивних причин не покриваються реалізаційними цінами на продукцію. В цих умовах аграрний сектор економіки відчуває брак інвестиційних ресурсів як внутрішнього, так і зовнішнього походження [17].

За науковим визначенням механізм фінансового регулювання виробництва в системі АПК – це концентрація загального підходу використання дії економічних законів у специфічній сфері господарської діяльності. Він включає в себе сукупність взаємозв'язаних форм, методів і важелів впливу на характер здійснення відтворювальних процесів в аграрній економіці [4].

Науково-теоретичне підґрунтя сутності регулювання та змісту його механізму дозволяє констатувати [4; 5], що :

- регулювання аграрного виробництва на державному і регіональному рівнях є об'єктивною умовою управлінської діяльності, оскільки ринковий механізм саморегулювання не забезпечує пропорційності сукупного попиту і пропозиції на продукцію аграрного виробництва;

- в системній теорії механізмів господарський механізм використовує дію економічних законів розвитку відповідної формації і направлений на формування елементів економічної системи, виробничих відносин і відносин власності;

Для забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства окремі дослідники вважають, що в умовах трансформації аграрної економіки поступово повинні набирати силу такі принципи її регулювання [4; 5; 6]:

1) вільної конкуренції товаровиробників на здобуття права землекористування, або придбання земельної ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

2) рівноправності різних форм господарювання, що на відміну від традиційного порядку не містить таких форм прихованого бюджетного фінансування як пільгове оподаткування, субсидії на закупки окремих видів продукції;

3) обов'язкової сертифікації виробництва продукції сільського господарства з підтвердженням права на застосування технологій обробітку ґрунту, хімічних та інших меліорантів і добрив, стимуляторів росту для худоби тощо;

4) самодостатності спеціалізованих господарств у сільському господарстві з урахуванням оптимального землекористування;

5) відповідального підприємництва в сільському господарстві з урахуванням екологічних та соціально-економічних суспільних вимог [14].

В науковій літературі існують також інші пропозиції щодо принципів регулювання [4; 16]: а) принцип законності, що передбачає відповідальності за протиправні дії; б) гармонізації економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників із підприємствами I і III сфер агропромислового комплексу; в) економічної доцільності – направлений на дотримання екологічних норм та екологоорієнтованої економічної поведінки сільськогосподарських працівників; г) регіоналізація ведення сільського господарства, що передбачає врахування значних диспропорцій у територіальній структурі аграрного виробництва та їх впливів на кон'юнктуру продовольчого ринку; д) послідовності як можливості стабілізації розвитку аграрного ринку; е) адекватності, мається на увазі еквівалентність витрат ресурсів отриманим результатам.

В структурі існуючої сукупності методів регулювання аграрної сфери домінуюче місце займають економічні, які реалізуються в безпосередніх і опосередкованих формах впливу на сільськогосподарську діяльність. Зокрема, пряма фінансова підтримка спрямовується безпосередньо на економічний суб'єкт, а непряма – здійснює вплив на інші суб'єкти, з якими співпрацює економічний суб'єкт. Безпосередня державна фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств спрямована на збільшення обсягу фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання і включає в себе низку прийомів, через які здійснюється вплив спеціалізованих державних органів управління.

Для здійснення непрямого впливу держава використовує більш гнучкі економічні і організаційні форми регулювання, метою яких є залучити приватний сектор до участі в програмах розвитку, підвищити інвестиційний клімат чи рівень доходів населення. Опосередкована державна фінансова підтримка об'єктивно передбачає зменшення потреб у фінансових ресурсах суб'єктів господарювання в галузях АПК.

Для забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства формування механізмів його регулювання має бути спрямовано на розв'язання низки ключових взаємопов'язаних завдань [2; 13]:

- продовольче забезпечення і продовольча незалежність держави;

- розвиток сільських територій та спрямування аграрного потенціалу на задоволення потреб населення;

- інтегрування України у світовий продовольчий ринок з розширенням участі в розв'язанні проблем світового продовольчого забезпечення.

На тлі зазначеного, існує необхідність поліпшення дії існуючих механізмів регулювання сфери АПК для використання резервів аграрного потенціалу вітчизняної економіки.

Практика господарювання свідчить, що створена в процесі ринкової трансформації фінансова система не забезпечує руху фінансових потоків, сприятливих для галузей АПК, що особливо важливо для кредиторів, оскільки останні вимагають об'єктивної оцінки фінансового стану позичальників в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Орієнтація вітчизняної практики на традиційні методи фінансово-економічного аналізу, що ґрунтуються на статичному фінансовому аналізі звітності, не дає об'єктивної картини фінансового стану позичальників. Основним недоліком зразків фінансової звітності є неможливість відстежити динаміку грошових потоків, що ставить під сумнів їх об'єктивність. Це тим більш важливо, оскільки більшість сільгосппідприємств приховують свої доходи, щоб уникнути сплати податків і прискорити процес збуту готової продукції [4; 22].

Реалізація зазначених інструментів в аналітичній роботі вимагає визначення конкретних методик і показників господарської діяльності при умові їх фінансової підтримки. Наприклад, для визначення рівня державної підтримки сільгоспвиробників вітчизняна наука пропонує два основних методичних підходи [4; 5; 12].

Перших із них ґрунтується на обчисленні приросту прибутку ($\Delta\Pi$) у результаті зростання державної підтримки:

$$\Delta\Pi = \sum_{i=1}^n (C_{i2} - C_{i1})O_{i2} - \sum_{i=1}^n (C_{i1} - C_{i0})O_{i1},$$

де: C_{i1} , C_{i2} – ціна i -го виду продукції відповідно до i після зростання державної підтримки;

C_{i1} , C_{i2} – собівартість одиниці i -го виду продукції відповідно до i після зростання державної підтримки;

O_{i1} , O_{i2} – обсяг виробництва i -го виду продукції, відповідно, до i після зростання державної підтримки.

Другий показник за призначенням використовується для визначення відносної економії від зниження собівартості продукції чи послуг (ΔZ_m).

$$\Delta Z_m = \sum_{i=1}^n (Z_{m1} - Z_{m2})O_{i2},$$

де: Z_{m1} , Z_{m2} – рівень матеріальних витрат на i -й вид продукції, робіт чи послуг, відповідно, до i після зростання державної підтримки.

На перехідному етапі до ринкових відносин створювалася ситуація, за якої зволікання з інституційними перетвореннями дедалі більше загострювала суперечність між переважно адміністративними засобами державного регулювання та дією механізму ринкового саморегулювання економічної поведінки суб'єктів господарювання. Для забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства основна увага держави зосереджувалася на зміні (удосконаленні) податкового, фінансово-бюджетного, кредитного та інших напрямів регулювання аграрного виробництва (табл. 1) [20; 21].

Таблиця 1

Характеристика трансформаційних змін базових елементів механізму фінансового регулювання аграрного виробництва

Елемент механізму фінансового регулювання	Економічна система		
	Централізована планова економіка	Перехідна (змішана) економіка	Ринкова регульована економіка
Планування виробництва	Річні та стратегічні директивні плани по виробництву та заготівлі сільгосппродукції	Скасування планування, адміністративне обмеження руху продукції	Стратегічне планування, прогнозування, баланси виробництва і споживання
Оподаткування	Оподаткування як інструмент централізованого розподілу ресурсів	Податкові звільнення і пільги, списання та реструктуризація боргів	Оподаткування доходу та створення рівних конкурентних умов господарювання
Ціноутворення	Адміністративне ціноутворення	Лібералізація торгових операцій	Ринкове ціноутворення,
Матеріально-технічне забезпечення	Лімітний розподіл матеріально-технічних ресурсів	Запровадження лізингових операцій за рахунок коштів держбюджету, відсутність фінансових ресурсів	Розвинуті ринки засобів виробництва, широкий вибір фінансових інструментів
Бюджетне регулювання	Бюджетна підтримка виробництва за рахунок дотацій, незалежно від їх ефективності	Антикризові заходи, програми бюджетної підтримки, непрозорість отримання коштів	Субсидування виробництва на конкурентних засадах
Кредитування	Фінансово-кредитне забезпечення	компенсація відсоткових ставок з держбюджету	Розвинуті ринки фінансових і кредитних послуг
Страховання	Обов'язкове державне страхування урожаю	Відсторонення держави від формування ринку страхових послуг	Розвинутий ринок страхових послуг,

Джерело: авторська розробка

В таблиці 1 подана характеристика трансформаційних змін базових елементів механізму фінансового регулювання аграрного виробництва.

З метою забезпечення об'єктивного підходу до визначення напрямів фінансового регулювання розвитку сільського господарства важливо провести аналіз існуючих і рекомендованих важелів державного регуляторного впливу на аграрну економіку.

Система оподаткування як важіль державного регулювання має вплив на обсяги, спеціалізацію, співвідношення сільськогосподарської і несільськогосподарської діяльності, вибір організаційно-правової форми підприємництва, рівень ефективності використання наявних ресурсів тощо. Відомо, що в сільському господарстві передбачені три способи оплати податків: а) звичайна система оподаткування; б) спрощена система оподаткування; в) фіксований сільськогосподарський податок. Останній вважається важливою формою державної підтримки аграрного виробництва.

Встановлено, що запровадження фіксованого податку для сільськогосподарських товаровиробників забезпечує щорічне зменшення суми податків на 1,4 млрд. грн., або майже вдвічі, а сумарний рівень податків відносно виручки від реалізації сільськогосподарської продукції становить 7%, тоді як у промисловості цей показник у 4-5 разів вищий [1; 3]. Тому, з метою підтримки розвитку сільського господарства доцільно продовжувати використання вищезазначеного податку.

Серед засобів державного регулювання аграрної сфери особлива роль відведена політиці бюджетної підтримки галузі. Бюджетні засоби, що найбільш широко застосовувались в останні роки, поділяються на дві основні групи. Перша – безповоротні субсидії, субвенції, дотації, кредити, надання гарантій щодо повернення іноземних кредитів суб'єктами господарювання тощо; друга – кошти, що мали надійти до державного бюджету як фіскальні платежі, проте держава свідомо відмовилась від них на користь товаровиробників шляхом надання різноманітних пільг. Зазначені інструменти виконують функцію не лише господарського, а й соціального регулювання, оскільки мають значний вплив на доходи підприємств і зайнятих в них працівників, на платоспроможний попит домогосподарств та в кінцевому підсумку на соціально-політичну стабільність у країні [7].

Специфічним засобом довгострокового кредитування стало запровадження фінансового лізингу на закупівлю сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва та часткове відшкодування її вартості. Привабливість лізингових операцій для комерційних банків пов'язана з наявністю реального забезпечення завдяки механізму застави об'єктів лізингу. Проте, як показав аналіз використання лізингу, внутрішній попит на технічні засоби виробництва значно перевищував пропозицію, а через НАК "Укragролізинг", за експертними оцінками, поставлялось лише 4% тракторів і 4% зернозбиральних комбайнів від загальних обсягів реалізації вітчизняної та іноземної техніки [9], що супроводжувалося зростанням зносу технічних засобів. Тому темпи щорічного списання зношеної техніки на порядок перевищували її закупівлю.

В той же час в розвинутих країнах придбання основних засобів виробництва на умовах фінансового лізингу займає 2-ге місце після банківського кредиту. За даними Європейської федерації асоціації лізингових компаній, у формі лізингових операцій в Англії здійснюється 28,2% усіх інвестицій, Швеції – 26,3%, Франції – 17,5% і Німеччини – 16,6% [10; 11; 15].

На початку перехідного періоду поширено використовувався такий засіб прямого субсидування підприємств, як державні гарантії за іноземні кредити, що надавалися для придбання сільськогосподарської техніки, кормових добавок, насіннєвого матеріалу та інших ресурсів. [8; 23]. Цей механізм залучення зовнішніх інвестицій позитивно зарекомендував себе в інших державах з перехідною економікою, але виявився не зовсім ефективним в умовах України, оскільки вказані гарантії надавалися за недостатньої інформованості суб'єктів господарювання щодо умов конкурсу, а в окремих випадках тим комерційним структурам, які створювались спеціально під зазначену схему кредитування. При цьому не було узгодженої схеми кредитування із забезпеченням надійних гарантій повернення коштів.

Таким чином, необґрунтоване надання державних гарантій окремим підприємствам – фаворитам призвело до появи заборгованості за отриманими кредитами і значних бюджетних видатків на їх погашення та обслуговування.

Не сприяла поліпшенню регулювання аграрних відносин і система ціноутворення на сільськогосподарську продукцію. Згідно Закону України "Про ціни і ціноутворення від 3 грудня 1990 р. №507" система мала забезпечувати: а) об'єктивне співвідношення в цінах на промислову і сільськогосподарську продукцію; б) рівня економічні умови і стимули для розвитку всіх форм власності; в) збалансований ринок засобів виробництва, товарів і послуг; г) протидію монопольним тенденціям; д) розширення сфери застосування вільних цін; е) підвищення якості продукції; є) соціальні гарантії для низькооплачуваних і малозабезпечених громадян. З цією метою започатковано вільні ціни і тарифи. Закон установив, що механізм державних регульованих цін реалізовується через встановлення державних фінансових цін і тарифів. При здійсненні експортних та імпорتنних операцій мають застосовуватись контрактні ціни, що корелюються з відповідним рівнем цін та кон'юнктурою світового ринку.

Втім, лібералізація цін і тарифів мала руйнівні наслідки для сільського господарства. В умовах постійного зростання обсягів сільськогосподарської продукції на закупівлю одиниці матеріально-технічного ресурсу, трактора, комбайна тонни добрив тощо, тобто нееквівалентного обміну між

сільським господарством та іншими галузями економіки, аграрні товаровиробники мали великі грошові втрати, які приводили до заборгованості перед бюджетами усіх рівнів, зокрема із заробітної плати [11].

З метою стримування подальшого спаду виробництва було введено механізм підтримки еквівалентності товарообміну між сільським господарством та іншими галузями національного господарства. Запровадження цього механізму дозволило мінімізувати розрив між темпами росту цін на промислову продукцію та продукцію сільського господарства [22, с.135]. Однак через нестачу бюджетних коштів держава змушена була припинити дію зазначеного механізму, оскільки низька купівельна спроможність населення зумовила стримування місцевими органами влади цін на сільськогосподарську продукцію.

Держава періодично намагалася вводити цінову підтримку сільського господарства, зокрема, було введено доплати на молоко, худобу і птицю, які реалізуються в державні резерви сільськогосподарськими товаровиробниками. На виплату цих доплат було запроваджено механізм акумуляції податку на додану вартість, отриманого від реалізації продукції сільгоспвиробниками підприємствами м'ясної і молочної продукції [20, с. 137].

Аналіз різних шляхів урегулювання міжгалузевого цінового диспаритету підтверджує необхідність доповнення ринкового механізму ціноутворення на сільськогосподарську продукцію виваженням, прозорим і передбачуваним державним впливом на цей процес та активну участь у гарантуванні мінімального рівня доходів її виробників. При цьому необхідно унеможливити спотворюючий вплив на поведінку контрагентів аграрного ринку, деформацію ринкової мотивації при укладанні контрагентів аграрного ринку, деформацію ринкової мотивації при укладанні контрактів, утворення монопольних ніш, надання персональних преференцій структурам-фаворитам, бюрократизацію економіки, зростання її корумпованості та інших негативних наслідків, що, як правило, супроводжують участь державних органів регулювання у перерозподілі суспільних ресурсів [18; 19].

Практика підтвердила доцільність використання ще одного із інструментів регулювання аграрної сфери – державних заставних операцій із зерном [12]. Важливим державним завданням регуляторного впливу є налагодження механізму ціноутворення сучасними біржовими технологіями. Аналіз обсягів реалізації сільськогосподарської продукції на біржовому ринку (за спотовими контрактами) показує, що її частка в загальному обсязі реалізації не перевищує 5-7% (при мінімальній нормі 10 %), що дає підстави вважати біржові ціни непрезентабельними, тобто вони ще не стали невід'ємною складовою ринкового механізму ціноутворення як сигналу для розробки бізнес-планів. Проведене опитування товаровиробників показує, що основними каналами збуту продукції для 59% опитаних фермерів і 54% реформованих підприємств є прямий продаж з поля, майже 50% реалізують свою продукцію через посередників і лише 1% через біржу [5; 21].

Важливим етапом в державному регулюванні цін на організованому аграрному ринку мав стати Закон України від 24 червня 2004 р. №1877 “Про державну підтримку сільського господарства”, який частково набув чинності з 1 січня 2005 року. Ним передбачено державне регулювання гуртових цін окремих видів сільськогосподарської продукції через механізм установавання ціни рівноваги (фіксинг) на рівні, не нижчому за мінімальну закупівельну ціну та не вищому за максимальну закупівельну ціну при дотриманні антимонопольного законодавства і правил дострокової конкуренції.

Водночас в цьому законі зроблено застереження, що держава не буде втручатися в процес ціноутворення за межами організованого аграрного ринку, крім нормативно визначених випадків тимчасово адміністративного регулювання цін. При цьому законом встановлено, що Кабінет Міністрів України може застосовувати такі інструменти впливу: а) обмеження рівня торгової націнки (знижки) на гуртовому або роздрібному ринку; б) встановлення граничних рівнів рентабельності переробників товару і осіб, які надають послуги із зберігання аграрної продукції; в) установавання граничних цін продажу на рівні максимальної (мінімальної) закупівельної ціни; г) встановлення нетарифних обмежень (квот) щодо імпорту або експорту; д) визначення як обов'язкової передумови митного оформлення експорту придбання об'єкту цінового регулювання на експортній сесії аграрної біржі.

Для реалізації державних функцій були створені нові структури – Аграрний фонд, Фонд аграрних страхових субсидій, Аграрна біржа, розрахунково-кліринговий центр та інші агенти, діяльність яких спрямована на комплексне забезпечення переходу від наявної ситуації «слабкої держави», контрольованої сильними компаніями на тлі ринкової стихії до “сильної держави”, яка на засадах партнерства прозора, в інтересах суспільства і бізнесу спрацьовує з сильними компаніями задля прогнозованості і стабільності на агропродовольчому ринку. Проте даний закон блокується певними групами інтересів і до того ж містить низку суперечливих положень, а тому потребує приведення їх у відповідність до існуючого правового поля та міжнародних договорів.

У 2007 році була затверджена Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Її основними завданнями задекларовані: створення організаційно-правових та соціально-економічних умов для комплексного розвитку сільських територій; підвищення рівня зайнятості сільського населення; підтримка конкурентоспроможності аграрного сектору; подолання стихійності та мінімізації аграрного ринку; створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення тощо.

Для її реалізації передбачалося відповідне фінансове забезпечення, у тому числі й за рахунок бюджетних асигнувань. Як показала практика, фінансові параметри програми не знаходили відповідного забезпечення в Державному бюджеті.

Специфічні особливості набуло державне регулювання аграрних ринків після вступу України до СОТ. В цьому контексті варто виділити наступні нормативно-законодавчі акти.

Спочатку Законом України "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідком фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України" було скасовано нульову ставку ПДВ з 1 січня 2009 року. Натомість, запроваджено спеціальний режим оподаткування діяльності у сфері сільського і лісового господарства та рибальства, який передбачає акумуляцію сільгосппідприємствами коштів ПДВ за результатами всіх операцій з реалізації сільськогосподарської продукції. Крім того, продовжено термін дії фінансового сільськогосподарського податку.

Однак у лютому 2009 року був прийнятий Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання негативним наслідкам впливу світової фінансової кризи на розвиток агропромислового розвитку", яким зокрема передбачалося:

- виплати переробним підприємствам дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за продане ними молоко та м'ясо у живій вазі, що забезпечило в 2009 році підтримку підприємств галузі в обсязі 1,7-2,0 млрд. грн;

- запровадження без обмеження у часі спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість діяльності у сфері сільського і лісового господарства та рибальства. Це дало можливість у 2009 році залишати у розпорядженні сільгоспвиробників додаткових 7,4 млрд. грн;

- продовження без обмежень у часі дії фінансованого сільськогосподарського податку, сумарний ефект якого становить приблизно 2,5 млрд. грн.

При вступі до СОТ Україна взяла на себе зобов'язання щодо сукупного виміру підтримки сільського господарства (СВП), яка акумулює в собі окремі програми "жовтого кошика" і який згідно з вимогами СОТ України не повинна перевищувати, визначеного за базовим періодом 2004-2006 рр. розміру у 3 млрд. 43 млн. грн. Крім того, Україна додатково щорічно може витратити на програми продуктової підтримки за "жовтого кошика" до 5% від вартості базового сільськогосподарського товару (1 млрд. грн. у базовому періоді); на програми непродуктової підтримки за "жовтим кошиком" – до 5% вартості валової продукції сільського господарства (3 млрд. 51 млн. грн. у базовому періоді); на програми підтримки за "зеленим кошиком" – необмежено (2 млрд. 424 млн. грн. у базовому періоді). Це суттєво вплинуло на обсяги та напрями бюджетного фінансування аграрного ринку. В цьому плані, вступивши до СОТ, Україна погіршила умови фінансового регулювання агропромислового виробництва. Тепер після вступу до СОТ, Україна зобов'язана скоротити обсяги бюджетного фінансування заходів, що відносяться до так званого "жовтого кошика" на 20%, або обмежити їх до п'ятивідсоткового розміру підтримки від вартості валової продукції сільського господарства, окремо за товарною і нетоварною частинами.

В сучасній моделі функціонування і розвитку аграрної економіки слід використовувати систему важелів механізму регулювання аграрного виробництва, які мали б сприяти ефективній сільськогосподарській діяльності.

Вітчизняному сільському господарству при формуванні ефективного механізму фінансового регулювання необхідно скористатися зарубіжним досвідом. Аналіз практики фінансового регулювання агропромислового виробництва в розвинутих країнах світу, зокрема Європейському Союзі (ЄС) показує, що в рамках бюджету ЄС обов'язкове фінансування на підтримку сільського господарства забезпечується Європейським фондом сільськогосподарської орієнтації і гарантій. Кошти цього фонду переважно виділяються на гарантії сільськогосподарським товаровиробникам через спільні організації, що забезпечують регулювання внутрішнього ринку шляхом інтеграційних закупок, відшкодування витрат, пов'язаних з із зберіганням продукції, прямими державними субсидіями та субсидіями на сприяння реалізації продукції і дотаціями на її експорт.

Значна державна підтримка і регулювання аграрного виробництва здійснюється і в інших країнах світу. Зокрема, основним регулюючим інструментом в США стали бюджетні програми, яких за всю історію їх впровадження нараховується більше ста. Головні програми підтримки галузі реалізуються через спеціальне Агентство з обслуговування ферм, яке має свої підрозділи у кожному штаті та більшості графств країни.

Аграрна політика Канади здійснюється також через відповідні програми і законодавче регулювання, що має федеральну, федерально-провінційну, провінційну та галузеву ієрархію. Традиційно система державних преференцій сільському господарству Канади, на відміну від США і ЄС, базується не на прямій підтримці прибутковості галузі, а на заходах, які сприяють фермерським господарствам отримувати стабільно середні надходження коштів від продажу продукції.

Державне фінансування сільського господарства Бразилії складає близько 80% від потреб, в основному за рахунок спеціальних програм кредитування. На сьогоднішній день аграрні товаровиробники мають можливість фінансувати свою діяльність за рахунок власних коштів і банківських кредитів, що складають до 30%, договорів – розписок (40% від загального фінансування)

та власні кошти сільгоспвиробників.

В світлі дослідження державного фінансового регулювання розвинутих країн світу важливо окреслити можливість адаптації України до цієї практики, особливо в умовах її приєднання до СОТ. Адаптація України до вимог СОТ здійснюється на основі прийняття відповідних організаційних та законодавчих заходів. Так, в процесі виконання “Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” формується інвестиційно-інноваційна модель розвитку сільського господарства, що зумовлено посиленням конкурентної боротьби на ринку сільськогосподарської продукції та інтеграції України у міжнародний економічний простір.

Висновки з проведеного дослідження. Фінансовий механізм конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки – це концентроване використання дії економічних законів у специфічній сфері господарської діяльності, що включає в себе сукупність взаємозв'язаних форм, методів і важелів впливу на характер здійснення відтворювальних процесів в аграрній економіці.

Існуюча практика державного регулювання процесів відтворення в аграрному виробництві показує, що заходи регуляторного впливу часто є малоефективними і не використовуються повною мірою.

Для забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства в умовах трансформаційних змін поступово повинні набирати силу такі принципи її регулювання: вільної конкуренції товаровиробників на здобуття права землекористування; рівноправності різних форм господарювання; обов'язкової сертифікації виробництва продукції сільського господарства; відповідального підприємництва в сільському господарстві з урахуванням екологічних та соціально-економічних суспільних вимог.

Для забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства формування механізмів його регулювання має бути спрямовано на розв'язання низки ключових взаємопов'язаних завдань: продовольче забезпечення і продовольча незалежність держави; розвиток сільських територій та спрямування аграрного потенціалу на задоволення потреб населення; інтегрування України у світовий продовольчий ринок з розширенням участі в розв'язанні проблем світового продовольчого забезпечення.

В сучасній моделі конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки слід використовувати систему важелів механізму регулювання аграрного виробництва, які мали б сприяти ефективній сільськогосподарській діяльності. Вітчизняному сільському господарству для формування ефективного механізму фінансового регулювання необхідно скористатися зарубіжним досвідом.

Бібліографічний список

1. Безуглий М.Д. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України / М.Д. Безуглий, М.В. Зубець // Аналітична доповідь. – К. : ААНУ. – 2010. – 23 с.
2. Бородіна О.М. Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність / О.М. Бородіна // Економіка і прогнозування. – 2006. – №1. – С. 109-126.
3. Губський Б. Інтернаціоналізація української економіки / Б. Губський, Д. Лук'яненко, В. Сіденко // Економіка України. – 2000. – № 9. – С. 15-22.
4. Дієсперов В. Злободенні потреби сільськогосподарської праці / В. Дієсперов // Економіка України. – 2001. – № 9. – С. 50-58.
5. Дем'яненко М.Я. Проблемні питання державної політики фінансової підтримки сільського господарства / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2011. – № 7. – С. 67-72.
6. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія / [М.Я. Дем'яненко, П.Г. Саблук, В.М. Скупий та ін.] ; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.
7. Діброва А.Д. Державне регулювання сільського господарства: теорія, методологія, практика / А.Д. Діброва. – К. : ВРД “Формат”. – 2008. – 448 с.
8. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Я.А. Жаліло. – К. : НІС, 2003. – 368 с.
9. Зоря С. Субсидування сільського господарства: досвід зарубіжних країн та можливості і доцільність його використання в Україні / С. Зоря // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 60-66.
10. Економічна політика : навч. посіб. / О.О. Беляєв, А.С. Бабело, М.І. Діба та ін. – К. : КНТУ, 2004. – 287 с.
11. Калінчик М.В. Проблеми дотування сільськогосподарського виробництва в Україні / М.В. Калінчик, М.М. Ільчук // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2003. – Вип. 66. – С. 24-30.
12. Колобова А. Ценовые взаимоотношения партнеров в агропромышленном секторе / А. Колобова, Е. Проценко // Экономист. – 2003. – № 7. – С. 51-58.
13. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці / М.Х. Корецький. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 200 с.

14. Лисецький А.С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз / А.С. Лисецький. – К. : Оріан, 2005. – 374 с.
15. Лузан Ю.Я. Розвиток державної підтримки аграрного сектору АПК в умовах членства в СОТ / Ю.Я. Лузан // Облік і фінанси в АПК. – 2008. – № 3. – С. 4-10.
16. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. – Ужгород: УВА, 2005. – 400 с.
17. Мостовий Г.І. Агробізнес: державне регулювання / Г.І. Мостовий. – Харків: Основа, 2002. – 300 с.
18. Саблук П.Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3-16.
19. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.
20. Терещук С.М. Науково-теоретичні засади механізму регулювання агропромислового виробництва / С.М. Терещук // Матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених. Серія "Економічні та загальноосвітні науки". – Умань: УНУС, 2012. – Ч.2. – С.111-113.
21. Терещук С.М. Фінансування сільськогосподарського виробництва під заставу майбутнього врожаю (досвід Бразилії) / С.М. Терещук, В.Е. Андрієвський // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 118-130.
22. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001) [Шпичак О.М., Плющ І.С., Рижук С.М. та ін.] ; за ред. О.М. Шпичака. – К. : ННЦ ІАЕ УААН, 2002. – 408 с.
23. Шевченко М.О. Механізми державного регулювання й підтримки розвитку аграрного бізнесу на інвестиційно-інноваційній основі / М.О. Шевченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 8. – С. 61-65.

References

1. Bezuhlyi, M.D., Zubets, M.V. (2010), *Ekonomichni aspekty reformuvannia ahrarno-promyslovoho kompleksu Ukrainy* [Economic aspects of reforming the agricultural and industrial complex of Ukraine], *Analitichna dopovid, AANU*, Kyiv, Ukraine, 23 p.
2. Borodina, O.M. (2006), "State support for agriculture: the concept, mechanisms, efficiency", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 1, pp. 109-126.
3. Hubskeyi, B., Lukianenko, D., Sidenko, V. (2000), "Internationalization of Ukrainian economy", *Ekonomika Ukrainy*, no. 9, pp. 15-22.
4. Diiesperov, V. (2001), "Urgent needs of agricultural labor", *Ekonomika Ukrainy*, no. 9, pp. 50-58.
5. Demianenko, M.Ya. (2011), "Problematic issues of state policy of financial support for agriculture" // *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 67-72.
6. Demianenko, M.Ya., Sabluk, P.H., Skupyi, V.M. and others (2011), *Derzhavna polityka finansovoi pidtrymky rozvytku ahrarnoho sektoru APK* [State policy of financial support for development of the agricultural sector AIC], monograph, *NNTs IAE*, Kyiv, Ukraine, 372 p.
7. Dibrova, A.D. (2008), *Derzhavne rehuliuвання silskoho hospodarstva: teoriia, metodolohiia, praktyka* [State regulation of agriculture: theory, methodology, practice], *VRD "Format"*, Kyiv, Ukraine, 448 p.
8. Zhalilo, Ya.A. (2003), *Ekonomichna stratehiia derzhavy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Economic strategy of the state: theory, methodology, practice], *NIS*, Kyiv, Ukraine, 368 p.
9. Zoria, S. (2007), "Subsidizing agriculture: the experience of foreign countries and the possibility and expediency of its use in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 6, pp.60-66.
10. Bieliaiev, O.O., Babelo, A.S., Dyba, M.I. and others (2004) *Ekonomichna polityka* [Economic policy] tutorial, *KNTU*, Kyiv, Ukraine, 287 p.
11. Kalinchyk, M.V., Ilchuk, M.M. (2003), "Problems of subsidizing agricultural production in Ukraine", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, Iss. 66, pp. 24-30.
12. Kolobova, A., Plyushchenko, Ye. (2003), "Price relationships of partners in the agricultural sector", *Ekonomist*, no. 7, pp. 51-58.
13. Koretskyi, M.Kh. (2002), *Derzhavne rehuliuвання ahrarnoi sfery u rynkovii ekonomitsi* [State regulation of agrarian sector in a market economy], publication *UADU*, Kyiv, Ukraine, 200 p.
14. Lysetskyi, A.S. (2005), *Prodovolcha bezpeka Ukrainy: teoriia, metodolohiia, empyrchnyi analiz* [Food security in Ukraine: theory, methodology, empirical analysis], *Oriany*, Kyiv, Ukraine, 374 p.
15. Luzan, Yu.Ya. (2008), "Development of state support for the agricultural sector of AIC in terms of membership in the WTO", *Oblik i finansy v APK*, no. 3, pp. 4-10.
16. Mohylnyi, O.M. (2005), *Rehuliuвання ahrarnoi sfery* [Regulation of agrarian sphere], *UVA*, Uzhhorod, Ukraine, 400 p.
17. Mostovyi, H.I. (2002), *Ahrobiznes: derzhavne rehuliuвання* [Agribusiness: state regulation], *Osnova*, Kharkiv, Ukraine, 300 p.
18. Sabluk, P.T., (2009), "The main directions for strategy development of the agricultural and industrial complex in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 3-16.

19.Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya. (2012), *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions for development of agriculture in Ukraine for the period until 2020], *NNTs IAE*, Kyiv, Ukraine, 182 p.

20.Tereshchuk, S.M. (2012), *Naukovo-teoretychni zasady mekhanizmu rehuliuвання ahropromysloвого vyrobnytstva* [Scientific and theoretical basis of the mechanism of regulation of agroindustrial production], *Materialy vseukrainskoi naukovoï konferentsii molodykh vchenykh* [Proceedings of the All-Ukrainian scientific conference of young scientists], Series "Economic and general education sciences", part 2, UNUS, Uman, Ukraine, pp.111-113.

21.Tereshchuk, S.M., Andriievskiy, V.E. (2012), "Financing agricultural production on bail the future harvest (experience of Brazil)", *Ekonomika APK*, no. 2, pp.118-130.

22.Shpychak O.M., Pliushch I.S., Ryzhuk S.M. and others (2002), *Tsinoutvorennia v protsesi reformuvannia ahropromysloвого kompleksu Ukrainy (1990-2001)* [Pricing in the process of reforming agroindustrial complex in Ukraine (1990-2001)], *NNTs IAE UAAN*, Kyiv, Ukraine, 408 p.

23.Shevchenko, M.O. (2011), "Mechanisms of state regulation and support the development of agricultural business on investment and innovation basis", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 8, pp.61-65.

Смоленюк Р.П. ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Мета Метою дослідження є обґрунтування фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки в умовах трансформаційних змін.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загально-наукові та спеціальні методи: зокрема - діалектичний, індукції і дедукції – при обґрунтуванні стратегії фінансового механізму конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки в умовах трансформаційних змін; монографічний – при визначенні сутності фінансового механізму, його форм і важелів, функцій і принципів функціонування, а також при вивченні зарубіжного досвіду фінансового регулювання аграрного виробництва; структурно-логічний – при визначенні концептуальних підходів до формування структури моделі фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства.

Результати. Обґрунтовано сутність, функції і принципи функціонування фінансового механізму конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки. Виявлено проблемні питання існуючого фінансового механізму і визначено напрями його удосконалення. Вивчено світовий досвід державного фінансового регулювання і підтримки аграрного виробництва. Визначено концептуальні підходи до формування структури моделі фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства.

Наукова новизна. Визначено систему важелів і сформовано структуру фінансового механізму регулювання конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки.

Практична цінність. Отримані результати дослідження направлені на створення ефективного фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки.

Ключові слова: аграрна економіка, трансформаційні зміни, фінансовий механізм, напрями розвитку, конкурентоспроможність.

Smoleniuk R.P. FINANCIAL MECHANISM OF COMPETITIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ECONOMY IN TERMS OF TRANSFORMATIONAL CHANGES

Purpose. The aim of the article is to substantiate the financial mechanism for ensuring competitive development of agricultural economy in terms of transformational changes.

Methodology of the study. General scientific and special methods were used in the research process, in particular: – dialectical, induction and deduction – for substantiation the strategy of the financial mechanism of competitive development of agrarian economy in terms of transformational changes; monographic – in determining the nature of the financial mechanism, its forms and leverages, functions and principles of functioning as well as the study of foreign experience of financial regulation of agricultural production; structural and logical – in defining conceptual approaches to formation the model structure of the financial mechanism to ensure a competitive development of agriculture.

Findings. It has been substantiated the essence, functions and principles of functioning the financial mechanism of competitive development of agricultural economy. It has been was revealed problematic issues of existing financial mechanism and directions of its improvement have been determined. It has been studied international experience of state financial regulation and support of agricultural production. Conceptual approaches to formation of the structure model of financial mechanism for ensuring a competitive development of agriculture have been determined.

Originality. It has been determined the system of leverages and the structure of the financial mechanism for regulation of development competitive of agricultural economy has been formed.

Practical value. The obtained results of research aimed at creating an effective financial mechanism for ensuring competitive development of agricultural economy.

Key words: agricultural economy, transformational changes, financial mechanism, directions of development, competitiveness.

Смоленюк Р.П. ФИНАНСОВЫЙ МЕХАНИЗМ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Цель. Целью исследования является обоснование финансового механизма обеспечения конкурентоспособного развития аграрной экономики в условиях трансформационных изменений.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи: в частині - діалектичний, індукції та дедукції - при обґрунтуванні стратегії фінансового механізму конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки в умовах трансформаційних змін; монографічний - при визначенні сутності фінансового механізму, його форм та рычагів, функцій та принципів функціонування, а також при вивченні зарубіжного досвіду фінансового регулювання аграрного виробництва; структурно-логічний - при визначенні концептуальних підходів до формування структури моделі фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства.

Результати. Обґрунтовано сутність, функції та принципи функціонування фінансового механізму конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки. Виявлені проблемні питання існуючого фінансового механізму та визначені напрями його удосконалення. Вивчено світовий досвід державного фінансового регулювання та підтримки аграрного виробництва. Визначені концептуальні підходи до формування структури моделі фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку сільського господарства.

Наукова новизна. Визначено систему рычагів та сформовано структуру фінансового механізму регулювання конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки.

Практична цінність. Отримані результати дослідження спрямовані на створення ефективного фінансового механізму забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрної економіки.

Ключові слова: аграрна економіка, трансформаційні зміни, фінансовий механізм, напрями розвитку, конкурентоспроможність.

УДК 338.486

**Корженко К.А.,
к.е.н., доцент кафедри маркетингу,
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету**

ОСНОВНІ СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Сучасна індустрія туризму – одна з найбільш швидко прогресуючих галузей світового господарства, вплив якої на економіку приймаючої країни виявляється у більш швидкій окупності вкладених коштів та отриманні доходу у вільно конвертованій валюті, підвищенні ділової активності населення, розширенні виробництва товарів і послуг. У багатьох країнах туризм входить у першу трійку провідних галузей держави, розвивається швидкими темпами і відіграє важливе соціальне та економічне значення.

В Україні туризм також є невід'ємною складовою економіки країни, самостійним видом економічної діяльності, що сприяє розвитку її економіки з урахуванням міжнародного досвіду організації у сфері надання туристичних послуг. Однак, нестабільна соціально-політична ситуація в країні та пов'язані з цим системні економічні кризові явища, зниження темпів розвитку промисловості; проблеми візового, митного режиму, відсутність гарантій безпеки; нестабільна ситуація на валютному ринку створюють несприятливі конкурентні умови та негативно впливають на стан вітчизняної туристичної галузі.

З метою сталого розвитку туристичної галузі в Україні, формування конкурентних переваг туристично-рекреаційних зон, а також зміцнення ринкових позицій суб'єктів туристичного бізнесу, актуальним є аналіз і визначення сучасних проблем індустрії національного туризму в Україні, а також розробка низки стратегічних заходів щодо їх розв'язання не лише на рівні державної політики у сфері туризму та участі у конкретних і обґрунтованих програмах розвитку галузі, а і певної визначеності у взаємовідносинах туристів, органів місцевої громади та населення в процесі туристської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи розвитку національного туризму, зміцнення конкурентоспроможності туристично-рекреаційних зон в Україні, питання ефективного функціонування вітчизняних суб'єктів туристичного бізнесу досліджувались багатьма вітчизняними науковцями, зокрема: О. О. Бейдик [1], М. П. Бондаренко [2], Л. І. Гонтаржевська [3], Л. П. Дядечко [4], В. Ф. Кифяк [5], М. П. Кляп [6], Р. Б. Кожухівська [7], О. О. Любіцева [8], М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух [9], Т. Г. Сокол [10], В. В. Шмагіна [11] та іншими. Відомо, що розвиток туристичної галузі дуже чутливий до економіко-політичного стану країни, тому, зважаючи на нестабільність соціально-політичної та економічної ситуації в Україні, визначені раніше перспективи стратегічного розвитку національного туризму та умови ефективного функціонування туристичної

галузі поступово втрачають свою актуальність. Це зумовило необхідність дослідження головних проблем сучасної туристичної галузі з урахуванням нових умов життєдіяльності країни, які негативно впливають на стан національного туризму, а також визначення стратегічних заходів щодо стабілізації ситуації у туристичній сфері та можливостей її розвитку у майбутньому.

Постановка завдання. Метою статті є розробка практичних рекомендацій щодо стабілізації ситуації у туристичній сфері та можливостей розвитку національного туризму в Україні у стратегічній перспективі. Реалізація поставленої мети зумовила необхідність аналізу наявного стану туристичної індустрії та виявлення перешкод, що гальмують її розвиток, а також внесення пропозицій щодо усунення існуючих проблем для ефективного функціонування туристичної галузі в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі туризм – це багатогранне явище, тісно пов'язане з економікою, історією, географією, архітектурою, медициною, культурою, спортом та іншими сферами життєдіяльності людини. Однак жодна з них не може повністю і вичерпно охарактеризувати його як об'єкт власних досліджень і жоден з існуючих соціально-економічних інститутів не в змозі самостійно розв'язати комплекс його проблем. Існує багато поглядів на туризм як на галузь господарства, так і на міжгалузовий комплекс або ринок, де туристичне підприємство з продукції різних галузей формує туристичний продукт [5].

Згідно з визначенням Всесвітньої туристської організації (ВТО), туризм є похідним від французького *tour* (прогулянка, поїздка) і розглядається як подорож у вільний час, один із видів активного відпочинку [5].

Закон України «Про туризм» визначає туризм як тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає [12]. За Н. Ф. Реймерсом, туризм – це будь-яка подорож з метою відпочинку і знайомства з новими регіонами й об'єктами [5], а О. О. Бейдик дає наступне пояснення цього терміна: туризм – це форма масового подорожування та відпочинку з метою ознайомлення з навколишнім середовищем, що характеризується екологічною, освітянською та іншими функціями [1]. В. Ф. Кифяк визначає туризм як сферу господарського комплексу, що забезпечує десятку частину світового валового продукту. Ця галузь розвивається швидкими темпами і в найближчі роки може стати найбільш важливим сектором підприємницької діяльності [5].

Сучасний туризм займає провідні позиції у світовій економіці і є однією з найбільш розвинутих сфер відпочинку. За оцінкою Всесвітньої туристичної організації (ВТО), туризм посідає перше місце серед галузей світового господарського комплексу за обсягом експорту товарів і послуг. У сфері міжнародного туристичного обміну річний оборот становить понад 2 трлн. дол. США. За даними СОТ, загальна кількість туристів (міжнародних та внутрішніх) з урахуванням екскурсантів становить більше третини населення земної кулі, а прибуток від туризму в світі перевищив 500 млрд. дол. США [4].

Упродовж останніх років в Україні туристична галузь інтенсивно розвивалася. Як зазначають експерти, від функціонування туризму безпосередньо залежить життєдіяльність понад 40 галузей економіки України та близько 10-15% її населення. Проте за даними СОТ, частка туристичної галузі у ВВП країни становить лише 2% [2], що свідчить про те, що туристичний потенціал країни використовується не повною мірою, ринок туристичних послуг функціонує недостатньо ефективно [13]. Головними причинами уповільнення розвитку туризму в Україні є: неефективне і нераціональне використання природних ресурсів, відсутність чіткої стратегії розвитку індустрії туризму і чіткого його регулювання, недостатньо розвинена інфраструктура, а також система транспортного обслуговування туристів; недостатній рівень якості надання туристичних послуг та інше.

Отже, ефективне функціонування ринку туристичних послуг є важливим фактором соціально-економічного розвитку будь-якої країни, визначає об'єктивні закони розвитку людського суспільства в умовах глобальних тенденцій у світовій економіці.

В силу специфіки своєї природи, ринок туристичних послуг здійснює як прямий економічний вплив на розвиток країни в цілому, так і суттєво регулює розвиток таких взаємопов'язаних галузей, як транспорт і зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів народного споживання, що оцінюється значним мультиплікативним ефектом, виступає каталізатором соціально-економічного розвитку, прямо і побічно сприяє підвищенню якості життя населення.

Досить вагомий туристичний потенціал України, при правильному його використанні, може забезпечити швидкий розвиток ринку туристичних послуг в країні, а отже, отримання значних валютних надходжень, нарощування доходів бюджетів, розвиток виробництва споживчих товарів, підвищення рівня життя населення. В Україні існують усі передумови для розвитку туристичної сфери. Зручне географічне розташування, сприятливий клімат, різноманітний рельєф, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів, культурно-історичної спадщини, розгалуження санаторно-курортної бази – всі ці фактори обумовлюють конкурентні переваги України в пропозиції туристичного продукту [14].

На сьогоднішній день туристичний потенціал України розкритий не повністю, про що свідчить частка туристичної галузі в структурі ВВП країни (1,5-2,5%). Основними перешкодами на шляху розвитку туризму в Україні виступають переважно фактори управлінського, економічного, екологічного, соціального і культурного характеру [15].

За рівнем конкурентоспроможності на світовому туристичному ринку в 2013 р. Україна займає 76 місце з 140 країн, що порівняно з 2011 р. характеризується позитивною динамікою розвитку, піднявшись з 85 позиції [16]. Перші три місця займають Швейцарія, Німеччина та Австрія, про що свідчать дані Всесвітнього Економічного Форуму, який протягом семи років досліджує галузь подорожей і туризму і формує звіт про конкурентоспроможність окремих країн [17].

На думку одного з провідних фахівців туризму Роберта А. Браймера, в даний час найбільш гальмуючим фактором у розвитку туризму на суспільному рівні є відсутність уваги та підтримки з боку політиків та громадської влади. Коли на туризм не розраховують, то його доходи не визначені, відсутнє ретельне планування та, як наслідок, відсутній і розвиток. Як тільки з'явиться глибока зацікавленість на законодавчому рівні, об'єднання зусиль для підйому статусу індустрії туризму на більш високий рівень не тільки у вигляді декларацій, а конкретних заходів щодо встановлення та підтримки зв'язків, почне ефективно діяти маркетинг у сфері туризму, можна розраховувати на відчутні результати [5].

Туристичний ринок дуже чутливий до змін в економіці. При стабільних цінах зростання особистого споживання на 2,5% збільшує витрати на туризм на 4%, а зростання особистого споживання на 5% – витрати на туризм на 10% [18]. Багато країн за рахунок розвитку в'їзного туризму вирішують проблеми платіжного балансу і забезпечують поповнення державного бюджету [19]. У зв'язку з цим, активізація в'їзного та розвиток внутрішнього туризму виступає важливим напрямом підвищення економічного зростання як кожного регіону, так і країни в цілому.

Дані про динаміку туристичних потоків в Україні за 2007-2013 рр. представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка туристичних потоків в Україні за 2007-2013 рр.

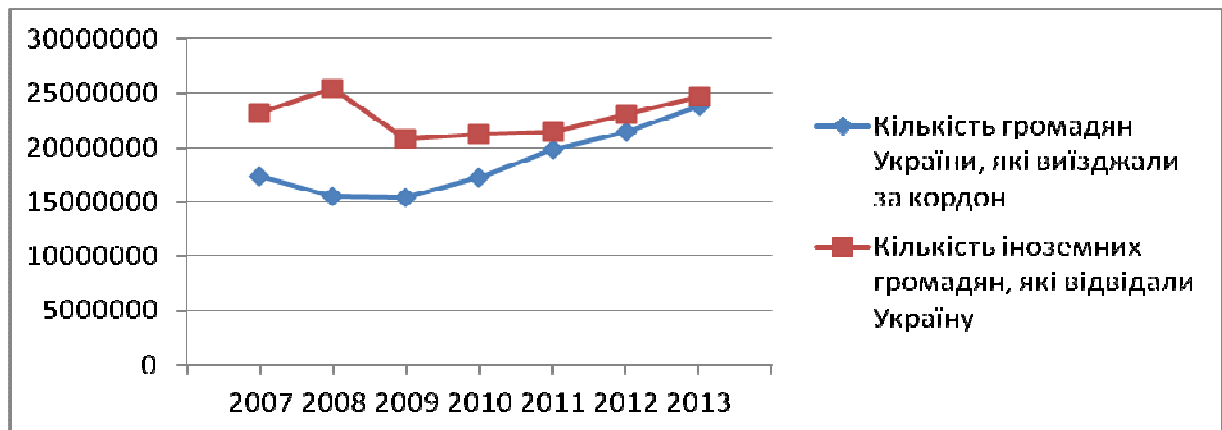
Рік	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон, осіб - усього	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, осіб - усього	Кількість туристів, які скористалися послугами українських суб'єктів тур. діяльності, осіб - усього	Із загальної кількості туристів:			
				Іноземні туристи, осіб	Туристи – громадяни України, які виїжджали за кордон, осіб	Внутрішні туристи, осіб	Кількість екскурсантів
2007	17334653	23122157	2863820	372455	336049	2155316	2393064
2008	15498567	25449078	3041655	372752	1282023	1386880	2405809
2009	15333949	20798342	2290097	282287	913640	1094170	1909360
2010	17180034	21203327	2280757	335835	1295623	649299	1953497
2011	19773143	21415296	2199977	234271	1250068	715638	823000
2012	21432836	23012823	3000696	270064	1956662	773970	865028
2013	23761287	24671227	3454316	232311	2519390	702615	657924

Джерело : складено автором на основі [20]

Згідно даних табл. 1, в Україні спостерігається стабільне зростання обсягу туристичних потоків. За даними Адміністрації Держприкордонслужби України, у 2007 році з України виїжджало понад 17 млн. туристів, продовж наступних двох років (2008-2009 рр.), враховуючи кризову ситуацію в країні і світі, цей показник знизився на 2 млн. чол. Однак, впродовж наступних чотирьох років (2010-2013 рр.) потік в'їзного туризму зростає в 1,4 рази (38% від показника 2010 р.).

На відміну від інтенсивного розвитку в'їзного туризму, загальний обсяг іноземних громадян, які відвідали Україну, характеризується нестабільними коливаннями. Так, незначне зростання в'їзного туризму у 2008 році (на 10% в порівнянні з 2007 р.), перекреслюється зниженням даного показника у 2009 році на 4,7 млн. чол. Проте, поступове зростання кількості іноземних громадян, які відвідали нашу країну продовж наступних чотирьох років (2010-2013 рр.) не розвіює стійко сформованого скепсису щодо слабого фінансування, недостатньої уваги та занепаду національної індустрії.

На підставі статистичних даних, наведених у табл. 1, побудовано гістограму (рис. 1), з якої видно, що кількість туристів з 2007 р. по 2013 р., які виїжджали за кордон, збільшилася на 37,1%, а кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, за 7 років зросла лише на 6,7%.

Рис. 1. Динаміка зміни виїзного та в'їзного туризму за 2007-2013 рр.

Джерело : складено автором на основі [20]

Невтішний результат слабкого розвитку в'їзного та внутрішнього туризму свідчить про існування низки глобальних причин, що носять взаємозалежний характер і потребують систематичного, комплексного втручання для формування ефективної та перспективної туристичної галузі України. Враховуючи сучасний стан туристичної галузі, базуючись на аналізі нормативної, науково-практичної та статистичної інформації, нами було виявлено 8 основних проблем, які перешкоджають ефективному розвитку туристичного ринку в Україні:

1. Недосконала нормативно-правова база туристично-рекреаційної сфери, що обмежує потенційні можливості розвитку туристичної галузі, і, як результат - низька привабливість серед споживачів.

2. Неефективний маркетинг, який є результатом непрофесійного застосування коштів, відведених на маркетингову діяльність, як на рівні окремо взятої туристичної компанії, так і в масштабах регіонів і держави в цілому.

3. Недостатньо розвинена туристична інфраструктура, мережі доступних готелів у сфері туристично-рекреаційного бізнесу, низький рівень комфорту туристичних зон.

4. Невідповідність сервісного обслуговування туристів міжнародним стандартам ВТО, нерозвинена система впровадження додаткових послуг, завищена цінова політика.

Саме якість запропонованих послуг є тим показником, за яким Україна значно відстає від багатьох держав з подібним рекреаційно-туристичним потенціалом. Внаслідок цього багато жителів України вважають за краще відвідувати іноземні курорти, отримуючи фактично за ті ж гроші набагато вищий рівень обслуговування та комфорту, тим самим, вкладаючи фінансові кошти в економіку інших країн. Даний факт свідчить про серйозну необхідність підвищення рівня якості вітчизняних туристичних послуг до європейських стандартів, що значно прискорило б розвиток туризму в Україні і привернуло б більше охочих відпочити в Україні із ближнього зарубіжжя.

5. Високий ступінь зношеності комунальної інфраструктури, у т.ч. інфраструктури водопостачання та водовідведення, низька якість більшості автошляхів, транспортного обслуговування, нераціональне використання природних ресурсів.

6. Недобросовісна робота контролюючих структур щодо відповідності заявлених у рекламній інформації умов відпочинку, переліку пропонованих послуг, розповсюдженні рекламної інформації, дійсному стану туристичних об'єктів. Адже, популярна форма прикрашання існуючого стану, навмисне розповсюдження недостовірної інформації, створює хибне враження і дезорієнтує потенційних клієнтів в процесі вибору місць відпочинку.

7. Недостатність корисної інформації про місця відпочинку, замовчування можливих недоліків та протипоказань туристичних подорожей, а також тривалість і складність процесу отримання дозволу на відвідування певної туристичної зони з урахуванням законодавчих вимог, правил і норм певної держави.

8. Нестабільність економічної та політичної систем, масштабні бюрократичні перешкоди, високі податкові зобов'язання, які вимагають значних часових і фінансових витрат, відсутність чіткої стратегії розвитку і регулювання туристичної індустрії – все це є вагомими перешкодами на шляху ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в галузі туризму та стабільного розвитку індустрії туризму в Україні.

Наявність великої низки проблем свідчить про можливість розвитку національного туризму тільки у випадку значної фінансової підтримки з боку держави, проте сучасна Україна не має економічної можливості здійснювати інвестування. В результаті складається ситуація, коли з одного боку, активно розвивається «туризм для багатих», тобто виїзний туризм, який сприяє зростанню

фінансових потоків з України, а з іншого боку, в тіні залишаються внутрішній і в'їзний туризм, для розвитку яких потрібна мобілізація значних державних ресурсів і серйозні зміни на законодавчому рівні. Таким чином, в Україні практично не використовується національний туристичний потенціал, а розвиток туристичної інфраструктури знаходиться у вкрай низькому стані, що вимагає серйозного і професійного втручання. З метою забезпечення розвитку національного туризму, нами запропоновано ряд стратегічних заходів, а саме:

1. Удосконалення існуючої законодавчої бази та механізмів її реалізації.
2. Збільшення витрат на маркетинг, рекламу та інформаційну підтримку туристичних об'єктів з боку держави.
3. Розвиток і впровадження фінансово-економічних механізмів для стимулювання туристичної діяльності та залучення інвестицій.
4. Підготовка кваліфікованих фахівців, покращення якості надання туристичних послуг.
5. Розвиток туристичної інфраструктури, транспортного забезпечення, покращення якості сервісу відповідно до міжнародних стандартів ВТО, впровадження додаткових послуг.
6. Створення і реалізація програм із захисту навколишнього середовища та культурної спадщини.

Важливими чинниками, які впливатимуть надалі на розвиток ринку туризму, є демографічні зміни, матеріальний і соціальний стан населення, рівень освіти, тривалість відпустки, професійна зайнятість та багато інших чинників. Одним з вагомих факторів впливу є добробут населення. Існує чіткий зв'язок між тенденцією розвитку туризму, загальним економічним розвитком і особистими доходами громадян.

Отже, щорічне збільшення доходів громадян України призведе до більш інтенсивної туристичної діяльності і, зокрема, до збільшення кількості споживачів з високими доходами. Якщо у майбутньому населення України буде характеризуватися як таке, що має підвищену якість життя, відпочинок, подорожі, мистецтво, культура стануть основними елементами, які заповнять вільний час людини [18].

Висновки з проведеного дослідження. На підставі аналізу та узагальнення фактичного стану туристичної галузі було виявлено основні проблеми, які перешкоджають ефективному розвитку туристичного ринку в Україні, а також запропоновано стратегічні заходи щодо перспективного розвитку національного туризму в Україні. Обґрунтовано, що формування високорозвинутої індустрії туризму в Україні та її інтеграція у світовий ринок туристичних послуг невід'ємно пов'язані з вирішенням гострих політичних та соціально-економічних проблем, а також використанням міжнародного досвіду. Поступове усунення існуючих проблем сприятиме формуванню конкурентних переваг національного туризму, зміцнить ринкові позиції на міжнародному рівні, впливатиме на покращення фінансово-економічного та соціально-культурного розвитку країни.

Бібліографічний список

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Бондаренко М.П. Туристичний сектор економіки України: реалії та перспективи / М.П. Бондаренко // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 1. – С. 104-119.
3. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні / Л.І. Гонтаржевська. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.
4. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу / Л.П. Дядечко. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.
5. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с.
6. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К. : Знання, 2011. – 334 с.
7. Кожухівська Р.Б. Туризм в Україні: стан, фактори та перспектива розвитку / Р.Б. Кожухівська // Вісник Донецького національного університету. – 2010. – № 1. – С. 84-86.
8. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг / О.О. Любіцева. – К. : Альтерпрес, 2006. – 436 с.
9. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу / Мальська М.П., Худо В.В., Цибух В.І. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
10. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності / Т.Г. Сокол. – К. : Грамота, 2006. – 264 с.
11. Шмагина В.В. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития / В.В. Шмагина, С.К. Харичков. – Одесса : Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 70 с.
12. Про туризм : Закон України від 15.09.95 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1282-15>.
13. Гусаковська Т.О. Перспективи розвитку туристичної галузі в Полтавському регіоні / Т.О. Гусаковська, М.М. Логвин // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2012. – № IV. – С. 48-56.

14. Алексеева Н.Ф. Дослідження туристичних потоків в Україні / Н.Ф. Алексеева, О.Я. Дринь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/20_AND_2014/Economics/13_173577.doc.htm.
15. Грабовенська С.П. Сучасний стан і тенденції розвитку туристичної сфери в Україні / С.П. Грабовенська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newbiznet.com.ua/index.php/ru/articles/80-market/335-2013-07-31-07-08-09>.
16. Федоренко А. Развитие туризма в Украине (анализ туристической конкурентоспособности) / А. Федоренко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://socium.com.ua/2014/01/tourism-development-in-ukraine/>
17. Всесвітній економічний форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.weforum.org/>
18. Перспективы развития туризма в Украине и влияние социальных, демографических и других факторов на туристический рынок [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/tourism/364>
19. Лойко О.Т. Туризм и гостиничное хозяйство / О.Т. Лойко. – Томск : Издательство ТПУ, 2005. – 152 с.
20. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References

1. Beidyk, O.O. (2001), *Rekreatsiino-turystski resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia* [Recreation and tourism resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning], VPTs "Kyivskiy universytet", Kyiv, Ukraine, 395 p.
2. Bondarenko, M.P. (2011), "Tourism sector of Ukraine: Realities and Prospects", *Ekonomika i prohnouzuвання*, no. 1, pp. 104-119.
3. Hontarzhevskaya, L.I. (2008), *Rynok turystychnykh posluh v Ukraini* [Tourism market in Ukraine], Skhidnyi vydavnychiy dim, Donetsk, Ukraine, 180 p.
4. Diadechko, L.P. (2007), *Ekonomika turystychnoho biznesu* [The economy of tourism business], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 224 p.
5. Kyfiak, V.F. (2003), *Orhanizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini* [The organization of tourism in Ukraine], Zelena Bukovyna, Chernivtsi, Ukraine, 312 p.
6. Kliap, M. P. and Shandor, F.F. (2011), *Suchasni riznovydy turyzmu* [Modern varieties of tourism], Znannia, Kyiv, Ukraine, 334 p.
7. Kozhukhivskaya, R.B. (2010), "Tourism in Ukraine: state and development prospects factors", *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu*, no. 1, pp. 84-86.
8. Liubitseva, O.O. (2006), *Rynok turystychnykh posluh* [Tourism market], Alterpres, Kyiv, Ukraine, 436 p.
9. Malska, M.P., Khudo, V.V. and Tsybukh, V.I. (2004), *Osnovy turystychnoho biznesu* [Basics of tourism business], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 272 p.
10. Sokol, T.G. (2006), *Osnovy turystychnoi diialnosti* [Basics of tourism activities], Hramota, Kyiv, Ukraine, 264 p.
11. Shmagina, V.V. and Kharichkov, S.K. (2000), *Rekreatsiia i turizm v systeme sovremennykh prioritetov sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia* [Recreation and tourism in the modern priorities system of socio-economic development], Institut problem rynku i ekonomyko-ekologicheskyykh issledovaniy NAN Ukrainy, Odessa, Ukraine, 70 p.
12. Verkhovna Rada Ukrainy (1995), *Pro turyzm* [About Tourism] : Zakon Ukrainy vid 15.09.95 № 324/95-VR, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1282-15> (access date January 21, 2015).
13. Husakovska, T.O. and Lohvyn, M.M. (2012), "Prospects for the development of the tourism industry in Poltava region", *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu*, no. IV, pp. 48-56.
14. Aleksieieva, N.F. and Dryn, O.Ya. "Research of tourist flows in Ukraine", available at: http://www.rusnauka.com/20_AND_2014/Economics/13_173577.doc.htm (access date January 21, 2015).
15. Hrabovenska, S.P. "The current state and trends of tourism development in Ukraine", available at: <http://www.newbiznet.com.ua/index.php/ru/articles/80-market/335-2013-07-31-07-08-09> (access date January 20, 2015).
16. Fedorenko, A. "The development of tourism in Ukraine (analysis of tourism competitiveness)", available at: <http://socium.com.ua/2014/01/tourism-development-in-ukraine/> (access date January 21, 2015).
17. *Vsesvitnii ekonomichnyi forum* [World Economic Forum], available at: <http://www.weforum.org/> (access date January 22, 2015).
18. *Perspektivy razvitiia turizma v Ukraine i vliianie sotsialnykh, demograficheskikh i drugikh faktorov na turisticheskii rynek* [Prospects of tourism development in Ukraine and influence by social, demographic and other factors on tourism market], available at: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/tourism/364> (access date January 21, 2015).

19. Loyko, O.T. (2005), *Turizm i gostinichnoe khoziaystvo* [Tourism and hotel industry], Izdatelstvo TPU, Tomsk, Russia, 152 p.
20. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date January 21, 2015).

Корженко К.А. ОСНОВНІ СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Мета – розробка практичних рекомендацій щодо стабілізації ситуації у туристичній сфері та можливостей розвитку національного туризму в Україні у стратегічній перспективі.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних вчених за досліджуваною проблемою, законодавчі та нормативні акти України. В процесі роботи були використані загальнонаукові методи, зокрема: методи формальної логіки, систематизації та узагальнення, табличного та графічного аналізу. Інформаційною базою для досліджень стала офіційна інформація Державної служби статистики України, дані мережі Internet, власні аналітичні розрахунки.

Результати. Проведено аналіз туристичного ринку України, графічно відображено тенденцію зміни виїзного та в'їзного туризму за 2007-2013 рр. Виявлено основні проблеми, що перешкоджають розвитку національного туризму. Обґрунтовано доцільність та перспективність розвитку туристичної індустрії, в сучасних економічних умовах країни. Запропоновано стратегічні заходи щодо розвитку національної туристичної індустрії, щодо удосконалення існуючої законодавчої бази та механізмів її реалізації; збільшення витрат на маркетинг, рекламу та інформаційну підтримку туристичних об'єктів з боку держави; впровадження фінансово-економічних механізмів для стимулювання туристичної діяльності та залучення інвестицій; підготовки кваліфікованих фахівців, покращення якості надання туристичних послуг; розвитку туристичної інфраструктури, транспортного забезпечення, покращення якості сервісу відповідно до міжнародних стандартів ВТО; впровадження додаткових послуг, а також створення і реалізації програм із захисту навколишнього середовища та культурної спадщини.

Наукова новизна. На підставі аналізу туристичного ринку України, виявлених проблем, враховуючи економічну та політичну нестабільність, запропоновано низку стратегічних заходів щодо розвитку національного туризму у стратегічній перспективі.

Практична значущість. Запропоновані стратегічні заходи можуть бути використані державними органами регулювання туризму в Україні, місцевою владою туристично-рекреаційних зон, а також підприємствами туристичної галузі.

Ключові слова: туристична індустрія, національний туризм, в'їзний туризм, внутрішній туризм, ринок туристичних послуг, стратегічні перспективи, розвиток.

Korzhenko K.A. MAJOR STRATEGIC PERSPECTIVE OF NATIONAL TOURISM IN UKRAINE UNDER THE SOCIAL AND ECONOMIC INSTABILITY

Purpose. Working the practical recommendations for stability the situation in tourism and opportunities of development of national tourism in Ukraine in a strategic perspective.

Methodology of research. The theoretical basis of the study are scientific work by local scientists on the investigated problem, legislative and normative act of Ukraine. The general scientific methods were used during operation, particularly: methods of formal logic, systematization and generalization, tabular and graphical analysis. For the research, the information base included the official information of the State Statistics Service of Ukraine, Internet data network, own analytical calculations.

Findings. The analysis of the tourist market of Ukraine, displayed graphically trend changes and exit outbound tourism during the 2007-2013 years. The main problems of hindering the development of national tourism were identified. The feasibility and prospects for development. The advisability and prospects of development the tourism industry in the current economic conditions of the country were grounded. The strategic measures of development the national tourism industry were proposed. A strategic measures to develop the national tourism industry were proposed: for the improvement of the existing legal framework and mechanisms for its implementation; increased spending on marketing, advertising and informational support to tourist sites of the state; implementation of financial and economic mechanisms to stimulate tourism and attract investment; training of qualified specialists to improve the quality of tourist services; development of tourism infrastructure, transport, improving the quality of service in accordance with international standards of the WTO; introduction of additional services, as well as the creation and implementation of programs to protect the environment and cultural heritage.

Originality. On the basis of analysis of the Ukrainian tourist market, identified problems, in view of the economic and political instability, has been proposed a number of measures to develop the national tourism in strategic perspective.

Practical value. The proposed strategic measures can be used by state regulators tourism in Ukraine, local authorities of tourist and recreation areas and the tourism enterprises.

Key words: tourism industry, national tourism, inbound tourism, domestic tourism, tourism market, strategic perspective, development.

Корженко К.А. ОСНОВНЫЕ СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Цель. Разработка практических рекомендаций по стабилизации ситуации в туристической сфере и возможностей развития национального туризма в Украине в стратегической перспективе.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды отечественных ученых по исследуемой проблеме, законодательные и нормативные акты Украины. В процессе работы были использованы общенаучные методы, в частности: методы формальной логики, систематизации и обобщения,

табличного і графічного аналізу. Інформаційною базою для досліджень стала офіційна інформація Госуларственной служби статистики України, дані сн Internet, собсвенные аналітичні расчеты.

Результаты. Проведен аналіз туристического рынка Украины, графически отображены тенденции изменений выездного и въездного туризма за 2007-2013 гг. Определены основные проблемы, препятствующие развитию национального туризма. Обоснована целесообразность и перспективность развития туристической индустрии в современных экономических условиях страны. Предложены стратегические мероприятия для развития национальной туристической индустрии по совершенствованию существующей законодательной базы и механизмов ее реализации; увеличению расходов на маркетинг, рекламу и информационную поддержку туристических объектов со стороны государства; внедрению финансово-экономических механизмов для стимулирования туристической деятельности и привлечению инвестиций; подготовке квалифицированных специалистов, улучшению качества предоставления туристических услуг; развитию туристической инфраструктуры, транспортного обеспечения, улучшению качества сервиса в соответствии с международными стандартами ВТО; внедрению дополнительных услуг, а также созданию и реализации программ по защите окружающей среды и культурного наследия.

Научная новизна. На основании анализа туристического рынка Украины, выявленных проблем, учитывая экономическую и политическую нестабильность, предложен ряд мероприятий по развитию национального туризма в стратегической перспективе.

Практическая значимость. Предложенные стратегические меры могут быть использованы государственными органами регулирования туризма в Украине, местными властями туристско-рекреационных зон, а также предприятиями туристической отрасли.

Ключевые слова: туристическая индустрия, национальный туризм, въездной туризм, внутренний туризм, рынок туристических услуг, стратегические перспективы, развитие.

УДК 330.837

Фігурка М.В.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки,
менеджменту та маркетингу,
Івано-Франківський інститут менеджменту ТНЕУ

ФОРМУВАННЯ ТАРИФІВ НА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Стан житлово-комунального господарства України в умовах фінансово-економічної кризи потребує докорінних змін і реформувань як на національному, так і на регіональному рівні. Житлово-комунальне господарство України характеризується високим рівнем зношеності основних засобів та низьким рівнем рентабельності діяльності підприємств даної галузі, й це створює проблему щодо докорінного його реформування для забезпечення населення держави якісними послугами на належному рівні.

Місцеві бюджети на регіональному рівні виділяють незначні кошти на розвиток підприємств житлово-комунального господарства й це є недостатнім для забезпечення безперебійного надання послуг підприємствами даної галузі для споживачів.

Важливою постає проблема модернізації підприємств житлово-комунального господарства, які на основі певних управлінських дій зі сторони держави та місцевих бюджетів мають сприяти суттєвому підвищенню ефективності та ритмічності діяльності підприємств даного сектору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В економічних джерелах та публікаціях є значна кількість наукових доробок щодо основних аспектів функціонування підприємств житлово-комунального господарства. Безліч питань, пов'язаних з формуванням галузі висвітлено в працях П. Бубенка, В.І. Тітяєва, О.В. Димченка [1], О.Ю. Амосова [2], В. Базилович та Г. Філюк [3], В. Безлюбенка [5], С. Білої [6], В. Полуянова [7], О. Попадюк [8] та в публікаціях низки інших дослідників. Проте поза увагою дослідників залишаються питання щодо аналізу оцінки формування тарифів на житлово-комунальні послуги для населення України.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та оцінка існуючих тарифів на основні види комунальних послуг, які пропонуються населенню в певних обласних центрах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан розвитку підприємств житлово-комунального господарства характеризується тим, що тарифи на різні види комунальних послуг формуються з урахуванням цін на газ та електроенергію, а також вони є диференційовані в залежності від областей України.

Органи місцевого самоврядування в областях України мають значний вплив на формування тарифів на комунальні послуги на місцевому рівні, що відповідно і створює диференціацію між містами обласного підпорядкування.

Важливим акцентом, котрий формує свідомість населення України, яке в останній період є досить вразливим і соціально незахищеним, є інформація про постійне підвищення цін в оплаті комунальних послуг й це часто спричиняє постійну обуреність населення, яке у своїй свідомості сприймає зростання тарифів критично та неоднозначно.

Отже, найбільш вагомим чинником, який є каталізатором зростання тарифів на комунальні послуги є: електроенергія, газопостачання та інші менш важливі складові, компоненти якого формують ціну на певний вид послуги.

Таким чином, ріст цін на послуги ЖКГ є результатом зростання цін на важливі категорії енергоносіїв, що в значній мірі формує ціну кінцевого виду продукту похідної послуги.

Не винятком є формування тарифів на послуги водопостачання та водовідведення в обласних центрах України. Відомо, що пересічний споживач завжди має бажання платити за надані йому послуги і одержувати найкращу продукцію. Разом з тим, кожен споживач хоче отримувати наданий йому продукт найкращої та бездоганної якості, що є ознакою того, що за продукт доведеться сплатити вищу ціну. Тому в в низці аналізованих нами областей тариф на вказані послуги більший від середнього по Україні, що пов'язано додатково понесеними витратами на модернізацію устаткування та обладнання у водоканалах.

Прикладом цього факту є м. Івано-Франківськ, де пройшла на якісному рівні заміна обладнання та повна модернізація очисних стоків і фільтрів, що відповідно і вплинуло на ціну тарифу даного виду послуги, яка становить 8,28 гривень за метр кубічний і якість наданої води для населення є одна з кращих в Україні (табл. 1).

Таблиця 1

**Формування тарифів на послуги водопостачання та водовідведення
для населення в деяких обласних центрах України**

(станом на жовтень 2014 року)

Обласні центри України	Разом послуги водопостачання і водовідведення	Відсоток до середньо-українського значення	З них					
			Водопостачання, грн/м ³	Питома вага тарифів на водопостачання у % до всіх послуг	Відсоток до середньо-українського значення	Водовідведення, грн/м ³	Питома вага тарифів на водопостачання у % до всіх послуг	Відсоток до середньо-українського значення
Середнє значення по Україні	8,13	x	4,18	51,4	X	3,94	48,5	X
Вінниця	2,87	35,3	1,66	57,8	39,7	1,21	42,2	30,7
Житомир	9,37	115,2	3,71	39,6	88,8	5,66	60,4	143,6
Івано-Франківськ	8,28	101,8	3,71	44,8	88,8	4,40	53,1	111,7
Луцьк	8,52	104,8	4,31	50,6	103,1	4,21	49,4	106,9
Миколаїв	9,88	121,5	5,50	55,7	131,6	4,38	44,3	111,2
Полтава	10,52	129,4	5,84	55,5	139,7	4,68	44,5	118,8
Рівне	10,52	129,4	5,94	56,5	142,1	4,58	43,5	116,2
Суми	5,01	61,6	2,66	53,1	63,6	2,35	46,9	59,4
Тернопіль	7,52	92,5	3,17	42,2	75,8	4,36	58,0	110,7
Хмельницький	7,93	97,5	3,84	48,4	91,9	4,09	51,6	103,8
Чернівці	8,99	110,6	5,59	62,2	133,8	3,40	37,8	86,3

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Високі тарифи в деяких областях України, які є більшими від середніх по Україні є свідченням про значні витрати фінансових ресурсів, що в багатьох випадках є цілком виправданими та доцільними.

В середньому по Україні тарифи на вказані види послуг коливаються на рівні 8,13 гривень за метр кубічний.

Тому цілком оправданими є вищі тарифи в низці областей від середнього значення по Україні (в Івано-Франківській області на 1,8% більші, у Волинській області на 4,8% більші, у Чернівецькій області на 10,6% більші, у Житомирській на 15,2% більші, у Миколаївській на 21,2% більші та у Полтавській та Рівненській областях відповідно на 29,4% більші тарифи на послуги водопостачання та водовідведення).

В процесі аналізу нами виявлено, що тільки в чотирьох обласних центрах України (м. Вінниця, м. Суми, м. Тернопіль, м. Хмельницький) даний показник менший за середньостатистичний показник по Україні.

Проте, варто сказати, що значне зuboжіння великої кількості населення у зв'язку з фінансовою кризою в Україні та відповідними інфляційними процесами створює проблему, що споживач не в змозі оплатити за користування комунальними послугами.

Разом з тим, низький рівень тарифів в зазначених нами областях, свідчить про майже повну відсутність амортизаційних відрахувань на об'єкти, які надають дані послуги. Це є свідченням про високий рівень зношеності об'єктів водопровідних мереж й це не дозволяє споживачам отримувати якісну продукцію у власні квартири.

Ремонт і відбудова зношених водопровідних мереж є запорукою якісних і своєчасно наданих послуг суб'єктам господарювання та населенню.

Тарифи на утримання будинків і споруд та прибудинкових територій з ліфтом є дуже контрастні і майже половина міст перевищують середнє значення по Україні (табл. 2).

Таблиця 2

Формування тарифів з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій по обласних центрах України

(станом на жовтень 2014 року)

Показник	Будинки:				Відхилення тарифів з утримання будинків і споруд з ліфтом до споруд без ліфта	
	з ліфтом, грн/м ²	відсоток до середньо-українського значення	без ліфта, грн/м ²	відсоток до середньо-українського значення	абсолютне	відносне
Середнє значення по Україні	1,67	x	1,38	x	+0,29	121,0
Середнє значення по областях						
Вінниця	2,77	165,9	2,09	151,4	+0,68	132,5
Житомир	2,10	125,7	2,01	145,7	+0,09	104,5
Івано-Франківськ	0,99	59,3	0,72	52,2	+0,27	137,5
Луцьк	2,04	122,2	1,58	114,5	+0,46	129,1
Миколаїв	1,79	107,2	0,96	69,6	+0,83	186,5
Полтава	0,95	56,9	0,66	47,8	+0,29	143,9
Рівне	2,05	122,8	1,61	116,7	+0,44	127,3
Суми	1,49	89,2	1,43	103,6	+0,06	104,2
Тернопіль	1,55	92,8	1,27	92,0	+0,28	122,0
Хмельницький	1,25	74,9	1,01	73,2	+0,24	123,8
Чернівці	1,39	83,2	1,10	79,7	+0,29	126,4

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Важливим аспектом щодо формування тарифів на послуги ліфтового господарства є те, що воно знаходиться у вкрай занедбаному стані. Це пояснюється тим, що акумулювання коштів є незначне і ремонт ліфтів в багатоквартирних будинках є потрібний, оскільки спричиняє безліч незручностей для мешканців багатоквартирних будинків.

Зважаючи на той факт, що споживачі послуг, які постійно користуються ліфтом добираючись до власних осель часто не відчують якісних і своєчасних змін у покращенні в обслуговуванні та в постійній, безперебійній та ритмічній роботі ліфтів вони і не намагаються своєчасно справляти кошти за користування даним видом послуги. Це в свою чергу спричиняє несвоєчасну сплату коштів за утримання прибудинкових територій, вартість яких входить у кошти на утримання та користування ліфтом.

Так, середнє значення по Україні на утримання будинків і споруд та прибудинкових територій становить 1,38 грн/м² без ліфта і відповідно 1,67 грн/м² з ліфтом.

Так, з таблиці 2 бачимо, що шість обласних центрів України мають дещо менші тарифи за оплату вказаних вище комунальних послуг, ніж їхнє середнє значення по Україні, а інших п'ять обласних центрів - вищі. Якщо зазначені вище комунальні послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій розглядати без використання ліфта, то їхнє середнє значення по Україні склало у жовтні 2014 року 1,38 гривень за один метр квадратний, а дещо нижчі тарифи спостерігаємо в шести областях, а в п'яти інших областях - вищі.

Аналізуючи тарифи по двох видах послуг, нами встановлено, що тарифи на будинки з ліфтом дещо перевищують обслуговування будинків без ліфта по Україні - більш як на 21% і вже по всіх областях має місце деяке зростання їх, проте найбільше воно в таких обласних центрах, як м.

Миколаїв та м. Полтава, і менш помітне в м. Житомирі і м. Суми, а всі інші обласні центри мають ці тарифи ще вищі.

Таким чином, аналізуючи існуючі тарифи в житлово-комунальному господарстві України на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій по окремих обласних центрах України, можемо зробити висновок, що більшість багатоквартирних будинків не користуються послугами житлово-експлуатаційних контор, які є вже віджилим елементом в сучасній системі житлово-комунального господарства держави. Разом з тим, на їхнє місце створюються нові утворення співвласників багатоквартирних будинків, які власними зусиллями і коштами економлять значні фінансові ресурси на оплаті за вищевказані комунальні послуги.

Тарифи на послуги теплопостачання в Україні займають значний відсоток у витратах на житлово-комунальні послуги (табл. 3).

Таблиця 3
Формування тарифів на послуги теплопостачання для населення України
(станом на жовтень 2014 року)

Обласні центри	Тариф на теплову енергію грн./Гкал	Відсоток до середньо-українського значення	Тариф на опалення грн./Гкал	Відсоток до середньо-українського значення	Тариф на гарячу воду грн./куб.м за умови підключення рукосушильника	Відсоток до середньоукраїнського значення	Тариф на теплову енергію грн./Гкал за відсутності рукосушильника	Відсоток до середньо-українського значення
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Середнє значення по Україні	347,20	X	8,41	X	25,49	X	23,76	X
Вінниця	243,83	70,2	6,25	74,3	22,91	89,9	21,16	89,1
Житомир	351,53	98,4	8,40	99,9	25,44	99,8	23,75	99,9
Івано-Франківський	231,19	66,6	5,69	67,7	25,41	99,7	23,64	99,5
Луцьк	399,89	115,2	9,62	114,4	26,42	103,6	24,61	103,6
Миколаїв	364,44	105,0	9,02	107,3	29,75	116,7	27,66	116,4
Полтава	394,07	113,5	8,83	105,0	28,15	110,4	26,43	111,2
Рівне	453,56	130,6	10,83	128,8	32,15	126,1	30,02	126,3
Суми	423,78	122,1	11,73	139,5	26,12	102,5	24,25	102,1
Тернопіль	332,41	95,7	8,12	96,6	21,86	85,8	20,34	85,6
Хмельницький	329,66	94,9	7,53	89,5	21,93	86,0	20,48	86,2
Чернівці	294,86	84,9	6,54	77,8	20,29	79,6	18,99	79,9

Джерело: складено автором на основі даних Державного комітету статистики України

Більшість населення, які живуть тривалий період в багатоквартирних будинках і не мають змоги, а також дозволів від місцевих органів влади на проведення індивідуального опалення у власних помешканнях змушені платити по високих тарифах за послуги теплопостачання, яке централізовано з місцевих котельень їм надається.

Важливим аспектом у розгляді проблеми формування тарифів на послуги теплопостачання в Україні є проблема значної втрати теплової енергії, оскільки більшість теплових мереж в Україні перебуває в аварійному стані.

Розглядаючи тарифи на послуги теплопостачання в Україні у розрізі аналізованих нами областей, бачимо, що тарифи на теплову енергію перевищують рівень середнього значення по Україні, а саме у Житомирській, Волинській, Миколаївській, Полтавській, Рівненській та Сумській областях, а всі інші області України мають значно нижчий рівень тарифів або тільки наближаються до показника середнього по Україні.

Найнижчі показники на втрати теплової енергії в Івано-Франківській області, у якій рівень зносу теплової мережі більший 80%, а це свідчить, що амортизаційні відрахування на відтворення основних фондів уже не здійснюється в повній мірі.

Аналогічна ситуація спостерігається на інші різновиди тарифів послуг теплопостачання.

Висновки з проведеного дослідження. Резюмуючи і підводячи підсумок даного дослідження щодо формування тарифів на основні комунальні послуги, можемо відмітити, що важким і негативним наслідком є спад життєвого рівня населення - його добробуту, а саме людей пенсійного віку, які завжди своєчасно оплачують комунальні послуги. Це потребує від держави сформованого пакету низки законопроектів щодо надання адресної своєчасної допомоги для оплати комунальних послуг.

Разом з тим, населення працездатного віку також є не спроможне оплатити постійно зростаючі тарифи на комунальні послуги, оскільки майже не відбувається індексації заробітної плати в умовах сьогодення.

Дані вищезазначені негативні тенденції і відсутність розробленої і в практиці впровадженої соціальної політики для населення веде в майбутньому до його зубожіння.

Це вимагає від урядових структур розробки комплексної стратегії на національному і регіональному рівні щодо пошуку і використання альтернативних джерел енергії в Україні, які б були значно економнішими у використанні для населення.

Бібліографічний список

1. Амортизація і відтворення основних фондів житлово-комунальних підприємств : монографія / [П.Т. Бубенко, В.І. Тітяєв, О.В. Димченко, О.М. Таряник та ін.]; за заг. ред. Бубенка П.Т. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 257 с.
2. Амосов О.Ю. Сучасні проблеми тарифної політики в житлово-комунальній сфері / О.Ю. Амосов // Коммунальное хозяйство городов. – К. : Техніка, 2009. – Вып. 87 – С. 208-212.
3. Бабак А. Державне регулювання ціноутворення і розвиток конкуренції у житлово-комунальній сфері / А. Бабак // Конкуренція: вісник Антимонопольного комітету країни. – 2011. – № 1(40). – С. 44-47; 2011. – № 2 (41). – С. 16-19.
4. Базилевич В.Д. Природні монополії : монографія / В.Д. Базилевич, Г.М. Филук. – К. : Знання, 2006. – 367 с.
5. Безлюбченко В.В. Вдосконалення процесу надання субсидій / В.В. Безлюбченко // Зб. наук. праць "Економічні науки", Серія "Регіональна економіка", Луцький національний технічний університет. – 2008. – Вип. 5 (17), ч.1. – С. 28-35.
6. Біла С. Роль держави у реформуванні житлово-комунального господарства / С. Біла // Вісник Національної академії державного управління. – 2005. – № 2. – С. 150-158.
7. Полуянов В.П. Проблеми формування тарифної політики підприємств теплозабезпечення / В.П. Полуянов, С.Г. Куліков // Научные труды ДОННТУ. – 2008. – Вып. 35. – С. 229–238.
8. Попадюк О.І. Деякі аспекти стратегічного планування дебіторської заборгованості, реструктуризації житлово-комунального господарства / О.І. Попадюк // Економіка промисловості. – 2012. – № 1-2 (57-58). – С. 170-178.

References

1. Bubenko, P., Titiaiev, V., Dymchenko, O., Tarianyk, O. etc (2010), *Amortyzatsiia i vidtvorennia osnovnykh fondiv zhytlovo-komunalnykh pidpriemstv* [Depreciation of fixed assets and playback utility company], Kharkivska natsionalna akademiya miskoho hospodarstva, Kharkiv, Ukraine, 257 p.
2. Amosov, O.Yu. (2009), "Modern problems of tariff policy in housing and communal services", *Kommunalnoe khozyaystvo horodov*, iss. 87, pp. 208-212.
3. Babak, A. (2011), "State regulation of pricing and competition in the housing and utilities sector", *Konkurentsii: visnyk Antymonopolnoho komitetu krainy*, iss.40, vol.1, pp. 44-47.
4. Bazylevych, V.D., Fyliuk, H.M. (2006), *Pryrodni monopolii* [Natural monopolies], Kyiv, Znannia, Ukraine, 367 p.
5. Bezlyubchenko, V.V. (2008), "Improving the delivery of subsidies", *Zbirnyk naukovykh prats Luts'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, iss.17, no.5, pp. 28-35.
6. Bila, S. (2008), "The role of government in reforming housing and communal", *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia*, no. 2, pp. 150-158.
7. Poluianov, V.P., Kulikov, S.H. (2008), "Problems formation rate policy enterprise supplies", *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, iss. 35, pp. 229–238.
8. Popadiuk, O.I. (2012), "Some aspects of strategic planning receivables restructuring of housing and communal", *Ekonomika promyslovosti*, no. 1-2, vol. 57-58, pp. 170-178.

Фігурка М.В. ФОРМУВАННЯ ТАРИФІВ НА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Мета. Метою статті є аналіз та оцінка існуючих тарифів на основні види комунальних послуг, які пропонуються населенню в певних обласних центрах України.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною базою даного дослідження є наукові праці вчених-економістів в Україні щодо питань розвитку житлово-комунального господарства України. В процесі дослідження використовувалися такі методи: бібліографічний (при вивченні тенденцій формування і зміни тарифів на послуги ЖКГ), системного аналізу (при дослідженні аналізу тарифів на основні види послуг ЖКГ в Україні).

Результати. Визначено основні тенденції формування тарифів на комунальні послуги. Обґрунтовано причини зростання тарифів на житлово-комунальні послуги в Україні. Прогнозовано, що занадто низькі тарифи на комунальні послуги сприятимуть певним негативним наслідкам в житлово-комунальному господарстві, зокрема

саме високому рівневі зношеності теплових та водопровідних мереж, а також ліфтів в багатоквартирних будинках у великих містах та обласних центрах України.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у виробленні концептуального підходу щодо аналізу тенденцій формування тарифів на житлово-комунальні послуги в обласних центрах України.

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо вдосконалення формування тарифів на основні види комунальних послуг в житлово-комунальному господарстві України.

Ключові слова: тарифи на послуги ЖКГ, житлово-комунальне господарство України, комунальні послуги.

Fihurka M.V. FORMATION OF TARIFFS FOR HOUSING SERVICES FOR THE POPULATION UKRAINE

Purpose. The purpose of the article is the analysis and evaluates existing tariffs for basic utility services offered to the public in certain regional centers of Ukraine.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study is the scientific work of economists in Ukraine on issues of housing and communal services of Ukraine. The study used the following methods: monographic (trends in the study of the formation and changes in utility tariffs), systems analysis (analysis in the study of tariffs for basic housing services in Ukraine).

Findings. The main trends of formation of utility tariffs were defined. Reasonably increase tariffs for housing and communal services in Ukraine. Analyzes that are too low utility rates will contribute some negative effects in housing, in particular is a high level of wear heat and water supply, and elevators in apartment buildings in major cities and regional centers of Ukraine.

Originality. Scientific novelty of the results of the study is to determine in the development of a conceptual approach to the analysis of trends in the formation of tariffs for housing services in regional centers of Ukraine.

Practical value. The result of research is the foundation for solving practical problems to improve tariffs for basic public services in housing Ukraine.

Key words: increase tariffs for housing and communal services, housing and communal services Ukraine, utilities

Фигурка М.В. ФОРМИРОВАНИЕ ТАРИФОВ НА ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНЫЕ УСЛУГИ ДЛЯ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Цель. Целью статьи является анализ и оценка существующих тарифов на основные виды коммунальных услуг, предлагаемых населению в определенных областных центрах Украины.

Методика исследования. Теоретико-методологической базой данного исследования являются научные труды ученых-экономистов в Украине по вопросам развития жилищно-коммунального хозяйства Украины. В процессе исследования использовались следующие методы: монографический (при изучении тенденций формирования и изменения тарифов на услуги ЖКХ), системного анализа (при исследовании анализа тарифов на основные виды услуг ЖКХ в Украине).

Результаты. Определены основные тенденции формирования тарифов на коммунальные услуги. Обоснованно причины роста тарифов на жилищно-коммунальные услуги в Украине. Проанализировано, что слишком низкие тарифы на коммунальные услуги будут способствовать определенным негативным последствиям в жилищно-коммунальном хозяйстве, в частности именно высокому уровню изношенности тепловых и водопроводных сетей, а также лифтов в многоквартирных домах в крупных городах и областных центрах Украины.

Научная новизна исследования заключается в выработке концептуального подхода к анализу тенденций формирования тарифов на жилищно-коммунальные услуги в областных центрах Украины.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем по совершенствованию формирования тарифов на основные виды коммунальных услуг в жилищно-коммунальном хозяйстве Украины.

Ключевые слова: тарифы на услуги ЖКХ, жилищно-коммунальное хозяйство Украины, коммунальные услуги.

УДК 336.714

Богач Д.С.,
аспірант* кафедри економічної кібернетики
та інформаційних технологій,
Державний ВНЗ «Національний гірничий університет»

АНАЛІЗ І КРИТИКА НАЙБІЛЬШ РОЗПОВСЮДЖЕНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Одним з основних аспектів збалансованого економічного зростання в Україні є успішне функціонування вітчизняного банківського сектора. Проведення всіх економічних перетворень вимагає створення ефективної, стійкої, сильною і гнучкої банківської інфраструктури. У зв'язку з цим актуальним є пошук оптимальних форм функціонування всіх банківських структур, в тому числі, стимулювання їх активної участі на інвестиційних ринках.

На жаль, необхідно відзначити, що сучасна економічна криза торкнулася і фінансового сектора, змушуючи звернути увагу на тенденції і якість інвестиційної політики банків. Дійсно, багато в чому ефективність функціонування банківських структур і надійність вкладів визначається можливістю вибрати менеджерами вищої ланки оптимальну інвестиційну стратегію для своїх банків. Тому, в даний час особливо актуальним є відповідь на питання, пов'язані з вибором основних елементів формування інвестиційної стратегії, яка дозволила б найбільш ефективно управляти фінансовими ресурсами банку і не допустити виникнення критичної ситуації на рівні окремої фінансової установи, піклуючись про інтереси вкладників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій економічній літературі на даний момент існує значна кількість публікацій, в яких автори представляють різні підходи до формування ефективної інвестиційної стратегії. Окремі аспекти знайшли своє відображення в роботах провідних українських і зарубіжних вчених.

Проблема практичної реалізації стратегічного управління під час здійснення інвестиційної діяльності банків відображена в роботах таких українських вчених: Г. Азаренкової, Я. Васильєва, О. Гетьмана, О. Вовчака, М. Згуровського, І. Кравчука, О. Решетняк, В. Тимохіна. Вагомий внесок у розробку цієї проблематики було внесено зарубіжними вченими: А. Ахмаді, А. Дамодараном, Ч. Джао-Хонгом, А. Мандалом, Г. Марковіцом, Т. Сааті, У. Шарпом та ін.

Але, необхідно визначити, що тема формування ефективної інвестиційної стратегії залишається недостатньо вивченою, вимагаючи більш комплексного аналізу та пошуку нових шляхів оптимізації.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати існуючі підходи до розробки та вибору інвестиційної стратегії і пошук напрямків вдосконалення методичного підходу до вибору оптимальної структури інвестиційних активів комерційного банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією зі складових ефективного управління сучасною банківською установою є реалізація ефективної інвестиційної діяльності, яка передбачає обов'язковий вибір ефективної інвестиційної стратегії.

Під інвестиційною стратегією у широкому розумінні прийнято розуміти сукупність заходів, спрямованих на розробку і реалізацію дій з управління портфелем інвестицій, а також досягнення оптимального поєднання прямих і портфельних інвестицій з метою забезпечення нормальної діяльності, збільшення прибутковості операцій, підтримки допустимого рівня їх ризикованості і ліквідності інвестиційних активів [11].

Більшість науковців, наприклад, Бланк І. О. [1], Борщ Л. М. [2], «інвестиційну стратегію» тлумачать більш вузько, як «...систему довгострокових цілей інвестиційної діяльності і вибір найбільш ефективних шляхів їх досягнення».

З іншого боку, інвестиційна стратегія може розглядатися «... не тільки як інструмент, що використовується для закріплення або поліпшення своєї позиції на ринку, а також як один з основних елементів інвестиційної політики підприємства – складової інвестиційної діяльності, яка, у свою чергу, є одним із важелів регулювання суб'єктів господарювання» [5].

Процес стратегічного управління інвестиційною діяльністю комерційного банку отримує свою подальшу конкретизацію в процесі тактичного управління шляхом формування інвестиційного портфеля банку. На відміну від інвестиційної стратегії, формування інвестиційного портфеля є середньостроковим управлінським процесом, який здійснюється в рамках стратегічних рішень і поточних фінансових можливостей банку. У свою чергу, процес тактичного управління інвестиційною діяльністю включає оперативне управління реалізацією окремих інвестиційних програм і проектів [11].

---

* Науковий керівник: Пістунов І.М. - д.т.н., професор

Розробка найбільш ефективних шляхів реалізації стратегічних цілей інвестиційної діяльності здійснюється за двома напрямками. Одне з них охоплює розробку стратегічних напрямків інвестиційної діяльності, інше – розробку стратегії формування інвестиційних ресурсів.

В процесі розробки стратегічних напрямків інвестиційної діяльності послідовно вирішуються такі завдання [9; 10]:

1. Визначення співвідношення різних форм інвестування на окремих етапах перспективного періоду.
2. Визначення галузевої спрямованості інвестиційної діяльності.
3. Визначення регіональної спрямованості інвестиційної діяльності.

Основна увага при визначенні інвестиційної стратегії має приділятися вибору оптимального співвідношення між залученими і власними коштами, що направляються на різні види інвестицій, структурі боргу за термінами, визначенню основних напрямків інвестиційної політики. Прийняті інвестиційні рішення мають базуватися на визначенні та порівнянні рівнів ризику і прибутковості по кожному виду інвестицій. При цьому важливим моментом є аналіз структури пасивів і альтернативних шляхів мобілізації фінансових коштів (враховується виплата відсотків).

Кожне прийняте рішення щодо інвестицій вимагає одночасного прийняття рішення з приводу фінансування інвестицій, так як ризик, притаманний даному виду інвестицій, залежить не тільки від виду активів, в які здійснюється вкладення коштів, але також і від ризику, пов'язаного з джерелом фінансування інвестицій. Сучасні стратегії управління включають, поряд з контролем формування портфеля активів, контроль за формуванням портфеля залучених коштів.

Як показав аналіз сучасних досліджень, зокрема в роботі О. Решетняк [9], розробка стратегії формування інвестиційних ресурсів повинна включати такі етапи:

1. Прогнозування потреби в загальному обсязі інвестиційних ресурсів.
2. Вивчення можливості формування інвестиційних ресурсів за рахунок різних джерел.
3. Визначення методів фінансування окремих інвестиційних програм і проектів.
4. Оптимізація структури джерел формування інвестиційних ресурсів.

Але такий підхід не можна назвати вичерпним, деякі аспекти діяльності комерційних банків, які є важливими під час формування ефективної інвестиційної стратегії, не розглянуті. Більш повно формування інвестиційної стратегії розглянуто в роботі О. Грищенко [3]. Він розглядає стратегічного управління інвестиційною діяльністю банків як комплексну систему, яка повинна бути спрямована на виживання банку в довгостроковій перспективі, в умовах зростаючої конкурентної боротьби. Процес управління інвестиційною стратегією складається з наступних елементів:

1. Визначення цілей, завдань та функцій стратегічного управління інвестиційною діяльністю комерційних банків.
2. Планування стратегії забезпечення ефективної інвестиційної діяльності банку.
3. Проведення стратегічного аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища банку, що є критеріальною передумовою визначення складних причинно-наслідкових зв'язків між факторами зовнішнього та внутрішнього середовища банку, відбір найважливіших з них з погляду рівня та характеру впливу на можливості досягнення стратегічних цілей.
4. Формування стратегії визначення місця банку на інвестиційному ринку, а саме позиціонування банку, що передбачає рейтингове оцінювання інвестиційної діяльності кожного окремого банку та його надійності порівняно з іншими банками.
5. Формування стратегії забезпечення безпеки банківської установи під час здійснення інвестиційної діяльності, що розробляється на макро- та макрорівнях.
6. Формування стратегічного спрямування банку на взаємодію з іншими суб'єктами інвестиційного ринку, а саме відносно інституційного середовища інвестиційного ринку (інститутів, які формують взаємодію між економічними агентами на інвестиційному ринку і являють собою сукупність законів, нормативних документів; неформальні правила у вигляді звичаїв, традицій, а також різні організації – банки, біржі, торговельні системи, клірингові системи, страхові компанії, страхові фонди та інш.).
7. Формування стратегічного управління інвестиційними ризиками банку, що передбачає вибір стратегії управління ризиками інвестування і виділення пріоритетних напрямків в роботі систем стратегічного ризик-менеджменту в банку.
8. Вибір стратегії, що дасть змогу оптимально використовувати наявні інвестиційні ресурси в умовах обмеженості ресурсів банку.
9. Управління інвестиційним портфелем банку, а саме аналіз і регулювання складу портфеля, формування і підтримка необхідного рівня його ліквідності і рівня витрат.
10. Мотивація і контроль інвестиційної діяльності, які орієнтовані на розроблення стратегічних планів з забезпечення розвитку банку необхідними інвестиційними ресурсами.
11. Контроль за виконанням стратегії.

Але, О. Грищенко [3] не приділяє достатньо уваги, в процесі формування інвестиційної стратегії, яким чином забезпечити найбільшу дохідність та не визначає способи формування інвестиційного портфеля.

Сучасна інвестиційна діяльність безпосередньо пов'язана з так званою «портфельною теорією» (Portfolio Theory) [7]. Ця теорія базується на тому, що більшість інвесторів обирають для своєї інвестиційної діяльності більш ніж один об'єкт інвестування, тобто формують певну їх сукупність. Цілеспрямований підбір таких об'єктів представляє собою процес формування інвестиційного портфеля.

Аналіз літературних джерел [1; 6; 8; 9; 11] показав, що існує велика різноманітність можливих типів формування інвестиційних портфелів. Основні типи формованих інвестиційних портфелів наступні:

1. За видами:

- портфель реальних інвестиційних проектів, що складається з вкладень комерційного банку в інвестиційні проекти різних підприємств;

- портфель цінних паперів, що включає цінні папери всіх можливих видів або частина з них (в свою чергу, можуть виділятися портфель акцій, портфель облігацій корпорацій, портфель державних цінних паперів, портфель векселів та ін.);

- портфель інших об'єктів інвестування доповнює, як правило, інвестиційний портфель комерційного банку. В якості інших об'єктів інвестування можуть виступати нерухомість, дорогоцінні метали, предмети колекціонування, антикваріат тощо. Вкладення в такі активи найбільш характерні для великих банків, оскільки при цьому інвестор не переслідує мети отримання доходів у найближчому майбутньому. Мотивами інвестицій в ці види активів можуть служити міркування престижу (придбання предметів мистецтва, нумізматичних рідкостей і т.п.), а також той факт, що дані предмети з часом не втрачають своєї вартості, а, отже, є страховим резервом банку.

2. За пріоритетними цілями інвестування:

- портфель зростання формується в основному за рахунок об'єктів інвестування, що забезпечують досягнення високих темпів зростання капіталу і (при супутніх їм високих рівнях ризику);

- портфель доходу формується в основному за рахунок об'єктів інвестування, що забезпечують досягнення високих темпів зростання доходу при високому рівні ризику;

- консервативний портфель формується в основному за рахунок об'єктів інвестування з середніми або низькими значеннями рівня ризику при порівняно невисоких рівнях зростання доходу і капіталу.

Ці типи портфелів мають ряд проміжних різновидів. Так, портфелі розвитку і доходу при максимальних значеннях своїх цільових показників називають агресивними портфелями. В рамках одного портфеля, як правило, може бути обраний тільки один критерій формування портфеля за пріоритетними цілями інвестування.

3. За досягнутою відповідністю цілям інвестування:

- збалансований портфель, який характеризується повною реалізацією цілей його формування шляхом відбору інвестиційних проектів або фінансових інструментів інвестування, що найбільш повно відповідають цим цілям;

- незбалансований портфель, невідповідний цілям його формування.

Різновидом незбалансованого портфеля є розбалансований портфель, який є раніше оптимізованим портфелем, що в даний час вже не задовольняє інвестора у зв'язку з істотними змінами зовнішніх умов інвестування або внутрішніх факторів. Прикладом зміни зовнішнього середовища інвестиційного ринку, що приводить до незадоволеності інвестора сформованим портфелем, може бути зміна умов оподаткування; внутрішніх факторів - суттєва затримка реалізації окремих інвестиційних проектів, значні порушення дивідендної політики підприємства-емітента та ін. Дана ознака типізації використовується для характеристики окремих видів інвестиційних портфелів або інвестиційного портфеля комерційного банку в цілому.

4. За термінами інвестування (стратегії інвестування):

- політика «драбини» або рівномірного розподілу, що полягає у виборі деякого максимально прийнятного терміну і подальшого інвестування в цінні папери (ЦП) в рівних пропорціях на кожен з декількох інтервалів в рамках цього терміну. Ця стратегія не максимізує дохід від інвестування, але має перевагою зменшення відхилення доходу в ту чи іншу сторону, а її здійснення не потребує значних управлінських талантів;

- політика короткострокового акценту, що полягає в придбанні тільки короткострокових цінних паперів і розподілу всіх інвестицій в межах короткого проміжку часу. Цей підхід розглядає інвестиційний портфель як джерело ліквідності, а не доходу;

- політика довгострокового акценту, що підкреслює роль інвестиційного портфеля як джерела доходу, але не забезпечує необхідного рівня ліквідності;

- стратегія «штанги». В цьому випадку банк, з одного боку, розміщує значну частину коштів в короткострокові високоліквідні цінні папери, а з іншого - в довгострокові, дохідні. Ця стратегія вимагає визначення найкращого співвідношення частин засобів інвестованих в короткострокові і довгострокові ЦП;

- підхід процентних очікувань. Найбільш агресивний з усіх стратегій визначення інвестиційного горизонту. Відповідно до цього підходу, спектр термінів погашення збережених цінних паперів постійно оновлюється відповідно до поточних прогнозів процентних ставок і економічної кон'юнктури. Даний підхід сукупної якості портфеля або процентних очікувань передбачає скорочення строків погашення цінних

паперів, коли очікується зростання процентних ставок, і, навпаки, збільшення терміну, коли очікується падіння процентних ставок. Реалізація цього підходу в залежності від правильності прогнозу очікуваних процентних змін може призвести або до значних приростів капіталу, або навпаки до значних втрат, тобто характеризується високим ступенем ризикованості. Він вимагає глибоких знань ринкових факторів, пов'язаний з великими операційними витратами, вимагає частого виходу на ринок цінних паперів.

5. За методами управління:

- пасивні методи управління портфелем, передбачають одного разу сформувавши інвестиційний портфель, надалі його не переглядати;
- активні методи управління портфелем, передбачають можливість переформування інвестиційного портфеля в залежності від прогнозу майбутніх змін на інвестиційному ринку.

6. За оптимальністю структури формованого портфеля:

- оптимальні для поставлених цілей інвестування;
- неоптимальний для поставлених цілей інвестування.

Однією з основних проблем, що виникають в процесі формування інвестиційного портфеля, є проблема оптимізації структури портфеля (або побудова оптимального портфеля).

Під структурою інвестиційного портфеля розуміється співвідношення часток вкладення вільних грошових коштів у різні об'єкти інвестування у даного суб'єкта. Оптимізація структури інвестиційного портфеля визначається конкретними цілями інвестора, тобто критерієм оптимальності.

Проблемі побудови оптимального портфеля цінних паперів приділяється велика увага за кордоном [7]. Розроблені економіко-математичні моделі оптимального портфеля ґрунтуються на стохастичній моделі ринку цінних паперів, де ефективність цінного паперу моделюється випадковою величиною, її математичне сподівання відображає середню ефективність цінного паперу, а середньоквадратичне відхилення є мірою ризику інвестиції в даний цінний папір. Оцінка параметрів моделі, а також ступенів їх взаємного впливу проводиться статистичними методами на базі ретроспективної вибірки. Першою в історії моделлю оптимального портфеля цінних паперів стала модель Г. Марковіца, що включає тільки ризикові цінні папери [7], потім вона була модифікована Д. Тобін, який довів, що портфель, який включає поряд з ризиковими цінними паперами безризикові, матиме певну оптимальну структуру незалежно від схильності інвестора до ризику [1].

Підхід Марковіца починається з припущення, що інвестор в певний момент часу має конкретну суму грошей для інвестування. Ці кошти передбачається інвестувати на певний відрізок часу, який був визначений як «період володіння». В кінці періоду володіння інвестор продає цінні папери, які були куплені на початку періоду. Таким чином, підхід Марковіца може бути розглянутий як дискретний. У первинний момент – момент формування портфеля – інвестор повинен прийняти рішення про структуру інвестиційного портфеля, це рішення еквівалентне вибору оптимального портфеля з набору можливих портфелів.

Математична задача оптимізації портфеля цінних паперів, запропонована Марковицем [7], зводиться до знаходження оптимального питомої ваги інвестицій в різні цінні папери в портфелі суб'єкта. Практичне застосування цих моделей в умовах України ускладнене, оскільки для їх реалізації потрібне знання очікуваного прибутку в цілому і по кожній можливій інвестиції, що вимагає великого обсягу статистичної інформації, отримання якої вельми утруднено навіть в країнах, що мають розвинені фондові ринки.

Подальші розробки в цій області належать В. Ф. Шарпу, який розробив Модель ринку, що ґрунтується на залежності ефективності всіх цінних паперів, що обертаються на ринку, від ефективності ринку в цілому (R_m) [7; 11]. На практиці визначення R_m , як зваженої (з урахуванням капіталу) суми ефективності всіх ризикових цінних паперів, що обертаються на ринку, неможливо, так як кожен рік виникають і розпадаються тисячі мікрокорпорацій. Тому, дослідженню підлягають тільки ті цінні папери, які протягом тривалого періоду років фігурують на ринку і значення яких досить істотне для розглянутого фондового року. У сформованих умовах українського ринку, в силу його молодості (порівняно з західноєвропейськими та ринком США) і ряду інших причин, виділення подібного роду корпорацій вельми скрутно, що призводить до неможливості побудови адекватної ринкової моделі Шарпівського типу.

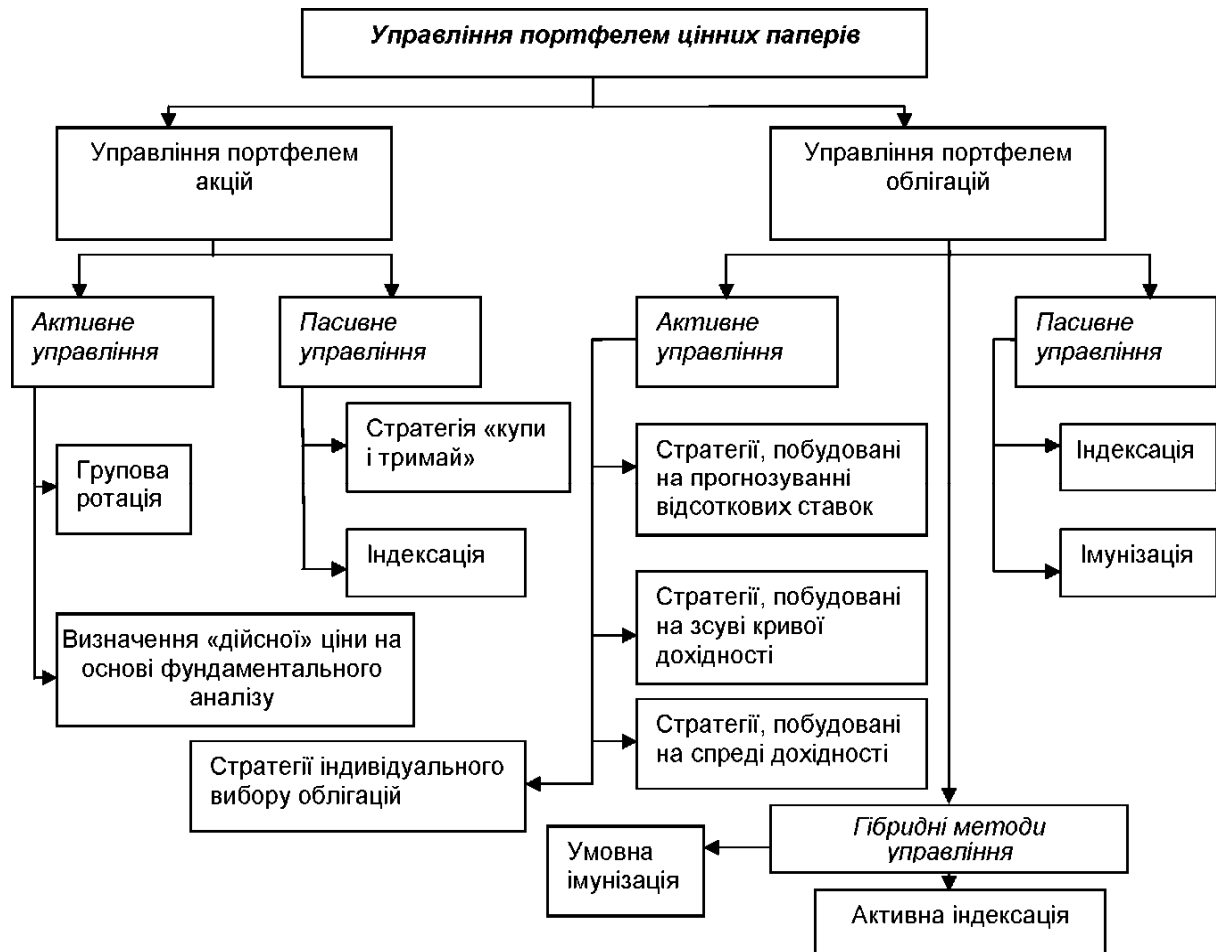
В 60-ті рр. В. Ф. Шарпом, Дж. В. Лінтнером і Я. Моссіним були створені основи принципово нової теоретичної моделі рівноваги, названої моделлю ціноутворення на ринку капіталовкладень (Capital Asset Pricing Model, CAPM), заснованої на оцінці фінансового ринку з використанням математичного апарату [7]. Найважливішими теоретичними результатами реалізації цієї моделі стали: структура оптимального портфеля для всіх однакова і не залежить від схильності інвестора до ризику; премія за ризик (перевищення очікуваної ефективності ризикової цінного паперу або портфеля цінних паперів над ефективністю безризикового вкладу) будь-якого цінного паперу, включеної в оптимальний портфель, пропорційна премії за ризик, пов'язаний з портфелем в цілому; ринок сам представляє собою оптимальний портфель, тобто структура ринку відповідає структурі оптимального портфеля. При побудові CAPM були зроблені допущення, що стосуються деяких властивостей ринку (наприклад, всі інвестори мають тотожну суб'єктивну оцінку майбутньої ефективності і ризику для всіх цінних паперів, існують безризикові цінні папери, інвестори можуть брати і давати в борг необмежену

кількість цінних паперів з номінальною процентною ставкою та ін.), котрі мають принципове для цієї моделі значення і різко звужують межі її застосування.

Таким чином, модель CAPM відображає не реальний, а «ідеальний» ринок, на якому допущення вірні. Однак реальний ринок цінних паперів навіть при розвинутому фондовому ринку відрізняється від «ідеального». Ступінь близькості реального ринку до «ідеального» визначають ступінь застосовності теоретичних результатів моделі на практиці. Український фондовий ринок далекий від «ідеального», для нього практично не виконується жодна з визнаних для CAPM припущень, так що модель ціноутворення не діє на вітчизняному ринку в даний момент.

Як зазначалося раніше, на інвестиційну діяльність в цілому і процес формування інвестиційного портфеля впливають велика кількість різноманітних факторів. В результаті аналізу літературних джерел [1-9] були виявлені наступні основні чинники, що впливають на інвестиційний вибір інвестора: очікувана норма прибутковості; податкові характеристики; процентний ризик; кредитний ризик; діловий ризик; ризик незбалансованої ліквідності; ризик дострокового відкликання; інфляційний ризик; заставні вимоги. Всі ці чинники в тій чи іншій мірі мають відображатися при моделюванні інвестиційного портфеля комерційного банку.

Формування інвестиційного портфеля безпосередньо пов'язано з вибором об'єктів інвестування. При виборі об'єктів інвестування основна увага повинна приділятися поняттю ефективності інвестицій у різні об'єкти. Тому, необхідно вибрати метод інвестиційних об'єктів з метою підвищення ефективності діяльності інвестора за рахунок інвестиційної діяльності. Тому управління портфелем цінних паперів і формування інвестиційної стратегії визначається тим, на якому ринку працює банківська структура – ринку акцій або облігацій. На рис. 1 наведено стратегії управління портфелем цінних паперів в залежності від об'єкта інвестування.

Рис. 1. Стратегії управління портфелем цінних паперів

Джерело : [4]

Дамо характеристику основних стратегій управління портфелем цінними паперами.

Банківські установи використовують управління для портфеля акцій та портфеля облігацій на основі активного та пасивного управління.

Пасивне управління портфелем облігацій базується на стратегії індексації та стратегії імунізації. Індексація полягає у побудові портфеля боргових зобов'язань банку, характеристики якого повністю повторюють певний облігаційний індекс. Але цей підхід не може використовуватися повною мірою тому, що неможливо купувати всі облігації, які входять в індекс через значні операційні витрати, що зможуть суттєво зменшити сукупну дохідність портфеля; також існує велика ймовірність придбання фінансових інструментів за цінами, що відрізняються від врахованих при розрахунку індексу. Імунізація базується на показникові дюрації облігацій. Вона є зваженим значенням середніх строків часу до настання решти платежів. Вперше цей показник у 1938 р. запропонував Ф. Маколей (Macaulay), який стверджував, що найкращим показником середнього життя облігації необхідно вважати час надходжень від неї у потік готівки (купони, виплата номіналу) з урахуванням часової вартості грошей. Недоліком цієї стратегії є необхідність періодично проводити ребалансування портфеля для забезпечення ефективності імунізації банківські установи, щоб дотримуватися умов рівності дюрацій, оскільки вона при зміні ринкової дохідності змінюється, а також може змінитися потік зобов'язань (дострокове вилучення депозитів).

Активне управління портфелем облігацій включає наступні стратегії:

- стратегії, що побудовані на прогнозуванні відсоткових ставок (суть пов'язана з дюрацією як показником, що показує чутливість облігацій до зміни відсоткових ставок);
- стратегії, що побудовані на зсуві кривої дохідності (суть полягає у побудові банківського портфеля інструментів з фіксованим доходом на основі очікуваних змін форми кривої дохідності, яка відображає зв'язок між дохідністю облігацій та їхніми строками до погашення);
- «східчаста» стратегія (погашення облігацій портфеля рівномірно розподіляються за можливим діапазоном строків);
- стратегії, побудовані на спреді дохідності або секторні стратегії (стратегії передбачають формування портфеля боргових цінних паперів відповідно до змін спреду дохідності облігацій різних секторів);
- стратегія індивідуального вибору облігацій (полягає в пошуку недооцінених цінних паперів шляхом визначення дійсної вартості облігацій та її порівняння з ринковою ціною).

Можливо також виділити гібридні методи управління портфелем облігацій, а саме: умовну імунізацію (використання як базової активної стратегії, яку змінюють на імунізацію, якщо при реалізації першої повна дохідність знижується до мінімально допустимого рівня) та активну індексацію (повна дохідність індексу є лише мінімальним рівнем дохідності, який повинен забезпечити менеджер).

Пасивне управління банківським портфелем акцій базується на наступних видах стратегій:

- стратегія «купи та тримай» – придбання акцій та їхнє утримання з метою генерації поточних дивідендів і продажу для отримання доходу від капіталізаційного приросту;
- індексація – передбачає формування портфеля, який за своїми характеристиками повторюватиме динаміку руху певного фондового індексу.

Активні методи управління портфелем акцій передбачають використання наступних стратегій:

- стратегія групової ротації – вибір акцій, що належать компаніям тих галузей, в яких прогнозується вище зростання порівняно з іншими та зі зростанням ВВП загалом;
- стратегія управління на основі прогнозування цін акцій з допомогою технічного аналізу.

Таким чином, аналіз літературних джерел показав, що: не існує методів, що дозволяють всебічно оцінити потенційні об'єкти інвестування; існуючі методи дозволяють лише провести односторонній аналіз альтернативних об'єктів вкладення коштів; відсутні методи оцінки, спрямовані на дослідження специфіки української економіки; немає універсальних підходів до оцінки інвестиційних об'єктів, провідних до скорочення часу прийняття інвестиційних рішень; відсутні моделі інвестиційних портфелів, розроблені спеціально для оптимізації структури портфеля різних типів інвесторів; не розроблені моделі, що дозволяють врахувати ризики, пов'язані з інвестиційною діяльністю.

Інвестиційний портфель, як було сказано раніше, припускає можливість включення до його складу різноманітних об'єктів інвестування. Такими об'єктами можуть виступати акції (іменні, привілейовані, прості) і облігації корпорацій, державні облігації, векселі, інвестиційні проекти та ін. Будь-яка корпорація для зниження ризику інвестування повинна диверсифікувати свої вкладення. В даний час в Україні, коли інвестиційні процеси не достатньо розвинені (порівняно з США), складну структуру інвестиційного портфеля мають, в основному, тільки комерційні банки. Розглянемо можливість побудови моделі формування інвестиційного портфеля на прикладі комерційного банку.

Структура комерційного банку повинна відповідати певним вимогам, що накладається на діяльність банку по забезпеченню досягнення певного рівня ліквідності, дохідності, надійності. Деякі нормативи закладаються у вимогах НБУ щодо аналізу діяльності комерційного банку, а деякі – визначаються для кожного банку окремо залежно від проведеної інвестиційної політики банку.

У роботі [6; 9] оптимізацію структури портфелю комерційного банку пропонують проводити за такою моделлю:

$$Z = \sum_{i=1}^m R_{ai} \times a_i \rightarrow \max_i, \quad (1)$$

$$\sum_{i=1}^m a_i = K, \quad a_i \geq 0, \quad (2)$$

$$\frac{\sum_{i=1}^m l_i \times a_i}{K} \geq l_p, \quad (3)$$

$$\frac{\sum_{i=1}^m r_i \times a_i}{K} \leq r_p, \quad (4)$$

де R_{ai} - середня дохідність при інвестуванні в i -ий портфель;

a_i - кількість коштів, інвестованих в i -ий портфель;

K - вільні грошові кошти, що виділяються на інвестування;

l_i - ліквідність i -го портфеля;

l_p - нормативна ліквідність інвестиційного портфеля комерційного банку в цілому;

r_i - ризикованість вкладень в i -ий портфель;

r_p - норматив ризикованості інвестиційного портфеля комерційного банку в цілому.

Наведена вище модель дозволить оптимально розмістити виділені для інвестування кошти між формованими комерційним банком спеціалізованими портфелями (портфель корпоративних цінних паперів, портфель недержавних боргових зобов'язань, портфель державних боргових зобов'язань, портфель врахованих векселів, портфель інвестиційних проектів та ін.).

На ряду з проблемою оптимального розміщення виділених для інвестування ресурсів між формованими спеціалізованими портфелями існує проблема визначення напрямків розміщення інвестиційних ресурсів для кожного джерела залучення. Оптимізація напрямів використання коштів повинна забезпечувати максимальний операційний дохід при мінімальній частоті залучення та використання ресурсів. При цьому необхідно виявити найбільш вигідні джерела для фінансування інвестицій. Повинні виконуватися нормативи НБУ щодо ліквідності, інвестування, а також можуть накладатися інші обмеження при формуванні оптимального портфеля інвестицій, які варіюють залежно від проведеної інвестиційної політики інвестора.

Розподіл джерел фінансування інвестицій проводиться відповідно до норм обов'язкового резервування, швидкості їх обігу, витрат на їх залучення. Так, залишки на розрахункових і поточних рахунках клієнтів банку в національній валюті підлягають більш високим нормам обов'язкового резервування, ніж залишки на рахунках клієнтів в іноземній валюті, швидкість їх оборотності значно вища, ніж у інших видів вкладів. Депозити інших банків не вимагають відрахування частини коштів для формування резервних фондів, оборотність їх нижча, ніж оборотність вкладів до запитання. Власні кошти банків теж не резервуються і мають низьку швидкість оборотності. Подібним чином класифікуються всі джерела фінансування інвестицій. З точки зору їх ліквідності керівництво банку визначає порядок розміщення коштів для кожної групи джерел інвестування.

Основним джерелом фінансування інвестицій є власні кошти банку, так як вони не підлягають обов'язковому резервуванню і мають достатньо високий період обігу, також для деяких видів інвестування Національним банком України пропонується певне джерело фінансування і в більшості випадків це власні кошти банку.

Відомо, що швидкість оборотності коштів, залучених з одного джерела і спрямованих на інвестування певного активу, різні. Залежно від цього можуть бути розглянуті дві ситуації: коли період оборотності залучених ресурсів дорівнює періодам оборотності цих коштів, інвестованих в певний актив, і коли період оборотності інвестованих коштів дорівнює періодам оборотності тих коштів, які були залучені з певного джерела.

Таким чином, нехай існує m джерел ресурсів різного типу, що залучаються для інвестування ($B_1, B_2, \dots, B_m$), причому передбачається можливість використовувати перераховані джерела не тільки для інвестування, але і для забезпечення інших активних операцій банку. Також існує n пунктів інвестування ($A_1, A_2, \dots, A_m$), тобто один з формованих портфелів, на які поділяється інвестиційний

портфель комерційного банку – портфель цінних паперів, портфель реальних інвестиційних проектів, портфель державних облігацій та ін.

Виходячи з вищесказаного, модель інвестиційного портфеля комерційного банку, що враховує джерела фінансування, має наступний вигляд [6; 9]:

$$\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n \left(\left(1 + \frac{R_{ai} \times T_{ai}}{365} \right)^{\frac{365}{T_{ai}}} - \left(1 + \frac{C_{bj} \times T_{bj}}{365} \right)^{\frac{365}{T_{ai}}} \right) \times x_{ij} \rightarrow \max, \quad (5)$$

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} = A_i, \quad (6)$$

$$\sum_{i=1}^m x_{ij} = \psi_j (1 - \mathfrak{Z}_{ji}) \times B_j, \quad (7)$$

$$x_{ij} \geq 0, \quad (8)$$

$$\sum_{i=1}^m A_i = \sum_{j=1}^n \psi_j \times (1 - \mathfrak{Z}_j) \times B_j; \quad (9)$$

$$\frac{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n l_i \times x_{ij}}{\sum_{i=1}^m A_i} \geq l_p, \quad (10)$$

$$\frac{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n R_{ai} \times x_{ij}}{\sum_{i=1}^m A_i} \geq R_p, \quad (11)$$

$$\frac{\sum_{i=1}^m A_i}{Ss + \sum_{i=1}^m A_i} \times 100\% \leq (1 - \mu) \times Ss, \quad (12)$$

де x_{ij} - кількість одиниць ресурсу, залученого з джерела B_j та інвестованого в A_i ;

R_{ai} - середня дохідність від інвестування;

T_{ai} - середньозважений час інвестування;

T_{bj} - середньозважений термін залучення ресурсу;

C_{bj} - середньозважена ціна залучення ресурсу;

$\mathfrak{Z}_i$ - частка ресурсів, залучених з джерела, які підлягають обов'язковому резервуванню;

l_i - коефіцієнт ліквідності пункту інвестування;

l_p - мінімально прийнятий рівень ліквідності портфеля;

R_p - норматив прибутковості інвестиційного портфеля;

Ss - сума власних коштів банку.

Функція мети описаної моделі визначає сумарний прибуток, одержуваний від спрямування ресурсів, залучених з усіх аналізованих джерел, в усі пункти інвестування (портфелі цінних паперів, інвестиційних проектів, державних облігацій та ін.).

Висновки з проведеного дослідження. У умовах подолання кризи банківського та фінансового секторів України необхідно дуже ретельно обирати інвестиційну стратегію, з огляду на те, що велика увага завжди приділяється індикаторам стану фондового ринку, що не завжди дозволяє

об'єктивно оцінити його стан. Також, український фондовий ринок досить часто не відповідає потребам зарубіжних інвесторів за показниками ліквідності. Саме тому необхідна мобілізація власних, внутрішніх ресурсів для розвитку фондового ринку та фінансових інститутів за рахунок створення таких стратегій управління коштами, які будуть сприяти підвищенню зацікавленості українських інвесторів у власному ринку.

Бібліографічний список

1. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент : [учебн. курс] / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2001. – 448 с.
2. Борщ Л.М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи / Л.М. Борщ. – К. : Знання, 2002. – 318 с.
3. Грищенко О.С. Формування комплексної системи стратегічного управління інвестиційною діяльністю банків / О.С. Грищенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/1123/1/70.pdf>
4. Дзюблюк О.В. Банківські операції : [підручник] / [За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка]. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
5. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній. – Львів : Вид-во нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2005. – 714 с.
6. Инвестиционный портфель коммерческого банка : [монография] / [Клебанова Т.С., Решетняк Е.И., Реаевнева Е.В., Кизим Н.А.]. – Х. : Изд-во Бизнес-информ, 2000. – 146 с.
7. Марковиц Г. Инвестиционный портфель и фондовый рынок / Г. Марковиц, У. Шарп. – М. : Дело, 2001. – 570 с.
8. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Правління НБУ № 361 від 02.08.2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Решетняк Е.И. Формирование инвестиционного портфеля : [монография] / Е.И. Решетняк. – Х. : Изд-во НУА, 2000. – 172 с.
10. Пересада А.А. Управління банківськими інвестиціями : [монографія] / А.А. Пересада, Т.В. Майорова. – К. : КНЕУ, 2010. – 388 с.
11. Портфельне інвестування : [навч. посібник] / [Пересада А.А., Шевченко О.Г., Коваленко Ю.М., Урванцева С.В.]. – К. : КНЕУ, 2004. – 408 с.

References

1. Blank, I.A. (2001), *Investiciony Menedgment* [Investment Management], tutorial, Training Course, Nika-Center, Kiev, 448p.
2. Borsch, L.M. (2002), *Investicii v Ukraine: stan, problemy i perspektivy* [Investment in Ukraine: status, problems and prospects], Znannia, Kiev, 318p.
3. Gryshchenko, O.S. (2009), "Formation of the complex of the strategic management of the investment activities of banks", available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/1123/1/70.pdf> (access date December 16, 2014).
4. Dziubliuk, A.V. (2009), *Bankivski operacii* [Banking transactions], textbook, Ekonomichna dumka, Ternopil, 696p.
5. Zahorodnii, A.G. (2005), *Finansovo-ekonomichniy slovnyk* [Finance and Economics Dictionary], dictionary, Lviv, Politehnika, 714p.
6. Klebanova, T.S., Reshetniak, E.I., Reaevneva, E.V. and Kizim, N.A. (2000), *Investicionnyy portfel komercheskogo banka* [Investment portfolio of commercial banks], monograph, Business Inform, Kharkov, 146p.
7. Markowitz, G. and Sharpe, W. (2001), *Investitsionnyy portfel i fondovyy rynek* [Investment portfolio and stock market], Delo, Kiev, 570 p.
8. NBU Resolution № 361: Guidelines on the organization and functioning of risk management in banks Ukraine, available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (access date December 18, 2014).
9. Reshetniak, E.I. (2000), *Formirovanie investitsionnogo portfelia* [Formation of the investment portfolio], monograph, Narodnaya ukrainskaya academia, Kharkiv, 172p.
10. Peresada, A.A. (2010), *Upravlinnia bankivskymy investytsiamy* [Management of bank investment], monograph, KNEU, Kiev, 388p.
11. Peresada, A.A., Shevchenko, O.H., Kovalenko, Yu.M. and Urvantseva, S.V. (2004), *Portfelne investuvannia* [Portfolio investment], textbook, KNEU, Kiev, 408p.

Богач Д.С. АНАЛІЗ І КРИТИКА НАЙБІЛЬШ РОЗПОВСЮДЖЕНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ В УКРАЇНІ

Мета. Проаналізувати існуючі підходи до розробки та вибору інвестиційної стратегії і пошук напрямків вдосконалення методичного підходу до вибору оптимальної структури інвестиційних активів комерційного банку.

Методика дослідження. Первинні методи були використанні для збору інформації та її систематизації. Логіко-аналітичний метод дозволив виявити недоліки існуючих інвестиційних стратегій для подальшого пошуку засобів їх вдосконалення.

Результати. У статті розглянуті найбільш розповсюджені стратегії управління інвестиціями з позиції комерційного банку України. Виявлені недоліки при визначенні пріоритетів стратегії управління, що у значній мірі і зумовлюють неефективність сучасної системи управління грошовими ресурсами. З'ясовано, що відсутні методи універсальних підходів до оцінки інвестиційних об'єктів української економіки; відсутні моделі інвестиційних портфелів, розроблені спеціально для оптимізації структури портфеля різних типів інвесторів в Україні; не розроблені моделі, що дозволяють врахувати ризики, пов'язані з інвестиційною діяльністю на території України.

Наукова новизна. Визначена неефективність класичних моделей управління цінними паперами, оскільки моделі поведінки інвесторів за останні 40 років зазнали суттєвих змін. Запропонована оновлена модель інвестиційного портфеля комерційного банку, що враховує джерела фінансування.

Практична значущість. Результати проведеного аналізу дають змогу сформувати більш ефективну інвестиційну стратегію, ніж нині існуючі на території України, що може призвести до підвищення обсягів залучення коштів та розвитку фондового ринку.

Ключові слова: комерційний банк, інвестування, доходність, диверсифікація, фондовий ринок, джерела фінансування.

Bohach D.S. ANALYSIS AND CRITICISM OF MOST COMMON INVESTMENT STRATEGIES IN UKRAINE

Purpose. Analyze existing approaches to the design and selection of investment strategy and the ways to improve the methodical approach to the selection of the optimal structure of the investment assets of the commercial bank.

Methodology of research. The primary methods were used to gather information and its systematization. Logical-analytical method revealed the shortcomings of the existing investment strategy for further fundraising to improve them.

Findings. The article describes the most common strategies of investment management from the perspective of commercial banks in Ukraine. Identified deficiencies in the prioritization of management strategy that, to a large extent, causes inefficiency of the modern system of cash management. It was found that there are no universal methods of approaches to the evaluation of investment projects of the Ukrainian economy; there are no models of investment portfolios designed specifically to optimize the structure of the portfolio of different types of investors in Ukraine; not developed models which take into account the risks associated with investment activities on the territory of Ukraine.

Originality. Definite inefficiency of classic models of management of securities due to model of investor's behavior over the past 40 years has been significantly changed. Updated model of portfolio of commercial bank, which take into account the sources of funding in proposed.

Practical value. Result of the analysis allow to generate better investment strategy than now exist in Ukraine, which could lead to an increase in the volume of fundraising and development of the stock market.

Key words: commercial bank, investment, profitability, diversification, stock market, sources of financing.

Богач Д.С. АНАЛИЗ И КРИТИКА НАИБОЛЕЕ РАСПРОСТРАНЕННЫХ ИНВЕСТИЦИОННЫХ СТРАТЕГИЙ В УКРАИНЕ

Цель. Проанализировать существующие подходы к разработке и выбора инвестиционной стратегии и поиск направлений совершенствования методического подхода к выбору оптимальной структуры инвестиционных активов коммерческого банка.

Методика исследования. Первичные методы были использованы для сбора информации и ее систематизации. Логико-аналитический метод позволил выявить недостатки существующих инвестиционных стратегий для дальнейшего поиска средств их совершенствования.

Результаты. В статье рассмотрены наиболее распространенные стратегии управления инвестициями с позиции коммерческого банка Украины. Выявлены недостатки при определении приоритетов стратегии управления, что, в значительной степени, и обуславливает неэффективность современной системы управления денежными ресурсами. Было выяснено, что отсутствуют методы универсальных подходов к оценке инвестиционных объектов украинской экономики; отсутствуют модели инвестиционных портфелей, разработанные специально для оптимизации структуры портфеля различных типов инвесторов в Украине; не разработаны модели, позволяющие учесть риски, связанные с инвестиционной деятельностью на территории Украины.

Научная новизна. Определенная неэффективность классических моделей управления ценными бумагами, поскольку модели поведения инвесторов за последние 40 лет претерпели существенные изменения. Предложенная обновленная модель инвестиционного портфеля коммерческого банка, учитывающая источники финансирования.

Практическая значимость. Результаты проведенного анализа позволяют сформировать более эффективную инвестиционную стратегию, чем сейчас существующие на территории Украины, что может привести к повышению объемов привлечения средств и развития фондового рынка.

Ключевые слова: коммерческий банк, инвестирование, доходность, диверсификация, фондовый рынок, источники финансирования.

УДК 339.03:69.003

Петраш О.П.,
аспірант*,
Київський Національний університет
будівництва та архітектури

ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕВЕЛОПЕРСЬКИХ КОМПАНІЙ НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Ринок нерухомості є невід'ємною частиною та індикатором розвитку будь-якої економічної системи країни, оскільки інвестиційна діяльність у сфері нерухомості є основним чинником економічного розвитку держави та поліпшення добробуту народу. Інвестиціям у нерухомість належить значне місце в розширеному відтворенні економіки, і на це існує низка причин: значна потреба, соціальна та виробнича необхідність, незважаючи на невисоку дохідність, вагомий вплив на навколишнє середовище, високі ризики у будівництві. Одними із провідних професіоналів ринку нерухомості, в зв'язку з переходом економіки на ринкові відносини, стали девелоперські компанії. Отже, актуальним є питання розгляду діяльності на ринку нерухомості України девелоперських компаній з зазначенням їх ролі, недоліків та перспектив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних засад девелопменту внесли вітчизняні вчені: А. М. Асаул, О. Р. Дегтяр, Б. Л. Луців, Ю. М. Коваленко, О. О. Ляхова, А. А. Пересада; а також зарубіжні: А. О. Бакуліна, А. Л. Кексінов, І. І. Мазур, С. М. Максимов, Н. Г. Пейзер, В. І. Ресін, Є. І. Тарасевич, В. І. Шапіро, А. Фрей та Дж. Фрідман. Але незважаючи на підвищений інтерес до девелопменту, багато аспектів щодо успішного розвитку його в Україні є досі не достатньо визначеними.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження та аналіз перспектив діяльності девелоперських компаній на ринку нерухомості в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щодо сутності ринку нерухомості є безліч поглядів. Так, у фінансово-економічному словнику А. Г. Загороднього та Г. Л. Вознюка ринок нерухомості – це система фінансово-економічних відносин, що виникають під час операцій з об'єктами нерухомості, в межах якої формується попит, пропозиція та ціни на об'єкти нерухомості [1, с. 391].

Інший погляд має В. А. Горемикін, який стверджує: «Ринок нерухомості – це засіб перерозподілу земельних ділянок, будівель, споруд і іншого майна між власниками і користувачами економічними методами на основі конкурентного попиту і пропозиції» [2, с. 144].

За визначенням Джека Фрідмана та Ніколаса Ордуея, ринок нерухомості – це ринок товарів, яким притаманні індивідуальні характеристики; ринок обмежених ресурсів, продавців та покупців [3, с. 5].

Заслуговує на увагу трактування сутності цього поняття А. Б. Крутика. Він стверджує, що ринок нерухомості – це сукупність регіональних, локальних ринків, що суттєво відрізняються один від одного за рівнем цін, рівнем ризику, ефективністю інвестицій у нерухомість [4, с. 9].

Варто підкреслити, що у словнику-довіднику Н. А. Голощапова та С. І. Помазкова подається кілька визначень: 1) ринок нерухомості – це абстрагування фактичного потоку угод з нерухомістю, інтересами та правами в нерухомості, а також потоку інформації, що стосуються таких угод; 2) визначений набір механізмів, через які передаються права на власність і пов'язані з нею інтереси, установлюються ціни і розподіляється простір між різноманітними конкурентними варіантами землекористування; 3) це сукупність угод, пов'язаних з нерухомістю, інформаційного їх забезпечення, операцій з управління і фінансування робіт у галузі нерухомості [5, с. 336].

Своє визначення дає А. Н. Асаул: ринок нерухомості – це сектор національної ринкової економіки, де присутні економічні суб'єкти, сукупність об'єктів, а також процеси виробництва (створення), споживання (використання), обміну об'єктів нерухомості і управління ринком, а також механізмів, що забезпечують функціонування ринку [6, с. 13].

З теоретичних позицій ринок нерухомості є інфраструктурною категорією, яка пов'язана зі створенням умов, необхідних для здійснення виробничої, комерційної, соціальної, екологічної та іншої діяльності. Будь-які об'єкти нерухомості призначені для обслуговування цілком конкретних потреб: ринок житлової нерухомості – для забезпечення потреб фізичних осіб – споживачів у житлі, ринок промислових об'єктів – для забезпечення виробничо-технологічних процесів, земельний ринок –

* Науковий керівник: Стеценко С.П. - д.е.н., професор

цивільного та промислового будівництва, сільськогосподарського виробництва, туристичної та рекреаційної діяльності.

Як показує практика, наявна тісна залежність між станом ринку нерухомості та макроекономічним розвитком держави, тому стан першого є своєрідним індикатором тенденцій в економіці: якщо на ринку нерухомості ситуація погіршується, то незабаром настане погіршення ситуації у національній економіці і, навпаки, – за поліпшенням ситуації на ринку нерухомості настане підйом у національній економіці.

Ринок нерухомості як складова частина ринкового простору має властиві йому закономірності:

- циклічні коливання активності й цін разом з економічними, інвестиційними та іншими циклами;
- зв'язок з іншими ринками (валютним, фондовим), який сприяє руху капіталу на ринок нерухомості й зростанню цін на об'єкти нерухомості при зниженні дисконтної ставки, прибутковості цінних паперів, темпів інфляції національної валюти, а також підвищенні її курсу щодо інших валют;
- формування цін на основі рівноваги попиту та пропозиції або залежність тенденцій зміни цін від співвідношення попиту і пропозиції [7].

Аналізуючи активність ринку нерухомості у період з 2000 по 2010 роки, маємо практичне підтвердження теоретичної викладки щодо циклічності вітчизняного ринку нерухомості за наступними чотирма класичними фазами його перебігу:

- 2000–2001 рр. – фаза відновлення ринку нерухомості;
- 2002–2006 рр. – фаза росту ринку нерухомості;
- 2007 р. – фаза насичення ринку та формування надлишку пропозиції на ринку нерухомості;
- 2008-2010 рр. – фаза падіння ринку нерухомості [8].

А починаючи з 2011 року, розпочався період депресивної стабілізації вказаного ринку і він ще не завершився.

Розвиток ринку нерухомості є передумовою появи нових суб'єктів на цьому ринку, серед яких слід виділити девелоперські компанії.

Виникнення та розвиток девелопменту як нового професійно-підприємницького виду діяльності, як нової моделі ведення бізнесу відбувається в прямій залежності зі становленням ринку нерухомості. Якісні зміни в цьому секторі економіки стали суттєво кардинальними, так як в радянські часи сфера організації та фінансування капіталовкладень відносилась до числа найбільш контрольованих та централізованих. При переході до ринку в країні зник будівельний комплекс та виникла будівельна сфера економіки. Будівництвом, як видом підприємницької діяльності, стали займатися підприємства та організації інших галузей економіки, що є звичайною практикою для західних країн. Саме на цьому етапі почався процес формування девелопменту як інтегрально структурної інновації на ринку нерухомості в Україні із суміжних напрямків підприємницької діяльності в сфері нерухомості, інвестицій та будівництва.

Свідомо виникнення первинного ринку нерухомості є поява ринково орієнтованих забудовників – девелоперських фірм. Це були будівельні організації, замовники, підрядники радянських часів, які раніше за інших відчували на собі зміни, пов'язані з припиненням централізованого фінансування житлового будівництва, та залишились без постачальників та споживачів. Будівельні фірми повинні були самостійно вирішувати проблему свого виживання на ринку, займаючись пошуком найбільш вигідних об'єктів та їх реалізацією, залученням фінансування, будівництвом та продажем нерухомості.

Ринок девелоперських послуг почав розвиватися у нашій державі із середини 90-х років ХХ століття. На початковому етапі девелопери надавали послуги переважно із реконструкції існуючих об'єктів, невисокої вартості і таких, що швидко окупуються.

Девелоперські послуги (як і самі компанії, що займались девелопментом нерухомості) були на той час рідкістю, та й прибутки від них на той час були невисокими. І це очевидно, адже при зростанні вартості об'єкту нерухомості дохід девелоперської компанії у грошовому виразі зростає. Починають з'являтися перші девелоперські компанії – «ХХІ сторіччя» (1999 р.), ТММ (1992 р.), HCM Group (1998 р.), АВЕК (1996 р.), ТОВ "First Ukrainian Development Limited" (1992 р.), ТОВ «Макрокап Девелопмент Україна» (1997 р.) та інші.

Другий етап, зростання попиту на нерухомість у 2002-2005 роках, призвів до певного «девелоперського буму». Цей етап характеризується також появою так званих «псевдодевелоперів», або «спекулятивних девелоперів». Ці компанії фактично нічого не будували, а лише придбавали земельні ділянки, отримували обмежену кількість дозвільної документації і продавали об'єкти майбутнім інвесторам. Цей період став перехідним, від неякісних об'єктів нерухомості до сучасних торговельних бізнес-центрів, житлових будинків, котеджних заміських містечок. Замовник, маючи вибір серед об'єктів будівництва, значну увагу надає якості об'єкта.

Прийняття в 2005 році Закону України «Про іпотеку» створило для фінансових установ правове поле для більш безпечної та прозорої діяльності на ринку нерухомості. Це дало можливість банкам

істотно наростити портфель іпотечних кредитів у 2006-2008 роках і успішно «розіграти» ринок житлової нерухомості.

В цей час зростає попит на девелоперські послуги, адже вже стало цікавим залучення девелоперських компаній не тільки на початковому етапі будівництва, а і в управлінні об'єктом після завершення будівництва. Відсутність конкурентів серед девелоперів дозволяла більшості з них диктувати свої умови для замовників. Що, в свою чергу, призвело до зростання капіталу девелоперів, адже маючи власні фінанси, наявні земельні ділянки, збудовані об'єкти, що дає їм можливість заробляти на здачі в оренду об'єктів, вони стають лідерами на ринку нерухомості. Тому на цьому етапі розвитку можна було спостерігати приховану діяльність девелоперів – відсутність конкурсів і тендерів, що дозволяють на різних стадіях реалізації проекту залучати різних учасників, відсутність спеціалізованих спілок, спеціалізованих засобів масової інформації, орієнтованих на просування конкретних проектів [9, с. 7].

Таким чином третім етапом розвитку девелоперських послуг на Україні є період з 2006 р. по 2008 р., період становлення, який умовно називають етапом інвесторів. Він характеризується: а) значними обсягами іноземних інвестицій в Україну, про що свідчать масштаби купівлі української нерухомості закордонними компаніями – турецька Demir Group (бізнес-центр «Подол Плаза» у м. Київ), американська NCH Advisors Inc (бізнес-центр «Міленіум» та універмаг «Україна» у м. Київ), австрійська GLD Invest Group (логістичний комплекс у Київській обл. «Kuehne + Nagel») тощо. Хоча й присутня підвищена зацікавленість з боку інвесторів на цьому етапі девелоперської діяльності, проте нових об'єктів мало, вони вводяться в експлуатацію повільно [10, с. 44].

Збільшення пропозицій на ринку нерухомості все ж не задовольняло в повній мірі попит, а ставало більш актуальним питання вдалого вибору для інвестора, враховуючи можливість вибору надійного забудовника. Отже, нагальним стало питання наявності на ринку нерухомості девелоперів, які б надавали повний перелік девелоперських послуг за своєю сутністю.

Четвертий етап бере свій початок з 2009 року по теперішній час – спад.

Діяльність девелоперських компаній супроводжується світовою кризою, що також має місце і в Україні. Отже, ринок нерухомості перебуває у депресивному стані, хоча в окремі короткі періоди часу спостерігалися малопрогнозовані різновекторні незначні коливання попиту та цін. У зв'язку із скороченням обсягів кредитування, підвищенням відсоткових ставок за уже наданими кредитами, скороченням обсягів земельних ресурсів, невчасним зведенням об'єктів будівництва більшість девелоперських компаній сьогодні неліквідні.

Необхідно зазначити, що функціонування девелопменту фактично поза правовим полем призвело до існування суттєвих проблем у здійсненні девелоперської діяльності. За нинішніх реалій девелоперська діяльність в Україні ще далеко від західних стандартів. Про це свідчать наступні особливості:

1. Непрозорий ринок землі, складна і довготривала процедура оформлення необхідної дозвільної документації.

2. Ефективності девелопменту в Україні частково перешкоджає необдумані економічна стратегія інвесторів, які звертаються до послуг девелоперів не на початковій стадії реалізації проекту (коли девелопер має можливість запропонувати найбільш ефективні рішення), а вже на стадії виникнення проблем, які необхідно вирішувати.

3. Про недоліки девелопменту в Україні свідчать також різні механізми інвестування. Так, західні девелопери не розпочинають реалізацію проекту до укладення хоча б одного договору з майбутнім великим орендарем нерухомості або до знаходження стабільного джерела зовнішнього фінансування. В Україні ж девелопери, як правило, на початковій стадії реалізують проекти самостійно, і тільки потім шукають фінансових партнерів, орендарів чи покупців.

Висновки з проведеного дослідження. Поява та діяльність девелоперських компаній на ринку нерухомості є досить актуальною та вкрай необхідною. Це, в першу чергу, обумовлено розвитком ринкової економіки в Україні та важливістю позитивного розвитку ринку нерухомості, що дасть можливість вирішити важливі соціальні та економічні питання. А саме, це забезпечення житлом населення країни, додаткові робочі місця та позитивний розвиток суміжних сфер щодо виробництва будівельних матеріалів, проектних робіт та ін. Досить важливим є визнання в правовому полі діяльності девелоперських компаній. Отже, важливим є наближення діяльності девелоперських компаній в Україні до західних стандартів, що дасть можливість вирішення ряду проблем на ринку нерухомості, створивши для них відповідні умови.

Бібліографічний список

1. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.
2. Горемыкин В.А. Экономика недвижимости : [учебник] / В.А. Горемыкин. – М. : Издательский книго-торговый центр «Маркетинг», 2002. – 804 с.

3. Фридман Дж. Оценка и анализ приносящей доход недвижимости / Дж. Фридман, Н. Ордуей ; [пер. с англ. О.А. Антоненко]. – М. : Дело, 1997. – 361 с.
4. Крутик А.Б. Экономика недвижимости / А.Б. Крутик, М.А. Горенбургов, Ю.М. Горенбургов. – СПб. : Издательство «Лань», 2000. – 480 с.
5. Недвижимость: Словарь-справочник / [Авт.-сост. В.И. Осипов, Н.А. Голощапов, С.И. Помазкова]. – М. : ИТРК РСРП, 2000. – 424 с.
6. Асаул А.Н. Економіка нерухомості : [підручник] / А.Н. Асаул, І.А. Брижань, В.Я. Чевганова. – К. : Лібра, 2004. – 304 с.
7. Площанський Ю.Б. Стабілізація на ринку нерухомості – позитивна альтернатива стабільній депресії... / Ю.Б. Площанський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrgr.net/articles/8196.htm>.
8. Активність ринку нерухомості 2000-2011 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asnu.net/pages/320/>
9. Кузнецова Н. Девелоперы, ваш выход! / Н. Кузнецова // Белый девелопмент. – 2007. – № 4. – С. 6-10.
10. Драгун Д. Трезвый расчет очарованного странника / Драгун Д., Арутюнян Н., Евланчик С. // Компаньон. – 2006. – № 5. – С. 44-46.

References

1. Zahorodnii, A.H. and Vozniuk, H.L. (2005), *Finansovo-ekonomichnyi slovnyk* [The Economic and Financial Dictionary], Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», Lviv, 714 p.
2. Goremykin, V.A. (2002), *Ekonomika nedvizhimosti* [Economy Real Estate], textbook, Izdatelskiy knigo-torgovyy tsentr «Marketing», Moscow, Russia, 2002, 804 p.
3. Fridman, Dzh. And Orduy, N. (1997), *Otsenka i analiz prinosiashchey dokhod nedvizhimoy sobstvennosti* [Evaluation and analysis of income-generating real estate], Translated by O.A. Antonenko, Delo, Moscow, Russia, 361 p.
4. Krutik, A.B., Gorenburgov, M.A. and Gorenburgov Yu.M. (2000), *Ekonomika nedvizhimosti* [Economy Real Estate], Izdatelstvo «Lan», St.-Peterburg, Russia, 480 p.
5. Osipov, V.I., Goloshchapov, N.A. and Pomazkova, S.I. (2000), *Nedvizhimost: Slovar-spravochnik* [Real Estate: Dictionary], ITRK RSPP, Moscow, Russia, 424 p.
6. Asaul, A.N., Bryzhan, I.A. and Chevhanova, V.Ya. (2004), *Ekonomika nerukhomosti* [Business property], textbook, Libra, Kyiv, 304 p.
7. Ploshchanskiy, Yu.B. "The stabilization of the real estate market – a positive alternative stable depression...", available at: <http://www.ukrgr.net/articles/8196.htm> (access date January 24, 2015).
8. *Aktyvnist rynku nerukhomosti 2000-2011 rr.* [Key Real Estate Market 2000-2011], available at: <http://www.asnu.net/pages/320/> (access date January 26, 2015).
9. Kuznetsova, N. (2007), "Developers your way out!", *Belyy development*, no. 4, pp. 6-10.
10. Dragun, D., Arutiunian, N. and Evlanchik, S. (2006), "Sober calculation Enchanted Wanderer", *Kompanion*, no. 5, pp. 44-46.

Петраш О.П. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕВЕЛОПЕРСЬКИХ КОМПАНІЙ НА РИНКУ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ

Мета. Метою даної статті є дослідження та аналіз перспектив діяльності девелоперських компаній на ринку нерухомості в Україні.

Методика дослідження. В статті використано методи: аналізу та синтезу – при дослідженні активності ринку нерухомості у період з 2000 по 2010 роки; системно-аналітичний – для визначення циклічності ринку нерухомості та важливості ролі девелоперських компаній на ринку нерухомості; абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень і формування висновків та пропозицій.

Результати. Проаналізовано активність ринку нерухомості у період з 2000 по 2010 роки та визначено циклічність ринку нерухомості за чотирма класичними фазами його перебігу: фаза відновлення ринку нерухомості, фаза росту ринку нерухомості, фаза насичення ринку та формування надлишку пропозиції на ринку нерухомості, фаза падіння ринку нерухомості.

Обґрунтована важлива роль девелоперських компаній на ринку нерухомості. Зазначена необхідність визначення функціонування девелопменту у правовому полі.

Наукова новизна. Виділені основні особливості діяльності девелоперських компаній в Україні: непрозорий ринок землі; складна і довготривала процедура оформлення дозвільної документації, необдумані стратегії інвесторів щодо визначення моменту залучення девелоперської компанії до проекту, недосконалість механізмів фінансування інвестування.

Практична значущість. Отримані результати дослідження дадуть можливість девелоперським компаніям в Україні наблизитись до західних стандартів та дати поштовх до стабілізації та позитивного розвитку ринку нерухомості.

Ключові слова: девелоперська компанія, ринок нерухомості, девелопмент, девелоперські послуги.

Petrash O.P. RESEARCH AND ANALYSIS OF PROSPECTS DEVELOPMENT COMPANIES IN REAL ESTATE UKRAINE

Purpose. The purpose of this paper is to study and analyze the prospects of developer companies in the real estate market in Ukraine.

Metodology of research. In the article methods are used: to the analysis and synthesis – at research of activity of property market in a period from 2000 to 2010; system-analytical – for determination of recurrence of property and importance of role of developer companies market at the property market; abstractly-logical – for generalization of theoretical positions and forming of conclusions and suggestions.

Findings. Activity of market of the real estate is analysed in a period 2000 for 2010 and it is certain the market recurrence of the real estate after four classic phases of his motion: phase of proceeding in the market of the real estate, phase of growth of market of the real estate, phase of satiation, will gush and forming of surplus of suggestion at the market of the real estate, phase of falling of market of the real estate.

Reasonable important role of developer companies in the market. The noted necessity of determination of functioning of developmentu is for the legal field.

Originality. The basic features of activity of developer companies are selected in Ukraine: opaque market of earth; difficult and of long duration procedure of registration of permissive documentation, irreflective strategy of investors, in relation to determination of moment of bringing in of developer company to the project, imperfection of mechanisms of financing of investing.

Practical. Consequently the decision of the above-mentioned features will be given by possibility developer companies in Ukraine to get around western standards and give a shove to stabilizing and positive market of the real estate development.

Key words: developer company, real estate, development, developer services.

Петраш О.П. ИССЛЕДОВАНИЕ И АНАЛИЗ ПЕРСПЕКТИВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕВЕЛОПЕРСКИХ КОМПАНИЙ НА РЫНКЕ НЕДВИЖИМОСТИ УКРАИНЫ

Цель. Целью данной статьи есть исследование и анализ перспектив деятельности девелоперских компаний на рынке недвижимости в Украине.

Методика исследования. В статье использованы методы: анализа и синтеза – при исследовании активности рынка недвижимости в период с 2000 по 2010 годы; системно-аналитический – для определения цикличности рынка недвижимости и важности роли девелоперских компаний на рынке недвижимости; абстрактно-логический – для обобщения теоретических положений и формирования выводов и предложений.

Результаты. Отмечена важность девелоперских компаний на рынке недвижимости. Проанализировано активность рынка недвижимости в период с 2000 по 2010 года и определено цикличность рынка недвижимости по четырем классическим фазам его развития: фаза восстановления рынка недвижимости, фаза роста рынка недвижимости, фаза насыщенности рынка и формирование избытка предложения на рынке недвижимости, фаза падения рынка недвижимости. Обоснована важность девелоперских компаний на рынке недвижимости. Отмечена необходимость определения функционирования девелопмента в правовом поле.

Научная новизна. Выделены основные особенности деятельности девелоперских компаний в Украине: непрозрачный рынок земли, сложная и долговременная процедура оформления разрешительной документации, необдуманная стратегия инвесторов относительно момента привлечения девелоперских компаний к проекту, несовершенство механизма финансирования инвестиций.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования позволят девелоперским компаниям в Украине приблизиться к западным стандартам и дать толчок к стабилизации и положительного развития рынка недвижимости.

Ключевые слова: девелоперская компания, рынок недвижимости, девелопмент, девелоперские услуги.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.656.1:633.1

Стельмахук А.М.,
д.е.н., професор, зав. кафедри обліку і аудиту,
Хмельницький економічний університет

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Постановка проблеми. Для забезпечення ефективного функціонування і розвитку сільських територій важливе значення має збалансованість всіх його обслуговуючих систем. Особливо важливе значення має завершеність його транспортно-логістичної системи, яка виконує інтегруючу роль опікуна транспортними і транспортно-технологічними операціями, що забезпечують постачання ресурсів (заготівельну логістику), виробництво (внутрішньовиробничу логістику) та збут продукції (розподільчу логістику).

Транспорт господарюючих суб'єктів сільських територій є складовою їх виробничо-комерційної діяльності, невід'ємним, інтегратором усі процесів (від постачання ресурсів до реалізації продукції) підприємств. Поступове входження в ринок, яке супроводжується розвитком кооперативно-інтеграційних відносин між суб'єктами господарювання на певній сільській території, вимагає відповідних реформ в транспортному обслуговуванні, оскільки проблему зростаючого руху матеріальних та інших видів потоків вирішити без транспортування не можливо. В цьому відношенні важливо використати передовий зарубіжний досвід.

Останні кілька десятиліть минулого століття в розвинених країнах пройшли під знаком логістизації постачальницько-виробничо-збутової діяльності підприємств. Напрацьований зарубіжний досвід підтвердив високий рівень ефективності функціонування аграрних підприємств в умовах обґрунтованого управління транспортно-логістичними системами на визначеній території, в межах якої набуває довершеності транспортне забезпечення виробничо-комерційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Таким чином, об'єктивна необхідність трансформації вітчизняної сільської економіки на концептуальних засадах транспортної логістики з метою мінімізації логістичних витрат у ланцюгові «постачання – виробництво – збут» вимагає формування транспортно-логістичного потенціалу сільської території, її структури, функцій та принципів діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та ефективності функціонування потенціалу транспортної логістики досліджуються такими вченими, як Б. Анікін, Д. Бауерсокс, А. Гаджинський, О. Глогусь, Є. Голяков, А. Кальченко, Д. Клос, Є. Крикавський, Е. Мате, Л. Міротін, Ю. Неруш, В. Ніколайчук, М. Окландер, Перебийніс В.І., Ю. Пономарьова, О. Семененко, В. Сергеев, І. Смирнов, В. Стаханов, И. Ташбаєв, Д. Тісьє, В. Українцев, Н. Чухрай та ін. Аналіз результатів їх досліджень засвідчує про доцільність продовження вивчення поставленої проблеми, зокрема питань оцінки ефективності транспортно-логістичного потенціалу сільських територій. Необхідності підвищення рівня ефективності підприємств зумовлює потребу завершення формування та удосконалення управління транспортно-логістичними системами, в межах яких набуває довершеності транспортне забезпечення виробничо-комерційної діяльності підприємств, що вимагає відповідного наукового забезпечення.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування сутності транспортно-логістичного потенціалу сільських територій і оцінки його ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рух матеріальних ресурсів від первинного джерела до кінцевого споживача забезпечується транспортними засобами, які є однією з найважливіших галузей суспільного виробництва, що покликана задовольнити потреби населення та суспільного виробництва в перевезеннях. Транспорт є засобом забезпечення територіальних зв'язків, чинником, що визначає ефективність розвитку і розміщення продуктивних сил у різних регіонах країни. Транспорт у розвинених країнах все більше перетворюється в органічну складову частину складної виробничо-транспортної системи, що охоплює всю економіку, суттєво підвищуючи її ефективність [1; 12].

Функція транспорту загального користування полягає у продовженні процесу виробництва у сфері обігу. При цьому вироблений продукт встановленої номенклатури і якості повинен бути у повному обсязі та своєчасно доставлений споживачеві. Тобто транспорт – ланка, яка поєднує виробництво і споживання. Тому йому належить важлива роль у прискоренні процесу відтворення.

Транспорт є матеріальною основою додаткового виробничого процесу, що відбувається у сфері обігу, витрати якого входять у загальну вартість товару. У сфері обігу, коли готова продукція зі сфери виробництва надходить у сферу споживання, здійснюється переважна кількість перевезень (причому сировина, напівфабрикати, паливо теж вважається готовою продукцією, бо виробничий процес вже закінчено на тому виробництві, де її видобули або виробили). Такі перевезення є продовженням виробничого процесу у сфері обігу і називаються економічними, оскільки виникли внаслідок процесу економічного поділу праці. Розвиваючись під впливом виробництва, транспорт впливає на розміщення, спеціалізацію і кооперування останнього [1; 2].

Транспорт є галуззю, що надає широкий спектр послуг, який суттєво відрізняється від традиційного підходу до транспорту як продовження виробництва або надання соціальних послуг населенню. В умовах загострення конкуренції на ринках товарів і послуг окрім мінімізації витрат більшого значення набуває мінімізація часу доставки товарів споживачу. З огляду на зазначене, роль транспорту в сучасній економіці зростає.

Транспорт має інфраструктурний характер, оскільки є загальною умовою матеріального виробництва. Він здатний активно впливати на процес розширеного виробництва шляхом збільшення чи зменшення маси готової продукції, палива і сировини, що знаходяться в процесі обігу. В цьому відношенні вплив транспорту на матеріальне виробництво аналогічний впливу географічного середовища, корисних копалин, трудових та інших природних ресурсів і може розглядатися як загальна умова виробництва [1; 2].

Двоє роль транспорту полягає в тому, що, з одного боку, він належить до матеріального виробництва, оскільки здійснюючи перевезення, продовжує виробничий процес, а з іншого боку – належить до сфери послуг, оскільки надає транспортні послуги організаціям і населенню. У міжнародних економічних відносинах роль транспорту визначається ще й тим, що на відміну від окремих експортно-орієнтованих сировинних галузей економіки, які мають обмежені ресурси, транспорт здатний відновлювати свій експортний потенціал [2; 12].

Транспорт здійснює вплив на економіку країни в цілому, регіону, зокрема на розвиток сільських територій, де здійснюється виробництво сільськогосподарської продукції, її зберігання, переробка і збут.

Аналізуючи проведений огляд наукової літератури слід відмітити, що дослідники підкреслюють важливу роль транспорту в аграрній сфері, де він не тільки виконує значну частину виробничого процесу, але й є його складовою частиною. Вони стверджують, що віднесення транспортних робіт до допоміжних неправомірне. Відмічаючи виключно важливе значення транспортних засобів, дослідники звертають увагу на те, що нерідко транспорт визначає не тільки темп виконання виробничого процесу, а і його програму.

Як галузь національного господарства транспорт має свої специфічні особливості, які доцільно згрупувати наступним чином [2; 12] (табл. 1).

Таблиця 1

Специфічні особливості транспортних засобів

№ п/п	Група особливостей транспорту	Характеристика особливостей транспорту
1	техніко-технологічні особливості транспорту	включають: підвищену енергоємність транспортного процесу, залежність від природно-географічних факторів, необхідність врахування швидкості руху транспортних засобів, нестационарний характер завантаження транспорту.
2	економічні особливості транспорту	включають: виконання двох функцій (знарядь праці та предметів праці); специфічність продукції транспорту; наявність корисного ефекту транспорту у формі переміщення; одночасне створення і споживання продукції транспорту; неможливість резервування транспортної продукції, продовження процесу виробництва, створення не тільки споживчої вартості, але й вартості.
3	організаційні особливості транспорту	включають: здатність до переміщення рухомого складу й просторову розосередженість; лінійний та точковий тип розміщення; кооперування різних видів транспорту; наявність ймовірно невизначених факторів; складність планування і контролю роботи транспортних засобів.

Джерело: авторська розробка

З огляду на вище зазначене, доцільне введення в науковий обіг і практичне застосування терміну «транспортний потенціал».

Транспортний потенціал (ТП) характеризується наявною кількістю транспортних ресурсів в перерахунку на енергетичні одиниці та обсягом транспортної роботи, що може бути виконаний при нормативному використанні транспортних ресурсів підприємства за певний час [1; 2].

Фундаментальну роль в оцінці транспортного потенціалу має сукупна кількість ресурсів, що формують транспортний потенціал, та їх співвідношення в натуральній формі. Тобто поряд з кількісною оцінкою існує й завдання визначення структури транспортного потенціалу. Вирішення останньої проблеми, на наш погляд, полягає в аналізі співвідношення окремих складових елементів, виражених у певних одиницях. На практиці використовується два методи визначення структури транспортного потенціалу – вартісний та енергетичний. Вартісна оцінка передбачає грошову оцінку

складових транспортного потенціалу. Енергетична оцінка полягає у визначенні сукупних енерговитрат, уречевлених в окремих структурних компонентах. Варто зазначити, що кожен з методів має свої позитивні і негативні сторони. Так, «вузьким» місцем вартісного методу є інфляційний вплив, а енергетичного методу – рівень достовірності енергетичних еквівалентів. Тобто, обидва методи мають недоліки при оцінці людської складової транспортного потенціалу [1; 2].

Економічну оцінку складових транспортного потенціалу (а відповідно і його структури) варто здійснювати з урахуванням певних принципів [2; 12] (табл. 2).

Таблиця 2

Принципи економічної оцінки складових транспортного потенціалу

Назва принципу	Мета використання
принцип вірогідності, точності та наукової обґрунтованості структурних компонентів	забезпечує об'єктивність його економічної оцінки
принцип порівнянності структурних компонентів транспортного потенціалу	забезпечує єдину методологію економічної оцінки складових транспортного потенціалу
принцип територіальної співставності транспортного потенціалу	забезпечує врахування територіальних змін
принцип часової співставності транспортного потенціалу	забезпечує врахування часових змін
принцип співставності транспортного потенціалу за кількістю аналізованих об'єктів	забезпечує врахування змін кількості об'єктів

Джерело: авторська розробка

Оцінка структури транспортного потенціалу дає можливість з'ясувати, наскільки якісно збалансованими є складові компоненти у кількісному виразі: транспортних засобів – із забезпеченням кадрового персоналу і сервісного обслуговування. Ставиться завдання досягнення оптимальних пропорцій у структурі транспортного потенціалу підприємства, які б максимально повно забезпечували ефективність його використання.

Для визначення показника «Транспортний потенціал доцільно визначати, як обсяг транспортної роботи, що може бути виконаний при нормативному використанні транспортних ресурсів підприємства (транспортного підрозділу) за певний період згідно з наведеною формулою [1; 2; 12]:

$$ТП = \sum_{i=1}^n n_i p_i, \quad (1)$$

де n_i – кількість транспортних засобів i -ї моделі;

p_i – максимальна продуктивність транспортних засобів i -ї моделі (змінна, денна, річна і т.п.);

$i = 1, \dots, n$ – кількість моделей (марок) транспортних засобів.

Транспортний потенціал аграрного підприємства також може бути визначеним і за іншою формулою:

$$ТП = \sum_{z=1}^n T_z H_z, \quad (2)$$

де T_z – кількість транспортних засобів;

H_z – норматив транспортної роботи транспортним засобом z -ї моделі впродовж року;

$z = 1, \dots, n$ – кількість моделей транспортних засобів.

$$T_z = A + \Pi_{na} + \Pi_{nm}, \quad (3)$$

де A – кількість вантажних автомобілів;

Π_{na} – кількість автомобільних причепів;

Π_{nm} – кількість тракторних причепів.

$$A = \sum_{i=1}^n A_i, \quad (4)$$

де A_i – кількість вантажних автомобілів i -ї моделі;

$i = 1, \dots, n$ – кількість видів моделей вантажних автомобілів.

$$\Pi_{na} = \sum_{j=1}^k A_{nj}, \quad (5)$$

де A_{nj} – кількість вантажних автомобілів j -ї моделі, що можуть експлуатуватися з причепами;

$j = 1, \dots, k$ – кількість моделей вантажних автомобілів, що можуть експлуатуватися з причепами.

$$\Pi_{\text{пт}} = \sum_{k=1}^1 T_{\kappa_k}, \quad (6)$$

де T_{κ_k} – кількість колісних тракторів κ -ої моделі;

$k = 1, \dots, l$ – кількість моделей колісних тракторів.

$$T_z \sum_{i=1}^n A_i + \sum_{j=1}^k A_{n_j} + \sum_{k=1}^1 T_{\kappa_k}, \quad (7)$$

З огляду на наведені формули, транспортний потенціал визначається так:

$$\text{ТП} = \left(\sum_{i=1}^n A_i + \sum_{j=1}^k A_{n_j} + \sum_{k=1}^l T_{\kappa_k} \right) \cdot H_z. \quad (8)$$

З метою необхідності раціоналізації використання транспортних ресурсів, будь-яке підприємство має прагнути до максимізації транспортної роботи в розрахунку на одиницю транспортного ресурсу з метою досягнення цілей підприємства (максимізації прибутку, забезпечення маркетингової ніші на ринку транспортних послуг тощо) за умов, коли зазначене не суперечить економічним та іншим вимогам, зокрема чинному законодавству.

Транспортний потенціал є основою формування транспортної логістики. Логістика як наука і практика господарської діяльності є результатом інтеграційних процесів економічного життя розвинених країн, інструментом оптимізації ресурсозабезпечення і ресурсовикористання та реалізації продукції.

Об'єктивна необхідність застосування транспортної логістики у діяльності підприємств сільських територій пов'язана, по-перше, з розвитком конкуренції між господарюючими суб'єктами і, як наслідок, доцільністю підвищення конкурентоздатності підприємств, зокрема, шляхом зменшення витрат на переміщення сировини і продукції та підвищення рівня надійності і якості постачання; по-друге, з фінансово-енергетичною кризою, яка викликала підвищення цін на нафту і, відповідно, на світлі нафтопродукти. Зростання собівартості вантажообігу зумовило пошуки шляхів зменшення витрат на переміщення матеріалів і продукції за рахунок узгодження дій усіх учасників логістичного процесу [11; 14].

В науковій літературі немає одностайності дослідників щодо визначення сутності поняття «логістика» [4-7]. Всю сукупність різних визначень вчені розподіляють за окремими напрямками. Одним із напрямків є трактування логістики як господарської діяльності з управління матеріальними та інформаційними потоками у сфері виробництва та обігу. Другий напрям розвитку логістики окрім управління рухом товарів включає питання маркетингу, зокрема, аналіз ринків ресурсів і продукції, регулювання взаємодії учасників ринку як учасників процесу руху товару.

Спільним для поданих класифікаційних визначень логістики є те, що вони, по-перше, виокремлюють сферу і структуру предмета логістичної діяльності (просторово-часову трансформацію майнових та інформаційних потоків); по-друге, передбачають інтегровану оптимізацію функцій, сфер, потоків, підсистем тощо; по-третє, забезпечують «матеріалізацію» синергетичного ефекту від прийняття інтегрованих логістичних рішень [13; 14].

В науковій літературі окремі дослідники виокремлюють управлінські, економічні та оперативно-фінансові аспекти логістики [5-7]:

- управлінський аспект логістики підтримує ряд вчених США та Національна рада США з управління матеріальним розподілом. Найближчим до управлінського аспекту є формулювання логістики німецьким професором Пфолем, який пов'язує воєдино процеси планування і контролю руху матеріальних цінностей зі скороченням витрат на їх переміщення та інформаційне забезпечення;

- економічний аспект логістики підтримують французькі вчені. Логістику вони трактують як сукупність різних видів діяльності з метою одержання з найменшими витратами необхідної кількості продукції за певний час і в певному місці, де існує конкретна потреба в даній продукції [6];

- оперативно-фінансовий аспект логістики враховує час розрахунків з партнерами по бізнесу і діяльність, пов'язану з рухом та зберіганням сировини, напівфабрикатів і готових виробів у господарському обороті з моменту виплати коштів постачальнику до часу одержання коштів за доставку кінцевої продукції споживачеві [7].

Транспортна логістика відрізняється від звичайної логістики своєю специфікою. Специфіка підходів транспортної логістики, на відміну від «чисто» логістичних підходів, передбачає наявність ключових елементів [10, 13]: транспортного забезпечення постачання, виробництва і збуту як інтегруючої ланки в структурі транспортно-логістичної системи; вантажопотоку як різновиду матеріального потоку, що функціонує в межах - транспортно-логістичної системи; транспортно-логістичного менеджменту як інструменту управління транспортно-логістичною системою.

На сільських територіях відбувається рух матеріальних ресурсів від первинного джерела до кінцевого споживача, який слід розглядати як єдиний матеріальний потік, що забезпечується транспортними засобами. На цьому матеріально-продуктовому потоці базується транспортна логістика [9; 11].

Транспортну логістику сільських територій можна системно подати як об'єднання взаємопов'язаних складових: логістики постачання матеріалів і ресурсів – логістика виробництва продукції – логістика розподілу і збуту продукції. Зазначений висновок свідчить про інтегруючу роль транспортної логістики, яка опікується транспортними і транспортно-технологічними операціями, що забезпечують постачання ресурсів (заготівельну логістику), виробництво (внутрішньовиробничу логістику) та збут продукції (розподільчу логістику) [4; 10].

Управління транспортно-логістичними системами має ґрунтуватися на досконалій економічній оцінці ефективності використання транспортних засобів (транспортних ресурсів, транспортного потенціалу). Доцільно виділити три види ефективності: економічну, соціальну та функціональну (технічну) [13; 14].

Функція транспортно-логістичної системи полягає у здійсненні транспортних операцій (перевезення вантажів, пасажирів) шляхом використання транспортних засобів. Логічно стверджувати, що функціональна ефективність транспортно-логістичної системи полягає у якісному виконанні системою транспортної функції. Окремі автори пропонують функціональну ефективність транспортно-логістичної системи називати транспортною ефективністю [5; 13; 14].

Однією з основних категорій транспортної логістики є її функції. Саме через них виявляється зміст і сутність транспортної логістики, її завдання і мета, як економічної, управлінської науки. Самі ж функції визначаються особливостями предмета транспортної логістики, її місцем і роллю у системі логістики.

Функцією транспортної логістики доцільно вважати основні напрями діяльності, що характеризують сутність, зміст і призначення транспортної логістики, її завдання і мету в системі економічних та управлінських наук. Функції транспортної логістики мають наступні ознаки [5; 13; 14]:

- є основними напрямками науково-пізнавальної (як галузь науки) та навчальної (як навчальна дисципліна) діяльності;
- у них проявляються сутність і зміст транспортної логістики;
- визначають місце транспортної логістики у системі логістики;
- вказують мету і завдання транспортної логістики як економічної та управлінської науки.

Можна виділити такі функції транспортної логістики: евристичну, онтологічну, прогностичну, комунікативну, системоутворюючу (табл. 3) [3; 8; 11; 14].

Таблиця 3

Функції транспортної логістики

Назва функції	Сутнісна характеристика функції
Евристична функція транспортної логістики	полягає у тому, що наукова діяльність у сфері транспортної логістики базується на теоретичних положеннях, сукупність яких дозволяє спрямовувати цю діяльність на відкриття нових закономірностей та встановлення тенденцій, які виникають у процесі функціонування транспортно-логістичних систем.
Онтологічний функції транспортної логістики	власне те, що вона призначена пізнавати транспортні процеси, як економічне явище у системі логістики, тобто дослідити предмет транспортної логістики, дати пояснення результатів даного дослідження.
Прогностична функція транспортної логістики	полягає у тому, що, охоплюючи певну систему знань у цій сфері та оволодіваючи певними закономірностями функціонування транспортно-логістичних систем, транспортна логістика як наука визначає тенденції і напрями розвитку транспорту у системі логістики.
Комунікативна функція транспортної логістики	дає змогу використовувати нові знання та досягнення інших галузей науки (економічних, управлінських, технічних та ін.) у сфері транспортної логістики і, навпаки, – використовувати результати розвитку транспортної логістики як науки для розвитку зазначених наук.
Системоутворююча функція транспортної логістики	визначає місце, роль і значення транспортної логістики у системі логістики та характеризує певну побудову транспортної логістики як системи.

Джерело: авторська розробка

Наведений в табл. 3 перелік функцій транспортної логістики не є вичерпним. У процесі розвитку цієї науки вони будуть уточнятися і доповнюватися.

Таким чином, функція транспортно-логістичної системи полягає у здійсненні транспортних операцій (перевезення вантажів, пасажирів) шляхом використання транспортних засобів. Логічно стверджувати, що функціональна ефективність транспортно-логістичної системи полягає у якісному виконанні системою транспортної функції.

Розуміння транспортної логістики як галузі науки неможливе без з'ясування такої категорії, як принципи. На наш погляд, під принципами транспортної логістики варто вважати керівні засади, теоретичні ідеї, яким притаманні універсальність і загальна значущість, що відображають суттєві положення транспортної логістики.

Принципи виражають основу організації транспорту як складової частини транспортно-логістичної системи, визначають сутність складних взаємин усередині цієї системи.

Система принципів транспортної логістики включає принципи відповідальності, планування, доцільності [11; 14] (табл. 4).

Таблиця 4

Система принципів транспортної логістики

Назва принципу	Сутнісна характеристика принципу
Принцип відповідальності транспортної логістики	полягає у тому, що учасники транспортного процесу (і як господарюючі суб'єкти, і як фізичні особи) несуть відповідальність у межах чинного законодавства за дотримання угод, правил дорожньої безпеки, екологічної безпеки тощо.
Принцип планування транспортної логістики	представляє собою складову планомірно пропорційного формування і функціонування транспортно-логістичної системи, свідому цілеспрямовану діяльність з визначення пропорцій розвитку матеріально-технічної бази транспорту та її використання шляхом розробки, затвердження і доведення внутрішньовиробничих планів до їх виконавців.
Принцип доцільності транспортної логістики	полягає у тому, що транспортно-логістична система і транспорт (як її компонент) мають своєчасно, повно і якісно забезпечувати потреби споживачів у транспортних послугах.

Джерело: авторська розробка

Для оцінки ефективності транспортного процесу існує щонайменше два підходи. Перший підхід полягає в тому, що ефективність перевезення вантажу характеризує ступінь досягнення поставленої мети транспортним підприємством. При другому підході на перший план виходить не приріст обсягів транспортної роботи, а показник задоволення потреби споживачів у транспортних послугах [11; 13; 14].

Дослідженнями встановлено, що транспортна ефективність може бути виміряна наступними показниками:

- продуктивність транспортно-логістичної системи;
- пропускна здатність транспортно-логістичної системи;
- надійність транспортно-логістичного обслуговування;
- вірогідність обслуговування вимоги (при регулярних пасажирських перевезеннях) тощо.

Транспортну ефективність (E_m) можна виміряти як відношення між обсягом наданих транспортних послуг (B_{mn}) і вартістю використаних транспортних ресурсів (B_{mp}) [11; 13; 14]:

$$E_m = \frac{B_{mn}}{B_{mp}}. \quad (9)$$

Таким чином, транспортна ефективність є узагальнюючим (результуючим) показником діяльності транспортно-логістичної системи.

Опрацювання наукових джерел дозволило дійти висновку, що сучасними підходами транспортної логістики є:

- використання автомобільних перевезень малих партій вантажів від виробника до конкретного споживача вчасно у встановлений термін;
- застосування систем автоматичного контролю переміщення вантажів, що використовують спеціально закодовані накладні на кожний вантаж;
- впровадження систем контролю місцезнаходження транспортних засобів (глобальної автоматизованої супутникової системи, що дозволяє визначати широту та довготу місцезнаходження транспортного засобу);
- створення загальнонаціональних комп'ютерних мереж з контролю за пересуванням вантажів;
- використання систем забезпечення безпеки руху транспортних засобів на базі ЕОМ та сучасних систем зв'язку;
- розвиток комплексних систем транспортування вантажів, що об'єднують у межах однієї макрологістичної мережі підприємства різних видів транспорту;
- спеціалізація транспортних засобів і транспортних об'єктів у процесі переходу транспортних компаній до перевезення дрібних партій вантажів та індивідуалізації обслуговування споживачів;
- формування універсальних логістичних підприємств, які забезпечують увесь комплекс логістичних операцій – закупівлю товарів, перевезення, зберігання, страхування вантажів, їх сортування і комплектування, інформаційне обслуговування, розміщення замовлень на виробництво тощо;
- створення транснаціональних логістичних систем, як наслідок глобалізації економіки.

Сільська транспортно-логістична система функціонує як синтез постачальницьких, розподільчих і транспортних процесів, що включає: постачання матеріально-технічних ресурсів (з транспортним забезпеченням); виробництво аграрної продукції (з транспортно-технологічним забезпеченням); збут аграрної продукції (з транспортним забезпеченням).

Ефективність функціонування транспортно-логістичної системи сільських територій визначається результативними показниками транспортування необхідної кількості певної продукції потрібної якості у визначений час і місце її споживання з мінімальними витратами [8; 10; 11].

В структурі транспортно-логістичної системи сільських територій формується логістичний ланцюг, по якому проходять матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові потоки від постачальника матеріальних ресурсів до споживача продукції. Логістичний ланцюг аграрної транспортно-логістичної системи включає наступні ланки: закупівля і постачання ресурсів, необхідних для забезпечення аграрного виробництва (енергоресурсів, добрив і хімічних засобів захисту рослин, запасних частин, кормів тощо) та соціальної інфраструктури (ресурси для забезпечення функціонування об'єктів життєдіяльності); зберігання ресурсів, необхідних для аграрного виробництва та соціальної сфери, на відповідних складах – центральних та тих, що розташовані безпосередньо на виробничих і соціальних об'єктах; виробництво продукції рослинництва і тваринництва в процесі використання придбаних для цього ресурсів, зберігання частини продукції (цукрових буряків у кагатах, незаскритованої соломи, невідправлених з поля і садів овочів і фруктів, що знаходяться в ящиках тощо); розподіл аграрної продукції за різними каналами збуту: для використання в процесі подальшої виробничої діяльності (корми, молодняк худоби і птиці, насіння тощо), для оплати праці працівникам підприємства, для первинної та глибокої переробки аграрної продукції в переробних цехах аграрного підприємства, давальницька сировина для переробки на переробних і комбікормових підприємствах (з наступним поверненням для використання чи реалізації підприємством), реалізація споживачам поза організацією (торговельним, заготівельним, переробним підприємствам тощо); зберігання аграрної продукції в сфері збуту чи наступного виробництва – кормів для тваринництва, насіння для рослинництва, продуктів харчування для персоналу підприємства, дитсадків, шкіл тощо [8; 10; 11].

На основі проведеного дослідження визначено такі основні напрями удосконалення транспортно-логістичної діяльності в Україні [11; 13; 14]: інвестування в оновлення основних засобів транспорту та дорожнього господарства з метою приведення їх до сучасних вимог; міжгалузева координація розвитку транспортної інфраструктури з метою раціонального використання транспортних ресурсів різних видів транспорту; впровадження новітніх транспортних технологій, пов'язаних з сучасними виробничими, складськими та митними технологіями; інформатизація транспортного процесу.

Висновки з проведеного дослідження. Транспортний потенціал, який є основою потенціалу транспортної логістики, характеризується наявною кількістю транспортних ресурсів в перерахунку на енергетичні одиниці та обсягом транспортної роботи, що може бути виконаний при нормативному використанні транспортних ресурсів підприємства за певний час.

Фундаментальну роль в оцінці транспортного потенціалу має сукупна кількість ресурсів, що формують транспортний потенціал, та їх співвідношення в натуральній формі.

На практиці використовується два методи визначення структури транспортного потенціалу – вартісний та енергетичний. Вартісна оцінка передбачає грошову оцінку складових транспортного потенціалу. Енергетична оцінка полягає у визначенні сукупних енерговитрат, уречевлених в окремих структурних компонентах.

Об'єктивна необхідність застосування транспортної логістики у діяльності підприємств сільських територій пов'язана, по-перше, з розвитком конкуренції між господарюючими суб'єктами і, як наслідок, доцільністю підвищення конкурентоздатності підприємств, зокрема, шляхом зменшення витрат на переміщення сировини і продукції.

Транспортна логістика відрізняється від звичайної логістики своєю специфікою, передбачає наявність транспортного забезпечення постачання, виробництва і збуту як інтегруючої ланки в структурі транспортно-логістичної системи.

Транспортну логістику сільських територій можна системно подати як об'єднання взаємопов'язаних складових: логістики постачання матеріалів і ресурсів – логістики виробництва продукції – логістики розподілу і збуту продукції. Ефективність транспортної логістики вимірюється відношенням між обсягом наданих транспортних послуг і вартістю використаних для цього транспортних ресурсів.

Бібліографічний список

1. Галабурда В.Г. Методы оценки качества транспортного обслуживания / В.Г. Галабурда // Бюллетень транспортной информации. – 2003. – № 6 (96). – С. 8–13.
2. Крикавський Є.В. Логістика : для економістів: підруч. для студ. вищих навч. закл. напряму "Економіка і підприємництво" / Є.В. Крикавський. – Л. : Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2004. – 447 с.
3. Лимарев В.Я. Экономические проблемы организации логистических процессов и маркетинга в системе ресурсобеспечения АПК / В.Я. Лимарев, В.П. Алферьев. – М. : Агри Пресс, 2000. – 266 с.
4. Логистика: управление в грузовых транспортно-логистических системах : учеб. пособие / Под ред. Л.Б. Миротина. – М. : Юристъ, 2002. – 414 с.

5. Логистика : учебник / Под ред. Б.А. Аникина: 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 352 с.
6. Методы и модели логистики / Под ред. В.С. Лукинского. – СПб. : Питер, 2003. – 176 с.
7. Миротин Л.Б. Логистика для предпринимателя: основные понятия, положения и процедуры : учеб. пособие / Л.Б. Миротин, Ы.Э. Ташбаев. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 252 с.
8. Николайчук В.Е. Заготовительная и производственная логистика / В.Е. Николайчук. – СПб. : Питер, 2001. – 160 с.
9. Николайчук В.Е. Логистика в сфере распределения / В.Е. Николайчук. – СПб. : Питер, 2001. – 160 с.
10. Перебийніс О.В. Методичні рекомендації з формування транспортно-логістичних систем в аграрних підприємствах / О.В. Перебийніс. – Полтава: ПДАА, 2004. – 56 с.
11. Перебийніс В.І. Транспортно-логістичні системи підприємств: формування та функціонування : монографія / В.І. Перебийніс, О.В. Перебийніс. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2005. – 207 с.
12. Транспортна політика України та її наближення до норм Європейського Союзу / Т. Сирийчик та ін. ; за ред. Марчіна Свенчіцькі. – К. : Аналіт.-дорадч. центр Блакитної стрічки, 2010. –102 с.
13. Ташбаев Ы.Э. Формирование системы транспортно-логистического менеджмента на предприятии : монография / Ы.Э. Ташбаев. - М. : Изд-во Техполиграфцентр, 2002. – 193 с.
14. Транспортная логистика / под общ. ред. Л.Б. Миротина. – М. : Экзамен, 2002. – 512 с.

References

1. Galaburda, V.G. (2003), "Methods for assessing the quality of transport services", *Byulleten transportnoy informatsii*, no. 6 (96), pp. 8–13.
2. Krykavskiy, Ye.V. (2004), *Lohistyka: dlia ekonomistiv* [Logistics: for economists], textbook, Publishing House of National University "Lviv Polytechnic", Lviv, Ukraine, 447 p.
3. Limarev, V.Ya., Alferyev, V.P. (2000), *Ekonomicheskiye problemy organizatsii logisticheskikh protsessov i marketinga v sisteme resursoobespecheniya APK* [Economic problems of the organization of logistics processes and marketing in the system of resource supplying the AIC], *Agri Press*, Moscow, Russia, 266 p.
4. Mirotin, L.B. (2002), *Logistika: upravleniye v gruzovykh transportno-logisticheskikh sistemakh* [Logistics: management of freight transport and logistics systems], tutorial, *Yurist*, Moscow, Russia, 414 p.
5. Anikin, B.A. (2000), *Logistika* [Logistics] textbook, 2nd publishing revised and supplemented, INFRA-M, Moscow, Russia, 352 p.
6. Lukinskiy, V.S. (2003), *Metody i modeli logistiki* [Methods and models of logistics], St.-Peterburg, Russia, 176 p.
7. Mirotin, L.B., Tashbayev, Y.E. (2002), *Logistika dlya predprinimatel'ya: osnovnyye ponyatiya, polozheniya i protsedury* [Logistics for the entrepreneur: basic concepts, regulations and procedures], tutorial, INFRA-M, Moscow, Russia, 252 p.
8. Nikolaychuk, V.Ye. (2001), *Zagotovitel'naya i proizvodstvennaya logistika* [The procurement and production logistics], St.-Peterburg, Russia, 160 p.
9. Nikolaychuk, V.Ye. (2001), *Logistika v sfere raspredeleniya* [Logistics in the sphere of distribution], St.-Peterburg, Russia, 160 p.
10. Perebyinis, O.V. (2004), *Metodychni rekomendatsii z formuvannia transportno-lohistychnykh system v ahrarnykh pidpriemstvakh* [Methodical recommendations for the formation of transport and logistics systems at the agricultural enterprises], PDAA, Poltava, Ukraine, 56 p.
11. Perebyinis, V.I., Perebyinis, O.V. (2005), *Transportno-lohistychni systemy pidpriemstv: formuvannia ta funktsionuvannia* [Transport and logistics systems of enterprises: the formation and functioning], monograph, RVV PUSKU, Poltava, Ukraine, 207 p.
12. Syryichyk, T. and others (2010), *Transportna polityka Ukrainy ta yii nablyzhennia do norm Yevropeiskoho Soiuzu* [Transport policy of Ukraine and its approximation to the standards of European Union], edited by Marchin Svyenchitski, *Analit.-doradch. tsentr Blakytnoi strichky*, Kyiv, Ukraine, 102 p.
13. Tashbayev, Y.E. (2002), *Formirovaniye sistemy transportno-logisticheskogo menedzhmenta na predpriyatii* [Formation of the system of transport and logistics management at the enterprise], monograph, *Izd-vo Tekhpoligrafcentr*, Moscow, Russia, 193 p.
14. Mirotin, L.B. (2002), *Transportnaya logistika* [Transport logistics], *Ekzamen*, Moscow, Russia, 512 p.

Стельмашук А.М. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Мета. Метою статті є обґрунтування сутності транспортно-логістичного потенціалу сільських територій і оцінки його ефективності.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано такі методи: структурно-логічний та діалектичний (при обґрунтуванні сутності транспортного потенціалу і визначенні функцій та принципів транспортної логістики), системний (при доведенні необхідності застосування транспортної логістики у діяльності підприємств сільських територій), порівняльний (при визначенні специфічних особливостей транспортної логістики, які

відрізняють її від звичайної логістики).

Результати. Обґрунтовано сутність транспортного потенціалу, який є основою потенціалу транспортної логістики. Встановлено методи визначення структури транспортного потенціалу – вартісний та енергетичний. Визначено функції та принципи транспортної логістики та ефективність функціонування транспортно-логістичної системи сільських територій, яка визначається результативними показниками транспортування необхідної кількості певної продукції потрібної якості у визначений час і місце її споживання з мінімальними витратами. Доведено необхідність застосування транспортної логістики у діяльності підприємств сільських територій. Охарактеризовано специфічні особливості транспортної логістики, які відрізняють її від звичайної логістики.

Наукова новизна. Використано комплексний підхід до оцінки ефективності транспортно-логістичного потенціалу сільських територій, яка характеризується результативними показниками транспортування необхідної кількості певної продукції потрібної якості у визначений час і місце її споживання з мінімальними витратами.

Практична цінність. Отримані результати дослідження можуть використовуватися при створенні транспортно-логістичного потенціалу сільських територій.

Ключові слова: сільські території, транспорт, логістика, транспортно-логістична система, потенціал, ефективність.

Stelmashchuk A.M. EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF TRANSPORT AND LOGISTICS POTENTIAL OF RURAL TERRITORIES

Purpose. The aim of the article is to substantiate the nature of transport and logistics potential of rural territories and evaluation of its effectiveness.

Methodology of the study. The following methods were used in the research process: structural and logical and dialectical (for substantiation the nature of transport potential and determining the functions and principles of transport logistics), systemic (to prove the necessity of the use of transport logistics in the activity of enterprises in rural territories), comparative (in determining the specific characteristics of transport logistics that distinguish it from conventional logistics).

Findings. It has been substantiated the essence of transport potential that is the basis of potential transport logistics. Methods for determining the structure of the transport potential – cost and energy have been established in this article. It has been determined functions and principles of transport logistics and operational efficiency of transport and logistics system in rural territories that is determined by the effective rate of transportation necessary amount of a desired quality product at a specified time and place of consumption with minimal costs. It has been proved the necessity of the use of transport logistics in the activity of enterprises in rural territories. The specific characteristics of transport logistics that distinguish it from conventional logistics have been characterized.

Originality. Comprehensive approach for evaluating the effectiveness of transport and logistics potential of rural territories that is characterized by the effective rate of transportation necessary amount of a desired quality product at a specified time and place of its consumption with minimal costs was used in this article.

Practical value. The obtained results of research can be used in the creation of transport and logistics potential of rural territories.

Key words: rural territories, transport, logistics, transport and logistics system, potential, effectiveness.

Стельмашук А.М. ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Цель. Целью статьи является обоснование сущности транспортно-логистического потенциала сельских территорий и оценки его эффективности.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: структурно-логический и диалектический (при обосновании сущности транспортного потенциала и определении функций и принципов транспортной логистики), системный (при доведении необходимости применения транспортной логистики в деятельности предприятий сельских территорий), сравнительный (при определении специфических особенностей транспортной логистики, которые отличают ее от обычной логистики).

Результаты. Обосновано сущность транспортного потенциала, который является основой потенциала транспортной логистики. Установлено методы определения структуры транспортного потенциала - стоимостный и энергетический. Определены функции и принципы транспортной логистики и эффективность функционирования транспортно-логистической системы сельских территорий, которая определяется результативными показателями транспортировки необходимого количества определенной продукции требуемого качества в определенное время и место ее потребления с минимальными затратами. Доказана необходимость применения транспортной логистики в деятельности предприятий сельских территорий. Охарактеризованы специфические особенности транспортной логистики, которые отличают ее от обычной логистики.

Научная новизна. Использован комплексный подход к оценке эффективности транспортно-логистического потенциала сельских территорий, которая характеризуется результативными показателями транспортировки необходимого количества определенной продукции требуемого качества в определенное время и место ее потребления с минимальными затратами.

Практическая ценность. Полученные результаты исследования могут использоваться при создании транспортно-логистического потенциала сельских территорий.

Ключевые слова: сельские территории, транспорт, логистика, транспортно-логистическая система, потенциал, эффективность.

УДК 338.2

Чернецька О.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Постановка проблеми. Сільськогосподарські підприємства відрізняються один від одного різноманітними особливостями діяльності, до яких можна віднести розміри та спеціалізацію підприємства, мету діяльності, матеріально-технічне забезпечення, місце розташування підприємства тощо. Систематизуючи і виокремлюючи окремі внутрішні чинники, необхідно враховувати, що фінансові результати аграрних підприємств формуються одночасно під впливом цілого комплексу економічних процесів і явищ. Більш того, не можна перераховані чинники поділити на головні та другорядні, їх вплив проявляється не ізольовано, а системно. При цьому в окремі часові проміжки сила впливу тих або інших чинників змінюється, дія одних чинників підсилює або знижує вплив інших, суттєво змінюється ступінь впливу різних чинників залежно від стадії інших факторів впливу. Тому при побудові ефективної системи управління фінансовим результатом необхідно врахувати не лише системний підхід, а ще й прояви синергетичного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питаннями синергетики займалися Кирилюк Є. [4], Процаликіна А. [4], Вірченко А. [1], Вірченко В. [2], Кузьменко А., Загорський В. [3], Ліпенцев А. [3], Борщук Є. [3], Мекшун П. [6], Пугачова О. [8], Потапова Н. [7], Ларіна Я. [5] та ін.

В. Вірченко та А. Кузьменко [2] дають наступне визначення: «Синергетика – це новий міждисциплінарний науковий напрям, який вивчає закономірності виникнення, формування і розвитку систем, для яких є характерними відкритість, самоорганізація та нелінійність».

Вищеперераховані вчені досліджують питання синергетики по відношенню взагалі до будь-яких систем, зокрема і соціальних, і економічних тощо. Окремі вчені розглядають аспекти використання синергетики на національному рівні. Зокрема, синергетичні аспекти забезпечення економічної безпеки національної економіки досліджував Мекшун П. В. [6], синергетичний підхід у розвитку аграрного сектора економіки України розглядала Ларіна Я. С. [5]. На наш погляд, дослідження синергетичних ефектів доцільно спрямувати на конкретні економічні системи на підприємстві.

Аналіз впливу синергетичного ефекту в процесі побудови системи управління фінансовим результатом дозволить розробити таку стратегію управління фінансовим результатом, яка б максимізувала рентабельність підприємства за наявних у нього фінансових і матеріальних ресурсів. З огляду на визначення процесу самоорганізації, наведене Н. А. Потаповою [7], синергетичний підхід має врахувати вплив чинників формування фінансових результатів. На цьому наголошують і Кирилюк Є. М. та Процаликіна А. М. [4], які зазначають, що система управління фінансовими результатами не може формуватись відірвано від внутрішніх та зовнішніх чинників впливу.

Отже, аналіз останніх досліджень в галузі синергетики показав, що вони не зовсім висвітлюють прикладний характер синергетичних ефектів. Тому актуальності набуває дослідження аспектів прояву синергетичного ефекту в такій складній системі, як управління фінансовими результатами аграрного підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності синергетичного ефекту та його прояву в системі управління фінансовими результатами аграрного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження прояву синергетичного ефекту не можна здійснювати без системного підходу, особливо при побудові ефективної системи управління фінансовими результатами. Проаналізуємо властивості системи управління фінансовими результатами аграрних підприємств.

Н. А. Потапова [7] зауважує, що, на відміну від механічних систем, економічні системи перебувають в постійному розвитку і формуються внаслідок еволюції суспільства та соціального укладу, основою яких є відносини власності та утворення способів виробництва і технологій. В. Вірченко та А. Кузьменко [2] дають визначення системи і наголошують, що економіка є складною системою, оскільки їй притаманні три основні властивості, які характерні для складної системи: відкритість, нелінійність і дисипативність. Відкритість – це стан системи, в якому вона постійно взаємодіє з зовнішнім середовищем, привласнює і відчужує сировину, енергію, інформацію, тобто здійснюється обмін ресурсами ззовні [2; 7]. Нелінійними зветься системи, в яких характеристики залежать від процесів, що в них протікають, а отже, визначають нестійкість та нерівноважність

системи, відповідно відбувається втрата властивості адитивності в процесі розвитку системи [2; 7]. Завдяки дисипативності у системах можуть спонтанно виникати нові типи структур, здійснюватись перехід від хаосу до порядку [2], відповідно система є нерівноважною, але внаслідок самоорганізації у таких системах можуть виникати стійкі структури. На властивостях будь-яких систем наголошує і Н. А. Потапова [7], серед яких виділено самоорганізацію як здатність відроджувати та переводити власну структуру на вищий рівень, внаслідок вимог зовнішнього середовища.

Шарапов О. Д., Дербенцев В. Д. та Семьонов Д. Є. [9] зазначають, що сутність синергетичного підходу до ефективного управління системою полягає в тому, що він орієнтований не на зовнішні властивості, не на цілі та сподівання суб'єкта управлінської діяльності, а на внутрішні властивості системи, її власні закони еволюції та самоорганізації. Дійсно, серед внутрішніх чинників формування системи управління фінансовими результатами доцільно виділити: ресурсне забезпечення виробництва та кваліфікацію його персоналу; ефективне інформаційне забезпечення процесу формування фінансового результату, зокрема систему бухгалтерського обліку та облікову політику; систему управління витратами, зокрема оптимізація їх розміру та структури, а також аналіз співвідношень «витрати – обсяг – прибуток». В аграрних підприємствах при формуванні системи управління вагомого впливу набувають і особливості функціонування сільськогосподарського виробництва, зокрема сезонність виробництва і реалізації продукції, організація виробництва, територіальний спосіб виробництва, взаємодія економічних та природних законів, суттєва залежність результатів діяльності від природних факторів тощо. Відповідно, ці внутрішні властивості системи управління мають певний вплив одна на одну, як керований, так і некерований, тобто хаотичний.

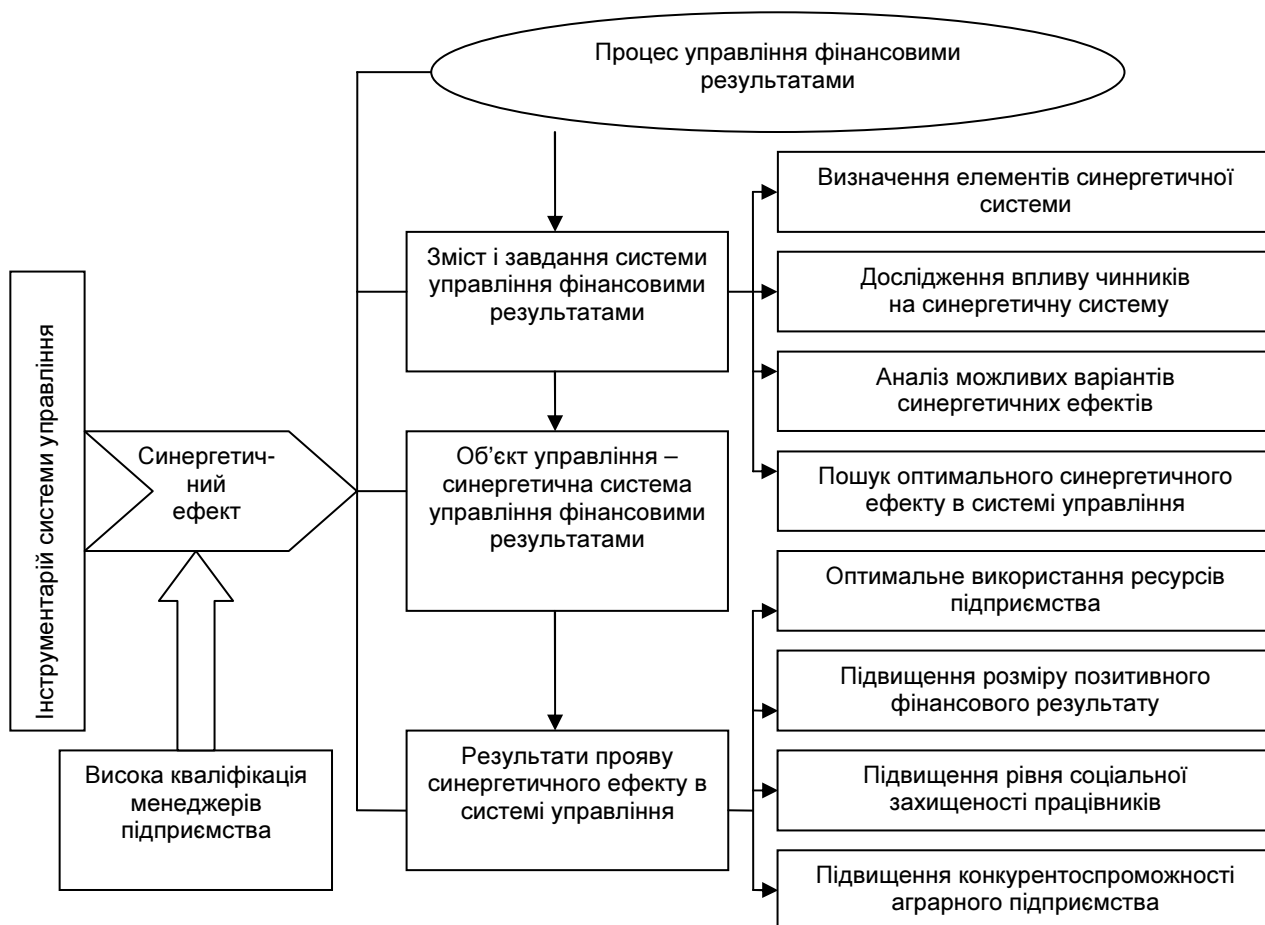
Вірченко В. та Кузьменко А. [2], навпаки, наголошують, що реально економіка є системою незамкненою і на неї чинять вплив безліч зовнішніх чинників. Кирилюк Є. М. [4] також визначає, що синергетика досліджує зовнішні ефекти, що породжують зміни структури систем (впорядкованість, ціленаправленість поведінки системи в цілому за хаотичної поведінки її елементів). Вчений підкреслює, що складні системи піддаються безперервному внутрішньому й зовнішньому впливу, при цьому випадковий зовнішній вплив відіграє вирішальну роль у їх розвитку (значною мірою визначає напрямок розвитку, а інтенсивність взаємодії із зовнішнім середовищем – його темпи). Не можна не погодитися з вченими, оскільки зовнішні фактори безсумнівно відбиваються на побудові системи управління фінансовими результатами, зокрема при виборі відповідного інструментарію. На жаль, зовнішні чинники важко скеровувати в напрямку, бажаному для обраної стратегії розвитку підприємства. Вплив зовнішніх факторів зумовлює виникнення хаотичних зв'язків між підсистемами системи управління для виникнення принципово нового – більш якісного продукту – ефективної системи управління. Або навпаки – зовнішні чинники можуть спричинити негативний вплив на діяльність підприємства, і цей вплив також має бути врахований при побудові системи управління фінансовими результатами.

Отже, синергетичний підхід передбачає існування в системі багатоваріантності та альтернативності розвитку за наявності певної динаміки їхніх змін при зміні усталеного режиму роботи системи. Такі зміни частіше всього відбуваються при дії зовнішніх факторів. Зокрема, в період економічної кризи та росту інфляції система управління фінансовими результатами на підприємстві має пристосовуватись під нові умови господарювання, враховуючи різні варіанти розвитку процесу виробництва і реалізації продукції з метою пошуку оптимального варіанту. Це, в свою чергу, потребує використання економіко-математичного моделювання господарських процесів.

Економіко-математична модель є дієвим засобом пошуку шляхів підвищення ефективності економіки підприємств через оптимізацію процесів управління. В процесі управління слід ув'язувати питання, пов'язані з використанням різних факторів виробництва, застосуванням різних технологій при виробництві, різних варіантів реалізації продукції. Оптимальне розв'язання при використанні методів економіко-математичного моделювання передбачає врахування всіх умов, що визначають проблему підвищення ефективності господарювання: поряд з економічними умовами мають бути агротехнічні, зоотехнічні, біологічні, технічні тощо. Як наголошує Пугачова О. Г. [8], могутнім інструментом нелінійного мислення стануть комп'ютери, вони «пророчуватимуть» гіпотетичні варіанти розвитку при різних ключових подіях і, що дуже важливо, дослідження здійснюватиметься шляхом експерименту з моделлю, а не реальною системою. Для вирішення проблеми управління доцільно здійснити їх формалізацію в термінах моделей математичного програмування.

Самоорганізація системи управління відбувається внаслідок зіткнення наслідків застосування окремих інструментів управління і виведення на цій основі спільної об'єктивної оцінки, з одного боку, і впливу зовнішніх та внутрішніх чинників, з іншого боку. При цьому відбувається обмін інформацією між різними відділами на підприємстві, зокрема відділів виробництва і збуту продукції, відповідно формується підсистема техніко-економічних відносин. Істотну роль при цьому відіграє кооперація. З точки зору синергетичного підходу, кооперація означає колективну узгоджену взаємодію елементів системи. На наш погляд, саме кооперація зусиль керівників підрозділів зумовить позитивний ефект процесу управління фінансовими результатами.

Підсумовуючи вищезазначене, систему управління фінансовими результатами необхідно розглядати як синергетичну систему, і, відповідно, в процесі управління доцільно застосовувати синергетичний підхід, що схематично наведено на рис. 1.

Рис. 1. Синергетичний підхід до процесу управління фінансовими результатами в аграрних підприємствах

Джерело : складено автором на основі [5] та власних досліджень

Таким чином, синергетичний підхід передбачає комплексне врахування зв'язків різних рівнів і форм між елементами системи. Розвиток цих зв'язків зумовлює їх цілісність та ефективність, можливість багатоваріантного розвитку з урахуванням статистичних і динамічних закономірностей. Отже, зростає роль суб'єктів розвитку системи управління фінансовими результатами, а також їх здатність приймати ефективні рішення. Відповідно, менеджери мають усвідомити сутність процесу управління фінансовими результатами з точки зору системного та синергетичного підходу. Це, в свою чергу, вимагає необхідності підвищення кваліфікації менеджерів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, дослідження дають змогу сформулювати наступні висновки:

1. Визначено, що синергетичний підхід до управління передбачає існування багатьох шляхів розвитку системи, але необхідно досягнути бажаної мети поведінки системи в стані відносної рівноваги. Якщо є алгоритм досягнення бажаної мети, то зберігається час і скорочуються матеріальні витрати. Визначено, що систему управління фінансовими результатами необхідно розглядати як синергетичну систему, і, відповідно, в процесі управління доцільно застосовувати синергетичний підхід. Визначено структурні елементи синергетичної системи управління фінансовими результатами.

2. Обґрунтовано необхідність пошуку таких напрямків управління на підприємстві, які б узгоджувались з зовнішніми факторами та власною структурою синергетичної системи управління на підприємстві. Причому, необхідно враховувати, що кожний структурний елемент може розвиватись самостійно, незалежно від інших елементів. Відповідно, необхідно виводити систему на власні механізми розвитку, що вимагає такого впливу на структурні елементи системи, щоб вони розвивались в потрібному темпі в бажану сторону.

3. Сформовано умови застосування синергетичного підходу, зокрема необхідність використання грамотно обраного інструментарію та висококваліфікованого персоналу, що допоможе зробити систему управління ефективною і досягти мети з меншими витратами, а отже, отримати більший розмір прибутку.

Синергетичні ефекти є досить новим, але доцільним для застосування в аграрних підприємствах, підходом в системі управління фінансовими результатами. Це, відповідно, вимагає більш глибокого і детального аналізу, що й визначає напрям подальших досліджень.

Бібліографічний список

1. Вірченко А.А. Розвиток методології економічних досліджень сучасних господарських систем / А.А. Вірченко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 6 (2). – С. 214-222.
2. Вірченко В. Синергетичний підхід в економічних дослідженнях/ В. Вірченко, А. Кузьменко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2009. – № 110. – С. 34-36.
3. Загорський В. Синергетика і економічна теорія / В. Загорський, А. Ліпенцев, Є. Борщук // Демократичне врядування : [науковий вісник]. – 2010. – Вип. 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lvivacademy.com/visnik6/fail/Zagorskyj.pdf>
4. Кирилюк Є.М. Методологія синергетики в дослідженні процесів трансформації економічних систем / Є.М. Кирилюк, А.М. Прошчаликіна // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 1. – С. 87-94.
5. Ларіна Я.С. Синергетичний підхід у розвитку аграрного сектора економіки України / Я.С. Ларіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.fem.sumdu.edu.ua/docs/d032.pdf>
6. Мекшун П.В. Системно-синергетичний аспект забезпечення економічної безпеки національної економіки / П.В. Мекшун // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. – 2013. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1963>
7. Потапова Н.А. Синергетичний розвиток складних економічних систем / Н.А. Потапова // «Проблеми економіки та управління» : Вісник НУ «Львівська політехніка». – 2012. – № 725. – С. 180-186.
8. Пугачова О.Г. Теорія катастроф і біфуркацій: синергетика в економіці / О.Г. Пугачова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iee.org.ua/publication/78/>
9. Шарапов О.Д. Економічна кібернетика : [навч. посібник] / О.Д. Шарапов, В.Д. Дербенцев, Д.Є. Семьонов. – К. : КНЕУ, 2004. – 231с.

References

1. Virchenko, A.A. (2012), "Development of Economic Research methodology of modern economic systems", *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Serii «Ekonomika»*, issue 6 (2), pp.214-222.
2. Virchenko, V. and Kuzmenko, A. (2009), "Synergetic approach in economic research", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii «Ekonomika»*, no.110, pp.34-36.
3. Zahorskyi, V., Lipentsev, A. and Borshchuk, Ye. (2010), "Synergetics and economic theory", *Demokratychnе vriadyuvannia : naukovyi visnyk*, issue 6, available at: <http://www.lvivacademy.com/visnik6/fail/Zagorskyj.pdf> (access date November 18, 2014).
4. Kyryliuk, Ye.M. and Proshchalykina, A.M. (2012), "Methodology synergy to study the processes of transformation of economic systems", *Mekhanizm rehulivuvannia ekonomiky*, no.1, pp.87-94.
5. Larina, Ya.S. "Synergetic approach to the development of the agricultural sector Ukraine", available at: <http://me.fem.sumdu.edu.ua/docs/d032.pdf> (access date November 18, 2014).
6. Mekshun, P.V. (2013), "System sinergistical aspect of providing of economic security of national economy", *Efektivna ekonomika : elektronne naukove fakhove vydannia*, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1963> (access date November 18, 2014).
7. Potapova, N.A. (2012), "Synergetic development of complex economic systems", *«Problemy ekonomiky ta upravlinnia» : Visnyk NU «Lvivska politekhnika»*, no.725, pp.180-186.
8. Puhachova, O.H. (2006), "The theory of bifurcations and catastrophes: Synergetics economy", available at: <http://www.iee.org.ua/publication/78/> (access date November 18, 2014).
9. Sharapov, O.D., Derbentsev, V.D. and Semonov, D.E. (2004), *Ekonomichna kibernetika* [Economic Cybernetics], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 231p.

Чернецька О.В. СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Метою статті є дослідження сутності синергетичного ефекту та його прояву в системі управління фінансовими результатами аграрного підприємства.

Методика дослідження. Метод узагальнення використано для обґрунтування необхідності застосування синергетичного підходу в системі управління фінансовими результатами на підприємстві; метод аналізу використано для виділення структурних елементів синергетичної системи управління.

Результати. Визначено, що синергетичний підхід до управління передбачає існування багатьох шляхів розвитку системи, але необхідно досягнути бажаної мети поведінки системи в стані відносної рівноваги. Обґрунтовано необхідність пошуку таких напрямків управління на підприємстві, які б узгоджувались з зовнішніми факторами та власною структурою синергетичної системи управління на підприємстві. Відповідно, необхідно виводити систему на власні механізми розвитку, що вимагає такого впливу на структурні елементи системи, щоб вони розвивались в потрібному темпі в бажану сторону. Сформовано умови застосування синергетичного підходу, зокрема необхідність використання грамотно обраного інструментарію та висококваліфікованого персоналу.

Наукова новизна. Обґрунтовано необхідність застосування в системі управління фінансовими результатами синергетичного підходу, що, на відміну від існуючого, включає пошук таких напрямків управління на підприємстві, які б узгоджувались з зовнішніми факторами та власною структурою синергетичної системи управління на підприємстві, що допоможе зробити систему управління ефективною і досягти мети з меншими витратами, а отже, отримати більший розмір прибутку.

Практична значущість. Запропоновані результати дослідження можуть бути впроваджені на підприємствах аграрної сфери економіки, зокрема для створення ефективної системи управління фінансовими результатами на засадах синергетичних взаємозв'язків. Це сприятиме підвищенню розміру позитивного фінансового результату та досягненню стратегічних цілей діяльності аграрного підприємства.

Ключові слова: фінансові результати, управління, система, синергетика, синергетичний ефект.

Chernetska O.V. SYNERGETIC APPROACH TO THE PROCESS OF FINANCIAL RESULTS IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The article aims to study the essence of synergy and its manifestation in the management of the financial performance of the agricultural enterprise.

Methodology of research. The method of synthesis used to justify the need to use a synergistic approach in the management of the financial results of the company, the method of analysis used to highlight structural elements synergistic control system.

Findings. Determined that a synergistic approach to management implies the existence of many ways to develop the system, but it is necessary to achieve the desired goal behavior of the system in a state of relative equilibrium. The necessity of finding such areas management in the enterprise, that would be compatible with the external factors and its own structure synergistic system of the enterprise. Consequently, the output, the system of own development mechanisms that require such an impact on the structural elements of the system that they developed in the right pace in the desired direction. Under these circumstances, the use of a synergistic approach, including the need for well-chosen tools and highly qualified personnel.

Originality. The necessity of the use in the management of financial results synergistic approach, unlike existing search includes the following areas of management in the company, that would be compatible with the external factors and its own structure synergistic system of the company that will make the system effective control and get things done with less costs and thus get more profit margins.

Practical value. Results of the study can be implemented in enterprises of agriculture, in particular to create an effective system of financial results based on synergistic relationships. This will increase the amount of positive financial results and achieving the strategic objectives of the agricultural enterprise.

Key words: financial performance, management system, synergy, synergy effect.

Чернецкая О.В. СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПРОЦЕССУ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ В АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Целью статьи является исследование сущности синергетического эффекта и его проявления в системе управления финансовыми результатами аграрного предприятия.

Методика исследования. Метод обобщения использовано для обоснования необходимости применения синергетического подхода в системе управления финансовыми результатами на предприятии, метод анализа использовано для выделения структурных элементов синергетической системы управления.

Результаты. Определено, что синергетический подход к управлению предполагает существование многих путей развития системы, но необходимо достичь желаемой цели поведения системы в состоянии относительного равновесия. Обоснована необходимость поиска таких направлений управления на предприятии, которые согласовывались бы с внешними факторами и собственной структурой синергетической системы управления на предприятии. Соответственно, необходимо выводить систему на собственные механизмы развития, требует такого влияния на структурные элементы системы, чтобы они развивались в нужном темпе в желаемую сторону. Сформированы условия применения синергетического подхода, в частности необходимость использования грамотно выбранного инструментария и высококвалифицированного персонала.

Научная новизна. Обоснована необходимость применения в системе управления финансовыми результатами синергетического подхода, который в отличие от существующего включает поиск таких направлений управления на предприятии, которые согласовывались бы с внешними факторами и собственной структурой синергетической системы управления на предприятии, поможет сделать систему управления эффективной и достичь цели с меньшими затратами, а следовательно, получить больший размер прибыли.

Практическая значимость. Предложенные результаты исследования могут быть внедрены на предприятиях аграрной сферы экономики, в частности для создания эффективной системы управления финансовыми результатами на основе синергетических взаимосвязей. Это будет способствовать повышению размера положительного финансового результата и достижению стратегических целей деятельности аграрного предприятия.

Ключевые слова: финансовые результаты, управления, система, синергетика, синергетический эффект.

УДК 658.1

**Біломістний О.М.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
та фінансово-економічної безпеки,
Лічко К.Г.,**

Харківський інститут банківської справи УБС НБУ

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Від рівня фінансової безпеки підприємства значною мірою залежить й ефективність його фінансової діяльності. Забезпечення фінансової безпеки підприємства розуміє під собою діяльність, спрямовану на усунення або мінімізацію існуючих та можливих загроз фінансових інтересів та безпеки підприємства. Проблема фінансової безпеки підприємств України гостро постає не тільки в контексті економічного стану підприємств, а й безпосередньо в рамках сфери національної безпеки. На сучасному етапі формування ринкової економіки України стоїть питання щодо забезпечення максимального рівня фінансової безпеки підприємств, як запоруки успішного функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню основ забезпечення фінансової безпеки підприємства присвячені роботи як іноземних, так і вітчизняних науковців, серед них: Азаренкова Г. М. [1], Барановський О. І. [2], Бланк І. О. [3], Єпіфанов А. О. [12], Кириченко О. А. [5], Кузенко Т. Б. [6], Олейников Є. А. [7], Папехін Р. С. [8], Сенчагов В. К. [9], Сословський В. Г. [10], Судакова О. І. [11] та інші. Більшість авторів розглядає комплексно поняття фінансова безпека, проте на сьогоднішній день немає науково обґрунтованого підходу та єдиного трактування саме організаційному забезпеченню фінансової безпеки. У своїх працях науковці розкривають та показують тлумачення сутності та ролі організаційного забезпечення фінансової безпеки, але це не дає можливості зрозуміти важливість розглянутого поняття в забезпеченні фінансової безпеки підприємства.

Постановка завдання. Мета статті – теоретичний аналіз організаційного забезпечення фінансової безпеки підприємства через виявлені ризики шляхом застосування стратегій організаційного забезпечення фінансової безпеки виходячи з розміру підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначенню змісту та сутності поняття «організаційне забезпечення фінансової безпеки» має передувати сам термін «фінансова безпека». Взагалі термін «фінансова безпека» досить широко використовується в теорії та практиці і для того, щоб розібратися в його сутності необхідно узагальнити вже існуючі визначення даного поняття. В табл. 1 наведено різні підходи щодо визначення сутності терміну «фінансова безпека».

Таблиця 1

Визначення поняття «фінансова безпека»

Автор	Визначення
1	2
І. О. Бланк [3]	Кількісно і якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього й внутрішнього характеру
Г. М. Азаренкова [1]	Стабільна, динамічна система, що забезпечує суб'єкт господарювання необхідним обсягом фінансових ресурсів з метою попередження негативного впливу внутрішніх і зовнішніх, потенційних та вже існуючих ризиків та загроз для досягнення місії, стратегічних цілей суб'єкта господарювання; стан найбільш ефективного та раціонального використання наявних ресурсів організації, при якому воно має значення якісних та кількісних фінансових показників на рівні, який забезпечує сталий розвиток організації
Т. Б. Кузенко [6]	Стан найбільш ефективного використання інформаційних, фінансових показників, ліквідності та платоспроможності, рентабельності капіталу, що знаходиться в межах своїх граничних значень
О. А. Кириченко [5]	Діяльність з управління ризиками та захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз з метою забезпечення стабільного розвитку підприємництва та зростання його власного капіталу в поточній та стратегічній перспективах
О. І. Судакова [11]	Важлива складова частина економічної безпеки підприємства, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансів підприємства, яка відображається через систему критеріїв і показників його стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових резервів, фінансову стабільність, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин

продовження табл. 1

1	2
А. О. Єпіфанов [12]	Стан фінансово-кредитної сфери країни, що характеризується стійкістю до зовнішніх та внутрішніх загроз, а також здатністю забезпечувати стійкий економічний розвиток держави
В. Г. Сословський [10]	Властивість підприємства не завдавати шкоди об'єктам, з якими воно взаємодіє
Р. С. Папехин [8]	Здатність підприємства самостійно розробляти і проводити фінансову стратегію відповідно до цілей загальної корпоративної стратегії в умовах невизначеного і конкурентного середовища
В. К. Сенчагов [9]	Створення таких умов функціонування фінансової системи, за яких, по-перше, гранично мала можливість переспрямування фінансових потоків до незакріплених законодавчими нормативними актами сфери їх використання і, по-друге, до мінімуму знижено можливість явного зловживання фінансовими коштами
Е. А. Олейников [7]	Стан підприємства, який дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стійкість, платоспроможність і ліквідність підприємства в довгостроковому періоді

Джерело : узагальнено авторами на основі [1; 3; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12]

Узагальнюючи досвід вітчизняних та зарубіжних науковців, можна визначити поняття «фінансова безпека» наступним чином: система забезпечення максимального рівня захищеності підприємства від постійних зовнішніх та внутрішніх чинників впливу на його фінансову стійкість, платоспроможність, ліквідність в умовах невизначеності і конкурентного середовища та забезпечення максимальної фінансової рівноваги з найефективнішим використанням ресурсів.

Відповідно до цього, можна виділити такі умови забезпечення фінансової безпеки підприємства [13]:

– високий ступінь гармонізації, узгодження фінансових інтересів підприємства з інтересами навколишнього середовища;

– наявність на підприємстві стійкої до загроз фінансової системи, яка спроможна забезпечувати реалізацію фінансових інтересів, місії та завдань;

– збалансованість і комплексність фінансових інструментів, що використовуються на підприємстві;

– постійний розвиток фінансової системи підприємства.

При цьому, забезпечуючи всі необхідні умови, необхідно дотримуватись рівня фінансової безпеки, який показує здатність підприємства протистояти її загрозам або усувати збитки від негативних впливів. У цьому випадку під загрозою фінансовій безпеці розуміють потенційні або реальні дії фізичних, або юридичних осіб, що порушують стан захищеності суб'єкта підприємницької діяльності та здатні призвести до припинення його діяльності або фінансових та інших витрат. Однаково важливим є контроль та запобігання як внутрішніх, так і зовнішніх небезпек, але найбільшу небезпеку становлять зовнішні загрози, які не підлягають виявленню і прогнозуванню. Є. П. Картузов [4] виділяє наступні загрози. До внутрішніх загроз відносяться навмисні або випадкові помилки менеджменту у сфері управління фінансами підприємства, пов'язані з:

1. Вибором стратегії підприємства.

2. Управлінням й оптимізацією активів і пасивів підприємства (розробка, впровадження і контроль управління дебіторською й кредиторською заборгованостями, вибір інвестиційних проектів і джерел їх фінансування, оптимізація амортизаційної й податкової політики).

До зовнішніх загроз відносяться:

1. Скупка акцій, боргів підприємства небажаними партнерами чи підставними компаніями.

2. Наявність значних фінансових зобов'язань у підприємства (як великої кількості позикових засобів, так і великих заборгованостей підприємству).

3. Нерозвиненість ринків капіталу та їхньої інфраструктури.

4. Недостатньо розвинена правова систему захисту прав інвесторів і виконання законодавства.

5. Криза грошової і фінансово-кредитної систем.

6. Нестабільність економіки.

7. Недосконалість механізмів формування економічної політики держави.

Саме завдяки вдалому організаційному забезпеченню фінансової безпеки на підприємстві можна уникнути перерахованих загроз. Воно повинне бути направлене на виявлення, вивчення та знешкодження загроз. Організаційне забезпечення фінансової безпеки на підприємстві розуміє під собою використання методів та засобів, їх поєднання для забезпечення захисту підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз. Зрозуміло, що на різних за типом, розміром та обсягами діяльності підприємствах неоднакові організаційні можливості, крім того, рівень ризику, в якому знаходяться підприємства, також різний. Але можна зробити однозначний висновок: для всіх підприємств є однаково важливим рівень забезпечення фінансової безпеки. В економічній літературі є декілька

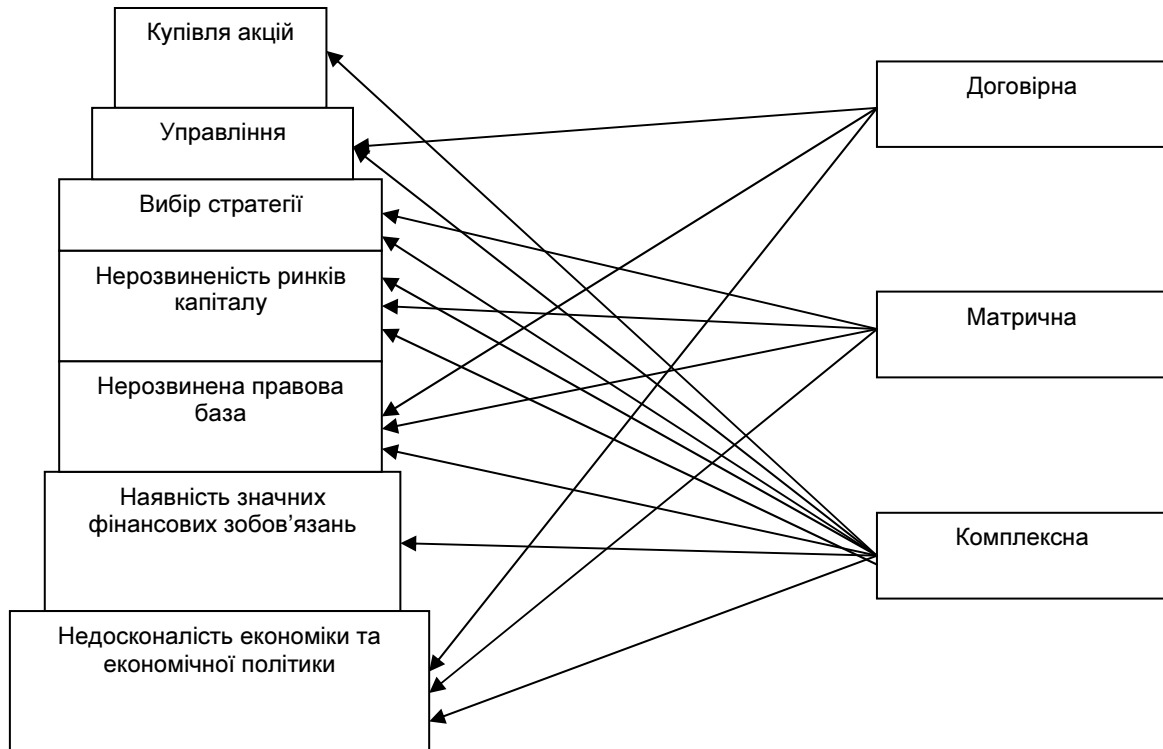
підходів до організації служби безпеки на підприємстві. Одним із них є використання трьох стратегій організаційного забезпечення фінансової безпеки, виходячи з розміру підприємства [6]:

1. Договірна, яку доцільно використовувати на малих підприємствах і яка передбачає відмову від створення відділу безпеки, а замість цього укладання договорів зі спеціалізованими суб'єктами. Ця стратегія найменш витратна, але найбільш вузькоспеціалізована.

2. Матрична, найбільш ефективна для підприємств середніх розмірів, полягає в тому, щоб при мінімальних витратах на створення спеціалізованих підрозділів, максимально делегувати окремі функції існуючим структурним підрозділам.

3. Комплексна, для великих підприємств, що передбачає створення окремого підрозділу, що підпорядковується заступнику директора з питань безпеки, як аналітичного центру стратегічного планування безпеки.

Як бачимо, виходячи з розмірів підприємства, кількість загроз змінюється (рис. 1), тому для суб'єктів малого підприємництва краще використовувати договірний підхід. Після створення необхідних умов гарантування безпеки потрібно розробити сукупність інструкцій для персоналу. Матричний підхід доцільно застосовувати суб'єктам, які володіють достатніми фінансовими ресурсами. Він передбачає створення служби з організації політики управління безпекою та делегування інших функцій існуючим відділам. Для великих підприємств із значними фінансовими потужностями, що можуть забезпечити створення та функціонування окремого відділу, краще застосовувати матричний або комплексний підхід.

Рис. 1. Використання стратегії в залежності від виявленої загрози

Джерело : складено автором на основі [6]

Отже, для збереження конкурентних позицій і забезпечення фінансової безпеки необхідно розуміти які загрози переслідують підприємство, виходячи з його розмірів, і постійно здійснювати спостереження за станом зовнішнього середовища й оцінювати відповідність функціонування внутрішніх систем стану підприємства; прогнозувати динаміку зовнішнього середовища й стежити за формуванням основних тенденцій її розвитку; визначати можливі зміни, які необхідно вносити у внутрішні системи підприємства у зв'язку з відповідними змінами зовнішнього середовища.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, для забезпечення належного рівня фінансової безпеки доцільно:

- 1) забезпечити відповідну фінансову стійкість та конкурентоспроможність;
- 2) виявляти внутрішні та зовнішні загрози шляхом постійного аналізу стану підприємства;
- 3) здійснювати планування та прогнозування фінансової безпеки підприємства;
- 4) перешкоджати негативному впливу загроз на фінансову стабільність підприємства;
- 5) оптимізувати організаційну структуру управління підприємством.

Бібліографічний список

1. Азаренкова Г.М. Забезпечення фінансової безпеки підприємства як основи його ефективної діяльності / Г.М. Азаренкова, І.Ю. Бондаренко, С.Г. Азаренков // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2014. – № 16. – С. 168-176.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека : [монографія] / О.І. Барановський / Інститут економічного прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
3. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
4. Картузов Є.П. Вплив ризиків і загроз на стан фінансової безпеки підприємства / Є.П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 9. – С. 115-124.
5. Кириченко О.А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах кризи / О.А. Кириченко, І.В. Кудря // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 10. – С. 22-26.
6. Кузенко Т.Б. Управление финансовой безопасностью на предприятии / Т.Б. Кузенко // Бизнес-информ. – 2007. – № 12 (1). – С. 27-29.
7. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) : [учебно-методическое пособие] / [Видягин В.И., Дуженков В.И., Олейников Е. А. и др.] ; под ред. Е.А. Олейникова. – М. : ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
8. Папехин Р.С. Индикаторы финансовой безопасности предприятий / Р.С. Папехин. – Волгоград : Волгоградское научное изд-во, 2007. – 16 с.
9. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: Производство. Финансы. Банки / В.К. Сенчагов. – М. : ЗАО «Финстатинформ», 1998. – 622 с.
10. Сословський В.Г. Науково-методичні підходи до діагностування фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс] / В.Г. Сословський, Ю.С. Яловенко – Режим доступу: http://fkd.khibs.edu.ua/pdf/2012_2/16.pdf.
11. Судакова О.І. Стратегічне управління фінансовою безпекою підприємства / О.І. Судакова // Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 140-148.
12. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : [монографія] / [за заг. редакцією д-ра економ. наук, проф. А.О. Єпіфанова]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.
13. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізм забезпечення : [монографія] / [Васильців Т.Г., Волошин В.І., Бойкевич О.Р., Каркавчук В.В.] ; за ред. Т.Г. Васильціва. – Львів : Ліга-Прес, 2012. – 386 с.

References

1. Azarenkova, H.M., Bondarenko, I.Yu. and Azarenkov, S.H. (2014), "Providing financial security of the enterprise as a basis for its effective activity", *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, no. 16, pp. 168-176.
2. Baranovskyi, O.I. (1999), *Finansova bezpeka* [Financial security], monograph, Instytut ekonomichnoho prohnozuvannia, Feniks, Kyiv, Ukraine, 338 p.
3. Blank, I.A. (2004), *Upravlenie finansovoy bezopasnostiu predpriatiia* [Financial management enterprise security], Elga, Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine, 784 p.
4. Kartuzov, Ye.P. (2012), "The influence of risks and threats to the state of the financial security company", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9, pp. 115-124.
5. Kyrychenko, O.A., and Kudria, I.V. (2009), "Improvement of financial security companies in crisis", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 10, pp. 22-26.
6. Kuzenko, T.B. (2007), "Management of financial security for the enterprise", *Biznes-inform*, no. 12(1), pp. 27-29.
7. Vidiagin, V.I., Duzhenkov, V.I., Oleynikov, E.A. et al. (1997), *Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (Gosudarstvo, region, predpriatie, lichnost)* [Foundations of Economic Security (state, region, company, person)], ZAO Biznes-shkola «Intel-Sintez», Moskow, Russia, 288 p.
8. Papekhin, R.S. (2007), *Indikatory finansovoy bezopasnosti predpriaty* [Indicators of financial security companies], Volgogradskoe nauchnoe izd-vo, Volgograd, Russia, 16 p.
9. Senchagov, V.K. (1998), *Ekonomicheskaya bezopasnost: Proizvodstvo. Finansy. Banki*. [Economic security: Production. Finances. Banks.], ZAO «Finstatinform», Moskow, Russia, 622 p.
10. Soslovskyi, V.H. and Yalovenko, Yu.S. (2012), "Scientific and methodological approaches to diagnosing financial security company", available at: http://fkd.khibs.edu.ua/pdf/2012_2/16.pdf (access date December 15, 2014)
11. Sudakova, O.I. (2008), "Strategic management of financial security company", *Ekonomichnyi prostir*, no. 9, pp. 140-148.
12. Yepifanov, A.O. (2009), *Finansova bezpeka pidpriemstv i bankivskykh ustanov* [Financial security companies and banks], monograph, DVNZ «UABS NBU», Symu, 295 p.

13. Vasylytsiv, T.H., Voloshyn, V.I., Boikevych, O.R. and Karkavchuk, V.V. (2012), *Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy: stratehiia ta mekhanizm zabezpechennia* [Financial and economic safety of enterprise of Ukraine: strategy and mechanism to ensure], monograph, Liha-Pres, Lviv, 386 p.

Біломістний О.М., Лічко К.Г. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Мета - теоретичний аналіз організаційного забезпечення фінансової безпеки підприємства через виявлені ризики шляхом застосування стратегій організаційного забезпечення фінансової безпеки виходячи з розміру підприємства.

Методика дослідження. Використана методика дослідження складає відповідну сукупність системи правил використання методів, прийомів та операцій, враховуючи специфіку досліджуваної теми «Організаційне забезпечення фінансової безпеки». Використовувались такі наукові методи дослідження: абстрактно-логічний, логічний, дедуктивний, індуктивний, порівняння, прогнозування. На основі абстрактно-логічного методу узагальнено теоретико-прикладні аспекти поняття «фінансова безпека підприємства»; логічного – визначено систему заходів щодо організації системи фінансової безпеки, виходячи із загроз сталого розвитку підприємства.

Результати. Запропоновано різні підходи щодо організаційного забезпечення фінансової безпеки, визначено ризики та ступінь їх впливу на підприємство в залежності від його розміру, розглянуто стратегії організаційного забезпечення фінансової безпеки та їх вживання в залежності від розмірів підприємства.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні необхідності організаційного забезпечення фінансової безпеки для підприємств будь-якого типу та підбору стратегії організаційного забезпечення фінансової безпеки, виходячи із кількості внутрішніх та зовнішніх загроз.

Практична значущість. Отримані результати розвивають теоретико-методологічні підходи до визначення категорії фінансова безпека підприємства і можуть бути підґрунтям для використання під час створення та вдосконалення систем організаційного забезпечення фінансової безпеки з метою своєчасного виявлення та запобігання як зовнішніх, так і внутрішніх небезпек і загроз, забезпечення захищеності діяльності господарюючого суб'єкта та досягнення ним цілей бізнесу.

Ключові слова: фінансова безпека, стратегія, внутрішні загрози, зовнішні загрози, організація.

Bilomistnyi O.M, Lichko K.H. ORGANIZATIONAL ENSURE FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISE

Purpose – theoretical analysis of organizational ensure financial security of enterprise from identified risks by applying strategies of organizational ensure financial security based on the size of the enterprise.

Methodology of research. Methodology of research is the appropriate set of rules for the use of methods and operations, given the specificity of the subject «Organizational ensure financial security of enterprise». We used the following research methods: abstract-logical, deductive, inductive comparison, prediction. Based on an abstract logical method generalizes the theoretical and applied aspects of the concept of «financial security of enterprise» logic – defined set of measures for the organization of financial security of enterprise.

Findings. Proposed different approaches for organizational ensure financial security. Detected risks and the extent of their impact on the company, depending on its size, considered strategies of organizational ensure financial security and their use depending on the size of the enterprise.

Originality it consists in substantiating the need of organizational ensure financial security for businesses of any type and selection strategy organizational support financial security based on the number of internal and external threats.

Practical value. The results obtained are developing theoretical and methodological approaches to the definition of « financial security » and may be the basis for use in the creation and improvement of organizational ensure financial security in order to timely detect and prevent both external and internal dangers and threats, providing protection of a business sub the object and reaching the business goals.

Key words: financial security, strategy, internal threats, external threats organization.

Беломестный А.Н., Личко Е.Г. ОРГАНИЗАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель – теоретический анализ организационного обеспечения финансовой безопасности предприятия из выявленных рисков путем применения стратегий организационного обеспечения финансовой безопасности исходя из размера предприятия.

Методика исследования. Исползованная методика исследования составляет соответствующую совокупность системы правил использования методов, приемов и операций, учитывая специфику исследуемой темы «Организационное обеспечение финансовой безопасности». Использовались такие научные методы исследования: абстрактно-логический, логический, дедуктивный, индуктивный, сравнения, прогнозирования. На основе абстрактно-логического метода обобщено теоретико-прикладные аспекты понятия «финансовая безопасность предприятия»; логического – определено систему мероприятий по организации системы финансовой безопасности, исходя из угроз устойчивому развитию предприятия.

Результаты. Предложены различные подходы к организационному обеспечению финансовой безопасности, определены риски и степень их влияния на предприятие в зависимости от его размера, рассмотрены стратегии организационного обеспечения финансовой безопасности и их применения в зависимости от размеров предприятия.

Научная новизна заключается в обосновании необходимости организационного обеспечения финансовой безопасности для предприятий любого типа и подбора стратегии организационного обеспечения финансовой безопасности исходя из количества внутренних и внешних угроз.

Практическая значимость. Полученные результаты развивают теоретико-методологические подходы к определению категории финансовая безопасность предприятия и могут быть основой для использования при создании и совершенствовании систем организационного обеспечения финансовой безопасности с целью своевременного выявления и предотвращения как внешних, так и внутренних опасностей и угроз, обеспечение защищенности деятельности хозяйствующего субъекта и достижения им целей бизнеса.

Ключевые слова: финансовая безопасность, стратегия, внутренние угрозы, внешние угрозы, организация.

УДК 338.124

Біломістна І.І.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки,
Харківський інститут банківської справи УБС НБУ(м. Київ),
Адаховська Л.В.,
фахівець по роботі з клієнтами КЦ Soft Collection
спрямування Ризик-менеджмент,
КБ ПАТ «ПриватБанк» (м. Харків)

ВИЗНАЧЕННЯ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. В сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності одним із найважливіших напрямів підвищення рівня фінансової безпеки держави є забезпечення стійкого зростання підприємств України і формування позитивних результатів фінансової діяльності. Це можливо за умови існування ефективної системи фінансової безпеки на підприємстві, яка забезпечить захист підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Фінансова безпека дає змогу забезпечити і гарантувати стабільне функціонування підприємства в поточному і перспективному періоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансова безпека комплексно і достатньо докладно розглядається сучасними дослідниками на макrorівні в системі більш загальних категорій - «національної безпеки» або «економічної безпеки країни». На рівні господарюючих суб'єктів комплексне дослідження сутності поняття «фінансова безпека» досліджується видатними українськими вченими: К. В. Орехова [8], Т. М. Гладченко [4], О. Г. Блажевич [3], О. М. Біломістний [1], К. С. Горячева [5], Л. О. Корчевська [6], Е. А. Олейников [7] та ін. Високо оцінюючи здобутки науковців, слід відмітити, що не приділено належної уваги саме визначенню мінімального рівня фінансової безпеки підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є визначення мінімально-необхідного рівня фінансової безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Показники (індикатори) фінансової безпеки підприємства, з одного боку, повинні входити до складу загальної системи показників, що характеризують умовну структуру фінансової безпеки, а з іншого, ці індикатори мають бути водночас показниками системи індикаторів, що характеризують в цілому стан фінансової діяльності підприємства, тобто входити до її складу, оскільки відображають певний стан цієї безпеки і повністю базуються на показниках фінансової діяльності [5].

В роботі [2] проведено дослідження сутності дефініції «фінансова безпека підприємства», що на основі узагальнення теоретичних уявлень та морфологічного аналізу дозволило уточнити її економічний зміст за рахунок виокремлення найважливіших характеристик фінансової безпеки та формулювання на їх основі авторського визначення даної економічної категорії. Обов'язковими елементами будь-якої системи фінансової безпеки є принципи її забезпечення, тому важливим було доповнення вже існуючих принципів та розробка нових. Таким чином, подальші дослідження даного питання будуть спрямовані на розробку стратегії забезпечення фінансової безпеки, яка б ефективно попереджала розвиток кризових явищ на вітчизняних підприємствах. Стабільність фінансової системи підприємства характеризує міцність і надійність її складових, усіх внутрішніх і зовнішніх зв'язків, спроможність витримувати внутрішні й зовнішні «навантаження». Чим стійкішою буде фінансова система підприємства, тим життєздатнішою буде його фінансова діяльність, тим вищим буде рівень його фінансової безпеки.

Фінансова безпека підприємства – це стан, який характеризується фінансовою рівновагою, стабільністю, платоспроможністю і ліквідністю підприємства, який досягається шляхом застосування окремих заходів, важелів, інструментів, що дає змогу вчасно ідентифікувати зовнішні і внутрішні

загрози діяльності підприємства та своєчасно на них відреагувати. Дане визначення найбільш повно відображає сутність поняття фінансова безпека, оскільки воно не тільки дає характеристику даній економічній категорії, а й зазначає головну мету фінансової безпеки підприємства

У нестабільній фінансово-економічній ситуації держави дуже важливо вчасно і об'єктивно визначити рівень фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Методика визначення та оцінки фінансової безпеки підприємства є питанням дискусійним.

Орехова К. В. у роботі [8] пропонує експрес-оцінювання фінансової надійності підприємства. В цій роботі було проведено інтегральну оцінку фінансової надійності підприємства і наголошено важливість врахування вагомості таких фінансових показників – майновий стан, ліквідності, фінансової незалежності, ділової активності, рентабельності.

В роботі [1] автори статті пропонують діагностування фінансової безпеки підприємства, зокрема запропоновано використати декілька методик на основі аналізу форм звітності та оцінки фінансових коефіцієнтів, які здатні всебічно описати фінансовий стан та враховують особливості функціонування галузі досліджуваного суб'єкта господарювання.

Корчевська Л. О. пропонує методичні підходи до оцінки рівня фінансово-економічної безпеки, а саме: інтегральна оцінка рівня економічної безпеки на основі середньозважених її складників, тривимірна оцінка рівня економічної безпеки, методика оцінки рівня економічної безпеки з використанням методів управління за відхиленнями від порогових значень [6, с. 351].

Олейніков Є. А. пропонує рівень фінансово-економічної безпеки оцінювати на підставі сукупного критерію із зважуванням і сумування окремих функціональних критеріїв, які розраховуються шляхом порівняння величини загрози економічній безпеці та ефективності заходів щодо її запобігання. Розрахунок сукупного критерію базується на визначенні завданих або відвернутих збитків, що на практиці є досить складним і може бути виконане лише на підставі експертних оцінок [7, с. 356].

Гладченко Т. М. у роботі [4] пропонує індикаторний підхід, який полягає в порівнянні фактичних значень показників фінансової безпеки з пороговими значеннями індикаторів її рівня. В такому підході високий рівень фінансової безпеки підприємства досягається за умови, якщо вся сукупність індикаторів є у межах порогових значень, а порогове значення кожного досягається не за рахунок інших. На наш погляд, порогові значення можуть змінюватись не для кожного підприємства, а залежно від його галузі функціонування.

За основу для оцінки фінансової безпеки підприємства оберемо методику, що запропонував Блажевич О. Г. у роботі [3]. За допомогою цієї методики можна отримати узагальнюючу оцінку фінансової безпеки підприємства на основі визначення інтегрального значення фінансової безпеки. Послідовність її застосування наступна [3]:

1. Для кожного показника визначається його нормативне значення, наведене в стовпці 3 (табл. 1).

2. Обчислюється ступінь відхилення показника конкретного показника підприємства від нормативу. Для цього використовуються такі формули:

$$X_i = \frac{a_i}{a_i^n}, \text{ якщо направлення оптимізації показника } \Rightarrow \max; \quad (1)$$

$$X_i = \frac{a_i}{a_i^n}, \text{ якщо направлення оптимізації показника } \Rightarrow \min; \quad (2)$$

де a_i – фактичне значення показника;

a_i^n

нормативне значення показника.

3. Визначається інтегральна оцінка фінансової безпеки кожного періоду функціонування підприємства. Для цього використовується наступна формула:

$$R_{\Phi Б} = X_1 \pm X_2 \pm X_3 \pm \dots \pm X_n \quad (3)$$

При визначенні оцінки фінансової безпеки за даним показником ранжування відбувається від меншої оцінки до більшої. У формулі знак «-» використовується для показників які мають від'ємне значення [3].

Основою для проведення подальших розрахунків обрано ДНВП «Об'єднання Комунар». Підприємство спеціалізується на випуску систем управління-носіїв та космічних об'єктів. Поряд з цим підприємство випускає широкий спектр промислових і побутових товарів, від приладів системи управління літаків, програмно-технічні комплекси управління паровими турбінами, до промислових і побутових електродіодів, лічильників обліку витрат води, зварювального обладнання та ін.

Таблиця 1

Показники фінансової безпеки підприємства

№	Показник	Оцінка показника	
		Норматив	Динаміка
Група I. Показники майнового стану			
1	Коефіцієнт зносу основних засобів	0,5	зменшення
2	Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,5	зменшення
Група II. Показники ліквідності			
3	Коефіцієнт покриття	1,25	збільшення
4	Коефіцієнт швидкої ліквідності	1,0	збільшення
5	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,275	збільшення
Група III. Показники фінансової незалежності			
6	Коефіцієнт фінансування	1	зменшення
7	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	0,1	зменшення
8	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	1	збільшення
Група IV. Показники ділової активності			
9	Коефіцієнт оборотності активів	0,3	зменшення
10	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	1,5	зменшення
11	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	1,3	збільшення
12	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	1,5	збільшення
13	Коефіцієнт оборотності основних засобів	1,5	збільшення
14	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	1	збільшення
Група V. Показники рентабельності			
15	Коефіцієнт рентабельності активів	0,1	збільшення
16	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,15	збільшення
17	Коефіцієнт рентабельності діяльності	0,06	збільшення
18	Коефіцієнт рентабельності продукції	0,2	збільшення

Джерело : складено авторами на основі [3; 8]

Для проведення оцінки фінансової безпеки підприємства була використана звітність ДНВП «Об'єднання Комунар» за період з 2011-2013 роки.

У табл. 2 представлений розрахунок показників, що визначають фінансову безпеку вищезгаданого підприємства. При аналізі показників особливо слід звернути увагу на дві групи показників: за 2011-2013 роки у підприємства спостерігається значне погіршення показників ліквідності та показників ефективності діяльності.

Таблиця 2

Показники оцінювання рівня загроз фінансовій безпеці ДНВП «Об'єднання Комунар»

№	Показник	Умовне позначення	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6
Група I. Показники майнового стану					
1	Коефіцієнт зносу основних засобів	$K_{ЗН}^{ФАКТ}$	0,62	-0,64	-0,66
2	Коефіцієнт оновлення основних засобів	$K_{ОН}^{ФАКТ}$	0,61	0,62	0,58
Група II. Показники ліквідності					
3	Коефіцієнт покриття	$K_{ПОК}^{ФАКТ}$	2,12	2,25	2,13
4	Коефіцієнт швидкої ліквідності	$K_{ШВ}^{ФАКТ}$	1,81	1,73	1,62
5	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	$K_{АБС}^{ФАКТ}$	0,14	0,11	0,08
Група III. Показники фінансової незалежності					
6	Коефіцієнт фінансування	$K_{ФІН}^{ФАКТ}$	0,41	0,42	0,44
7	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	$K_{ВОЗ}^{ФАКТ}$	0,53	0,55	0,53

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
8	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$K_{BK}^{ФАКТ}$	0,45	0,49	0,47
Група IV. Показники ділової активності					
9	Коефіцієнт оборотності активів	$K_A^{ФАКТ}$	0,26	0,33	0,39
10	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	$K_{КЗ}^{ФАКТ}$	1,39	1,63	2,24
11	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	$K_{ДЗ}^{ФАКТ}$	1,23	1,72	2,66
12	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	$K_3^{ФАКТ}$	-0,49	-0,62	-0,74
13	Коефіцієнт оборотності основних засобів	$K_{ОЗ}^{ФАКТ}$	0,26	0,32	0,37
14	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	$K_{ОВК}^{ФАКТ}$	0,37	0,46	0,56
Група V. Показники рентабельності					
15	Коефіцієнт рентабельності активів	$P_A^{ФАКТ}$	0,00045	0,00051	0,00057
16	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	$P_{BK}^{ФАКТ}$	0,00063	0,00072	0,00083
17	Коефіцієнт рентабельності діяльності	$P_{Д}^{ФАКТ}$	0,00170	0,00155	0,00148
18	Коефіцієнт рентабельності продукції	$P_{П}^{ФАКТ}$	1,21	1,56	1,48

Джерело : розраховано авторами статті

Так як дані показники рівнозначні між собою, то негативна динаміка показників саме цих двох груп впливатиме на формування рівня фінансової безпеки підприємства.

Аналіз ліквідності підприємства показує, що коефіцієнт покриття, який дорівнює 2,13 у 2013 р., свідчить про сприятливий стан ліквідності активів підприємства. Такий рівень коефіцієнта забезпечує підприємству надійне покриття короткотермінової заборгованості.

У підприємства протягом даного періоду розмір поточних активів зростає швидше, ніж величина поточних пасивів. Це помітно з розрахунків у таблиці 2 за період 2011 по 2013 роки коефіцієнт абсолютної ліквідності зменшився на 0,03.

Фактичне значення коефіцієнта абсолютної ліквідності згідно балансу даного підприємства у 2010 р. складає 0,137, що на 11,3% менше нормативного значення, отже на початок досліджуваного періоду у підприємства недостатньо найбільш ліквідних активів для погашення найбільш термінових зобов'язань і на кінець 2012 р. даний коефіцієнт зменшився на 0,057, а у 2013 р. склав 0,08, який менший від нормативного на 17%, тобто абсолютна ліквідність балансу підприємства за досліджуваний період погіршилась.

Коефіцієнт забезпеченості оборотними засобами відповідає нормативному значенню і збільшується на кінець 2012 р., це свідчить про покращення фінансового стану підприємства і його спроможності проводити незалежну фінансову політику. Значення коефіцієнта маневреності власного капіталу ДНВП «Об'єднання Комунар» близький до нормативного, тому можна зробити висновок про достатню мобільність власних засобів підприємства.

Для аналізу інтегральної оцінки фінансової безпеки підприємства розрахуємо ступінь відхилення показників за аналізований період діяльності підприємства від нормативу. Розрахунок ступеня відхилення показників представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Розрахунок відхилень показників від нормативу, що впливають на рівень фінансової безпеки ДНВП «Об'єднання Комунар»

№	Показник	Нормативний показник	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6
Група I. Показники майнового стану					
1	Коефіцієнт зносу основних засобів	0,5	0,80	-0,78	-0,76
2	Коефіцієнт оновлення основних засобів	0,5	0,82	0,81	0,86
Група II. Показники ліквідності					
3	Коефіцієнт покриття	1,25	1,70	1,80	1,70
4	Коефіцієнт швидкої ліквідності	1	1,81	1,73	1,62

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6
5	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,275	0,50	0,38	0,29
Група III. Показники фінансової незалежності					
6	Коефіцієнт фінансування	1	2,43	2,41	2,26
7	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами	0,5	1,06	1,11	1,06
8	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	1	0,45	0,49	0,47
Група IV. Показники ділової активності					
9	Коефіцієнт оборотності активів	0,3	1,14	0,92	0,78
10	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	1,5	1,08	0,92	0,67
11	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	1,3	0,94	1,32	2,05
12	Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	1,5	-0,33	-0,41	-0,49
13	Коефіцієнт оборотності основних засобів	1,5	0,18	0,22	0,24
14	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	1	0,37	0,46	0,56
Група V. Показники рентабельності					
15	Коефіцієнт рентабельності активів	0,1	0,0045	0,0051	0,0057
16	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,15	0,0042	0,0048	0,0055
17	Коефіцієнт рентабельності діяльності	0,06	0,0284	0,0259	0,0247
18	Коефіцієнт рентабельності продукції	0,2	6,07	7,78	7,40

Джерело : розраховано авторами статті

Розрахунок інтегральної оцінки рівня фінансової безпеки підприємства представлений в табл. 4.

Таблиця 4

Розрахунок інтегральної оцінки фінансової безпеки ДНВП «Об'єднання Комунар»

№	Показник	Значення показника		
		2011	2012	2013
1	Інтегральний показник майнового стану	1,62	0,03	0,10
2	Інтегральний показник ліквідності	4,00	3,91	3,61
3	Інтегральний показник фінансової незалежності	3,95	4,01	3,79
4	Інтегральний показник ділової активності	3,38	3,43	3,80
5	Інтегральний показник рентабельності	6,10	7,81	7,43
Сукупна інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки		19,06	19,19	18,73

Джерело : розраховано авторами статті

У інтегрального показника майнового стану спостерігаються незначні зміни. До складу даної групи включені 2 показника, отже мінімально необхідний рівень фінансової безпеки по даній групі дорівнює 2. З аналізу даної групи помітно, що всі отримані значення не досягають нормативу, що є негативним для підприємства.

Аналіз інтегрального показника ліквідності дав позитивний результат по рівню фінансової безпеки підприємства, так як до складу даної групи входить 3 показника, отже, мінімально необхідний рівень фінансової безпеки дорівнює 3.

Негативним моментом є зменшення інтегрального показника ліквідності у 2012-2013 рр. Це пов'язано з погіршенням структури оборотних активів і поточних зобов'язань підприємства.

У інтегрального показника фінансової незалежності спостерігається динаміка на збільшення на 0,06 у 2011 -2012 роках, але у 2013 році різкий спад на 0,22. Це свідчить про те з якою ймовірністю підприємство може погасити свої борги за рахунок власних коштів. Незважаючи на дану динаміку показників фінансової незалежності перевищує нормативний рівень, так як в дану групу входить три показники.

Також слід зазначити незначні зміни інтегрального показника ділової активності. У період 2011-2013 роки спостерігається позитивна динаміка, показник збільшився на 0,42 але в жодному із аналізованих років даний інтегральний показник не досягає свого нормативного рівня. До складу даної групи включені 6 показників, отже мінімально необхідний рівень фінансової безпеки по даній групі дорівнює 6.

Значний вплив на рівень фінансової безпеки надає інтегральний показник рентабельності. Слід відзначити за період 2011-2013 роках він перевищує норматив, який дорівнює 4.

В цілому можна сказати, що в 2011-2012 рр. рівень фінансової безпеки підприємства перевищує порогове значення. У 2013 р. відбулося різке зниження сукупного інтегрального показника рівня фінансової безпеки, що обумовлено отриманням підприємством в результаті своєї діяльності прибутку менше, ніж за попередній рік. Так, у 2013 році помітне зниження показника рівня фінансової безпеки, що вже є сигналом застосування попереджувальних процедур фінансової безпеки підприємства.

Для посилення фінансової безпеки підприємству, перш за все, необхідно переглянути свою структуру доходів і витрат, а саме зменшити свою витратну частину. Збільшення прибутку дозволить підприємству збільшити свій рівень фінансової безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження засвідчують, що для оцінки фінансової безпеки підприємства необхідним є визначення інтегрального значення фінансової безпеки. Для цього дослідження відібрано 5 груп показників, у складі яких 18 коефіцієнтів. Для розрахунку інтегральних показників фінансової безпеки визначено інтегральний показник конкретної групи (інтегральний показник майнового стану, інтегральний показник ліквідності, інтегральний показник фінансової незалежності, інтегральний показник ділової активності, інтегральний показник рентабельності). Інтегральний показник фінансової безпеки дорівнює 18, що відповідає кількості розрахованих коефіцієнтів. Аналіз підприємства ДНВП «Об'єднання Комунар» показав, що у 2013 році інтегральний показник підприємства був на мінімально допустимому рівні. Зміни значення інтегрального показника свідчить про недостатній рівень фінансової безпеки ДНВП «Об'єднання Комунар», що вимагає прийняття відповідних управлінських рішень. Наприклад: обрати стратегію забезпечення фінансової безпеки, запровадити антикризове управління на підприємстві для попередження фінансової кризи на підприємстві. Подальші дослідження будуть спрямовані на обґрунтування вибору стратегії щодо підвищення фінансової безпеки підприємства.

Бібліографічний список

1. Біломістна І.І. Діагностування фінансової безпеки підприємства / І.І. Біломістна, О.М. Біломістний, О.В. Олійник // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір : [зб. наук. пр.] / НАН України. Інститут регіональних досліджень ; Редкол. : відп. ред. В.С. Кравців. – Львів, 2014. – Вип. 1 (105). – С. 623-636.
2. Біломістна І.І. Особливості формування теоретичних підходів до визначення фінансової безпеки підприємства як економічної категорії / І.І. Біломістна, О.В. Олійник // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10(1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/jpdf/ecnof_2013_10\(1\)_6.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/ecnof_2013_10(1)_6.pdf)
3. Блажевич О.Г. Финансовая безопасность предприятий: определение минимально необходимого уровня / О.Г. Блажевич // Финансы, банки, инвестиции : [Научный вестник]. – 2010. – № 3 (8). – С. 25-31.
4. Гладченко Т.М. Економічна безпека підприємницької діяльності / Т.М. Гладченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин : [збірник наукових праць]. – К. : ВПЦ «Київський університет», Інститут міжнародних відносин, 2001. – Вип. 26. – 357 с.
5. Горячева К.С. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства. / К.С. Горячева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/3159/1/Gorjacheva.pdf>
6. Корчевська Л.О. Аналіз методик оцінки рівня економічної безпеки підприємства / Л.О. Корчевська, А.М. Деменська // Економіка Криму. – 2011. – № 1 (34). – С. 346-352.
7. Олейников Е.А. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / Е.А. Олейникова. – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интеллект-Синтез», 1997. – 288 с.
8. Орехова К.В. Експрес-оцінювання фінансової надійності підприємства / К.В. Орехова // Фін.-кредит. діяльн. : пробл. теорії та практики. – 2012. – Вип. 2. – С. 124-134.

References

1. Bilomistna, I.I., Bilomistnyi, O.M. and Oliinyk, O.V. (2014), "Diagnosing financial security company", *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Problemy intehratsii Ukrainy u svitovyi finansovyi prostir : zb. nauk. pr.*, NAN Ukrainy, Instytut regionalnykh doslidzhen, Lviv, Vol. 1 (105), pp. 623-636.
2. Bilomistna, I.I. and Oliinyk, O.V. (2013), "Features of the theoretical approaches to determining the financial security of the enterprise as an economic category", available at: [http://nbuv.gov.ua/jpdf/ecnof_2013_10\(1\)_6.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/ecnof_2013_10(1)_6.pdf) (access date November 25, 2014)
3. Blazhevich, O.G. (2010), "Financial security companies: the definition of the minimum necessary", *Finansy, banky, investytsii : Naukovyi visnyk*, no. 3 (8), pp. 25-31.

4. Hladchenko, T.M. (2010), "The economic security of entrepreneurship", *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn : zbirnyk naukovykh prats*, VPTs "Kyivskyi universytet", Instytut mizhnarodnykh vidnosyn, Kyiv, 357 p.

5. Horiacheva, K.S. (2004), "Evaluation of the financial security company", available at: <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/3159/1/Gorjacheva.pdf> (access date November 15, 2014).

6. Korchevska, L.O. and Demenska, A.M. (2011), "Analysis methods of assessing the level of economic security", *Ekonomika Krymu*, no. 1 (34), pp. 346-352.

7. Oleynikov, E.A. (1997), *Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (gosudarstvo, region, predpriiatiye, lichnost)* [Foundations of Economic Security (state, region, company, person)], ZAO «Biznes-shkola «Intelekt-Sintez», Moscow, Russia, 288 p.

8. Oriehova, K.V. (2012), "Express evaluating the financial stability of the company", *Fin.-kredyt. diialn. : probl. teorii ta praktyky*, Vol. 2, pp. 124-134.

Біломістна І.І., Адаховська Л.В. ВИЗНАЧЕННЯ МІНІМАЛЬНОГО РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Визначення мінімально-необхідного рівня фінансової безпеки підприємства.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові методи дослідження: абстрактно-логічні, теоретичного узагальнення і порівняння – при з'ясуванні суті основних положень фінансової безпеки і формування висновків; економіко-математичний метод – для проведення розрахунку інтегрального показника фінансової безпеки із застосуванням методів табличного відображення результатів.

Результати. Встановлено, що для оцінки фінансової безпеки підприємства необхідним є визначення інтегрального значення фінансової безпеки. Для розрахунку інтегрального показників фінансової безпеки було відібрано 5 груп показників, у складі яких 18 коефіцієнтів. Визначено інтегральний показник конкретної групи (інтегральний показник майнового стану, інтегральний показник ліквідності, інтегральний показник фінансової незалежності, інтегральний показник ділової активності, інтегральний показник рентабельності). Визначено для кожного інтегрального показника конкретної групи його порогове значення. Розраховано інтегральне значення фінансової безпеки, яке дорівнює 18, що відповідає кількості відібраних показників.

Наукова новизна. Удосконалено та апробовано методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки на підприємстві, що, на відміну від існуючих, базується на встановленні інтегрального показника, який відповідає обраним коефіцієнтам, котрі характеризують специфіку та галузь обраного підприємства.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть бути використані для контролю рівня фінансової безпеки на підприємстві. Це також може стати сигналом для вчасного впровадження управлінських рішень для запобігання кризового стану на підприємстві та утриманню фінансової безпеки на мінімально-необхідному рівні.

Ключові слова: фінансова безпека, стабільність, рівновага, порогове значення, інтегральний показник.

Bilomistna I.I., Adahovska L.V. DETERMINING THE MINIMUM OF FINANCIAL SECURITY ENTERPRISE

Purpose. To Determining minimally required level of financial security.

Methodology of research. The study used general scientific methods: abstract logical, theoretical generalization and comparison – in clarifying the essence of the main provisions of financial security and report writing; economic-mathematical method – for calculating the integral index of financial security methods using tabular display of results.

Findings. Results of the study show that for assessing the financial security of the enterprise, it is necessary to define the integral importance of financial security. Selected 5 sets of indicators which included 18 factors. To calculate the integral indicators of financial security is defined integral indicator specific group (integral index property status, integral indicator of liquidity integral indicator of financial independence, integral index of business activity, integral indicator of profitability). For each integral indicator specific group defined threshold. Integral importance of financial security is 18, and that proved to the number of selected indicators.

Originality. Improved and approbated methodological approaches to assess the level of financial security in the enterprise.

Practical value. The results of research can be used to control the level of financial security in the enterprise. It may be a signal for the timely implementation of management decisions to prevent crisis in the company and maintaining financial security in minimally required level.

Key words: financial security, stability, balance, the threshold value, integral index.

Беломестная И.И., Адаховская Л.В. ОПРЕДЕЛЕНИЕ МИНИМАЛЬНОГО УРОВНЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Определение минимально необходимого уровня финансовой безопасности предприятия.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные методы исследования: абстрактно-логические, теоретического обобщения и сравнения – при выяснении сути основных положений финансовой безопасности и формирования выводов; экономико-математический метод – для проведения расчета интегрального показателя финансовой безопасности с применением методов табличного отображения результатов.

Результаты. Установлено, что для оценки финансовой безопасности предприятия необходимо определение интегрального значения финансовой безопасности. Для расчета интегральных показателей финансовой безопасности было отобрано 5 групп показателей, в составе которых 18 коэффициентов. Определен интегральный показатель конкретной группы (интегральный показатель имущественного положения, интегральный показатель ликвидности, интегральный показатель финансовой независимости, интегральный

показатель деловой активности, интегральный показатель рентабельности). Определено для каждого интегрального показателя конкретной группы его пороговое значение. Рассчитано интегральное значение финансовой безопасности, равное 18, соответствующее количеству отобранных показателей.

Научная новизна. Усовершенствовано и апробировано методические подходы к оценке уровня финансовой безопасности на предприятии что, в отличие от существующих, базируется на установлении интегрального показателя соответствующего выбранным коэффициентам что, характеризуют специфику и сферу избранного предприятия.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы для контроля уровня финансовой безопасности на предприятии. Это так же может стать сигналом для своевременного внедрения управленческих решений для предотвращения кризисного состояния на предприятии и содержанию финансовой безопасности на минимально необходимом уровне.

Ключевые слова: финансовая безопасность, стабильность, равновесие, пороговое значение, интегральный показатель.

УДК 621.002:658.56

**Жадан М.І.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту,
Кахадзе Г.М.,
Запорізький національний технічний університет**

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ВИТРАТ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. В умовах євроінтеграції одним із пріоритетних підходів до забезпечення конкурентних переваг виробників є реалізація заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня якості продукції, здатної задовольняти випереджаючі вимоги, смаки та потреби споживачів.

Розглядаючи аспекти забезпечення якості, слід пам'ятати, що поліпшення якості продукції на підприємстві вимагає додаткових виробничих витрат, а, отже, призводить до росту собівартості продукції і, відповідно, зростання цін [1, с. 118-120]. Досягнення ж оптимального співвідношення між якістю продукції і витратами на її забезпечення можливе лише за умови прийняття виважених управлінських рішень, побудованих на основі належно сформованого обліково-інформаційного забезпечення.

Дієвим та найдоступнішим інструментом формування обліково-інформаційного забезпечення управління витратами на якість слід визнати внутрішній аудит, першочерговим завданням якого є допомога управлінській ланці підприємства у вирішенні конкретних завдань. Керівництво підприємства, спираючись на неупереджені оцінки поточного стану справ і надані внутрішніми аудиторами рекомендації, має можливість приймати якісні оперативні, тактичні та стратегічні управлінські рішення [6, с. 188-191]. Відтак, функція внутрішнього аудиту у системі управління витратами на якість є унікальною та має особливе інформаційне й консультаційне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання внутрішнього аудиту витрат промислових підприємств розглядалися в наукових роботах М. Т. Білухи, В. С. Рудницького, С. Я. Зубілевича, Р. Доджа, П. І. Камишанова, А. Д. Шеремета, В. П. Суйца, О. В. Ковальова, Ю. П. Константинова, В. І. Подольського та ін. Аналізуючи науковий внесок вчених, слід зазначити, що їх зусилля на сучасному етапі зосереджені на підкресленні вагомості та значимості організації внутрішнього аудиту в управлінні господарською діяльністю. Проте питання формування завдяки внутрішньому аудиту належного обліково-інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень дотепер залишаються на другому плані, що саме і обумовило потребу подальших дослідженнях з даної тематики.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виокремленні етапів аудиту витрат на якість та їх структуруванні у послідовності, яка дозволить створити належне обліково-аналітичного забезпечення прийняття виважених управлінських рішень щодо досягнення оптимального співвідношення між якістю продукції і витратами на її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом функції внутрішнього аудиту на промислових підприємствах приділяється все більше уваги як у світі, так і в Україні зокрема. Це пов'язано з тим, що українські підприємства все більше залучаються до загальносвітових інтеграційних й економічних процесів, а також економічних інститутів. Тож, їх діяльність повинна відповідати світовим вимогам і стандартам. Найбільш істотні зі стандартів містяться в Sarbanes-Oxley

Act, а також COSO Report і Turnbull Report та ін. Ними передбачено, підкреслимо, обов'язкове створення на підприємствах служби внутрішнього аудиту [3, с. 63-68].

Відповідно до Міжнародного стандарту внутрішнього аудиту 610 «Використання роботи внутрішніх аудиторів» (далі – MCBA), внутрішній аудит – це діяльність з надання незалежних та об'єктивних гарантій і консультацій, спрямованих на вдосконалення діяльності організації. Він допомагає організації досягти поставлених цілей, використовуючи систематизований і послідовний підхід до оцінки і підвищення ефективності процесів управління ризиками, контролю та корпоративного управління [2].

Виходячи з даного визначення, внутрішній аудит спрямований на забезпечення ефективності функціонування підприємств за допомогою постійного моніторингу бізнес-процесів, надання вищому управлінському персоналу гарантій, консультацій, аналітичної інформації та проектів рішень щодо мінімізації ризиків та підвищення ефективності господарської діяльності [7].

А оскільки в умовах євроінтеграції одним із пріоритетних підходів до забезпечення конкурентних переваг виробників є реалізація заходів, спрямованих на забезпечення високого рівня якості продукції, то одним з головних завдань внутрішнього аудиту має стати аудит витрат на якість.

В українському законодавстві поняття витрат на якість введено з прийняттям ДСТУ 3230-95 (з посиланням на ISO 9004:1994), згідно з яким витрати на якість – це витрати, які виникають при забезпеченні та гарантуванні задовільної якості, а також витрати, пов'язані з втратами в тому разі, якщо не досягнуто задовільної якості [9].

Процес аудиту витрат на якість має ґрунтуватись на правильному визначенні об'єктів, джерел інформації, методичних прийомів аудиту та методичних прийомів узагальнення і реалізації його результатів. Авторське бачення моделі послідовності аудиту витрат на якість подано на рис. 1.

На перший погляд етапи та послідовність аудиту витрат на якість є традиційною, як і аудиту витрат діяльності, проте при більш детальному вивченні даного питання (рис. 1), маємо можливість спостерігати, що аудит витрат на якість має цілий ряд специфічних відмінностей. Тож, зупинимось на розгляді найсуттєвіших з них.

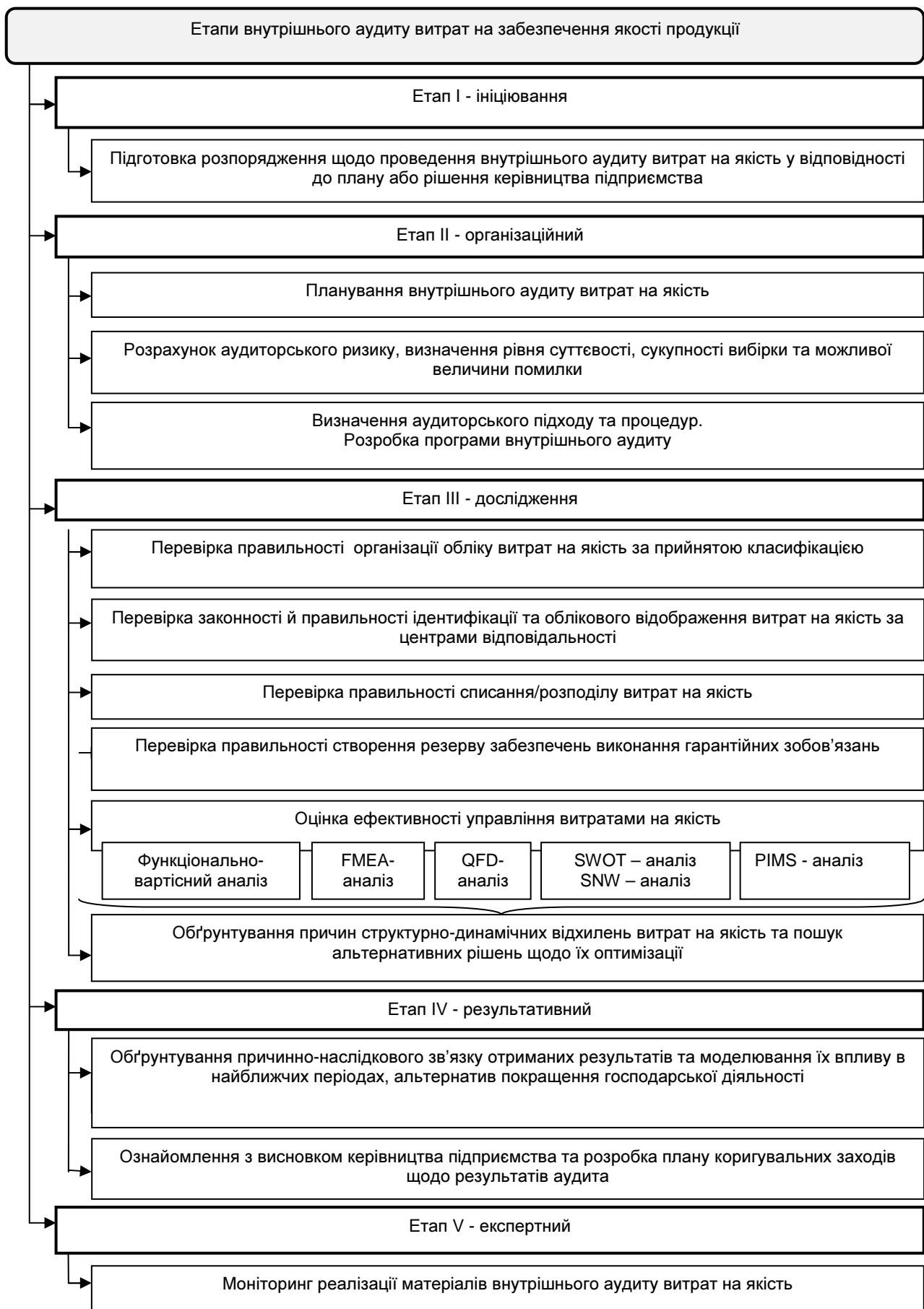
На особливу увагу заслуговує розгляд специфіки аудиту витрат на якість на етапі дослідження. На даному етапі аудитор в першу чергу має впевнитись у дотриманні вимог щодо організації обліку витрат на якість, передбачених обліковою політикою підприємства. Тож, першим кроком аудитора має стати перевірка правильності визначення (вибору) об'єктів обліку. Слід зазначити, що об'єктами обліку витрат на якість є самі витрати, пов'язані з якістю, які виникають в різних підрозділах підприємства [8, с. 164-169].

Наступним кроком має стати перевірка правильності обліку витрат на якість у відповідності до їх класифікації й визначення на цій основі складу витрат (переліку елементів) (рис. 2).

Оскільки на кожному підприємстві розробляється власна система кодування елементів витрат на якість, то на даному етапі перевірки має бути перевірена правильність застосування кодування аналітичних рахунків, призначених для обліку витрат на якість у відповідності до Робочого плану рахунків, оскільки від того, наскільки вірно застосовується кодування витрат, залежить правильність їх відображення в обліку, віднесення до складу виробничих чи невиробничих витрат, правильність покриття, списання чи розподілу.

При перевірці правильності списання витрат на якість слід звернути увагу на те, що у разі, якщо витрати на якість відносяться до складу виробничих витрат, то вони мають бути віднесені на рахунок 23 «Виробництво» чи рахунок 24 «Брак у виробництві» (у складі витрат, понесених на виправлення браку). Виробничі витрати на якість - це витрати, безпосередньо пов'язані з процесом створення продукції, вони в переважній більшості відносяться до поточних витрат і впливають на її собівартість.

Невиробничі витрати на якість – це витрати по сертифікації, по оплаті розробки і оцінки систем менеджменту якості, витрати на аудит якості, на надання споживачу доказів відповідності продукції встановленим вимогам тощо. Як правило, це витрати одночасного характеру і при калькулюванні вартості якості їх необхідно включати не в повній сумі, а частинами. У обліку вони враховуються окремо як витрати майбутніх періодів і списуються на витрати звітного періоду двома способами: рівномірно протягом певного строку (визначається підприємством самостійно, наприклад приблизний строк функціонування системи менеджменту якості) або пропорційно об'єму випущеної (сертифікованої) продукції [10, с. 124-126]. У разі, якщо понесені витрати на якість відносяться до складу невиробничих витрат, вони також можуть розподілятися аналогічно загальновиробничим витратам, або ж списуватись на фінансовий результат аналогічно адміністративним витратам.

Рис. 1. Модель послідовності внутрішнього аудиту витрат на якість

Джерело : розробка авторів

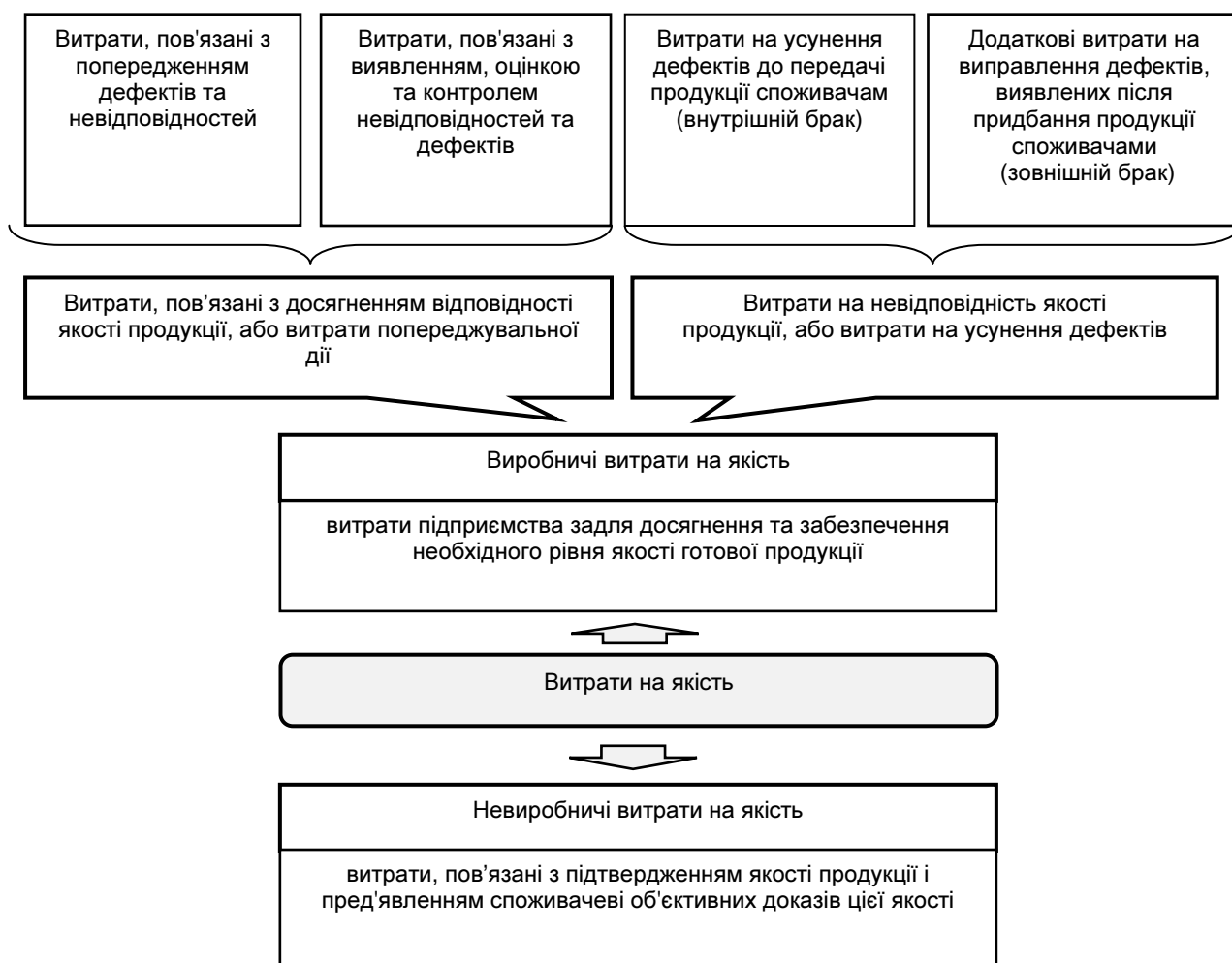

Рис. 2. Класифікація витрат на якість відповідно до вимог ISO 9004:1994

Джерело : розробка авторів

На особливу увагу на даному етапі аудиту заслуговує перевірка правильності відображення в обліку та фінансовій звітності формування і використання резервів забезпечення виконання гарантійних зобов'язань. Слід підкреслити, що гарантійні зобов'язання перед покупцями виникають практично у будь-якого суб'єкта господарювання, що реалізує товари (роботи, послуги), оскільки споживач має право на отримання належної якості товарів (робіт, послуг). При виконанні гарантійних зобов'язань підприємство за умови створення резерву (забезпечення) для відшкодування наступних (майбутніх) операційних витрат по виконанню гарантійних зобов'язань згідно П(С)БО 11 «Зобов'язання» [5] та МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» [4] може здійснити гарантійний ремонт, гарантійне обслуговування або ж заміну остаточно забракованого товару. Тож, під час перевірки покриття витрат по виконанню гарантійних зобов'язань аудитор має звернути увагу на рух та залишки коштів на рахунку 473 «Забезпечення гарантійних зобов'язань», зарезервованих для забезпечення майбутніх витрат на проведення гарантійних ремонтів проданої продукції (виконаних робіт та наданих послуг).

У разі, якщо у складі підприємства-виробника створено сервісні центри або гарантійні майстерні, що займаються обслуговуванням та/або ремонтом проданої продукції, то у такому випадку аудитор має здійснити перевірку витрат на утримання таких майстерень, відображених на рахунку 23 «Виробництво».

Наступним кроком аудитора на етапі дослідження має стати аналіз ефективності управління витратами на якість та обґрунтування причини їх структурно-динамічних відхилень, а також здійснення пошуку альтернативних рішень щодо їх оптимізації. Аналіз витрат на якість доцільно розпочинати із загальної оцінки виконання плану за кількістю заходів і освоєння коштів, які заплановані на ці потреби. З цією метою доцільно здійснити порівняння кількості фактично виконаних заходів і загальної суми фактичних витрат на їх виконання з кількістю заходів і сумою витрат, які передбачені планом. Критерій загальної оцінки діяльності підприємств у цій області повинен бути таким – відсутність перевитрачання коштів, призначених на покращення якості продукції, при обов'язковому виконанні плану за кількістю заходів і за умови досягнення продукцією, що виготовляється, запланованих

параметрів якості. Це обумовлено тією теоретичною передумовою, що величина витрат на забезпечення якості продукції знаходиться у щільній залежності від кількості заходів, які впроваджуються та ступеня зміни якісних параметрів продукції [11, с. 313-322].

Завершальним кроком на етапі дослідження витрат на якість є пошук альтернативних рішень щодо їх оптимізації.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження приходимо до висновку, що в умовах жорсткої конкуренції внутрішній аудит витрат на якість є надійною гарантією недопущення прийняття необґрунтованих, неправильних та неефективних управлінських рішень. Тож, наявність внутрішнього аудиту стає невід'ємною складовою системи управління підприємством в умовах швидких змін зовнішнього середовища та ускладнення процесів управління бізнесом. Наскільки при цьому внутрішній аудит стане корисним, залежить від завдань, які будуть перед ним поставлені, а також від обраної методики та послідовності проведення аудиторських процедур. Дотримання ж запропонованої нами послідовності етапів внутрішнього аудиту витрат на якість дозволить підприємствам шляхом прийняття виважених управлінських рішень на основі належно сформованого обліково-аналітичного забезпечення досягти оптимального співвідношення між якістю продукції і витратами на її підвищення.

Бібліографічний список

1. Босак І.П. Забезпечення якості продукції – важлива умова підвищення ефективності функціонування підприємства / І.П. Босак // Квалілогія книги. – 2010. – № 2. – С. 118-120.
2. Використання роботи внутрішніх аудиторів : Міжнародний стандарт аудиту 610, затверджений Радою з Міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/index.php?option>
3. Гушко С.В. Предметна область внутрішнього аудиту / С.В. Гушко // Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. – 2013. – № 2. – С. 63-68.
4. Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37, затверджений Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку від 01.01.1978 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/Res/MSBO/MSBO37>
5. Зобов'язання : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. №20 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>
6. Лесняк В.О. Внутрішній аудит в системі управління сучасним підприємством / В.О. Лесняк // Молодий вчений. – 2014. – № 12(15). – С. 188-191.
7. Определение внутреннего аудита [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.iiaru.ru/inner_auditor/definition
8. Пархоменко В.М. Облікове відображення витрат на якість продукції: теоретико-методичне забезпечення / В.М. Пархоменко // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 2(56). – С. 164-169.
9. Терміни та визначення : Державний стандарт України управління якістю та забезпечення якості 3230-95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bvp.h1.ru/pdf/9-01.pdf>.
10. Тимрієнко І.Ю. Управлінський облік витрат на якість продукції: концептуальний підхід, теорія і практика / І.Ю. Тимрієнко // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2009. – № 2 (48). – С. 124-126.
11. Ткаченко С.А. Особливості аналітичного забезпечення додаткових витрат на підвищення якості продукції / С.А. Ткаченко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2013. – Вип. 2 (26). – С. 313-322.

References

1. Bosak, I.P. (2010), "Providing of quality of products is an important condition of increase of efficiency of functioning of enterprise", *Kvalilohiia knyhy*, no.2, pp. 118-120.
2. Audytorska Palata Ukrainy (2012), *Vykorystannia roboty vnutrishnikh audytoriv* [Use of work of internal public accountants], *Mizhnarodnyi Standard Audytu 610* [International Standard on Auditing 610], available at: <http://www.apu.com.ua/index.php?option> (access date February 07, 2015).
3. Hushko, S.V. (2013), "Subject domain of internal audit", *Visnyk Kryvorizkoho ekonomichnoho instytutu KNU*, no.2, pp. 63-68.
4. *Zabezpechennia, umovni zoboviazannia ta umovni aktyvy* [Providing, conditional obligations and conditional assets], *Mizhnarodnyi standart bukhalterskoho obliku 37* [International Accounting Standard 37], available at: <http://buhgalter911.com/Res/MSBO/MSBO37> (access date February 05, 2015).
5. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2000), *Zoboviazannia* [Commitment], *Polozhennia (standart) bukhalterskoho obliku 11* [Regulation (Standard) 11], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00> (access date February 05, 2015)

6. Lesniak, V.O. (2014), "An internal audit is in control system by a modern enterprise", *Molodyi vchenyi*, no.12 (15), pp. 188-191.
7. *Opreделение vnutrennego audita* [Determination of internal audit], available at: http://www.iaru.ru/inner_auditor/definition (access date January 26, 2015).
8. Parkhomenko, V.M. (2011), "A registration reflection of charges is on quality of products: teoretiko-methodical providing", *Visnyk ZhDTU*, no.2 (56), pp. 164-169.
9. *Termyny ta vyznachennia* [Terms and determination], *Derzhavnyi standart Ukrainy upravlinnia yakistiu ta zabezpechennia yakosti 3230-95* [State standard of Ukraine of quality management and providing of quality 3230-95], available at: <http://bvp.h1.ru/pdf/9-01.pdf> (access date January 29, 2015).
10. Tymriienko, I.Yu. (2009), "An administrative account of charges is on quality of products: conceptual approach, theory and practice", *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky*, no.2 (48), pp. 124-126.
11. Tkachenko, S.A. (2013), "Features of the analytical providing of additional charges are on upgrading products", *Problemy teorii ta metodologii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, no.2 (26), pp. 313-322.

Жадан М.І., Кахадзе Г.М. ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ВИТРАТ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета дослідження полягає у виокремленні етапів аудиту витрат на якість та їх структуруванні у послідовності, яка дозволить створити належне обліково-аналітичного забезпечення прийняття виважених управлінських рішень щодо досягнення оптимального співвідношення між якістю продукції і витратами на її забезпечення.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження став діалектичний метод, який дозволив вивчити місце та функції внутрішнього аудиту витрат на якість в системі управління конкурентоспроможністю підприємства, визначити його проблеми, напрями адаптації та вдосконалення в умовах інтеграції вітчизняної економіки у глобальний економічний простір. Метод теоретичного узагальнення та порівняння став підґрунтям встановлення сутності витрат на якість. При розробці моделі внутрішнього аудиту витрат на якість був застосований метод моделювання. Завдяки методам аналізу й синтезу зроблено висновки щодо необхідності та можливостей практичного застосування результатів дослідження.

Результати. В ході дослідження ідентифіковано завдання та структуровано об'єкти внутрішнього аудиту, визначено та обґрунтовано модель послідовності етапів організації внутрішнього аудиту витрат на якість.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення методики аудиту витрат на якість шляхом виокремлення етапів аудиту та їх структурування у послідовності, яка дозволить створити належне обліково-аналітичного забезпечення прийняття виважених управлінських рішень щодо досягнення оптимального співвідношення між якістю продукції і витратами на її забезпечення.

Практична значущість полягає в тому, що основні положення даного дослідження у формі пропозицій та методичних рекомендацій можуть бути використані під час проведення внутрішнього аудиту витрат на якість.

Ключові слова: витрати на якість, внутрішній аудит, гарантійні зобов'язання, резерв забезпечення виконання гарантійних зобов'язань.

Zhadan M.I., Kakhadze H.M. INTERNAL AUDIT OF COSTS ON INDUSTRIAL ENTERPRISES PRODUCTIONS QUALITY

Purpose of research is to distinguish stages of audit quality costs and structuring them in a sequence that will create the proper accounting and analytical support for making reasoned management decisions about optimal balance between product quality and cost of its maintenance.

Methodology of research. The methodological basis of the study was the dialectical method, which allowed to explore the place and function of internal audit quality costs in the management of competitiveness of the enterprise, identify its problems, the direction of adaptation and improvement in terms of integration of the domestic economy in the global economic space. The method of theoretical generalization and became the basis of a comparison review of the essence of the cost of quality. In developing the model of internal audit of expenses for quality modeling method was used. Thanks to the methods of analysis and synthesis of the findings of the opportunities and practical application of research results.

Findings. The study identified the problem and are structured objects of internal audit, defined and grounded model of the steps the organization of internal audit quality costs.

Originality of the results is to develop practical recommendations to improve the methodology of audit quality costs through the development stages of the audit and their structuring in a sequence that will create a proper accounting and analytical support make informed management decisions to achieve optimal balance between product quality and the cost of its maintenance.

Practical value lies in the fact that the basic provisions of this study in the form of suggestions and guidelines can be used in carrying out the internal audit quality costs.

Key words: cost of quality, internal audit, warranty, reserve enforce warranty.

Жадан М.И., Кахадзе Г.М. ВНУТРЕННИЙ АУДИТ ЗАТРАТ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ КАЧЕСТВА ПРОДУКЦИИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Целью исследования является разработка этапов аудита затрат на качество и их структурирование в последовательности, которая позволит создать надлежащее учетно-аналитического обеспечения принятия

взвешенных управленческих решений достижения оптимального соотношения между качеством продукции и затратами на ее обеспечение.

Методика исследования. Методологической основой исследования стал диалектический метод, который позволил изучить место и функции внутреннего аудита затрат на качество в системе управления конкурентоспособностью предприятия, определить его проблемы, направления адаптации и совершенствования в условиях интеграции отечественной экономики в глобальное экономическое пространство. Метод теоретического обобщения и сравнения стал основой рассмотрения сущности затрат на качество. При разработке модели внутреннего аудита затрат на качество был применен метод моделирования. Благодаря методам анализа и синтеза сделаны выводы о необходимости и возможностей практического применения результатов исследования.

Результаты. В ходе исследования идентифицированы задачи и структурированы объекты внутреннего аудита, построена и обоснована модель последовательности этапов организации внутреннего аудита затрат на качество.

Научная новизна полученных результатов состоит в разработке практических рекомендаций по усовершенствованию методики аудита затрат на качество путем разработки этапов аудита и их структурирования в последовательности, которая позволит создать надлежащее учетно-аналитического обеспечения принятия взвешенных управленческих решений достижения оптимального соотношения между качеством продукции и затратами на ее обеспечение.

Практическая значимость состоит в том, что основные положения данного исследования в форме предложений и методических рекомендаций могут быть использованы при проведении внутреннего аудита затрат на качество.

Ключевые слова: затраты на качество, внутренний аудит, гарантийные обязательства, резерв обеспечения выполнения гарантийных обязательств.

УДК 005.336.6:502.17

**Кошевец В.В.,
асистент кафедри управління,
Сумський державний університет**

ВПЛИВ ПОЗИТИВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ІМІДЖУ НА ФОРМУВАННЯ ГУДВІЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Жорсткість конкурентної боротьби як на внутрішньому, так і на світовому ринку є стимулом до впровадження на підприємствах таких систем менеджменту, які відповідали б вимогам, що висувуються партнерами, замовниками та інвесторами. Особливо це стосується вимог в галузі екологічної відповідальності.

Метою формування позитивного екологічного іміджу є переконання громадськості в тому, що діяльність підприємства не наносить шкоди навколишньому середовищу та спрямована на захист екологічних інтересів населення, регіону, країни в цілому.

Негативний екологічний імідж збільшує ризики фінансових втрат для партнерів компанії, оскільки недотримання вимог екологічного законодавства призводить не лише до застосування штрафних санкцій, але й до зниження довіри до діяльності компанії та її продукції з боку споживачів. В результаті вартість гудвілу буде знижуватися, що призведе до зниження ринкової вартості компанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економіки охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки досліджувалися в працях Акімової Т. А., Балацького О. Ф., Гофмана К. Г., Гусєва О. О., Вишнякова Я. Д., Моткіна Г. А., Чепурниха Н. В., Новосьолова А. Л., Лемешева М. Я., Гірусова Е. В., Лук'янчикова М. М., Пахомової Н. В., Потравного І. М., Пігу А., Рюміна Є. В., Бобильова С. Н., Глазиріна І. П., Шевчука А. В. та ін. Дослідженню питань, пов'язаних з формуванням іміджу екологічно відповідального виробника, присвячені дослідження таких вчених: Суздаєва А., Безносів В., Родіонов В. Б., Подарь Е. В., Харічков С. К. та інші. В даних роботах достатньо детально розглядається мета та процес формування екологічного іміджу.

Проте малодослідженою залишається проблема оцінки результативності процесу управління екологічним іміджем.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження взаємозв'язку між еколого-орієнтованою діяльністю, екологічним іміджем та гудвілом підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ігнорування екологічного фактору в економічному зростанні є причиною зниження якості життя населення та недостатності інтересу закордонних споживачів до продукції вітчизняних виробників.

Впровадження еколого-орієнтованих методів управління підприємством спрямовується як на забезпечення екологічної безпеки населення, так і на підвищення конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і економіки в цілому. При цьому зменшення деструктивного навантаження на навколишнє середовище передбачає надання бізнес-структурам окремих податкових пільг, субсидій, можливість прискореної амортизації для фінансування екоінновацій [1].

Велика кількість компаній світу розробляють і впроваджують комплексну систему управління охороною навколишнього середовища, ефективну при систематичному управлінні екологічними ризиками і можливостями. Приймаючи рішення на користь розробки та впровадження такої системи, керівники беруть до уваги її переваги з фінансової точки зору (економія ресурсів і засобів, підвищення ефективності виробництва, розвиток потенційних можливостей на ринках), і з позицій мінімізації ризиків (попередження і зниження кількості аварій; уникнення негативних санкцій регулюючих органів; зменшення труднощів у залученні нових, в першу чергу закордонних, інвесторів і клієнтів, в отриманні банківського кредиту, у завоюванні нових ринків тощо).

Використовуючи еколого-орієнтовані методи управління, підприємство отримує нематеріальні переваги, які складно піддаються ідентифікації та оцінці, проте збільшують його вартість.

Система еколого-орієнтованих методів управління, яка використовується на підприємстві, демонструє ініціативність підприємства в екологічній сфері його діяльності, що впливає на формування образу екологічно відповідального виробника, іншими словами, формує екологічний імідж підприємства.

Термін «екологічний імідж підприємства» має велику кількість визначень, які В. Н. Безносів, В. Б. Родіонов, А. Л. Суздаєва зводять до трьох таких [2]:

- це система стійких уявлень, які склалися у різних груп стейкхолдерів, відносно впливу діяльності конкретної організації на стан навколишнього середовища;
- це уявлення споживачів про екологічну чистоту продукції (послуг) організації, яка розглядається як відповідність продукції (послуг) прийнятим медико-санітарним нормам та стандартам;
- впевненість партнерів в дотриманні організацією вимог екологічного законодавства.

Отже, імідж підприємства – це образ, який формується у свідомості стейкхолдерів на основі наявної інформації про діяльність компанії.

Взаємозв'язок іміджу та гудвілу можна продемонструвати таким чином: імідж є способом позиціонування компанії та її продукції (послуг) та способом висвітлення інформації про її діяльність серед стейкхолдерів, що впливає на створення образу компанії у свідомості аудиторій і на створення гудвілу.

На формування іміджу промислового об'єкта впливає думка як зовнішніх, так і внутрішніх стейкхолдерів [3]. Внутрішня аудиторія, яка складається з керівників та працівників об'єкта, більше поінформована щодо екологічних аспектів діяльності підприємства (принципи екологічної політики, результати реалізації програм і заходів спрямованих на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище), ніж зовнішня.

Зовнішня аудиторія оцінює рівень небезпеки, яка пов'язана з ймовірністю нанесення збитку, в першу чергу здоров'ю. Реакція зовнішньої аудиторії на екологічні проблеми, з якими стикається підприємство, є опосередкованою, оскільки пов'язана не з самою проблемою, а з соціальними наслідками і загрозою зниження якості життя. Крім того, думка зовнішньої аудиторії стихійно формується під впливом поточних соціально-економічних процесів і змін екологічної ситуації в регіоні. Зменшення частки уявлень аудиторій, які формуються стихійно і збільшення частки раціональних способів управління суспільною свідомістю є обов'язковим елементом екологічної політики підприємства.

Формування позитивного екологічного іміджу підприємства слід розпочинати з самого підприємства, а точніше з його персоналу, який є джерелом розповсюдження інформації про неформальні аспекти діяльності підприємства.

Цілеспрямований вплив на персонал підприємства з метою формування внутрішнього іміджу відіграє важливу роль в процесі управління гудвілом підприємства. Кожен із співробітників підприємства повинен розуміти, що охорона навколишнього середовища та зменшення навантаження на довкілля є однією із умов ефективного функціонування підприємства. Персоналу підприємства повинна бути доступна вся інформація щодо екологічних аспектів діяльності підприємства та розуміти свою роль у впливі підприємства на навколишнє середовище.

На формування екологічної свідомості персоналу можна впливати різними шляхами. При цьому значення таких інструментів, як агітація, різного роду бесіди, семінари, незначне. Доцільним є використання методів матеріального стимулювання за еколого-відповідальну діяльність (наприклад, за зменшення використання матеріалів, економію електроенергії в офісі, пропозиції щодо економії ресурсів або їх раціональне використання тощо) [4]. Збільшуючи рівень екологічного спрямування свідомості персоналу та його діяльності, підприємство може не лише покращити власний імідж, але й досягти зниження впливу на навколишнє середовище.

В найбільш загальному вигляді рівень екологічної спрямованості компанії можна оцінити на основі аналізу таких напрямів діяльності компанії, як:

- раціональне використання ресурсів;
- рівень забруднення навколишнього середовища;
- частка невідновних ресурсів у структурі всіх ресурсів, які використовуються організацією;
- можливість повторного використання сировини та комплектуючих;
- екологічна чистота продукції та виробничого процесу;
- система утилізації відходів або їх повторне використання;
- дотримання вимог екологічного законодавства;
- участь у програмах з підвищення збалансованості еколого-економічного розвитку.

В результаті створення позитивного екологічного іміджу зростає конкурентоспроможність продукції за рахунок:

- 1) зменшення витрат матеріалів та сировини – підвищення ефективності використання сировини та матеріалів та повторне використання відходів;
- 2) отримання пільг та субсидій, які передбачені законодавством для екологічно відповідальних підприємств;
- 3) зменшення рівня ризику, пов'язаного з застосуванням штрафних санкцій відносно порушення екологічного законодавства;
- 4) підвищення інвестиційної привабливості організації;
- 5) зростання обсягу реалізації екологічно чистої продукції за рахунок зростання попиту до такої продукції та розширення ринків збуту продукції.

Зростання конкурентоспроможності продукції впливає на зростання вартості власне компанії та її гудвілу.

Будь-яка виробнича діяльність негативно впливає на навколишнє середовище, починаючи з вилучення ресурсів, потрібних для виготовлення продукції, і закінчуючи утилізацією продукції. В зв'язку з цим, основною метою діяльності компанії в сфері екологічної відповідальності є саме зменшення деструктивного впливу на навколишнє середовище [5]. Пасивність компанії у процесі створення екологічного іміджу призводить до зменшення довіри до діяльності даної компанії, навіть за умови відповідності діяльності стандартам.

В процесі роботи над покращенням екологічного іміджу компанія має приділяти значну увагу підвищенню обізнаності стейкхолдерів щодо даного напрямку діяльності. Екологічна складова, яка впливає на формування іміджу відповідального товаровиробника, є важливою, проте найменш розвинутою складовою ділового спілкування у зв'язку зі специфічністю термінології та складових елементів [6].

Основною вимогою щодо якості інформації, яка надається стейкхолдерам, має бути відкритість та прозорість. Тому приховування інформації про екологічні проблеми підприємства в кінцевому результаті призводить до формування негативного екологічного іміджу та застосування штрафних санкцій з боку контролюючих органів. Висвітлення інформації щодо екологічних проблем дозволяє залучити сторонні організації до вирішення даних проблем, а також зростає мотивація підприємства вирішувати екологічні проблеми вчасно та попереджувати їх виникнення в майбутньому.

Основними інструментами, які компанія може використовувати для формування екологічного іміджу, є:

- 1) екологічні стенди. Стенд повинен містити інформацію про вплив підприємства на навколишнє середовище, про вжиті заходи щодо зменшення впливу, порівняльний аналіз між тим, як було і що стало після реалізації заходів (бажано з фото). Розміщувати екологічні стенди слід в місцях масового скупчення людей. Працівники підприємства повинні бачити, що адміністрація підприємства стурбована проблемою охорони навколишнього середовища, що підприємство змінюється в кращу сторону. Персонал повинен проінтегруватися цією ідеєю збереження навколишнього середовища.

- 2) брошури та буклети. Вони повинні бути орієнтовані на гостей, які відвідують підприємство (постачальників, покупців і т.п.). Гости підприємства повинні спочатку розуміти, що діяльність підприємства спрямована не тільки на виробництво продукції, а й на збереження навколишнього середовища, на виробництво екологічно безпечної продукції. Важливим є їх наявність в загальнодоступних місцях масового скупчення людей (приймальні та інші місця очікування).

- 3) звіти. Позитивно на імідж підприємства впливають підготовка і публікація щорічних звітів про охорону навколишнього середовища з ілюстраціями. Звіти про охорону навколишнього середовища повинні бути загальнодоступними. Кожен бажаючий повинен мати можливість ознайомитися з ними. Тому їх необхідно розміщувати в загальнодоступних місцях, а також на сайті підприємства в мережі Інтернет. Незайвими будуть і короткі звіти, що поширюються через засоби масової інформації (місцеві газети, журнали, телебачення, радіо і т.д.).

- 4) спілкування з громадськістю. Формування зовнішнього позитивного екологічного іміджу підприємства в значній мірі залежить від прямого спілкування підприємства та громадськості [7]. Чим більше фахівці підприємства будуть безпосередньо (виступи в школах, коледжах, ВНЗ, на інших підприємствах, організаціях) розповідати громадськості про підприємство, його проблеми, шляхи їх вирішення і майбутні перспективи, тим кращим буде ставлення громадськості до підприємства.

Проведення екскурсій по підприємству допоможе надовго залишити образ компанії, котра піклується про охорону навколишнього середовища і співробітників.

Приймаючи еколого-орієнтовані управлінські рішення, варто враховувати, що оцінка даних рішень ускладнюється існуванням таких проблем [8]:

1) існує часовий розрив між вжитими діями і ефектом, і оцінити позитивні зміни в навколишньому середовищі зможе у кращому випадку наступне покоління осіб, котрі приймають рішення;

2) еколого-орієнтовані рішення приносять ефект в тому випадку, якщо вони помітні, тобто їх підтримує громадськість. А «помітні» рішення передбачають створення і фінансування складних проектів, в яких задіяні відразу кілька великих суб'єктів господарювання;

3) екологічні конкурентні переваги тільки тоді мають значення, коли вони наочні і значущі для цільових покупців.

Оцінка еколого-орієнтованих рішень можлива, якщо в якості індикатора результативності використовувати показник екологічного гудвілу. При цьому такий підхід дозволить вирішити дві з трьох зазначених вище проблем. Екологічний гудвіл як результат еколого-орієнтованої діяльності – це приріст вартості екологічних нематеріальних активів, викликаний реалізацією активної екологічної політики, проведенням заходів добровільної екологічної сертифікації, дотриманням екологічного законодавства і т.д. Збільшення вартості гудвілу відбувається і за умови екологічного інвестування та добровільної участі у програмах боротьби із забрудненням навколишнього середовища.

Отже, оцінка результативності еколого-орієнтованих рішень через категорію екологічного гудвілу дозволяє вирішити основні проблеми. По-перше, зміни вартості гудвілу знаходять своє відображення в зміні ринкової вартості компанії, що помічається стейкхолдерами швидше, ніж позитивні зміни в навколишньому середовищі.

По-друге, динаміка гудвілу безпосередньо залежить від ставлення цільових покупців та інших стейкхолдерів до компанії. За умови безвідповідального ставлення компанії до вирішення екологічних проблем та нанесення значної шкоди навколишньому середовищу, вартість гудвілу може приймати від'ємні значення, в зв'язку з чим ринкова вартість компанії може бути меншою, ніж вартість її активів. Зростання вартості екологічного гудвілу буде свідчити про те, що компанія позиціонує себе як екологічно-відповідального товаровиробника.

Висновки з проведеного дослідження. Управління екологічним іміджем повинне здійснюватися не лише в рамках окремо взятого підприємства, але й на регіональному та національному рівнях. При цьому велике значення має створення екологічних рейтингів діяльності підприємства, що є дієвим стимулом впровадження системи еколого-орієнтованого управління. На даний момент еколого-орієнтовані рішення приносять результат, але говорити про їх ефективність поки ще рано, оскільки співвідношення витрат і результатів поки на користь витрат. Якісне зниження екодеструктивного впливу коштує занадто дорого, і в короткотерміновому періоді економічно виправдовуються лише незначні зміни в технології виробництва. В довготерміновому періоді динаміка екологічного гудвілу стає індикатором результативності рішень.

Бібліографічний список

1. Суздалева А. Экологический имидж компании / А. Суздалева, В. Безносков // Корпоративная имиджология. – 2009. – № 1. – С. 50-55.
2. Безносков В.Н. Формирование экологического имиджа промышленных объектов / В.Н. Безносков, В.Б. Родионов, А.Л. Суздалева // Экология производства. – 2007. – № 1(30). – С. 22-26.
3. Положительный экологический имидж предприятия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ecolog.by/articles/proizvodstvenno_ekologicheskij-kontrol/519-polozhitelnyy-ekologicheskij-imidzh-predpriyatiya/
4. Симачев Ю.В. Стимулирование инновационной деятельности российских производственных компаний: новые возможности и ограничения / Ю.В. Симачев, Д.С. Иванов, М.Г. Кузык // Форсайт. – 2012. – № 2. – С. 18-41.
5. Ottman J.A. Green Marketing: Opportunity for Innovation / J.A. Ottman [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.greenmarketing.com>.
6. Крупина Н.Н. Бизнес-природопользование в трансформационной экономике (проблемы мотивации) : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 / Н.Н. Крупина. – Екатеринбург, 2006. – 48 с.
7. Шарков Ф.И. Константы гудвилла: стиль, паблисити, репутация, имидж и бренд фирмы : [учеб. пос.] / Ф.И. Шарков. – М. : Дашков и Ко, 2010. – 272 с.
8. Пахомова Н.В. Экологический менеджмент / Н.В. Пахомова, А. Эндерс, К. Рихтер. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.

References

1. Suzdaleva, A. and Beznosov, V. (2009), "Environmental image of the company", *Korporativnaia imidzhelogiia*, no.1, pp.50-55.
2. Beznosov, V.N., Rodionov, V.B. and Suzdaleva, A.L. (2007), "Formation of the environmental image of industrial facilities", *Ekologiia proizvodstva*, no.1 (30), pp. 22-26.
3. *Polozhitelnyy ekologicheskii imidzh predpriiatiia* [Positive environmental image of the company], available at: <http://www.ecolog.by/articles/proizvodstvenno-ekologicheskii-kontrol/519-polozhitelnyy-ekologicheskii-imidzh-predpriiatiya/> (access date January 10, 2015).
4. Simachev, Yu.V., Ivanov, D.S. and Kuzyk, M.G. (2012), "Stimulating of innovation in Russian production companies: basis of the capabilities and limitations", *Forsayt*, no.2, pp.18-41.
5. Ottman, J.A. (1994), "Green Marketing: Opportunity for Innovation", available at: <http://www.greenmarketing.com> (access date January 15, 2015).
6. Krupina, N.N. (2006), "Business use of natural resources in the transitional economy (problems of motivation)", Thesis abstract of Doc. Sc. (Econ.), 08.00.05, Stavropol State Agrarian University, Ekaterinburg, Russia, 48p.
7. Sharkov, F.I. (2010), *Konstanty gudvilla: stil, pablisiti, reputatsiia, imidzh i brend firmy* [The constants of goodwill: style, publicity, reputation, image and brand of the company], tutorial, Dashkov and Ko, Moscow, Russia, 272p.
8. Pakhomova, N., Enders, A. and Rikhter, R. (2003), *Ekologicheskii menedzhment* [Environmental Management], Piter, St.-Petersburg, Russia, 544p.

Кошевец В.В. ВПЛИВ ПОЗИТИВНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ІМІДЖУ НА ФОРМУВАННЯ ГУДВІЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Мета – дослідження взаємозв'язку між еколого-орієнтованою діяльністю, екологічним іміджем та гудвілом підприємства.

Методика дослідження. Структурний аналіз результатів досліджень закордонних та вітчизняних вчених у сфері управління екологічно-орієнтованою діяльністю та формуванням образу компанії у свідомості цільових аудиторій.

Результати. Визначено вплив екологічного іміджу на вартість гудвілу. Виявлено ряд проблем, які знижують ефективність фінансування прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень. Встановлено існування часового розриву між вжитими діями і ефектом. Доведено, що еколого-орієнтовані рішення приносять ефект в тому випадку, якщо вони помітні, тобто їх підтримує громадськість. Виявлено, що екологічні конкурентні переваги тільки тоді мають значення, коли вони наочні і значущі для цільових покупців.

Наукова новизна. Запропоновано розглядати екологічний гудвіл організації як результат еколого-орієнтованої діяльності, який знаходить своє відображення в екологічному іміджі.

Практична значущість. Отримані результати дослідження дозволяють проаналізувати здатність компанії вирішувати екологічні проблеми, які виникають в процесі діяльності, а також свідчить про готовність випускати продукцію у відповідності до екологічних стандартів.

Ключові слова: екологічний імідж, еколого-орієнтовані методи управління, гудвіл, екологічна свідомість, інструменти іміджу.

Koshevets V.V. THE INFLUENCE OF POSITIVE ENVIRONMENTAL IMAGE ON FORMATION OF THE GOODWILL OF THE ENTERPRISE

Purpose – to study the relationship between environment-oriented activities, environmental image and a goodwill of the enterprise.

Methodology of research. Structural analysis of foreign and Ukrainian scientists' research scientists in the field of environmentally-oriented activities and the formation of an image in the minds of target audiences.

Fundings. The impact of environmental image on the value of goodwill is obvious, but the problems that reduce the effectiveness of the ecologically-oriented decision were revealed such as: there is a time gap between the measures and effect actions; environmentally-oriented solutions are effective only if they are visible for public; environmental competitive advantages matter only if they are visual and significant for target customers.

Originality. The paper proposed to consider ecological goodwill as a result of environmentally-oriented activity and which is reflected in the environmental image.

Practical value. Investments in environmentally-oriented activities allow analyzing a company's ability to solve environmental problems that arise, and also the willingness to produce products in accordance with environmental standards.

Key words: environmental image, ecologically-oriented management, goodwill, environmental awareness, image tools.

Кошевец В.В. ВЛИЯНИЕ ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ИМИДЖА НА ФОРМИРОВАНИЕ ГУДВИЛЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель – исследование взаимосвязи между экологически ориентированной деятельностью, экологическим имиджем и гудвиллом предприятия.

Методика дослідження. Структурний аналіз результатів досліджень зарубіжних і вітчизняних учених в області управління екологічно орієнтованою діяльністю і формуванням образу компанії в свідомості цільових аудиторій.

Результати. Визначено вплив екологічного іміджу на вартість гудвілла. Виявлено ряд проблем, які знижують ефективність фінансування прийняття еколого-орієнтованих управлінських рішень. Встановлено існування тимчасового розриву між прийнятими діями і ефектом. Доведено, що еколого-орієнтовані рішення приносять ефект в тому випадку, якщо вони помітні, тобто їх підтримує суспільство. Виявлено, що екологічні конкурентні переваги тільки тоді мають значення, коли вони наочні і значимі для цільових покупців.

Наукова новизна. Предложено розглядати екологічний гудвілл організації як результат еколого-орієнтованої діяльності, який знаходить своє відображення в екологічному іміджі.

Практична значимість. Отримані результати дослідження дозволяють проаналізувати здатність компанії вирішувати екологічні проблеми, виникаючі в процесі діяльності, а також свідчить про готовність випускати продукцію в відповідності з екологічними стандартами.

Ключові слова: екологічний імідж, екологічно-орієнтовані методи управління, гудвілл, екологічне свідомість, інструменти іміджу.

УДК 331.101.3

Швець А.П.,
аспірант*,

Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова

МОТИВАЦІЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Постановка проблеми. Аналіз науково-економічних праць підтверджує, що відтворювальна діяльність підприємства так і не стала самостійним об'єктом дослідження в економічній науці. Відтворювальна діяльність підприємства включає в себе всі види діяльності, що здійснюються на ньому, з метою забезпечення можливості багаторазового повторення в незмінному (просте відтворення) або змінному (розширене відтворення) масштабі всіх процесів з виробництва продукції. Як правило, у цьому випадку у якості об'єкта дослідження розглядається розширення виробництва, технічне переозброєння підприємства, реконструкція та інші заходи, пов'язані з обслуговуванням основних фондів тощо. На нашу думку, недостатньо повно досліджені процеси, пов'язані з відтворенням трудових ресурсів як елементу відтворювальних процесів на підприємстві, а отже, тих елементів, що притаманні трудовій діяльності: потреб, інтересів, стимулів та мотивів. Якщо розглядати мотивацію як спонукання до діяльності, то можна зробити висновок, що її цикли співпадають з циклічністю виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш активно проблема мотивації трудової діяльності розглядалась в соціологічній літературі. Заслужують на увагу розробки, які представлені в наукових працях Г. Ф. Вітевської, К. К. Грищенко, Н. Г. Здравомислова, В. Г. Подмаркова, А. А. Ручки, В. І. Ядова тощо. У зарубіжній літературі дана проблема розглядалась більш широко. В основі сучасних практичних мотиваційних систем лежать відомі мотиваційні теорії Ч. Барнарда, Е. Мейо, Д. Макгрегора, А. Маслоу, У. Оучі, Ф. Герцберга та ін.

Проблема формування мотиваційного механізму досліджується в роботах українських вчених А. А. Амоши, Г. А. Дмитренко [1], А. М. Колота [2], В. Д. Лагутіна [4], П. С. Маковецька [5], М. І. Мурашко [6], В. В. Степанова, Л. П. Червінської тощо.

Аналіз праць з проблем мотивації показав, що всі вчені визначали виключну роль мотиваційних процесів в трудовій діяльності. Тим не менш, сьогодні практично відсутні спеціальні дослідження щодо ролі мотивації в забезпеченні здійснення розширеного відтворення на підприємстві, а значить стійкого економічного зростання [3; 7]. Крім того, в практиці діяльності підприємств відсутній належний методичний інструментарій по розробці мотиваційної моделі і контроль за ефективністю її функціонування.

Постановка завдання. Метою даної статті є надання узагальнюючого, збалансованого відображення суттєвих взаємозв'язків процесу відтворення на рівні підприємства із врахуванням мотивації всіх ділянок відтворювального процесу, показати місце та роль мотивації трудової діяльності у забезпеченні ефективності відтворювального процесу на підприємстві.

* Науковий керівник: Погорелова О.В. – к.е.н., професор

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні вітчизняна теорія і практика мотивації праці зводиться, в основному, до удосконалення її оплати. Однак, відтворювальна діяльність підприємства є складною системою, в рамках якої реалізується безліч динамічних процесів, направлених на досягнення сукупності цілей. На нашу думку, враховуючи, що для системного підходу характерний розгляд не конкретних рис окремого підприємства, а загальних ознак процесу відтворення у промисловості, можна розмежувати підприємство на окремі його підсистеми. Пропонуємо виділяти при цьому три відокремлених, але взаємопов'язаних підсистеми.

Виробнича підсистема. В даному випадку вся діяльність підприємства оцінюється з точки зору виконання його виробничої програми. Виробнича підсистема має першочергове значення в силу того, що якість і обсяг продукції, а також рівень витрат підприємства впливає на характер функцій, які здійснюються ним в процесі відтворення. За цими показниками планується та оцінюється діяльність підприємства. Організація і структура підприємства визначаються, в першу чергу, технологією виробництва продукції.

Структурно-організаційна підсистема. Об'єктивна необхідність створення певної організації виробництва на підприємстві – це основа формування його структури управління. Тому структурно-організаційна підсистема є одночасно і підсистемою, що зачіпає питання управління виробництвом. Безумовно, ефективність виробництва буде тим вище, чим більше організаційна структура підприємства відповідає виробничій підсистемі.

Підсистема ефективності. Дана підсистема стосується проблеми вибору критеріїв оцінки якості продукції і діяльності певних виробничих сфер підприємства, окремих індивідів.

Вивчаючи проблему з такої точки зору, вважаємо правомірною постановку питання про розгляд моделі мотивації трудової діяльності у якості структурного елемента відтворювальних відносин, опосередковуючих інтереси господарюючих суб'єктів на різних рівнях ієрархії і тих, що складаються під впливом самого підприємства та зовнішнього середовища. Стан кожної підсистеми окремо, без врахування її взаємодії з іншими, відносно легко оптимізується. Але на практиці, технологія рідко приймає до уваги людські потреби. Звичайно, їх можна ігнорувати при формуванні виробничої системи, але від цього вони не перестають існувати і проявляти себе.

Якщо розглядати виробничий об'єкт як систему моделей, то на нижчому рівні буде розташовуватись система моделей, що описує виробничо-технологічну систему підприємства. Система управління підприємством представляє собою ієрархічно-взаємопов'язану мережу блоків прийняття рішень, в кожному з яких виробляється інформація, що рухається за ієрархією управлінських підрозділів і, в кінцевому рахунку, реалізується у виробничо-технологічній підсистемі. Соціальна підсистема підприємств представлена інтересами учасників виробничої діяльності. Всі підсистеми підприємств взаємодіють одна з одною, так як в них протікають і соціальні, і управлінські, і технічні процеси.

Виділені підсистеми моделі підприємства з необхідністю потребують використання принципів системного підходу до побудови моделі мотиваційного механізму. На нашу думку, дієвий мотиваційний механізм повинен базуватися на трьох основних структурних елементах: економічна мотивація, юридична мотивація та ціннісна мотивація (див. рис.1).

Рис. 1. Структура мотиваційного механізму

Джерело : розробка автора

Найважливішою складовою системи мотивації є поняття типу мотивації, під яким розуміють переважно направленість діяльності суб'єкта на задоволення визначених потреб [8]. Так, економічна

мотивація як структурний елемент включає такі типи мотивації: матеріальна мотивація, мотивація виробничого забезпечення, власницька мотивація, екологічна мотивація.

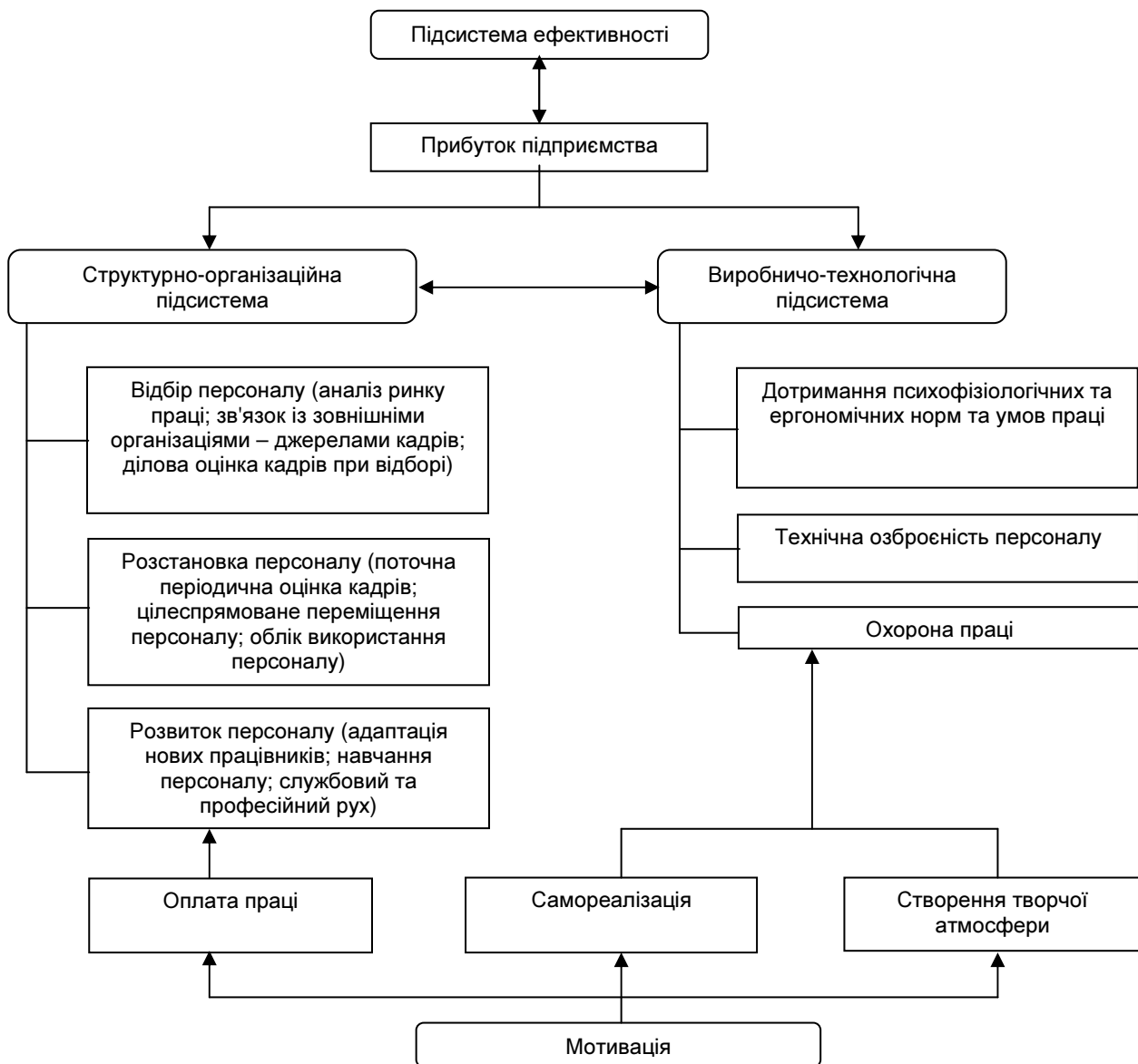
Матеріальна мотивація направлена на реалізацію таких мотивів, як оплата праці, що є адекватною витратам праці, які враховують результативність діяльності; мотивація виробничого забезпечення – дотримання психофізіологічних та ергономічних норм умов праці; забезпеченість соціальної інфраструктури; технічна озброєність праці; охорона праці; власницька мотивація – отримання доходу від власності; екологічна мотивація – випуск екологічно чистої продукції.

Ціннісна мотивація включає в себе такі типи, як мотивація самореалізації та соціальна мотивація. Мотивація самореалізації направлена на реалізацію таких цілей, як стимулювання творчості, можливість підвищувати кваліфікацію, прагнення кар'єрного росту, підвищення інтересу до виконуваної роботи тощо. Соціальна мотивація реалізується через розвиток моральних стимулів у діяльності, створення корпоративного духу.

Юридична мотивація може бути реалізована через правове забезпечення соціальних гарантій, гарантій з оплати праці, юридичне забезпечення реалізації прав власності.

Всі типи мотивації пов'язані між собою. Так, реалізація юридичної мотивації впливає на матеріальну. Механізм дії мотивації повинен бути підкріплений соціально-психологічним забезпеченням (ціннісна мотивація), що дало б можливість з високим ступенем вірогідності прогнозувати економічну поведінку суб'єктів відтворювальної діяльності.

Слід зазначити, що реалізація основних типів мотиваційної системи можливо тільки в рамках виділених нами підсистем (див. рис. 2).

Рис. 2. Місце мотивації у відтворювальній діяльності підприємства

Джерело : розробка автора

Можна зробити висновок, що цілі мотиваційного управління виражаються двояко. З однієї сторони, це цілі працівників, які вони ставлять перед собою в процесі трудової діяльності. З іншої сторони, підприємство має власні цілі по використанню працівників і вони можуть не співпадати з цілями самих працівників.

На нашу думку, врахування мотивації у відтворювальному процесі дасть змогу пов'язати систему цілей підприємства та умов їх досягнення з задоволенням потреб працівників.

Вищезазначене підтверджує, що між соціальною та економічною ефективністю немає альтернативи: економічна ефективність може досягатися лише при забезпеченні максимально можливого задоволення соціальних потреб працівників: мінімуму для нормального відтворення робочої сили і винагородження, диференційованого пропорційно результатам праці, а також нормальних умов праці, можливості самореалізації.

Вважаємо, що оцінка мотивації і своєчасне відстеження змін мотивації дозволить забезпечити:

- реалізацію запланованих показників цілей підприємства;
- реалізацію здібностей персоналу;
- задоволення всього спектру потреб всіх учасників відтворювального процесу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, система мотивації праці має включати в себе різноманітні елементи, що надають можливість задовольняти широкий спектр потреб працівника і розвивати у ньому якості, необхідні для нормального розвитку підприємства. На нашу думку, ефективна мотиваційна система повинна базуватися на:

1. Системі комплексної оцінки результативності – так як ефективність системи мотивації залежить від системи оцінки діяльності як окремих працівників, так і персоналу організації в цілому. Обґрунтована оцінка результативності трудової діяльності сама по собі є мотивом до ефективної праці.

2. Системі оплати праці, яка є стрижневим, основоположним елементом мотиваційної системи, так як заробітна плата повинна виконувати відтворювальну та стимулюючу функції. Ступінь реалізації відтворювальної функції заробітної плати можна оцінити, аналізуючи такі показники, як прожитковий мінімум та мінімальна заробітна плата. Так, за оцінками спеціалістів Г. А. Дмитренко, В. Д. Лагутіна, А. М. Колота для забезпечення відтворення робочої сили заробітна плата повинна перевищувати прожитковий мінімум не менше, ніж у три рази [1; 2; 4].

Реалізація стимулюючої функції заробітної плати полягає в направленні інтересів працівників на досягнення необхідних результатів трудової діяльності. Тому, ступінь реалізації стимулюючої функції визначається, в першу чергу, її організацією, а не розміром оплати праці.

Слід зауважити, що мотиваційна система володіє високою динамічністю. Під впливом різних факторів змінюються мотиви діяльності, а отже, повинна змінюватись система її стимулювання. Регуляція діяльності за допомогою стимулів тоді виявляється успішною, коли ці стимули адекватні мотивам поведінки робітників. З цією метою необхідно розробити систему мотиваційного моніторингу, проведення якого дозволить визначити ієрархію мотивів, типи мотиваційних структур окремих суб'єктів, стійкість і силу мотивації, а також оцінити ефективність мотиваторів трудової діяльності.

Хотілось би зауважити, що в подальших дослідженнях, пов'язаних з формуванням мотиваційного механізму, необхідно розрізняти макро- та мікромоделі мотивації. Так, юридична мотивація трудової діяльності формується під впливом норм права і особливості такого впливу полягає у спонуканні або пригніченні мотивів у процесі діяльності. Наприклад, вирішальним правовим фактором, який впливає на підвищення ефективності через реалізацію матеріальної мотивації безперечно є наближення мінімальної оплати праці до реальної вартості робочої сили. Своєчасне виявлення та розв'язання протиріч між виділеними нами типами мотиваційної моделі забезпечить її ефективне функціонування в процесі відтворення.

Бібліографічний список

1. Дмитренко Г.А. Мотивація і оцінка персоналу / Дмитренко Г.А., Шарапова Е.А., Максименко Г.М. – К. : МАУП, 2002. – 248 с.
2. Колот А.М. Мотивація персоналу : [підручник] / А.М. Колот. – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.
3. Комаров О.К. Стимулирование труда как фактор подъема и устойчивости развития экономики в условиях рынка / О.К. Комаров. – Саратов : Дело, 2001. – 430 с.
4. Лагутин В.Д. Реформа оплати праці стимулюючого типу в Україні / В.Д. Лагутин. – Луцьк : Вежа, 2000. – 240 с.
5. Маковеев П.С. Мотивация труда: опыт системного анализа / П.С. Маковеев. – Одесса : ОНПУ, 1998. – 246 с.
6. Мурашко М.І. Менеджмент персоналу : [монографія] / М.І. Мурашко. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2006. – 311 с.
7. Управление персоналом: Энциклопедический словарь / [Под ред. А.Я. Кибанова]. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 453 с.

8. Хаєт Г.Л. Управление мотивацией труда и оптимизации его среды / Г.Л. Хаєт, А.Л. Еськов. – Донецк : ДонНУ, 2001. – 553 с.

References

1. Dmytrenko, H.A., Sharapova, E.A. and Maksymenko, H.M. (2002), *Motyvatsiia i otsinka personalu* [Motivation and the assessment of staff], MAUP, Kyiv, Ukraine, 248 p.
2. Kolot, A.M. (2002), *Motyvatsiia personalu* [Motivation of the personnel], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 337 p.
3. Komarov, O.K. (2001), *Stimulirovanie truda kak faktor podyema i ustoychivosti razvitiia ekonomiki v usloviakh rynka* [Stimulation of labor as a factor of recovery and sustainable development of economy in market conditions], Delo, Saratov, Russia, 430 p.
4. Lahutyn, V.D. (2000), *Reforma oplaty pratsi stymuliuuchoho typu v Uktaini* [The reform of the wage incentive type in Ukraine], Vezha, Lutsk, Ukraine, 240 p.
5. Makoveev, P.S. (1998), *Motivatsiia truda: opyt sistemnogo analiza* [Work motivation: the experience of systems analysis], ONPU, Odessa, Ukraine, 246 p.
6. Murashko, M.I. (2006), *Menedzhment personalu* [Staff Management], monograph, T-vo "Znannia", KOO, 311 p.
7. Kibanov, A.Ya. (1998), *Upravlenie personalom: Entsiklopedicheskiy slovar* [Staff Management: Encyclopedic dictionary], INFRA-M, Moscow, Russia, 453 p.
8. Khaet, G.L. and Eskov, A.L. (2001), *Upravlenie motivatsiei truda i optimizatsii ego sredy* [Management of labor motivation and optimization of its environment], DonNU, Donetsk, Ukraine, 553p.

Швець А.П. МОТИВАЦІЯ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВІДТВОРЮВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Мета – надання узагальнюючого, збалансованого відображення суттєвих взаємозв'язків процесу відтворення на рівні підприємства із врахуванням мотивації всіх ділянок відтворювального процесу, показати місце та роль мотивації трудової діяльності у забезпеченні ефективності відтворювального процесу на підприємстві.

Методика дослідження. У ході дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: методи аналізу та синтезу (формування структурної моделі мотиваційного механізму та моделі місця мотивації у відтворювальній діяльності підприємства), теорія суспільного відтворення. Теоретично-методологічною основою дослідження є системний підхід в економіці. Застосування системного підходу дозволило виділити підсистеми підприємства – підсистему ефективності, структурно-організаційну підсистему та виробничо-технологічну підсистему. Використання структурно-функціонального аналізу дозволило розробити модель мотиваційного механізму та напрямки його реалізації.

Результати. В процесі проведеного дослідження отримані наступні результати:

– відтворювальна діяльність підприємства представлена як система, яка складається з трьох відокремлених, але взаємопов'язаних підсистем: виробничої, структурно-організаційної, підсистема ефективності. Виділення підсистем дозволяє чітко простежити взаємозв'язок економічних, соціальних, управлінських та технічних процесів та дасть змогу оптимізувати стан не тільки окремої підсистеми, а й системи підприємства в цілому;

– запропонована структура мотиваційного механізму;

– визначені типи мотивації та основні напрямки їх реалізації в рамках виділених підсистем на підприємстві.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначенні ролі мотивації у відтворювальному процесі підприємств.

Практична значущість. Визначення та оцінка рівня мотивації дасть можливість задовольнити потреби усіх учасників відтворювального процесу та підвищити його ефективність.

Ключові слова: заробітна плата, процес відтворення, мотиваційний механізм, мотивація, підсистема, система оплати праці, стимулювання, структура.

Shvets A.P. MOTIVATION OF LABOR ACTIVITY AS AN ELEMENT OF THE REPRODUCTION PROCESS ON THE ENTERPRISE

Purpose – to provide generalized, balanced portrayal of the substantive relationship of the reproduction process at the enterprise level, taking into account the motivation of all sections of the reproduction process, to show the place and the role of the motivation of labor activity in ensuring the effectiveness of the reproduction process on the enterprise.

Methodology of research. The research used scientific and special methods of investigation: namely: analysis and synthesis (forming a structural model of motivational mechanism and a model of the place of motivation in reproductive activity of the enterprise), theory of social reproduction. The theoretical and methodological basis of the research is a systematic approach in the economy. A systematic approach helps to make the enterprise subsystems – subsystem of efficiency, structural and organizational subsystem and industrial and technological subsystem. Using structural and functional analysis allowed developing a model of motivational mechanism and directions for its implementation. The theoretical and methodological basis of the study is a systematic approach in economy.

Findings. In process of the research produced the following findings:

– the reproductive activity of the enterprise is represented as a system, which consists of three separate but interrelated subsystems: production, structural and organizational, subsystem of efficiency. Isolation of subsystems

allows to clearly trace the interplay of economic, social, managerial and technical processes and give an opportunity to optimize not only a separate state of the subsystem, but also the enterprise as a whole;

- the structure of the motivational mechanism was offered;
- designated types of motivation and the main directions of their implementation within the allocated subsystems in the enterprise.

Originality of the results is in determination of the role of motivation in the reproduction process of enterprises.

Practical value. Identification and assessment of the level of motivation will enable to satisfy the needs of all participants of the reproduction process and enhance its effectiveness.

Key words: wages, process of reproduction, motivational mechanism, motivation, subsystem, wage system, stimulation, structure.

Швец А.П. МОТИВАЦИЯ ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ЭЛЕМЕНТ ВОСПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПРОЦЕССА НА ПРЕДПРИЯТИИ

Цель – предоставление обобщенного, сбалансированного отображения существенных взаимосвязей процесса воспроизводства на уровне предприятия с учетом мотивации всех участков воспроизводственного процесса, показать место и роль мотивации трудовой деятельности в обеспечении эффективности воспроизводственного процесса на предприятии.

Методика исследования. В ходе исследования было использовано общенаучные и специальные методы исследования, а именно: методы анализа и синтеза (формирование структурной модели мотивационного механизма и модели места мотивации в воспроизводственной деятельности предприятия), теория общественного воспроизводства. Теоретически-методологической основой исследования является системный подход в экономике. Применение системного подхода позволило выделить подсистемы предприятия – подсистему эффективности, структурно-организационную подсистему и производственно-технологическую подсистему. Применение структурно-функционального анализа позволило разработать модель мотивационного механизма и направления его реализации.

Результаты. В процессе проведенного исследования получены следующие результаты:

- воспроизводственная деятельность предприятия представлена как система, которая состоит из трех обособленных, но взаимосвязанных подсистем: производственная, структурно-организационная, подсистема эффективности. Выделение подсистем позволяет четко проследить взаимосвязь экономических, социальных, управленческих и технических процессов и даст возможность оптимизировать состояние не только отдельной подсистемы, но и системы предприятия в целом;

- предложена структура мотивационного механизма;

- обозначены типы мотивации и основные направления их реализации в рамках выделенных подсистем на предприятии.

Научная новизна полученных результатов состоит в определении роли мотивации в воспроизводственном процессе предприятий.

Практическая значимость. Определение и оценка уровня мотивации даст возможность удовлетворить потребности всех участников воспроизводственного процесса и повысить его эффективность.

Ключевые слова: заработная плата, процесс воспроизводства, мотивационный механизм, мотивация, подсистема, система оплаты труда, стимулирование, структура.

УДК 330.3:338.3

Станко Г.В.,
аспірант,

Буковинський державний фінансово-економічний університет

САМОФІНАНСУВАННЯ ЯК ОДНА ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ ФОРМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Надзвичайно важливою проблемою для сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах функціонування є питання достатнього фінансово-кредитного забезпечення їх виробничої діяльності, яке б сприяло створенню сприятливих умов господарювання та розвитку підприємств АПК у майбутньому. Зазначене зумовлює необхідність подальшого дослідження, розробки та вдосконалення практичних рекомендацій і заходів щодо розвитку фінансово-кредитного забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств на основі фундаментальних економічних досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковою скарбницею теоретико-методологічних підвалин процесів фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств стали праці видатних мислителів економічної аграрної науки, зокрема: В.Г. Андрійчука, О.Є. Гудзь,

М.Я. Дем'яненко, І.В. Зятковського, І.В. Комарова, В.М. Опаріна, Б.Я. Панасюка, П.Т. Саблука, П.А. Стецюка та ін. Однак питання комплексної оцінки, аналізу та вдосконалення фінансового забезпечення виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств України на сьогодні залишається відкритим і тому потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження є визначення форм фінансового забезпечення підприємств аграрної сфери; дослідження проблем фінансування аграрного сектору та розробка пропозицій щодо їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний розвиток аграрних підприємств суттєво залежить від наявності власних фінансових ресурсів та умов доступу до зовнішніх джерел їх формування. Аналіз показує, що агробізнес в Україні (за винятком крупних агроформувань) функціонує в умовах постійного і жорсткого дефіциту коштів для фінансування діяльності.

В основі економіки ринкового типу на мікрорівні знаходиться п'ятиелементна система фінансування, системоутворюючими компонентами якої виступають самофінансування, пряме фінансування через механізми ринку капіталу, банківське кредитування, бюджетне фінансування і взаємне фінансування суб'єктів господарювання [4, с. 142]. Наявні проблеми у фінансовому забезпеченні змушують підприємства шукати нетрадиційні для вітчизняної економіки джерела фінансових ресурсів (див. рис. 1).

Рис. 1. Форми фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств

Джерело: авторська розробка

Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств здійснюється переважно в трьох формах: самофінансування, кредитування та державна підтримка. Детальніше зупинимося на першій з них.

У широкому розумінні самофінансування – це метод господарювання, який означає покриття за рахунок власних доходів усіх видатків діяльності підприємства як при простому, так і при розширеному відтворенні. Самофінансування є економічною базою самостійності і самоуправління підприємства. Теорія і практика самофінансування підприємств – важливі елементи економічних доктрин індустриально розвинених країн. У країнах з ринковою економікою, а це справедливо і для України, самофінансування означає забезпечення інвестування підприємств в основному за рахунок власних фінансових ресурсів: прибутків, амортизаційних відрахувань та ресурсів прирівняних до власних, наприклад, коштів засновників, внесених до статутного капіталу, емісійного доходу. Досліджуючи поняття самофінансування і його функції, доцільно охарактеризувати його види: валове і чисте самофінансування [12, с. 28].

Основними складовими частинами валового самофінансування є частина прибутку, яка залишається у розпорядженні підприємства на умовах власності або повного господарського відання (чисте самофінансування) і амортизаційні відрахування. Чистий прибуток – частина загального прибутку підприємства, яка залишається у розпорядженні підприємства після сплати до бюджету податків та відрахувань, сплати штрафних санкцій та ін. Відповідно до чинного законодавства кошти засновників, інвестовані у капітал підприємства, прирівнюються до власних. Ці кошти, спрямовані за цільовим призначенням, не оподатковуються, і тому практично нічим не відрізняються від чистого прибутку.

Амортизаційні відрахування відображають у грошовій формі вартість зносу основних засобів. Розглядаючи амортизаційні відрахування в контексті валового самофінансування, їх можна

прирівнювати до валового прибутку. В цілому це справедливо, адже амортизаційні відрахування є відшкодованими раніше витраченими прибутками підприємства на створення і придбання позаобігових активів, які амортизуються.

Під чистим самофінансуванням необхідно розуміти саме чистий прибуток підприємства у вигляді фондів спеціального призначення, а не всієї частини прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства.

Самофінансування дає змогу розв'язати такі конкретні питання: які грошові кошти може мати підприємство в своєму розпорядженні; які джерела їх надходження; чи достатньо засобів для виконання накреслених завдань; яка частина коштів має бути перерахована в бюджет, позабюджетні фонди, банкам та іншим кредиторам; як повинен здійснюватися розподіл прибутку на підприємстві; як забезпечується реальна збалансованість планових витрат і доходів підприємства на принципах самоокупності та самофінансування. Самофінансування передбачає покриття витрат на розвиток виробництва за рахунок отриманого прибутку та залучених кредитів, які, в свою чергу, також погашаються за рахунок прибутку.

За рахунок самофінансування забезпечується раціональне використання зароблених і залучених джерел, адже мета самофінансування полягає не в тому, щоб просто самостійно витратити певну суму коштів, а в тому, щоб отримати певний ефект. Результатом такого вкладання коштів має бути приріст прибутку. Ефект самофінансування виявляється з моменту одержання доходу до моменту визначення чистого прибутку, розподілу та виплати дивідендів, оскільки отриманий протягом року прибуток вкладається в операційну та інвестиційну діяльність. Рішення власників підприємства про обсяги самофінансування є одночасно і рішенням щодо розміру дивідендів, які підлягають виплаті [10, с. 124].

Отже, для підприємства пріоритетними є власні джерела формування фінансових ресурсів, зокрема амортизаційних відрахувань та прибутку, оскільки одним із найважливіших загальновизнаних завдань фінансової діяльності є нарощення власного капіталу суб'єкта господарювання як основа фінансової безпеки підприємства. Виокремлюють два основні напрями самофінансування, які можуть бути реалізовані одночасно [11, с. 201]: самофінансування з метою підтримання обсягів (масштабів) виробництва (здійснюється за рахунок амортизаційних відрахувань); самофінансування з метою розширення виробництва (здійснюється за рахунок нерозподіленого прибутку або резервних фондів). Дослідженням доведено, що здатність до самофінансування відбиває величину чистого грошового потоку відносно позикового капіталу, є базою економічного зростання і визначається основними параметрами позикової, дивідендної та амортизаційної політики підприємства.

Джерелом самофінансування є власні кошти, серед яких основне значення мають нерозподілений прибуток і амортизаційні відрахування. Прибутки й амортизаційні відрахування також є вагомими джерелами фінансування подальшого розвитку агропідприємств, але ймовірність використання даних грошових ресурсів на розширене відтворення досить низька, оскільки дані кошти зазвичай направляються на покриття основних витрат агропідприємства, а на модернізацію обладнання чи закупівлю нових основних засобів коштів не залишається. До того ж, враховуючи сезонність агробізнесу, є ризик отримання низького прибутку або навіть отримання збитків у результаті діяльності, для покриття яких, знову ж таки, потрібно залучати додаткові фінансові ресурси через різні канали фінансового ринку.

За цих умов господарювання більшість сільськогосподарських підприємств є низькорентабельні або збиткові, що свідчить про неможливість повністю фінансувати свою діяльність.

Таблиця 1

**Кількість прибуткових та збиткових сільськогосподарських підприємств
Чернівецької області**

(одиниць)

Показник	Рік							
	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013
Кількість прибуткових підприємств	205	238	95	50	43	74	72	63
у % до загальної кількості	86,9	80,7	48,7	49,5	46,2	64,3	72,7	63,6
Кількість збиткових підприємств	31	57	100	51	50	41	27	36
у % до загальної кількості	13,1	19,3	51,3	51,5	53,8	35,7	27,3	36,4

Джерело: [14]

На сучасному етапі розвитку сільськогосподарських підприємств залишається багато питань, пов'язаних з оптимізацією фінансових відносин які вимагають додаткового вивчення. Актуальність, складність і різноманітність проблем функціонування сільськогосподарських підприємств України, обумовлюють необхідність дослідження цих проблем стосовно нових умов і конкретних регіональних особливостей. Охарактеризуємо існуючі джерела фінансування сучасних сільськогосподарських

підприємств та визначимо напрями їх розвитку. Джерела самофінансування розглядаються з позиції внутрішнього та зовнішнього фінансування.

Внутрішні джерела фінансування включають амортизаційні відрахування, нерозподілений прибуток, результати вибуття активів, суми страхових відшкодувань збитків, пов'язаних із втратою майна, суми одержані від ліквідації, продажу основних засобів. Як і в інших галузях, на сьогодні в сільському господарстві амортизація не виконує відтворювальну функцію в повному обсязі [3]. Наявність дебіторської заборгованості, в тому числі простроченої, низька частка грошових розрахунків не дають можливості амортизації трансформуватися у фінансові ресурси, які спрямовуються на відновлення основних виробничих фондів. Всі грошові кошти, що надходять на рахунок сільськогосподарського підприємства вимушено спрямовуються на фінансування поточних потреб виробничої діяльності. Збитковість більшості сільськогосподарських підприємств не дозволяє використовувати найбільше джерело внутрішнього фінансування – прибуток.

Зовнішні джерела фінансування включають банківські кредити, бюджетне фінансування, кошти інвесторів під державні гарантії, випуск акцій, страхування, лізинг. При розгляді зовнішнього фінансування галузевих підприємств необхідно зазначити, що за останні роки воно зазнало значних змін. Спостерігаються не тільки структурні зрушення, але і поява нових форм фінансування – кредитування небанківськими організаціями, вексельне кредитування, агролізинг, франчайзинг, венчурне фінансування, фінансування через випуск пайових і боргових паперів, надання бюджетних коштів на поворотній основі, агрострахування.

Аналіз джерел фінансування свідчить, що частка власних джерел фінансування аграрних підприємств останніми роками у середньому становить 75-80%, кредитів близько 20-23 %, а державної підтримки лише 2-3 % [1] і має тенденцію до зменшення.

Аналіз 5-ти підприємств Чернівецької області підтверджує негативну тенденцію фінансування діяльності власними активами. Дані таблиці 2 показують, що лише ТОВ «Промінь-Агро» забезпечено власними коштами повною мірою, а решта підприємств – частково (ТОВ «Агрофірма Оршівська» - на 32 %, ТОВ «Сварог-Буковина» – на 27%, ТОВ «Агрофірма імені Суворова» - на 15 %, ТОВ «Колосок - 2» на 56%), залучені та запозичені кошти перевищують власні.

Таблиця 2

Фінансові показники діяльності сільськогосподарських підприємств

Показники	Сільськогосподарські підприємства														
	ТОВ «Агрофірма Оршівська»			ТОВ «Сварог-Буковина»			ТОВ «Агрофірма імені Суворова»			ТОВ «Промінь-Агро»			ТОВ «Колосок -2»		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
К фін. ст.	0,60	0,59	0,34	0,30	0,32	0,32	0,74	0,69	0,43	0,71	2,77	2,66	0,61	0,52	0,57
К авт.	0,51	0,55	0,32	0,23	0,29	0,27	-0,09	0,26	0,15	-1,58	1,03	1,2	0,59	0,51	0,56

Джерело: розрахунки автора

Частка державної підтримки у структурі фінансування сільськогосподарських підприємств є незначною, але її значення для аграрного сектору є дуже важливим. Досвід розвинених країн свідчить, що в умовах ринкової економіки ефективність агропромислового виробництва і розвиток сільських територій значною мірою залежать від державного регулювання та субсидій. Вони, в основному, спрямовуються на збільшення прибутку виробників продукції, оптимізацію структури виробництва, створення стабільних економічних, соціальних і екологічних умов розвитку аграрного сектору, задоволення потреб населення в продуктах харчування [9, с. 135]. Україна значно поступається іншим країнам світу за рівнем державних інвестувань у розвиток аграрного сектору економіки. При цьому кошти, які виділяються, спрямовуються в основному на кількісне збільшення продукції, не враховуючи при цьому якісні показники та інтенсифікацію виробництва. Важливою передумовою структурної перебудови в аграрній сфері, виробництва конкурентоспроможної продукції та створення експортного потенціалу є фінансове забезпечення.

Особливістю сільського господарства є те, що асигнування повертаються не одразу, а лише по закінченні виробничого циклу, який може тривати більше року. Для високотоварного виробництва в сучасних умовах господарювання, крім внутрішніх коштів, необхідне додаткове фінансування для ефективної господарської діяльності. Проте, через деякі об'єктивні та суб'єктивні причин, виробникам доводиться покладатися в основному на власні сили [6, с. 72]. Сільське господарство з об'єктивних причин залишається однією з найбільш ризикових галузей. Саме тому у вирішенні проблеми зниження ступеня ризиків у сільському господарстві активну участь має брати держава. Це підтверджується як світовим досвідом державного регулювання агровиробництва, так і системними структурно-галузевими зрушеннями в економіці України [5, с. 162].

Основним джерелом державного фінансування аграрних підприємств є асигнування з державного бюджету України. Розглянемо обсяг фінансових ресурсів, виділених державою на аграрну

сферу України на 2012-2014 роки [15].

Таблиця 3

Порівняння видатків Держбюджету на аграрну сферу в 2012–2014 рр.

Найменування згідно з відомчою та програмною класифікаціями видатків і кредитування державного бюджету	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Рівень видатків 2014 р. до 2013, %
	Разом загальний і спеціальний фонди, млн. грн.			
Міністерство аграрної політики та продовольства України	8 451 341,4	8 313 533,7	8 511 173,1	102,38
Апарат Міністерства аграрної політики та продовольства України	4 780 528,1	4 599 484,1	4 883 181,7	106,17
Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України	1916038,3	2231147,2	2282841,6	102,32
Державне агентство земельних ресурсів України	1198419,0	903716,8	791980,3	87,64
Державне агентство рибного господарства України	210048,8	252469,1	257978,2	102,18
Державна інспекція сільського господарства України	346307,2	326716,5	295191,3	90,35

Джерело: авторське опрацювання

Найбільше зростання видатків порівняно з 2013 роком (у понад 2 рази) передбачається на фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі. На всі заходи у 2014 році передбачалось виділити 206 млн. 779,9 тис. грн. У перерахунку на орні землі – менше 7 грн/га. До того ж слід врахувати кредиторську заборгованість. Наприклад, уряд має борг у декілька мільйонів гривень перед сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами ще з 2012 року. У тому ж таки році на фінансову підтримку заходів в АПК було закладено понад 827 млн. грн, і не дивлячись на велику суму, через уже наявний борг країни коштів кооперативам не вистачило. Істотно, на 25% порівняно з 2013 роком, зростуть видатки на керівництво й управління у сфері агропромислового комплексу. Також майже на 25% зростуть видатки на керівництво у сфері ветеринарної медицини та фітосанітарної служби України. При цьому Державній інспекції сільського господарства видатки було зменшено в порівнянні з 2013 роком майже на 56%. На 40% зменшилися видатки на Аграрний фонд, пов'язані з комплексом заходів зі зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду [15].

Обсяг державної фінансової підтримки галузі є недостатнім і не враховує реальних потреб розвитку аграрного сектору. Чинна система фінансування зазнає впливу економічної кризи, характеризується хронічною недостатністю ресурсної бази, виділені кошти не сприяють вирівнюванню та стабілізації стану об'єктів, на які вони спрямовані. Програми розвитку аграрного виробництва не пов'язані з реальними показниками, про що свідчать постійні зміни у виборі об'єктів фінансування та розподілу коштів на розвиток галузей і видів продукції. Посилюється тенденція об'єднання напрямів (програм) підтримки, що ускладнює контроль за ефективністю фінансування. Ці недоліки призводять до неефективного використання, розпорошення бюджетних коштів; недоступності бюджетної підтримки для окремої категорії товаровиробників [8, с. 543].

З огляду на зазначене, можна зробити висновок про те, що запорукою ефективності державної підтримки аграрних підприємств України є не лише збільшення розмірів бюджетного фінансування, а й забезпечення чіткого і зрозумілого порядку використання таких коштів.

Державне фінансування аграрного сектору є досить нестабільним через наявний бюджетний дефіцит і великі борги держави. До того ж, на даний час у країні досить напружена політична і економічна ситуація, що тягне за собою нестабільність валютного курсу, виникненням на фоні цього інфляційних процесів та інших дисбалансів макроекономічних показників.

В умовах ринку суб'єкти господарювання мають у першу чергу розраховувати на внутрішні фінансові джерела та ресурси, а зовнішні джерела – відігравати регулюючу і допоміжну роль.

Серед основних проблем фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств можна виділити:

- зменшення обсягів державної підтримки сільського господарства, що не забезпечує нормальне функціонування аграрного виробництва;
- недоступність кредитних ресурсів через високі відсоткові ставки та відсутність заставного майна для ведення не лише розширеного, а й простого відтворення;
- відсутність надійних гарантій повернення інвестицій та кредитів через збитковість підприємств;
- не врахування сезонності робіт (немає стабільного фінансування у конкретно визначені періоди року), що фактично підсилює диспаритет цін [7, 99].

Основними напрямками стабілізації механізму фінансування сільськогосподарських підприємств мають стати розробка комплексу заходів з боку держави і банківської системи, спрямованих на розвиток системи взаємодії з аграрним сектором економіки: збільшення бюджетних асигнувань, раціональне використання бюджетних коштів, залучення іноземних кредитів, зниження процентних ставок для

сільськогосподарської галузі, враховуючи швидкість обороту капіталу, зі збереженням середньої ставки загальному у народному господарстві, вдосконалення методик оцінки кредитоспроможності позичальників, які б враховували специфічні особливості сільськогосподарської галузі.

Сільськогосподарські виробники в основному працюють за рахунок власних ресурсів, які нині за питомою вагою є значними, проте недостатніми для самофінансування. Обмеженість власних коштів змушує аграрні підприємства сподіватися на підтримку з боку держави й сприятливі умови кредитування. Сьогодні органи влади повинні вжити адекватних заходів у не менш, ніж в трьох основних напрямках:

1. Створення сприятливих умов переходу на інноваційний шлях розвитку.
2. Побудова стимулюючих факторів, які б прискорили оновлення виробництва.
3. Проведення регулярної маркетингової оцінки доцільності інвестиційно-інноваційних заходів [13, с. 59].

Висновки з проведеного дослідження. Досвід багатьох розвинутих компаній промислових країн показує, що за сучасного ринку, з його жорсткою конкуренцією, самофінансування фінансово-господарської діяльності є найважливішою умовою їх виживання, економічного зростання та процвітання. Саме воно дає змогу оптимально пов'язати наявні можливості підприємства щодо випуску продукції з попитом і пропозицією, що склалися на ринку. Як виявляється на практиці, підприємства, на яких застосовуються методи самофінансування, мають змогу ефективніше організувати свою виробничо-господарську та економічну діяльність, адже самофінансування це реальна економія грошей і часу.

Визначено такі основні напрями вдосконалення фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств: завершення формування системи кредитної кооперації, шляхом внесення змін до законодавства для регламентування діяльності кредитних кооперативів у сільській місцевості та розширення мікрокредитування на селі; запровадження нових фінансових інструментів для сільськогосподарських товаровиробників для отримання додаткових кредитів під заставу майбутнього урожаю (або майбутню тваринницьку продукцію); надання кредитів під заставу землі Державним Земельним банком; розвиток системи форвардних закупівель зерна, що дають змогу аграріям отримати необхідні кошти та уникнути витрат на високі відсотки комерційного кредитування.

Розвиток прибуткового сільськогосподарського виробництва, підвищення ефективності роботи комерційних банків і небанківських кредитних установ, а також удосконалення відповідної законодавчої бази є базовими передумовами подальшого розвитку інституцій системи фінансування сільського господарства України.

Бібліографічний список

1. Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://170820.minagro.web.hosting-test.net>.
2. Геращенко Т.М. Управление инвестиционной деятельностью на предприятиях аграрной сферы в условиях кризиса / Т.М. Геращенко // Вестник ФГОУ ВПО Брянская ГСХА. – 2009. – №1. – С. 57-63.
3. Гришова І.Ю. Кластеризація як механізм нарощення фінансового потенціалу АПК / І.Ю. Гришова // Економічний форум. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/47.pdf
4. Ковалев В.В. Финансы организаций (предприятий) : учеб. / В.В. Ковалев, Вит. В. Ковалев. – М. : Велби, Проспект, 2006. – 352 с.
5. Комарова І.В. Фінансове забезпечення аграрного сектора України за рахунок бюджетних коштів / І.В. Комарова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – № 4(16). – 2011. – С. 161-165.
6. Панасюк Б.Я. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового комплексу / Б.Я. Панасюк, Ф.О. Ярошенко // Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник. – 2003. – Вип. 14. – С. 71–79.
7. Першко Л.О. До питання створення механізму фінансового забезпечення діяльності підприємств / Л.О. Першко // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. – 2008. – № 37 (49). – С. 99–103.
8. Радченко О.Д. Особливості бюджетного фінансування розвитку сільського господарства / О.Д. Радченко // Збірник матеріалів Чотирнадцятих річних зборів Всеукр. Конгр. Вчених економістів-аграрників, м. Київ, 16-17 жовтня 2012 р. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2013. С. – 543-549.
9. Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку. Доповіді Міжнародного симпозіуму (16–18 травня 2007р., м. Житомир). – 2007. – 354 с.
10. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навчальний посібник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.

11. Філіна Г.У. Фінансова діяльність суб'єкта господарювання : навч. посіб. / Г.У. Філіна. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 320 с.
12. Череп А.В. Особливості розвитку сучасної фінансової системи в ринкових умовах / А.В. Череп // Економіка та держава. – 2006. – № 6. – С.28-30.
13. Якушева Е.С. Подходы к оценке потенциала предприятия / Е.С. Якушева // Проблемы экономики. – 2008. – №1(20). – С. 141-143.
14. Статистичний збірник «Сільське господарство Чернівецької області у 2013 році» / за ред. В.С. Дроня – Головне управління статистики у Чернівецькій області, 2014. – 180 с.
15. The Ukrainian Farmer [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.agrotimes.net/journals>

References

1. The official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, available at: <http://170820.minagro.web.hosting-test.net>.
2. Gerashchenkova, T.M. (2009), "Management of investment activity at the enterprises of the agrarian sector in crisis", *Vestnik FGOU VPO Bryanskaya GSKHA*, no. 1, pp. 57-63.
3. Hryshova, I. Yu. (2011), "Clustering as a mechanism for increasing financial capacity of AIC", *Ekonomichnyi forum*, no. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/47.pdf
4. Kovalev V. V., Kovalev Vit. V. (2006), *Finansy organizatsiy (predpriyatiy)* [Finance of organizations (enterprises)], textbook, *Velbi, Prospekt*, Moscow, Russia, 352 p.
5. Komarova, I.V. (2011), "Financial provision of agrarian sector in Ukraine due to budgetary funds", *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 4(16), pp. 161-165.
6. Panasiuk, B.Ya., Yaroshenko, F.O. (2003), "Financial provision for the development of agroindustrial complex", *Strategiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Strategy of economic development in Ukraine], Scientific collected works, Iss. 14, pp. 71-79.
7. Pershko, L.O. (2008), "Prior to the issue of establishing the mechanism of financial maintenance of enterprises", *Zbirnyk naukovykh prats Luhanskoho natsionalnogo ahrarnoho universytetu* [Collection of scientific works of Luhansk National Agrarian University], no. 37 (49), pp. 99-103.
8. Radchenko, O. D. (2013), "Features of budget funding for agricultural development", *Zbirnyk materialiv Chotynadtsiatykh richnykh zboriv Vseukr. Konhr. Vchenykh ekonomistiv-ahrarykiv* [Proceedings of the fourteenth annual meeting of All-Ukrainian Congress of Scientists agricultural economists], (Kyiv 16-17 October 2012), NNTs «IAE», Kyiv, Ukraine, pp. 543-549.
9. "The role of social capital and local initiatives in providing rural development", (2007), Reports of the International Symposium (Zhytomyr, 16-18 May 2007), Zhytomyr, Ukraine, 354 p.
10. Tereshchenko, O. O. (2003), *Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia* [Financial activity of business entities] tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 554 p.
11. Filina, H. U. (2009), *Finansova diialnist subiekta hospodariuvannia* [Financial activity of business entity] tutorial, *Tsentr uchbovoi literatury*, Kyiv, Ukraine, 320 p.
12. Cherep, A.V. (2006), "Features of the development of modern financial system in market conditions", *Ekonomika ta derzhava*, no. 6, pp. 28-30.
13. Yakusheva, Ye.S. (2008), "Approaches to assessing the potential of the enterprise", *Problemy ekonomiki*, no 1(20), pp. 141-143.
14. Dron, V.S. (2014), *Statystychnyi zbirnyk «Silske hospodarstvo Chernivetskoï oblasti u 2013 rotsi»* [Statistical Collection "Agriculture of Chernivtsi region in 2013"], *Holovne upravlinnia statystyky u Chernivetskii oblasti*, 180 p.
15. "The Ukrainian Farmer", available at: <http://agrotimes.net/journals>

Станко Г.В. САМОФІНАНСУВАННЯ ЯК ОДНА ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ ФОРМ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета дослідження. Визначення форм фінансового забезпечення підприємств аграрної сфери; дослідження проблем фінансування аграрного сектору та розробка пропозицій щодо їх розв'язання

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові і спеціальні підходи і методи. Зокрема, застосовано діалектичний підхід до вивчення проблеми самофінансування підприємств аграрної економіки; монографічний і логічний методи – при обґрунтуванні сутності самофінансування та визначенні основних напрямів вдосконалення фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств; графічний метод – при розгляді форми фінансового забезпечення підприємств аграрної сфери; економіко-статистичні методи – при аналізі і виборі форм фінансування.

Результати. Розглянуто форми фінансового забезпечення підприємств аграрної сфери. Обґрунтовано сутність самофінансування, його роль і завдання в нових умовах господарювання. Визначено структуру і механізм самофінансування. Проаналізовано основні джерела самофінансування підприємства. Досліджено основні проблеми фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств. Визначено основні напрями вдосконалення фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Наукова новизна. Використано комплексний підхід до дослідження проблем самофінансування, пов'язаних з визначенням структури і механізму фінансування та обґрунтуванням напрямів фінансового забезпечення аграрних підприємств.

Практична цінність. Отримані результати дослідження стануть базовою основою покращання фінансового забезпечення підприємств аграрної економіки, поступового переходу на принципи самоопукності і самофінансування.

Ключові слова: фінансове забезпечення, самофінансування, джерела фінансування, аграрний сектор, власні кошти, державне фінансування

Stanko H.V. SELF-FINANCING AS ONE OF THE PRIORITY FORMS FOR FINANCIAL PROVISION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is determination the forms for financial provision of enterprises of agrarian sphere; research problems of funding of the agricultural sector and developing the proposals for their solution.

Methodology of research. General scientific and special approaches and methods were used in the research process. In particular, dialectical approach was used for the study problems of self-financing for enterprises of agrarian economy; monographic and logical methods – for substantiation of self-financing nature and determination of the main directions of improving financial provision of agricultural enterprises; a graphical method – in considering forms of financial providing enterprises of agrarian sphere; economic and statistical methods – when analyzing and choosing forms of financing.

Findings. It has been considered forms of financial providing for enterprises of agrarian sphere. The essence of self-financing, its role and tasks in the new economic conditions has been substantiated. The structure and mechanism of self-financing has been determined. The basic sources of self-financing for enterprise have been analyzed. The main problems of financing activity of agricultural enterprises have been studied. The main directions for improving financial provision of agricultural enterprises have been determined.

Originality. Comprehensive approach to the study problems of self-financing related to the definition of the structure and mechanism of funding and substantiation of directions for financial providing agrarian enterprises was used.

Practical value. The obtained results of research will be the basic foundation for improvement financial providing for enterprises of agrarian economy, gradual transition to the principles of self-sufficiency and self-financing.

Key words: financial provision, self-financing, sources of financing, agrarian sector, own funds, state financing.

Станко Г.В. САМОФИНАНСИРОВАНИЯ КАК ОДНА ИЗ ПРИОРИТЕТНЫХ ФОРМ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель исследования. Определение форм финансового обеспечения предприятий аграрной сферы; исследование проблем финансирования аграрного сектора и разработка предложений по их решению.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные подходы и методы. В частности, применены диалектический подход к изучению проблемы самофинансирования предприятий аграрной экономики; монографический и логический методы - при обосновании сущности самофинансирования и определении основных направлений совершенствования финансового обеспечения сельскохозяйственных предприятий; графический метод - при рассмотрении формы финансового обеспечения предприятий аграрной сферы; экономико-статистические методы - при анализе и выборе форм финансирования.

Результаты. Рассмотрены формы финансового обеспечения предприятий аграрной сферы. Обосновано сущность самофинансирования, его роль и задачи в новых условиях хозяйствования. Определена структура и механизм самофинансирования. Проанализированы основные источники самофинансирования предприятия. Исследованы основные проблемы финансирования деятельности сельскохозяйственных предприятий. Определены основные направления совершенствования финансового обеспечения сельскохозяйственных предприятий.

Научная новизна. Использован комплексный подход к исследованию проблем самофинансирования, связанных с определением структуры и механизма финансирования и обоснованием направлений финансового обеспечения аграрных предприятий.

Практическая ценность. Полученные результаты исследования станут базовой основой улучшения финансового обеспечения предприятий аграрной экономики, постепенного перехода на принципы самоопукемости и самофинансирования.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, самофинансирование, источники финансирования, аграрный сектор, собственные средства, государственное финансирование.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ДЕМОГРАФІЯ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 330.341.1

Ценклер Н.І.,
*к.е.н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку,
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

РЕГІОН: ПОЛІАСПЕКТНІСТЬ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ

Постановка проблеми. У сучасних умовах у світових соціально-економічних процесах мають місце два протилежно спрямовані вектори розвитку: глобалізація і регіоналізація. Ці складні поліаспектні і взаємопов'язані явища присутні у всіх без винятку сферах суспільного життя і повинні враховуватись при визначенні стратегій розвитку на усіх рівнях державного регулювання.

Взаємозв'язок процесів глобалізації та регіоналізації соціально-економічних процесів відображають інтеграційні зв'язки, які, розвиваючись у регіональних межах із властивою регіональною специфікою, формують міжнародні блоки, розвиток економічних відносин між якими в перспективі буде спрямованим на повномасштабну глобалізацію [1]. Підтвердженням очевидності взаємозв'язку глобалізації та регіоналізації можна вважати тезу М. Долішнього, П. Беленького і Н. Гомольської, стосовно розуміння регіоналізації як своєрідної сходинки у послідовному русі розширення економічної діяльності до глобальних світових масштабів [2, с. 10].

На думку С. О. Тульчинської, «баланс рівноваги у державі, її цілісність і розвиток можуть бути забезпечені лише за умови врахування всієї сукупності інтересів регіонів, дієвості та ефективності регіональної політики й механізмів її практичної реалізації» [1]. Зростання й повноцінне усвідомлення ролі регіонів як середовища розширеного відтворення зумовлює необхідність дослідження й розвитку їхнього потенціалу, специфіки функціонування та взаємозв'язків з іншими регіонами, місця в загальнодержавному господарському комплексі загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти регіоналістики висвітлені у працях таких науковців, як О. Бей, В. Борденюк, В. Вакуленко, Т. Будзінський, З. Варналій, Ю. Верланов, Я. Верменич, В. Воротін, В. Гудак, Б. Данилишин, М. Долішній, М. Лендъел, В. Литвин, П. Качур, В. Керецман, Є. Кисельов, Є. Кіш, О. Коротич, А. Круглашов, В. Куйбіда, В. Малиновський, В. Мамонова, К. Мезенцев, Ю. Наврузов, В. Нудельман, М. Пістун, С. Романюк, Д. Стеченко, Т. Татаренко, А. Ткачук. Серед науковців, праці яких присвячені питанням регіональної економіки, можна назвати: О. Амошу, П. Беленького, П. Бубенка, В. Василенка, С. Вовканича, З. Герасимчук, М. Долішнього, С. Злупка, Б. Кваснюка, М. Козоріз, Ю. Макогона, В. Мельника, О. Осауленка, В. Пилу, В. Поліщука, В. Симоненка, Д. Стеченка, М. Тимчука, В. Чужикова, М. Чумаченка, А. Шевчука та ін. Однак, не зважаючи на значний науковий досвід дослідження регіональної проблематики, її окремі аспекти потребують подальшого теоретичного й методологічного обґрунтування.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз поняття «регіон», доведення поліаспектності змісту цього поняття та пропонування його авторського тлумачення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «регіон» є широко поширеним у різних галузях знань і вживається з метою виділення окремих територій за певними ознаками. Назва терміну «регіон» походить від латинського «region», що означає – край, країна, область, округ [3].

Однак, незважаючи на активне застосування у різних сферах суспільного життя, термін «регіон» не має однозначного й загальноприйнятого трактування і за різними джерелами у науковій літературі налічується близько 100 тлумачень цього поняття [4]. Зокрема, В. Керецман зазначає, що залежно від галузі науки, мети наукових досліджень і методологічних підходів виправданим є специфічне трактування терміна «регіон», і у жодній із сучасних наук немає єдиного підходу до цього поняття [5, с. 59].

Як наголошує В. Малиновський, одним із перших теоретиків-регіоналістів вважається Йоганн Генріх фон Тюнен [6]. У праці «Ізольована держава у її відносинах з сільським господарством і національною економікою», яка була опублікована у 1826 р., Й. Тюнен запропонував визначення територіально-економічних меж регіону радіусом ринку [7].

Дослідження регіональної проблематики в Україні також має тривалу історію. Перші схеми регіонального розмежування на основі географічного та етнографічного принципів були здійснені

М. Драгомановим ще у кінці XIX ст. – вчений виділив область як вищу адміністративно-територіальну одиницю.

Як зазначає Петрова І. В., у довідкових та енциклопедичних виданнях, що мають універсальний характер, визначення регіону є розпливчатими та неконкретними [3]. Зокрема, у Великій радянській енциклопедії регіон розглядається як велика індивідуальна територіальна одиниця (природна, економічна, політична та ін.); в Українській радянській енциклопедії під регіоном розуміється територія земної кулі з характерним комплексом ознак, а у Радянському енциклопедичному словнику регіон визначено як «територію (акваторію), інколи значну за розмірами, яка не завжди є таксономічною одиницею в якійсь системі». Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає регіон як територіальну одиницю (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними ознаками (географічними, геологічними, етнографічними, економічними та ін.).

Зазначимо, що у національній економічній науці категорія «регіон» стала предметом дослідження порівняно недавно, оскільки раніше найбільш звичними і вживаними були близькі за змістом до регіону терміни «територія» і «район». Як результат, концепції регіональної економіки отримали розвиток лише у другій половині XX століття [1].

У найбільш загальному розумінні, регіон – територія, якій властива спільність природних, соціально-економічних, національно-культурних та інших умов. Як зазначає С. О. Тульчинська, термін «регіон» з'явився дещо пізніше, ніж «район» і протягом тривалого часу поняття регіону вживалося як його синонім. Однак у теперішній час термін «регіон» є більш вживаним, оскільки може застосовуватись і як синонім району, і для означення певних територій, що за своїми ознаками не відповідають прийнятій системі територіального поділу [1].

Загалом, поняття «регіон» можна трактувати як певну територію з притаманними їй природно-географічними характеристиками і специфічною спрямованістю розвитку продуктивних сил. Таку думку відображає визначення Ф. Кожуріна, який вказує, що під регіоном потрібно розуміти певну частину народногосподарського комплексу країни, що відрізняється географічними умовами і природно-ресурсною спеціалізацією [8, с. 5].

У словнику з регіональної політики регіон визначено як територію, яка відрізняється від інших територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Регіони виділяються з території відповідно до певних цілей і завдань, найголовнішою з яких є управління розвитком регіону. Регіони можуть бути будь-якого розміру – від міста (або району у великому місті) до величезних регіонів всередині континенту [9].

Однак, слід зазначити, що наукових працях поняття «регіон» має значну кількість авторських трактувань і дискусії стосовно розуміння суті регіону як наукової категорії значно активізувались в останні роки. Як слушно зазначає С. О. Тульчинська, «розширене трактування категорії «регіон» зумовлюється не тільки авторським розумінням цієї дефініції, але й тим, що вона може мати географічну, економічну, екологічну, адміністративно-територіальну, історико-етнографічну, соціологічну природу, що значно розширює методологічні рамки дослідження сутності вищезгаданого поняття» [1].

Загалом, як і усі наукові поняття, термін регіон вживається у широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні регіоном вважається:

а) умовно виділений простір, що відрізняється від прилеглої території природними або набутими властивостями;

б) окремі історико-етнографічні територіальні комплекси, які, як правило, не співпадають із сучасними адміністративно-територіальними утвореннями;

в) широкі міждержавні територіальні масиви, що відрізняються певною спільністю своєї історичної долі, своєрідним національно-етнічним складом, культурно-конфесійними чи політичними ознаками [6].

У вузькому розумінні під терміном «регіон» розуміють адміністративно-територіальні одиниці окремих держав, межі яких встановилися, як правило, в результаті дії політичних або економічних чинників. У такому контексті, як зазначає Верменич Я. В., поняття «регіон» має три виміри:

1) макрорегіони – групи сусідніх областей, об'єднаних спільністю історико-географічних чинників, ресурсів, структури й організації господарства;

2) мезорегіони, що загалом відповідають території області;

3) мікрорегіони, кожен з яких є своєрідною природно-економічною, етносоціальною частиною області [10, с. 124].

Проаналізуємо деякі найбільш часто згадувані у науковій літературі визначення цього терміну. Так, зокрема, Е. Алаєв розуміє регіон як територію, яка за сукупністю елементів, що її насичують, відрізняється від інших територій і характеризується єдністю, взаємопов'язаністю елементів, що її складають, цілісністю [11].

На думку М. Некрасова під регіоном слід розуміти велику частину території країни з відносно однорідними природними умовами і характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів з наявною і перспективною соціальною інфраструктурою [12, с. 29].

За О. Гранбергом регіоном може називатись територія, яка характеризується певною цілісністю, взаємопов'язаністю її складових і відрізняється від інших територій специфічними ознаками [3].

В. Долятовський пропонує розглядати регіон як територіально-економічний комплекс, що має обмежені внутрішні ресурси, власну структуру виробництва та певні потреби у зв'язках із зовнішнім середовищем [3].

І. Арженовський розглядає регіон як частину території країни, що виділилася у процесі суспільного поділу праці, характеризується спеціалізацією на виробництві тих чи інших товарів і послуг, спільністю і специфічним відносно інших територій характером відтворювального процесу, комплексністю і цілісністю господарства, наявністю відповідних органів управління [3].

В. Керецман вважає, що регіоном є певна територія в межах однієї чи декількох держав, яка є однорідною за певними критеріями (економічними, демографічними, екологічними, етнічними, соціальними, культурними) і за цими критеріями відрізняється від інших територій [5].

А. М. Тищенко, І. А. Кизим, А. І. Кубах, Є. В. Давискиба визначають регіон як територіальне утворення, яке має чітко окреслені адміністративні кордони, в межах яких відтворюються соціальні та економічні процеси забезпечення життєдіяльності населення, обумовлені місцем регіону в системі територіального і суспільного поділу праці [4, с. 13].

В. Малиновський регіон визначає як вищу адміністративно-територіальну одиницю держави, для жителів якої характерна наявність спільних політичних, економічних, соціальних, культурних інтересів, з метою представлення та задоволення яких створюються органи публічної влади регіонального рівня [6, с. 169].

П. Бубенко, аналізуючи загальні принципи становлення і розвитку регіонів, відзначає, що кордони регіонів і межі одиниць адміністративно-територіального устрою можуть не співпадати. «Уявлення про регіон, – зазначає дослідник, виникає тоді, коли на деякій території створюються і реалізуються програми будь-якої конкретної діяльності (чи комплексу видів діяльності): господарської, культурної, освітньої, військової та ін., що має метою формування будь-яких специфічних характеристик життя на цій території. І тоді регіон визначається як територія, на якій розгорнута відповідна програма, що перетворює один чи кілька аспектів (факторів) життєдіяльності цієї території» [13, с. 26-27].

У визначенні В. Бильчака і В. Захарова регіон – «це соціально-економічна просторова цілісність, що характеризується структурою виробництва всіх форм власності, концентрацією населення, робочих місць, духовного життя людини з розрахунку на одиницю простору і часу, має місцеві органи управління своєю територією» [14, с. 13].

С. Романюк під регіоном розуміє «найбільшу адміністративно-територіальну одиницю субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет» [15, с. 3].

На думку В. Шилова, регіон є соціально-економічним організованим простором з конкретною природно-географічною територією, з притаманним відповідним типом виробництва, специфічними історико-культурними та демографічними особливостями, адміністративно-політичною територією розміщеною у відповідних кордонах регіону, де діє єдине коло нормативно-правової бази [16, с. 50].

На думку В. Малиновського, у сучасних умовах категорія «регіон» розглядається з різних позицій, усю сукупність яких умовно можна поділити на такі, що базуються на суто адміністративних принципах поділу або на наявності схожих або взаємодоповнюваних характеристик у межах визначених територій. На основі аналізу визначень регіону, які існують в сучасній науковій літературі автор здійснив їх групування за низкою ознак, зокрема таких:

а) територіальної – регіон як територіально-просторова одиниця (Б. Хорєв, Ф. Кожурін, В. Сігов, М. Чумаченко);

б) політичної – регіон як область політичного простору, що відрізняється особливою політичною організацією або (та) наявністю особливого політичного інтересу (В. Ребкало, Л. Шкляр);

в) політико-правової – регіон як територіальна основа організації органів публічної влади (В. Борденюк); регіон як територіально-політична система (Т. Татаренко);

г) адміністративної – регіон як вища (найбільша) адміністративно-територіальна одиниця держави, що має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет (С. Романюк, Л. Зайцева); регіон як управлінська система, наділена відповідною компетенцією (М. Глазирін, І. Котляров, А. Липко, К. Миско);

г) економічної – регіон як територіально-спеціалізована, адміністративно окреслена частина економіки країни, що характеризується єдністю та цілісністю відтворюваних процесів і управління (В. Воротін);

д) соціальної – регіон як соціально-територіальна спільнота, що характеризується локалізацією єдиних суспільних відносин, соціальною спільністю людей (Я. Щепанський); регіон як співтовариство людей із виробленими упродовж тривалої історичної еволюції механізмів відтворення, груповою ідентичністю, правовими та етичними нормами (В. Литвин);

е) культурно-етнічної – регіон як частина території країни з певним відмінностями природно-кліматичних умов життєдіяльності, історії етнічного складу населення, мови, культури, релігії та інших

факторів, що в процесі взаємодії набувають інтегративного, системного характеру і відображають своєрідність даної території (Я. Верменич, М. Пірен, С. Саханенко) [6].

Якщо розглянути нормативно-правові акти, то у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» поняття «регіон» вживається в наступному значенні «територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» [17]. Ще один варіант визначення поняття «регіон» на законодавчому рівні наведено у розпорядженні Президента України «Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України», в якому регіон вживається як частина території країни, яка характеризується комплексом властивих їй природно-географічних, економічних та інших ознак. Регіон може збігатися з кордоном адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць [18].

Національна статистика пропонує розрізняти два класи регіонів [6]: 1) адміністративно-територіальні (регіони базового чи первинного поділу);

2) регіони вторинного територіального поділу (ті, які виділяються за культурно-етнічними, природно-ресурсними, географічними ознаками, особливостями економічної діяльності або сфери впливу спеціально організованих органів управління).

На наш погляд, з точки зору міжнародних інтеграційних процесів категорія «регіон» має розглядатися у дещо ширшому розумінні, ніж це прийнято у вітчизняній регіональній економіці. Зрозуміло, що із точки зору національної економіки, як сукупності взаємопов'язаних регіональних суспільних систем, регіони найдоцільніше розглядати у рамках наявної системи адміністративно-територіального устрою. Такий підхід забезпечує можливість налагодження чіткої системи розробки, реалізації та контролю за результатами низки державних стратегій і програм, а також дозволяє здійснювати постійний моніторинг та внутрішньодержавні міжрегіональні порівняння.

У той же час, вийшовши за рамки прийнятого у національній економічній науці дискурсу, розглядаючи регіональну структуру держави «ззовні», необхідно відзначити, що виділення певних суспільно-територіальних одиниць буде значно відрізнятися від наявної системи адміністративно-територіального устрою. Варто зауважити, що подібні підходи до просторової структуризації національної економіки були поширеними у 1970-80-х рр. та пов'язані із розробкою і впровадженням різноманітних схем економічного районування. Незважаючи на те, що в сучасних умовах управління національною економікою розроблені схеми не мають вираженого практичного значення, а виділені на їх основі структурні одиниці не є суб'єктами державного регулювання економіки, у методологічному відношенні вказаний підхід все ж має певну цінність для розуміння ролі регіонів держави у міжнародних інтеграційних процесах.

Як слушно зауважує І. Брикова, однією з центральних проблем сучасної теорії міжнародної конкуренції є вирішення дилеми: виступають регіони виключно у ролі конкурентного середовища діяльності окремих компаній чи є самостійними учасниками глобальних конкурентних відносин [19, с. 61].

Прихильники першого підходу (П. Кругман, М. Портер та ін.) розглядають регіон як територію, що характеризується певними стійкими характеристиками, які неможливо змінювати відповідно до динаміки ринкової кон'юнктури. Отже, регіон з усіма властивими йому характеристиками є лише місцем розташування та функціонування окремих підприємств [20; 21].

Представник другого підходу Р. Камані стверджує, що «в глобальній економіці регіони не лише виступають економічним ареалом діяльності місцевих компаній, а й відіграють ключову роль в процесі акумуляції та дифузії знань, сприяють інтеркорпоративній взаємодії та виникненню новітніх форм бізнесу, тобто виступають активними самостійними суб'єктами конкурентних відносин» [22, с. 2396]. Власне такий підхід до трактування суті регіону з точки зору євроінтеграційних процесів, на наш погляд, є найбільш адекватним до сучасних умов розвитку світової економіки, а отже й придатним для наших подальших теоретичних узагальнень.

Важливим із точки зору сучасних євроінтеграційних процесів є також соціальний вимір регіоналістики.

Р. Матиковскі (1997), зокрема, розглядає регіональну свідомість як частину свідомості суспільної, що пов'язана із усвідомленням окремішності певного регіону чи суспільної групи. Таким чином у свідомості мешканців регіону формується певний ментальний образ, який містить просторові уявлення про регіон, регіональну самоідентифікацію населення, стереотипи та символи притаманні для регіону [23, с. 198, 205].

Такому тлумаченню регіону як простору суспільної свідомості протистоїть інституційне трактування, що пов'язує формування та функціонування регіональних суспільних систем із діяльністю певних організацій, що мають в межах конкретного регіону інтегративну функцію. У цьому контексті регіон розглядається як обмежена частина території із певними адміністративно визначеними кордонами та органами управління, що здійснюють відповідно до чинного законодавства свої повноваження у межах своєї юрисдикції.

Окремо, на наш погляд, варто також зупинитися на природно-географічному аспекті регіоналізації, який, з одного боку, мало пов'язаний із євроінтеграційними процесами, а з іншого –

зумовлює формування економічного потенціалу території, її бренду та інтенсифікує міжнародні економічні зв'язки.

Очевидно, що оптимальним варіантом трактування концепції регіону в сучасних умовах є поєднання усіх трьох описаних підходів. Отже, регіон повинен розглядатися як обмежена частина простору, що має історико-культурну ідентичність відображену у суспільній свідомості населення, спільні риси природно-географічного потенціалу та соціально-економічного розвитку, а також може бути об'єднана спільними поліфункціональними інституціями.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проаналізувавши сучасні, викладені у наукових джерелах визначення поняття «регіон», можна підсумувати, що під вищезгаданим поняттям розуміються різноманітні просторові системи різних масштабів – від групи держав до кількох невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць і навіть їх частин, що характеризується спільністю території, населення, історії, культури, економічного розвитку та напрямків вирішення проблематики. В свою чергу, регіональна економіка акцентує основну увагу на дослідженні специфіки регіональних характеристик, що обумовлюють потенційні переваги розвитку регіону.

Бібліографічний список

1. Тульчинська С.О. Підходи до визначення поняття «регіон» в сучасних умовах / С.О. Тульчинська // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. – 2012. – № 6 [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1201>
2. Долішній М.І. Стратегічні фактори глобальної конкуренції і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіонів / Долішній М.І., Бельський П.Ю., Гомельська Н.І. // Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики : [монографія]. – Харків : ІНЖЕК, 2006. – С. 9-31.
3. Регіон як одиниця соціально-економічного простору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/15980319/ekonomika/region_odinitiya_sotsialno-ekonomichnogo_prostoru#41
4. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика : [монография] / [Тищенко А.Н., Кизим И.А., Кубах А.И., Давыскиба Е.В.]. – Х. : ИД «ИНЖЕК», 2005. – 176 с.
5. Керецман В.Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти / Українська академія держ. управління при Президенті України / В.Ю. Керецман. – К. : Видавництво УАДУ, 2002. – 188 с.
6. Малиновський В. Концептуалізація поняття "region" / В. Малиновський // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2012. – Вип.4. – С. 163-170.
7. Экономическая Энциклопедия. Политическая экономия. В четырёх томах / [под ред. Румянцева А.М.]. – М. : "Советская Энциклопедия", 1972. – Т.1. – 560 с.
8. Кожурин Ф.Д. Совершенствование регионального управления / Ф.Д. Кожурин. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
9. Словник з регіональної політики // Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень ЄвроРегіо Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/library/1405.html>
10. Верменич Я.В. Історична регіоналістика в Україні: спроба концептуального аналізу / Я.В. Верменич ; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2001. – 232 с.
11. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
12. Некрасов Н.Н. Региональная экономика / Н.Н. Некрасов. – М. : Экономика, 1978. – 382 с.
13. Бубенко П.Т. Регіональні аспекти інноваційного розвитку : [монографія] / П.Т. Бубенко. – Х. : НТУ «ХПІ», 2002. – 316 с.
14. Движение регионов России к инновационной экономике / [под ред. А.Г. Гранберга, С.Д. Валентя]. – М. : Наука, 2006. – 402 с.
15. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження : [монографія] / С.А. Романюк. – К. : УАДУ, 2001. – 112 с.
16. Шилов В. Три подхода к понятию «Регион» / В. Шилов // Регион. Проблемы и перспективы. – 1997. – № 4. – С. 50-51.
17. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005р. № 2850-IV // ВВР України. – 2005. – № 51. – ст. 548.
18. Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України : Розпорядження Президента України від 30.09.1999 р. № 241/99-рп, остання редакція від 16.02.2000 р. [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/241/99-%D1%80%D0%BF>
19. Брикова І.В. Теоретичні основи міжнародної конкурентоспроможності регіону / І.В. Брикова // Економіка та підприємництво. – 2005. – №15. – С. 61-70.
20. Krugman P. Making sense of the competitiveness debate / P. Krugman // Oxford Review of Economic Policy. – 1996. – no.12(3). – p. 17-25.
21. Портер М. Конкуренция / М. Портер ; [пер. с англ.]. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2000. – 495 с.

22. Camagni R. On the concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? / R. Camagni // *Urban Studies*. – 2002. – no.13. – Vol. 39. – p. 2395-2411.
23. Matykowski R. Regionalizm v polskich badaniach geograficznych / R. Matykowski // *Geografia osadnictwa, ludności i turystyki wobec transformacji systemowej*. – Toruń, 1997. – s. 197-211.

References

1. Tulchynska, S.O. (2012), "Approaches to the definition of "region" in modern conditions", *Efektivna ekonomika : elektronne naukowe fakhevy vydannia*, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1201> (access date January 20, 2015)
2. Dolishnii, M.I., Bieliienkyi, P.Yu. and Homelska, N.I. (2006), "Strategic factors of global competition and provide mechanisms for regional competitiveness", *Konkurentospromozhnist: problemy nauky ta praktyky* [Competitiveness: Issues of science and practice], monograph, INZhEK, Kharkiv, pp. 9-31.
3. *Rehion yak odynytsia sotsialno-ekonomichnoho prostoru* [The region as a unit of social and economic space], available at: http://pidruchniki.com/15980319/ekonomika/region_odinitsya_sotsialno-ekonomichnoho_prostoru#41 (access date January 20, 2015).
4. Tishchenko, A.N., Kizim, I.A., Kubakh, A.I. and Davyskiba, E.V. (2005), *Ekonomicheskyy potentsial regiona: analiz, otsenka, diagnostika* [The economic potential of the region: analysis, evaluation, diagnosis], monograph, ID INZhEK, Kharkov, 176 p.
5. Keretsman, V.Yu. (2002), *Derzhavne rehiliuvannia rehionalnoho rozvytku: teoretychni aspekty* [State regulation of regional development: theoretical aspects], Vydavnytstvo UADU, Kyiv, 188 p.
6. Malynovskyy, V. (2012), "Conceptualization of the concept of "region"", *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydenyovi Ukrainy*, issue 4, pp. 163-170.
7. Rumiantsev, A.M. (1972), *Ekonomicheskaya entsyklopediya. Politicheskaya ekonomiya. V chetyrekh tomakh* [Economic Encyclopedia. The Political Economy. In four volumes], "Sovetskaya entsyklopediya", vol. 1, Moscow, Russia, 560 p.
8. Kozhurin, F.D. (1990), *Sovershenstvovanie regionalnogo upravleniya* [Improvement of regional governance], Znanie, Moscow, Russia, 64 p.
9. *Slovnnyk z rehionalnoi polityky* [Dictionary of regional policy], available at: <http://eu.prostir.ua/library/1405.html> (access date January 21, 2015).
10. Veremnych, Ya.V. (2001), *Istorychna rehionalistyka v Ukraini: sprobа kontseptualnoho analizu* [Historical regionalism in Ukraine: an attempt to conceptual analysis], Kyiv, 232 p.
11. Alaev, E.B. (1983), *Sotsialno-ekonomicheskaya geografiya: Poniatiyno-terminologicheskyy slovar* [Socio-economic geography: conceptual and terminological dictionary], Mysl, Moscow, Russia, 350 p.
12. Nekrasov, N.N. (1978), *Regionalnaya ekonomika* [Regional Economy], Ekonomika, Moscow, Russia, 382 p.
13. Bubenko, P.T. (2002), *Rehionalni aspekty innovatsiynoho rozvytku* [Regional aspects of innovation development], monograph, NTU "KhPI", Kharkiv, 316 p.
14. Granberg, A.G. and Valentey, P.T. (2006), *Dvizhenie regionov Rossii k innovatsionnoy ekonomike* [The movement of the regions of Russia to the innovation economy], Nauka, Moscow, Russia, 402 p.
15. Romaniuk, S.A. (2001), *Polityka rehionalnoho rozvytku v Ukraini: suchasnyi stan i novi mozhlyvosti: Rehionalni doslidzhennia* [Regional Development Policy in Ukraine: Current State and new features: Regional surveys], monograph, UADU, Kyiv, 112 p.
16. Shilov, V. (1997), "Three approaches to the concept of "Region"", *Region. Problemy i perspektivy*, no. 4, pp. 50-51.
17. Verkhovna Rada Ukrainy (2005), *Pro stymuliuvannia rozvytku rehioniv* [On stimulating regional development], Zakon Ukrainy vid 08/09/2005 r. No.2850-IV, *VVR Ukrainy*, no.51, st. 548.
18. *Pro komisiyu z rozrobky Kontseptsii derzhavnoi rehionalnoi polityky Ukrainy* [About the Commission to develop the concept of state regional policy of Ukraine], Rozporiadzhennia Prezydenta Ukrainy vid 30.09.1999 r. No. 241/99-rp, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/241/99-%D1%80%D0%BF> (access date January 21, 2015)
19. Brukova, I.V. (2005), "Theoretical Foundations region's competitiveness", *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no.15, pp. 61-70.
20. Krugman, P. (1996), "Making sense of the competitiveness debate", *Oxford Review of Economic Policy*, no. 12(3), pp. 17-25.
21. Porter, M. (2000), *Konkurentsia* [Competition], Izdatelskiy dom "Viliams", Moscow, Russia, 495 p.
22. Camagni, R. (2002), "On the concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading?", *Urban Studies*, no. 13, Vol. 39, pp. 2395-2411.
23. Matykowski, R. (1997), "Regionalizm v polskich badaniach geograficznych", *Geografia osadnictwa, ludności i turystyki wobec transformacji systemowej*, Toruń, Poland, pp. 197-211.

Ценклер Н.І. РЕГІОН: ПОЛІАСПЕКТНІСТЬ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ

Мета – аналіз поняття «регіон», доведення поліаспектності змісту цього поняття та пропонування його авторського тлумачення.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних вчених за досліджуваною проблемою, законодавчі та нормативні акти України. В процесі роботи були використані загальнонаукові методи, зокрема: методи формальної логіки, систематизації та узагальнення.

Результати. Проведено аналіз дефініції «регіон» та встановлено, що під вищезгаданим поняттям розуміються різноманітні просторові системи різних масштабів – від групи держав до кількох невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць і навіть їх частин, що характеризується спільністю території, населення, історії, культури, економічного розвитку та напрямків вирішення проблематики. Обґрунтовано, що з точки зору міжнародних інтеграційних процесів категорія «регіон» має розглядатися у дещо ширшому розумінні, ніж це прийнято у вітчизняній регіональній економіці. З точки зору національної економіки, як сукупності взаємопов'язаних регіональних суспільних систем, регіони найдоцільніше розглядати у рамках наявної системи адміністративно-територіального устрою. Такий підхід забезпечує можливість налагодження чіткої системи розробки, реалізації та контролю за результатами низки державних стратегій і програм, а також дозволяє здійснювати постійний моніторинг та внутрішньодержавні міжрегіональні порівняння. У той же час, розглядаючи регіональну структуру держави «ззовні», необхідно відзначити, що виділення певних суспільно-територіальних одиниць буде значно відрізнятися від наявної системи адміністративно-територіального устрою.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що регіон повинен розглядатися як обмежена частина простору, яка має історико-культурну ідентичність відображену у суспільній свідомості населення, спільні риси природно-географічного потенціалу та соціально-економічного розвитку, а також може бути об'єднана спільними поліфункціональними інституціями.

Практична значущість. Окремі положення наукового дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні таких дисциплін, як: «Регіональна економіка», «Національна економіка» тощо, а також при написанні наукових робіт.

Ключові слова: регіон, район, регіоналізація, регіональна економіка, регіональна політика, розвиток.

Tsenkler N.I. REGION: MULTIDIMENSIONAL MEANING OF THE CONCEPT

Purpose – analysis of the concept of "region" proof of concept multidimensional content and offering his interpretation of copyright.

Methodology of research. The theoretical basis of the study is scientific work by local scientists investigated problem, laws and regulations of Ukraine. In the process of general scientific methods were used, including: methods of formal logic, systematization and generalization.

Findings. The analysis of the definition "region" and found that under the above concept refers to a variety of spatial systems of different scales – from the group of up to a few small area of administrative units and even parts characterized common territory, population, history, culture, economic development directions and solve problems. Proved that in terms of international integration processes category "region" should be seen in a somewhat broader than is usual in the domestic regional economy. In terms of the national economy as a set of interrelated regional social systems, regions would be best considered within the existing system of administrative and territorial division. This approach provides the possibility of establishing a clear system design, implementation and monitoring of a series of government policies and programs, and allows the government to monitor domestic and inter-regional comparisons. At the same time, considering the regional structure of the state "outside", it should be noted that the selection of certain social units will be significantly different from the existing system of administrative and territorial division.

Originality. We believe that the region should be considered as part of the limited space that has historical and cultural identity reflected in public awareness, common features natural potential geographic and socio-economic development, and can be combined together polyfunctional institutions.

Practical value. Some provisions of the research can be used in the classroom when teaching such subjects as: "Regional Economics", "national economy", etc., as well as writing research papers.

Key words: region, area, regionalization, regional economy, regional policy, development.

Ценклер Н.И. РЕГИОН: ПОЛИАСПЕКТНІСТЬ СОДЕРЖАНИЯ ПОНЯТИЯ

Цель – анализ понятия «регион», доведение полиаспектности содержания этого понятия и предложение его авторского толкования.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды отечественных ученых по исследуемой проблеме, законодательные и нормативные акты Украины. В процессе работы были использованы общенаучные методы, в частности: методы формальной логики, систематизации и обобщения.

Результаты. Проведен анализ дефиниции «регион» и установлено, что под вышеупомянутым понятием понимаются различные пространственные системы различных масштабов – от группы государств в нескольких небольших по площади административно-территориальных единиц и даже их частей, характеризующаяся общностью территории, населения, истории, культуры, экономического развития и направлений решения проблематики. Обосновано, что с точки зрения международных интеграционных процессов категория «регион» должно рассматриваться в несколько более широком смысле, чем это принято в отечественной региональной экономике. С точки зрения национальной экономики, как совокупности взаимосвязанных региональных общественных систем, регионы целесообразно рассматривать в рамках существующей системы административно-территориального устройства. Такой подход обеспечивает возможность налаживания четкой системы разработки, реализации и контроля за результатами ряда государственных стратегий и программ, а также позволяет осуществлять постоянный мониторинг и внутригосударственные межрегиональные сравнения. В то же время, рассматривая региональную структуру государства «извне», необходимо отметить, что

выделение определенных общественно-территориальных единиц будет значительно отличаться от существующей системы административно-территориального устройства.

Научная новизна. Обосновано, что регион должен рассматриваться как ограниченная часть пространства, которое должно историко-культурную идентичность отраженную в общественном сознании населения, общие черты естественно-географического потенциала и социально-экономического развития, а также может быть объединена общими полифункциональными институтами.

Практическая значимость. Отдельные положения научного исследования могут быть использованы в учебном процессе при преподавании таких дисциплин, как: «Региональная экономика», «Национальная экономика» и т.п., а также при написании научных работ.

Ключевые слова: регион, район, регионализация, региональная экономика, региональная политика, развитие.

УДК 332.1:338.24

**Черемісіна Т.В.,
к.е.н., доцент кафедри менеджменту,
Бердянський державний педагогічний університет**

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «РЕГІОНАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ» ТА «РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ» В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування системи управління регіональним розвитком зростає значення стратегічного планування як важеля прямого впливу держави на процеси збалансованого відтворення регіональних комплексів.

У науковій літературі регіональне управління та розвиток набуває ознак фахової діяльності, яке вміщується в системі регіонального менеджменту. При всій важливості питань регіонального розвитку, його аналіз у науковій літературі є епізодичним і недостатньо комплексним, відсутні науково обґрунтовані і апробовані висновки щодо важливості саме регіонального менеджменту як важливої складової регіонального управління, що ставить досліджувану проблему у розряд актуальних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дослідження та співвідношення понять «регіональний менеджмент» та «регіональне управління» в системі регіонального розвитку доцільно розглянути поняття «менеджмент» та «управління».

Поняття «менеджмент» дуже швидко і невідворотно поповнило науково-технічну термінологію, але й досі немає чіткої визначеності щодо розуміння та вживання поняття «менеджмент» відповідно до нових умов господарювання. При цьому часто появу терміна «менеджмент» пояснюють лише модними іноземними віяннями, розглядаючи його досить поверхнево. Також слід відзначити, що в значній кількості науково-технічної літератури замість поняття «менеджмент» як синонім вживають термін «управління» [4; 15; 12] або використовують їх одночасно [10]. Крім того, у нормативних документах (НД) термін «менеджмент» взагалі не узаконено [5] і навіть в національних НД, гармонізованих з міжнародними стандартами, для перекладу словосполук з терміном менеджмент без врахування суті тексту вживають термін «управління».

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення понять «менеджмент» та «управління», а також з'ясування співвідношення цих понять в системі регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Що стосується сучасного тлумачення понять «управління» і «менеджмент», то вони в окремих наукових джерелах трактуються по-різному та мають особливі відмінності.

По-перше, названі поняття ототожнюються, що пояснюється тим, що в словнику англійської сучасної мови поняття «менеджмент» перекладається як «управління», «завідування», «вміння володіти», «керівництво», «дирекція», «адміністрація» тощо.

По-друге, ряд дослідників вважає, що поняття «менеджмент» вужче за поняття «управління»; воно є одним із видів управління, менеджмент в основному стосується різних аспектів діяльності керівника, в той час як поняття управління охоплює всю галузь людських взаємовідносин в системі «керівники – виконавці», включаючи колективних суб'єктів управління.

По-третє, поняття «менеджмент» трактується як «зовсім інше управління, якому треба ретельно і довго вчитися», це «антонім нашого традиційного уявлення про управління».

Проведений аналіз економічної літератури дозволив встановити сутність терміну «управління». На сьогоднішній день існує чимало визначень сутності управління. Трактуювання цього терміну автори

подають через функції, системний підхід, визначають його як процес, діяльність, мистецтво управління персоналом і т.д.

Термін «управління» у буквальному розумінні означає діяльність з керівництва чимось [7].

П. Друкер надає наступне визначення: управління – це особливий вид діяльності, що перетворює неорганізований натовп в ефективну цілеспрямовану і продуктивну групу [16, с. 18]. Управління, на його думку, є стимулюючим елементом соціальних змін і прикладом значних соціальних змін.

Г.В. Осовська робить акцент на тому, що в центрі управління насамперед ставиться колектив людей, які працюють на досягнення поставленої мети. Управління – це вплив на колектив, який направлений на досягнення мети, і необхідні для цього взаємопов'язані заходи; організація, важелі та регулювання цього процесу за допомогою зворотного зв'язку; керівництво людьми, розробка, прийняття та реалізація рішень; найкращий розподіл ресурсів та цілеспрямована переробка інформації тощо [11, с. 13].

Беата Колер-Кох розглядає управління як засоби і методи, за допомогою яких суперечливі переваги громадян перетворюються на ефективні політичні рішення; це способи трансформації різноманітних громадських інтересів в узгоджене дію і заходи, що забезпечують готовність соціальних факторів такої дії підкоритися [2].

Г.В. Атамчук розглядає управління як систему. У найбільш загальному вигляді терміном «управління», на думку автора, позначається діяльність, яка за своїм змістом є впорядкуванням взаємодії певної множини елементів. Впорядкування зв'язків між елементами будь-якої системи є необхідною умовою її існування і функціонування і досягається за допомогою двох основних способів: саморегуляції та управління [1, с. 22-23].

Досить чітко бачення науки управління та її предмета у французького вченого Бернара Гурнея [3, с. 25]. Наука управління, на його думку, може бути визначена як галузь суспільних наук, яка намагається дати опис і пояснення структури і діяльності органів, що становлять апарат держави і публічних колективів.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що, на думку науковців, в науково-методичній літературі термін «менеджмент» трактується як процес управління, мистецтво управління, апарат управління або як категорія людей.

Фундаментальний Оксфордський словник англійської мови дає таке тлумачення поняття «менеджмент» (від англ. *manage* – керувати, управляти, завідувати, стояти на чолі): спосіб, манера ставлення до людей; влада і мистецтво управління; особливий рід уміння та адміністративні навички; орган управління, адміністративна одиниця [11, с. 11].

Аналіз показав, що менеджмент як наукова теорія виникла і розвивається у зв'язку з необхідністю дослідження і пояснення таких явищ, як процвітання або банкрутство організацій, визначення та застосування певних методів управління для забезпечення їх успішної діяльності.

Американський дослідник цієї проблеми П. Друкер підкреслює виключно американське походження цього поняття та наголошує, що до організацій, діяльність яких не відноситься до сфери бізнесу, як правило, поняття «менеджмент» і «менеджер» не застосовуються. Відтак поняття «менеджмент» щодо поняття «управління» слід розглядати як частину від цілого [16, с. 18].

На думку В.П. Сладкевича, А.Д. Чернявського, ефективно керувати організацією або її підрозділами в сучасних умовах неможливо без глибокого розуміння сутності та змісту менеджменту. На їх думку, менеджмент – складне, містке і багатогранне явище, що охоплює вміння людини: досягати поставлених цілей, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки інших людей; функції, види діяльності, пов'язані з управлінням людьми в організаціях різних типів; область людського знання, що допомагає керувати; певну категорію людей (соціальний шар), що здійснюють управління [14, с. 5]. Управління, на думку цих авторів, – це свідомий вплив людини на об'єкти, процеси та їх учасників, здійснюваний з метою надання певної спрямованості діяльності та отримання бажаних результатів.

Ще донедавна поняття «менеджмент» було новим і недарма незрозумілим для багатьох в нашій країні. Але з розвитком ринкових відносин, процесом приватизації державної власності, розширенням діяльності комерційних підприємств, зарубіжний досвід управління в сфері ринкової економіки став досить актуальним. Нова наука – «менеджмент», (яка спочатку сприймалась як метод управління) набула значного поширення як така, що всебічно вивчає феномен управління, його методи і принципи.

Якщо розглядати менеджмент та управління в системі регіонального розвитку, то регіональний менеджмент як один з видів спеціального менеджменту представляє собою сукупність принципів, методів, форм і засобів впливу на господарську діяльність регіону.

Територія – це свого роду специфічний товар, і цей товар сприймається певним чином його основними та потенційними споживачами [6, с. 120].

Міністерство регіонального розвитку повинно мати функції, притаманні аналогічним новоствореним структурам, діючим у країнах Центральної і Східної Європи [13, с. 76-77], а саме: оцінка розвитку регіонів; управління фінансовими коштами, що виділяються державою на реалізацію її регіональної політики; координація діяльності представників центральних органів державного

управління на регіональному рівні; розробка державних цільових регіональних та міжрегіональних програм тощо.

Поряд із цим, Міністерство регіонального розвитку має формувати регіональну політику держави перш за все на таких принципах, як: пріоритет державних інтересів; урахування інтересів окремих регіонів; створення таких умов, коли регіону вигідно ефективно використовувати всі свої ресурси та отримувати високі результати діяльності [8, с. 38-39].

Регіональний розвиток вимагає вирішення великої кількості проблем. Основним результатом ефективного управління розвитку регіону має бути підвищення якості життя населення та створення стійких передумов для прориву кожного регіону на більш високі щаблі соціально-економічного розвитку [9]. Якщо розглядати управління містом, то воно виступає складовою управління регіоном.

Таким чином, можна зробити висновок, що поняття «регіональне управління» включає в себе поняття «регіональний менеджмент». Хоча поняття «менеджмент» і «управління» близькі за значенням, однак термін «управління» набагато ширше, оскільки застосовується до різних видів і сфер людської діяльності) (рис. 1).

Рис. 1. Місце менеджменту в процесі регіонального управління та розвитку

Джерело : розробка автора

Таким чином, процес регіонального управління включає: управління персоналом, управління екологією, управління інформацією, маркетинг, фінанси та менеджмент (планування, організація, мотивація, контроль).

Проведений порівняльний аналіз дає змогу навести достатньо широкий спектр відмінностей понять «регіональне управління» і «регіональний менеджмент» (табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення понять «регіональний менеджмент» та «регіональне управління» в системі регіонального розвитку

Ознака розмежування понять	Регіональне управління	Регіональний менеджмент
Структура	Ціле	Частина від цілого
Економічна система	Планова економіка	Ринкова економіка
Сфера управління	Управління процесами	Управління людським потенціалом
Сфера людських відносин	Охоплює всю галузь людських взаємовідносин	Охоплює різні аспекти діяльності людей
Сфера діяльності	Діяльність з керівництва чимось	Діяльність з керівництва людьми
Об'єкт управління	Керівництво територією	Керівництво людьми
Управлінські аспекти	Взаємодія певної множини елементів	Феномен управління (методи і принципи)
Відображення дійсності	Система обґрунтування тверджень і гіпотез	Мистецтво
Стиль управління	Авторитарний	Демократичний
Принцип управління	Заснований на централізації	Заснований на децентралізації

Джерело : розробка автора

Таким чином, результати аналізу показали, що терміни «регіональне управління» та «регіональний менеджмент» у більшості трактують як поняття синоніми, але коли більш детально вивчати їх, можна розмежувати наведені поняття.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження поняття «управління» та «менеджмент» дозволили визначити співвідношення понять «регіональний менеджмент» та «регіональне управління» в системі регіонального розвитку. У найбільш загальному розумінні «управління» використовується як родове поняття, що характеризує впорядкування взаємозв'язків і взаємодії певної множини елементів або складових частин природи, суспільства чи самої людини. Визначено, що «регіональний менеджмент» є частиною «регіонального управління». Отже, можна зробити висновок, що в даний час в управлінській літературі існує тенденція розглядати «регіональне управління» як реалізацію функцій регіональної влади щодо досягнення регіонального розвитку. «Регіональний менеджмент» представляє собою систему цілеспрямованого впливу на керовані об'єкти: організації, підприємства, населення, що територіально розташовані у даному муніципальному утворенні, засновані на пізнанні й правильному застосуванні законів сучасного економічного розвитку з метою забезпечення адекватного процесу життєдіяльності суспільства в процесі відтворення.

Бібліографічний список

1. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. Курс лекций. / Г.В. Атаманчук. – М. : Юр. лит., 1997. – С. 22-23.
2. Беата Колер-Кох Эволюция и преобразование европейского управления / Беата Колер-Кох // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 7. – С. 44-55.
3. Гурней Б. Введение в науку управления / Б. Гурней. – М. : Прогресс, 1969. – С. 25.
4. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / [За ред. С.В. Мочерного]. – Львів : Світ, 2005. – 610 с.
5. ДСТУ ISO 9000-2001. Системи управління якістю. Основні положення та словник. – К. : Держстандарт України, 2001. – 40 с.
6. Жердева О. Роль маркетинга в идентификации территорий / О. Жердева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – № 2(52). – С. 120-126.
7. Колпаков В.К. Адміністративне право України : [підручник] / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
8. Коротич О.Б. Підвищення ролі системи місцевого самоврядування і управлінні розвитком регіонів України / О.Б. Коротич // Вісник економічної науки України. – 2004. – № 1. – С. 37-42.
9. Кузьменко Л.М. Управление функционированием и развитием экономики региона : [монография] / Л.М. Кузьменко ; НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2004. – 284 с.
10. Момот О.І. Менеджмент якості та елементи системи якості : [навч. посібник] / О.І. Момот. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 368 с.
11. Осовська Г.В. Основи менеджменту : навч. посіб. [для студентів навчальних закладів] / Г.В. Осовська. – К. : «Кондор», 2003. – 556 с.
12. Основи менеджменту / [За наук. ред. проф. В.Г. Федоренка.] – К. : Алеута, 2007. – 420 с.
13. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження : [моногр.] / С.А. Романюк. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – 112 с.
14. Сладкевич В.П. Современный менеджмент (в схемах) : [опорный конспект лекций] / В.П. Сладкевич, А.Д. Чернявский. – [3-е изд., стереотип.]. – К. : МАУП, 2003. – 152 с.
15. Хміль Ф.І. Основи менеджменту / Ф. І. Хміль. – К. : Академвидав, 2005. – 608 с.
16. Peter F. Drucker A New Discipline / Peter F. Drucker // Success. – 1987. – January-February. – p. 18.

References

1. Atamanchuk, G.V. (1997), *Teoriia gosudarstvennogo upravleniia. Kurs lektsiy* [Theory conduct of the state-owned], Yur. lit., Moscow, Russia, pp.22-23.
2. Koler-Kokh, B. (2001), "Evolution and transformation of European governance", *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia*, no.7, pp. 44-55.
3. Gurney, B. (1969), *Vvedenie v nauku upravleniia* [Introduction to management science], Progress, Moscow, Russia, p. 25.
4. Mochernyi, S.V. (2005), *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk: u 2-kh tomakh* [Economic Encyclopedic Dictionary], SvIt, Lviv, 610 p.
5. DSTU 9000-2001, (2001), Quality management systems. Basic terms and vocabulary, DerzhStandard Ukrainy, Kyiv, 40 p.
6. Zherdeva, O. (2006), "The role of marketing in the identification of areas", *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no. 2(52), pp. 120-126.

7. Kolpakov, V.K. (1999), *Administrativne pravo Ukrainy* [Administrative Law Ukraine], tutorial, Yurinkom Inter, Kyiv, 736 p.
8. Korotych, O.B. (2004), "Enhancing the role of local government and Regional Development Ukraine", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no.1, pp. 37-42.
9. Kuzmenko, L.M. (2004), *Upravlenie funktsionirovaniem i razvitiem ekonomiki regiona* [Management of the functioning and development of the regional economy], monograph, NAN Ukrainy, In-t ekonomiki prom-sti, Donetsk, 284 p.
10. Momot, O.I. (2007), *Menedzhment yakosti ta elementy systemy yakosti* [Quality management and quality system elements], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, 368 p.
11. Osovska, H.V. (2003), *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of Management], tutorial, Kondor, Kyiv, 556 p.
12. Fedorenko, V.H. (2007), *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of Management], Aleuta, Kyiv, 420 p.
13. Romaniuk, S.A. (2001), *Polityka rehionalnoho rozvytku v Ukraini: suchasnyi stan i novi mozhlyvosti: Rehionalni doslidzhennia* [Regional Development Policy in Ukraine: Current State and New Opportunities], monograph, Vyd-vo UADU, Kyiv, 112 p.
14. Sladkevich, V.P. and Cherniavskiy, A.D. (2003), *Sovremennyy menedzhment (v skhemakh)* [Modern Management (in the scheme)], MAUP, Kyiv, 152 p.
15. Khmil, F.I. (2005), *Osnovy menedzhmentu* [Fundamentals of Management], Akademvydav, Kyiv, 608 p.
16. Drucker, Peter F. (1987), A New Discipline, *Success*, January-February, p. 18.

Черемісіна Т.В. СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «РЕГІОНАЛЬНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ» ТА «РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ» В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Мета – визначення понять «менеджмент» та «управління», а також з'ясування співвідношення цих понять в системі регіонального розвитку.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених за досліджуваною проблемою. В процесі роботи були використані загальнонаукові методи, зокрема: методи формальної логіки, систематизації та узагальнення (для розмежування та співвідношення понять «регіональний менеджмент» та «регіональне управління» в системі регіонального розвитку, аналізу понять «менеджмент» та «управління», порівняльної характеристики понять «регіональний менеджмент» та «регіональне управління»).

Результати. Встановлено, що, хоча поняття «менеджмент» і «управління» близькі за значенням, термін «управління» є набагато ширшим, оскільки застосовується до різних видів і сфер людської діяльності. Доведено, що поняття «регіональне управління» включає в себе поняття «регіональний менеджмент». Виявлено, що в даний час в управлінській літературі існує тенденція розглядати «регіональне управління» як реалізацію функцій регіональної влади щодо досягнення регіонального розвитку. «Регіональний менеджмент» представляє собою систему цілеспрямованого впливу на керовані об'єкти. Проведений порівняльний аналіз дав змогу навести достатньо широкий спектр відмінностей понять «регіональне управління» і «регіональний менеджмент». Визначено, що процес регіонального управління включає: управління персоналом, управління екологією, управління інформацією, маркетинг, фінанси та менеджмент (планування, організація, мотивація, контроль).

Наукова новизна. Удосконалено прийоми оцінювання регіонального розвитку на основі результатів порівняльного аналізу понять «менеджмент» та «управління», що дозволило розмежувати поняття «регіональний менеджмент» та «регіональне управління».

Практична значущість. Сформовані науково-методичні положення щодо розмежування понять «регіональний менеджмент» та «регіональне управління», прийнятні для використання органами виконавчої влади регіонального рівня та органами місцевого самоврядування.

Ключові слова: регіональне управління, регіональний менеджмент, територія, регіон, регіональний розвиток.

Cheremisina T.V. VALUE CONCEPTS OF "REGIONAL MANAGEMENT" AND "REGIONAL GOVERNANCE" IN THE REGIONAL DEVELOPMENT

Purpose – definitions of "management" and "governance" and clarify the relationship between these concepts in the system of regional development.

Methodology of research. The theoretical basis of scientific research is the work of domestic and foreign scientists for the investigated problem. In the process of general scientific methods were used, including: methods of formal logic, systematization and generalization (for differentiation and value concepts of "regional management" and "regional governance" in the system of regional development, analysis of the concepts of "management" and "governance", comparative characteristics of concepts "regional management" and "regional governance").

Findings. Established that, although the concept of "management" and "governance" are similar in meaning, the term "governance" is much broader, as applied to different types and areas of human activity. It has been proved that the term "regional governance" includes the concept of "local management". Currently, the management literature, there is a tendency to consider "regional management" functions as the implementation of the regional government to achieve regional development. "Regional management" is a system of targeting managed objects.

The comparative analysis made it possible to give a wide enough range of differences in the concepts of "regional governance" and "regional management". The process of regional management includes personnel management,

environmental management, information management, marketing, finance and management (planning, organization, motivation, control).

Originality. Improved techniques for measuring regional development on the basis of a comparative analysis of the concepts of "management" and "governance", which allowed distinguish between "local management" and "regional governance".

Practical value. Prevailing scientific and methodological provisions for the distinction between "regional management" and "regional governance" for use by executive regional and local authorities.

Key words: regional governance, regional management, territory, region, regional development.

Черемисина Т.В. СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ «РЕГИОНАЛЬНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ» И «РЕГИОНАЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ» В СИСТЕМЕ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Цель – определение понятий «менеджмент» и «управление», а также выяснение соотношения этих понятий в системе регионального развития.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых по исследуемой проблеме. В процессе работы были использованы общенаучные методы, в частности: методы формальной логики, систематизации и обобщения (для разграничения и соотношения понятий «региональный менеджмент» и «региональное управление» в системе регионального развития, анализа понятий «менеджмент» и «управление», сравнительной характеристики понятий «региональный менеджмент» и «региональное управление»).

Результаты. Установлено, что, хотя понятие «менеджмент» и «управление» близки по значению, термин «управление» намного шире, поскольку применяется к разным видам и сферам человеческой деятельности. Доказано, что понятие «региональное управление» включает в себя понятие «региональный менеджмент». Выявлено, что в настоящее время в управленческой литературе существует тенденция рассматривать «региональное управление» как реализацию функций региональных властей по достижению регионального развития. «Региональный менеджмент» представляет собой систему целенаправленного воздействия на управляемые объекты.

Проведенный сравнительный анализ позволил привести достаточно широкий спектр различий понятий «региональное управление» и «региональный менеджмент». Определено, что процесс регионального управления включает: управление персоналом, управление экологией, управление информацией, маркетинг, финансы и менеджмент (планирование, организация, мотивация, контроль).

Научная новизна. Усовершенствованы приемы оценивания регионального развития на основе результатов сравнительного анализа понятий «менеджмент» и «управление», что позволило разграничить понятия «региональный менеджмент» и «региональное управление».

Практическая значимость. Сформированы научно-методические положения по разграничению понятий «региональный менеджмент» и «региональное управление», приемлемые для использования органами исполнительной власти регионального уровня и органами местного самоуправления.

Ключевые слова: региональное управление, региональный менеджмент, территория, регион, региональное развитие.

УДК [339.9:332.1]:330.341

Антохов А.А.,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії,
менеджменту і адміністрування
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ФОКУСИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛІСТИЧНИХ ВИКЛИКІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Для посилення інтересу до вивчення регіонів у рамках різних наукових дисциплін значну роль зіграла теорія глобалізації: чим більш серйозні позиції в науковому дискурсі займала глобалізація, тим пильнішим ставав погляд учених, звернений до локальних особливостей спільнот у географічному, економічному, політологічному, лінгвістичному, культурологічному аспектах [1, с. 9]. У підсумку, процеси глобалізації і регіоналізації постали суперечливими концептами економічного розвитку. Кожен з них має свої переваги і недоліки. Кожна з моделей зарекомендувала себе як така, що може спричиняти і серйозні загрози, і забезпечувати значний потенціал зростання. Наразі зрозумілим є те, що глобалізація призводить до надмірної залежності від зовнішніх процесів. Періоди кризи і загострення конфліктних ситуацій вводять країну, її економіку та соціум у скрутне становище. Тому філософія ендегенного розвитку, самозабезпечення стає все більш популярною. При цьому не відкидається потреба активних міждержавних контактів у плані соціокультурного, духовного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загострення конфліктної ситуації в Україні, окрім її вирішення, одночасно змушує замислитись про потребу змінами підходів регіонального розвитку. Теоретичні напрацювання у цьому плані у вітчизняній науці стосуються протиставлення переваг регіоналізації до процесів глобалізації і тут вирізняються імена таких дослідників, як Р. Білик, І. Бураковський, О. Гаврилюк, А. Гальчинський, М. Долішній, Д. Лук'яненко, Ю. Пахомова, І. Соколенко, А. Філіпенко, В. Чужиков та ін.

Актуальним на часі є виявлення нових можливостей (фокусів), які можуть отримати регіони в світових масштабах через більш ефективне використання наявних і прихованих ресурсів.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування основних фокусів дослідження глобалістичних викликів розвитку регіонів та їх економіки. Завданнями при цьому постають:

- узагальнення основних фокусів дослідження глобалістичних викликів регіонального розвитку;
- обґрунтування переваг і недоліків глобалізації та регіоналізації з потребою формування нового світо економічного порядку;
- характеристика взаємних детермінацій глобалізації та регіоналізації;
- виявлення функціонально-змістовних зрізів дослідження впливу глобалізації на розвиток регіональної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження глобалістичних викликів регіонального розвитку можна здійснювати у таких основних *фокусах*:

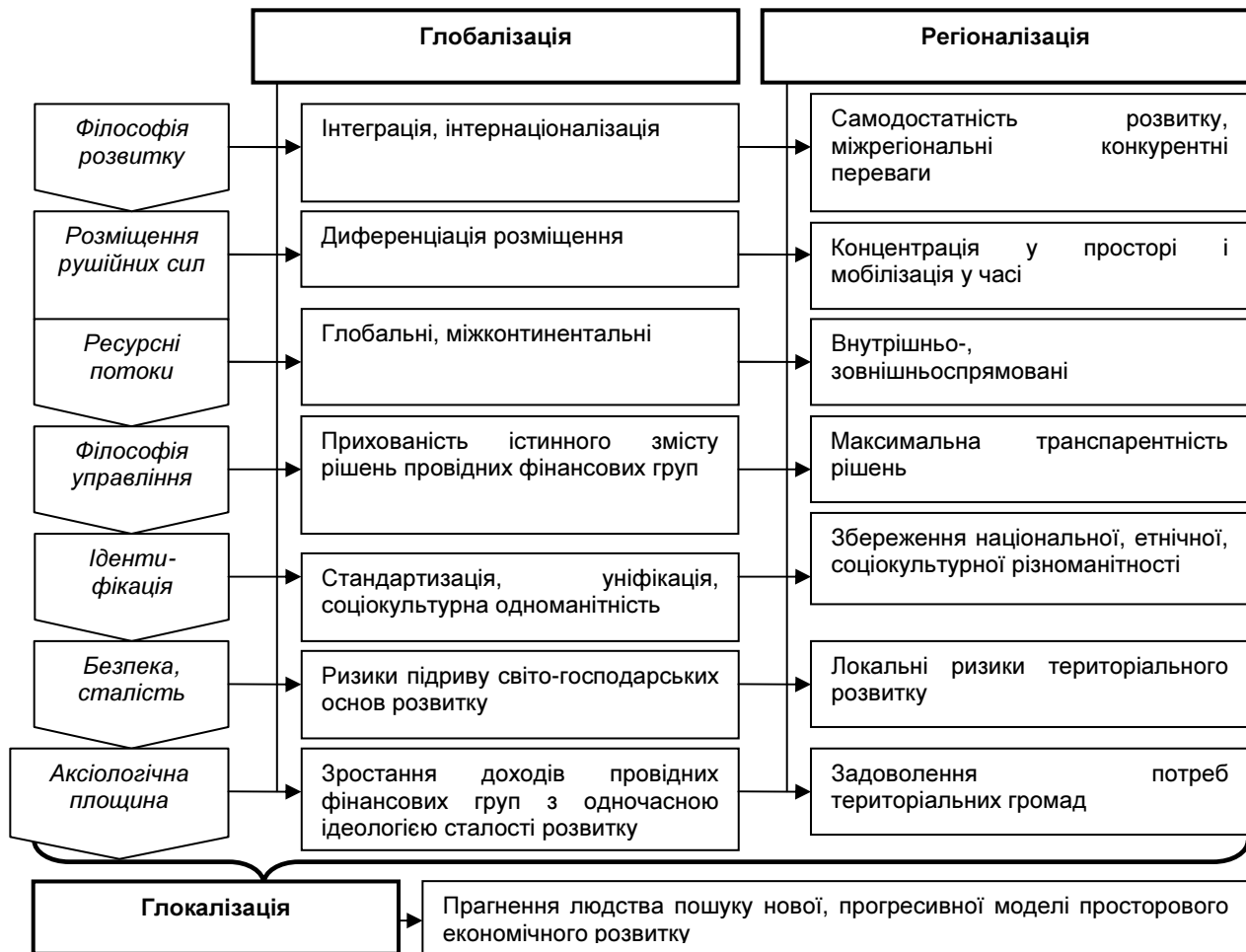
- протиставлення глобалізації і регіоналізації – з пошуком оптимальних моделей при відображенні на якості людського розвитку;
- взаємних факторних детермінацій глобалізації і регіоналізації, причому з більш вираженими впливами першої відносно другої;
- наслідків впливу глобалізації на розвиток регіону – як на цілісну систему чи на окремі її підсистеми (економічну, соціокультурну, працересурсну, освітньо-наукову, інформаційно-комунікаційну).

У науковому дискурсі *протиставлення глобалізації і регіоналізації* вчені зазначають, що регіон нині постає як природна інноваційна сфера в умовах глобалізації; географічна локалізація є великою перевагою при розвитку інноваційної системи, тому що це спрощує комунікації й обмін неявними знаннями між спеціалізованими організаціями; у цьому зв'язку регіональний аспект аналізу економіко-технологічної системи, вивчення її динамічних характеристик може підказати багато чого суттєвого для формування регіональної науково-технологічної та інноваційної політики [2, с. 69]. Тобто розвиток за підходом регіоналізації дає важливу перевагу – можливість концентрації ресурсів у просторі і мобілізації у часі з повним розумінням територіальної специфіки та поточної ситуації.

На рис. 1 відображено умовне розмежування проявів глобалізації і регіоналізації за основними економічними, зовнішньоторговельними, управлінськими, соціокультурними параметрами. З рис. 1 бачимо, що глобалізація пронизує собою не лише економічні процеси, хоча перекопані, що первинно вона виникла і поглиблюється з метою задоволення комерційних інтересів світових економічних агентів.

На наше переконання, головною причиною дискурсу між базовими підходами розвитку людства й економіки є критерії безпеки і сталості. У глобальному контексті змушує до цього досвід системних криз фінансово-економічного характеру. Водночас за цим стоїть ще одна, набагато більш загрозлива криза. Про це пише С. Хоружий: «Глобальна криза набуває нової природи – антропологічної, витоки якої потрібно шукати на антропологічному рівні, в процесах, котрі відбуваються з людиною» [3, с. 37]. З цього випливає, що проблема недосконалості організації світової системи фінансів і торговельно-економічних зв'язків підсилюється кризою сутнісного розвитку людини, її призначення, можливостей, здатності орієнтуватись у насиченому інформаційному просторі та досягати нових рівнів і форм життєдіяльності.

Такі кризові суперечності підсилюються глобальними кризами політико-управлінського типу. Прагнення окремих держав до здобуття гегемонії у світі ускладнює локально-регіональний розвиток залежних економічних систем. Як стверджує І. Валлерстайн, американський соціолог та історик, первісною передумовою виникнення гегемонії є не військова могутність, а досягнення першості у виробництві в світ-економіці; фінальна стадія боротьби за гегемонію (якісне перетворення неринкових переваг у структурно закріплену привілейовану позицію) в остаточному підсумку призводить до вирішального воєнного зіткнення – «тридцятирічної війни», в якій беруть участь всі протидіючі сили по всій земній кулі (основним суперником виникаючого гегемона опиняється держава, що прагне створити загальноєвропейську імперію: Іспанія в XVII ст., Франція у XIX і Німеччина у XX ст.) [4, с. 66-67]. Сьогодні прагнення гегемонії з доступом до стратегічних сировинних ресурсів, політико-інтеграційної визначеності в планетарному масштабі чинить колосальний вплив на можливості розвитку регіонів у межах країн. Така залежність у площині факторної множинності свідчить про недоліки векторності виключної глобалізації та поступової альтернативності до неї моделі глобалізації. Вона супроводжується політикою багатьох країн щодо реальної децентралізації державної влади – адміністративної, політичної, ринкової, фінансової [5]. Бачимо, що економічні процеси відіграють у ній чималу роль. Більше того, на практиці саме з децентралізації системи оподаткування розпочинається реальна децентралізація державного управління.

Рис. 1. Протиставлення глобалізації і регіоналізації як базових підходів до просторового економічного розвитку

Джерело : складено автором

Вивчаючи науковий дискурс щодо переваг, недоліків глобалізації і регіоналізації робимо висновок щодо обґрунтування вченими позиції про взаємну доповнюваність даних процесів. Це зумовлено їх наразі трансформаційними переходами, тобто поступовим відходом від виключної глобалізації до посилення ролі регіонів – окремих у межах країни чи їх об'єднань (як інтеграційних утворень). Вважаємо, що тут потрібно не стільки вивчати взаємодоповнюваність глобалізації і регіоналізації із вираженням у процесі глокалізації, скільки розуміти передумови формування та передбачати наслідки інституціоналізації *нового світоекономічного порядку*. При ньому і глобалізація, і регіоналізація втраять свою поточну актуальність та практичні прояви. Мова йде про формування нового економічного простору. Сьогодні ми спостерігаємо постійне посилення віртуальних зв'язків – через дистанційні форми навчання і зайнятості, світові соціальні мережі. Усе більш явними стають обриси відкритої мережевої економіки або *вікіноміки*. В її основі лежать чотири нові й потужні ідеї – відкритість, піринг, вільний доступ і глобальний характер діяльності [6, с. 4]. Усе більш масовою стає практика поодинокі чи свідомо об'єднуваної інтелектуальної діяльності, замовник якої може бути наперед навіть не визначеним ні за географічним розташуванням, ні за фінансовими характеристиками. Масова віртуалізація інтелектуальної діяльності людини, її споживчої поведінки (купівля-продаж через мережу Інтернет) ведуть до «розмивання» фізичного економічного простору, зміни традиційного його розуміння й функціональної вимірності. Новітній економічний розвиток у просторовому аспекті помітно трансформується і має враховувати процеси різносферної віртуалізації, а державами передбачатись нові способи контролю за ними. Якщо розвиток вікіноміки і надалі буде неконтрольованим, з непередбаченими механізмами оподаткування, інвестування, стимулювання трудових потенціалів розвитку, то людство перейде в еру стихійної віртуальної глобалізації зі складністю ресурсної локалізації й концентрації та відображенням на показниках розвитку конкретного регіону. Важко уявити, що всі особи, які проживають у визначеному регіоні і споживають його блага (у першу чергу послуги об'єктів соціальної інфраструктури) працюють в

економічних системах з часто невизначеними географічними координатами. При таких умовах джерела доходів місцевих бюджетів будуть втрачатись. Тому має розвиватись нова система оподаткування з урахуванням місця проживання і споживання (продажу) продукції, у виробництві котрої бере участь відповідна особа. Суттєвих змін при таких процесах потребує підхід соціального страхування. Загалом це дуже складний процес, який вимагає більшого наукового обґрунтування.

Тобто, за першим фокусом дослідження впливу глобалізації на розвиток регіонів з її протиставленням регіоналізації, формуванням доктрини глокалізації більший акцент має здійснюватись на процеси формування нового світо економічного порядку, розвиток вікіноміки та потребу регулювання таких процесів з метою доступу до джерел фінансування (оподаткування та ін.) задля задоволення соціальних потреб.

Другий фокус дослідження глобалістичних викликів розвитку регіональної економіки – це *взаємна факторна детермінація* глобалізації і регіоналізації, причому з більш вираженими впливами першої відносно другої. Вітчизняна та світова наука у даному контексті розробили чимало підходів. Для нашого дослідження важливо окреслити ті глобалістичні факторні впливи, які визначають нові умови господарювання, ресурсної концентрації і мобілізації. Це можуть бути нові підходи, технології, філософія життєдіяльності. Тобто фактично змінюється інституціональна основа можливостей розвитку, що дає регіонам нові важелі забезпечення сталості, самозабезпеченості, економічного зростання.

Якщо розглядати прикладні аспекти впливу глобалізації на розвиток регіонів, то вони проявляються у:

- додаткових можливостях здобуття конкурентних переваг у світових масштабах;
- ступені залежності від міжнародних ресурсних потоків, політики міжнародних організацій, потужних транснаціональних корпорацій, інших держав;
- потребі інтеграційної політики, у тому числі транскордонного співробітництва;
- рівні міжрегіональної диференціації за показниками розвитку (світова глобалізація багаторазово збільшує конкурентні позиції країни (регіонів) з сильною, ефективною економікою або навпаки – створює нові ризики для країн (регіонів) зі слабкою, вразливою економікою [7, с. 175]);
- зміні інституціонального середовища розвитку, створення спеціальних структур, що обслуговують міжнародні ресурсні переміщення; формування нових цінностей із послабленням психоемоційного зв'язку з середовищем народження і формування людини як особистості («людина без кордонів»);
- стандартизації способу життя, ієрархії цінностей.

Регіоналізація впливає на процеси глобалізації таким чином, що ставить нові вимоги у задоволенні потреб суспільства. Особливо вони визрівають відносно збереження національної ідентичності. Незважаючи на те, спостерігаємо стрімкі прогресивні зміни з формуванням нового світо економічного порядку, доланням лінгвістичних бар'єрів та зростанням частки зайнятості осіб у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Остання професійна категорія не відзначається помітною кваліфікаційно-лінгвістичною відмінністю (мова програмування), що стандартизує вимоги до зайнятих. Тому, незважаючи на прагнення держави і регіонів зберегти національні особливості, слід констатувати поточну незворотність стандартизації інституціонального середовища розвитку людини. Воно буде різнитись лише у залежності від рівня включеності населення у світові економічні та інші процеси. Якщо ж така модель буде зруйнована і, що мало ймовірно, процес регіоналізації усуне глобальні підходи до розвитку, то територіальні особливості інституціонального середовища можуть бути збереженими.

Третій фокус дослідження глобалістичних викликів розвитку регіональної економіки передбачає аналіз наслідків *впливу глобалізації на розвиток регіону* – як на цілісну систему чи на окремі її підсистеми (економічну, соціокультурну, працересурсну, освітньо-наукову, інформаційно-комунікаційну). Ураховуючи дискурси співставлення глобалізації й регіоналізації, особливо загрозливо проявляються глобалістичні впливи на соціокультурну сферу, змушуючи суспільство шукати інші моделі цивілізаційного розвитку. Проте основної уваги все ж вимагають впливи глобалізації на економіку регіонів. Це зумовлено тим, що при різних розуміннях «ядра» формування регіональної суспільної системи у будь-якому разі виділяються економічні процеси. Саме вони формують зацікавленість суб'єктів до локалізації й концентрації ресурсів у визначених просторових масштабах. Тому якщо розглядати впливи глобалізації на регіон, то в першу чергу слід дивитись, яким чином вони відображаються на економічних процесах. Щодо цього у вітчизняній науці зроблені певні напрацювання. Зокрема В. Сіденко вказує на основні модифікації розвитку економіки, які виникли через факторні детермінації в глобальному вимірі [8, с. 22-29]. Більшість наслідків відображаються на підвищенні залежності від економічних систем вищого порядку, потреби узгодженості регулювання ринку задля долання кризових явищ і процесів. Натомість регіон та його економічна система отримують додаткові можливості, ефективність використання яких залежить від рівня його інфраструктурного та інституціонального забезпечення, а також фаховості реалізації механізмів локально-регіонального управління. Така фаховість багато в чому залежить від практики

інтерналізації, що полягає у здатності перетворювати зовнішні негативні детермінації у внутрішні регулятори.

Вплив глобалізації на розвиток економіки як регіональної підсистеми може набувати різних функціонально-змістовних ознак, що відображено на рис. 2.

Рис. 2. Функціонально-змістовні зрізи дослідження впливу глобалізації на розвиток регіональної економіки

Джерело : складено автором

Вважаємо, що слід більшу увагу приділяти дослідженню *глобалістичних викликів* розвитку регіональної економіки в нових конкурентних умовах. Це дасть змогу передбачити можливості подальшого розвитку економіки, механізми її адаптації та нівелювання негативних впливів через інструментарій інтерналізації.

Висновки з проведеного дослідження. У підсумку зазначимо, що глобалістичні виклики розвитку регіональної економіки однозначно спрямовують її в напрямку інтелектуалізації. Сировинно-орієнтований підхід розвитку економіки не забезпечить довгострокового здобуття конкурентних переваг регіону з орієнтацією на перспективну конкурентоспроможність. Більше того, достатня сировинна основа регіону демотивує інтелектуалізацію та схиляє місцеву владу до зловживань у використанні ресурсів. Водночас глобалістичні виклики ставлять регіональну економіку в площину додаткових ризиків. Це вимагає розвитку такої системи регулювання регіональної економіки, яка б орієнтувалась у першу чергу на внутрішні ресурси, проте враховувала ті глобалістичні виклики, які формують нові вимоги і диктують нові тенденції загальноцивілізаційного розвитку.

Бібліографічний список

1. Андрищенко І.А. Теоретические модели изучения региональной культуры: проблема методологии / И.А. Андрищенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». – 2013. – № 3. – Том 24 (65). – С. 9-16.
2. Федулова Л.І. Економіко-технологічний аспект регіональних теорій розвитку / Л.І. Федулова // Економічна теорія : [науковий журнал]. – 2012. – № 1. – С. 65-81.
3. Хоружий С.С. Человек и его три дальних удела. Новая антропология на базе древнего опыта / С.С. Хоружий // Вопросы философии. – 2003. – № 1. – С. 37-52.
4. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
5. Понарина Н.М. Глокализация: общий вектор мирового развития XXI в. / Н.М. Понарина // Теория и практика общественного развития : [Международный научный журнал] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2011/4/fil%D0%BEs%D0%BEfy%D0%B0/ponarina.pdf
6. Осійчук М.С. Глокалізація як чинник модернізації державного управління / М.С. Осійчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10omsmdu.pdf>
7. Бевз І.А. Вплив світових процесів глобалізації на диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів України / І.А. Бевз // Сталій розвиток економіки : [міжнародний науково-виробничий журнал]. – 2013. – № 4. – С. 175-180.

8. Сіденко В. Модифікація світової економіки під впливом новітніх факторів глобальної трансформаційної кризи / В. Сіденко // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 18-31.

References

1. Andriushchenko, I.A. (2013), "Theoretical models for studying regional culture: the problem of methodology", *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Seriya «Filosofiya. Kulturologiya. Politologiya. Sotsiologiya»*, no.3, vol. 24 (65), pp. 9-16.
2. Fedulova, L.I. (2012), "Economic and technological aspects of regional development theories", *Ekonomichna teoriia : [naukovy zhurnal]*, no.1, pp. 65-81.
3. Horuzhiy, S.S. (2003), "A man and his three distant inheritance. New anthropology based on ancient experience", *Voprosy filosofii*, no.1, pp. 37-52.
4. Heiets, V.M. and Semynozhenko, V.P. (2006), *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy* [Innovative perspectives of Ukraine], Konstanta, Kharkiv, 272 p.
5. Ponarina, N.M. "Glocalization: general vector of world development in the twenty-first", *Teoriia i praktika obshchestvennogo razvitiya : [Mezhdunarodnyy nauchnyy zhurnal]*, available at: http://teoriapractica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2011/4/filosofiya/ponarina.pdf (access date November 25, 2014)
6. Osiichuk, M.S. "Glocalization as a factor of modernization of public administration", available at: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/100msmdu.pdf> (access date December 5, 2014)
7. Bevz, I.A. (2013), "The impact of globalization on global disparity socio-economic development of Ukraine", *Stalyi rozvytok ekonomiky : [mizhnarodnyi naukovy-vyrobnychiy zhurnal]*, no.4, pp. 175-180.
8. Sidenko V. (2012), "Modification of the world economy under the influence of new factors of global transformational crisis", *Ekonomika Ukrainy*, no.5, pp. 18-31.

Антохов А.А. ФОКУСИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛІСТИЧНИХ ВИКЛИКІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Мета – наукове обґрунтування основних фокусів дослідження глобалістичних викликів розвитку регіонів та їх економіки.

Методика дослідження. Реалізація мети та завдань наукової роботи здійснена за допомогою наступних методів: системного підходу – при формуванні протиставлення глобалізації і регіоналізації; теоретичного порівняння, узагальнення – при обґрунтуванні впливу глобалізації на розвиток регіональної економіки.

Результати. Визначені та узагальнені основні фокуси дослідження глобалістичних викликів регіонального розвитку. Обґрунтовано, що глобалістичні виклики розвитку регіональної економіки однозначно спрямовують її в напрямку інтелектуалізації. Виділено переваги і недоліки глобалізації та регіоналізації з потребою формування нового світо економічного порядку. Визначено, що сировинно-орієнтований підхід розвитку економіки не забезпечить довгострокового здобуття конкурентних переваг регіону з орієнтацією на перспективну конкурентоспроможність. Виявлено, що достатня сировинна основа регіону демотивує інтелектуалізацію та схиляє місцеву владу до зловживань у використанні ресурсів. Також доведений та описаний вплив глобалізації на розвиток регіональної економіки.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що система регулювання регіональної економіки повинна орієнтуватись у першу чергу на внутрішні ресурси, проте враховувати ті глобалістичні виклики, які формують нові вимоги і диктують нові тенденції загальноцивілізаційного розвитку. Доведено, що подальший розвиток регіональної економіки неможливий без врахування глобалістичних викликів та зростаючої інтелектуалізації суспільства.

Практична значущість. Дане дослідження може використовуватися місцевими органами влади для ефективної побудови програм розвитку регіонів на майбутні періоди. Положення даного дослідження також можуть використовуватися для визначення перспектив розвитку регіонів України.

Ключові слова: глобалізація, регіоналізація, розвиток регіональної економіки, глобалістичні виклики.

Antohov A.A. THE RESEARCH FOCUSES OF GLOBALISTIC CHALLENGES FOR REGIONAL DEVELOPMENT

Purpose is a scientific justification of the main focuses of research globalistic challenges for the development of regions and their economies.

Methodology of research. The implementation of the objectives and tasks of the research work was carried out using the following methods: a systematic approach – in shaping globalization and regionalization opposition; theoretical comparison, generalization – the justification impact of globalization on the development of the regional economy.

Findings. Identified and summarized the main focuses of research globalistic challenges for regional development. It is proved that globalistic challenges for the development of the regional economy definitely send it in the direction of intellectualization. Advantages and disadvantages of globalization and regionalization of the need to form a new worldeconomic order. It is determined that the resource-oriented approach to economic development will not provide long-term competitive advantage of the region with a focus on promising competitiveness. Revealed that sufficient raw material for the region demotivates intellectualization and bows local authorities to abuse in the use of resources. Also proved and described the impact of globalization on the development of the regional economy.

Originality. It is proved that the system of regulation of the regional economy, have focused primarily on internal resources, however, to take into account globalistic challenges that form the new requirements and dictate new trends in civilization development. It is proved that the further development of the regional economy is not possible without globalistic challenges and increasing intellectualization of society.

Practical value. This study can be used by local authorities to effectively build a regional development program for future periods. The provisions of this study can also be used to determine the prospects for development of Ukrainian

regions.

Key words: globalization, regionalization, regional economic development, globalistic challenges.

Антохов А.А. ФОКУСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ГЛОБАЛИСТИЧЕСКИХ ВЫЗОВОВ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Цель – научное обоснование основных фокусов исследования глобалистических вызовов развития регионов и их экономики.

Методика исследования. Реализация целей и задач научной работы осуществлена с помощью следующих методов: системного подхода – при формировании противопоставление глобализации и регионализации; теоретического сравнения, обобщения – при обосновании влияния глобализации на развитие региональной экономики.

Результаты. Определены и обобщены основные фокусы исследования глобалистических вызовов регионального развития. Обосновано, что глобалистические вызовы развития региональной экономики однозначно направляют ее в направлении интеллектуализации. Выделены преимущества и недостатки глобализации и регионализации с необходимостью формирования нового общемирового порядка. Определено, что сырьевое-ориентированный подход развития экономики не обеспечит долгосрочного получения конкурентных преимуществ региона с ориентацией на перспективную конкурентоспособность. Выявлено, что достаточная сырьевая основа региона демотивирует интеллектуализацию и склоняет местные власти к злоупотреблениям в использовании ресурсов. Также доказано и описано влияние глобализации на развитие региональной экономики.

Научная новизна. Обосновано, что система регулирования региональной экономики, должна ориентировалась в первую очередь на внутренние ресурсы, однако учитывать те глобалистические вызовы, которые формируют новые требования и диктуют новые тенденции цивилизационного развития. Доказано, что дальнейшее развитие региональной экономики невозможно без учета глобалистических вызовов и растущей интеллектуализации общества.

Практическая значимость. Данное исследование может использоваться местными органами власти для эффективного построения программ развития регионов на будущие периоды. Положения данного исследования также могут использоваться для определения перспектив развития регионов Украины.

Ключевые слова: глобализация, регионализация, развитие региональной экономики, глобалистические вызовы.

УДК 331.5.024.5

**Бондаревська К.В.,
к.е.н, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці,
Фоменко А.О.,
Дніпропетровська державна фінансова академія**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Постановка проблеми. На сучасному етапі досить гострою є проблема працевлаштування молоді. Особливо це стосується тих молодих фахівців, які щойно отримали освіту і намагаються вперше влаштуватися на роботу. Актуальність теми молодіжної зайнятості обумовлена важливою роллю та функціями молоді в економіці країни. Саме молоді люди, завдяки своїй мобільності, є однією з основних рушійних сил суспільного прогресу та визначення майбутнього держави. У той же час на ринку праці не використовується значна частина трудового потенціалу молоді, яка часто не витримує конкурентної боротьби із представниками старших вікових груп. Розвиток молодіжного сегменту ринку праці характеризується посиленням дисбалансу між попитом і пропозицією праці, зниженням рівня економічної активності молоді, зростанням безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема зайнятості молоді є багатосторонньою та комплексною. Так, теоретичною основою дослідження проблем зайнятості населення є праці таких відомих зарубіжних економістів, як Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, А. Філіпс, А. Оукен та інших. В Україні дослідження проблем ринку праці в цілому та зайнятості зокрема здійснюють: А. Колот, С. Бандур, Д. Богиня, В. Василенко, О. Грішнова, Ю. Краснов, Е. Лібанова, О. Новікова, В. Петюх, М. Прокопенко, Г. Савченко, І. Швець та інші вчені [7; 2]. Результати їх наукових досліджень мають важливе значення для розвитку вітчизняної теорії та практики. Однак пошук дієвих заходів та механізмів розширення сфери зайнятості молоді актуалізує необхідність дослідження цієї проблематики та розробки науково-обґрунтованих рекомендацій.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних проблем зайнятості молоді на вітчизняному ринку праці та обґрунтування можливих шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення соціальної гармонії в країні безпосередньо пов'язано з вирішенням державою найгостріших проблем суспільства – зайнятості населення й підвищення рівня його життя. Зайнятість населення має бути гарантом у забезпеченні кожним працівником свого добробуту, відповідного до трудового вкладу знань і здібностей [1].

Вітчизняний ринок праці можна охарактеризувати значним збільшенням безробіття, зростанням тіньової зайнятості. Проаналізовані дані показують, що особливого значення набуває проблема зайнятості молоді (табл. 1). Невирішені проблеми працевлаштування молоді призводять до зростання безробіття та зниження рівня життя; поширення пасивних (утриманство), нерегламентованих (тіньова зайнятість) і деструктивних (кримінал) моделей поведінки; спонукають до зовнішніх трудових міграцій; спричиняють психологічні зміни (втрата мотивації до праці, зміну структури ціннісних орієнтацій і падіння престижності легальної зайнятості) [4].

Таблиця 1

Динаміка показників зайнятості молоді за 2010-2013 рр.

Показники	2010	2011	2012	2013
Облікова кількість штатних працівників у віці 15–35 років, тис. осіб	3490,1	3452,8	3592,0	3429,8
У % до облікової кількості штатних працівників	31,7	32,0	33,5	33,1
У % до попереднього року	104,8	98,9	104,0	95,5
Відхилення +/-, тис. осіб	159,7	-37,3	139,2	-162,2
З них жінки, тис. осіб	1888,1	1849,4	1921,0	1851,9
У % до облікової кількості жінок	31,2	31,3	32,7	32,5
У % до попереднього року	102,7	98,0	103,9	96,4
Відхилення +/-, тис. осіб	48,9	-38,7	71,6	-69,1

Джерело : побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [3]

Отже, виходячи із цифрових даних, можна зробити висновок, що зайнятість молоді коливається на рівні близько 30%. До того ж, спостерігається щорічне зниження зайнятості молоді, лише у 2012 році порівняно з даними 2011 року показник мав позитивну динаміку. Тому, на нашу думку, забезпечення працевлаштування молоді є однією з найгостріших проблем сучасності в Україні.

Теорія та практика функціонування ринку праці доводить, що передумовою даної проблеми є невідповідність потреб ринку праці у фахівцях із вищою освітою та обсягів їх підготовки, оскільки поширення вищої освіти орієнтується передусім не на потреби економіки, а на необґрунтований попит молоді на певні спеціальності.

Тому можна зробити висновок, що національний ринок праці в Україні характеризується професійно-кваліфікаційним дисбалансом попиту і пропозиції робочої сили.

Зростаючі протиріччя між ринком праці та освітою виникли ще за часів проголошення незалежності України. Попит на ринку праці в основному зростав на представників сфери послуг, які мають визначені, не завжди високі, базові знання наочної форми, практичні навички і певний досвід. У таких умовах здобуття фундаментальної освіти втрачало сенс. Сучасні університети і нові роботодавці почали функціонувати не в режимі кооперації, а в режимі конкуренції [7]. І це значною мірою призводить до ще більшого дисбалансу на вітчизняному ринку праці. Сучасні ВНЗ повинні не змагатися між собою, хто більше підготує спеціалістів, а спрямувати свої зусилля на випуск висококваліфікованих спеціалістів, в яких є нагальна потреба на ринку праці.

Тому принципового значення набуває активна політика щодо зайнятості випускників ВНЗ, важливим напрямом якої є удосконалення системи інформування щодо вакансій, передусім створення інтегрованої бази даних про ринок робочої сили, яка б містила інформацію про потребу підприємства у кадрах за професіями та кваліфікаційними розрядами (структура професій, рівень кваліфікації), а також дані про кількість наявних та необхідних робочих місць за категоріями персоналу [8]. Це призведе до урегулювання конфлікту між роботодавцями і навчальними закладами, поступово відновлюватиметься баланс і зменшуватиметься безробіття серед молоді.

На сьогодні існує необхідність приведення у відповідність фаху, кількості випускників ВНЗ адекватно до потреб та вимог ринку праці. При цьому недостатня увага приділяється відповідності вищої освіти України Європейським стандартам. Крім того, ще й досі не сформовано єдиної точки зору стосовно розуміння поняття «конкурентоспроможність ВНЗ». Аналіз наукової літератури свідчить про те, що досвід західних країн не був належним чином вивчений та не знайшов свого достатнього втілення в системі підготовки фахівців ВНЗ в Україні [5].

Програмою економічних реформ на 2010-2014 роки було передбачено і реформування української освіти. Метою реформи системи освіти було підвищення конкурентоспроможності української освіти, інтеграція системи української освіти в єдиний європейський освітній простір [6]. Для досягнення цієї мети на період реформи уряд поставив такі завдання:

- створити єдиний освітній простір, удосконалити систему управління освітою;

- підвищити якість освіти;
- забезпечити доступність до якісної освіти, спадкоємність рівнів освіти (дошкільної, початкової, середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної, освіти протягом життя);
- підвищити ефективність фінансування освіти.

Основними досягненнями впровадження реформ є введення в дію Закону «Про вищу освіту» нової редакції від 01.07.2014 р. та зменшення кількості навчальних закладів: I-II рівнів акредитації до 478 порівняно з 2009/2010 навчальним роком – 511 навчальних закладів; III-IV рівнів акредитації до 325 в порівнянні відповідно – 350 навчальних закладів. Це пов'язано з удосконаленням системи управління освітою, а саме оптимізацією мережі навчальних закладів з урахуванням демографічних і економічних реалій [3].

Однією з причин незайнятості молоді є також і відсутність достатньої кількості робочих місць на ринку праці в Україні. За даними Державної служби статистики в січні-вересні 2014 року навантаження зареєстрованих безробітних на 10 робочих місць склало близько 79 осіб (табл. 2).

Таблиця 2

Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) за професійними групами у 2013-2014 рр.

Показники	січень – березень 2013 року	січень – березень 2014 року
Усього безробітних, осіб	84	79
у тому числі		
законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	114	124
професіонали	48	53
фахівці	78	83
технічні службовці	186	142
працівники сфери торгівлі та послуг	117	111
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	121	99
кваліфіковані робітники з інструментом	60	58
робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	72	61
робітники найпростіших професій	110	85

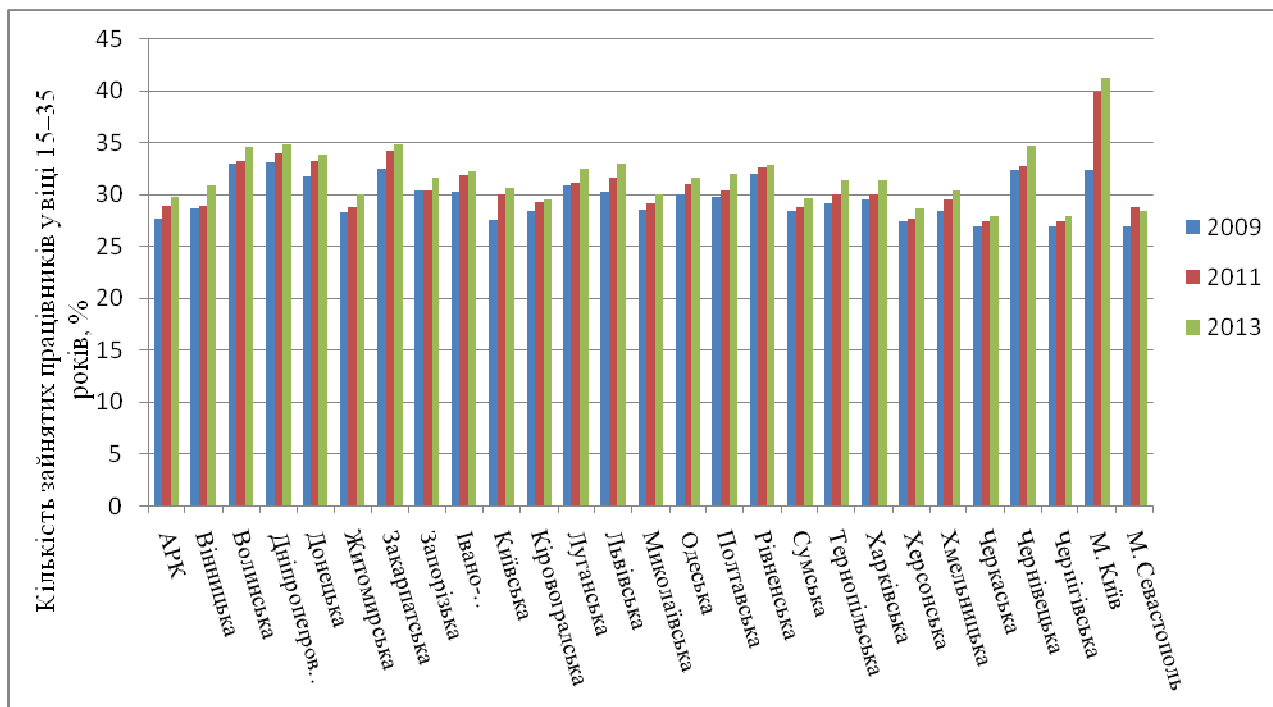
Джерело : побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [3]

Проаналізувавши вищезазначене, можна зробити висновок, що найбільша частка навантаження припадає на такі професійні групи, як: технічні службовці; законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі); працівники сфери торгівлі та послуг; кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства; робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин. Така тенденція склалася через те, що зазначені професійні групи є досить високооплачуваними. Тому державній владі терміново необхідно створювати робочі місця для вищезазначених професійних груп, або надати можливість цим безробітним здобути іншу професію, яка дасть можливість влаштуватися на роботу.

Питання молодіжного безробіття полягає сьогодні не лише у відсутності робочих місць, а також у відсутності між державою, роботодавцями та самими молодими спеціалістами спільної мови. Роботодавці не мотивовані брати на роботу початківців, мотивуючи це відсутністю у них досвіду. Тож цю проблему можна охарактеризувати як одну з найістотніших, що впливають на працевлаштування молоді в Україні.

В цьому питанні важливо знайти компроміс і забезпечити такі умови, щоб роботодавцям було вигідно працевлаштовувати молодих фахівців на своїх підприємствах. Це може бути і система пільг для тих, хто надає перші робочі місця випускникам, і створення нових робочих місць тощо.

Ще одним чинником, що впливає на зайнятість, є регіон проживання. За даними Державної служби статистики України [3], зайнятість молоді в різних регіонах має неоднаковий рівень (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка показників зайнятості молоді за регіонами в 2009 р., 2011 р. та 2013 р.
Джерело : побудовано авторами за даними Державної служби статистики України [3]

Найвищими показниками зайнятості серед молоді характеризується: м. Київ (близько 39%), Волинська (35%), Дніпропетровська (35%), Донецька (34%), Рівненська (33%), Чернівецька (35%) області. Це пояснюється тим, що саме ці області є промисловими центрами України. Наявність значної кількості великих підприємств забезпечує більшу кількість робочих місць для молоді. Щодо Києва, основна частина населення міста є молодь, що мігрує для отримання більш престижної роботи з належною оплатою праці. Найнижчими ж показниками зайнятості молоді характеризуються такі області, як: Черкаська (28%), Чернігівська (28%), Херсонська (29%), м. Севастополь (28%).

Висновки з проведеного дослідження. У результаті дослідження виявлено, що молодіжний сегмент ринку праці – найбільш проблемна частина національного ринку праці. Пріоритетними проблемами щодо зайнятості молоді, які потребують свого вирішення, є:

- подолання дисбалансу на ринку праці, тобто встановлення відповідності між тими, кого випускають ВНЗ, і тими, на кого є попит на ринку праці;
- створення нових робочих місць;
- досягнення порозуміння між державою, роботодавцями та молодими фахівцями.

Отже, можна констатувати, що проблема молодіжного безробіття потребує якнайскорішого вирішення. Боротьба з молодіжним безробіттям, яке породжує соціальну незахищеність і відчуття знедоленості, повинна зробити значний внесок в розвиток економіки України.

Бібліографічний список

1. Бублій М.П. Соціальний захист молоді як однієї з категорій економічно активного населення / М.П. Бублій // Державне будівництво. – 2010. – № 2. – С.1-11.
2. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : [підручник]. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2007. – 559 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Дорошко О.О. Особливості зайнятості молоді в Україні / О.О. Дорошко // Економіка та підприємництво: зб. наук. праць молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана"; відп. ред. С. І. Дем'яненко. – 2008. – Вип. 21. – С. 30–37.
5. Носова О.В. Конкурентоспроможність фахівців вищими навчальними закладами відповідно до вимог ринку праці / О.В. Носова, О.С. Маковоз // Інформаційні технології в освіті. – 2011. – № 9. – С. 99-104.
6. Програма реформ на 2010-2014 роки / Комітет з економічних реформ при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pension.kiev.ua/doc/Programa_reform_FINAL_1.pdf

7. Савченко Г.О. Шляхи підвищення ефективності взаємодії та взаємозв'язку ринків праці та освітніх послуг / Г.О. Савченко, Т.П. Збрицька // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 44. – С. 273-280.

8. Тупичак Л. Ринок праці регіону як головний чинник визначення потреб в освітніх послугах / Л. Тупичак // Науковий вісник «Демократичне самоврядування». – 2013. – № 12. – С. 1-5.

References

1. Bubliy, M. P. (2010), "Social protection of young people as one of the classes of the economically active population", *Derzhavne budivnytstvo*, no.1, pp.1-11.
2. Grishnova, O.A. (2007), *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor Economics and Labor Relations Handbook], textbook, Tovarystvo "Znannia", KOO, Kyiv, Ukraine, 559p.
3. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date December 30, 2014).
4. Doroshko, A.A. (2008), "Features youth employment in Ukraine", *Ekonomika ta pidpriemnytstvo: zbirnyk naukovykh prats molodykh uchenykh ta aspirantiv*, iss.21, pp.30-37.
5. Nosova, A.V. and Makovoz, A.S. (2011), "Competitiveness specialists higher education institutions in accordance with the requirements of the labor market", *Informaciini tehnologii v osviti*, no.9, pp. 99-104.
6. The reform program for 2010-2014, Committee on Economic Reforms under the President of Ukraine, available at: http://www.pension.kiev.ua/doc/Programa_reform_FINAL_1.pdf (access date January 10, 2015).
7. Savchenko, G.A. (2012) "Effective interaction and relationship of labour markets and education", *Visnyk socialno-ekonomichnykh doslidzhen* no.44, pp.273-280.
8. Tupyachak, L. (2013), "Labour market region as a factor in determining the need for educational services", *Naukovyi visnyk "Demokratychnе samovriaduvannia"*, no.12, pp.1-5.

Бондаревська К.В., Фоменко А.О. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОЛОДІЖНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Мета – аналіз молодіжної зайнятості на вітчизняному ринку праці, виявлення основних проблем і шляхів їх вирішення. В процесі дослідження було здійснено обґрунтування практичної значимості ефективної зайнятості молодих фахівців, визначення взаємозв'язку ринку освітніх послуг і ринку праці, характеристика молодіжної політики зайнятості.

Методика дослідження. Для написання статті були використані: порівняльний та економіко-статистичний аналіз – для вивчення проблеми молодіжної зайнятості на вітчизняному ринку праці; метод вивчення монографічних публікацій – для обґрунтування сутнісної характеристики основних проблем і шляхів їх вирішення.

Результати. Окреслено основні проблеми молодіжної зайнятості на вітчизняному ринку праці, основними з яких є дисбаланс попиту і пропозиції на ринку праці, тобто проблема невідповідності потребам ринку праці у фахівцях із вищою освітою обсягам їх підготовки. Виявлено відсутність необхідної кількості робочих місць; проблема відсутності між державою, роботодавцями та самими молодими спеціалістами спільної мови, а також відсутність ефективного механізму працевлаштування випускників ВНЗ на перше робоче місце і небажання роботодавців надавати роботу початківцям, мотивуючи це відсутністю у них досвіду. Запропоновано ряд заходів для подолання виділених проблем.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні ключових напрямів вирішення проблем зайнятості молоді в умовах зростання глобалізаційних тенденцій сучасної економіки.

Практична значущість. Результати дослідження і запропоновані шляхи вирішення проблеми можуть бути використані державою для запобігання молодіжного безробіття. В майбутньому вирішення цієї проблеми може забезпечити підвищення рівня життя молоді, рівня задоволення працею, підвищення мотивації до праці і зниження міграції молодих висококваліфікованих працівників за кордон, що призведе до покращення основних економічних показників в країні.

Ключові слова: молодь, молодіжна зайнятість, безробіття молоді, ринок праці.

Bondarevska K.V., Fomenko A.O. ACTUAL PROBLEMS OF THE YOUTH EMPLOYMENT IN MODERN CONDITIONS

Purpose – the analyze of youth employment in the domestic labour market, the identifying of main problems and its solutions. In the process of the research it was accomplished the justification of practical importance of the effective employment of young professionals, the determination of the relationship in the education market and labour market, the characteristics of youth employment policy.

Methodology of research. For the writing of article it were used the comparative analysis, the economic and statistical analysis, the study of monographic publications and articles.

Findings. As the result of research were designated the main problems of youth employment in the domestic labour market, the main ones is the imbalance of supply and demand in the labour market, that is the mismatch between labour market needs for specialists with higher education scope of their training; the absence of required number of jobs; the problem of absence the common language between the state, employers and young professionals, that is no effective mechanism for employment of graduates in their first job and the reluctance of employers to offer job for beginners, citing their lack of experience. The complex of measures to overcome this problems was proposed.

Originality. Scientific novelty is to justify of the key areas of the employment of young people in a growing globalization trends of the modern economy.

Practical value. Research results and offered ways of decision of the problem may be used by the state for prevention of the youth unemployment. In the future the decision of this problem may provide the increase of standard of living of young people, the contentment level of labour, the increase of motivation to labour and decline of youth's migration of highly qualified workers for the border. On the whole it will lead to increase of the main economic indicators in the country.

Key words: youth, youth employment, youth unemployment, the labour market.

Бондаревская К.В., Фоменко А.А. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МОЛОДЕЖНОЙ ЗАНЯТОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Цель – анализ молодежной занятости на отечественном рынке труда, выявление основных проблем и путей их решения. В процессе исследования было осуществлено обоснование практической значимости эффективной занятости молодых специалистов, определение взаимосвязи рынка образовательных услуг и рынка труда, характеристика молодежной политики занятости.

Методика исследования. Для написания статьи были использованы сравнительный анализ, экономико-статистический анализ, изучение монографических публикаций и статей.

Результаты. В результате исследования были обозначены основные проблемы молодежной занятости на отечественном рынке труда, основными из которых являются диспропорция спроса и предложения на рынке труда, то есть проблема несоответствие потребностям рынка труда количества специалистов с высшим образованием объемам их подготовки; отсутствием необходимого количества рабочих мест; проблема отсутствия между государством, работодателями и самими молодыми специалистами общего языка, то есть отсутствие эффективного механизма трудоустройства выпускников вузов на первое рабочее место и нежелание работодателей предоставлять работу начинающим специалистам, мотивируя это отсутствием у них опыта. Предложен ряд мер по преодолению выделенных проблем.

Научная новизна. Научная новизна заключается в обосновании ключевых направлений решения проблем занятости молодежи в условиях роста глобализационных тенденций современной экономики.

Практическая значимость. Результаты исследования и предложенные пути решения проблемы могут быть использованы государством для предотвращения молодежной безработицы. В будущем решения этой проблемы может обеспечить повышение уровня жизни молодежи, уровня удовлетворенности трудом, повышения мотивации к труду и снижению миграции молодых высококвалифицированных работников за границу, что приведет к повышению основных экономических показателей в стране.

Ключевые слова: молодежь, молодежная занятость, безработица молодежи, рынок труда.

УДК 330.567.28:332

*Ревко А.М.,
к.е.н., асистент кафедри соціальної роботи,
Чернігівський національний технологічний університет*

ОЦІНКА ВПЛИВУ ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА ЯКІСНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Постановка проблеми. Людський потенціал є пріоритетною складовою ендегенного потенціалу, так як людина є першоджерелом ефективного функціонування як територіальних господарських систем, так і суспільства в цілому. Тому виникає об'єктивна потреба в дослідженні процесів якісного розвитку людського потенціалу регіону, оскільки він забезпечує формування ефективного використання та нарощення конкурентних переваг конкретного адміністративно-територіального утворення.

Вагоме значення у формуванні та розвитку людського потенціалу регіону мають доходи і витрати домогосподарств, оскільки вони забезпечують економічну основу відтворення сучасної людини, створюють передумови розвитку людського потенціалу, а також формують рівень життя населення на конкретній території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних вітчизняних науковців теоретико-методологічними питаннями формування, відтворення та розвитку людського потенціалу як регіонів, так і країни в цілому займаються О. І. Амоша, В. П. Антонюк, М. П. Бутко, В. М. Геєць, Н. М. Деева, Ж. В. Дерій, Т. А. Заяць, Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, О. Ф. Новікова, В. В. Онікієнко, У. Я. Садова. Проблемам оплати праці населення регіонів України присвячені праці В. В. Близнюк, Ю. Л. Звягільського, А. М. Колот, І. М. Новак, М. П. Соколик, В. П. Удовиченко та ін. Проте актуальними залишаються проблеми визначення витрат домогосподарств, які впливають на розвиток якісного людського потенціалу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення обсягів та структури витрат, необхідних для повноцінного відтворення людського потенціалу домогосподарств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людський розвиток у цілому полягає в реалізації можливостей кожної людини сповна задіяти свої потенції та прагнення вести здорове, повноцінне та творче життя. Практична реалізація зазначених цілей здійснена за допомогою задіяння максимальних можливостей щодо задоволення матеріальних і духовних потреб людини. У першу чергу – це отримання якісної освіти, медичних послуг, охорона здоров'я та забезпечення гідного і безпечного рівня життя [1, с. 149].

На наше переконання, людський потенціал є локомотивним складником продуктивних сил регіону, оскільки він формується і реалізується за просторовими ознаками. Його слід розуміти як максимальні можливості соціуму, сформовані на відповідній території в результаті системних вкладень у розвиток його продуктивної життєдіяльності. З розвитком людського потенціалу розширюються потреби людини і зростають продуктивні сили, які існують для їх задоволення.

Згідно з концепцією національного багатства, розробленою Світовим банком, ВВП країн використовується на поточне споживання і нагромадження, причому значна частина споживчих витрат (поточні витрати сімей і держави на харчування, одяг, утримання житла, освіти, охорону здоров'я, культуру, дозвілля та інші потреби людей) спрямовується саме на відтворення людського потенціалу, тобто на нагромадження фізичного і духовного багатства країни.

Проте, далеко не всі споживчі витрати, котрі стосуються формування продуктивних здібностей людини, відносяться до процесів відтворення, оскільки значна їх частина забезпечує фізіологічне виживання людини [2, с. 70].

У структурі сукупних витрат домогосподарств України домінантою виступають витрати на продукти харчування та безалкогольні напої. У 2009 році цей показник склав 50,0% сукупних споживчих витрат населення, у 2011 році даний показник збільшився до 51,3%, а в 2013 році – до 55,6% [3, с. 129; 4, с. 129; 5, с. 137]. Для порівняння, на продукти харчування в США спрямовується 10 % сімейних бюджетів, країнах ЄС – 15 %, у Великобританії – 11,5 %, у Греції – 21,1 %, у Польщі – 30 %.

Отже, рівень витрат населення України має ірраціональну структуру та свідчить про низьку платоспроможність громадян, оскільки в середньому одне домогосподарство нині понад 50% сукупних витрат спрямовує на харчування. Натомість неспоживчі сукупні витрати, які є головним джерелом інвестицій у людський потенціал, складають лише близько десятої частини сукупних витрат. Така структура споживчих сукупних витрат не забезпечує нормальне відтворення людського потенціалу, оскільки вона не капіталізується [6, с. 174].

Внаслідок низької споживчої культури суспільства в цілому структура споживання викривлена в бік харчування за рахунок мінімізації непродовольчої складової, насамперед, соціально-культурної:

- надто високі витрати на товари продовольчої групи (відносні та подекуди абсолютні), до того ж, не підкріплені якісними характеристиками харчового раціону;
- обмеженість у споживанні непродовольчих товарів та послуг;
- практично повна відмова від послуг та товарів соціально-культурної сфери, натомість активне витрачання вільних коштів на розваги в кафе і ресторанах;
- обмежене інвестування в розвиток незалежно від рівня добробуту. Лише на вищу освіту питома вага витрат зростає відповідно до рівня добробуту домогосподарства;
- незначні заощадження та серйозні кредитні зобов'язання по товарах тривалого користування [7, с. 202].

Слід зазначити, що не всі поточні витрати населення, які йдуть на задоволення його основних потреб, формують якісний розвиток людського потенціалу. Такі витрати, в першу чергу, забезпечують існування людини і далеко не всі впливають на нарощування її якісних характеристик.

Перш за все необхідно обґрунтувати, які саме витрати на рівні домогосподарств слід розглядати як інвестиції в людський потенціал. На нашу думку, до витрат, пов'язаних із якісним розвитком людського потенціалу, слід віднести витрати на освіту, професійну підготовку, підтримку і зміцнення здоров'я, культурний розвиток та формування інших інтелектуальних рис усього населення.

Основним мірилом інвестиційного ресурсу населення, на наш погляд, є витрати домогосподарств, які спрямовані в будівництво, придбання товарів тривалого користування, а також заощадження. Саме останні є головним джерелом якісного розвитку людського потенціалу на рівні домогосподарств. Наявність у населення вільних коштів, які вони можуть спрямувати на заощадження в тій чи іншій формі (депозити в банках, придбання цінних паперів) або купівлю нерухомості є важливою характеристикою рівня добробуту в країні, оскільки робити заощадження або купувати нерухомість може собі дозволити лише та частина населення, яка задовольнила свої базові потреби.

З метою визначення обсягів та структури витрат, необхідних для повноцінного відтворення людського потенціалу домогосподарств, нами протягом 2014 року було проведено емпіричне дослідження.

У дослідженні взяли участь працівники різних сфер економічної діяльності Чернігівської області, зокрема: промисловості, торгівлі, транспорту та зв'язку, фінансової діяльності, освіти, охорони здоров'я, надання комунальних та індивідуальних послуг, сільського господарства, а також студентська молодь. Загальний обсяг респондентів склав 375 чол.

Основним методичним інструментом дослідження обсягів витрат домогосподарств Чернігівського регіону виступила розроблена нами анкета, яка включала такі 4 основні параметри (і, відповідно, блоків питань):

1. Розмір домогосподарства. Індикатором даного параметру є кількість осіб (разом із респондентом), які спільно проживають в одному житловому приміщенні, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти.

Формування та розвиток людського потенціалу відбувається на рівні домогосподарств, оскільки здібності людини закладаються в сім'ї. Можливість родини розвивати потенціал кожного з членів сім'ї залежить, у перш чергу, від матеріального становища домогосподарства, від наявності в родині дітей віком до 23 років, які, як правило, перебувають на утриманні батьків, а також від обсягу самого домогосподарства.

Результати емпіричного дослідження показали, що майже у третини опитаних (34 % або 127 чол.) обсяг домогосподарства складає 3 особи, у 27 % – 4 особи, а у 21 % – 2 особи.

У більшості працівників усіх сфер економічної діяльності заробітна плата є домінуючим джерелом доходів (57% усіх опитаних). Як показали результати нашого дослідження, у сільському господарстві 86% респондентів зазначили, що основним джерелом доходів є заробітна плата, у промисловості – 84%, у сфері надання комунальних та індивідуальних послуг – 76%, в охороні здоров'я – 75%, в освіті – 57%, у сфері діяльності транспорту та зв'язку – 56%, у сфері фінансової діяльності – 36%, у молоді цей показник становить 33%. Однак у сфері торгівлі головним джерелом матеріальних доходів є заробітна плата і доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості (у 38% опитаних).

Результати опитування підтверджують, що заробітна плата виступає головною детермінантою відтворення людського потенціалу.

2. Структура витрат домогосподарства. Другий блок запитань мав з'ясувати, на які товари та послуги вистачає доходів родини респондента. Дозволялося вибрати декілька варіантів відповідей.

За результатами дослідження 21 % опитаних (або 78 чол.) зазначили, що доходів їхньої родини вистачає на харчування, одяг та взуття, житлово-комунальні послуги, ліки та медичні послуги; 18 % (або 69 чол.) респондентів зазначили, що їхніх доходів вистачає на харчування, одяг та взуття, житлово-комунальні послуги; 16 % (60 чол.) працівників різних сфер економічної діяльності стверджують, що доходів їхніх родини вистачає лише на харчування та житлово-комунальні послуги.

Отже, можна стверджувати, що існуючий рівень заробітної плати як головного джерела доходів домогосподарств більшості працівників Чернігівського регіону не забезпечує навіть просте відтворення робочої сили.

3. У третьому блоці питань анкети було запропоновано зазначити обсяг витрат, необхідний респонденту та його родині для розширеного відтворення потенціалу. До витрат на розширене відтворення людини відносяться поточні витрати сімей на харчування, одяг, утримання житла, а також на освіту, культуру та охорону здоров'я.

Індикаторами даного параметру є:

– обсяги витрат, які необхідні родині респондента для задоволення відповідних потреб (ремонт житла, придбання товарів тривалого користування, для оплати освітніх послуг, відпочинку та туризму) на рік;

– обсяги витрат, які необхідні родині респондента для задоволення відповідних потреб (на харчування, на одяг та взуття, для оплати житлово-комунальних послуг, для оплати ліків та медичних послуг, для відвідання театрів, музеїв, концертів, спортивних секцій, для оплати транспортних послуг та для оплати послуг зв'язку) на місяць.

Емпіричне дослідження дозволило виявити найбільш значимі, на думку респондентів, витрати для відтворення людського потенціалу. Максимальну суму коштів на рік (понад 10 000 грн.) майже третина (30 % або 111 чол.) опитаних бажає витрачати на ремонт житлової площі та придбання меблів. На місяць найбільшу суму коштів (понад 3000 грн.) на харчування бажає направляти 38 % (або 142 чол.) респондентів, серед яких найбільшу частку складають працівники діяльності транспорту та зв'язку (27%), сільського господарства (16%), торгівлі (12%).

У проведеному нами дослідженні також було виявлено, що більшість опитаних (31 % або 115 осіб) для придбання товарів тривалого користування (пральної машини, телевізора, холодильника та ін.), які, на наше переконання, є основним мірилом інвестиційного ресурсу населення, потребують на рік одну із запропонованих мінімальних сум коштів (від 2001 до 4000 грн.).

Важливо відмітити, що лише 17 % (64 чол.) респондентів бажають направляти максимально можливу суму витрат для оплати освітніх послуг і більше половини опитаних (57 % або 214 осіб) вважають, що вони не потребують значної суми коштів для оплати освітніх послуг або взагалі не планують навчатись.

На відвідання театрів, музеїв, концертів, спортивних секцій 46 % опитаних вважають за достатнє витрачати на родину щомісяця лише до 200 грн. З них 18% - працівники транспортної сфери; 16 % – працівники фінансової сфери та сільського господарства. Однак 30% опитаних освітян на зазначене направлення бажають витрачати максимально зазначену в анкеті суму коштів (понад 400 грн. на місяць).

Той факт, що більша частина опитаних розуміє під витратами на повноцінне відтворення людського потенціалу перш за все витрати на харчування, одяг та взуття і майже не надають ніякого значення таким важливим напрямкам, як витрати для оплати освітніх послуг, на відвідання театрів, музеїв, концертів, спортивних секцій, для оплати медичних послуг говорить про те, що значна частина населення має викривлене уявлення про людський потенціал і можливості та шляхи його якісного розвитку.

Думку більшості респондентів, що детермінантою людського розвитку є не стільки задоволення культурних потреб, скільки фізіологічних, ми вважаємо хибною. На наше переконання, інвестиціями в людський потенціал слід вважати витрати на підтримку та зміцнення здоров'я, отримання якісної освіти, професійної підготовки, поліпшення рівня культури, оскільки освіта робить людей більш продуктивними, а охорона здоров'я зберігає інвестиції в освіту і дає можливість відтворювати людський потенціал.

4. Метою останнього блоку запитань анкети про суб'єктивний економічний статус родини було здійснення самооцінки респондентами матеріального добробуту своєї родини. Індикаторами даного параметру були: 1) суб'єктивна оцінка ступеня задоволення споживчих інтересів, для визначення яких використовувалось питання: «В якій мірі матеріальні доходи Вашої родини задовольняють її потреби?». У дослідженні пропонувалось сім варіантів відповідей; 2) оцінка рівня матеріального добробуту сім'ї в теперішній час, для визначення якого було запропоновано питання: «Дайте оцінку матеріальному рівню Вашої сім'ї в теперішній час». Відповідь на це питання могла бути оцінена за 7-бальною цифровою шкалою від «Дуже низький» (1 бал) до «Дуже високий» (7 балів); 3) бажаний розмір щомісячного доходу, який хотів би мати респондент у теперішній час та якого б вистачало для розширеного відтворення його потенціалу.

Слід відмітити, що суб'єктивна оцінка ступеня задоволення споживчих інтересів працівників різних сфер економічної діяльності мала нерівномірну структуру. Більшість респондентів (20 % або 76 чол.) вважають, що матеріальні доходи їхніх родини приблизно наполовину задовольняють їхні потреби і лише у 2 % опитаних наявні матеріальні доходи повністю задовольняють їхні потреби. Повністю не задовольняють потреби матеріальні доходи у 18 % опитаних, з них 28 % – це працівники такої сфери економічної діяльності, як діяльність транспорту та зв'язку, 19 % – сільське господарство, 12 % – промисловість, 10 % – сфера надання комунальних та індивідуальних послуг, а також освітяни.

Ще одним емпіричним доказом невідповідності розміру доходів домогосподарств їхнім потребам є те, що 35 % (або 130 чол.) опитаних матеріальний рівень своєї сім'ї оцінюють «скоріше низький, ніж високий» (3 бали).

У цілому, 23 % (88 чол.) респондентів визначили рівень матеріального добробуту своєї родини в теперішній час як «низький» (2 бали). Результати, представлені у табл. 1, свідчать, що у вибірці домінують респонденти, які мають невисокий рівень майнового (або економічного) статусу.

На основі визначення прогнозованого розміру щомісячного доходу, який би забезпечував розширене відтворення людського потенціалу, здійснювалась оцінка необхідної для цих цілей величини заробітної плати.

Таблиця 1

**Рівень матеріального добробуту працівників різних сфер економічної діяльності
Чернігівської області (від 1 – «Дуже низький» до 7 – «Дуже високий»), %**

	освіта	охорона здоров'я	торгівля	надання комунальних та інших послуг	діяльність транспорту та зв'язку	фінансова діяльність	промисловість	сільське господарство
1 – «дуже низький»	5	10	8	11	18	0	0	20
2 – «низький»	16	55	10	16	31	0	47	30
3 – «скоріше низький, ніж високий»	51	35	26	63	36	31	31	25
4 – «середній»	24	0	33	10	12	44	19	23
5 – «скоріше високий, ніж низький»	4	0	13	0	3	17	3	2
6 – «високий»	0	0	10	0	0	8	0	0
7 – «дуже високий»	0	0	0	0	0	0	0	0

Джерело : розроблено автором

Було виявлено, що 34 % (або 128 чол.) респондентів вважають, що щомісячний дохід розміром до 5000 грн. забезпечить їх повноцінне відтворення потенціалу, з них 80 % працівників такої сфери економічної діяльності, як охорона здоров'я (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл рівня бажаного щомісячного доходу респондентів, необхідного для повноцінного відтворення потенціалу

	Всього опитаних, %	У тому числі в сферах економічної діяльності, %							
		освіта	охорона здоров'я	торгівля	надання комунальних та інших послуг	діяльність транспорту та зв'язку	фінансова діяльність	промисловість	сільське господарство
до 5 тис. грн.	34	30	80	10	47	26	75	9	27
від 6 до 10 тис. грн.	50	54	20	44	47	66	25	56	53
від 11 до 15 тис. грн.	9	11	-	26	-	4	-	16	16
понад 15 тис. грн.	7	5	-	20	6	4	-	19	4

Джерело : розроблено автором

Слід відмітити, що для повноцінного відтворення свого потенціалу більшість опитаних (50 % або 187 чол.) бажають отримувати заробітну плату щомісяця у розмірі до 10000 грн., з них найбільшу питому вагу складають працівники діяльності транспорту та зв'язку (66%), промисловості (56%), освітні (54%) та сільського господарства (53%).

Професор Звягільський Ю. Л. у своєму дослідженні довів, що заробіток кожного працюючого члена сім'ї у Донецькому регіоні, необхідний для забезпечення розширеного відтворення, повинен становити 11419,48 грн./міс.

Рівень вартості робочої сили й відповідна йому заробітна плата значно перевищують рівень зарплат, що склався в українській економіці. Зокрема, у I півріччі 2013 року він був в 3,6 рази вище середньомісячної заробітної плати (3181 грн.). При цьому даний рівень не такий високий, як здається на перший погляд (1429 дол. за курсом НБУ станом на I півріччя 2013 року). Він усього в 2 рази перевищує середній рівень в Росії і зовсім не на багато – у наших найближчих сусідів (Болгарії, Румунії та Польщі) [8, с. 83-84].

Таким чином, на основі даних соціологічного опитування можна стверджувати, що існуючого рівня заробітної плати працівників різних сфер економічної діяльності як основного джерела доходів домогосподарств Чернігівського регіону не вистачає не тільки на розвиток потенціалу працівника, а навіть на елементарні засоби існування.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження структури сукупних витрат домогосподарств України дає підстави для висновку про обмежені фінансові можливості домогосподарств та наявність викривленого уявлення населення про людський потенціал і можливості та шляхи його якісного розвитку.

Збільшення інвестицій у людський потенціал можливе шляхом суттєвого підвищення рівня доходів населення, стимулювання витрат домогосподарств на освіту, охорону здоров'я, соціальний та культурний розвиток.

До того ж, сучасний стан людського потенціалу потребує розробки Концепції збереження людського потенціалу регіону, головною ідеєю якої має бути визнання якісного розвитку людського потенціалу в програмних документах як основного ресурсу сталого розвитку регіону та держави.

Бібліографічний список

1. Butko M. Wages as a determinant of human reproduction / M. Butko, A. Revko // Zeszyty naukowe Podkarpacka Szkoła Wyższa im. bł. ks. Władysława Findysza w Jaśle. – 2013. – Zeszyt 10. – pp. 148-157.
2. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку : [монографія] / В.П. Антонюк. – Донецьк : НАН України, Інститут економіки промисловості, 2007. – 348 с.
3. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 році : [статистичний збірник]. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – Ч. 1. – 368 с.
4. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році : [статистичний збірник]. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – Ч.1. – 368 с.
5. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2013 році : [статистичний збірник]. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – Ч. 1. – 380 с.

6. Ревко А.М. Заробітна плата як інвестиційний ресурс розвитку людського потенціалу регіонів / А.М. Ревко // Наука молода : [зб. наук. пр. Терноп. нац. екон. ун-ту]. – Т. : Економічна думка, 2013. – № 20. – С. 168-176.

7. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки : [колективна монографія] / [Лібанова Е.М., Макарова О.В., Курило І.О. та ін. ; за ред. Е.М. Лібанової]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 320 с.

8. Звягильский Е.Л. Уровень заработной платы – индикатор эффективности программы экономических реформ / Е.Л. Звягильский // Экономика Украины. – 2013. – № 9 (614). – С. 73-84.

References

1. Butko, M. and Revko, A. (2013), "Wages as a determinant of human reproduction", *Zeszyty naukowe Podkarpacka Szkoła Wyższa im. bł. ks. Władysława Findysza w Jaśle*, no. 10, pp. 148-157.

2. Antoniuk, V.P. (2007), *Formuvannia ta vykorystannia liudskoho kapitalu v Ukraini: sotsialno-ekonomichna otsinka ta zabezpechennia rozvytku* [The formation and use of human capital in Ukraine: the socio-economic assessment and provision of development], monograph, Instytut ekonomiky promyslovosti, NAN Ukrainy, Donetsk, 348 p.

3. *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2010 rotsi* [Costs and resources of households in Ukraine in 2010], (2011), statystychnyi zbirnyk, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, part 1, 368 p.

4. *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2011 rotsi* [Costs and resources of households in Ukraine in 2011], (2012), statystychnyi zbirnyk, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, part 1, 368 p.

5. *Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2013 rotsi* [Costs and resources of households in Ukraine in 2013], (2014), statystychnyi zbirnyk, Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, part 1, 380 p.

6. Revko, A.M. (2013), "Wages as investment resource of human development regions", *Nauka moloda : zb. nauk. pr. Ternop. nats. ekon. un-tu*, Ekonomichna dumka, Ternopil, no. 20, pp. 168-176.

7. Libanova, E.M., Makarova, O.V., Kurylo, I.O. et al. (2012), *Liudskyi rozvytok v Ukraini: sotsialni ta demohrafichni chynnyky modernizatsii natsionalnoi ekonomiky* [Human development in Ukraine: social and demographic factors modernization of the national economy], monograph, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Київ, 320с.

8. Zviagilskiy, E.L. (2013), "Wage levels – an indicator of the efficiency of the economic reform program", *Ekonomika Ukrainy*, no.9 (614), pp. 73-84.

Ревко А.М. ОЦІНКА ВПЛИВУ ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА ЯКІСНИЙ РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Мета – визначення обсягів та структури витрат, необхідних для повноцінного відтворення людського потенціалу домогосподарств.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові і спеціальні методи економічних досліджень, а саме: сценарний метод – для визначення обсягів та структури витрат, необхідних для повноцінного відтворення людського потенціалу працівників різних сфер економічної діяльності; прогнозування – для визначення прогнозованого розміру середньомісячної заробітної плати, який би забезпечував розширене відтворення людського потенціалу та інші.

Результати. Соціологічне дослідження підтвердило наукову гіпотезу, що саме реальну оплату праці більшість працюючих у різних сферах економічної діяльності вважають інвестиційним ресурсом розвитку продуктивних сил регіону. Збільшення інвестицій у людський потенціал можливе шляхом суттєвого підвищення рівня доходів населення, стимулювання витрат домогосподарств на освіту, охорону здоров'я, соціальний та культурний розвиток.

Наукова новизна. Досліджено вплив витрат домогосподарств на якісне удосконалення людського потенціалу як визначального чинника соціально-економічного розвитку держави та її регіонів. Встановлено, що основним мірилом інвестиційного ресурсу населення є витрати домогосподарств, які спрямовані в будівництво, придбання товарів тривалого користування, а також заощадження. Саме останні є головним джерелом якісного розвитку людського потенціалу на рівні домогосподарств.

Практична значущість. Одержані результати дослідження можуть бути використані при прогнозуванні та програмуванні стратегії розвитку регіонів, реалізації окремих соціально-економічних проектів.

Ключові слова: витрати, людський потенціал, домогосподарство, якісний розвиток людського потенціалу, заробітна плата.

Revko A.N. ASSESSMENT OF THE INFLUENCE HOUSEHOLD EXPENDITURE ON DEVELOPMENT OF QUALITY OF THE HUMAN POTENTIAL OF REGION

Purpose – determination of the volume and structure of expenditures needs for complete reproduction of the human potential households.

Methodology of research. During research have been used scientific and special methods of economic research, such as: the scenario method – to determine of the volume and structure of the expenditures needs for complete reproduction of the human potential of workers in different spheres of economic activity; forecasting – for determining the size of the average wage, which would provide the expanded reproduction of human potential and others.

Findings. Sociological research has confirmed the scientific hypothesis that most workers in different spheres of economic activity consider the real wage as an investment resource for the development of the productive forces of the region. Increase investment in human potential is possible by a significant rise the level of incomes, stimulate household expenditures on education, health, social and cultural development.

Originality. The impact of expenditure of the household on the qualitative improvement of human potential as a determining factor social and economic development of the state and its regions examines. It was found that the basic criterion of investment resources of the population are household expenditures, which are aimed on building, purchase of durable goods, as well as savings. Exactly the latest is the main source of development of the qualitative human potential at the household level.

Practical value. The results of research can be used at forecasting and programming strategy of the regional development, realization of separate socio-economic projects.

Key words: expenditures, human potential, household, qualitative development of human potential, wages.

Ревко А.Н. ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ РАСХОДОВ ДОМОХОЗЯЙСТВ НА КАЧЕСТВЕННОЕ РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНА

Цель – определение объемов и структуры расходов, необходимых для полноценного воспроизводства человеческого потенциала домохозяйств.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные и специальные методы экономических исследований, а именно: сценарный метод – для определения объемов и структуры расходов, необходимых для полноценного воспроизводства человеческого потенциала работников различных сфер экономической деятельности; прогнозирования – для определения прогнозируемого размера среднемесячной заработной платы, который бы обеспечивал расширенное воспроизводство человеческого потенциала и другие.

Результаты. Социологическое исследование подтвердило научную гипотезу, что именно реальную оплату труда большинство работающих в различных сферах экономической деятельности считают инвестиционным ресурсом развития производительных сил региона. Увеличение инвестиций в человеческий потенциал возможно путем существенного повышения уровня доходов населения, стимулирование расходов домохозяйств на образование, здравоохранение, социальное и культурное развитие.

Научная новизна. Исследовано влияние расходов домохозяйств на качественное усовершенствование человеческого потенциала как определяющего фактора социально-экономического развития государства и его регионов. Установлено, что основным мерилом инвестиционного ресурса населения являются расходы домохозяйств, которые направлены в строительство, приобретение товаров длительного пользования, а также сбережения. Именно последние являются главным источником качественного развития человеческого потенциала на уровне домохозяйств.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы при прогнозировании и программировании стратегии развития регионов, реализации отдельных социально-экономических проектов.

Ключевые слова: расходы, человеческий потенциал, домохозяйство, качественное развитие человеческого потенциала, заработная плата.

УДК 314.114:332.1

Шніцер І.Р.¹,
здобувач,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВПЛИВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ДЕМОГРАФІЧНИЙ СТАН ТА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Постановка проблеми. Стан здоров'я та демографічні характеристики населення України продовжують залишатися надзвичайно складними і такими, що загрожують національній безпеці держави. За станом здоров'я громадян Україна посідає одне з найнижчих рейтингових місць у Європейському регіоні.

У Проекті рекомендацій парламентських слухань на тему: «Сучасний стан, шляхи і перспективи реформи у сфері охорони здоров'я України» вказано, що від 12 до 14 млн. жителів країни хворіють на

¹ Науковий керівник – Пітюлич М.І., д.е.н., професор

серцево-судинні хвороби, понад 1 млн. українців страждають від онкологічних захворювань, ще більш як 1 млн. 100 тис. осіб хворіють на цукровий діабет, при цьому майже 200 тис. з них є інсулінозалежними [1].

Україна продовжує вести сумне лідерство у Європі за рівнями захворюваності на ВІЛ-інфекцію та туберкульоз.

Смертність в Україні складає 15,2 на 1000 населення проти 6,7 в країнах-членах ЄС [1].

Щорічно в Україні помирає понад 700 тис. громадян, третина з яких – це люди працездатного і репродуктивного віку. При цьому смертність від серцево-судинних захворювань є однією з найвищих у світі та становить близько 64% у структурі загальної смертності, а смертність від онкологічних захворювань – 13%. Фактично ці два класи хвороб визначають майже 80% щорічних втрат населення країни.

Безумовно, це визначається багатьма факторами, головними серед яких є: складна економічна і політична ситуація в державі; нижчий, порівняно з розвинутими країнами Європи, рівень добробуту населення; складна екологічна ситуація; недотримання українцями здорового способу життя і значне поширення серед них, особливо молоді, шкідливих звичок; низька якість медичного обслуговування та нерівність громадян у доступі до послуг охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гострота проблеми обумовила появу значної кількості наукових розробок у сфері охорони здоров'я. Зокрема, дослідженню теоретичних засад охорони здоров'я, її правової бази присвячено роботи А. Акоюна, В. Баранова, В. Бірюкова, В. Бойкова, Ю. Жиленка, М. Кузьменка, Є. Кузнєцова, Б. Райзберга, Ф. Філі, І. Шеймана та ін.; забезпеченню медичних закладів матеріальними та кадровими ресурсами – В. Журавля, В. Куценко, С. Крюкова, В. Лехан, С. Шевчука; механізмам фінансування закладів охорони здоров'я – В. Андрущенка, Т. Большакової, А. Вялкова, М. Дейкуна, С. Кондратюка, П. Кузнєцова, Р. Хальфіна, І. Шеймана, С. Шишкіна та ін. Разом з тим, незважаючи на велику кількість досліджень, ще не всі питання і проблеми є вирішеними, а тому є актуальними і потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення аналізу показників захворюваності, тривалості життя, смертності населення в Україні і Закарпатській області зокрема та визначення факторів, що впливають на незадовільну динаміку демографічних процесів та стан здоров'я населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Медико-демографічним процесам у регіоні та результатам функціонування закладів охорони здоров'я притаманна динамічність, яка супроводжується зростанням захворюваності та смертності населення, скороченням кількості медичних установ й медичного персоналу, зміною структури поширеності хвороб, продовженням тривалості життя тощо. Враховуючи це, їх аналіз можна здійснювати із використанням математичного інструментарію для аналізу рядів динаміки, що є сукупністю значень статистичних показників. Зокрема із застосуванням узагальнюючих показників інтенсивності та швидкості зміни рядів динаміки, таких як [2, с. 130]:

1. середній абсолютний приріст:

$$\Delta \bar{y} = \frac{y_n - y_1}{n - 1} \quad (1)$$

де y_1, y_n – відповідно перший та останній член динамічного ряду;

n – кількість членів динамічного ряду.

2. середній темп зміни:

$$\bar{T}^z = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}} \times 100\% \quad (2)$$

3. середній темп приросту (зменшення):

$$\bar{T}^{pr} = \bar{T}^z - 100\% \quad (3)$$

Однак, визначити наскільки позитивними чи негативними є зміни у їх динаміці неможливо без еталону, за який можна взяти середні зміни по Україні.

При вивченні особливостей функціонування закладів охорони здоров'я у контексті поглиблення їх впливу на демографічний стан та здоров'я населення регіону на перше місце виходить аналіз процесів підтримки або збільшення чисельності й структури населення. Суспільні перетворення в Україні, суттєво позначили на демографічній ситуації в країні та її регіонах, про що свідчать показники зміни чисельності населення та процесу його відтворення (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка демографічних змін в Україні та Закарпатській області
за 2010-2013 рр.

Показник	2010	2013	Середній абсолютний приріст	Середній темп зміни, %	Середній темп приросту (зменшення), %
Україна					
Чисельність наявного населення; середня за рік, тис. осіб	4870,7	45309,2	-187,2	99,8	-0,2
Кількість померлих, на 100 тис. населення	1171,1	1076,3	-31,6	98,6	-1,4
Природний приріст, на 1000 осіб наявного населення	-4,4	-3,5	0,3	96,3	-3,7
Очікувана тривалість життя при народженні, років	70,44	71,37	0,3	100,2	0,2
Сумарний коефіцієнт народжуваності; на одну жінку	1,445	1,506	0,02	100,7	0,7
Закарпатська область					
Чисельність наявного населення; середня за рік, тис. осіб	1244,8	1254,4	3,2	100,1	0,1
Кількість померлих, на 100 тис. населення	1217,7	1160,0	-19,2	99,2	-0,8
Природний приріст, на 1000 осіб наявного населення	2,7	2,9	0,1	101,2	1,2
Очікувана тривалість життя при народженні, років	70,84	71,02	0,1	100,0	0,0
Сумарний коефіцієнт народжуваності; на одну жінку	1,828	1,926	0,03	100,9	0,9

Джерело : сформовано та розраховано за [3; 4, с. 28, 55, 67-70, 260; 5, с. 25, 50, 52, 63, 411].

За роки незалежності чисельність населення в Україні щороку скорочувалася, тільки за останні чотири роки цей показник зменшувався в середньому на 187,2 тис. осіб за рік або на 0,2%. На противагу такій негативній динаміці у Закарпатській області з 2008 р. спостерігається зростання чисельності наявного населення, зокрема з 2010 р. в середньому на 3,2 тис. осіб. щороку або на 0,1%.

Вже понад двадцять років річна чисельність померлих в Україні перевищує чисельність народжених, хоча народжуваність останнім часом зросла, простимульована великими соціальними виплатами при народженні дитини. У зв'язку із цим, природний приріст населення залишається ще від'ємним (-3,5 на 1000 осіб наявного населення у 2013 р.), хоча динаміка даного показника розвернена в бік додатних значень (середній темп зменшення від'ємного значення 3,7% за рік).

Щодо Закарпатської області, то в регіоні природний приріст населення впродовж останніх років є додатним і продовжує зростати на 1,2% щорічно, зокрема зменшується рівень смертності (на 0,8% щорічно) та зростає народжуваність (0,9% щорічно). Це й не дивно, оскільки Закарпаття відноситься до тієї групи регіонів, у яких збереглися традиції народження двох і більше дітей, мають низький показник поширеності абортів та низьку частку позашлюбної народжуваності.

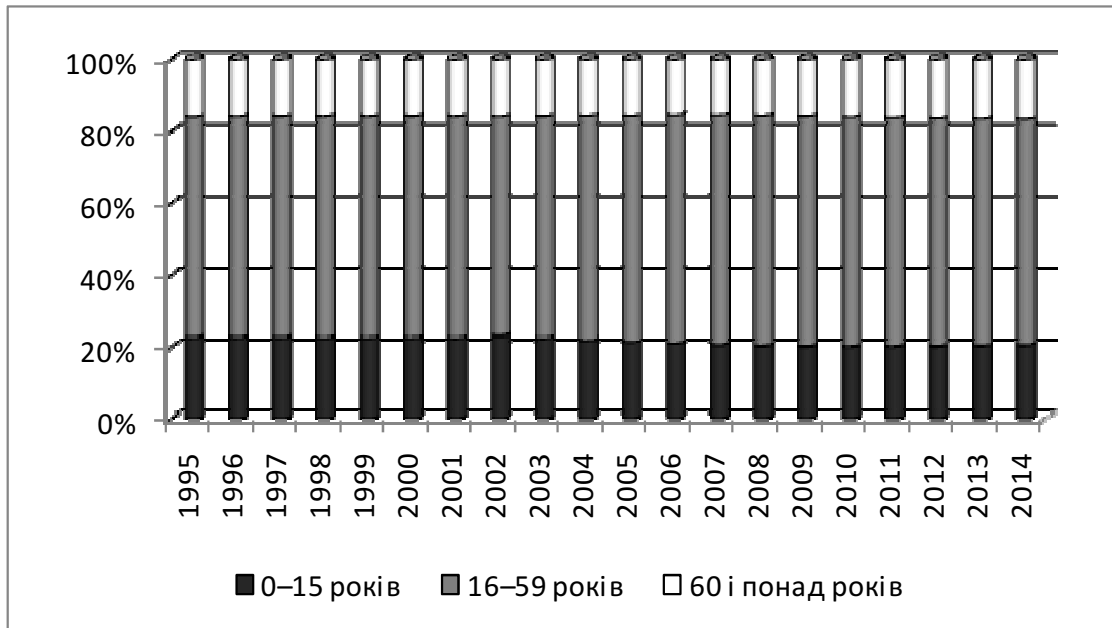
Стрімкі соціально-економічні перетворення в Україні та зовнішні економічні умови не суттєво позначились на дітородній активності жінок у Закарпатській області, більшість з яких проживає у сільській місцевості, не мають вищої освіти та місця роботи. А тому зростає сумарний коефіцієнт народжуваності на одну жінку з 1,828 у 2010 р. до 1,926 у 2013 р. (в середньому на 0,9%). Хоча для того, щоб перебороти депопуляцію, тобто щоб мало місце просте заміщення поколінь, необхідно аби цей коефіцієнт був не менший 2,2-2,3.

Демографічна ситуація у регіоні, крім зростання народжуваності та зменшення смертності, характеризується ще й незначним підвищенням середньої тривалості життя. Якщо у 2010 р. очікувана тривалість життя при народженні становила 70,84 років, то у 2013 р. – 71,02 років. В цілому по Україні даний показник становить 71,37 років. Тобто на Закарпатті тривалість життя населення стала нижчою за середньонаціональний рівень.

Демографічні процеси здійснюють вплив на протікання інших суспільних процесів. Так, низький рівень народжуваності призводить до збільшення частки населення пенсійного віку, зменшення трудових ресурсів та збільшення навантаження на працездатне населення. Станом на 1 січня 2013 року найбільш молоде населення було характерне для Закарпатської області (середній вік – 36,6 років). Крім того, Закарпаття чи не єдиний регіон, в якому кількість дітей до 15 років (20,5% населення) перевищує кількість осіб старше працездатного віку (16,3% населення). Незважаючи на це, має місце зменшення питомої ваги дітей та осіб працездатного віку (84,3% населення у 2010 р. та 83,7% – у

2013 р.) при одночасному зростанні населення у віці, старшому за працездатний (15,7% населення у 2010 р. та 16,3% – у 2013 р.), свідчить про постаріння населення у регіоні.

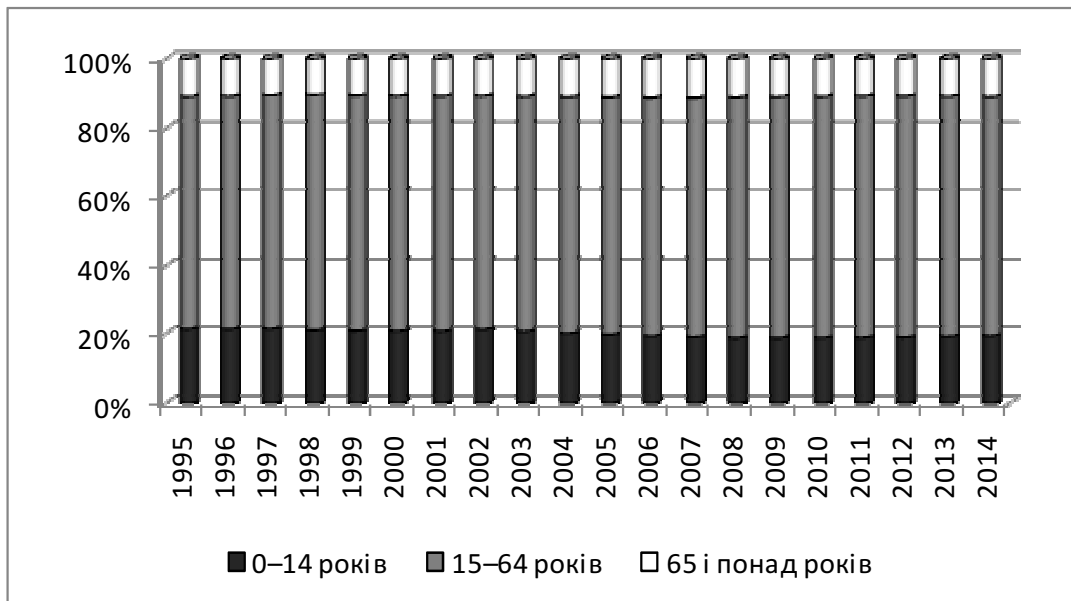
Вікову структуру населення Закарпатської області подано на рис. 1.

Рис. 1. Вікова структура населення Закарпатської області

Джерело : побудовано автором за [6]

Закарпатська область відноситься до областей із низькою часткою населення, вік якого перевищує 65 років – 11,2% (рис. 2). В середньому по Україні до даної категорії відноситься 15,7% населення. Крім того, співвідношення кількості населення у віці до 14 років до кількості населення у віці у віці понад 65 років станом на 1 січня 2014 р. становить – 1,73, по Україні – 0,96.

Рис. 2. Населення Закарпатської області віком старше 65 років

Джерело : побудовано автором за [6]

Безпосередній вплив на демографічну ситуацію у регіоні має рівень захворюваності населення. Аналіз показників захворюваності в Україні та Закарпатській області вказує на зниження поширеності захворювань серед населення (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка захворюваності населення України та Закарпатської області за 2010-2013 рр.

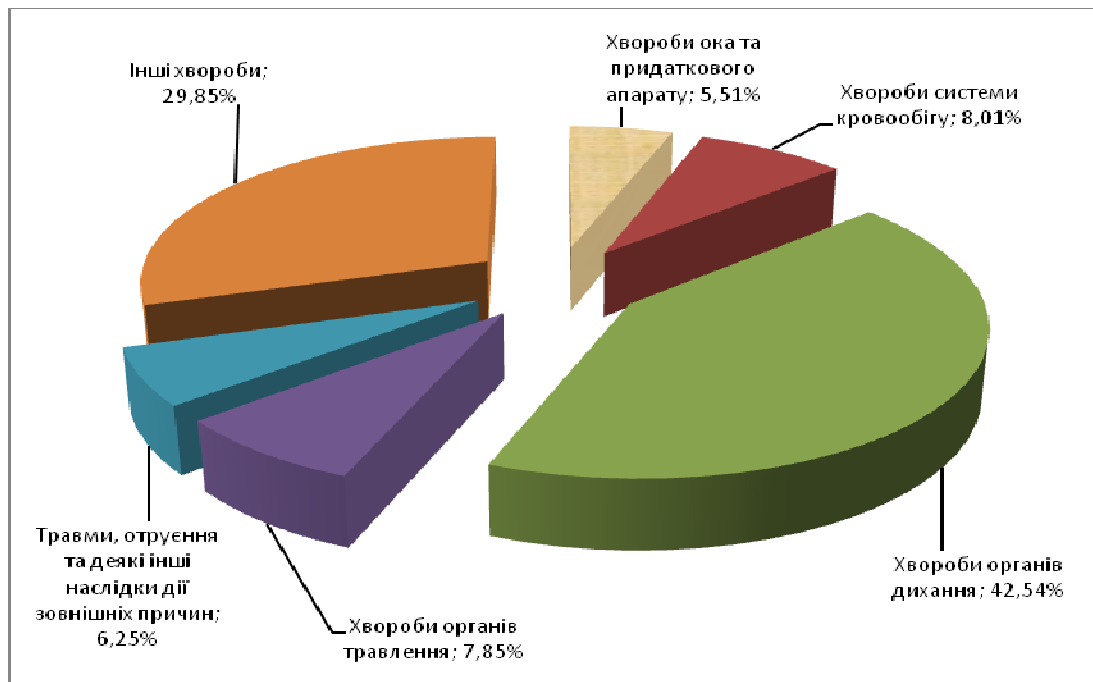
Показник	2010	2013	Середній абсолютний приріст	Середній темп зміни, %	Середній темп приросту (зменшення), %
Україна					
Захворюваність населення; кількість уперше в житті зареєстрованих випадків захворювань на 100 тис. населення	72401	68473	-1309,3	99,1	-0,9
Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом «злоякісні новоутворення», на 100 тис. населення	341,9	360,8	6,3	100,9	0,9
Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом «сифіліс», на 100 тис. населення	16,3	10,1	-2,1	92,3	-7,7
Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом «активний туберкульоз», на 100 тис. населення	68,5	68,0	-0,2	99,9	-0,1
Захворюваність населення на розлади психіки та поведінки; кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом, на 100 тис. населення	235,1	226,5	-2,9	99,4	-0,6
Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом розладу психіки та поведінки внаслідок уживання алкоголю (алкоголізм і алкогольні психози), на 100 тис. населення	93,5	83,4	-3,4	98,1	-1,9
Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом розладу психіки та поведінки внаслідок уживання наркотичних та інших (крім алкоголю) психоактивних речовин (наркоманії і токсикоманії), на 100 тис. населення	13,7	10,5	-1,1	95,7	-4,3
Закарпатська область					
Захворюваність населення; кількість уперше в житті зареєстрованих випадків захворювань на 100 тис. населення	65752	61916	-1278,7	99,0	-1,0
Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом «злоякісні новоутворення», на 100 тис. населення	240,4	251,2	3,6	100,7	0,7
Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом «сифіліс», на 100 тис. населення	13,4	9,6	-1,3	94,6	-5,4
Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом «активний туберкульоз», на 100 тис. населення	59,8	57,2	-0,9	99,3	-0,7
Захворюваність населення на розлади психіки та поведінки; кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом, на 100 тис. населення	212,2	171,6	-13,5	96,5	-3,5
Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом розладу психіки та поведінки внаслідок уживання алкоголю (алкоголізм і алкогольні психози), на 100 тис. населення	112,2	113,1	0,3	100,1	0,1
Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом розладу психіки та поведінки внаслідок уживання наркотичних та інших (крім алкоголю) психоактивних речовин (наркоманії і токсикоманії), на 100 тис. населення	1,6	1,1	-0,2	93,9	-6,1

Джерело : сформовано та розраховано автором за [7, с. 7, 11, 22-32, 58, 66-67, 76-77; 8, с. 7, 11, 24-34, 60, 70-71, 78-79, 80-81]

Так, захворюваність населення, зокрема кількість вперше виявлених випадків захворювань зменшувалась щороку майже на 1%. Крім того, мало місце значне скорочення випадків захворювань на соціальні хвороби: сифіліс – щорічне скорочення на 7,7% по Україні та 5,4% у Закарпатській області; наркоманія – щорічне скорочення на 4,3% по Україні та 6,1% у Закарпатській області. Тривожним є зростання у Закарпатській області захворюваності на алкоголізм та алкогольні психози на фоні їх скороченні по Україні загалом.

Основу структури поширеності хвороб серед населення Закарпатської області традиційно формували (рис. 3): хвороби органів дихання; хвороби системи кровообігу; хвороби органів травлення; травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин; хвороби ока та придаткового

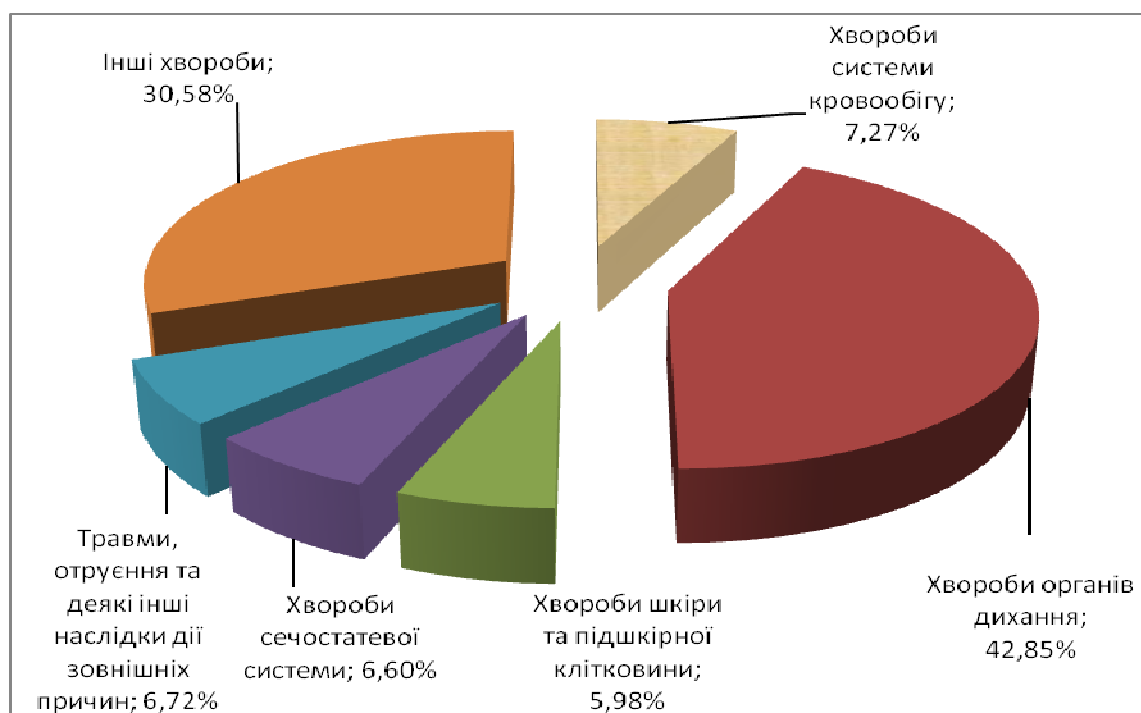
апарату. В динаміці за останні чотири роки спостерігається зменшення захворюваності населення на хвороби системи кровообігу (у 2010 р. 9,76% від усіх захворювань) та хвороби органів травлення (у 2010 р. 8,33% від усіх захворювань).

Рис. 3. Структура поширеності хвороб у Закарпатській області в 2013 р.

Джерело : побудовано та розраховано автором за [8]

У той же час у структурі захворюваності серед українців на перший план виходять (рис. 4): хвороби органів дихання; хвороби системи кровообігу; травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин; хвороби сечостатевої системи; хвороби шкіри та підшкірної клітковини. В динаміці за останні чотири роки спостерігається зменшення захворюваності населення України на хвороби органів дихання (у 2010 р. 44,12% від усіх захворювань).

Рис. 4. Структура поширеності хвороб в Україні у 2013 р.

Джерело : побудовано та розраховано автором за [8]

Як бачимо, демографічна ситуація та стан здоров'я населення в Україні, зокрема й у Закарпатській області, продовжують прогресивно погіршуватися. Це у великій мірі пов'язано зі зменшенням ефективності роботи самої системи охорони здоров'я.

Висновки з проведеного дослідження. Очевидно, що однією з найвагоміших причин критичних показників здоров'я та тривалості життя населення є неефективна система охорони здоров'я, ключовими проблемами якої, як зазначають А. Дегтяр, О. Перебейнос [9], є:

- 1) недостатнє матеріально-технічне забезпечення закладів охорони здоров'я;
- 2) нераціональна організація системи надання медичної допомоги, нескоординованість первинного, вторинного і третинного рівнів;
- 3) брак сучасних медичних технологій, недостатнє володіння ними та ретроградність, небажання втілювати передові світові досягнення;
- 4) низький рівень інформованості про сучасні медичні технології, засоби збереження здоров'я та активного довгілля;
- 5) неефективність державної політики щодо формування здорового способу життя;
- 6) недостатність фінансових і насамперед бюджетних, ресурсів для забезпечення ефективної діяльності закладів охорони здоров'я;
- 7) відсутність регульованого ринку медичних послуг;
- 8) недосконалість нормативно-правових актів, які впливають на створення умов для поліпшення стану здоров'я населення та підвищення ефективності використання в системі охорони здоров'я людських, матеріально-технічних та фінансових ресурсів в умовах ринкової економіки.

Вважаємо, що для розв'язання зазначених проблем необхідно проводити ефективну та дієву державну демографічну політику у сфері поліпшення здоров'я, зниження рівня смертності та збільшення тривалості життя населення, пріоритетні напрямки якої пов'язані, перш за все, із реформуванням системи охорони здоров'я, а саме: удосконалення нормативно-правової бази охорони здоров'я відповідно до світових стандартів; збільшення бюджетних асигнувань на охорону здоров'я; сприяння діяльності закладів охорони здоров'я усіх форм власності; пріоритетний розвиток первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини; забезпечення населення ефективними, безпечними і якісними лікарськими засобами та виробами медичного призначення; підвищення ефективності використання наявних кадрових, фінансових та матеріальних ресурсів охорони здоров'я та ін.

Бібліографічний список

1. Проект рекомендацій парламентських слухань на тему: «Сучасний стан, шляхи і перспективи реформи у сфері охорони здоров'я України» [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://www.apteka.ua/article/235648>
2. Фецура Р.В. Статистика : [навч. посібник] / Р.В. Фецура, А.Ф. Барвінський, В.П. Кічор. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – Львів : "Інтелект-Захід", 2003. – 576 с.
3. Демографічна ситуація у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2014/nasel_1995-2013.pdf
4. Населення України за 2013 рік : [демографічний щорічник] / [Відповідальний за випуск Г.М. Тимошенко]. – К. : Державний комітет статистики України, 2014. – 296 с.
5. Населення України за 2010 рік : [демографічний щорічник] / [Відповідальний за випуск Г.М. Тимошенко]. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 442 с.
6. Головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/statinfo.html>
7. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2010 році : [статистичний бюлетень] / [Відповідальна за випуск І. Калачова]. – К. : Державний комітет статистики України, 2011. – 89 с.
8. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2013 році : [статистичний бюлетень] / [Відповідальна за випуск І. Калачова]. – К. : Державний комітет статистики України, 2014. – 92 с.
9. Дегтяр А. Напрямки державної демографічної політики у сфері поліпшення стану здоров'я та підвищення тривалості життя населення України / А. Дегтяр, О. Перебейнос [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/2/03.pdf>

References

1. *Proekt rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: "Suchasnyi stan, shliakhy i perspektyvy reformy u sferi okhorony zdorovia Ukrainy* [The draft recommendations of the parliamentary hearings "Current state and prospects for reform paths in healthcare Ukraine"], available at: Доступ до ресурсу : <http://www.apteka.ua/article/235648> (access date January 30, 2015)

2. Feshchur, R.V., Barvinskyi, A.F. and Kichor, V.P. (2003), *Statystyka [Statistics]*, tutorial, "Intelekt-Zakhid", Lviv, 576 p.
3. Demohrafichna sytuatsiia u Zakarpatskii oblasti [The demographic situation in the Transcarpathian region], available at: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/dem/2014/nasel_1995-2013.pdf (access date January 25, 2015).
4. Tymoshenko, H.M. (2014), *Naselennia Ukrainy za 2013 rik : demohrafichniy shchorichnyk* [The population of Ukraine for 2013 : Demographic Yearbook], Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 296 p.
5. Tymoshenko, H.M. (2011), *Naselennia Ukrainy za 2010 rik : demohrafichniy shchorichnyk* [The population of Ukraine for 2010 : Demographic Yearbook], Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 442 p.
6. *Holovne upravlinnia statystyky u Zakarpatskii oblasti* [Department of Statistics in the Transcarpathian region], available at: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/statinfo.html> (access date January 25, 2015).
7. Kalachova, I. (2011), *Zaklady okhorony zdorovia ta zakhvoriuvanist naselennia Ukrainy u 2010 rotsi : statystychnyi biuleten* [Health care and morbidity Ukraine in 2010 : Statistical Bulletin], Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 89 p.
8. Kalachova, I. (2014), *Zaklady okhorony zdorovia ta zakhvoriuvanist naselennia Ukrainy u 2013 rotsi : statystychnyi biuleten* [Health care and morbidity Ukraine in 2013 : Statistical Bulletin], Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 92 p.
9. Diehtiar, A and Perebeinos, O. "Areas of the state population policy in improving health and increasing life expectancy Ukraine", available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/2/03.pdf> (access date January 31, 2015)

Шніцер І.Р. ВПЛИВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАКЛАДІВ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я НА ДЕМОГРАФІЧНИЙ СТАН ТА ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Мета – здійснення аналізу показників захворюваності, тривалості життя, смертності населення в Україні і Закарпатській області зокрема та визначення факторів, що впливають на незадовільну динаміку демографічних процесів та стан здоров'я населення.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних вчених за досліджуваною проблемою, законодавчі та нормативні акти України. В процесі роботи були використані загальнонаукові методи, зокрема: методи формальної логіки, систематизації та узагальнення, табличного та графічного аналізу. Інформаційною базою для досліджень стала офіційна інформація Державної служби статистики України, дані мережі Internet, власні аналітичні розрахунки.

Результати. Обґрунтовано, що медико-демографічним процесам у регіоні та результатам функціонування закладів охорони здоров'я притаманна динамічність, яка супроводжується зростанням захворюваності та смертності населення, скороченням кількості медичних установ й медичного персоналу, зміною структури поширеності хвороб, продовженням тривалості життя тощо.

Встановлено, що за роки незалежності чисельність населення в Україні щороку скорочувалася, на противагу такій негативній динаміці, у Закарпатській області з 2008 р. спостерігається зростання чисельності наявного населення.

Виявлено, що демографічна ситуація у регіоні, крім зростання народжуваності та зменшення смертності, характеризується ще й незначним підвищенням середньої тривалості життя. Одночасно доведено, що демографічна ситуація та стан здоров'я населення в Україні, зокрема й у Закарпатській області, продовжують прогресивно погіршуватися, що великою мірою пов'язано зі зменшенням ефективності роботи самої системи охорони здоров'я.

Наукова новизна. Визначено основні проблеми системи охорони здоров'я та напрямки її реформування.

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для визначення і формування регіональної політики реформування сфери охорони здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, охорона здоров'я, захворюваність, смертність, тривалість життя, населення.

Shnitser I.R. EFFECT OF OPERATION OF INSTITUTIONS IN AREAS OF HEALTH DEMOGRAPHIC SITUATION AND HEALTH REGION

Purpose – analyzing morbidity, life expectancy, mortality in Ukraine and Transcarpathian region in particular and determine the factors that affect the poor dynamics of demographic processes and population health.

Methodology of research. The theoretical basis of the study is the scientific works of local scientists for the investigated problem, laws and regulations of Ukraine. In the process of general scientific methods were used, including: methods of formal logic, systematization and generalization, tabular and graphical analysis. The information base for the research was the official information of the State Statistics Service of Ukraine, the data on the Internet, their analytical calculations.

Findings. Proved that medical and demographic processes in the region and the results of the operation of health facilities inherent dynamism, which is accompanied by increased morbidity and mortality, reduction in the number of medical institutions and medical personnel restructuring of disease prevalence, extension of life expectancy and more.

Established that since independence the population in Ukraine declined every year, in the last four years, this figure was reduced by an average of 187.2 thousand people per year, or 0.2%. In contrast to this negative dynamics in the region with 2008 observed growth of the population, in particular the 2010 average of 3.2 thousand people annually or 0.1%. This is because Transcarpathia belongs to the group of regions where traditions are preserved and the birth of two more children with low prevalence of abortion and low level of illegitimate births.

The demographic situation in the region, in addition to increase in fertility and mortality reduction, also characterized by a slight increase in life expectancy. If in 2010, life expectancy at birth was 70.84 years, in 2013 – 71.02 years.

Revealed that the basis of the structure of disease prevalence in the population of Transcarpathian region traditionally shaped, respiratory diseases; cardiovascular diseases; diseases of the digestive system; injury, poisoning and certain other consequences of external causes; diseases of the eye and adnexa.

The study found that demographics and health status in Ukraine, including in the Transcarpathian region continue to progressively deteriorate, which is strongly associated with a decrease in efficiency of the health system.

Originality. The main problems of health care and direction of reform.

Practical value. The results of research is the basis for determining regional policy and healthcare reform.

Key words: health, health care, morbidity, mortality, life expectancy, population.

Шницер И.Р. ВЛИЯНИЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ УЧРЕЖДЕНИЙ СФЕРЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ НА ДЕМОГРАФИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ И ЗДОРОВЬЕ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА

Цель – осуществление анализа показателей заболеваемости, продолжительности жизни, смертности населения в Украине и Закарпатской области в частности и определение факторов, влияющих на неудовлетворительную динамику демографических процессов и состояние здоровья населения.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды отечественных ученых по исследуемой проблеме, законодательные и нормативные акты Украины. В процессе работы были использованы общенаучные методы, в частности: методы формальной логики, систематизации и обобщения, табличного и графического анализа. Информационной базой для исследований стала официальная информация Государственной службы статистики Украины, данные сети Internet, собственные аналитические расчеты.

Результаты. Обосновано, что медико-демографическим процессам в регионе и результатам функционирования учреждений здравоохранения присуща динамичность, которая сопровождается ростом заболеваемости и смертности населения, сокращением количества медицинских учреждений и медицинского персонала, изменением структуры распространенности болезней, продолжением продолжительности жизни и т.

Установлено, что за годы независимости численность населения в Украине ежегодно сокращалась, в противовес такой негативной динамике, в Закарпатской области с 2008 наблюдается рост численности наявного населения.

Выявлено, что демографическая ситуация в регионе, кроме роста рождаемости и уменьшения смертности, характеризуется еще и незначительным повышением средней продолжительности жизни. Одновременно доказано, что демографическая ситуация и состояние здоровья населения в Украине, в частности в Закарпатской области, продолжают прогрессивно ухудшаться, что в значительной степени связано с уменьшением эффективности работы самой системы здравоохранения.

Научная новизна. Определены основные проблемы системы здравоохранения и направления ее реформирования.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются основой для определения и формирования региональной политики реформирования сферы здравоохранения.

Ключевые слова: здоровье, здравоохранение, заболеваемость, смертность, продолжительность жизни, население.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ЕКОЛОГІЯ

УДК 371+378/37.01

*Купалова Г.І.,
д.е.н., професор,
завідувач українсько-німецької кафедри
екологічного менеджменту та підприємництва,
Гацька Л.П.,
к.е.н., доцент, доцент українсько-німецької кафедри
екологічного менеджменту та підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ТА ВИЩОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Загрозливе зростання екологічних та економічних проблем, що мають глобальний характер, актуалізує питання формування сучасного біосферного мислення і нового системного світосприйняття у молодого покоління. Ці питання особливо важливі для України, яка має складний екологічний та економічний стан.

Для подолання такого стану недостатньо лише технологічної та економічної модернізації. Необхідна радикальна перебудова суспільної свідомості й моралі, вироблення принципово нових світоглядних орієнтирів і цінностей, пов'язаних з екологічною та соціальною спрямованістю економічного розвитку, націленого на гармонійне відтворення людини й довкілля. В цих умовах освіта стає основним інструментом формування нового світоглядного фундаменту, за яким людина є активним елементом біосфери, відповідальним за наслідки своєї діяльності та здатним підпорядкувати свої інтереси потребам раціонального природокористування, збереження довкілля для прийдешніх поколінь. Від успішності формування такого фундаменту залежить не тільки ефективність господарської діяльності людини, але і її існування в цілому.

Важливість посилення екологічної складової сучасного освітнього процесу підтверджують і результати соціологічного опитування населення, проведеного науковцями економічного факультету КНУ імені Тараса Шевченка. Вони показали, що громадяни гостро відчують проблеми, пов'язані з екологією, та вважають доцільною екологізацію освіти. Для формування екологічної свідомості та культури молодого покоління 59 % жінок і 31,4% чоловіків вказали на необхідність надання інформації екологічного спрямування під час навчального процесу у закладах освіти, зокрема у дошкільних, шкільних, професійно-технічних і вищих. Це дозволить належним чином інформувати молодь з метою ефективного вирішення нею проблем збереження довкілля, запобігання утворенню нових джерел забруднення та знищення природи. Решта ж опитаних, а це 6,7% чоловіків і 2,9% жінок, байдуже ставляться до запропонованих ініціатив, вважаючи, що згодом громадянин зможе самотужки дізнатися про екологічні питання, які його хвилюють [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням екологізації профільної, в першу чергу, економічної освіти нині приділяється достатньо велика увага. Базуючись на ґрунтовних наукових працях у галузі екології й екологічної освіти В. Вернадського, М. Холодного, О. Вангенгейма [2-5], українські та зарубіжні учені А. Аменд, А. Бегека, В. Бондаренко, М. Дробноход, В. Куценко, Л. Лукьянова, М. Мойсеєв, С. Соболева та інші розвивають теорію та практику екологічної підготовки майбутніх фахівців, в тому числі економічного профілю, напрацьовують ефективні напрями розвитку екологічної освіти [6-13].

Однак, незважаючи на наявні в наукових працях важливі положення та висновки, глибина проблеми й її актуальність свідчать на користь подальшого дослідження необхідних умов та методів екологізації економічної освіти. У зв'язку з профілізацією шкільної освіти з'являється реальна можливість такої підготовки школярів у профільних класах, яка б зорієнтувала їх на еколого-економічні цінності майбутньої професійної діяльності.

Постановка завдання. Гіпотеза дослідження базувалася на припущенні, що інтеграція процесів екологічної та професійної освіти в економічному вузі повинна розглядатись як якісний результат послідовного та неперервного екологічного виховання та навчання на всіх освітньо-

кваліфікаційних рівнях, починаючи з дитинства, з врахуванням вікових особливостей на кожному етапі.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні основних концептуальних напрямів екологізації шкільної та вищої економічної освіти для формування екологічної грамотності, освіченості, професійної компетентності та культури майбутніх фахівців, відповідальних за наслідки своєї професійної та життєвої діяльності.

Виходячи з мети, ставилися такі *завдання дослідження*: дослідити сутність еколого-економічної компетентності особистості та специфіки її формування у студентів економічних спеціальностей і напрямків підготовки; розробити основні теоретико-методологічні підходи до формування сучасної концепції еколого-економічної освіти; визначити умови ефективної реалізації концептуальної моделі інтеграції екологічної та професійної освіти в умовах України.

Об'єктом дослідження виступала освітянська діяльність шкільних та вищих навчальних закладів України, а *предметом* – сукупність теоретико-методичних і практичних положень щодо екологізації системи шкільної та вищої економічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нова світоглядна платформа майбутніх економістів може сформуватись виключно на засадах безперервної екологічної освіти, концепція якої базується на Університетській хартії по сталому розвитку (Женева, 1994), Белградській хартії (ЮНЕСКО-ЮНЕП, 1975), Тбіліській декларації (ЮНЕСКО-ЮНЕП, 1977) і Салонікській декларації (ЮНЕСКО, 1997), а її основу складає прийнятий у 1992 році в Ріо-де-Жанейро «Порядок денний на 21 століття». Відповідно до Університетської хартії, університети та інші навчальні заклади повинні заохочувати впровадження в навчальні програми екологічні аспекти та головні принципи переходу суспільства до сталого розвитку, незалежно від їх професійного спрямування та характеру діяльності [13]. За визначенням ЮНЕСКО, екологічна освіта - це процес виховання населення Землі в усвідомленні та турботі про все довкілля, яке має знання, навички, ставлення, мотивацію й обов'язок окремо та спільно працювати над вирішенням поточних проблем та запобіганням появі нових [14].

Практичний досвід еколого-економічної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка підтверджує необхідність її комплексного та безперервного характеру. Відкриття на економічному факультеті в 2009 р. магістерської програми «Екологічне підприємництво», з одного боку, стимулювало проведення наукових досліджень з екологічного менеджменту й бізнесу та залучення до цього процесу широкого кола науковців, представників урядових і бізнес-структур, привернення їх уваги до екологічних проблем. З іншого боку, досвід роботи показав необхідність посилення екологічної складової не тільки в магістратурі, а й на молодших курсах. Для цього на 3-4 курсах спеціальності «Економіка підприємства» читаються предмети «Екологічна економіка» та «Екологічне підприємництво» та інші.

Для посилення практичної сторони навчання студентів використовується наскрізна задача із розробки та реалізації стратегії «зеленого» розвитку підприємства в умовах сталого розвитку економіки [15]. Інформаційно-аналітичною базою задачі є бізнес-симулятор – спеціалізована учбово-практична комп'ютерна програма, розроблена на основі програми 1:С Бухгалтерія 8 для України. Бізнес-симулятор призначений для розв'язання прикладних завдань із планування, бухгалтерського обліку, еколого-економічного аналізу та аудиту господарської діяльності, що відтворюють реальні бізнес-процеси підприємства у сфері охорони довкілля та природокористування. Практична цінність симулятора посилена вбудованим програмним забезпеченням для економіко-математичного моделювання показників господарської діяльності підприємства з урахуванням оптимізації антропогенного навантаження, енерго- та ресурсоефективності. Важливе місце в задачі відведено організаційно-методичним підходам до аналізу економічних, політико-правових, соціально-культурних факторів зовнішнього середовища функціонування і розвитку екологічно спрямованого підприємства. Результатом виконання задачі є розробка екологічної політики підприємства з урахуванням екологічних цілей і завдань стратегії «зеленого» розвитку та формування рекомендацій щодо впровадження системи екологічного управління з урахуванням вимог ДСТУ ISO 14001 «Системи екологічного керування», побудови системи внутрішнього екологічного контролінгу.

Для розробки задачі по формуванню стратегії «зеленого» розвитку підприємства в умовах сталого розвитку економіки кафедра екологічного менеджменту та підприємництва залучила, крім фахівців кафедри економічної кібернетики економічного факультету, експерта в галузі охорони довкілля та сертифікації промислових виробництв від Швейцарського фонду технічної співпраці Senior Expert Corps (SEC), доктора Жан-Клода Гфеллера з м. Цюрих, Швейцарія. Ця задача включає завдання з різних економічних курсів, розглянуті через призму оцінки впливу всіх господарських рішень на довкілля та досягнення як економічного, соціального, так і екологічного ефектів.

Тим часом професійна університетська підготовка потребує базових знань і сформованої системи цінностей, закладених ще в школі. Екологічна освіта повинна починатися з молодшого шкільного віку, коли дитина навчається помічати і розуміти взаємопов'язаність людини і природи, усвідомлювати необхідність економії природних ресурсів та пріоритету екологічного благополуччя над економічним, має розвинуте ціннісне ставлення до природи як джерела задоволення естетичних,

комунікативних, пізнавальних, рекреаційних та інших потреб особистості, відчуває свою готовність жити в гармонії з природою та охороняти довкілля.

У середніх класах метою екологічної освіти є усвідомлення учнями первинності природи, всезагального та об'єктивного характеру природних закономірностей, необхідність їх дотримання людиною; розуміння сутності, причин та масштабів екологічної кризи, знання й розуміння причин і наслідків негативного антропогенного впливу.

У старших класах необхідно забезпечити поглиблений рівень екологічної освіти відповідно до обраної спеціалізації. Профільна економічна освіта потребує усвідомлення старшокласниками взаємозалежності екології та економіки, знання груп професій за впливом на довкілля. Учні старшої школи мають знати особливості впливу на довкілля обраної майбутньої професії, бути обізнаними у екологічному законодавстві відповідної галузі господарства, добре орієнтуватися в еколого-економічних проблемах України. В цілому у старшокласників має бути сформована особистісна екологічна позиція та вміння її відстоювати в умовах правової демократичної держави [16].

Важливо розуміти, що формування екологічно відповідального ставлення громадян до економічного розвитку пов'язано з ламанням споживчого стереотипу поведінки шляхом покращання еколого - економічної освіченості українського суспільства засобами екологізації економічної підготовки школярів старших класів. Це дозволить майбутнім випускникам приймати і реалізувати на будь-якому рівні екологічно грамотні управлінські рішення, засновані на достатній обізнаності про екологічні наслідки господарської діяльності.

Екологізацію економічної підготовки старших школярів у системі профільного навчання можна вважати інноваційним засобом реалізації концепції сталого розвитку суспільства. Необхідно привчати учнів до того, що будь-яке рішення, будь-яка дія повинні бути екологічно та економічно обґрунтованими: вивчення кожного пристрою, технологічного рішення та дії повинно включати їх еколого - економічний аналіз та еколого - економічне обґрунтування. І навпаки, кожен економічний проект, кожне економічне рішення має підкріплюватися відповідним технологічним забезпеченням з урахуванням екологічної безпеки.

Однак нині екологічна освіта реалізується в Україні переважно у формі роздроблених і недостатньо взаємопов'язаних окремих тем і питань, вбудованих в традиційні шкільні дисципліни. На їх вивчення у вчителів-предметників в умовах скорочення обсягу навчального навантаження просто не вистачає часу. Такі навчальні екологічні теми чи навіть курси мало пов'язані з щоденним досвідом педагогів і учнів, тобто не дають поняття про те, що і як можна змінити в повсякденному житті, щоб зменшити антропогенне навантаження на довкілля і пов'язаний з цим ризик. Не відпрацьовані методи екологічної освіти, які б реально досягали мети підвищення екологічної культури. Через це система профільного навчання не повною мірою сприяє підготовці учнів до життя, хоча має величезний потенціал завдяки доступності, широті охоплення та професійній спрямованості. Концепція екологізації економічної підготовки старших школярів у системі профільного навчання повинна стати основою вироблення способу життя, що ґрунтується на засадах гармонії з довкіллям, та є найкращим шляхом гуманізації освітнього процесу.

В результаті необхідно забезпечити:

- по-перше, запровадження системи безперервної еколого-економічної освіти, включення в навчальні плани всіх рівнів освітнього процесу питань екології, раціонального економічного природокористування, охорони довкілля;

- по-друге, підготовку педагогічних кадрів, здатних реалізувати концепцію безперервної еколого-економічної освіти;

- по третє, тісний зв'язок шкільної та вищої освіти, тісну співпрацю з бізнес-структурами та урядовими організаціями.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження підтвердило обґрунтованість і своєчасність системного вивчення на фундаментальному та прикладному рівнях процесу формування еколого-професійної компетентності студентів економічних спеціальностей. Економічна освіта в сучасних умовах повинна здійснюватися інтегровано з впровадженням системної педагогічної моделі, орієнтованої на безперервне екологічне становлення особистості учня. Вона може надалі розвиватися у вузі та реалізуватися в рамках будь-якої професійної діяльності після його закінчення. Відповідно до цього цілі поетапної екологізації економічної освіти перебувають у взаємозв'язку з етапами становлення особистості та визначаються як послідовне формування в учнів екологічної грамотності, екологічної освіченості, екологічного компоненту професійної компетентності та екологічної культури.

Бібліографічний список

1. Довга Т.М. Основні тенденції та закономірності утворення і переробки твердих побутових відходів в Україні [Електронний ресурс] / Т.М. Довга. – Режим доступу: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/976/>.

2. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста / В.И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 520 с.
3. Холодный Н.Г. Мысли натуралиста о природе и человеке / Н.Г. Холодный // Русский космизм: антология философской мысли. – М. : Педагогика Пресс, 1993. – 368 с.
4. Аменд А.Ф. Теория и практика непрерывного эколого-экономического образования / А.Ф. Аменд. – Челябинск: Факел, 1996. – 152 с.
5. Бегака А. Екологічна освіта: стан і завдання / А. Бегака // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 34–36.
6. Бондаренко В.Д. Культура общения с природой / В.Д. Бондаренко. – М. : Агропромиздат, 1987. – 174 с.
7. Дробноход М.І. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою / М.І. Дробноход, Ф.В. Вольвач, С.Г. Іващенко; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – К., 2000. – 76 с.
8. Куценко В.І. Екологічна освіта – важливий інструмент сталого розвитку / В.І. Куценко, Г.І. Трілленберг // Економіка природокористування і охорони довкілля: [зб. наук. пр.] / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – С. 20-22.
9. Лукьянова Л.Б. Екологічна освіта у контексті концепції стійкого розвитку / Л.Б. Лукьянова // Проблема формування ціннісних орієнтирів професійної діяльності: – Х. : Стиль Іздат, 2005. – С. 144–154.
10. Моисеев Н.Н. Экология и образование / Н.Н. Моисеев. – М. : ЮНИСАМ, 1996. – 191 с.
11. Моисеев Н.Н. Экологическое образование и экологизация образования / Н.Н. Моисеев // Экология образования. – М. : Юнисам, 1996. – С. 21-42.
12. Соболева С.М. Формування екологічної свідомості студентів фінансово-економічних спеціальностей у процесі екологічної підготовки / С.М. Соболева // Вісник Запорізького національного ун-ту: зб. наук. ст., Педагогічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2009. – № 2. – С. 187–192.
13. Элиас В.В. Обзор важнейших международных соглашений в области образования для устойчивого развития [Электронный ресурс] / В.В. Элиас. – Режим доступа: <http://www.ecoaccord.org/edu/Obzor-Int.agreements.htm>.
14. Образование в интересах устойчивого развития [Электронный ресурс] // Учебно-методическое пособие ЮНЕСКО. – 2009. – Режим доступа: www.unesco.org/new/fileadmin/.../part1correct.pdf.
15. Стратегія «зеленого» розвитку підприємства : навчальний посібник / Г. Купалова, В. Нойманн, Н. Гончаренко, Л. Гацька / За наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Г.І. Купалової. – К. : ЦП «Компринт», 2014. – 286 с.
16. Пантелей Г.Г. Виховання ціннісного ставлення до природи як важлива умова розвитку творчої особистості [Електронний ресурс] / Г.Г. Пантелей. – Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article>.

References

1. Dovpa, T.M. (2013), "Major trends and patterns of formation and solid waste in Ukraine", available at <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/976/>.
2. Vernadskiy, V.I. (1988), *Filosofskiye mysli naturalista* [Philosophical thoughts naturalysta], Nauka, Moscow, Russia, 520 p.
3. Kholodnyy, N.G. (1993), *Mysli naturalista o prirode i cheloveke* [Naturalist thought about nature and man], Pedagogika Press, Moscow, Russia, 368 p.
4. Amend, A.F. (1996), *Teoriya i praktika nepreryvnogo jekologo-jekonomicheskogo obrazovaniya* [Theory and practice of continuously ecological-economic education], Fakel, Cheliabinsk, Russia, 152 p.
5. Beheka, A. (1995), "Environmental education: status and tasks", *Ridna shkola*, no.6, pp. 34–36.
6. Bondarenko, V.D. (1987), *Kultura obshheniya s prirodoy* [Culture communication with nature], Agropromizdat Moscow, Russia, 174 p.
7. Drobnohod, M.I., Volvach, F.V., Ivashhenko, S.H. (2000), *Kontseptualni osnovy formuvannia ekolohichnoho myslennia ta zdibnostei liudyny buduvaty harmoniini vidnosyny z pryrodou* [Conceptual Basis of Ecological thinking and abilities to build a harmonious relationship with nature], Mizhrehionalna akademiia upravlinnia personalom, Kyiv, Ukraine, 76 p.
8. Kucenko, V.I., Trillenberh, H.I. (2014), "Environmental education - an important tool for sustainable development", *Ekonomika priroдокoristuvannja i ohoroni dovkillja*, Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryroдокorystuvannia ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, pp. 20-22.
9. Lukianova, L.B. (2005), "Environmental education in the context of the concept of sustainable development", *Problema formuvannja cinnisnih orientiriv profesijnoi dijalnosti*, pp. 144–154.
10. Moiseev, N.N. (1996), *Ekologiya i obrazovaniye* [Ecology and education], Yunisam, Moscow, Russia, 191 p.

11. Moiseev, N.N. (1996), *Ekologicheskoye obrazovaniye i ekologizatsiya obrazovaniya* [Environmental education and greening education], *Ekologiya obrazovaniya*, Yunisam, Moscow, Russia, pp. 21-42.
12. Sobolieva, S.M. (1996), "Environmental awareness of students of financial and economic fields in the process of environmental training", *Visnik Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, no. 2, pp. 187–192.
13. Elias, V.V. (1996), "Overview of important international agreements in the field of education for sustainable development", available at: <http://ecoaccord.org/edu/Obzor-Int.agreements.htm>.
14. *Obrazovanie v interesakh ustoichivogo razvitiia* [Education in the interests of sustainable development], available at: <http://unesco.org/new/fileadmin/.../part1correct.pdf>.
15. Kupalova, H., Noymann, V., Honcharenko, N., Hatska, L. etc. (2014), *Stratehiia "zelenoho" rozvytku pidpriemstva* [The strategy of "green" enterprise development], Komprint, Kyiv, Ukraine, 286 p.
16. Pantelei, H.H. (1996), "Parenting value attitude to nature as an important condition for the development of creative personality", available at: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article>.

Купалова Г.І., Гацька Л.П. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ТА ВИЩОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ

Мета дослідження. Мета статті полягає у визначенні та обґрунтуванні основних концептуальних напрямів екологізації шкільної та вищої економічної освіти для формування екологічних грамотності, освіченості, професійної компетентності і культури майбутніх фахівців, відповідальних за наслідки своєї професійної та життєвої діяльності.

Методика дослідження. Застосовано комплекс взаємодоповнюючих теоретичних та емпіричних методів дослідження: аналіз, порівняння, абстрагування, конкретизація, формалізація теоретичних конструктів на різних етапах дослідження, теоретичне моделювання; узагальнення положень програмно-методичних документів у системі професійної освіти та освіти для сталого розвитку, а також розробок науково-дослідних установ, вузів; рефлексія особистого досвіду щодо організації екологічної освіти студентів економічного профілю; спостереження; соціологічне опитування; педагогічний експеримент.

Результати. Розроблені основні теоретико-методологічні підходи до формування сучасної концепції еколого-економічної освіти. Досліджена сутність еколого-економічної компетентності особистості та специфіки її формування у студентів економічних спеціальностей і напрямків підготовки. Визначені умови ефективної реалізації концептуальної моделі інтеграції екологічної та професійної освіти в умовах України.

Новизна результатів дослідження полягає в подальшому розвитку існуючих методичних і практичних підходів щодо концептуальних засад екологізації шкільної та вищої економічної освіти, в частині формування моделі безперервної їх екологізації з урахуванням етапів становлення особистості, формування екологічної грамотності, екологічної освіченості, екологічного компоненту професійної компетентності та екологічної культури.

Практична значущість. Реалізація рекомендованих заходів щодо екологізації освітнього процесу сприятимуть забезпеченню сталого розвитку економіки України та гуманізації способу життя громадян на принципах гармонії з довкіллям.

Ключові слова: еколого-економічна освіта, екологічна грамотність, екологічна компонента професійної компетентності, екологічна культура, екологізація освіти, сталий розвиток.

Kupalova H.I., Hatska L.P. ECOLOGIZATION OF MIDDLE AND HIGHER ECONOMIC EDUCATION

Purpose. The purpose of the article is to identify and justify basic conceptual directions of ecologization of middle and higher economic education to create ecological literacy, education, culture and professional competence of future professionals responsible for the consequences of their professional and social activities.

Methodology of the study. A set of complementary theoretical and empirical research methods, analysis, comparison, abstraction, specification, formalization theoretical constructs in various stages of research, theoretical modeling; summarizing the provisions of program guidance documents in the system of vocational education and education for sustainable development, and the development of research institutions, universities; reflection on personal experience of environmental education of economic students; surveillance; sociological survey; pedagogical experiments were used in this research.

Findings. Basic theoretical and methodological approaches to the formation of the modern concept of ecological and economic education were developed. The essence of ecological and economic competence of the individual and the specifics of its formation of economic education students. Conditions of effective implementation of the conceptual model of integration of environmental and occupational education in Ukraine were discovered.

Originality. Further development of existing methodological and practical approaches to the conceptual foundations ecologization of middle and higher economic education in the formation of a continuous model of greening considering stages of personality formation of environmental awareness, environmental education, environmental component of professional competence and environmental culture.

Practical value. The implementation of the recommended measures for ecologization of educational process contribute to the sustainable economic development of Ukraine and humanizing way of life of citizens on the principles of harmony with the environment

Key words: ecological and economic education, ecological literacy, environmental component of professional competence, ecological culture, greening education, sustainable development.

Купалова Г.І., Гацька Л.П. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ШКОЛЬНОГО І ВИЩЕГО ЕКОНОМІЧЕСЬКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Цель исследования. Цель статьи состоит в определении и обосновании основных концептуальных направлений экологизации школьного и высшего экономического образования для формирования экологической

грамотности, образованности, профессиональной компетентности и культуры будущих специалистов, ответственных за результаты своей профессиональной и жизненной деятельности.

Методика исследования. Применен комплекс взаимодополняющих теоретических и эмпирических методов исследования: анализ, сравнение, абстрагирование, конкретизация, формализация теоретических конструктов на разных этапах исследования, теоретическое моделирование; обобщение положений программно-методических документов в системе профессионального образования и образования для устойчивого развития, а также разработок научно-исследовательских учреждений, вузов; рефлексия личного опыта организации экологического образования студентов экономического профиля; наблюдение; социологический опрос; педагогический эксперимент.

Результаты. Разработаны основные теоретико-методологические подходы к формированию современной концепции эколого-экономического образования. Исследована сущность эколого-экономической компетентности личности и специфики ее формирования у студентов экономических специальностей и направлений подготовки. Определены условия эффективной реализации концептуальной модели интеграции экологического и профессионального образования в условиях Украины.

Новизна результатов исследования состоит в дальнейшем развитии существующих методических и практических подходов и концептуальных принципов экологизации школьного и высшего экономического образования, в части формирования модели непрерывной их экологизации с учетом этапов становления личности, формирование экологической грамотности, экологической образованности, экологического компонента профессиональной компетентности и экологической культуры.

Практическая значимость. Реализация рекомендованных мероприятий по экологизации образовательного процесса будут содействовать обеспечению устойчивого развития экономики Украины и гуманизации образа жизни граждан на принципах гармонии с окружающей средой.

Ключевые слова: эколого-экономическое образование, экологическая грамотность, экологическая составляющая профессиональной компетентности, экологическая культура, экологизация образования, устойчивое развитие.

УДК 322.33:631.1

Мельничук Л.С.,
к.е.н., старший викладач кафедри економіки
підприємств та землеустрою,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Земля, як продукт природи, серед інших матеріальних умов, є першою передумовою і природною основою виробництва. Земля з її ґрунтовим покривом, надрами, лісами, водами займає головне місце в розвитку суспільного виробництва і продуктивних сил. Як природний ресурс, вона є складовою частиною та основною особливістю виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, становить природно-економічну основу процесу виробництва матеріальних благ, необхідних для існування людей і розвитку суспільства. Тому сільськогосподарське виробництво повинне поєднуватися із системою технічних та економічних заходів, спрямованих на її відтворення, охорону й раціональне використання. Необхідність ефективного використання земельних ресурсів зумовлюється ще й тим, що вони забезпечують життєдіяльність населення держави, створюють сировину для переробної промисловості. Таким чином, земельні ресурси, а саме їх ефективне використання становить основу для продовольчої безпеки країни. Раціональне використання земельних ресурсів та експлуатація їх із застосуванням природоохоронних заходів не втрачатиме актуальності ніколи, тому що незалежність країни в сучасному світі в першу чергу визначається забезпеченістю продовольством, яке можна досягти лише тоді, коли буде забезпечено стале використання земельних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам використання земель сільськогосподарського призначення присвячено роботи таких науковців, як В. Горлачук, Б. Данилишин, Д. Добряк, С. Дорогунцов, С. Кваша, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, А. Третьак, М. Хвесик та ін. Однак ці проблеми залишаються актуальними, потребують подальших досліджень і розробки рекомендацій для забезпечення ефективного розвитку землекористування.

Постановка завдання. Метою статті є визначення економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Земля в сільському господарстві функціонує як предмет праці, коли людина впливає на її верхній горизонт – ґрунт і створює необхідні умови для росту і розвитку сільськогосподарських культур. У той же час земля є і знаряддям праці, коли при обробітку рослин використовуються механічні, фізичні та біологічні властивості ґрунту для отримання

сільськогосподарської продукції. Отже, земля стає активним засобом виробництва в сільському господарстві. Вона виступає як необхідна матеріальна передумова процесу праці, одним з важливих речових факторів виробництва в сільському господарстві. Вона є особливим, єдиним, оригінальним засобом виробництва.

Реформування аграрного сектора економіки створило можливості збільшення кількості землекористувачів, підвищення рівня використання земельних угідь та збільшення обсягів виробництва продукції. Проте ступінь використання сільськогосподарських угідь у багатьох підприємствах допоки що залишається на досить низькому рівні.

В умовах, коли природні ресурси обмежені, а потреби населення постійно зростають, підвищення економічної ефективності їх використання набуває першочергового значення. Ефективна система сільськогосподарського землекористування має базуватися на охороні і розширеному відтворенні земельно-ресурсного потенціалу. Оптимальне сільськогосподарське землекористування повинно ґрунтуватися на таких загальних принципах:

1) використання земельних ресурсів є недоцільним, якщо це не відповідає одночасно інтересам людини і природи;

2) використання земельних ресурсів має завжди супроводжуватися їх охороною та відтворенням;

3) використання земельних ресурсів має відбуватися з врахуванням законів природи та природних умов.

На сучасному етапі спостерігається стала тенденція до зниження ефективності використання земельних ресурсів як на регіональному, так і на державному рівнях. Узагальнені дані щодо показників економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в Україні наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Динаміка економічної ефективності використання земельних ресурсів
сільськогосподарського призначення в Україні**

Показники	Роки							2013 у % до	
	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2005	2012
Площа с/г. угідь, тис. га	28472	28546	28513	28417	28881	29048	29310	102,9	100,9
Площа чистих парів	2428	1413	1523	1465	1211	1247	981	40,4	78,8
Посівна площа с/г. культур, тис. га:									
зернові культури	15005	15636	15837	15090	15724	15449	16210	108,0	104,9
цукрові буряки	652	380	322	501	532	458	280	42,9	61,1
соняшник	3743	4306	4232	4572	4739	5194	5051	134,9	97,2
картопля	1514	1413	1409	1408	1439	1440	1388	91,7	96,4
овочі	465	458	451	462	498	494	483	103,9	97,7
Урожайність с/г. культур, з 1 га, ц:									
зернові культури	26,0	34,6	29,8	26,9	37,0	31,2	39,9	153,5	127,9
цукрові буряки	248	356	315	279	363	411	399	160,9	97,0
соняшник	12,8	15,3	15,2	15,0	18,4	16,5	21,7	169,5	131,5
картопля	128	139	139	132	168	161	160	125	99,4
овочі	157	174	183	174	195	199	200	127,4	100,5
Виробництво с/г. продукції на одну особу, кг:									
зернові культури	807	1152	999	856	1242	1014	1386	171,7	136,7
цукрові буряки	328	290	219	300	410	404	237	72,3	58,7
соняшник	100	141	138	148	190	184	243	243,0	132,1
картопля	413	423	427	408	531	510	489	118,4	95,9
овочі	155	172	181	177	215	220	217	140,0	98,6

Джерело : складено автором на основі [1]

За даними табл. 1 можна зробити висновки, що в Україні земельні ресурси використовуються не ефективно, незважаючи на те, що в державі зосереджені великі масиви сільськогосподарських угідь, які знаходяться у користуванні сільськогосподарських підприємств. В цілому Україна характеризується великою розораністю, площа сільськогосподарських угідь продовжує збільшуватися за рахунок зменшення площі земель іншого призначення, зменшуючи питому вагу природних кормових угідь, багаторічних насаджень, тощо. Площі чистих парів зменшились в 2013 році в порівнянні з 2005 роком на 59,6 %, та в порівнянні з 2012 роком – на 21,2 %, що зумовлено нераціональним використанням

земельних ресурсів, зміною технології та відмовою від використання сівозмін в процесі вирощування сільськогосподарських культур, що негативно впливає на екологічний стан землекористування.

Суттєві зміни відбуваються в структурі посівних площ сільськогосподарських культур. Особливу увагу варто звернути на збільшення посівних площ сояшнику в 2013 році в порівнянні з 2005 роком, вона збільшилась на 34,9 %. Варто зазначити, що сояшник – культура, яка виносить поживні речовини з ґрунту і, відповідно, збільшення площ під її посіви призводить до зменшення гумусу та зниження родючості сільськогосподарських земель.

Порушуються сівозміни. Різко зменшилося використання як органічних, так і мінеральних добрив. Майже не використовуються отрутохімікати. Порушується агротехніка як основної, так і передпосівної обробки ґрунту, агротехніка догляду за посівами, збирання врожаю. Все це призвело до різкого підвищення ступеня засміченості полів і, як наслідок, до зниження врожайності. Лише невелика кількість господарств, правильно використовуючи землю, досягли певних результатів – збереження і навіть підвищення врожайності. Підвищення врожайності зернових культур та сояшнику відбувається за рахунок використання нових сортів, що не завжди є екологічно безпечним процесом.

Загалом економічна ефективність використання земельних ресурсів має передбачати можливість не лише зменшення та ліквідацію негативних екологічних наслідків, але й створення умов для розширеного відтворення земельних ресурсів.

Також важливо відзначити, що в Україні достатньо висока сільськогосподарська освоєність земель – 68,9 %, а лісистість становить 17,6 % [2]. Велика розораність земель потребує не лише великої кількості техніки, матеріальних та людських ресурсів для обробки ґрунтів та догляду за посівами, але і знижує можливості загального підвищення продуктивності ріллі екологічно безпечними засобами. В останні роки особливо гостро відбувається стійка тенденція до погіршення якісного та екологічного стану сільськогосподарських угідь. В умовах екологічної кризи і відсутності необхідних матеріально-технічних засобів знизилася загальна культура землеробства, застосовуються ґрунторуйнівні типи систем землеробства і технології і тому сільськогосподарське використання земель набуває виснажливого характеру. Такі несприятливі процеси в майбутньому можуть стати загрозою національній безпеці України в частині забезпечення її мешканців продуктами харчування [3].

Приципово важливим є не тільки визначення оптимального співвідношення угідь, але й мінімально необхідної площі індивідуального природного біоценозу та оптимальної структури їх розміщення на території агроландшафту. При цьому можна досягти більшого ефекту, навіть за умови використання менших площ [4].

Варто зазначити, що реформування земельних відносин, зміна форм власності й господарювання на землі поки що не привели до поліпшення використання земель, підвищення продуктивності землеробства, оскільки сама тільки форма власності на землю (державна, комунальна та приватна) не може гарантувати захисту земель від руйнівних процесів, якщо ці питання не регулює держава, а навпаки, існує тенденція нераціонального використання земель та відхилення від обов'язкової системи сівозмін [5]. У землекористуванні спостерігаються екологічно небезпечні явища, які знижують родючість земель, знищення санітарно-захисних лісосмуг, зокрема уздовж річок та водоймищ, активізація ерозійних процесів, відбуваються процеси вторинного засолення ґрунтів. На жаль, заходи щодо підвищення родючості земель мають епізодичний характер. Проблематичним є фінансування програм щодо охорони та підвищення родючості земель.

Головними чинниками, що дестабілізують екологічно безпечний стан земель, є низка порушень природоохоронного та земельного законодавства [6].

Останнім часом призупинена державна підтримка програм підвищення родючості ґрунтів. Значне зменшення поголів'я худоби спричинило різке зменшення обсягів застосування органічних добрив, а високі ціни на мінеральні добрива стають перешкодою для їх застосування. Така ситуація посилює розвиток деградаційних процесів.

Потенціал виробництва сільськогосподарської продукції може бути реалізований лише через родючість ґрунтів. В розвинених країнах близько половини приросту врожаю одержують завдяки застосуванню мінеральних добрив. Практика світового сільськогосподарського виробництва свідчить, що добрива забезпечують підвищення врожайності на 41%, гербіциди – на 13-20%, сівозмінна і обробка ґрунту – на 11-18%, клімат – на 15%, гібридне насіння – на 8%, гідротехнічні меліорації – на 5%. Для належної оцінки стану ґрунтів і планування та здійснення заходів із запобігання деградації та регулювання ґрунтових процесів необхідна служба моніторингу [7].

Основними причинами низької ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні є наступні:

1. Слабкість фінансово-економічного становища сільськогосподарських підприємств, що унеможливує удосконалення технологічних операцій вирощування сільгоспкультур, оновлення матеріально-технічної бази, впровадження у виробництво інновацій.

2. Порушення оптимальної структури посівних площ сільгоспкультур, що призводить до виснаження ґрунтового покриву. Високий рівень рентабельності виробництва окремих сільськогосподарських культур (передусім це стосується насіння сояшнику), а також спеціалізація крупних сільгосппідприємств на вирощуванні експортоорієнтованих сільськогосподарських культур зернової групи призвели до

розширення площ посівів зернових та зернобобових культур у загальній посівній площі сільськогосподарських культур відповідно та зменшення площ посівів кормових культур.

3. Недостатній рівень внесення органічних та мінеральних добрив, що призводить до дефіциту поживних речовин в ґрунтах. Крім того, через переважне внесення сільгосппідприємствами азотних добрив відбувається порушення оптимального співвідношення поживних речовин у ґрунті, що призводить до його підкислення та погіршення якості виробленої продукції.

4. Низький рівень державної підтримки заходів щодо підвищення ефективності використання земельних ресурсів, охорони сільськогосподарських земель, їхнього раціонального використання, консервації деградованих і малопродуктивних земель.

5. Загальна низька культура землеробства та відсутність зацікавленості сільгоспвиробників у впровадженні нових технологій обробітку ґрунту.

6. Низький рівень використання сільськогосподарськими землекористувачами технології точного землеробства із застосуванням ГС технологій – системи менеджменту, яка за допомогою інформаційних технологій дає змогу приймати раціональні рішення з управління агроекологічним потенціалом землі під час організації виробництва у рослинництві. Така технологія дає змогу: здійснювати моніторинг урожайності диференційовано на окремих ділянках поля; виконувати роботи цілодобово; створювати у програмі геоінформаційної системи електронну карту сільськогосподарських угідь для аналізу ґрунтів; диференційовано вносити добрива у системі of-line залежно від забезпеченості ґрунту поживними речовинами та у системі on-line залежно від потреб рослин у даний час [8].

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток ефективного землекористування позитивно вплине на підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва та функціонування внутрішнього аграрного ринку. Отже, будуть створені важливі передумови для підвищення рівня доступності продуктів харчування та задоволення потреб споживачів. Що стосується правового аспекту підвищення ефективності використання земель і охорони їх, головним тут є подальше вдосконалення земельного законодавства, розробка механізму застосування законів. Здійснення земельних перетворень, зміна форм власності та господарювання не призвели до поліпшення землекористування, підвищення родючості ґрунтів. З урахуванням ситуації, що склалася, політика земельних відносин повинна бути спрямована не стільки на зміну земельної власності, скільки на створення умов для ефективного екологічно безпечного землекористування, підвищення родючості ґрунтів та зростання сільськогосподарського виробництва, сучасної і якісної рекультивациі порушених і забруднених земель.

Бібліографічний список

1. Україна у цифрах 2013 : [статистичний щорічник] / [За ред. О.Г. Осауленко]. – Київ, 2014. – 239 с.
2. Синякевич І.М. Екологічна і лісова політика / І.М. Синякевич // зб. наук.-техн. праць НЛТУ України – Львів : Вид-во ЗУКЦ, 2008. – Вип. 4. – 144 с.
3. Царенко О.М. Фінансово-економічний механізм землекористування / О.М. Царенко, А.В. Чупіс // Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2001. – № 1. – С. 14-17.
4. Альбещенко О.С. Оптимізація структури земельних угідь сучасних агроландшафтів та формування екологічної мережі у сільськогосподарських підприємствах / О.С. Альбещенко // Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького. – 2012. – № 4(54). – С. 15-20.
5. Зінченко Т.Є. Інституціональні аспекти трансформації землекористувань населених пунктів в сучасних ринкових умовах / Т.Є. Зінченко. – Житомир : Вид-во "ПП Рута", 2010. – 214 с.
6. Проблеми формування та оцінки ефективності функціонування сучасних землегосподарських систем // Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 28 жовтня 2010 р. / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – Київ, РВПС України НАН України, 2010. – 304 с.
7. Осипчук С.О. Сучасний стан сільськогосподарських угідь України та заходи його поліпшення / С.О. Осипчук, Й.М. Дорош [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc.
8. Мазнев Г.Є. Геоінформаційні технології в аграрному виробництві / Г.Є. Мазнев // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 133.

References

1. Osaulenko, O.H. (2014), *Ukraine u tsyfrakh 2013 : [statystychnyi shchorichnyk]* [Ukraine in Figures 2013], Kyiv, 239 p.
2. Syniakevych, I.M. *Ekolohichna i lisova polityka : zb. nauk.-tekhn. prats NLTU Ukrainy* – Lviv : Vyd-vo ZUKTs, 2008. – Vyp. 4. – 144 p.
3. Tsarenko, O.M. and Chupis, A.V. (2001), "Financial and economic mechanism of land use", *Visnyk Sumskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu. Serii «Finansy i kredyt»*, no.1, pp. 14-17.

4. Albeshchenko, O.S. (2012), "Optimization of land and modern agricultural landscapes establishment of ecological networks in agricultural enterprises", *Naukovyi visnyk LNUVMBT im. S.Z. Hzhitskoho*, no.4(54), pp. 15-20.

5. Zinchenko, T.Ye. (2010), *Instytutsionalni aspekty transformatsii zemlekorystuvan naselenykh punktiv v suchasnykh rynkovykh umovakh* [Institutional aspects of land use transformation settlements under current market conditions], Vyd-vo "PP Ruta", Zhytomyr, 214 p.

6. *Problemy formuvannia ta otsinky efektyvnosti funktsionuvannia suchasnykh zemlehospodarskykh system* [Problems of formation and evaluation of the functioning of modern zemlehospodarskykh], *Materialy Mizhnar. nauk. konf.*, [Materials Intern. Science. Conf., m. Kyiv, October 28, 2010], RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, 304 p.

7. Osyphchuk, S.O. and Dorosh, Y.M. "The current state of Ukraine's agricultural lands and measures to improve it", available at: 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc (access date December 12, 2014).

8. Mazniev, H.Ye. (2011), "Geographic Information Technology in Agricultural production", *Ekonomika APK*, no.4, pp. 133.

Мельничук Л.С. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета статті полягає у визначення економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами на перспективу.

Методика дослідження. В процесі дослідження було застосовано загальнонаукові методи – аналізу (для формування складу елементів ефективної системи землекористування), порівняння (для виявлення економічної ефективності використання земельних ресурсів), синтезу (для узагальнення та формування висновків).

Результати. Встановлені принципи на яких повинне ґрунтуватись оптимальне сільськогосподарське землекористування. Проаналізовано динаміку ефективності використання земельних ресурсів України, що підтвердило наявність проблеми неефективного їх використання. Виявлені основні причини низької ефективності використання земельних ресурсів, таких як: слабкість фінансово-економічного становища сільськогосподарських підприємств, порушення оптимальної структури посівних площ сільгоспкультур, недостатній рівень внесення органічних та мінеральних добрив, низький рівень державної підтримки заходів щодо підвищення ефективності використання земельних ресурсів, охорони сільськогосподарських земель, їхнього раціонального використання, загальна низька культура землеробства та відсутність зацікавленості сільгоспвиробників у впровадженні нових технологій обробітку ґрунту. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення земельного законодавства, розробки механізму застосування законів.

Наукова новизна. Проведене дослідження дало змогу визначити економічну ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами на перспективу.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть бути використані при здійсненні подальших досліджень ефективності використання земельних ресурсів та при прийнятті управлінських рішень керівниками сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: земля, природні ресурси, ґрунт, земельні ресурси, урожайність, екологічні наслідки, сівозмінна, урожайність, землекористування.

Melnichuk L.S. USE OF LAND RESOURCES EFFICIENCY BY AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The purpose of the article is to determine the economic efficiency of land use by agricultural enterprises in the future.

Methodology of research. General scientific methods were applied in the study – analysis (for the formation of the elements of an effective system of land tenure), comparison (to identify the economic efficiency of land use), synthesis (to summarize and report).

Findings. The principle on which optimal agricultural land use should be based. The dynamic efficiency of Land Resources of Ukraine was analyzed, which confirmed a problem of inefficient use of land resources. The basic reasons for the low efficiency of land use were identified, such as weak financial and economic situation of farms, violation of optimal crop pattern crops, insufficient application of organic and mineral fertilizers, the low level of state support measures to improve the efficiency of land use, protection of agricultural land, their management, general low culture of agriculture and farmers' lack of interest in implementing new technologies cultivation. The necessity for further improvement of land legislation and the development of legal mechanism was confirmed.

Originality. The study made it possible to determine the economic efficiency of land use by agricultural enterprises in the future.

Practical value. The results of research can be used in carrying out further research on the efficiency and land use in decision-making farm management.

Key words: land, natural resources, soil, land, productivity, environmental effects, crop rotation, crop, land use.

Мельничук Л.С. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель статьи заключается в определении экономической эффективности использования земельных ресурсов сельскохозяйственными предприятиями на перспективу.

Методика исследования. В процессе исследования были применены общенаучные методы – анализа (для формирования состава элементов эффективной системы землепользования), сравнения (для выявления экономической эффективности использования земельных ресурсов), синтеза (для обобщения и формирования выводов).

Результати. Установлені принципи, на яких должно ґрунтуватися оптимальне сільськогосподарське землекористування. Проаналізована динаміка ефективності використання земельних ресурсів України, що підтвердило наявність проблеми неефективного їх використання. Виявлені основні причини низької ефективності використання земельних ресурсів, таких як: слабкість фінансово-економічного положення сільськогосподарських підприємств, порушення оптимальної структури посівних площ сільськогосподарських культур, недостатній рівень внесення органічних і мінеральних добрив, низький рівень державної підтримки заходів по підвищенню ефективності використання земельних ресурсів, охорони сільськогосподарських земель, їх раціонального використання, загальна низька культура землеробства і відсутність зацікавленості сільгоспвиробників у впровадженні нових технологій вирощування ґрунту. Обґрунтована необхідність подальшого удосконалення земельного законодавства, розробки механізму застосування законів.

Наукова новизна. Проведене дослідження дозволило визначити економічну ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами на перспективу.

Практична значимість. Отримані результати дослідження можуть бути використані при здійсненні подальших досліджень ефективності використання земельних ресурсів і при прийнятті управлінських рішень керівниками сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: земля, природні ресурси, ґрунт, земельні ресурси, урожайність, екологічні наслідки, севооборот, урожайність, землекористування.

УДК 332.1.

Неміш П.Д.,
аспірант,

Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Постановка проблеми. Україна володіє значними обсягами земельних ресурсів для ведення сільськогосподарського виробництва і здатна не лише забезпечити власні потреби в продуктах харчування, але й виробляти сировину для біоенергетики. Біомаса є практично невичерпним джерелом енергії в сучасних умовах. Ситуація ускладнюється тим, що відсутня державна підтримка цього напрямку розвитку біоенергетики, недостатній розвиток матеріально-технічної бази та можливості її покращення, а також залежність цієї ефективності від цін на традиційне паливо.

Тому дослідження оцінки енергетичного потенціалу біомаси та використання її як джерела енергії є надзвичайно актуальним в контексті конкретного регіону. Саме це зумовлює актуальність постановки проблеми щодо можливостей та доцільності використання потенціалу регіону та щодо виробництва та використання альтернативних енергоресурсів в АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку біоенергетики, оцінювання потенціалу виробництва та ефективності використання висвітлені в наукових працях таких вчених, як: Агеєв В.А., Гелетука Г.Г., Городов Р.В., Шлемко В.Т., Бінко І.Ф. та ін. [1; 3-4; 6-8; 13; 18; 20].

Питання шляхів розвитку виробництва біопалива розглянуто в працях таких науковців, як Желізна Т.А., Матвеев Ю.Б., Жовнір М.М., Калетнік Г.М., Коденська М.Ю. та ін. [2; 5; 10-12; 14-18;], однак стосовно доцільності виробництва біопалив серед вчених ведеться дискусія [1; 10-12; 16]. Противники біопалива наголошують на загостренні продовольчої проблеми, а також стверджують низьку економічну та енергетичну ефективність.

Недостатньо вивченими залишаються оцінки стану та можливостей використання біологічних ресурсів сільського господарства конкретного регіону для виробництва відновлювальних джерел енергії.

Постановка завдання. Метою статті є проведення оцінки стану та можливостей використання біологічних ресурсів сільського господарства Івано-Франківської області для виробництва відновлювальних джерел енергії.

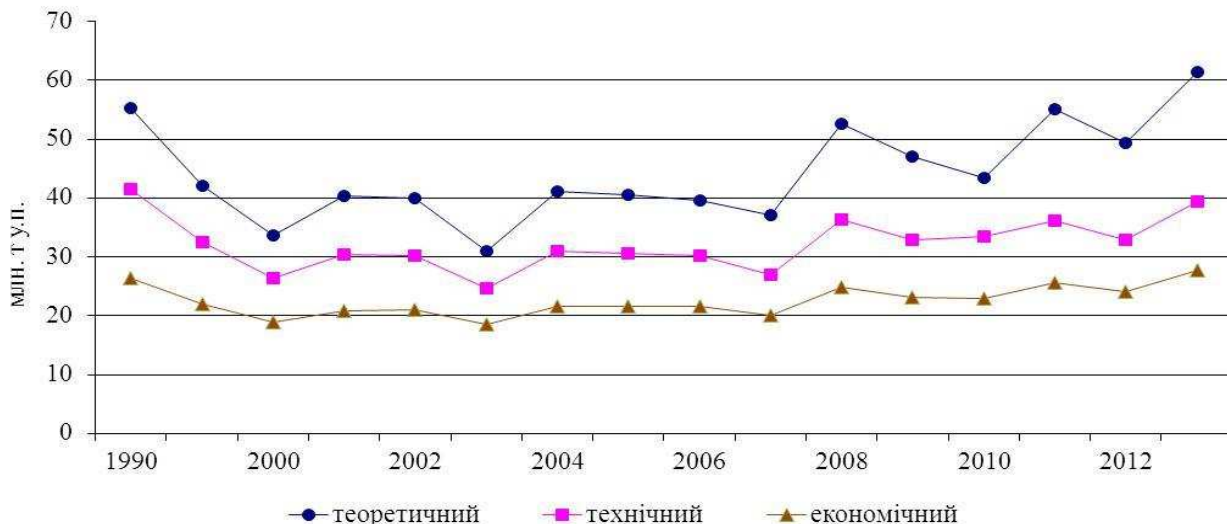
Виклад основного матеріалу досліджень. Відновлювані джерела енергії становлять помітну частку енергобалансів багатьох розвинених країн, особливо тих, що не мають достатньої кількості власних енергоресурсів. На сьогоднішній день існує кілька видів палива, які є альтернативою нафти і природного газу: біогаз, біодизельне паливо, біоетанол.

За розрахунками фахівців АПЕР (альтернативні паливно-енергетичні ресурси) відіграватимуть

* Науковий керівник – Малік М.Й., доктор економічних наук, професор, академік НААН

важливу роль у світовій енергетичній структурі і зможуть забезпечити більше 50% світової потреби в енергії до 2060 року. Сучасні тенденції розвитку енергетики передбачають розширення використання біомаси.

Величина енергетичного потенціалу біомаси в Україні коливається по роках і залежить головним чином від урожайності основних сільськогосподарських культур. У 2013 р. було зібрано рекордний за останні 20 років урожай зернових і зернобобових культур (63 млн. т), тому економічний потенціал біомаси також досяг свого максимального значення – майже 28 млн. т у.п. (рис. 1). Навпаки, 2003 рік був одним із найбільш неврожайних для зернових культур, і потенціал біомаси впав до 18,5 млн. т у.п.

Рис. 1. Динаміка енергетичного потенціалу біомаси в Україні

Джерело: [5]

Можна прогнозувати, що основний внесок у паливний баланс країни забезпечить використання надлишку соломи та стебел, біогазу, деревної біомаси, палива з твердих побутових відходів.

Івано-Франківська область має великий потенціал біомаси, доступної для енергетичного використання. Базовими складовими потенціалу біомаси області є деревна біомаса та відходи сільськогосподарської продукції.

Технічно-досяжний енергетичний потенціал біомаси в області, без врахування вирощування енергетичних культур, оцінюють в досить широкому діапазоні - від 330 до 770 тис. т. у. п./ рік, [2; 3] який, в основному, формується за рахунок лісової біомаси, первинних відходів сільського господарства та біогазу. Крім того потенціал енергетичних культур, вирощених лише на малопродуктивних та деградованих землях, оцінюється від 0,2 до 1,1 млн. т.у.п./рік в залежності від степені залучення земель в обіг під енергетичні культури. Таким чином загальний потенціал біомаси в області можна оцінити в 0,5 - 1,9 млн. т. у. п./рік, що еквівалентно 0,4 - 1,7 млрд. м³ газу/рік. Шляхом залучення цього потенціалу до виробництва енергії в найближчій перспективі можна задовольнити близько 15% потреби області в первинній енергії (без врахування потреб в паливі Бурштинської ТЕС) або замінити близько 50% (300 - 350 млн. м³) природного газу, що його споживає населення області. Деревна біомаса, яка складає найбільшу частку (39,2%) у структурі потенційних ресурсів біомаси є одним із основних джерел АПЕР у Івано-Франківській області. Проведений аналіз використання деревної біомаси показав, що щорічно понад 50% утворених деревинних відходів знищується або вивозиться на звалища. Значні обсяги невикористаної деревної біомаси в регіоні зумовлюють необхідність розробки методики вибору найбільш привабливих територій та підприємств області, які мають найкращі перспективи впровадження енергоресурсів деревної біомаси в паливний баланс і можуть забезпечити найвищу ефективність інвестицій.

При оцінці потенціалу надзвичайно важливим є питання, яку частку відходів сільськогосподарського виробництва можна використовувати на енергетичні потреби без негативного впливу на родючість ґрунтів. Експерти Біоенергетичної асоціації України, виконавши відповідне дослідження, дійшли висновку, що в середньому для України можна прогнозувати використання до 30% теоретичного потенціалу соломи зернових культур і до 40% теоретичного потенціалу відходів виробництва кукурудзи на зерно та соняшнику [1].

Аналіз витрат коштів на один гектар посіву традиційних для Західної України енергетичних культур, зокрема ріпаку озимого, пшениці озимої, кукурудзи на зерно та цукрового буряку (табл.1) свідчить, що найнижчі витрати на виробництво ріпаку озимого, які становлять 4950 грн./га, а найбільші – для посів цукрового буряку – 14740 грн./га.

Аналіз показників табл. 1 засвідчує, що у структурі витрат усіх сільськогосподарських культур найбільша складова – це добрива, засоби захисту та насіння, частка яких перевищує 50%, зокрема:

для ріпаку озимого – 2864 грн./га, що становить 57,8%; пшениці озимої – 3766 грн./га (58,1%), кукурудзи – 5050 грн./га (52,3%), цукрового буряку – 7825 грн./га (53,1%).

Таблиця 1

**Структура витрат та економічна ефективність
виробництва енергетичних культур за 2013 рік**

Показник	Ріпак озимий	Пшениця озима	Кукурудза	Цукровий буряк
Урожайність, т/га	3,0	6,0	8,0	50,0
Витрати на виробництво, грн./га, у т.ч.	4950	6479	9625	14740
– техніка	545	759	1771	3278
– рідке паливо	987	1232	1969	2398
– добрива, засоби захисту, насіння	2864	3766	5050	7825
– оплата праці людей	286	341	374	609
– інші витрати	268	380	461	329
Собівартість основної продукції, грн./т	1650	1079	1203	295
Реалізаційна ціна основної продукції, грн./т	4200	1800	1760	410
Прибуток на гектар площі посіву, грн./га	7650	4326	4456	5750
Прибуток на тонну реалізованої продукції, грн./т	2550	721	557	115
Рівень рентабельності, %	154,0	66,8	61,0	39,0

Джерело: власні розрахунки

Друга за величиною стаття витрат під час виробництва ріпаку озимого та пшениці озимої – енергоносії, які становлять відповідно 19,9% і 19,0%. Водночас, під час вирощування цукрового буряку, на другому місці витрати на експлуатацію техніки – відповідно 22,2%. Собівартість однієї тонни насіння ріпаку – 1650 грн., пшениці озимої – 1079 грн., зерна кукурудзи – 1203 грн., коренів цукрових буряків – 295 грн. Переробка продукції на біопаливо потребує затрат коштів в обсягах 38-52% від його собівартості.

Отримані результати (табл. 2) свідчать, що рівень рентабельності найвищий у біодизелі з озимого ріпаку.

Таблиця 2

Розрахунок рентабельності виробництва біопалива за 2013 рік

№ п/п	Показник	Біодизель	Біоетанол		
		ріпак озимий	пшениця озима	кукурудза	цукровий буряк
1.	Вихід біопалива з однієї тонни сировини, т	0,400	0,270	0,284	0,070
2.	Обсяги виробництва біопалива з гектарами посіву, т/га	1,20	1,62	2,27	3,53
3.	Ціна реалізації біопалива, грн./т	9800	9000	9000	9000
4.	Виручка від реалізації біопалива з 1 га, грн.	11760	14580	20430	31770
5.	Собівартість основної продукції з 1 га, грн.	4950	6479	9625	14740
6.	Витрати на переробку сировини на біопаливо з 1 га, грн.	1840	2237	4498	6750
7.	Витрати на виробництво біопалива з 1 га, грн.	6790	9716	14123	21490
8.	Прибуток з 1 га виробництва біопалива, грн.	4970	4864	6307	10280
9.	Рівень рентабельності, %	73,2	50,1	44,6	47,8

Джерело: власні розрахунки

Прибуток на 1 га посіву ріпаку в разі реалізації насіння ріпаку порівняно з реалізацією біодизеля більший на 2680 грн. Водночас виробництво та реалізація біоетанолу в усіх розглянутих випадках приносить більший прибуток порівняно з реалізацією сировини (насіння пшениці, кукурудзи та коренів цукрового буряку).

В структурі затрат у 2014 році усіх сільськогосподарських культур найбільша складова це добрива, засоби захисту та насіння (табл. 3), яка в усіх випадках становить 57%, зокрема, для озимого ріпаку - 5155 грн/га, що становить 65,5%, озимої пшениці - 5649 грн/га - 62,8%, кукурудзи 5575 грн/га - 49,9%, коренів цукрових буряків 9738 грн/га - 55%.

Друга за величиною стаття витрат при виробництві озимого ріпаку, озимої пшениці та кукурудзи становить рідке паливо, яке складає відповідно 19,3%, 19,2% та 24,7%. В той же час при вирощуванні цукрових буряків на другому місці витрати на експлуатацію техніки - відповідно 20,4%. Собівартість

однієї тонни озимого ріпаку 2624 грн., озимої пшениці 1497 грн., кукурудзи 1397 грн., коренів цукрових буряків 354 грн.

Таблиця 3

Структура витрат та економічна ефективність виробництва енергетичних культур в Івано-Франківській області станом на 01.10.2014 року. *

Показники	Озимий ріпак	Озима пшениця	Кукурудза	Цукровий буряк
Урожайність, т/га	3,0	6,0	8,0	50,0
Витрати на виробництво, грн/га, у т. ч.	7873	8983	11175	17716
- техніка	599	835	1948	3606
- рідке паливо	1523	1725	2757	3357
- добрива, засоби захисту, насіння	5155	5649	5575	9738
- оплата праці людей	315	375	411	670
- інші витрати	281	399	484	345
Собівартість основної продукції, грн/т	2624	1497	1397	354
Реалізаційна ціна основної продукції, грн/т	4200	2010	1800	410
Прибуток на гектар площі посіву, грн/га	4727	3077	3225	2784
Прибуток на тону реалізованої продукції, грн/т	1576	513	403	56
Рівень рентабельності, %	60,0	34,0	29,0	16,0

Джерело: власні розрахунки

Отримані результати при розрахунку рентабельності (табл. 4) свідчать, що рівень рентабельності найвищий у біоетанолу з озимої пшениці.

Таблиця 4

Розрахунок рентабельності виробництва біопалива з власної та купленої сировини в Івано-Франківській області станом на 01.10.2014 року.

№ п/п	Показники	Одиниці виміру	Біодизель	Біоетанол		
			Ріпак озимий	Пшениця озима	Кукурудза	Цукровий буряк
1	Вихід біопалива з однієї тонни сировини	т	0,400	0,270	0,284	0,070
2	Обсяги виробництва біопалива з гектара посіву	т/га	1,20	1,62	2,27	3,53
4	Ціна реалізації біопалива	грн/т	16400	16000	16000	16000
5	Собівартість основної продукції з 1 га, грн.	грн/т	7873	8983	11175	17716
6	Витрати на переробку сировини на біопаливо з 1га	грн/га	2116	2573	5173	7763
7	Витрати на виробництво біопалива з 1 га	грн/га	9989	11556	16348	25479
8	Виручка від реалізації біопалива з 1 га	грн/га	19680	25920	36320	56480
9	Прибуток на виробництво біопалива з 1 га біопалива	грн/га	9691	14364	19972	31001
10	Рівень рентабельності	%	97,0	124,3	122,2	121,6

Джерело: авторський аналіз

Із збільшенням ціни на пальне в 2014 році, ефективність переробки енергетичних культур значно зросла і дозволяє отримати вищі показники доходу в порівнянні з реалізацією сировини.

Висновки з проведеного дослідження. 1. Використання альтернативних паливно-енергетичних ресурсів слід вважати стратегічним напрямом вирішення паливно-енергетичних проблем, оскільки традиційні технології державного забезпечення енергоресурсами є обмеженими і в перспективі не забезпечать потреби споживачів. Аналіз використання АПЕР в Україні показав, що успішний розвиток біоенергетики багато в чому залежить від вирішення організаційно-правових та фінансових проблем управління процесами використання паливно-енергетичних ресурсів.

2. Отримання енергії з біомаси (деревних і сільськогосподарських відходів, соломи, гною, органічної частини твердих побутових відходів) є однією з галузей, що найбільш динамічно розвиваються у світі. Цьому сприяють такі її властивості, як великий енергетичний потенціал і відновлюваний характер. Власне вагомою перевагою біомаси як енергетичного ресурсу є те, що її ресурси поновлюються щороку і практично постійно. Біомаса сільського та лісового господарства -

доступне місцеве паливо, що може використовуватися в системах опалення житлових, виробничих, адміністративних будинків, в об'єктах соціальної інфраструктури (школах, дитячих садочках), які розташовані в сільській місцевості. Використання біомаси в енергетичних цілях дозволить забезпечити ці об'єкти власними енергоносіями та зменшити витрати на придбання традиційного палива.

3. На даний час менше 2% від потенціалу первинних відходів використовується в енергетичних цілях (спалювання в котлах, виробництво пелет і брекетів). Як наслідок, можливе введення системи довгострокових контрактів і ширшого використання сільськогосподарських відходів для виробництва енергії.

4. Аналіз виробництва біопалива з традиційних для Івано-Франківщини енергетичних культур, зокрема ріпаку, озимої пшениці, кукурудзи на зерно та цукрового буряка показує, що із збільшенням ціни на пальне у 2014 році ефективність переробки енергетичних культур значно зросла і дозволяє отримати вищі показники доходу в порівнянні з реалізацією сировини.

Бібліографічний список

1. Агеев В.А. Нетрадиционные и возобновляемые источники энергии / В.А. Агеев. – Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 2004. – 174 с.
2. Використання місцевих видів палива для виробництва енергії в Україні / Г.Г. Гелетука, Т.А. Железна, Ю.Б. Матвеев, М.М. Жовнір // Промышленная теплотехника. – 2006. – Т. 28, № 2. – С. 85-93.
3. Гелетука Г.Г. Обзор технологий сжигания соломы с целью выработки тепла и электроэнергии / Г.Г. Гелетука, Т.А. Железна // Экотехнология и ресурсосбережение. – 1998. – № 6. – С. 3-12.
4. Гелетука Г. Додаткові інвестиції в енергозбереження [Електронний ресурс] / Г. Гелетука, Ю. Матвеев, О. Філоненко ; Ін-т технічної теплофізики НАН України. – Режим доступу www.biomass.kiev.ua.
5. Гелетука Г.Г. Перспективи використання відходів сільського господарства для виробництва енергії в Україні [Електронний ресурс] / Гелетука Г.Г., Железна Т.А. ; Аналітична записка БАУ №7. – 2014. – Режим доступу <http://uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio-7-ua.pdf>
6. Городов Р.В. Нетрадиционные и возобновляемые источники энергии: учеб. пособие / Р.В. Городов, В.Е. Губин, А.С. Матвеев. – 1-е изд. – Томск: Изд-во Томск. политех. ун-та, 2009. – 294 с.
7. Енергетична безпека України. Стратегія та механізми забезпечення / за заг. ред. А.І. Шевцова. – Дніпропетровськ: Пороги, 2002. – 264 с.
8. Енергетична стратегія України на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145 [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.kmu.ua/control.
9. Енергетичний потенціал біомаси в Україні / [Лакида П.І., Гелетука Г.Г., Василишин Р.Д. та ін.], відповід. наук. ред. д.с.-г.н. проф. П.І. Лакида; Навчально-науковий інститут лісового та садово-паркового господарства НУБіП України. – К.: Видавничий центр НУБіП України, 2011. – 28 с.
10. Калетнік Г.М. Біопаливо. Продовольча, енергетична та економічна безпека України : монографія / Г.М. Калетнік. – К. : Хай-Тек Прес, 2010. – 516 с.
11. Коденська М.Ю. Обґрунтування необхідності розробки інвестиційних проектів у розвиток біоетанолової галузі на базі продукції цукрово-бурякового виробництва / М.Ю. Коденська. – К. : ННЦ "Інститут аграрної економіки". – 2010. – 12 с.
12. Новиков Ю.Ф. Биоэнергетическая оценка технологических процессов в сельском хозяйстве / Ю.Ф. Новиков, Е.И. Базанов // Вестник сельскохозяйственной науки. – 1982. – № 10. – С. 5-11.
13. Нетрадиційні та поновлювані джерела енергії : навч. посіб. / О.І. Соловей, Ю.Г. Лега, В.П. Розен [та ін.] ; за заг. ред. О.І. Солов'я. – Черкаси : ЧДТУ, 2007. – 483 с.
14. Огляд відновлюваних джерел енергії в сільському та лісовому господарстві України / Г.Г. Гелетука, Т.А. Железна, Г.М. Голубовська-Онисімова, А.Є. Коненченков. – К. : Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2006. – 58 с.
15. Огляд відновлюваних джерел енергії в сільському та лісовому господарстві України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ier.kiev.ua.
16. Оцінка енергетичного потенціалу біомаси в Україні / Г.Г. Гелетука, Т.А. Железна, М.М. Жовнір [та ін.] // Промислова теплотехніка. – 2010. – Т.32, № 6. – С. 58-65.
17. Переосмислюючи стратегію розвитку: Національна доповідь з питань реалізації державної політики у сфері енергоефективності за 2010-2011 роки / М. Пашкевич, В. Григоровський, В. Гавриленко, О. Запорожець, Я. Мовчан [та ін.]. – К., Держенергоефективності - НАУ- LAT & K, 2012. – 280 с.
18. Про альтернативні види рідкого та газоподібного палива: Закон України від 14 січня 2000 р. №1391-14 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України – 2000. – №12. – С.94. – Режим доступу: main.cgi?nreg=555-15.
19. Про альтернативні джерела енергії [Електронний ресурс] : Закон України від 20 лютого 2003

p. №555-15. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>.

20. Шлемко В.Т. Економічна безпека України : сутність і напрямки забезпечення : монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінко. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

References

1. Ageyev, V.A. (2004), *Netraditsionnyye i vozobnovlyayemye istochniki energii* [Nontraditional and renewable sources of energy], Publishing House of Mordovia University, Saransk, Russia, 174 p.
2. Heletukha, H.H., Zheliezna, T.A., Matvieiev, Yu.B., Zhovnir, M.M. (2006), "The use of local types of fuel for energy production in Ukraine", *Promyslova teploekhnika*, Vol. 28, no. 2, pp. 85-93.
3. Heletukha, H.H., Zheliezna, T.A. (1998), "Technology overview of straw combustion in order to produce heat and electricity", *Ekotekhnologiya i resursozberezeniye*, no 6, pp. 3-12.
4. Heletukha, H. Matvieiev, Yu., Filonenko, O. "Additional investments in energy saving", the Institute of Engineering Thermophysics of NAS of Ukraine, available at: www.biomass.kiev.ua.
5. Heletukha, H.H., Zheliezna, T.A. (2014), "Prospects for the use agricultural waste for energy production in Ukraine", *Analitichna zapyska BAU*, no. 7, available at: <http://uabio.org/img/files/docs/position-paper-uabio-7-ua.pdf>
6. Gorodov, R.V., Gubin, V.Ye., Matveyev, A.S., Gorodov, R.V. (2009), *Netraditsionnyye i vozobnovlyayemye istochniki energii* [Nontraditional and renewable sources of energy], textbook, 1st publishing, Publishing House of Tomsk Polytechnic University, Tomsk, Russia, 294 p.
7. Shevtsova, A.I. (2002), *Enerhetychna bezpeka Ukrainy. Stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia* [Energy security of Ukraine: Strategy and mechanisms for ensuring], Porohy, Dnipropetrovsk, Ukraine, 264 p.
8. "Energy Strategy of Ukraine on the period until 2030", The Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 15 March 2006, no. 145, available at: www.kmu.ua/control.
9. Lakyda, P.I., Heletukha, H.H., Vasylyshyn, R.D., and others (2011), *Enerhetychnyi potentsial biomasy v Ukrainy* [The energy potential of biomass in Ukraine], Educational and Research Institute of Forestry and Park Gardening of NUBNU of Ukraine, Publishing House of NUBNU of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 28 p.
10. Kaletnik, H.M. (2010), *Biopalyvo. Prodovolcha, enerhetychna ta ekonomichna bezpeka Ukrainy* [Biofuels. Food, energy and economic security of Ukraine], monograph, Khai-Tek Pres, Kyiv, Ukraine, 516 p.
11. Kodenska, M.Yu. (2010), *Obgruntuvannia neobkhidnosti rozrobky investytsiinykh proektiv u rozvytok bioetanolovoi haluzi na bazi produktsii tsukrovo-buriakovoho vyrobnytstva* [Substantiation the necessity for the development of investment projects in the development of bio-ethanol industry on the bases of sugar-beet production], *NNTs "Instytut aharnoї ekonomiky"*, Kyiv, Ukraine, 12 p.
12. Novikov, Yu.F., Bazanov, Ye.I. (1982), "Bioenergetical assessment of technological processes in agriculture", *Vestnik selskokhozyaystvennoy nauki*, no. 10, pp. 5-11.
13. Solovei, O. I., Leha, Yu. H., Rozen, V. P. and others (2007), *Netradytsiini ta ponovliuvani dzherela enerhii* [Nontraditional and renewable sources of energy], tutorial, ChSTU, Cherkasy, Ukraine, 483 p.
14. Heletukha, H.H., Zheliezna, T.A., Holubovska-Onisimova, H.M., Konenchenkov, A.Ye. (2006), *Ohliad vidnovliuvanykh dzherel enerhii v silskomu ta lisovomu hospodarstvi Ukrainy* [Overview of renewable energy sources in agriculture and forestry of Ukraine], Institute for Economic Research and Policy Consulting, Kyiv, Ukraine, 58 p.
15. "Overview of renewable energy sources in agriculture and forestry of Ukraine", available at: www.ier.kiev.ua.
16. Heletukha, H.H., Zhbeiezna, T.A., Zhovmir, M.M. and others (2010), "Evaluation of the energy potential of biomass in Ukraine", *Promyslova teploekhnika*, Vol. 32, no. 6, pp. 58-65.
17. Pashkevych, M., Hryhorovskiy, V., Havrylenko, V., Zaporozhets, O., Movchan Ya. and others (2012), *Pereosmysliuvchy stratehiu rozvytku: Natsionalna dopovid z pytan realizatsii derzhavnoi polityky u sferi enerhoefektyvnosti za 2010-2011 roky* [Rethinking strategy of development: National report on the implementation of the state policy in sphere of energy efficiency for 2010-2011], *Derzhenerhoefektyvnosti*, NAU, LAT & K, Kyiv, Ukraine, 280 p.
18. "On alternative types of liquid and gaseous fuels" (2000), The Law of Ukraine from 14 January 2000, no. 1391-14, News of Supreme Council of Ukraine, no. 12, p. 94, available at: main.cgi?nreg=555-15
19. "On alternative sources of energy", (2003), The Law of Ukraine from 20 February 2003, no. 555-15, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>
20. Shlemko, V.T., Binko, I.F. (1997), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy : sutnist i napriamky zabezpechennia* [The economic security of Ukraine: the nature and direction of providing], monograph, NISD, Kyiv, Ukraine, 144 p.
21. Szyszlak-Bargłowich J. Charakterystyka biomasy jako paliwa / Szyszlak-Bargłowich J., Piekarski W. // Wieś Jutra. – 2011. – N10. – S. 16-19.

Неміш П.Д. ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Мета – оцінка енергетичного потенціалу біомаси та ефективного використання як джерела енергії при переробці на біопаливо.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою досліджень слугують діалектичні закони пізнання економічних процесів, теоретичні положення аграрної економічної теорії, наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених з досліджуваної програми. Дослідження проводилися з використанням даних статистичних збірників по матеріалах сільськогосподарських підприємств регіону. Зокрема використано монографічний метод, що дає можливість ознайомитись із станом справ та способами вирішення аналогічних проблем у інших країнах світу. Застосування методів аналізу рядів динаміки, порівнянь, статистичного групування та кореляції дозволило проаналізувати досліджуване явище в часі і різних організаційних формах господарювання, виявити основні чинники, що впливають на ефективність використання енергетичних ресурсів в сільському господарстві та обсяги застосування альтернативних джерел енергії.

Результати. Встановлено, що використання альтернативних паливно-енергетичних ресурсів слід вважати стратегічним напрямом вирішення паливно-енергетичних проблем, оскільки традиційні технології державного забезпечення енергоресурсами є обмеженими і в перспективі не задовольняють потреби споживачів. Визначено, що незважаючи на наявність в аграрному секторі Івано-Франківщини суттєвого потенціалу біомаси, її використання перебуває на стадії впровадження експериментальних зразків, пілотних проектів та потребує активізації і прискорення. Виявлено, що це спричинено слабо розвинутою інфраструктурою та недостатньою логістикою і є надія, що в найближчому майбутньому з'являться компанії, які спеціалізуються на постачанні біомаси кінцевому споживачеві. Доведено, що виробництво біопалива з традиційних для Івано-Франківщини енергетичних культур, зокрема ріпаку, озимої пшениці, кукурудзи на зерно та цукрових буряків показує високу ефективність їх переробки на альтернативне паливо.

Наукова новизна. Досліджено оцінку енергетичного потенціалу біомаси регіону Прикарпаття, яка дає змогу вибирати ефективні методи його використання. Дістали подальшого розвитку алгоритм вибору між вирощуванням сільськогосподарських культур для виробництва біопалива, або для виробництва продовольства.

Практична цінність. Отримані результати дослідження можуть бути використані в господарській діяльності аграрних формувань та в органах управління сільськогосподарською діяльністю.

Ключові слова: енергетична безпека, відновлювані джерела енергії, біоенергетики, біомаса, ефективність.

Nemish P.D. THE EFFECTIVENESS OF USE ALTERNATIVE SOURCES OF ENERGY

Purpose. The main aim of the article is to evaluate the energy potential of biomass and effective use as an energy source during processing into biofuel.

Methodology of the study. The dialectical laws of cognition of economic processes, theoretical principles of agricultural economic theory and scientific developments of domestic and foreign scholars on the study program became the theoretical and methodological basis of research. The studies were conducted with the use of data in statistical collections on materials of agricultural enterprises in the region. In particular monographic method that enables to get acquainted with the state of affairs and ways of solving similar problems in other countries of the world was used.

Application the methods of analysis of dynamics rows, comparisons, statistical clustering and correlation allowed to analyze the studied phenomenon in time and different organizational form of management, identify the main factors that affect the efficiency of energy resources use in agriculture and volumes of using alternative sources of energy.

Findings. It has been established that using alternative energy resources should be considered as a strategic direction of solving the problems of fuel and energy because traditional technologies of state energy supplies are limited and in perspective not satisfy the needs of consumers.

It has been determined that despite the presence significant biomass potential in the agricultural sector of Ivano-Frankivsk, its use is at the implementation stage of experimental models, pilot projects and requires intensification and acceleration. It has been revealed that it is caused by weak developed infrastructure and inadequate logistics and there is hope that in the near future there will be companies that which will specialize on supplying biomass to the final consumer.

It has been proved that the production of biofuels from traditional for Ivano-Frankivsk energy crops, including canola, wheat, maize for grain and sugar beets shows high efficiency of its processing on alternative fuel.

Originality. It has been investigated the estimation of energy potential of biomass for Carpathian region, which lets you select effective methods of its use.

The algorithm of choice between growing agricultural crops for production of biofuels or for food production has got further development.

Practical value. The obtained results of research can be used in economic activity of agricultural groups and in management bodies of agricultural activity.

Key words: energy security, renewable sources of energy, bioenergetics, biomass, efficiency

Немиш П.Д. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ

Цель - оценка энергетического потенциала биомассы и эффективного использования в качестве источника энергии при переработке на биотопливо.

Методика исследований. Теоретической и методологической основой исследований служат диалектические законы познания экономических процессов, теоретические положения аграрной экономической теории, научные разработки отечественных и зарубежных ученых по исследуемой программе.

Исследования проводились с использованием данных статистических сборников по материалам сельскохозяйственных предприятий региона. В частности, будет использовано монографический метод, дающий возможность ознакомиться с состоянием дел и способами решения аналогичных проблем в других странах мира. Применение методов анализа рядов динамики, сравнений, статистического группировки и корреляции позволило

проанализировать изучаемое явление во времени и различных организационных формах хозяйствования, выявить основные факторы, влияющие на эффективность использования энергетических ресурсов в сельском хозяйстве и объемы применения альтернативных источников энергии.

Результаты исследования. Установлено, что использование альтернативных энергетических ресурсов следует считать стратегическим направлением решения энергетических проблем, поскольку традиционные технологии государственного обеспечения энергоресурсами ограничены и в перспективе не удовлетворят потребности потребителей. Определено, что, несмотря на наличие в аграрном секторе Ивано-Франковской области существенного потенциала биомассы, ее использование находится на стадии внедрения экспериментальных образцов, пилотных проектов и требует активизации и ускорения. Выявлено, что это вызвано слабо развитой инфраструктурой и недостаточной логистикой и есть надежда, что в ближайшем будущем появятся компании, которые будут специализироваться на поставках биомассы конечному потребителю. Доказано, что производство биотоплива из традиционных для Ивано-Франковской области энергетических культур, в частности рапса, озимой пшеницы, кукурузы на зерно и сахарной свеклы показывает высокую эффективность их переработки на альтернативное топливо.

Научная новизна. Исследована оценка энергетического потенциала биомассы региона Прикарпатья, которая позволяет выбирать методы его использования. Получил дальнейшее развитие алгоритм выбора между выращиванием сельскохозяйственных культур для производства биотоплива, или для производства продовольствия.

Практическая ценность. Полученные результаты исследования могут быть использованы в хозяйственной деятельности аграрных формирований и в органах управления сельскохозяйственной деятельностью.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, возобновляемые источники энергии, биоэнергетика, биомасса, эффективность.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 334.722.1:332.122:001(477)

*Степаненко В.В.,
Генеральний директор Державної організації «Регіональний фонд
підтримки підприємництва в Запорізькій області»*

БІЗНЕС-ІНКУБУВАННЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ ЦЕНТРИ – ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Бізнес-інкубатор представляє собою базовий елемент майнової інфраструктури малого підприємництва, основною метою якого є створення сприятливих організаційно-економічних умов для новостворених малих і мікропідприємств. В даний час бізнес-інкубатор розглядається як один з найбільш ефективних інструментів підтримки і розвитку малого підприємництва у всьому світі.

Досвід провідних країн доводить, що використання бізнес-інкубаторів дозволяє знизити кількість провалів в організації та розвитку малого бізнесу на 20%. Слід підкреслити, що якщо до 5 років в агресивному ринковому середовищі «доживають» тільки 30% малих підприємств, то в умовах бізнес-інкубаторів – 85% [1]. Це пов'язано з тим, що на етапі нульової або навіть негативної «прибутковості»: від зародження малого підприємства до початку його зростання – саме бізнес-інкубатор приймає на себе значну частину складнощів становлення нового бізнесу, одночасно надаючи інструменти для розвитку, і через певний період часу виводить підприємство на ринок. Бізнес-інкубатори не тільки сприяють економічному зростанню суб'єктів малого підприємництва, а й сприяють поширенню інноваційних продуктів, впровадженню науково-технічних розробок у виробництво, вирішують проблеми зайнятості населення та розвитку соціального підприємництва.

Ідея бізнес-інкубації вперше з'явилася в США в 1960-і рр. Поштовхом до бурхливого розвитку та поширенню бізнес-інкубаторів послужив економічний спад, пережитий багатьма країнами Заходу в останній чверті XX сторіччя. За даними Асоціації бізнес-інкубаторів Великобританії, в 1985 р. в світі вже діяло близько 70 бізнес-інкубаторів, в 1992 р їх було 470, нині – більше 5000 [2].

Перші бізнес-інкубатори в Україні з'явилися більше шістнадцяти років тому. У 1997 р в Росії було створено некомерційне партнерство «Національна співдружність бізнес-інкубаторів», основною метою функціонування якого стало сприяння і надання взаємодопомоги, обмін досвідом, рішення загальних проблем розвитку бізнес-інкубаторів в країні. Однак більш активний розвиток бізнес-інкубатори в Україні отримали в 2005 р. Проте, за ці роки не було створено ані законодавчої бази, щодо регулювання діяльності бізнес-інкубаторів, ані самих бізнес-інкубаторів в класичному їх розумінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням удосконалення механізмів створення бізнес-інкубаторів, виявлення проблем їх функціонування та шляхів вирішення цих проблем приділено увагу у працях таких вчених, як О. Бородіна, Л. Дмитриченко, В. Зянько, С. Єрохін, М. Жук, В. Ляшенко, Є. Панченко, О. Титаренко, В. Шарапов та ін. Проте, незважаючи на значну увагу науковців до даної проблеми, її вивчення залишається актуальним завданням, особливо в частині узагальнення успішного зарубіжного досвіду створення і функціонування бізнес-інкубаторних структур.

Постановка завдання. Необхідно чітко розуміти значення бізнес-інкубатора як інструменту підтримки та стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва полягає у забезпеченні комплексного супроводу малого підприємства протягом реалізації його проєкту: від навчання та складання бізнес-плану, до випуску готової продукції. Найбільш поширеними схемами взаємодії бізнес-інкубатора з суб'єктами малого підприємництва виступають наступні два типи:

- 1) взаємини бізнес-інкубатора і суб'єкта малого підприємництва будуються на договірній основі;
- 2) бізнес-інкубатор працює за принципом холдингової компанії.

У першому випадку за умовами договору бізнес-інкубатор надає послуги суб'єктам малого підприємництва за пільговими цінами або на умовах кредиту. У момент виходу зі складу бізнес-інкубатора, суб'єкт малого бізнесу виплачує бізнес-інкубатору індексовану вартість послуг. У другому випадку бізнес-інкубатор, як правило, володіє контрольним пакетом акцій вступили в нього суб'єктів малого підприємництва. При виході зі складу бізнес-інкубатора підприємець викуповує у бізнес-інкубатора весь пакет акцій або його частина (до контрольного) на заздалегідь обумовлених у відповідному договорі умовах [4, с. 232].

Основні функції полягають:

- в наданні сприяння інноваційним малим підприємствам у становленні та розвитку бізнесу шляхом надання на пільгових умовах строком до декількох років офісних, складських приміщень, наукових лабораторій, оргтехніки;
- у наданні консультативно-експертних послуг в сферах бухгалтерського обліку та звітності на підприємстві, діловодства, організації адміністративної роботи, підбору кадрів;
- в організації та проведенні навчальних курсів і семінарів для працівників підприємств з бухгалтерського обліку, маркетингу, бізнес-планування, фінансового менеджменту, управління підприємством;
- у наданні допомоги підприємствам в отриманні фінансування через систему грантів, фінансової підтримки через структуру кредитних кооперативів, залучення іноземних інвестицій;
- у наданні широкого доступу малих підприємств до інформаційного забезпечення;
- у сприянні в підготовці бізнес-планів, проведенні маркетингових досліджень, просуванні та розвитку продукції.

Насьогодні представлені в Україні інкубатори можна класифікувати як класичні; які надають послуги за допомогою електронного зв'язку з підприємствами; віртуальні; цільові.

Мета статті – дослідити досвід функціонування бізнес-інкубаторів закордоном, охарактеризувати їх значимість для суспільства та виявити основні відмінності між різними видами бізнес-інкубаторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним напрямком діяльності класичних бізнес-інкубаторів виступає не стільки надання бізнес-послуг, оскільки надання підприємствам офісних та виробничих площ за цінами значно нижче ринкових. При цьому в рамках класичного бізнес-інкубатора функціонують підприємства різного профілю. На відміну від класичних, інші бізнес-інкубатори надають суб'єктам малого підприємництва виключно консультаційні послуги. Недоліком бізнес-інкубатора такого типу є відсутність обміну досвідом між підприємствами, які користуються його послугами.

В якості основного недоліку бізнес-інкубаторів, які надають послуги за допомогою електронного зв'язку з малими підприємствами, можна назвати малу кількість прямих контактів з підприємствами [8, с. 37-38].

Специфіка діяльності віртуальних бізнес-інкубаторів полягає в наданні допомоги у відкритті бізнесу на відстані. Нарешті, цільові бізнес-інкубатори мають певну галузеву специфіку, тобто сприяють розвитку конкретних напрямків бізнесу, наприклад, малих підприємств, що спеціалізуються на розробці комп'ютерних програм [5, с. 36]. Ключовою перевагою бізнес-інкубаторів в порівнянні з іншими інструментами розвитку суб'єктів малого підприємництва виступає в першу чергу пільгова орендна ставка, складова 40% від ставки на державну (муніципальну) нежитлову нерухомість в перший рік, 60% – у другий, 100% – в третій. З урахуванням того, що орендна ставка муніципальної офісної та виробничої нерухомості в 1,5-2 рази нижче середніх орендних ставок комерційної нерухомості, то ефективність бізнес-інкубаторів не підлягає сумніву.

Незважаючи на наявність явних переваг бізнес-інкубаторів для ефективного розвитку мікропідприємств, слід вказати і на ряд обмежень використання даного інструменту суб'єктами малого підприємництва:

- термін перебування суб'єкта малого підприємництва в бізнес-інкубаторі має становити не більше трьох років при тому, що інноваційний лаг триває в середньому 5 років;
- приміщення можуть орендуватися тільки новоствореними підприємствами (до 1 року з моменту державної реєстрації);
- відсутня виробничо-технологічна база [6].

Для того, щоб процеси бізнес-інкубування в Україні надалі сприяли формуванню реальної бази для розвитку малого підприємництва, слід:

- розробляти ефективну державну політику, спрямовану на створення сприятливих умов для функціонування самих бізнес-інкубаторів;
- реалізовувати актуальні проекти для мережі бізнес-інкубаторів по регіонах країни;
- стабілізувати політичну та макроекономічну середу, як основу розвитку бізнесу в цілому.

Таким чином, незважаючи на новизну і невеликий досвід використання бізнес-інкубаторів, даний напрямок слід розглядати як досить перспективний напрямок підтримки та розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні, в тому числі і в посткризових умовах. Активізація невикористаних ресурсів регіонів країни в рамках проектів створення та розвитку бізнес-інкубаторів в цілому сприятиме забезпеченню високої виживаності та стабільному зростанню малих підприємств.

Лише протягом 90-х років XX століття, завдяки діяльності бізнес-інкубаторів, малим бізнесом було створено близько 80% нових робочих місць у Європі та США. Потреба в бізнес-інкубуванні зумовлена також соціально-економічною складовою малого підприємництва. Адже протягом трьох років плідної роботи велика кількість підприємців неспроможні продовжувати, залишається лише 14-

30% новостворених малих підприємств. Тоді як у бізнес-інкубаторі ця чисельність значно зростає і становить 85-86% [3].

З виходом України на глобальний ринок національному виробникові доведеться відкрито конкурувати з високоефективними світовими транснаціональними корпораціями, які мають гнучку інноваційну структуру й високу здатність до реакції на зміни ринкового середовища. Тому науковці та економісти вже неодноразово звертали увагу влади на необхідність активізації цього напрямку політики і пропонували деякі механізми розвитку в Україні сучасних методів і форм господарської інтеграції малого і великого бізнесу та підвищення конкурентоспроможності національного виробництва. Зазначимо, що в розвинених ринкових країнах в 60-ті роки XX століття було створено спеціальні державні органи, які займаються питаннями розвитку форм господарської інтеграції між малим і великим бізнесом, оскільки це питання має стратегічний характер і є ресурсом забезпечення конкурентоспроможності національних економік.

В Україні ж сьогодні практично не ведеться робота в цьому напрямі, навіть відсутні проекти адміністративних заходів з цього питання. Бездіяльними поки що, на жаль, залишаються і державний, і громадський сектори. Тоді як без проведення ефективної політики у напрямі розвитку господарської інтеграції національного великого й малого бізнесу Україна не має надійних шансів стати рівноправним партнером на світовому ринку та конкурентоспроможним учасником Світової організації торгівлі.

Бізнес-інкубатори необхідні для зміцнення й розвитку новостворених підприємств. Особливо у державах з низькою динамікою розвитку підприємництва роль бізнес-інкубаторів виявляється дуже важливою для забезпечення місцевого соціально-економічного розвитку [7, с. 57].

На теперішній час в Україні, за даними Держпідприємництва, зареєстровано понад 70 бізнес-інкубаторів. За даними ж нещодавно проведеного Українською асоціацією бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів (УАБІІЦ) моніторингу діяльності бізнес-інкубаторів, їхня чисельність виявилася значно меншою і складає лише близько 10-ти бізнес-інкубаторів, які реально працюють. Серед них, насамперед, можна назвати Білоцерківський, Славутський, Хмельницький, Сімферопольський, Львівський, Полтавський, Івано-Франківський бізнес-інкубатори. Така суттєва розбіжність у даних спричинена, насамперед, досі законодавчо не визначеним поняттям бізнес-інкубатора. У Господарському кодексі України взагалі не згадується такої організації, як бізнес-інкубатор.

Подальший розвиток бізнес-інкубування в Україні неможливий без розробки і прийняття Типового положення про бізнес-інкубатор. Проте, безумовно, навіть розробка і прийняття такого регуляторного акту не розв'яже головного питання – створення всебічних сприятливих умов для розвитку мережі бізнес-інкубаторів в Україні. З метою формування державної стратегії у цій сфері УАБІІЦ розроблено проект Концепції розвитку мережі бізнес-інкубаторів в Україні, який було надано на розгляд Держпідприємництва й Міністерства фінансів України і який отримав позитивне схвалення. Тому даний проект Концепції можна взяти за основу і продовжити роботу в цьому напрямі в рамках спеціально створеної робочої групи.

Що ж стосується проблем становлення інноваційних центрів, то розвиток інновацій в Україні, на жаль, у багатьох питаннях поки що перебуває в площині діяльності ентузіастів, а не послідовної й пріоритетної державної політики та програмних адміністративних дій. Яскравим прикладом цього може служити процес реалізації положень Постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1421, якою було передбачено проведення щорічного Всеукраїнського конкурсу інноваційних технологій. Проте, на жаль, проведення даного конкурсу було лише задеклароване, але насправді він так і не проводився, і немає підстав сподіватися, що його може бути проведено наступного року.

Українська асоціація бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів готова брати активну участь у підготовці проведення такого конкурсу і пропонує спільно з видавничим центром внести до плану проведення Всеукраїнського конкурсу інноваційних технологій окремий проект «Успішні інновації України», що передбачає підготовку і видання презентаційної елітної книги «Успішні інновації України». Мета даної книги – пропаганда успішних інноваційних проектів та ідей, привернення уваги влади і громадськості до успіхів та проблем діяльності інноваційних підприємств, виявлення й оцінювання напрацювань вітчизняних ЗМІ з висвітлення питань інноваційного розвитку. В даному виданні буде показано основи і закономірні фактори успішної діяльності підприємств, що обрали інноваційну модель розвитку або використовують інноваційні технології; воно також міститиме цінну інформацію для розвитку і розширення ділових контактів, залучення інвестицій та подальшого інтегрування України в світовий економічний, науковий і культурний простір. Ця книга буде безкоштовно розповсюджуватися на міжнародних виставках і семінарах, буде надана міністерствам і відомствам для врахування в адміністративній роботі, а також передана в наукові й академічні бібліотеки, посольства й торгові представництва України за кордоном, а також іноземні посольства і представництва в Україні. Також буде видано електронну версію книги на CD.

Необхідно навести декілька найпоширеніших визначень терміну бізнес-інкубатор, що відтворюють більш досконало сутність терміну та його розуміння:

1. Бізнес-інкубатор – це один з варіантів тих організаційних форм взаємодії науки і підприємництва, що представляє собою складний багатофункціональний комплекс, який забезпечує, поряд з іншим, сприятливі умови для ефективної діяльності новостворених малих інноваційних фірм, які реалізують цікаві наукові ідеї.

2. Структури, що надають допомогу новим компаніям на етапі їх організації та становлення.

3. Організаційна інноваційна структура, метою якої є формування сприятливих умов для стартового розвитку малих підприємств через надання їм певного комплексу послуг і ресурсів.

4. Інституція, що формує інноваційну структуру держави.

5. Організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності.

6. Бізнес-інкубатор – організаційна структура, метою якої є формування сприятливих умов для стартового розвитку малих підприємств через надання їм певного комплексу послуг і ресурсів.

7. Бізнес-інкубатор – дещо схожа до «кузні» стартапів, тобто місце, де можна втілити в реальність ідеї, при цьому можливе підібрати в команду людей зі спільними інтересами. Основний інтерес – створення бізнесу.

Сама по собі проблема розвитку малого бізнесу може вважатися, без сумніву, ключовою проблемою розвитку економіки взагалі. Якщо врахувати ту величезну роль, яку малий бізнес відіграє в економічному розвитку всіх без винятку країн, що знаходяться на шляху ринкових перетворень.

Бізнес-інкубатори розвивають малий бізнес, що відіграє значну роль у формуванні стабільної ринкової економіки, в якій зосереджені її головні потенційні ділові ресурси.

Світова практика підтверджує здатність розв'язання завдань вдосконалення галузевої структури виробництва та прискорення економічного розвитку територій; активне впровадження у виробництво вітчизняних та зарубіжних науково-технічних розробок; випробування на локальному рівні різних варіантів впровадження нових форм господарювання і пристосування до умов внутрішнього ринку, практичне навчання місцевих фахівців прийомам і методам міжнародного бізнесу. Завдяки чому малий бізнес виконує ряд найважливіших соціально-економічних завдань, таких як створення робочих місць, підвищення конкуренції, що, в кінцевому рахунку, призводить до зменшення безробіття, зниження цін.

Певна частина малого бізнесу є свого роду «стартовим майданчиком», яка дозволяє інноваційним задумам і проектам реалізовуватися спочатку в рамках саме малих підприємств, щоб потім, використовуючи різні підходи, дати поштовх вже масового виробництва тих чи інших виробів і надання послуг, на які сформувався досить високий попит на ринку. Бізнес-інкубатори займаються початковим становленням суб'єктів малого підприємництва, що надають численні інноваційні послуги, формують та реалізують першочергові стратегії діяльності новоствореного підприємства.

До функціональних завдань бізнес-інкубатора у сфері надання послуг суб'єктам малого підприємництва слід віднести:

- консалтингові послуги;
- надання офісних приміщень;
- допомога у проектуванні бізнес-планів;
- допомога в пошуку джерел фінансування;
- підтримка проекту на початкових стадіях;
- аналіз ринкового середовища та конкурентів;
- прокат наукового і технологічного устаткування на певний період;
- технічно-адміністративне обслуговування (пошта, Інтернет, телефон, факс, ксерокс, офіс-секретар тощо);
- інформаційне та рекламне забезпечення;
- здійснення юридичних та бухгалтерських послуг;
- послуги у сфері оцінки бізнесу, ризику ведення бізнесу та ін.
- науково-технічні (впровадження нових технологій, ноу-хау, нових продуктів).

Ефективність діяльності бізнес-інкубаторів пов'язана як з організаційними, так і економічними чинниками. Їх розвиток не завжди потребує бюджетних вливань і може здійснюватися за рахунок спонсорства або самофінансування. Їх здатність стати самоокупними лише 10-60%.

Українські бізнес-інкубатори здебільшого існують за рахунок фінансування міжнародних донорських організацій, приміщення їм надають служби працевлаштування населення при держадміністраціях міст і районів. Джерелами їхнього фінансування найчастіше є кошти міжнародних фондів та грантових програм і лише невеликою мірою – кошти місцевих адміністрацій та спонсорів. Для сприяння розвитку бізнес-інкубаторів в Україні створено Українську асоціацію бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів.

Отже, внесок організаційних структур малого бізнесу в розвиток інноваційних процесів значний. Проте часто інноваційний продукт не вирізняється високим ступенем новизни, що спричинено

відсутністю належної матеріальної бази для його створення. Масштабні інноваційні проекти силами малого бізнесу не можуть бути реалізовані. Організаційна структура бізнес-інкубаторів зорієнтована на якісні послуги малим інноваційним структурам, так як їх успіх на пряму залежить від того щоб малі інноваційні структури якомога швидше ставали успішними.

Висновки з проведеного дослідження. Статтю присвячено дослідженню специфіки функціонування бізнес-інкубаторів як особливої форми підтримки і розвитку малого підприємництва в Україні. У роботі розглянуті основні схеми взаємодії бізнес-інкубаторів з малими підприємствами, різновиди сучасних бізнес-інкубаторів. Узагальнюються переваги та обмеження в застосуванні бізнес-інкубації, а також перспективи розвитку бізнес-інкубаторів в Україні.

Бібліографічний список

1. Александрін Ю.Н. Индикаторы качества институционального окружения малого предпринимательства / Ю.Н. Александрин // *Общество: политика, экономика, право*. – 2011. – № 2. – С. 53-58.
2. Денисюк В.А. Развитие инновационных территориальных структур как важливой составной украинской инновационной системы / В.А. Денисюк // *Экономический часопис*. – 2003. – № 7. – С. 11-14.
3. Концепция развития сети бизнес-инкубаторов в Российской Федерации // Интернет-портал некоммерческой организации «Ресурсный центр малого предпринимательства» [Электронный ресурс]. – Доступ к ресурсу : <http://www.rcsme.ru>
4. Єлісєєв І.М. Інкубація бізнесу як формування попиту на технологічні, управлінські та соціальні інновації / І.М. Єлісєєв // *Ініціативи ХХІ століття*. – 2010. – № 4-5. – С. 7-10.
5. Минеева Т.В. Бизнес-инкубатор как один из наиболее эффективных инструментов поддержки и развития предпринимательства / Т.В. Минеева // *Вестник Астрахан. гос. техн. ун-та*. – 2007. – № 2 (37). – С. 230-236.
6. Микитюк О. Бізнес-інкубатори в системі фінансової підтримки малого підприємництва / О. Микитюк // *Світ фінансів*. – 2005. – № 2. – С. 160-164.
7. Прилепа Н.В. Бізнес-інкубатор як одна з сучасних організаційних форм підтримки інноваційної діяльності / Н.В. Прилепа // *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. – 2006. – № 5. – Т.2. – С. 56-61.
8. Чистякова О.В. Перспективные направления развития бизнес-инкубаторов в России / О.В. Чистякова // *Известия Иркутской государственной экономической академии (Байкальский государственный университет экономики и права)*. – 2011. – № 2. – С. 36-40.

References

1. Aleksandrin, Yu.N. (2011), "Quality indicators institutional environment of small business", *Suspilstvo: polityka, ekonomika, pravo*, no.2, pp. 53-58
2. Denysiuk, V.A. (2003), "The development of innovative territorial structures as an important component of Ukrainian innovation system", *Ekonomichnyi chasopys*, no.7, pp. 11-14
3. *Kontseptsyia razvitiia seti bizness-inkubatorov v Rossiyskoy Federatsii* [The concept of developing a network of business incubators in the Russian Federation], available at: <http://www.rcsme.ru> (access date October 29, 2014).
4. Yeliseiev, I.M. (2010), "Incubation business as creating demand for technological, managerial and social innovations", *Iniitsiativy XXI veka*, no.4-5, pp. 7-10.
5. Minyeyeva, T.V. (2007), "Business Incubator as one of the most effective tools for business support and development", *Vestnik Astrakhan. gos. tekhn. un-ta*, no.2 (37), pp. 230-236.
6. Mykytiuk, O. (2005), "Business incubators in the system of financial support for small businesses", *Svit finansiv*, no.2, pp. 160-164.
7. Prylepa, N.V. (2006), "Business Incubator as one of the modern forms of organizational support for innovation", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no.5, vol. 2, pp. 56-61.
8. Chistiakova, O.V. (2011), "Future direction of business incubators in Russia", *Izvestiia Irkutskoy gosudarstvennoy ekonomicheskoy akademii (Baykalskiy gosudarstvennyy universitet ekonomiki i prava)*, no.2, pp. 36-40.

Степаненко В.В. БІЗНЕС-ІНКУБУВАННЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ ЦЕНТРИ – ПЕРСПЕКТИВНІ ФОРМИ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Мета – дослідити досвід функціонування бізнес-інкубаторів за кордоном, охарактеризувати їх значимість для суспільства та виявити основні відмінності між різними видами бізнес-інкубаторів.

Методика дослідження. Використовується описовий метод, аналіз та спостереження. Загальнонаукові методи застосовано при обґрунтуванні ролі і значення бізнес-інкубаторів та вивченні процесу зародження і становлення стартап-інкубаторів; економіко-аналітичні методи – при розгляді структури бізнес-інкубатора

(учнівсько-студентського бізнес-інкубатора, стартап-інкубатора та технологічного інкубатора); організаційно-економічні методи – при визначенні сутності і механізму функціонування бізнес-інкубатора.

Результати. Взаємодія малих і великих підприємств дає можливість ефективно поєднати підприємницьку чутливість і динамічну реакцію малих фірм із менеджментом, комерційними й технічними навичками і потужностями великих підприємств. В результаті, створюються такі можливості, які за інших умов залишилися б втраченими і недоступними.

Наукова новизна. Використано комплексний підхід до розгляду такої структури, як бізнес-інкубатор, який допоможе підвищити потенціал людського капіталу.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть бути використані для реалізації створення потужних бізнес-інкубаторів в Україні.

Ключові слова: бізнес-інкубація, мале підприємництво, інновації, індексована вартість послуг, державна підтримка малого бізнесу.

Stepanenko V.V. BUSINESS INCUBATION AND INNOVATION CENTERS – POLICY FORMS AND SUPPORT OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE

Purpose. To explore the experience of business incubators abroad describe their importance to society and to identify the main differences between the different types of business incubators.

Methodology of research. Use descriptive method, analysis and observation. General methods used when justifying the role and importance of business incubators and the study of the origin and formation process startup incubators; economic and analytical methods – when considering the structure of the Business Incubator (Student-student business incubator, a startup incubator and technology incubator); organizational and economic methods – to determine the nature and mechanism of functioning business incubator.

Findings. The interaction of small and large businesses enables effectively combine business sensitivity and dynamic response of small firms in management, business and technical skills and capacities of large enterprises. As a result, created opportunities that otherwise would have remained lost and inaccessible.

Originality. Comprehensive approach to the consideration of such a structure as a business incubator that helps to increase the potential of human capital.

Practical value. The results of research can be used to implement the creation of powerful business incubators in Ukraine.

Key words: business incubation, small business, innovation, indexed cost of services, state support for small business.

Степаненко В.В. БИЗНЕС-ИНКУБИРОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ЦЕНТРЫ – ПЕРСПЕКТИВНЫЕ ФОРМЫ ПОДДЕРЖКИ И РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Цель. Исследовать опыт функционирования бизнес-инкубаторов за рубежом, охарактеризовать их значимость для общества и выявить основные различия между разными видами бизнес-инкубаторов.

Методика исследования. Используется описательный метод, анализ и наблюдения. Общенаучные методы применены при обосновании роли и значения бизнес-инкубаторов и изучении процесса зарождения и становления стартап-инкубаторов; экономико-аналитические методы – при рассмотрении структуры бизнес-инкубатора (ученическо-студенческого бизнес-инкубатора, стартап-инкубатора и технологического инкубатора); организационно-экономические методы – при определении сущности и механизма функционирования бизнес-инкубатора.

Результаты. Взаимодействие малых и крупных предприятий дает возможность эффективно совместить предпринимательскую чувствительность и динамическую реакцию малых фирм с менеджментом, коммерческими и техническими навыками и мощностями крупных предприятий. В результате, создаются такие возможности, которые при других условиях остались бы потерянными и недоступными.

Научная новизна. Использован комплексный подход к рассмотрению такой структуры, как бизнес-инкубатор, который поможет повысить потенциал человеческого капитала.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы для реализации создания мощных бизнес-инкубаторов в Украине.

Ключевые слова: бизнес-инкубация, малое предпринимательство, инновации, индексируемая стоимость услуг, государственная поддержка малого бизнеса.

УДК 69.003

Фесун А.С.,
аспірант¹,

Київський національний університет будівництва і архітектури

ДИНАМІЧНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЮ ДЕВЕЛОПЕРСЬКОГО ПРОЕКТУ: РИЗИКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ТА ДІАГНОСТИКИ

Постановка проблеми. Для успішної реалізації будь якого проекту, в тому числі інвестиційно-будівельного, підприємству, в сучасних умовах, необхідно залучати інвестиції. Оскільки капітальне будівництво завжди було базою будь-якої господарської діяльності, питання залучення інвестицій в будівельній галузі завжди буде актуальним. Проте слід розуміти, що процесу залучення інвестицій і здійснення інвестиційної діяльності підприємством завжди притаманні певні ризики, що можуть негативно вплинути як на сам процес здійснення інвестиційної діяльності, так і на загальні результати інвестування. Тому подальший розвиток та успішна діяльність будівельних підприємств зумовлює необхідність всебічного дослідження проблем виникнення певних видів ризиків, зокрема, виникнення ризиків на етапі залучення інвестицій та здійснення інвестиційної діяльності будівельним підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань теоретичних основ інвестицій та інвестиційної діяльності присвячені роботи багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів та практиків, зокрема: С. І. Абрамова, В. М. Аньшина, В. Д. Базилевича, Г. Бірмана, В. М. Гейця, С. Шмідта, І. А. Бланка, Л. М. Борщ, М. А. Лімітовського, П. Массе, Т. В. Майорової, Т. Л. Мостенської, А. В. Мертенса, В. Л. Осецького, А. А. Пересади, Ф. Фабоцці, А. А. Чухно, У. Шарпа, Л. Дж. Гітмана, М. П. Денисенка, А. М. Поручника, П. С. Рогожкина, Н. О. Тараненко, Д. М. Черваньова, В. Г. Федоренко, В. Я. Шевчука, М. Д. Джонка та інших. Однак сьогодні ще невирішеними залишаються питання чіткого обґрунтування теоретичних основ ризикологічних аспектів як самих інвестицій, так і власне інвестиційної діяльності, визначення їх сутності та методичного підґрунтя.

Постановка завдання. Метою даної статті є поглиблення теоретико-методологічних засад та дослідження ризикологічних аспектів оцінки та діагностики девелоперського проекту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «інвестиції» бере свій початок від латинського слова «invest», яке означає «вкладення». Відповідно, інвестиції представляють собою вкладення яких-небудь коштів у формування визначених видів майна для отримання в майбутньому чистого доходу (прибутку) або інших результатів. При цьому отриманий в результаті інвестування результат повинен обов'язково перевищувати суму інвестицій, тобто вкладення ресурсів. Інвестиційна діяльність, згідно ст. 2 ЗУ «Про інвестиційну діяльність», – сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [1].

Разом з тим, більша частина дослідників пов'язує інвестиційну діяльність в першу чергу з отриманням прибутку. Зокрема, Федоренко В. Г. трактує інвестиційну діяльність як комплекс дій фізичних та юридичних осіб, які вкладають власні кошти з метою отримати прибуток [2, с. 13].

В найбільш розширеному трактуванні інвестиції представляють собою вкладення капіталу з ціллю його подальшого примноження. Джерелом приросту капіталу і спонукальним мотивом здійснення інвестицій є отримуваний від них прибуток. Часто термін «інвестиція» ототожнюється з поняттям «капітальні вкладення». Інвестиції у цьому випадку розглядаються як вкладення коштів у відтворення основних фондів (будівель, обладнання, транспортних засобів і т.д.). Інвестиції можуть здійснюватися: в оборотні активи; в різноманітні фінансові інструменти (акції, облигації і т. д.); в окремі види нематеріальних активів (придбання патентів, ліцензій, «ноу-хау») тощо. Відповідно, капітальні вкладення є значно вужчим поняттям і можуть розглядатися лише як одна з форм інвестицій, але не як аналог [3].

Всі інвестиції розділені на дві основні групи: реальні (капіталоутворюючі) і фінансові. Реальні інвестиції – це в основному довгострокове вкладення коштів (капіталу) безпосередньо в засоби виробництва. Вони представляють собою фінансові вкладення в конкретний, як правило, довгостроковий проект і, зазвичай, пов'язані з придбанням реальних активів. При цьому може бути використаний як власний, так і позичковий капітал, в тому числі банківський кредит. В такому випадку банк також стає інвестором, що здійснює реальне інвестування. Фінансові або портфельні інвестиції –

¹ Науковий керівник: Рижак Г.М. – д.е.н., професор

це вкладення капіталу в проекти, що пов'язані з портфелем цінних паперів і інших активів. В цьому випадку головним завданням інвестора є формування і управління оптимальним інвестиційним портфелем, що здійснюється, як правило, шляхом операцій купівлі-продажу цінних паперів на фондовій біржі. Інвестиційний портфель – це сукупність зібраних воєдино різноманітних інвестиційних цінностей.

Об'єм інвестицій залежить від певних факторів. Розглянемо основні фактори, що впливають на об'єм інвестицій.

По-перше, об'єм інвестицій залежить від розподілу отриманого доходу на споживання і заощадження. В умовах низьких середньодушових доходів основна їх частина витрачається на споживання. Зростання доходів викликає підвищення їх частки, що направляється на заощадження, які слугують джерелом інвестиційних ресурсів. Відповідно, зростання частки заощаджень викликає відповідне зростання об'єму інвестицій і навпаки.

По-друге, значний вплив на об'єм інвестицій здійснює очікувана норма чистого прибутку. Це пов'язано з тим, що прибуток виступає головним спонукальним мотивом інвестицій. Чим вища очікувана норма чистого прибутку, тим, відповідно, вищим буде об'єм інвестицій і навпаки.

По-третє, суттєвий вплив на об'єм інвестицій здійснює ставка позичкового відсотку. В процесі інвестування часто використовується не тільки власний, але і позичковий капітал. Якщо очікувана норма чистого прибутку перевищує ставку позичкового відсотку, то при інших рівних умовах інвестування буде ефективним. Тому зростання ставки позичкового відсотку викликає зниження об'єму інвестицій і навпаки.

По-четверте, серед факторів, що здійснюють суттєвий вплив на об'єм інвестицій, необхідно відмітити очікуваний темп інфляції. Чим вищий цей показник, тим в більшій мірі буде знецінено майбутній прибуток від інвестування, і відповідно, менше стимулів буде до нарощування об'ємів інвестицій. Особливу роль цей фактор відіграє в процесі довгострокового інвестування.

Форми інвестицій класифікуються за наступними ознаками (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація інвестицій

Ознаки класифікації	Форми інвестицій
за об'єктами вкладення ресурсів	реальні інвестиції – вкладення ресурсів в реальні активи (як матеріальні, так і нематеріальні, наприклад, інноваційні інвестиції); фінансові інвестиції – вкладення ресурсів в різноманітні фінансові інструменти (активи), серед яких найбільш значну частку займають вкладення ресурсів в цінні папери.
за характером участі в інвестуванні	прямі інвестиції – безпосередня участь інвестора у виборі об'єктів інвестування та вкладення коштів. Пряме інвестування здійснюють переважно підготовлені інвестори, що мають достатню точну інформацію про об'єкт інвестування і добре знайомі з механізмом інвестування; непрямі інвестиції – інвестування опосередкованими особами (інвестиційними або фінансовими посередниками). Не всі інвестори мають достатню кваліфікацію для ефективного вибору об'єктів інвестування і подальшого управління ним. В такому випадку інвестори купують цінні папери, що випускаються інвестиційними чи іншими фінансовими посередниками, котрі зібрані інвестиційні ресурси розміщують на свій розсуд, тобто обирають найбільш ефективні об'єкти інвестування, приймають участь в управлінні ними, а отримані доходи розподіляють серед своїх клієнтів.
за періодом інвестування	короткострокові інвестиції – звичайне вкладення капіталу на період не більше одного року; довгострокові інвестиції – вкладення капіталу на період понад один рік. В практиці великих інвестиційних компаній вони деталізуються наступним чином: до 2-х років, від 2 до 3 років, від 3 до 5 років, понад 5 років.
за формами власності	приватні; державні; іноземні; спільні (змішані).
за регіональною ознакою	інвестиції всередині країни (внутрішні інвестиції) – вкладення коштів в об'єкти інвестування, розміщені в територіальних кордонах даної країни; інвестиції за кордон (іноземні інвестиції по відношенню до країни інвестування) – вкладення коштів в об'єкти інвестування, розміщені за межами територіальних кордонів даної країни (до цих інвестицій відносяться також придбання фінансових інструментів інших країн).

Джерело : [4]

Інвестиційна діяльність представляє собою процес інвестування (вкладення капіталу) і сукупність практичних дій по реалізації інвестицій. Фірми в процесі виробничої діяльності

нагромаджують капітал. Вкладення фірми в додаткові засоби виробництва і отримання прибутку називається інвестиціями.

В практиці планування та обліку довгострокові реальні інвестиції можуть групуватися за наступними ознаками (табл. 2).

Таблиця 2

Групування ознак довгострокових реальних інвестицій

Групування ознак	Форми довгострокових реальних інвестицій
за рівнем централізації джерел фінансування	централізовані (кошти державного бюджету), нецентралізовані (власні кошти підприємств, позичкові та залучені фінансові ресурси).
за технологічною структурою (характер робіт і витрат)	на будівельні і монтажні роботи, придбання всіх видів обладнання, інструменту і інвентарю, інші капітальні роботи і витрати.
за характером відновлення основних фондів	нове будівництво, розширення, реконструкція, технічне переоснащення.
за способом виконання робіт	підрядним або господарським способом.
за призначенням	виробничого або невиробничого призначення.

Джерело : [3]

Розрив у часі між здійсненням проекту (вкладенням капіталу) і отриманням ефекту називається лагом. Ефективність тим вища, чим коротший лаг.

В якості об'єктів інвестування можуть бути:

- будівництво, реконструкція чи розширення підприємств, будівель, споруд (основні фонди);
- програми державного, регіонального чи місцевого рівня. У цьому випадку в результаті інвестування також можуть створюватися комплекси з будівництва чи реконструкції об'єктів, орієнтованих на рішення однієї задачі (програми);
- виробництво нових виробів (послуг) на площах, що вже є в наявності.

Комплекс робіт, що виконуються для обґрунтування ефективності інвестицій на підприємстві, називається інвестиційним проектом. Інвестиційний проект для будівельного підприємства можна визначити як девелоперський проект.

На українському ринку термін «девелопмент» з'явився відносно недавно. Виникнення девелопменту в Україні завдячує активному розвитку, в першу чергу, комерційної нерухомості, переходом будівельних підприємств від виключно кількісних до якісних показників, а також необхідністю отримання максимальних результатів від реалізації проекту. На сьогоднішній день кількість девелоперів на території України достатньо висока, однак багато хто з них й не підозрює, що їх вид економічної діяльності може бути визначено саме такою категорією онтологічного апарату, що формується специфікою будівельної галузі [5].

Дослідження в галузі девелопменту в Україні є досить новою сферою. Першість у вивченні та дослідженні девелопменту належить західним вченим, таким як Річард Пейзер та Анні Фрей, які визначають його як підприємницьку діяльність, спрямовану на створення, реконструкцію або зміну об'єкту нерухомості, що призводить до зміни його вартості. Власне девелопер в умовах вітчизняних організаційно-правових реалій – це суб'єкт господарювання (юридична особа або суб'єкт підприємницької діяльності – фізична особа підприємець), який займається створенням об'єктів нерухомості і організацією цього процесу [6].

Російський науковець Максимов С. Н. визначає девелопмент як процес матеріального перетворення нерухомості в інший, новий об'єкт, що має вищу вартість та здійснюється у формі інвестиційного проекту, який має свої часові рамки [7].

Інший російський науковець І. І. Мазур, з одного боку, визначає девелопмент як якісні матеріальні перетворення нерухомості, які забезпечують зростання її вартості, а з іншого – як професійну діяльність з організації процесів девелопменту [8; 9].

Сучасний економічний словник під редакцією Райзберга Б. А., Лозовського Л. Ш. та Стародубцева Е. Б. визначає сутність девелопменту в наступному значенні, а саме: девелопмент (анг. development – розвиток) – сфера управління бізнесом, нерухомістю, будівництвом, яка орієнтована на підвищення вартості об'єктів та доходів, генерованих за рахунок врахування та оцінки ситуації, ризиків, використання можливостей розвитку та вдалого вкладення капіталу [10].

Також науковці (Річард Пейзер та Анні Фрей) вводять таке поняття, як ризик девелопменту, яке характеризує можливі втрати проекту, а зростання вартості об'єкту можливе лише при вдалому управлінні цим ризиком [6].

Девелоперський проект є системою організаційно-правових і розрахунково-фінансових документів, що мають програму дій, яка спрямована на ефективне використання інвестицій.

Особливістю вкладення інвестицій в девелоперські проекти на сучасному етапі є висока ступінь інтегрованості в загальний кредитно-інвестиційний сектор [11].

Підготовка девелоперського проекту – довготривалий, і нерідко, недешевий процес, що складається з ряду процесів і стадій. У міжнародній практиці прийнято розрізняти три основні етапи цього процесу: передінвестиційний, інвестиційний, експлуатаційний.

Проміжок часу між моментом появи девелоперського проекту і його ліквідацією називається життєвим циклом девелоперського проекту.

Передінвестиційна фаза складає з чотирьох стадій:

1) пошук інвестиційних концепцій (бізнес-ідей);

2) попередня підготовка девелоперського проекту;

3) остаточне формулювання девелоперського проекту, оцінка його економічної і фінансової прийнятності;

4) фінальний розгляд девелоперського проекту і прийняття рішення по ньому.

Інвестиційна фаза включає в себе широкий спектр консультативних і проектних робіт, головним чином в області управління девелоперським проектом. Управління девелоперським проектом – це процес планування, організації і контролю за розподілом і рухом людських, фінансових і матеріальних ресурсів на протязі всього життєвого циклу девелоперського проекту. Реалізацію девелоперського проекту забезпечують учасники проекту. Головним учасником девелоперського проекту є замовник проекту, в особі якого виступає організація, для якої реалізується девелоперський проект.

Методи оцінки ефективності девелоперських проектів – це спосіб визначення доцільності довгострокового вкладення капіталу в різноманітні об'єкти з метою оцінки перспектив їх прибутковості і окупності.

В нинішній час загальноприйнятим методом оцінки девелоперських проектів є метод дисконтування, тобто приведення рівномірних доходів і витрат, що здійснюються у рамках девелоперського проекту, до єдиного (базового) моменту часу. Ефективність девелоперського проекту характеризується системою показників, які відображають співвідношення витрат і результатів відносно учасників девелоперського проекту. Оцінка майбутніх витрат і результатів при визначенні ефективності здійснюється в межах розрахункового періоду, тривалість якого називається «горизонтом розрахунку». Горизонт розрахунку вимірюється кроками розрахунку, а кроком розрахунку при визначенні ефективності виступає місяць, квартал, рік. Всі розрахунки здійснюються в базисних, прогнозних і розрахункових цінах.

Економічній діяльності притаманна невизначеність, так як пов'язана з ситуацією на ринку, діями інших підприємств та організацій, їх очікуваннями та рішеннями. Будь-яка інвестиційна діяльність має певну частку ризику, яку бере на себе девелопер. При досягненні цілей інвестиційного проекту можуть виникнути непередбачувані обставини. Ці непередбачувані обставини чи небезпеки прийнято називати ризиками. При оцінці девелоперських проектів найбільш суттєвими є наступні види невизначеності та інвестиційних ризиків:

- ризик нестабільності економічного законодавства і поточної економічної ситуації;
- зовнішньоекономічний ризик (введення обмежень на постачання товарів, закриття кордонів);
- невизначеність політичної ситуації і несприятливих соціально-політичних змін в країні, регіоні;
- коливання ринкової кон'юнктури, валютних курсів, цін;
- невизначеність природно-кліматичних умов;
- виробничо-технологічний ризик (відмови обладнання, аварії тощо);
- невизначеність цілей, інтересів і поведінки учасників;
- неповнота чи неточність інформації про фінансовий стан, цілі учасників.

Для врахування факторів невизначеності і ризику рекомендується застосовувати наступні методи:

- 1) метод перевірки стійкості;
- 2) метод коректування параметрів девелоперського проекту і економічних параметрів;
- 3) формалізований опис невизначеностей.

Перший метод передбачає розробку різноманітних варіантів сценаріїв реалізації девелоперського проекту і по кожному з варіантів досліджується, як буде діяти економіко-організаційний механізм реалізації девелоперського проекту. Визначаються доходи і витрати, втрати для всіх учасників. Девелоперський проект рахується стійким і ефективним, якщо у всіх випадках дотримуються інтереси всіх його учасників. При цьому ступінь стійкості визначається крайнім рівнем об'ємів реалізації, рівнем цін, доходу, витрат і т.д., при цьому обов'язково розраховується точка беззбитковості.

На практиці для оцінки ризику розраховуються показники точки беззбитковості. Під точкою беззбитковості розуміють рівень об'єму виробництва, ділової активності, продажу, при яких сукупні витрати рівні загальній виручці, тобто сукупні поточні витрати рівні сукупним доходам від реалізації проекту:

$$Q = \frac{B_{пост}}{Ц - B_{змін}}, \quad (1)$$

де Q – кількість продукції, яка необхідна для досягнення точки беззбитковості;

$B_{пост}$ – умовно-постійні витрати;

$B_{змін}$ – умовно-змінні витрати на одиницю продукції;

$Ц$ – ціна одиниці продукції.

На основі розрахунку точки беззбитковості визначається рівень діапазону безпеки:

$$P_{рез} = \frac{Q_{прог} - Q}{Q_{прог}}, \quad (2)$$

де $P_{рез}$ – рівень резерву прибутковості (безпеки);

$Q_{прог}$ – прогнозований рівень продажу.

Чим менше значення резерву безпеки, тим вищий ризик.

Невизначеність другого методу враховує терміни будівництва проекту і виконання будівельно-монтажних робіт, середні терміни будівництва, середні величини вартості будівництва, затримки в надходженні коштів, збої в поставці сировини і обладнання, нормативи економічної ефективності.

Найбільш точним, але і складним, є третій метод. Він передбачає наступні етапи:

- опис множини усіх можливих умов реалізації проекту;
- перетворення початкової інформації у відповідні економічні показники;
- визначення показників ефективності по проекту у цілому з врахуванням невизначеностей.

При цьому розраховується очікуваний інтегральний ефект (в цілому по проекту):

$$E_{оч.эф} = \sum_{i=1}^n E_i \times P_i, \quad (3)$$

де $E_{оч.эф}$ – очікуваний інтегральний ефект;

E_i – інтегральний ефект при i -ій умові реалізації проекту;

P_i – вірогідність реалізації цієї умови.

Найбільш ефективним вважається варіант, де очікуваний інтегральний ефект є мінімальним.

Для боротьби з ризиком існують наступні методи, що використовуються на інвестиційній фазі девелоперського проекту:

- розподіл ризику між учасниками девелоперського проекту (передача частки ризику співвиконавцям);
- страхування;
- резервування коштів на покриття непередбачуваних витрат;
- нейтралізація приватних ризиків;
- зниження ризиків в плані фінансування.

Практичний розподіл ризику реалізується в процесі підготовки плану девелоперського проекту і контрактних документів. При цьому необхідно пам'ятати, що чим вищий ступінь ризику учасники девелоперського проекту намагаються покласти на інвесторів, тим складніше буде знайти потенційних інвесторів. Тому учасники девелоперського проекту повинні в процесі переговорів з потенційними інвесторами проявляти максимальну гнучкість відносно того, яку частку ризику воно згодні брати на себе.

Страхування ризику по суті є передачею певних ризиків страховій компанії. Зазвичай, це здійснюється за допомогою майнового страхування і страхування від нещасного випадку.

Резервування коштів на покриття непередбачуваних витрат представляє собою спосіб боротьби з ризиком, що передбачає встановлення співвідношення між потенційними ризиками, що впливають на вартість девелоперського проекту і розмір витрат, необхідних для усунення можливих збоїв при реалізації девелоперського проекту. Для цього:

1) здійснюється оцінка потенційних наслідків ризиків, тобто сум на покриття непередбачуваних витрат;

2) визначається структура резерву на покриття непередбачуваних витрат;

3) визначають для яких цілей необхідно використовувати встановлений резерв.

Необхідно відмітити, що частина резерву завжди повинна знаходитись в руках менеджера проекту, для оперативного використання.

Під приватними розуміють ризики, пов'язані з реалізацією окремих етапів (робіт) по девелоперському проекту, але які напряду не впливають на увесь девелоперський проект в цілому.

Послідовність кроків при використанні методу приватних ризиків наступна:

- 1) розглядається ризик, що має найбільшу важливість для девелоперського проекту;
- 2) визначається перевитрата коштів з врахуванням ймовірності настання несприятливих подій;
- 3) визначається перелік можливих дій, спрямованих на зменшення важливості ризику (зменшення його ймовірності чи небезпечності);
- 4) визначаються додаткові витрати на реалізацію запропонованих заходів;
- 5) порівнюються необхідні витрати на реалізацію запропонованих заходів з можливими перевитратами коштів у зв'язку з настанням ризикових подій;
- 6) приймається рішення про прийняття антиризикових заходів;
- 7) процес аналізу ризику повторюється для наступного по рівню важливості ризику.

План фінансування девелоперського проекту, що є частиною загального плану девелоперського проекту, повинен враховувати наступні види ризиків:

– ризик нежиттєздатності девелоперського проекту, тобто інвестори повинні бути впевнені, що передбачені доходи від реалізації девелоперського проекту будуть достатні для покриття витрат, виплати заборгованості і забезпечення окупності капіталовкладень;

– податковий ризик включає неможливість використання з тих чи інших причин податкові пільги, що надаються згідно діючого законодавства; рішення податкової служби, знижуючі податкові переваги. Зазвичай, інвестори захищають себе від податкового ризику шляхом відповідних гарантій, що включаються в угоди і контракти;

– ризик несплати заборгованості може виникнути при тимчасовому зниженні доходів через короткострокове падіння попиту на продукцію девелоперського проекту чи зниження цін на неї. Для подолання використовуються такі заходи зниження ризику, як формування резервних фондів, можливість додаткового фінансування девелоперського проекту, відрахування певного проценту виручки від реалізації продукту девелоперського проекту;

– ризик незавершеного будівництва. Інвесторів турбує ризик додаткових витрат, пов'язаних з несвоєчасним завершенням будівельної бази девелоперського проекту через інфляцію, коливанням курсів валют, екологічними проблемами, рішеннями органів державної влади. Тому перед початком будівництва учасники девелоперського проекту повинні досягти згоди відносно гарантій його своєчасного завершення.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, інвестиції представляють собою вкладення капіталу з ціллю його подальшого примноження, а джерелом приросту капіталу і спонукальним мотивом здійснення інвестицій є отримуваний від них прибуток. Комплекс робіт, що виконуються для обґрунтування ефективності інвестицій на підприємстві, називається інвестиційним проектом. Інвестиційний проект для будівельного підприємства можна визначити як девелоперський проект. Реалізація девелоперського проекту неможлива без оцінки його ефективності. Для адекватної оцінки ефективності реалізації девелоперського проекту необхідно обов'язково враховувати вплив на нього ризиків інвестиційної діяльності. Своєчасна та об'єктивна оцінка ризиків будівельним підприємством дасть можливість забезпечити ефективну та своєчасну реалізацію девелоперського проекту.

Бібліографічний список

1. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>
2. Федоренко В.Г. Инвестознавство : [підручник] / В.Г. Федоренко. – [3-тє вид., допов.]. – К. : МАУП, 2004. – 480 с.
3. Федоренко В.Г. Шляхи підвищення ефективності інвестицій в Україні / В.Г. Федоренко. – К. : Науковий світ, 2003. – 724 с.
4. Федоренко В.Г. Инвестування : підручник [для студ. вузів] / В.Г. Федоренко. – [вид. 2-ге, перероб. і доп.]. – Київ : Алерта, 2008. – 447 с.
5. Семенова Г.І. Сутнісний зміст і таксономія ризиків девелоперських проектів / Г.І. Семенова // Бізнес-інформ. – 2012. – № 8. – С. 231-235.
6. Peiser Richard B. Professional Real Estate Development: The ULI Guide to the Business / Peiser Richard B., Anne B. Frej. – Second Edition. – Washington, D.C. : ULI-the Urban Land Institute, 2003. – 397 p.
7. Максимов С.Н. Девелопмент (развитие недвижимости) / С.Н. Максимов. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.
8. Девелопмент недвижимости : учеб. пособие [по дисциплине специализации специальности «Менеджмент организаций»] / [Мазур И.И. и др. ; под общ. ред. И.И. Мазура и В.Д. Шапиро]. – М. : ЕЛИМА ; Изд-во «Омега-Л», 2010. – 928 с.: ил. (Современное бизнес-образование).
9. Мазур И.И. Управление инвестиционно-строительными проектами: международный подход. Руководство / [Под редакцией И.И. Мазура и В.Д. Шапиро]. – М. : Издательство «Аваллон», 2004. – 592 с.

10. Современный экономический словарь / [Под ред. Райзберга Б.А., Лозовского Л.Ш., Стародубцева Е.Б.]. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с. (Б-ка словарей "ИНФРА-М")

11. Асаул А.Н. Экономика недвижимости : [учебник для вузов] / А.Н. Асаул, С.Н. Иванов, М.К. Старовойтов. – [3-е изд., исправл.]. – СПб. : АНО «ИПЭВ», 2009. – 304 с.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy (1991), *Pro investutsiynu diialnist* [On Investments], Zakon Ukrainy dated 18.09.1991 r. zi zminamu i dopovnenniamu, no. 1560-XII, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (access date January 29, 2015).
2. Fedorenko, V.H. (2004), *Investoznavstvo* [Investment investigation], textbook, MAUP, Kyiv, Ukraine, 480 p.
3. Fedorenko, V.H. (2003), *Shliakhu pidvyshchennia efektyvnosti investytsii v Ukraini* [Effective investment in Ukraine], Naukovyi svit, Kyiv, Ukraine, 724 p.
4. Fedorenko, V.H. (2008), *Investuvannia* [Investment], high school textbook, Alerta, Kyiv, Ukraine, 447 p.
5. Semenova, H.I. (2012), "The essential content and taxonomy risk development projects", *Biznes-inform*, no. 8, pp. 231-235.
6. Peiser, Richard B. and Frej, Anne B. (2003), *Professional Real Estate Development: The ULI Guide to the Business*, ULI-the Urban Land Institute Washington, D.C., 397 p.
7. Maksimov, S.N. (2003), *Development (razvitie nedvizhimosti)* [Development (real estate development)], St. Peterburg, Russia, 256 p.
8. Mazur, I.I. et al. (2010), *Development nedvizhimosti* [Development of constructions], tutorial, ELIMA, Izd-vo "Omega-L", Moscow, Russia, 928 p.
9. Mazur, I.I. and Shapiro, V.D. (2004), *Upravlenie investitsionno-stroitelnyimi proektami: mezhdunarodnyy podkhod. Rukovodstvo*, [Management of construction and investment projects: an international approach. Leadership], Izdatelstvo "Avvalon", Moscow, Russia, 592 p.
10. Rayzberg, B.A., Lozovskiy, L.Sh. and Starodubtseva, E.B. (2007), *Sovremennyy ekonomicheskii slovar* [Modern economic dictionary], INFRA-M, Moscow, Russia, 495 p.
11. Asaul, A.N., Ivanov, S.N. and Starovoytov, M.K. (2009), *Ekonomika nedvizhimosti* [Economics of real estate], high school textbook, ANO "IPEV", St. Pet., Russia, 304 p.

Фесун А.С. ДИНАМІЧНО-ЦІЛЬОВИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЮ ДЕВЕЛОПЕРСЬКОГО ПРОЕКТУ: РИЗИКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ТА ДІАГНОСТИКИ

Мета – поглиблення теоретико-методологічних засад і дослідження ризикологічних аспектів оцінки та діагностики девелоперського проекту.

Методика дослідження. Методологічною основою роботи є діалектичний метод пізнання та системний підхід, які дають змогу комплексно дослідити ризикологічні аспекти девелоперського проекту, оцінити та продіагностувати їх рівень та стан, виявити організаційно-методичні особливості розробки й реалізації ризик стратегії будівельного підприємства. Теоретичні розробки базуються на загальнонаукових методах (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння), які використано в процесі дослідження наукової проблематики з питань інвестиційного процесу та можливих ризиків при реалізації девелоперського проекту.

Результати. Обґрунтовано сутність понять «інвестиції», «інвестиційний процес», «девелопмент», «девелоперський проект». Здійснено класифікацію інвестицій за формами в залежності від різних ознак. Розглянуто різні методи оцінки ефективності девелоперських проектів, а також досліджено різні види невизначеностей та інвестиційних ризиків, що є найбільш суттєвими при реалізації девелоперських проектів. Для врахування факторів невизначеності і ризику рекомендовано застосовувати метод перевірки стійкості, метод коректування параметрів девелоперського проекту і економічних параметрів, а також метод формалізованого опису невизначеностей. Розглянуто методи боротьби з ризиками, що використовуються на інвестиційній фазі девелоперського проекту, а також визначено методи боротьби з ризиками, що виникають під час фінансування девелоперського проекту.

Наукова новизна полягає у визначенні теоретичних положень для вироблення концептуального підходу щодо стратегії управління ризиками при реалізації девелоперського проекту з інвестиційного портфелю будівельного підприємства.

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення, на основі запропонованої класифікації, ризикологічних аспектів девелоперського проекту, оцінки і діагностування їх рівня та стану, виявлення організаційно-методичних особливостей розробки й реалізації ризик стратегії будівельного підприємства.

Ключові слова: будівельне підприємство, інвестиційний процес, девелопмент, девелопер, девелоперський проект, ризики, антиризикові заходи.

Fesun A.S. DYNAMICALY-TARGETED APPROACH TO CONSTRUCTING THE INVESTMENT PORTFOLIO OF DEVELOPMENT PROJECTS: RISKOLOGICAL ASPECTS OF ASSESSMENT AND DIAGNOSIS

Purpose – to deepen the theoretical and methodological framework for riskological aspects of assessment and diagnosis of development project.

Methodology of research. The methodological basis of the work is the dialectical method of cognition and systematic approach, which enable a comprehensive study the riskological aspects of development project, assess and diagnose its level and condition, identify organizational and methodological features of the risk strategy of construction company. Theoretical developments based on scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, comparison), which are used in the study of scientific perspective questions the investment process and potential risks associated with development project.

Findings. The article considers the essence such definition as «investment», «investment process», «development», «development process». Article provides classification of investments in various forms depending on the different features. Also it gives different methods for evaluating the effectiveness of development projects, and investigated various types of investment risk and uncertainties that are most essential in the implementation of development projects. To account for uncertainty and risk is recommended method for sustainability testing, the method of adjustment parameters and economic development project parameters as well as the method of formalized description of uncertainties. Article considers methods to counter the risks, which are used in the investment phase of development project, and also the methods of dealing with the risks that arise when financing development projects.

Originality of the results of research is to determine the theoretical positions and the development of a conceptual approach with respect to the risk management strategies in the implementation of development projects of construction company investment portfolio.

Practical value. The obtained results of the research are the basis for decisions on the basis of the proposed classification of riskological aspects of development project assess and diagnose its level and condition identify organizational and methodological features of the risk strategy of construction company.

Key words: construction company, investment process, development, developer, development project, risks, anti-risk measures.

Фесун А.С. ДИНАМИЧЕСКО-ЦЕЛЕВОЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОРТФЕЛЯ ДЕВЕЛОПЕРСКОГО ПРОЕКТА: РИСКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ И ДИАГНОСТИКИ

Цель – углубление теоретико-методологических основ и исследование рискологических аспектов оценки и диагностики девелоперского проекта.

Методика исследования. Методологической основой работы является диалектический метод познания и системный подход, которые дают возможность комплексно исследовать рискологические аспекты девелоперского проекта, оценить и продиагностировать их уровень и состояние, выявить организационно-методические особенности разработки и реализации риск стратегии строительного предприятия. Теоретические разработки базируются на общенаучных методах (анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия, сравнение), которые использованы в процессе исследования научной проблематики вопросов инвестиционного процесса и возможных рисков при реализации девелоперского проекта.

Результаты. Обосновано сущность понятий «инвестиции», «инвестиционный процесс», «девелопмент», «девелоперский проект». Осуществлено классификацию инвестиций по формам в зависимости от разных особенностей. Рассмотрено различные методы оценки эффективности девелоперских проектов, а также исследовано различные виды неопределенностей и инвестиционных рисков, которые являются наиболее существенными при реализации девелоперских проектов. Для принятия во внимание факторов неопределенности и риска рекомендовано использовать метод проверки стойкости, метод корректировки параметров девелоперского проекта и экономических параметров, а также метод формализованного описания неопределенностей. Рассмотрено методы борьбы с рисками, которые используются на инвестиционной фазе девелоперского проекту, а также определено методы борьбы с рисками, которые возникают во время финансирования девелоперского проекта.

Научная новизна заключается в определении теоретических положений и выработке концептуального подхода относительно стратегии управления рисками при реализации девелоперского проекта из инвестиционного портфеля строительного предприятия.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются фундаментом для решения, на основании предложенной классификации, рискологических аспектов девелоперского проекта, оценки и диагностирования их уровня и состояния, выявления организационно-методологических особенностей разработки и реализации риск стратегии строительного предприятия.

Ключевые слова: строительное предприятие, инвестиционный процесс, девелопмент, девелопер, девелоперский проект, риски, антирисковые меры.

ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

УДК 658.74.018.2

*Дзядикевич Ю.В.,
д.т.н., професор, професор кафедри
Любезна І.В.,
к.е.н., ст. викладач кафедри,
кафедра економіки та менеджменту природокористування,
Тернопільський національний економічний університет*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ МАТЕРІАЛЬНИХ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем ефективного функціонування підприємств є раціональне використання матеріальних запасів, створення відповідних умов їх зберігання, забезпечення динамічної відповідності між попитом і пропозицією, забезпечення суворого режиму економії, зокрема на етапі приймання, зберігання та витрачання сировини, матеріалів, комплектуючих виробів і т. п. З огляду на це, важливо створити не лише належні умови для зберігання матеріальних цінностей, а й забезпечити можливість оперативного формування інформації щодо потреби в них. По суті оперативний облік руху запасів повинен бути пристосований до виду виробництва.

Целюлозно-паперова промисловість України характеризується значними обсягами використання матеріальних запасів, які з розширенням виробництва поступово збільшуються. Частка матеріальних ресурсів у структурі собівартості продукції підприємств перевищує 60 відсотків, тому це вимагає пошуку шляхів удосконалення обліку матеріальних запасів на підприємствах целюлозно-паперової промисловості.

Економія матеріальних ресурсів характеризується зниженням абсолютної та питомої витрати окремих їх видів і дає змогу з однакової кількості сировини й матеріалів виготовляти більше продукції без додаткових затрат суспільної праці та підвищувати ефективність виробництва. Тому актуальність цієї теми не викликає сумніву та потребує подальшого дослідження [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми вдосконалення обліку матеріальних запасів на підприємствах присвячені роботи А.Р. Радіонова, О. Сліпачука, В.В. Сопка, Н.М. Ткаченко, В.А. Топчія, Ю.С. Цал-Цалка, Л.В. Юрчишеної та ін. Однак, у роботах не висвітлена низка аспектів, які впливають на облік матеріальних запасів на підприємствах. Це зумовило необхідність більш глибокого вивчення цієї проблеми.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз особливостей обліку матеріальних запасів на підприємствах целюлозно-паперової галузі та пошук шляхів його вдосконалення з метою раціонального й ефективного їх використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки частка матеріальних запасів у собівартості продукції підприємств сягає більше 60 %, то забезпечення раціонального їх використання, зменшення кількості відходів і браку повинно стати пріоритетом для працівників обліково-контрольних й аналітичних служб підприємств галузі. Конкурентне середовище вимагає від підприємств покращення якісних показників використання матеріальних запасів, зменшення їх питомої ваги у собівартості продукції, підвищення прибутковості та ефективності функціонування. В основу цього процесу вони покладають інноваційні та ресурсозберігаючі технології, які спрямовані на освоєння нової продукції.

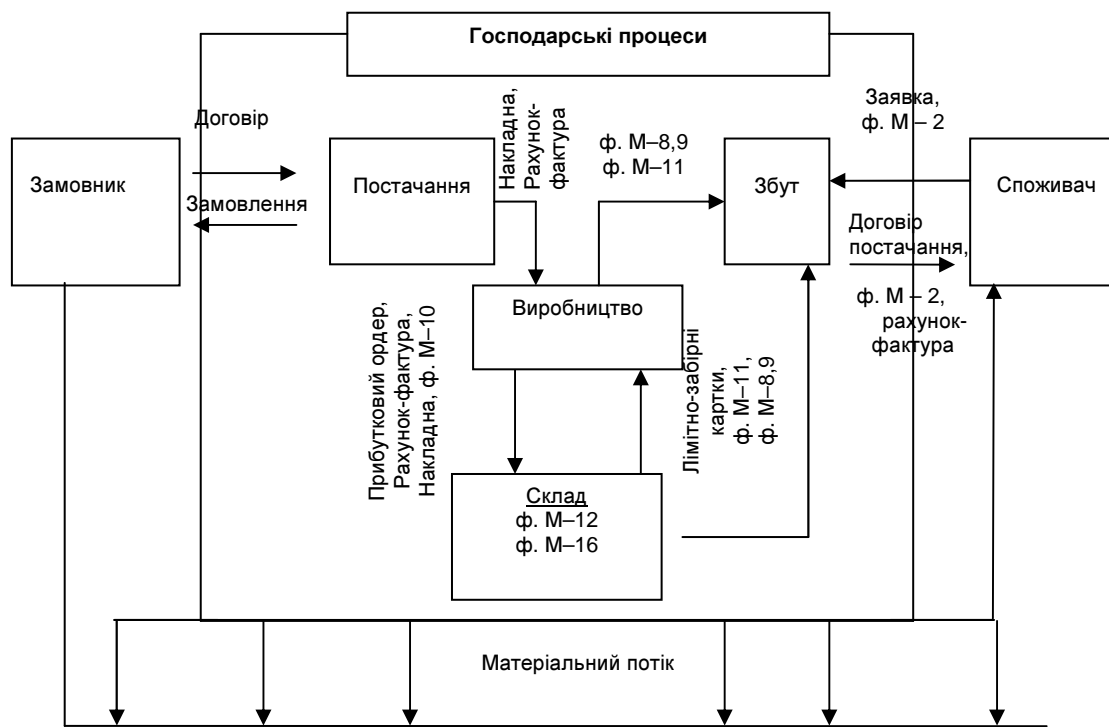
Поняття «матеріальні запаси» охоплює всі сфери матеріального виробництва, оскільки матеріальний потік на шляху його переміщення від джерела сировини до кінцевого споживача може накопичуватися у вигляді запасу на будь-якій ділянці виробництва.

Система оптимізації матеріальних запасів на підприємстві повинна охоплювати такі складові елементи [2]:

- нормування – розробка нормативів і встановлення норм витрат різноманітних ресурсів (праці, матеріалів та ін.);
- планування;
- аналіз;
- контроль.

Контроль – елемент управління економічними об'єктами та процесами, який полягає у нагляді за ними з метою перевірки їх відповідності стану, передбаченому законами, юридичними нормативними актами, а також програмами, планами, договорами, проектами, угодами.

Усі названі вище елементи системи оптимізації управління рухом запасів потребують забезпечення необхідною інформацією, джерелом якої є дані обліку й оперативного контролю. Тому доцільно здійснювати належне документальне оформлення руху запасів підприємств целюлозно-паперової галузі з охопленням всіх операцій з просування товарно-матеріальних цінностей, забезпечувати цілісне та всебічне їх відображення у системі первинного та оперативного обліку (рис. 1).

Рис. 1. Документальне забезпечення процесу управління матеріальними запасами

Джерело: запропоновано авторами

Матеріальні запаси надходять на склади целюлозно-паперових підприємств із різних джерел:

- від постачальників, відповідно з укладеними договорами на поставку, де зазначено найменування матеріальних запасів, обсяги й терміни поставок, ціни, способи доставки та інші дані;
- від оприбуткування запасів, виготовлених у своїх виробничих підрозділах;
- від повернення запасів із виробничих підрозділів на склади;
- оприбуткування відходів виробництва, залишків, виявлених при інвентаризації;
- оприбуткування запасів, які отримані від ліквідації основних засобів і малоцінних та швидкозношуваних предметів і надходження від підзвітних осіб.

Кожна господарська операція щодо надходження матеріальних запасів повинна бути оформлена відповідним первинним документом визначеної форми.

Відпуск із складу матеріальних цінностей у виробництво оформляється лімітно-забірними картками, які виписуються на основі даних про випуск продукції та норм витрачання цінностей на одиницю випуску за затвердженими нормами. У лімітно-забірних картках, котрі виписуються на кожне найменування цінностей, вказується ліміт відпуску цінностей у натуральному вираженні (т, кг, м² тощо), а також дата, кількість відпущеного матеріалу та залишок ліміту після кожного запису про відпуск.

Проведені дослідження свідчать, що на целюлозно-паперових підприємствах у лімітно-забірних картках іноді не вказується ліміт. Це свідчить про недоліки у процесах нормування витрат матеріальних запасів.

Несправедливо забута нині система нормування та нормативний метод обліку починають актуалізуватися. Важливим є той факт, що за умов нормативного методу калькулювання враховується технологія виробництва [3]. Крім того, наявність норм витрат задовольняє потреби планування, обліку та аналізу, що дає змогу заздалегідь скласти планову калькуляцію продукції, а на її підставі приймати управлінські рішення [4].

Приймаючи до уваги особливості підприємств целюлозно-паперової промисловості, було встановлено, що поряд із економічною класифікацією матеріальних запасів важливою є технічна класифікація, оскільки вона стосується марок, товщини, вологості та інших технічних ознак

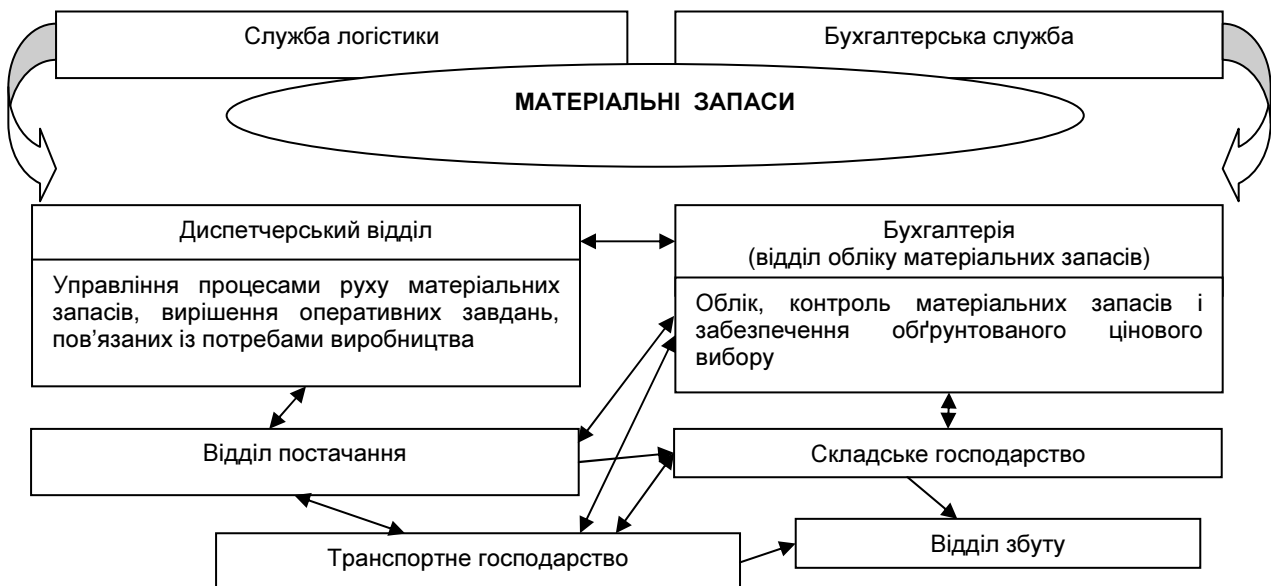
матеріальних запасів, які в подальшому визначають якість виготовленої продукції та повинні бути враховані в системі обліку та внутрішньогосподарського контролю.

Технологічні особливості діяльності досліджуваних підприємств мають суттєвий вплив на класифікацію матеріальних запасів. Тому застосування чіткої науково обґрунтованої класифікації запасів сприятиме ефективному управлінню, своєчасному виявленню відхилень, зниженню собівартості продукції та збільшенню прибутку підприємства. Класифікація не лише полегшує роботу працівників бухгалтерії, а й є необхідною для ефективного контролю за залишками матеріалів на складах підприємства в межах потреб, а також за правильним їх використанням у виробництві. Організація аналітичного обліку матеріальних запасів згідно з розробленою класифікацією сприятиме формуванню баз оперативних даних про їх наявність за деталізованими групами, матеріально-відповідальними особами та складами. Такий підхід забезпечить раціональне використання цих активів, їх економію та сприятиме підвищенню ефективності внутрішньогосподарського контролю.

Приймаючи до уваги специфіку діяльності целюлозно-паперової промисловості, завданням служби логістики є:

- забезпечення підприємства запасами та їх транспортування;
- управління матеріальними потоками, починаючи від формування договірних відносин із постачальником, завершуючи доставкою замовнику готової продукції;
- мінімізація сукупних витрат із закупівлі та зберігання запасів;
- пошук оптимального розміру замовлення.

Схема взаємозв'язків, яка охоплює управління матеріальними потоками, організацію постачання, вибір партнерів та низку інших складових представлена на рисунку 2.

Рис. 2. Схема взаємозв'язків відділів організаційної структури підприємства, що пов'язані матеріальними запасами

Джерело: [5]

Запропонована схема вказує на сучасні вимоги щодо управління матеріальними запасами, адже за умов зростання рівня конкуренції та у зв'язку з підвищенням вимог до якісних параметрів готової целюлозно-паперової продукції витрати на матеріальні запаси стрімко зростають.

Водночас сучасне виробництво повинно забезпечити оптимальні обсяги збуту продукції, щоб отримати максимальні прибутки та виправдати збільшення кількості витрачених матеріальних запасів. Власне саме це виступає основою прийняття рішення щодо доцільності замовлення додаткових партій матеріальних запасів і визначення їх кількості, асортименту та якості.

Застосування розробленої схеми щодо взаємозв'язків окремих відділів, пов'язаних із управлінням запасами, можливе за умови практичного впровадження автоматизованої системи R/3.

З метою організації раціонального оформлення документів щодо руху матеріальних запасів на підприємствах целюлозно-паперової галузі передбачено первинні документи, що відображають просування товарно-матеріальних цінностей, забезпечення цілісності та всебічності їх відображення та усунення дублювання. Значна частина існуючих облікових носіїв є типовими й уніфіковані.

Виходячи з інформаційних потреб системи управління щодо прийняття рішень і формування даних про наявність і рух матеріальних запасів на підприємстві, було досліджено комплекс завдань,

які повинна забезпечити облікова система, включаючи формування бази даних для логістичних служб. Такий взаємозв'язок представлений на рис. 3, в якому подано інформацію про завдання, котрі вирішуються управлінськими службами та джерела інформації, з яких вона повинна надходити.

Завдання обліку і контролю	Запропоновані реєстри для обліку запасів
Формування інформаційної бази про оптимальні розміри партії поставки матеріальних запасів	Графіки динаміки оптимальних обсягів поставки сформовані в табличному процесорі Excel
Формування бази даних про потребу в матеріальних запасах	Книга обліку фактичних потреб в матеріалах
Відображення витрат на замовлення партії поставки запасів (за контрагентами)	Відомість обліку витрат на організацію замовлення поставки
Відображення витрат на зберігання одиниці запасів на складі (середній показник)	Відомість обліку витрат на зберігання запасів
Відображення витрат на перевезення запасів (за перевізниками)	Відомість обліку транспортних витрат
Визначення мінімальної величини партії запасів, встановленої перевізниками	Журнал обліку партій запасів

Рис. 3. Завдання обліку і контролю матеріальних запасів і рекомендовані реєстри для їх обліку

Джерело: авторське бачення

На самостійне вирішення підприємства покладено вибір форми ведення обліку взагалі та запасів зокрема. Відповідно до обраної форми повинні бути розроблені для використання реєстри синтетичного та аналітичного обліку, робочий план рахунків із переліком аналітичних субрахунків. Сьогодні найбільше використовується журнальна форма обліку, недоліком якої є незручність і складність одержання інформації про запаси по дебету окремих рахунків [6-8].

Стосовно питання організації роботи облікового апарату необхідно пам'ятати, що до них, крім облікових працівників, відносяться матеріально відповідальні особи, завідувачі цехом, дільницею тощо, які здійснюють облік запасів за місцями їх зберігання та використання. Ще на початковій стадії організації обліку запасів головному бухгалтеру необхідно скласти, узгодити та затвердити керівництвом списки осіб, яким надано право отримувати зі складів запаси, а також взяти візрці їх підписів. Поновлення таких списків повинно здійснюватися щорічно перед затвердженням наказу про облікову політику підприємства та протягом року - при необхідності (при включенні чи виключенні зі списку певних осіб) [9; 10].

Крім того, для ефективної організації праці облікових працівників із обліку запасів повинні бути розроблені посадові Інструкції та графік обігу документів із відміткою відповідальних осіб за всіма стадіями руху із обліку запасів.

Основне завдання організації руху документів із обліку запасів в обліковому процесі - це оптимізація каналів передачі та зв'язку облікових осередків - виконавців. З цією метою необхідно розробляти деталізовані посадові інструкції. У робочих інструкціях необхідно конкретизувати служби, посадові особи, строки, методику формування та деякі інші питання. Крім того, робочі інструкції сприяють покращанню та упорядкуванню робіт зі складання звітних форм. Посадові Інструкції та графіки документообігу, на нашу думку, повинні затверджуватися керівним органом підприємства (а не власником) і бути важливими елементами облікової політики підприємства. У сучасних умовах господарювання досить часто власник і керівний орган підприємства - це різні особи.

Таким чином, удосконалення первинного обліку та системи документування руху запасів підприємств целюлозно-паперової промисловості - важливий оптимізуючий чинник раціонального їх використання, підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності в цілому.

У процесі дослідження встановлено, що для ефективного управління матеріальними запасами на підприємствах целюлозно-паперової галузі необхідно вводити автоматизацію обліку.

З огляду на це, вивчено низку існуючих автоматизованих систем і встановлено, застосування корпоративної системи автоматизованого управління підприємством R/3 німецької фірми SAP AG, яка впроваджена на ВАТ "Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат", є позитивним. Ця система охоплює пакет стандартних програм у таких сферах бізнесу, як фінансові розрахунки, бухгалтерський облік, управління виробництвом, логістика, керівництво персоналом та інше. Система забезпечує постійний контроль за процесами та інтеграцією потоків ресурсів незалежно від меж структурних підрозділів.

Збут, управління матеріальними потоками, виробництво, управління якістю, технічне обслуговування й управління проектами об'єднані системою R/3 у гнучкі, універсальні ланцюги виробничих процесів. Розвинені засоби управління документообігом поліпшують орієнтацію користувача R/3 та ефективність його діяльності.

Вивчення системи R/3 дозволило зробити висновок про те, що при її використанні підвищується інформаційна місткість системи рахунків і можливості детальнішого та глибшого аналізу інформації.

Позитивні якості системи R/3 свідчить про доцільність її впровадження на підприємствах целюлозно-паперової промисловості з метою підвищення ефективності управління діяльністю в цілому та матеріальними запасами зокрема.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, досконала організація обліку матеріальних запасів досягається шляхом зниження рівня їх витрат, скорочення часу на опрацювання інформації, яка необхідна для прийняття ефективних управлінських рішень. Це забезпечує своєчасне реагування на критичні ситуації явища, що виникають на виробництві під час використання матеріальних ресурсів.

Бібліографічний список

1. Сучасні підходи до управління матеріальними ресурсами медичного закладу [Електронний ресурс] / Ю.В. Вороненко, Н.Г. Гойда, І.С. Зозуля, Є.Є. Латишев, В.М. Михальчук. – Режим доступу: <http://www.umj.com.ua/article/50889/suchasni-pidxodi-do-upravlinnya-materialnimi-resursami-medichnogo-zakladu>
2. Радионов А.Р. Управление сбытовыми запасами и оборотными средствами предприятия (практика нормирования) : учебное пособие / А.Р. Радионов, Р.А. Радионов. – М. : Дело и сервис, 1999. – 400 с.
3. Сліпачук О. Управління запасами / О. Сліпачук. // Справочник економіста. – 2006. – № 6. – С. 73-76.
4. Сопко В.В. Бухгалтерський облік : навчальний посібник / В.В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2000. – 578 с.
5. Любезна І.В. Роль обліку та контролю матеріальних запасів у системі управління на підприємствах целюлозно-паперової промисловості / І.В. Любезна, Н.Й. Галушка // Наука й економіка. – 2012. – Випуск 4(28). Том 2. – С. 119-124.
6. Ткаченко А.М. Нормування виробничих запасів на підприємстві / А.М. Ткаченко // Гуманітарний вісник ЗДІА, 2011. – № 44. – С. 180-184.
7. Тупчий В.А. Застосування основних методів нормування товарних запасів [Електронний ресурс] / В.А. Тупчий. – Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/2484/>
8. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства : навч. посіб. / Ю.С. Цал-Цалко. – К., ЦУЛ, 2002. – 656 с.
9. Юрчишена Л.В. Нормування виробничих запасів на підприємствах [Електронний ресурс] / Л. В. Юрчишена. – Режим доступу: <http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?p=734>
10. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Ред. кол. : С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2001. – 848 с.

References

1. Voronenko, Yu.V., Hoida, N.H., Zozulia, I.S., Latyshev Ye.Ye., Mykhalchuk, V.M. "Current approaches to the management of material resources of medical institution", available at: <http://www.umj.com.ua/article/50889/suchasni-pidxodi-do-upravlinnya-materialnimi-resursami-medichnogo-zakladu>
2. Radionov, A.R. and Radionov, R.A. (1999), *Upravleniye sbytovymi zapasami i oborotnymi sredstvami predpriyatiya (praktika normirovaniya)* [Management of marketing reserves and working capital of the enterprise (the practice of rationing)], tutorial, Delo i servis, Moscow, Russia, 400 p.
3. Slipachuk, O. (2006), "Stock management", *Spravochnyk ekonomista*, no. 6, pp. 73-76.
4. Sopko, V.V. (2000), *Bukhhalterskyi oblik* [Accounting], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 578 p.
5. Lyubeznaya, I.V. and Halushka, N.Y. (2012), "The role of accounting and control material stocks in the management system on enterprises of pulp and paper industry", *Nauka i ekonomika*, issue 4(28), volume 2, pp. 119-124.
6. Tkachenko, A.M. (2011), "Rationing of industrial stocks at the enterprise", *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, no. 44, pp. 180-184.
7. Tupchii, V.A. "Application of basic methods rationing of commodity stocks", available at: <http://eprints.kname.edu.ua/2484/>
8. Tsai-Tsalko, Yu. S. (2002), *Vytraty pidpriemstva* [Costs of the enterprise], tutorial, Kyiv, Ukraine. 656 p.
9. Yurchyshena, L.V. "Rationing of industrial stocks at the enterprises", available at: <http://dsfa.mybb3.net/viewtopic.php?p=734>
10. Mochernyi, S.V. etc. (2001), *Ekonomichna entsyklopediia : U trokh tomakh, T. 2* [Economic Encyclopedia: In three volumes, Volume 2], Vydavnychiy tsentr „Akademiia”, Kyiv, Ukraine, 848 p.

Дзядикевич Ю.В., Любезна І.В. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ МАТЕРІАЛЬНИХ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Мета. Аналіз особливостей обліку матеріальних запасів на підприємствах целюлозно-паперової галузі та пошук шляхів його вдосконалення з метою раціонального й ефективного використання матеріальних запасів.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, при цьому були використані загальнонауковий та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і системний аналізи. На основі узагальнення наукових праць, присвячених проблемі пошуку шляхів вдосконалення обліку матеріальних запасів на підприємствах целюлозно-паперової промисловості, досліджені шляхи, реалізація яких сприяє покращенню організації обліку матеріальних запасів, внаслідок чого знижується їх витрати та скорочується час на опрацювання інформації для прийняття управлінських рішень.

Результати. Проведено аналіз стану обліку матеріальних запасів на підприємствах целюлозно-паперової галузі. Виявлено, що важливе місце посідає організація обліку матеріальних ресурсів, оскільки вона забезпечує своєчасне реагування на критичні ситуації, що виникають на виробництві під час використання матеріальних запасів. Встановлено, що для ефективного управління матеріальними запасами необхідно вводити на підприємствах автоматизацію обліку.

Наукова новизна. На підставі аналізу стану обліку матеріальних запасів і шляхів удосконалення організації обліку ресурсів запропоновано оптимізацію системи матеріальних запасів.

Практична значущість. Одержані результати можуть бути використані на підприємствах целюлозно-паперової промисловості.

Ключові слова: матеріальні запаси, підприємства целюлозно-паперової промисловості, облік, витрати, первинні документи.

Dziadykevych Yu.V., Liubezna I.V. WAYS FOR IMPROVING ACCOUNTING OF MATERIAL STOCKS AT ENTERPRISES OF PULP AND PAPER INDUSTRY

Purpose. The aim of the article is to analyze the peculiarities of accounting of material stocks at enterprises of pulp and paper industry and finding ways to improve the rational and efficient use of material stocks.

Methodology of the study. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge. While general scientific and special methods of investigation were used, namely: abstract and logical, deductive and systems analysis.

On the basis of generalization of scientific papers devoted to the problem of finding ways to improve the accounting of material stocks at enterprises of pulp and paper industry, the implementation of methods which improves the accounting of material stocks, resulting in reduced their costs and less time for processing information for management decisions have been studied.

Findings. The analysis of accounting of material stocks at enterprises of pulp and paper industry has been conducted. It has been found that an important role is organization of accounting of material resources, as it provides timely response to critical situations that arise in production while using material stocks. It has been established that for the effective management of material stocks is necessary to enter the automation of accounting at enterprises.

Originality. It has been proposed the optimization of the system of material stocks on the basis of the analysis of accounting of material stocks and ways to improve the organization of accounting resources.

Practical value. The obtained results can be used at enterprises of pulp and paper industry.

Key words: material stocks, enterprises of pulp and paper industry, accounting, costs, primary documents.

Дзядикевич Ю.В., Любезна И.В. ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕТА МАТЕРИАЛЬНЫХ ЗАПАСОВ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ЦЕЛЛЮЛОЗНО-БУМАЖНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Цель. Анализ особенностей учета материальных запасов на предприятиях целлюлозно-бумажной отрасли и поиск путей его усовершенствования с целью рационального и эффективного использования материальных запасов.

Методика исследования. Методологической основой исследования является метод научного познания, при этом были использованы общенаучные и специальные методы исследования, а именно: абстрактно-логический, дедуктивный и системный анализы. На основе обобщения научных работ, посвященных проблемам поиска путей усовершенствования учета материальных запасов на предприятиях целлюлозно-бумажной промышленности, исследованы пути, реализация которых способствует улучшению организации учета материальных запасов.

Результаты. Проведен анализ состояния учета материальных запасов на предприятиях целлюлозно-бумажной отрасли. Обнаружено, что важное место занимает организация учета материальных ресурсов, поскольку она обеспечивает своевременное реагирование на критические ситуации, которые возникают на производстве во время использования материальных запасов. Установлено, что для эффективного управления материальными запасами необходимо вводить на предприятиях автоматизацию учета.

Научная новизна. На основании анализа состояния учета материальных запасов и путей усовершенствования организации учета ресурсов предложено оптимизацию системы материальных запасов.

Практическое значение. Полученные результаты могут быть использованы на предприятиях целлюлозно-бумажной промышленности.

Ключевые слова: материальные запасы, предприятия целлюлозно-бумажной промышленности, учет, затраты, первичные документы.

УДК 657.01 : 005

**Пуцентайло П.Р.,
д.е.н., професор кафедри
обліку і правового забезпечення
агропромислового виробництва,
Тернопільський національний економічний університет**

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. У ринковій економіці, в умовах повної економічної самостійності та відповідальності підприємств, виникає необхідність систематичного аналізу господарської та фінансової діяльності. Мета аналізу полягає не тільки в тому, щоб визначити фінансову ситуацію підприємства, ступінь його спроможності, але також і в тому, щоб постійно проводити роботу, спрямовану на поліпшення фінансового стану підприємства. Саме тому, важливим завданням аналізу господарської та фінансової діяльності є ідентифікація реального стану об'єкта; дослідження його складу і властивостей, його порівняння з відомими аналогами або базовими характеристиками, нормативними величинами; виявлення змін фінансової стійкості об'єкта дослідження в просторово-часовому розрізі; встановлення основних чинників, що викликали зміни фінансової діяльності підприємства; прогноз основних тенденцій зміни на перспективу. При цьому важливе значення набувають питання формування аналітичного забезпечення управлінської діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні є відсутньою єдність думок щодо порядку формування обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством. Дослідження у цьому напрямі розпочалися у середині 90-х рр. ХХ ст., коли Л.В. Поповою було введено термін "обліково-аналітична система", що характеризує впорядковане формування інформації з облікових і звітних даних [1, с. 35]. Подальший розвиток теоретико-методичних питань обліково-аналітичного забезпечення пов'язане з розглядом складових компонентів цієї системи в їх взаємозв'язку.

Аналіз теоретичних і практичних питань формування обліково-аналітичного забезпечення довів, що в цілому дана проблема була досліджена багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими та економістами-практиками, які висловлюють свої точки зору на сутність і функціональні можливості обліково-аналітичних систем в цілому.

Теоретичні, методичні та практичні проблеми організації економічного аналізу на підприємстві досліджені в наукових працях О.Д. Гудзинського [1], Г.І. Кіндрацької [2], І.Д. Лазаришиної [3], Є.В. Мниха [4], П.Я. Поповича [5], А.Д. Шеремета [6], С.І. Шкарабана [7] та інших, проте в сучасних умовах діяльності підприємств проблеми організації економічного аналізу потребують подальшого їх дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд особливостей аналітичного забезпечення діяльності підприємств. При всьому різноманітті концептуальних підходів до розробки проблеми формування обліково-аналітичного забезпечення, на думку автора, досі до кінця не осмислені цілі і завдання, не в повному обсязі проведені дослідження в частині виділення основних складових частин і принципів аналітичного забезпечення. Поряд з цим важливе значення в розумінні сутності аналітичного забезпечення займають властиві їй функціональні характеристики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток підприємства зумовлений здатністю керівництва приймати оптимальні рішення, а для цього йому необхідна ефективна інформаційна основа. Обліково-аналітичне забезпечення сталого розвитку підприємства передбачає реалізацію таких його функцій, як облік, аналіз і аудит. Вони тісно взаємопов'язані і утворюють обліково-аналітичну систему, що забезпечує керівництво підприємства необхідною інформацією для прийняття управлінських рішень. Так, окремі дослідники характеризують досліджувану категорію як повністю або частково децентралізовану системою, в рамках якої здійснюються функції збору, обробки та оцінки всіх видів інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень [8, с. 36].

На наш погляд, представлена позиція не розкриває повною мірою сутність і зміст обліково-аналітичної системи, оскільки основний акцент припадає на інформаційну складову процесів обліку та аналізу. Разом з тим, таке тлумачення дає змогу поставити знак рівності між поняттям обліково-аналітичної системи і обліково-аналітичним забезпеченням, адже їх призначенням є підтримка процесу прийняття управлінських рішень необхідною інформацією.

На думку Л.В. Усатової, основними цілями обліково-аналітичної системи є:

- надання інформаційної підтримки у прийнятті рішень;
- проведення аналізу та оцінки ефективності діяльності підприємства в цілому і в розрізі його підрозділів;

- контроль і планування економічної ефективності діяльності підприємства;
- вибір напрямів розвитку економічного суб'єкта [9, с. 19].

Суть обліково-аналітичної системи, на думку Л.В. Попової, Б.Г. Маслова та І.А. Маслової, полягає в об'єднанні облікових і аналітичних операцій в один процес, проведенні оперативного мікроаналізу, забезпеченні безперервності цього процесу і використанні його результатів при виробленні рекомендацій для прийняття управлінських рішень. При цьому загальна методологія та нормативні положення обліку та аналізу удосконалюються для раціонального використання в єдиній обліково-аналітичній системі [8, с. 36].

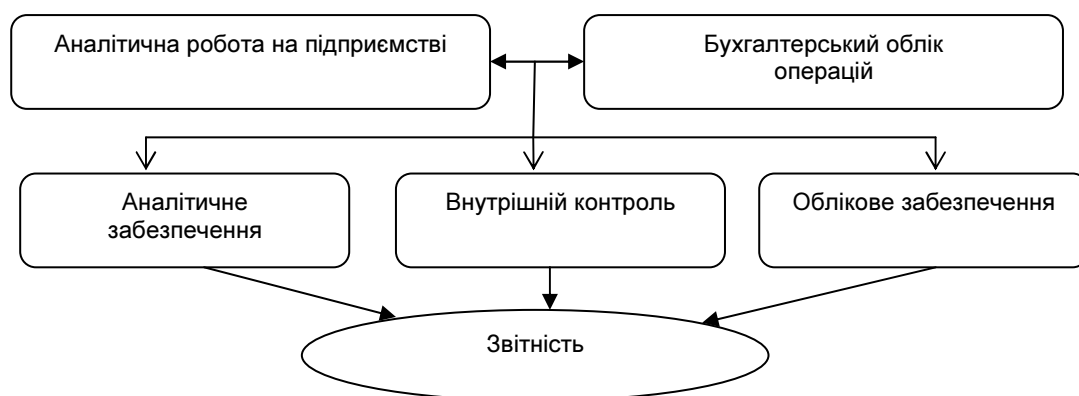
Ефективність обліково-аналітичної системи залежить, насамперед, від урахування специфіки діяльності підприємства. І оскільки в основі обліково-аналітичної системи лежить системний підхід, що дозволяє розглядати підприємство як складний об'єкт, що складається з низки підсистем, то і обліково-аналітична система на підприємстві повинна складатися з ряду підсистем. У загальному вигляді в обліково-аналітичній системі виділені наступні підсистеми: інформаційного забезпечення, облікова, аналітична і підсистема аудиту. Всі елементи підсистем мають різні цілі, завдання, об'єкти, методи, призначені для різних користувачів інформації. Однак важливою рисою, котра їх об'єднує, є те, що їхня інформація використовується для прийняття рішень на підприємстві.

Дослідження принципів формування обліково-аналітичних систем, викладених у працях різних авторів, дозволили виділити наступні:

- виявлення інформаційних потреб і способів найбільш ефективного їх задоволення;
- об'єктивності відображення процесів виробництва, обігу, розподілу та споживання, використання природних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів;
- єдність інформації, що надходить з різних джерел (фінансового, управлінського, податкового та статистичного обліку), а також планових даних;
- усунення дублювання в первинній інформації;
- оперативності інформації, яка забезпечується застосуванням новітніх засобів обчислювальної техніки.

Об'єктивність відображення процесів виробництва, обігу, розподілу та споживання, використання природних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів – основна вимога, якому повинна задовольняти діюча нині обліково-аналітична система. На нашу думку, обліково-аналітичне забезпечення сталого розвитку підприємства – це єдність систем обліку, аналізу та аудиту, об'єднаних інформаційними потоками для управління економічними процесами при реалізації напрямків сталого розвитку та варіантів їх фінансування. Таким чином, формування обліково-аналітичної системи є об'єктивною необхідністю і потребою кожного підприємства, котре зацікавлене в проведенні аналізу та оцінки ситуації, формуванні системи необхідних рішень, що дають змогу досягти прогнозовану величину ефективної діяльності.

Слід визначити теоретичну основу поняття аналітичного забезпечення. Сучасні вчені досить часто ототожнюють це поняття з аналізом. Однак, на нашу думку, аналітичне забезпечення є більш широким поняттям, ніж аналіз. Аналітичне забезпечення є складовою інформаційного забезпечення управління підприємством, якою займається економічний аналіз. Тобто, економічний аналіз є інструментом створення системи аналітичного забезпечення. Місце аналітичного забезпечення в системі управління підприємством зображено на рис. 1.

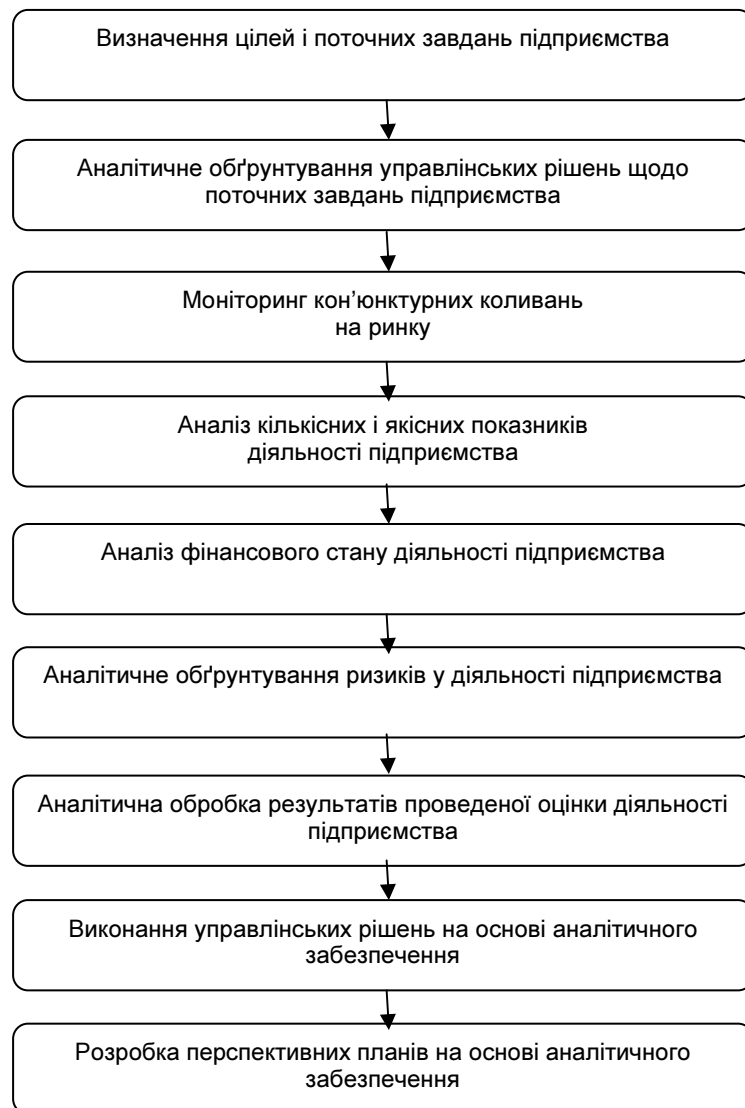

Рис. 1. Місце аналітичного забезпечення в загальній системі управління підприємством
Джерело: власна розробка

Аналітичне забезпечення є окремою системою, заснованою на інформації, котра отримана шляхом проведення економічного аналізу даних для визначення результатів управління і побудови прогнозних значень господарської діяльності.

Варто погодитися з думками О.О. Гуменюк [10], Г.І. Кіндрацької [2], Є.В. Мниха [4], М.К. Пархомця [11], П.Я. Поповича [5], С.С. Черниш [12], А.Д. Шеремета [6], С.І. Шкарабана [7], О.В. Ярощука [7] та інших авторів, які вважають, що аналітична система забезпечує кількісну та якісну оцінку змін, що відбуваються в керованому об'єкті. Вона дозволяє вчасно побачити тенденції розвитку як небажаних, так і прогресивних явищ. На основі різних методик аналізу розробляються варіанти управлінських рішень, які дають змогу загальмувати розвиток негативних тенденцій і створити сприятливі умови для прогресивного сталого розвитку. За допомогою аналізу виявляють невикористані внутрішні резерви, що сприяє ефективному розвитку підприємства. Аналітична система – це основа для вироблення оптимальних управлінських рішень для управління сталим розвитком підприємства. Аналітична інформація забезпечує реалізацію основних функцій управління, в тому числі планування і контролю. Отже, взаємозв'язок аналітичного та інформаційного забезпечення є беззастережним, тому однією з основних проблем формування аналітичного забезпечення є недостатня достовірність та оперативність надходження інформації.

Багатоаспектність і важливість організації аналітичного забезпечення зумовлює виділення її послідовності на етапах обґрунтування та реалізації управлінських рішень з відповідними напрямками економічного аналізу на підприємстві (рис. 2).

Рис. 2. Етапи аналітичного забезпечення прийняття та реалізації управлінських рішень

Джерело: власна розробка

Послідовне дотримання кожного етапу може гарантувати реалізацію поставлених цілей в області управління підприємством. Основним елементом пропонованої аналітичної системи є економічний аналіз, який передбачає комплексну методику обробки обліково-аналітичної інформації, котра є необхідною для прийняття та обґрунтування управлінських рішень та їх оптимізації. Економічний аналіз у системі управління виконує сполучну функцію між отриманням інформації та

прийняттям управлінських рішень. Ринкова економіка породжує потребу в диференціації аналізу на внутрішній управлінський і фінансовий аналіз.

Внутрішній управлінський аналіз – це частина управлінського обліку, тобто інформаційно-аналітичного забезпечення власників підприємства, керівників усіх рівнів. Зовнішній фінансовий аналіз – елемент фінансового обліку, що обслуговує зовнішніх користувачів інформації про підприємство, що виступають самостійними суб'єктами економічного аналізу за даними фінансової звітності. Фінансовий аналіз – це дослідження та оцінка внутрішнього стану підприємства за даними фінансової звітності з метою вироблення рекомендацій та побудови прогнозів з мінливих фінансових умов діяльності підприємства. Фінансовий аналіз базується на даних бухгалтерського обліку та імовірнісних оцінках майбутніх чинників господарського життя.

Управлінський аналіз охоплює всі види облікової інформації, яка накопичується та обробляється для внутрішнього користування керівництвом. Управлінський аналіз – це оперативне дослідження та оцінка ефективності виробничо-господарської діяльності шляхом зіставлення витрат і результатів по різних об'єктах обліку в різних тимчасових інтервалах з метою підготовки інформації для прийняття управлінських рішень. Управлінський аналіз спрямований на виявлення внутрішніх ресурсів і можливостей підприємства, на оцінку поточного стану бізнесу, виявлення стратегічних проблем, використовуючи при цьому як дані зведеної фінансової звітності, так і оперативну (внутрішню) інформацію підприємства.

Крім вищезазначених в аналітичній підсистемі виділяють податковий аналіз, який дозволяє оцінити і виявити резерви зниження оподатковуваних баз, зібрати інформацію для підготовки планів і прийняття раціональних управлінських рішень в галузі податкового менеджменту.

Аналітична функція представлена в управлінському обліку поряд з обліковою, плановою та контрольною. Її реалізація покладена на управлінський аналіз, який є одним з видів економічного аналізу і класифікується за низкою ознак. Однією з них є управлінська ознака. Згідно з цією ознакою, етап планування відповідає перспективному аналізу, етап оперативного управління – оперативному аналізу, заключний етап управління – поточному аналізу.

Отже, доцільно виділити три основні моменти організації економічного аналізу:

- організація аналітичного процесу – визначення складу і послідовності виконання аналітичної роботи та її регламентація на підприємстві;
- організація праці фахівців, що виконують аналітичну роботу – система заходів, які забезпечують раціональне використання управлінського персоналу, котрий виконує аналітичні функції;
- організація управління аналітичною роботою – комплекс заходів, спрямованих на створення, впровадження та удосконалення системи управління аналітичної роботи на підприємстві.

Організація економічного аналізу включає наступні основні етапи:

- виділення суб'єктів і об'єктів аналізу, вибір організаційних форм його проведення в залежності від організаційної структури управління на підприємстві та розподіл обов'язків між окремими працівниками;
- складання програми або плану проведення аналізу;
- інформаційне та методичне забезпечення аналізу;
- аналітична обробка даних;
- оформлення результатів аналізу;
- узагальнення результатів аналізу, надання висновків і пропозицій.

Аналіз виробничо-фінансової діяльності об'єднує ретроаналіз, діагностику, оцінку та перспективний аналіз.

При проведенні аналізу виробничо-фінансової діяльності слід дотримуватися таких основних принципів:

- достовірне відображення реального стану;
- наукова обґрунтованість;
- відображення певної мети;
- взаємозв'язок з іншими видами аналізу;
- системність, комплексність, варіантність;
- узгодженість окремих елементів;
- відображення галузевої і територіальної специфіки.

Аналіз виробничо-фінансової діяльності підприємства є важливим не тільки для самого підприємства, але також і для інвесторів. Метою аналізу є всебічне вивчення стійкості економічного розвитку підприємства. Цей аналіз заснований на системному підході, комплексному врахуванні різноманітних факторів, якісному підборі достовірної інформації і є важливою функцією управління. Займаючи проміжне положення між обробкою інформації та прийняттям рішень, аналіз здійснює вплив на якість прийнятих управлінських рішень, сприяє виявленню зв'язків між окремими об'єктами управління, правильному обґрунтуванню мети і відбору ефективного варіанту рішення. В процесі прийняття управлінського рішення зменшується невизначеність вихідної ситуації і ризик, що пов'язаний з вибором правильного рішення.

Аналіз виробничо-фінансової діяльності підприємства спирається на інформаційні дані обліку, що сприяє раціональному плануванню діяльності підприємства. Від стану та якості облікової інформації залежить в підсумку якість управлінських рішень, оскільки саме обліково-аналітичні системи формують інформаційну базу для проведення оцінки виробничо-фінансової діяльності підприємства. Отже, інформаційна база аналізу виробничо-фінансової діяльності підприємства повинна передбачати системний характер з виділенням певних підсистем, що допомагають центральній системі накопичувати необхідну і достатню інформацію для вироблення стратегії розвитку підприємства.

Після розробки стратегічних цілей діяльності підприємства, слід приступити до формування основних блоків для кожної стадії процесу аналізу виконання запланованих дій підприємства:

- інформаційний блок;
- аналітичний блок;
- організаційний блок;
- координаційний блок;
- контрольний блок.

Наведений алгоритм – це послідовність цілеспрямованих і регламентованих етапів, об'єднаних в систему з метою отримання конкретного результату – масиву інформації для цілей розробки менеджерами управлінських рішень, спрямованих в кінцевому підсумку на максимізацію прибутку, зростання платоспроможності та ліквідності, стабілізацію фінансово-господарської діяльності підприємства.

Аналітична функція реалізується у формуванні великих масивів інформації про стан і рух виробничо-фінансових активів підприємства. Саме аналітична підсистема являє собою основу для вироблення оптимальних економічних рішень для управління. Вона дає змогу вчасно побачити тенденції розвитку як негативних, так і прогресивних явищ. На основі різних методик аналізу розробляються варіанти управлінських рішень, які дозволяють загальмувати розвиток негативних тенденцій і створити сприятливі умови для прогресивного розвитку.

Аналітичне забезпечення використовує комплексні методики аналізу та оцінки сталого розвитку підприємства, що характеризують стан його функціонування, які деталізують результати управління виробничими процесами, що дають змогу переорієнтувати його ресурси для досягнення високих показників сталого розвитку та розробити оптимальну стратегію розвитку підприємства з урахуванням можливих тенденцій.

Аналітичне забезпечення управлінської діяльності підприємства передбачає:

- вивчення економічних законів, закономірностей і тенденцій;
- підвищення науково-економічної обґрунтованості стратегічних і тактичних планів і нормативів;
- вивчення виконання планів і дотримання нормативів;
- пошук резервів підвищення ефективності виробництва;
- визначення економічної ефективності використання ресурсів;
- прогнозування результатів;
- дослідження комерційного ризику;
- порівняльний аналіз маркетингових заходів;
- підготовка аналітичних матеріалів.

Система аналітичного забезпечення, діючи безперервно, підвищує якість і розширює сферу практичного застосування інформації, позитивно впливаючи на якість звітності у процесі її підготовки і складання, тобто на ефективність управлінської інформації для сторонніх користувачів. У цьому головне призначення і головна суть аналітичної системи, реалізацію якої доцільно покласти на аналітика і бухгалтера, що займається первинною обліковою та аналітичною інформацією. Поняття «аналітичне забезпечення» застосовується для визначення якісного стану облікових і аналітичних процесів, які є необхідними, для задоволення інформаційних потреб керівників і достатніми для прийняття управлінських рішень [13, с. 197].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, обліково-аналітична система забезпечення виробничо-фінансової діяльності підприємства повинна відповідати вимогам формування необхідних облікових та аналітичних даних, використовувати інформацію зовнішньої та внутрішньої звітності, що забезпечить виконання її аналітичної та контрольної функцій. Обліково-аналітична система управління – це система, що включає облікову, аналітичну та контрольні підсистеми, яка базується на обліковій і позаобліковій інформації, що дає змогу забезпечити необхідною інформацією поточне, оперативне і стратегічне управління підприємством. Базовою основою є облікова підсистема, оскільки саме в ній формується і обробляється інформація, яка використовується для аналізу. Аналітичне забезпечення управлінської діяльності підприємства виконує особливу роль при обробці облікової інформації з метою оцінки її повноти, достовірності, своєчасності із метою подальшого аналізу для виявлення вузьких місць, а також прихованих резервів. Органічну єдність і взаємозв'язок всіх складових підсистем обліково-аналітичної системи підприємства дозволяють, з одного боку, приймати необхідні тактичні рішення в оперативному режимі, а з іншого – розробляти і коректувати стратегії розвитку підприємства на довгострокову перспективу.

Бібліографічний список

1. Гудзинський О.Д. Теоретичні аспекти формування обліково-аналітичного механізму менеджменту / О.Д. Гудзинський, Г.Г. Кірейцев, Т.М. Пахомова // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3. – С. 89-93.
2. Кіндрацька Г.І. Економічний аналіз : підручник / Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній. – Львів: “Магнолія 2006”, 2008. – 440 с.
3. Лазаришина І.Д. Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика : монографія / І.Д. Лазаришина – Рівне: НУВГП, 2005. – 369 с.
4. Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник / Є.В. Мних. – К. : Знання, 2011. – 630 с.
5. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб’єктів господарювання : підручник. – 3-тє видання, перероб. і доп. / П.Я. Попович. – К. : Знання, 2008. – 630 с.
6. Шеремет А.Д. Теория экономического анализа : учебник. – 3-е изд., доп. / А.Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 352 с.
7. Шкарабан С.І. Діагностика і прогнозування фінансово-господарського розвитку акціонерного товариства : монографія / С.І. Шкарабан, Б.М. Корецький, О.В. Ярошук. – Тернопіль: ТАІП : Рада, 2010. – 300 с.
8. Попова Л.В. Основные теоретические принципы построения учетно-аналитической системы / Попова Л.В., Маслов Б.Г., Маслова И.А. // Финансовый менеджмент. 2003. – № 5. – С. 34–37.
9. Усатова Л.В. Формирование учетно-аналитической системы на предприятии // Управленческий учет. – 2008. – № 9. – С. 17-25.
10. Гуменюк О.О. Удосконалення бухгалтерської фінансової звітності відповідно до потреб економічного аналізу / О.О. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2011. – № 4 [18]. – С. 113-115.
11. Пархомець М.К. Організаційно-економічний механізм забезпечення доходності сільськогосподарських підприємств регіону: теорія, методика, практика : монографія / М.К. Пархомець, В.В. Гудак. – Тернопіль: ВПЦ Економічна думка, 2014. – 256 с.
12. Черниш С.С. Економічний аналіз / С.С. Черниш. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.
13. Пуцентейло П.Р. Особливості функціонування аналітичного забезпечення підприємств / П.Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2015. – №1. – С. 194-198.

References

1. Hudzynski, O.D., Kireitsev, H.H. and Pakhomova, T.M. (2008), “Theoretical aspects of formation mechanism for accounting and analytical management”, *Oblik i finansy APK*, no. 3, pp. 89-93.
2. Kindratska, H.I., Bilyk, M.S. and Zahorodnii, A.H. (2008), *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis], textbook, “Mahnoliia 2006”, Lviv, Ukraine, 440 p.
3. Lazaryshyna, I.D. (2005), *Ekonomichnyi analiz v Ukraini: istoriia, metodolohiia, praktyka* [The economic analysis in Ukraine: history, methodology, practice], monograph, NUVHP, Rivne, Ukraine, 369 p.
4. Mnykh, Ye.V. (2011), *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 630 p.
5. Popovych, P.Ya. (2008), *Ekonomichnyi analiz diialnosti subiektiv hospodariuvannia* [Economic analysis of business entities], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 630 p.
6. Sheremet, A.D. (2011), *Teoriia ekonomicheskogo analiza* [Theory of Economic Analysis], textbook, INFRA-M, Moscow, Russia, 352 p.
7. Shkaraban, S.I., Koretskyi, B.M. and Yaroshchuk, O.V. (2010), *Diahnostyka i prohnozuvannia finansovo-hospodarskoho rozvytku aktsionernoho tovarystva*, [Diagnosis and forecasting financial and economic development corporation], monograph, TAIP: Rada, Ternopil, Ukraine, 300 p.
8. Popova, L.V., Maslov, B.G. and Maslova I.A. (2003), “The basic theoretical principles of accounting and analytical systems”, *Finansovyy menedzhment*, no. 5, pp. 34 – 37.
9. Usatova, L.V. (2008), “Formation of accounting and analytical systems in the enterprise”, *Upravlencheskiy uchet*, no. 9, pp. 17-25.
10. Humeniuk, O.O. (2011), “Improving accounting financial statements in accordance with the needs of economic analysis”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 4 [18], pp. 113-115.
11. Parkhomets, M.K. and Hudak, V.V. (2014), *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia dokhidnosti silskohospodarskykh pidpriemstv rehionu: teoriia, metodyka, praktyka* [Organizational and economic mechanism to ensure profitability of agricultural enterprises in the region: theory, methodology, practice], monograph, VPTs Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 256 p.
12. Chernysh, S.S. (2010), *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 312 p.
13. Putsenteilo, P.R. (2015), “Peculiarities of functioning analytic support of enterprises”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 1, pp. 194-198.

Пуцентайло П.Р. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є розгляд особливостей аналітичного забезпечення діяльності підприємств.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є фундаментальні положення сучасної економічної науки, праці вітчизняних та зарубіжних вчених. У процесі дослідження, зокрема, застосовувались методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); конструктивний та експериментальний (формування управлінського рішення за допомогою аналітичного забезпечення).

Результати. Виявлено, що в економічній літературі поняття “аналітичне забезпечення” вживається досить обмежено на противагу терміну “аналіз”. Окремі автори застосовують і інші пов'язані із ним поняття, не дотримуючись єдиної термінології навіть в межах одного дослідження. Обґрунтовано методичні підходи щодо аналітичного забезпечення процесу управління підприємством. Встановлено якісні критерії інформації та досліджено їхню значимість для забезпечення ефективного управлінського впливу.

Наукова новизна. Встановлено, що аналітичне забезпечення – це система збору даних, що передбачає групування інформації в потрібному розрізі для потреб управління, складання бухгалтерської і аналітичної звітності.

Практична значущість. Уточнено, що метою аналітичного забезпечення управління підприємствами є створення інформаційної бази, прийняття та оцінки обґрунтованості управлінських рішень, виявлення ступеня їх реалізації. Запропоновано етапи аналітичного забезпечення в управлінні підприємствами.

Ключові слова: аналіз, обліково-аналітичне забезпечення, аналітичне забезпечення, інформація, управління, менеджмент підприємства, звітність.

Putsenteilo P.R. ANALYTICAL SUPPORT OF ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to study the notion of analytic support and its influence in making managerial decisions at the enterprise.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the article is the fundamental provisions of modern economic science, works of domestic and foreign scientists. The following methods were used during the research, in particular: analysis and synthesis – to study the object and subject of study; abstract and logical (theoretical generalizations and drawing conclusions); constructive and experimental (formation of management solutions using analytic support).

Findings. It has been revealed that the term “analytical support” is used quite limited in the economic literature in contrast to the term “analysis”. Some authors use the other concepts related to this concept and do not adhere to a common terminology even within a single study. Methodological approaches concerning analytical ensuring the process of enterprise management have been substantiated. It has been established qualitative criteria of information and their importance for ensuring the effective management impact has been investigated.

Originality. It has been established that analytical support – a system of data collection, which includes grouping information in the right context for management, preparation of financial and analytical reporting.

Practical value. It has been clarified that the purpose of analytical providing management of enterprise is an information base, making and evaluating the reasonableness of management decisions, identify the degree of their implementation. It has been proposed steps analytical providing in management of enterprises.

Key words: analysis, accounting and analytic support, analytic support, information, management, management of enterprise, reporting.

Пуцентайло П.Р. АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью статьи является рассмотрение особенностей аналитического обеспечения деятельности предприятий.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи являются фундаментальные положения современной экономической науки, труды отечественных и зарубежных ученых. В ходе исследования, в частности, применялись методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования; абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов); конструктивный и экспериментальный (формирование управленческого решения с помощью аналитического обеспечения).

Результаты. Вывявлено, что в экономической литературе понятие “аналитическое обеспечение” употребляется весьма ограничено в противоположность термину “анализ”. Отдельные авторы применяют и другие связанные с ним понятия, не соблюдая единой терминологии даже в пределах одного исследования. Обоснованы методические подходы относительно аналитического обеспечения процесса управления предприятием. Установлено качественные критерии информации и исследованы их значимость для обеспечения эффективного управленческого воздействия.

Научная новизна. Установлено, что аналитическое обеспечение – это система сбора данных, которая предусматривает группировки информации в нужном разрезе для нужд управления, составления бухгалтерской и аналитической отчетности.

Практическая значимость. Уточнено, что целью аналитического обеспечения управления предприятиями является создание информационной базы, принятия и оценки обоснованности управленческих решений, выявления степени их реализации. Предложены этапы аналитического обеспечения в управлении предприятиями.

Ключевые слова: анализ, учетно-аналитическое обеспечение, аналитическое обеспечение, информация, управление, менеджмент предприятия, отчетность.

УДК 657.371

Шеленко Д.І.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника”, м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Постановка проблеми. Переорієнтація економіки України на європейські стандарти господарської діяльності передбачає відповідні зміни і в бухгалтерській практиці. Виникає необхідність адаптації національної системи обліку до міжнародних вимог. В умовах перехідного періоду суб'єкти господарювання потребують прозорості, повної та правдивої інформації про свій фінансовий стан і результати діяльності, яка може бути забезпечена шляхом ефективної інвентаризації.

На думку Д. Л. Кузьміна, серед сукупності методів господарського контролю єдиним способом контролю за збереженням майна та верифікації даних, бухгалтерського обліку, була, є і залишається інвентаризація [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню наукових і практичних аспектів інвентаризації присвячено праці багатьох українських вчених, зокрема М. Т. Білухи, Т. А. Бутинець, А. М. Герасимович, А. П. Грінко, С. Ф. Голова, М. І. Карауш, Л. М. Крамаровського, А. М. Кузьмінського, М. М. Коцупатого, Ю. О. Леонова, В. С. Лень, М. М. Матюхи, І. В. Перевозової, В. К. Радостовця, В. В. Сопка, М. А. Толстих, М. Г. Чумаченка, В. О. Шевчука та ін. Однак особливості інвентаризації відповідно до нових змін в законодавстві потребують більш детального розгляду.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей інвентаризації на підприємстві та забезпечення її ефективності.

Предметом дослідження є визначення порядку інвентаризації на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даному етапі економічного розвитку України проблеми інвентаризації на підприємствах полягають в необхідності розробки комплексного та системного підходу, який забезпечуватиме регулювання цього процесу.

Дбайливе використання майна тісно пов'язане з ощадливістю. Щоб економити, недостатньо точно дотримуватись технологічних правил виробництва, необхідно знати, що і як заощаджувати. Економія у використанні ресурсів з'являється тоді, коли рівень затрат живої праці в процесі виготовлення продукції менше допустимих норм, тобто коли затрати виробництва не тільки менші їх мінімально можливої величини, але й зменшується частка втрат і відходів. Цього можна досягти лише за умови правильної організації інвентаризації [2, с. 19].

Стаття 10 Закону України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність” передбачає, що для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства повинні інвентаризувати активи й зобов'язання, перевіряти й документально підтверджувати їх наявність, стан і оцінку [3]. Причому об'єкти, які підлягають інвентаризації, а також її періодичність визначає власник підприємства, крім випадків, коли її проведення є обов'язковим.

Наказом Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879 затверджено єдине “Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань”, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 30.10.2014 р. за № 1365/26142, що набуває чинності 01.01.2015 р. Дане положення є універсальним, тобто обов'язковим для підприємств усіх організаційно-правових форм і форм власності (крім банків, на яких дія положення не поширюється), а також представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності та бюджетні установ.

Прийняте “Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань” (далі Положення) більш детально та структурно розкриває види обов'язкової інвентаризації, її строки та періодизацію, документальне оформлення, склад інвентаризаційної комісії.

Інвентаризація забезпечується власником (власниками) або уповноваженим органом (посадовою особою), який здійснює керівництво підприємством відповідно до законодавства та установчих документів, створює необхідні умови для її проведення, визначає об'єкти, періодичність та строки, крім випадків, коли інвентаризація є обов'язковою. У цих випадках визначені на підприємстві строки інвентаризації не можуть перевищувати ті, що передбачені Положенням [4].

Положення чітко структуризоване та складається з чотирьох розділів, кожен з яких присвячений окремим питанням інвентаризації, а саме:

- загальні положення;
- організація та основні правила проведення інвентаризації;
- порядок інвентаризації активів та зобов'язань;

- перевірка та оформлення результатів інвентаризації.

В даному Положенні подається роз'яснення щодо проведення та документування інвентаризації:

1. Розширено випадки обов'язкової інвентаризації, до яких додано наступне:

- перехід на складання фінансової звітності за міжнародними стандартами (на дату переходу).

Проте, згідно з МСФЗ 1 "Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності", дата переходу – це початок першого періоду, за який суб'єкт господарювання подає повну порівняльну інформацію у своїй першій фінансовій звітності [5, с. 18];

- підприємства, що знаходяться на тимчасово окупованій території та/або на території проведення антитерористичної операції, проводять інвентаризацію у випадках, обов'язкових для її проведення, тоді, коли стане можливим безпечний та безперешкодний доступ уповноважених осіб до активів, первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку, в яких відображені зобов'язання та власний капітал цих підприємств. Підприємства зобов'язані провести інвентаризацію станом на 01 число місяця, що настає за місяцем, у якому немає перешкоди для доступу до активів, первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку, та відобразити результати інвентаризації в бухгалтерському обліку відповідного звітного періоду [4].

Доведено, що суцільній інвентаризації також повинні підлягати умовні активи й зобов'язання (непередбачені активи та зобов'язання) підприємства (застави, гарантії, зобов'язання тощо).

2. Визначено певні строки інвентаризації перед складанням річної фінансової звітності (до дати балансу):

- три місяці – для необоротних активів;

- два місяці – для незавершених капітальних інвестицій, незавершеного виробництва, напівфабрикатів, фінансових інвестицій, грошових коштів, коштів цільового фінансування, зобов'язань у частині невикористаних забезпечень, розрахунків з бюджетом та відрахувань на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

- до дати балансу ("до тимчасового вибуття з підприємства") – для автомобілів, морських та річкових суден, які перебувають у тривалих рейсах, інших матеріальних цінностей, які в період інвентаризації будуть знаходитися поза підприємством.

- за рішенням керівника підприємства, інвентаризація інструментів, приладів, інвентаря (меблів) може здійснюватися щороку в обсязі не менше 30 % усіх зазначених об'єктів з обов'язковим охопленням інвентаризацією всіх інструментів, приладів, інвентаря (меблів) протягом трьох років;

- протягом року, за рішенням керівника підприємства, проводиться інвентаризація бібліотечних фондів; якщо бібліотечних фондів від 100 до 500 тис. од., інвентаризацію можна проводити протягом 5 років, охоплюючи щорічно не менше 20 % одиниць; якщо понад 500 тис. – протягом 10 років, охоплюючи щорічно не менше 10 % одиниць. Книжкові пам'ятки інвентаризують щороку;

- один раз на три роки може здійснюватись інвентаризація земельних ділянок, будівель, споруд та інших нерухомих об'єктів (об'єкти державної власності інвентаризуються відповідно до Методики проведення інвентаризації об'єктів державної власності, затвердженої постановою Кабміну України № 1121 від 30.11.2005 р.).

Значення проведення інвентаризації, яку здійснюють раз на рік перед складанням фінансової звітності, важко переоцінити, бо вона дає можливість забезпечити достовірність даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності шляхом встановлення фактичної наявності різних цінностей, виявлення надлишків або нестач, а також з'ясування того, наскільки вартість, за якою активи й зобов'язання зараховано на баланс, є реальною.

3. Поняття "постійно діюча інвентаризаційна комісія" замінено на поняття "інвентаризаційна комісія", а також передбачена участь в її складі представників аудиторських фірм, централізованої бухгалтерії, суб'єкта підприємницької діяльності – фізичної особи, яка здійснює ведення бухгалтерського обліку на підприємстві на договірних засадах та досвідчених працівників підприємства, які знають об'єкт інвентаризації, ціни та первинний облік (інженери, технологи, механіки, виконавці робіт, товарознавці, економісти, бухгалтери); а за рішенням керівника підприємства до її складу можна залучати членів ревізійної комісії товариства та внутрішніх аудиторів.

У випадках, коли облік ведеться безпосередньо керівником підприємства, інвентаризаційну комісію очолює керівник підприємства самостійно. Тобто, коли в штаті підприємства є лише один працівник, то інвентаризаційна комісія затверджується в складі однієї особи.

Інвентаризацію призначає відповідний суб'єкт і здійснюють її теж відповідні суб'єкти – члени інвентаризаційних комісій.

4. Стосовно основних засобів, залишкова вартість яких дорівнює нулю, дане Положення наказує визначити їх справедливу та ліквідаційну вартість та передати відповідні матеріали керівнику.

5. У процесі інвентаризації складаються дуже різні за змістом документи, тому в Положенні наведено роз'яснення щодо складання інвентаризаційного опису.

Інвентаризаційний опис є відображенням майна, зобов'язань і власного капіталу. Матеріали

інвентаризації (описи, акти, звіряльні відомості, протоколи) оформлюються не менше ніж у двох примірниках.

Документ, що вказує на наявність МШП, які обліковують в оперативному порядку, інвентаризаційні описи складати не потрібно. МШП перевіряються на підставі документів надавача послуг у матеріально відповідальних осіб.

Положення вказує, що підприємства-дебітори мають підтвердити заборгованість або зняти свої заперечення, на відміну від старої Інструкції № 69, де було вказано, що підприємства-дебітори зобов'язані протягом десяти днів із дня отримання виписок про борги від підприємств-кредиторів підтвердити заборгованість або заявити свої заперечення.

Щодо інвентаризації розрахунків з банками, фінансовими та податковими органами, шляхом документальної перевірки встановлюється правильність розрахунків із банками та контролюючими органами, тобто врегулювання шляхом прямого підтвердження кожної суми розрахунків із такими дебіторами та кредиторами не вимагається.

6. Відповідно до галузевих особливостей міністерства, інші центральні органи виконавчої влади у межах своєї компетенції можуть розробляти свої методичні рекомендації на основі коментованого Положення. Одночасно підприємства можуть визначати порядок інвентаризації активів і зобов'язань та оформлення її результатів у внутрішньому положенні, розробленому відповідно до цього Положення та інших нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку.

7. Виявлені під час інвентаризації розбіжності між фактичною наявністю активів і зобов'язань та даними бухгалтерського обліку регулюються підприємствами в такому порядку:

- основні засоби, нематеріальні активи, виявлені в лишках, підлягають оприбуткуванню зі збільшенням доходів майбутніх періодів, тобто за кредитом рахунку 69 "Доходів майбутніх періодів" (доходів спеціального фонду бюджетної установи), а амортизація таких активів пропорційно списуватиметься із дебету рахунку 69 на кредит відповідних рахунків доходів;

- цінні папери, грошові кошти, їх еквіваленти та інші оборотні матеріальні цінності, виявлені в лишках, підлягають оприбуткуванню зі збільшенням доходу звітного періоду підприємства (доходу спеціального фонду бюджетної установи);

Взаємний залік лишків і нестач внаслідок пересортиці допускається тільки щодо запасів однакового найменування і в тотожній кількості за умови, що лишки і нестачі утворились за один і той самий період, що перевіряється, та в однієї і тієї самої матеріально відповідальної особи.

Варто також зазначити, що Положення № 879 не містить додатків, а в пункті 14 розділу II зазначено, що інвентаризаційні описи, акти інвентаризації, звіряльні відомості оформлюються відповідно до вимог, установлених Положенням про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затверджених наказом Міністерства від 24.05.1995 № 88, для первинних документів з урахуванням обов'язкових реквізитів та вимог, передбачених Положенням № 879. Матеріали інвентаризації можуть бути заповнені як рукописним способом, так і за допомогою електронних засобів обробки інформації. Бюджетні установи оформляють відомості про результати інвентаризацій за формами, визначеними законодавством.

Проведення інвентаризації з метою збереження майна власника, підвищення ефективності контрольно-ревізійної роботи, в тому числі аудиту, достовірності і якості облікової інформації та звітності, а також посилення контролю за станом розрахунків, багато в чому залежить від правильного вирішення питання про місце і роль інвентаризації в системі елементів методу бухгалтерського обліку та господарського контролю, в розвитку нової економіки [6, с. 120].

Як наголошує У. В. Ковалишин, роль інвентаризації не обмежується перевіркою фактичної наявності цінностей. У процесі інвентаризації майна здійснюються такі заходи:

- перевірка дотримання вимог до діяльності матеріально відповідальних осіб;
- перевірка стану складських приміщень, порядку зберігання цінностей, справності всіх ваговимірних приладів, правильності присвоєння інвентаризаційних номерів;

- встановлення якісних характеристик матеріальних ресурсів: виявляються залежані й не використані цінності, майно, що повністю або частково втратило первинні властивості, неходові готові вироби та вироби, на селі немає попиту та ін.;

- виявлення непридатних до експлуатації основних засобів та тих, що не підлягають відновленню, перевірка дотримання правил утримання та експлуатації основних засобів [7, с. 107].

- встановлення наявності документів, що підтверджують право власності підприємства на земельні ділянки, будівлі, споруди, іншу нерухомість, водоймища та інших об'єкти природних ресурсів;

- перевірка наявності у складі незавершених капітальних інвестицій обладнання та устаткування, що передане для монтажу, який фактично не розпочато, а також визначення стану законсервованих і тимчасово зупинених будівельних об'єктів, розробок, нематеріальних активів, на які складається окремий інвентаризаційний опис.

Процес інвентаризації доцільно проводити за такими етапами: підготовчий (складається наказ, де конкретизується зміст, обсяг, порядок та строки інвентаризації, а також персональний склад

інвентаризаційної комісії), технічний (комісією в присутності матеріально відповідальної особи здійснюється перевірка фактичної наявності товаро-матеріальних цінностей, дані про їх фактичну наявність заносяться до інвентаризаційного опису, описи підписують всі члени інвентаризаційної комісії і матеріально відповідальна особа); аналітичний (результати перевірки звіряються з обліковими даними); заключний (пропозиції щодо врегулювання виявлених під час інвентаризації розбіжностей фактичної наявності товаро-матеріальних цінностей і даними бухгалтерського обліку подаються на розгляд керівнику підприємства, котрий приймає кінцеве рішення).

Така послідовність забезпечить оперативність та достовірність перевірки, виявлення можливих відхилень у здійсненні операцій з даним об'єктом та їх усунення або запобігання порушенням у майбутньому [8].

Висновки з даного дослідження. Вищезазначене дає підстави для висновку, що в сучасних ринкових умовах інвентаризація є одним з найважливіших методів бухгалтерського обліку й фінансово-господарського контролю.

Діючи в межах правового поля та неухильно дотримуючись його норм, підприємство працюватиме ефективно та прибутково.

Проведена з порушеннями інвентаризація на підприємстві може призвести до викривлення облікових даних, а від цього залежить її достовірність в ході порівняння фактичних даних з обліковими. З огляду на це інвентаризація потребує чіткої організації як на рівні підприємства, так і на державному рівні.

Бібліографічний список

1. Кузьмін Д. Л. Інвентаризація як метод господарського контролю / Д. Л. Кузьмін // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2012. – № 2 (60) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/75/11671-inventarizaciya-yak-metod-gospodarskogo-kontrolyu.html>.
2. Бутенець Т. А. Контроль внутрішньогосподарський чи внутрішній? / Т. А. Бутенець // Міжнародний збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 2(14). – С. 5–20.
3. Закон України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” від 16 липня 1999 р. № 996-XIV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon1.rada.gov.ua.
4. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань, затверджений Наказом Мінфіну України від 02.09.2014 № 879 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
5. Інвентаризація: вивчаємо нові правила. Все про бухгалтерський облік // Бухгалтерська газета. – 2015. – 6 січ. – С. 18–20.
6. Кузьмін Д.Л. Інвентаризація як економічна категорія: визначення, значення / Д.Л. Кузьмін // Вісник ЖДТУ. Економічні науки, 2008. – № 3 (45). – С. 120-132.
7. Ковалишин У.В. Становлення облікової політики в Україні / У. В. Ковалишин // Всеукраїнська наукова конференція. – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 339 с.
8. Снісар О.О. Інвентаризація як метод внутрішнього контролю паливно-мастильних матеріалів / О. О. Снісар // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2012.– № 1 (59) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/75/11517-inventarizaciya-yak-metod-vnutrishnogo-kontrolyu-palivno-mastilnix-materialiv.html>.

References

1. Kuzmin, D.L. (2012), “Inventory as a method of economic control”, available at: <http://stattionline.org.ua/ekonom/75/11671-inventarizaciya-yak-metod-gospodarskogo-kontrolyu.html>.
2. Butenets, T.A. (2009), “Control internal business or domestic?”, *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*, Vol. 2 (14), pp. 5–20.
3. The Law of Ukraine “About Accounting and Financial Statements in Ukraine” (1999, July, 16), available at: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. The position of the inventory of assets and liabilities, approved by Order of the Ministry of Finance of Ukraine (of 02.09.2014) № 879, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>.
5. “Inventory: exploring the new rules. All about accounting, Accounting”, (2015), *Bukhhalterska hazeta*, January, 6th, pp. 18-20.
6. Kuzmin, D.L. (2008), “Inventory as an economic category: definition, importance”, *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky*, no. 3 (45), pp. 120-132.
7. Kovalyshyn, W.B. (2007), The formation of accounting policy in Ukraine”, All-Ukrainian. Science. Conf., Ternopil: Economic thought, 339 p.
8. Snisar, A.A. (2012), “Inventory as a method of internal control of full materials”, *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky*, no. 1 (59), available at: <http://stattionline.org.ua/ekonom/75/11517-inventarizaciya-yak-metod-vnutrishnogo-kontrolyu-palivno-mastilnix-materialiv.html>.

Шеленко Д.І. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Мета. Метою статті є дослідження особливостей інвентаризації на підприємстві та забезпечення її ефективності. Предметом дослідження є визначення порядку інвентаризації на підприємствах.

Методика дослідження. Теоретичною і методичною основою дослідження є системний підхід до вивчення явищ і процесів господарської діяльності, теорія наукового пізнання. Методика дослідження базується на принципах і положеннях теорії і практики ринкової економіки, наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених з питань економіки, обліку, аналізу та аудиту.

У процесі дослідження використовувалися методи діалектичний, класифікації, порівняння, формалізації. Для розробки наукових рекомендацій використовувалися конкретно-наукові прийоми – конкретизації, експертних оцінок. Інформаційною базою дослідження стали законодавчі акти України, офіційні матеріали Міністерства фінансів України, публікації вчених-економістів.

Результати. На основі законодавчих та нормативних актів України досліджуються зміни в процесі проведення інвентаризації. Наведено основні вимоги та строки здійснення інвентаризації, що забезпечує ефективне управління підприємством. Наголошено на важливості застосування інвентаризації як особливого інструмента контролю за діяльністю підприємства. Розкрито особливості інвентаризації, відповідно до нового “Положення про інвентаризацію активів та зобов’язань”. Охарактеризовано особливості якісного проведення інвентаризації на підприємствах.

Наукова новизна. Обґрунтовано методики проведення інвентаризації на підприємствах України відповідно до нових вимог.

Практична значущість. Результати дослідження сприяють удосконаленню процесу інвентаризації на підприємствах.

Ключові слова: інвентаризація, бухгалтерський облік, інвентаризаційна комісія, фінансова звітність.

Shelenko D.I. FEATURES OF THE ENTERPRISE INVENTORY

Purpose. The aim of the article is the study features of inventory of at the enterprise and ensuring its effectiveness. The subject of the research is definition the order of inventory in the enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is a systematic approach to the study of phenomena and processes of economic activity, the theory of scientific knowledge. Research methodology is based on the principles and positions of the theory and practice of market economy, scientific studies of domestic and foreign scholars in economics, accounting, analysis and audit.

The dialectical methods, classification, comparison, formalization were used in the process of investigation. The concrete scientific methods of concretization, expert evaluation have been used for the development scientific recommendations. The information bases for the investigation were the laws of Ukraine, the official materials of the Ministry of Finance of Ukraine, publications of scientists and economists.

Findings. The changes in the process of inventory were being investigated on the base of laws and normative regulations of Ukraine. The main demands and terms of inventory which provide the effective management of enterprises have been directed. The importance of using inventory as a special tool of control for the enterprise activity has been emphasized. The features of inventory according to the new “Regulations on the inventory of assets and liabilities” have been opened. The peculiarities of a high-quality inventory on the enterprises are characterized.

Originality. It consists of substantiation methods of inventory in the enterprises of Ukraine to meet new requirements.

Practical value. The results of investigation are favorable for the process of improvement of the inventory on the enterprises.

Key words: inventory, accounting, inventory committee, financial statements.

Шеленко Д.И. ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ ИНВЕНТАРИЗАЦИИ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Цель. Целью статьи является исследование особенностей инвентаризации на предприятии и обеспечение ее эффективности. Предметом исследования является определение порядка инвентаризации на предприятиях.

Методика исследования. Теоретической и методической основой исследования является системный подход к изучению явлений и процессов хозяйственной деятельности, теория научного познания. Методика исследования базируется на принципах и положениях теории и практики рыночной экономики, научных трудах отечественных и зарубежных учёных по вопросам экономики, учета, анализа аудита.

В процессе исследования использовались методы диалектический, классификации, сравнения, формализации. Для разработки научных рекомендаций использовались конкретно-научные приемы – конкретизации, экспертных оценок. Информационной базой исследования стали законодательные акты Украины, официальные материалы Министерства финансов Украины, публикации учёных-экономистов.

Результаты. На основе законодательных и нормативных актов Украины исследуются изменения, в процессе проведения инвентаризации. Приведены основные требования и сроки осуществления инвентаризации, что обеспечивает эффективное управление предприятием. Акцентируется значимость применения инвентаризации как особого инструмента контроля деятельности предприятия. Раскрыты особенности инвентаризации в соответствии с новым “Положением об инвентаризации активов и обязательств”. Охарактеризованы особенности качественного проведения инвентаризации на предприятиях.

Научная новизна. Обосновано методики проведения инвентаризации на предприятиях Украины в соответствии с новыми требованиями.

Практическая значимость. Результаты исследования способствуют совершенствованию процесса инвентаризации на предприятиях.

Ключевые слова: инвентаризация, бухгалтерский учет, инвентаризационная комиссия, финансовая отчетность.

УДК 657.6

*Візіренко С.В.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту,
Закорка Ю.А.,
Запорізький національний технічний університет*

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ АУДИТУ МОНЕТАРНИХ АКТИВІВ

Постановка проблеми. Розробка чіткої, ефективної методики проведення аудиту є найголовнішим завданням аудиту в цілому, тому що від неї залежить результат, якого прагне аудитор – висловлення незалежної думки аудитора про достовірність фінансової звітності в усіх суттєвих аспектах та відповідності вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку та інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) [8]. Методика аудиту монетарних активів є проблемною, оскільки до тепер відсутні чіткі вимоги щодо застосування аудиторських процедур при аудиті монетарних активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми аудиту монетарних активів розглядаються в працях Б. Ф. Усач, В. В. Сопко, К. О. Утенкової, Ф. Ф. Бутинця, Л. П. Кулаковської, Л. Н. Шкірі, М. О. Виноградової, Л. І. Жидєєвої та ін. Проте, незважаючи на вагомий напружений вчених, зміни чинного законодавства та трансформаційний перехід формування фінансової звітності за вимогами міжнародних стандартів вимагають на подальше вивчення методики аудиторської перевірки правильності облікового відображення зміни вартості монетарних активів під впливом змінювання валютних курсів та поглиблення інфляції.

Постановка завдання. Метою статті є пошук шляхів удосконалення методики аудиту правильності облікового відображення зміни вартості монетарних активів під впливом змінювання валютних курсів та поглиблення інфляції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття монетарних і немонетарних активів введено до понятійного апарату бухгалтерського обліку з прийняттям П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів», в основу якого покладений МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів» [3], який визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про операції в іноземних валютах та відображення показників статей фінансової звітності господарських одиниць за межами України в грошовій одиниці України. Відповідно до п. 4 П(С)БО 21, монетарні статті – статті балансу про грошові кошти, а також такі активи, які будуть отримані або оплачені у фіксованій сумі грошових коштів чи їх еквівалентів [2].

До них належать грошові кошти та їх еквіваленти (готівка в касі і на розрахунковому рахунку), окремі види облігацій, дебіторська заборгованість та ін.

Під грошовими коштами розуміють готівку, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання. Еквіваленти грошових коштів (грошей) – короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошей і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості [5].

Основними джерелами інформації аудиту монетарних активів є Звіт про рух грошових коштів, який містить інформацію про рух грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

Оскільки, згідно з МСА 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту», ціллю аудитора є підвищення ступеня довіри визначених користувачів до фінансової звітності, то метою аудиту правильності відображення вартості монетарних активів в фінансовій звітності є: отримання доказів, що фінансова звітність у цілому не містить суттєвого викривлення внаслідок шахрайства чи помилок, що в такий спосіб аудитору надасть можливість висловити думку, щодо складання фінансової звітності у всіх суттєвих аспектах відповідно до застосовної концептуальної основи фінансової звітності [6].

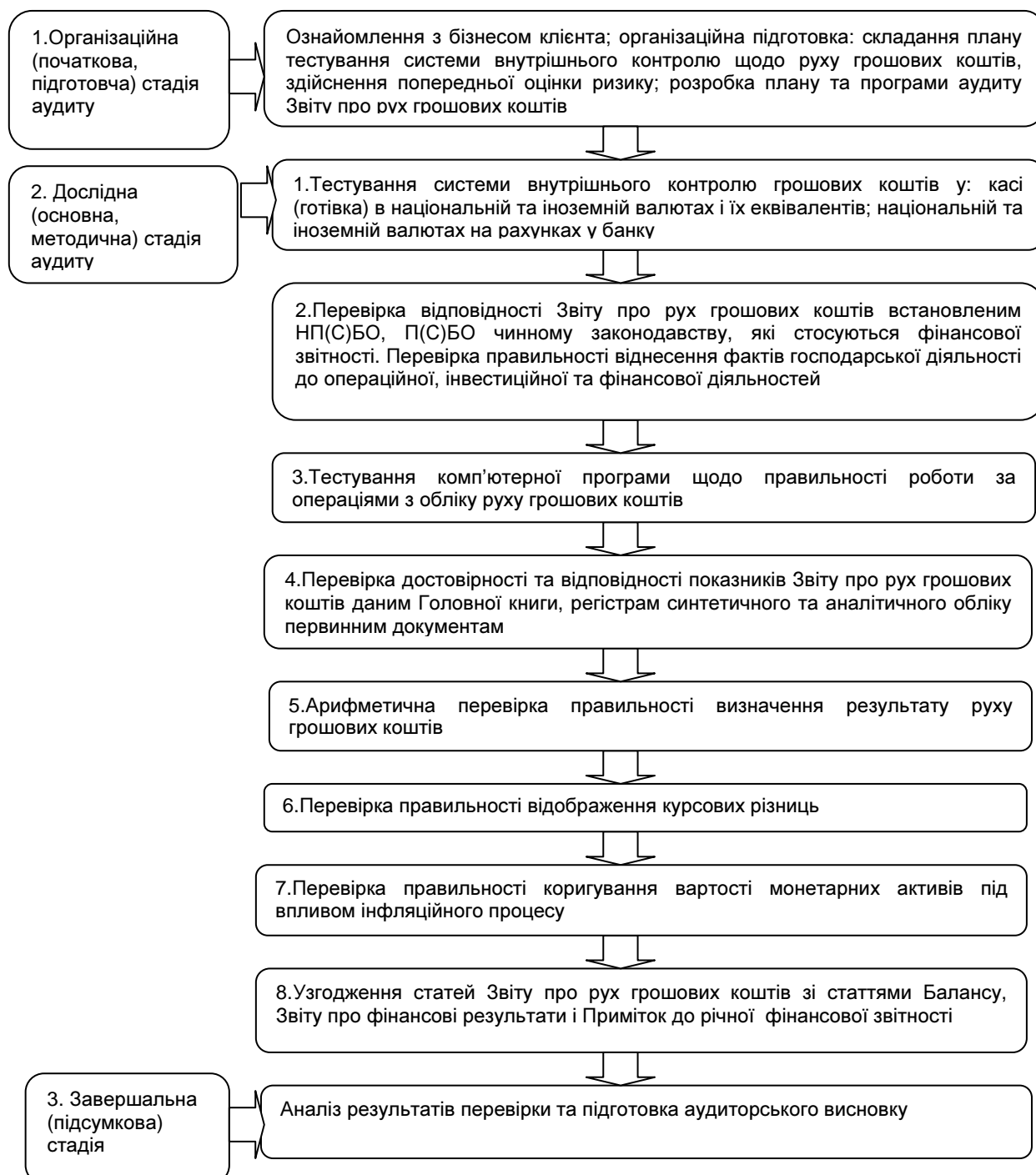
Як вимагається та пояснюється в МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища», аудиторські докази для отримання обґрунтованих висновків, на яких базуватиметься аудиторська думка, отримують за рахунок виконання: процедур оцінки ризиків; подальших аудиторських процедур, що включають: тести заходів внутрішнього контролю та процедури по суті включно з детальними тестами та аналітичними процедурами по суті [7].

Аудитор, отримавши завдання на проведення аудиту монетарних активів, складає план і програму проведення аудиту (деталізація процедур повинна бути максимальна) та, відповідно до неї, розпочинає проводити перевірку, яка починається з оцінки методики та організації обліку грошових

коштів, зазначених у Наказі про облікову політику. Аудит грошових коштів починається з оцінки даних фінансової звітності [1, с. 301].

Виходячи з мети аудиту монетарних активів підприємства, основними завданнями є: перевірка дотримання підприємством форми звіту про рух грошових коштів і вимог щодо його складання; перевірка правильності класифікації статей звіту про рух грошових коштів; перевірка узгодженості показників звіту про рух грошових коштів з показниками інших форм фінансової звітності; перевірка звіту про рух грошових коштів на арифметичну точність; перевірка правильності визначення чистого руху грошових коштів від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності; перевірка достовірності та відповідності показників звіту про рух грошових коштів даним Головної книги, регістрам синтетичного та аналітичного обліку первинним документам; перевірка правильності відображення курсових різниць і впливу інфляції.

Враховуючи мету та завдання аудиту правильності відображення у фінансовій звітності вартості монетарних активів, запропоновано модель послідовності аудиту монетарних активів, яку представлено на рис. 1.

Рис. 1. Модель послідовності аудиту монетарних активів

Джерело : авторська розробка

Особлива увага під час аудиту облікового відображення монетарних активів має бути відведена перевірці правильності відображення їх вартості в фінансовій звітності підприємства, оскільки в умовах посилення доларизації та прогресування інфляційного процесу звітність про результати операційної діяльності та фінансовий стан без врахування валютних курсів та рівня інфляції не є інформативно корисною, з тієї причини, що за таких умов реальна вартість монетарних активів змінюється такими темпами, що її порівняння в різні проміжки часу або навіть у той самий звітний період створює хибне враження про реальні тенденції змін активів підприємства, а інколи навіть вводить в оману.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про операції в іноземних валютах та відображення показників статей фінансової звітності господарських одиниць за межами України в грошовій одиниці України визначає П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» та МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів». МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів» та П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» не має суттєвих відмінностей, оскільки в основу побудови останніх були покладені саме міжнародні стандарти [3].

Міністерство фінансів України Наказом від 14.07.2014р. за № 754 затвердило зміни до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів».

Нововведеннями до П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» п. 5 передбачено, що операції в іноземній валюті під час первісного визнання відображаються у валюті звітності шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням валютного курсу на початок дня, дати здійснення операції (дати визнання активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів і витрат). Підприємство може операції з безготівкових розрахунків в іноземній валюті відображати у валюті звітності у сумі, визначеній у документах банку, з урахуванням особливостей застосування банком валютного курсу на дату здійснення операції, у разі якщо це не суперечить вимогам податкового і митного законодавства в частині застосування валютного курсу. Згідно п. 8 П(С)БО 21, визначення курсових різниць за монетарними статтями в іноземній валюті проводиться на дату балансу, а також на дату здійснення господарської операції в її межах або за всією статтею (відповідно до облікової політики). Для визначення курсових різниць на дату балансу застосовується валютний курс на кінець дня дати балансу. При визначенні курсових різниць на дату здійснення господарської операції застосовується валютний курс на початок дня дати здійснення операції. Підприємство може здійснити перерахунок залишків на кінець дня за монетарними статтями в іноземній валюті, за якими протягом дня здійснювались господарські операції із застосування валютного курсу, встановленого на кінець цього дня [2].

Виходячи з викладеного, аудитор доцільно увагу на правильність відображення в обліку вартості монетарних активів з урахуванням зміни валютного курсу. З метою відображення результатів перевірки запропоновано робочий документ аудитора наступної форми (табл. 1).

Таблиця 1

РД. Розрахунок курсових різниць на дату балансу чи на дату здійснення господарської операції

№ п/п	Балансовий рахунок	Сума в іноземній валюті	Дата балансу	Валютний курс на кінець дня дати балансу	Дата здійснення господарської операції	Валютний курс на початок дня дати здійснення операції	Курсова різниця		Відхилення
							за даними обліку	за даними аудитора	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.									

Джерело : авторська розробка

Порядок коригування вартості монетарних активів на індекс інфляції та загальні вимоги щодо розкриття інформації про неї у примітках до фінансової звітності визначає П(С)БО 22 «Вплив інфляції». Згідно п. 18 П(С)БО 22 скориговані показники розділу I звіту про рух грошових коштів (крім нарахованих та сплачених відсотків, сплаченого податку на прибуток) визначаються згідно з національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку з урахуванням відповідних статей скоригованого балансу та скоригованого звіту про фінансові результати. Суми нарахованих та сплачених відсотків, сплаченого податку на прибуток коригуються з використанням індексу інфляції на дату їх визнання. Відповідно п.19 П(С)БО 22 показники, що відображають рух грошових коштів у результаті інвестиційної та фінансової діяльності, коригуються з використанням індексу інфляції на дату кожної операції, пов'язаної з рухом таких грошових коштів [4].

З урахуванням вищевикладеного, робочий документ аудитора при перевірці правильності коригування вартості монетарних активів під впливом інфляційного процесу має бути наступної форми (табл. 2).

Таблиця 2

РД. Перевірка правильності коригування вартості монетарних активів під впливом інфляційного процесу

Стаття	Код рядка	Надходження				Вибуття				Відхилення
		Сума до коригування	Коефіцієнт коригування	Скоригована сума	Сума коригування за даними аудитора	Сума до коригування	Коефіцієнт коригування	Скоригована сума	Сума коригування за даними аудитора	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Джерело : авторська розробка

Запровадження на практиці поданих пропозицій дозволить забезпечити надходження до користувачів більш достовірної інформації про монетарні активи суб'єктів господарювання та їх реальний фінансовий стан.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, за результатами дослідження, приходимо до висновку, що в умовах посилення доларизації та поглиблення інфляції фінансова звітність без врахування валютних курсів та рівня інфляції не є інформативно корисною, оскільки вартість монетарних активів зменшується такими темпами, що порівняння сум, отриманих в різні проміжки часу, або навіть у той самий звітний період не свідчить про реальні тенденції та динаміку, а інколи навіть уводить в оману. З метою уникнення таких явищ та у відповідності до вимог МСБО та МСФЗ підприємства при формуванні фінансової звітності мають враховувати як зміну валютних курсів, так і вплив розвитку інфляційного процесу, а, отже, виникає нагальна потреба при аудиті статей монетарних активів здійснювати перевірку правильності відображення курсових різниць та правильності коригування вартості монетарних активів з урахуванням індексу інфляції. Тож, традиційну модель послідовності аудиту монетарних активів доцільно доповнити такими етапами перевірки, як перевірка правильності відображення курсових різниць та перевірка правильності коригування вартості монетарних активів під впливом інфляційного процесу, що забезпечить надходження до користувачів більш достовірної інформації про монетарні активи суб'єктів господарювання і таким чином дозволить спостерігати (визначати) більш реальний їх фінансовий стан.

Бібліографічний список

1. Виноградова М.О. Аудит : [навч. посіб.] / М.О. Виноградова, Л.І. Жидаєва. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 656 с.
2. Вплив змін валютних курсів : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000 р. № 73 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO21.aspx>.
3. Вплив змін валютних курсів : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку, 21 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://buhgalter911.com/Res/MSBO/MSBO21_01012015.pdf.
4. Вплив інфляції : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 22, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 28.02.2002 р. № 147 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO22.aspx>.
5. Загальні вимоги до фінансової звітності : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/Res/NPSBO/NPSBO1.aspx>.
6. Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту : Міжнародний стандарт аудиту 200 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apu.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=702.
7. Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища відповідно до Міжнародних стандартів аудиту : Міжнародний стандарт аудиту 315 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apu.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=702.

8. Про аудиторську діяльність : Закон України від 22.04.1993 р. № 3125-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/закон%20україни%20про%20аудиторську%20діяльність>.

References

1. Vynohradova, M.O. and Zhydaieva, L.I. (2014), *Audyt* [Audit], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 656 p.
2. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2000), *Vplyv zmin valiutnykh kursiv* [Influence of changes of rates of exchange], *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku* 21 [Regulation (Standard) 21], available at: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO21.aspx> (access date February 02, 2015).
3. *Vplyv zmin valiutnykh kursiv* [Influence of changes of rates of exchange], *Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku* 21 [International standard of record-keeping of 21], available at: http://buhgalter911.com/Res/MSBO/MSBO21_01012015.pdf (access date January 30, 2015).
4. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2002), *Vplyv inflatsii* [Influence of inflation], *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku* 22 [Regulation (Standard) 22], available at: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO22.aspx> (access date February 02, 2015).
5. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2013), *Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti* [General requirements to the financial reporting], *Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku* [The national provisions (Standard) 1], available at: <http://buhgalter911.com/Res/NPSBO/NPSBO1.aspx> (access date February 07, 2015).
6. *Zahalni tsili nezalezhnoho audytora ta provedennia audytu vidpovidno do Mizhnarodnykh standartiv audytu* [General aims of independent public accountant and leadthroughs of audit in accordance with the International standards of audit], *Mizhnarodnyi standart audytu* 200 [International standard of audit 200], available at: http://www.apu.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=702 (access date January 24, 2015).
7. *Identyfikatsiia ta itsinka ryzykiv suttievykh vykryvlen cherez rozuminnia subiekta hospodariuvannia i yoho seredovyshcha vidpovidno do Mizhnarodnykh standartiv audytu* [Authentication and estimation of risks of substantial curvatures is through understanding of subject of menage and his environment], *Mizhnarodnyi standart audytu* 315 [International standard of audit 315], available at: http://www.apu.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=702 (access date January 26, 2015).
8. Verkhovna Rada Ukrainy (1993), *Pro audytorsku diialnist* [About public accountant activity], *Zakon Ukrainy* dated 22.04.1993 no. 3125-XII, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/закон%20україни%20про%20аудиторську%20діяльність> (access date February 05, 2015).

Візіренко С.В., Закорка Ю.А. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ АУДИТУ МОНЕТАРНИХ АКТИВІВ

Метою статті є пошук шляхів удосконалення методики аудиту правильності облікового відображення зміни вартості монетарних активів під впливом змінювання валютних курсів та поглиблення інфляції.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в статті використано: аналітико-монографічний – при вивченні літературних джерел; системно-аналітичний метод – при дослідженні законодавчих чи інших нормативно-правових актів з питань аудиту монетарних активів; абстрактно-логічний метод – для узагальнення теоретичних положень, формування висновків та пропозицій.

Результати. Розглянуто та охарактеризовано методику аудиту правильності облікового відображення зміни вартості монетарних активів під впливом змінювання валютних курсів та поглиблення інфляції. Запропоновано робочі документи аудитора перевірки правильності облікового відображення курсових різниць та коригування вартості монетарних активів під впливом інфляції.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні моделі послідовності аудиту монетарних активів шляхом доповнення такими етапами перевірки, як перевірка правильності відображення курсових різниць та перевірка правильності коригування вартості монетарних активів під впливом інфляційного процесу, що забезпечить надходження до користувачів більш достовірної інформації про монетарні активи суб'єктів господарювання і таким чином дозволить спостерігати (визначати) більш реальний їх фінансовий стан.

Практична значущість полягає в тому, що основні положення даного дослідження у формі пропозицій та методичних рекомендацій можуть бути використані аудиторськими компаніями під час проведення аудиту монетарних активів.

Ключові слова: монетарні активи, аудит монетарних активів, грошові кошти, еквіваленти грошових коштів, курсові різниці, індекс інфляції.

Vizirenko S.V., Zakorka Yu.A. IMPROVEMENT OF METHOD OF AUDIT OF MONETARY ASSETS

Purpose the articles are the search of ways of improvement of method of audit of rightness of registration reflection of change of cost of monetary assets under act of treason of rates of exchange and deepening of inflation.

Methodology of research. For achievement of the put purpose it is used in the article: analitiko-monographic – at the study of literary sources; system analytical method – at research of legislative or other normatively legal acts on

questions the audit of monetary assets; abstractly logical method – for generalization of theoretical positions, forming of conclusions and suggestions.

Findings. The method of audit of rightness of registration reflection of change of cost of monetary assets is considered and described under act of treason of rates of exchange and deepening of inflation. The workings documents of public accountant of verification of rightness of registration reflection of exchange rate differences and correction of cost of monetary assets are offered under act of inflation.

Originality got results consists in the improvement of model of sequence of audit of monetary assets, by addition of verification such stages, as verification of rightness of reflection of exchange rate differences and verification of rightness of correction of cost of monetary that will provide a receipt to the users of more reliable information about the monetary assets of subjects of manage and thus will allow to look (to determine) after more real them the financial state.

Practical value consists in that the substantive provisions of this research in form suggestions and methodical recommendations can be used public accountant companies during the lead through of audit of monetary assets.

Key words: monetary assets, audit monetary assets, money, equivalents of money, exchange rate differences, index of inflation.

Визиренко С.В., Закорка Ю.А. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ АУДИТА МОНЕТАРНЫХ АКТИВОВ

Целью является поиск путей усовершенствования методики аудита правильности учетного отображения изменения стоимости монетарных активов под воздействием изменения валютных курсов и инфляции.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в статье использовано: аналитико-монографический – при изучении литературных источников; системно аналитический метод – при исследовании законодательных или других нормативно правовых актов по вопросам аудита монетарных активов; абстрактно логический метод – для обобщения теоретических положений, формирования выводов и предложений.

Результаты. Рассмотрена и охарактеризована методика аудита правильности учетного отображения изменения стоимости монетарных активов под воздействием измены валютных курсов и углубления инфляции. Предложены рабочие документы аудитора по проверки правильности учетного отображения курсовых разниц и коррекции стоимости монетарных активов под воздействием инфляции.

Научная новизна полученных результатов заключается в усовершенствовании модели последовательности аудита монетарных активов путем дополнения такими этапами проверки, как проверка правильности отображения курсовых разниц и проверка правильности коррекции стоимости монетарных активов под воздействием инфляционного процесса, что обеспечит поступление к пользователям более достоверной информации о монетарных активах субъектов ведения хозяйства и таким образом позволит наблюдать (определять) более реальный их финансовое состояние.

Практическая значимость заключается в том, что основные положения данного исследования в форме предложений и методических рекомендаций могут быть использованы аудиторскими компаниями во время проведения аудита монетарных активов.

Ключевые слова: монетарные активы, аудит монетарных активов, денежные средства, эквиваленты денежных средств, курсовые разницы, индекс инфляции.

УДК 657:004

*Долбнєва Д.В.,
к.е.н., старший викладач кафедри обліку і аудиту,
Львівська державна фінансова академія*

НЕОБХІДНІСТЬ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ВЕДЕННЯ ОБЛІКУ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Постановка проблеми. Протягом тривалого часу відбуваються значні трансформації в усіх сферах життя суспільства, особливо це стосується широкого запровадження інформаційно-комунікаційних систем та автоматизації ряду процесів, які удосконалюють та оптимізують збір та передачу систематизованих потоків даних від різних користувачів на національному та міжнародному рівнях.

Система ведення обліку підприємств також зазнає значного впливу від процесів інформатизації та автоматизації як на етапі збору вхідної інформації, так і на етапі її систематизації та передачі у формі різноманітних звітів кінцевим користувачам для прийняття найбільш раціональних управлінських рішень.

Саме тому, сучасне фінансово-економічне середовище вимагає від усіх учасників облікового процесу переосмислення ключових концепцій ведення обліку на підприємствах в умовах інформатизації та автоматизації з метою формування такого інформаційного забезпечення, яке дасть можливість не тільки передбачати розвиток подій, але і при необхідності пропонувати надійну та дієву систему заходів

для запобігання можливих ризиків та загроз, найефективнішого використання ресурсів та досягнення очікуваного результату (економічного чи соціального) в автоматизованому режимі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження стану та проблем організації та ведення обліку на підприємстві за допомогою інформаційних автоматизованих систем здійснювали такі вітчизняні науковці, як М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, В. П. Завгородній, Р. М. Захарченко, М. В. Карамушка та Т. Г. Кірюшатова [6], М. С. Пушкар, В. В. Сопко, В. Є. Ходаков [6], М. Г. Чумаченко [10] та інші. О. С. Височан, А. Г. Загородній, В. Д. Шквір [9] у своїх працях вивчають локальні та сучасні гібридні інформаційні системи, які покладено в основу створення інформаційних систем ведення обліку. Особливості та важливість використання інформаційно-комунікаційних технологій у бухгалтерському обліку та звітності вивчали такі науковці, як: К. Л. Багрій [1], С. В. Івахненко [5], А. С. Крутова, В. О. Осмятченко, М. М. Матюха.

Всі вони здійснили вагомий внесок у вивченні генезису та використання інформаційних систем ведення обліку. Проте, окремі питання щодо ефективного впровадження та використання інформаційних систем на вітчизняних підприємствах залишаються ще неповністю дослідженими.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення необхідності та передумов впровадження сучасних автоматизованих інформаційних систем ведення обліку на вітчизняних підприємствах в умовах стрімкої інформатизації та автоматизації усіх сфер діяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформатизація суспільства підняла на високий рівень цінність інформації та забезпечила чітке усвідомлення представниками бізнесу залежності його результатів від об'єктивності, якості оброблення, систематизації та швидкості її передачі. В той час, як використання засобів автоматизації дозволяє практично повністю вирішити проблеми неточності та несвоєчасності інформації.

В загальному розумінні автоматизація обліку – це комплекс заходів технічного, організаційного та економічного характеру, який спрямований на мінімізацію безпосередньої участі людини або ж її повне усунення в процесі обробки та передачі інформації на основі масового застосування новітніх інформаційних систем (технологій). Її проведення вимагає впровадження на підприємстві відповідної інформаційної системи ведення обліку – сукупності технічних засобів обробки даних, програмного забезпечення належної якості і компетентного персоналу.

На сьогодні, повній автоматизації підлягають лише оперативний управлінський облік, фінансовий облік, нормування, контроль та управління за процесом товаропросування, контроль прийняття управлінських рішень [7]. Тоді як управлінський та фінансовий облік стратегічного характеру, планування, прийняття тактичних та стратегічних управлінських рішень не підлягають повній автоматизації. При цьому, як в першому, так і другому випадках бухгалтеру належить чільне місце в процесі ведення обліку.

Застосування сучасних автоматизованих інформаційних систем для ведення обліку є важливою передумовою отримання у будь-який час керівництвом (власниками, менеджерами) підприємства повної, об'єктивної та своєчасної інформації, зниження витрат людських ресурсів, забезпечення оперативної обробки типових облікових операцій.

Інформатизація та автоматизація значно покращують основоположні процеси збору, опрацювання та обслуговування потоку облікової інформації, якісно підвищують зручність ведення та зберігання в автоматизованому режимі усіх первинних документів, формування реєстрів, відомостей та бухгалтерських звітів за трьома етапами організації обліку – первинним, поточним та підсумковим [3].

До того ж правильний вибір засобів автоматизації та інформаційних систем ведення обліку на підприємстві дозволяє:

- обробляти та зберігати велику кількість одиниць облікової інформації;
- здійснювати швидкий доступ до необхідної інформації для прийняття управлінських рішень;
- здійснювати вибірку інформації з великої кількості даних та формування необхідної звітності;
- виключити необхідність збереження паперових документів, а при необхідності одержувати паперову копію будь-яких з них;
- виконувати складні математичні розрахунки для планування, аналізу та прогнозування діяльності;
- розробляти комплекс відповідних рекомендацій;
- здійснювати постійне спостереження за поточним станом об'єкта управління та його характеристиками;
- забезпечувати адаптацію до прийнятої практики бізнесу та модифікацію, якщо така практика змінюється [6, с. 17];
- здійснювати підтримку професійної діяльності управлінських працівників та взаємодію з управлінським персоналом [6, с. 17];
- забезпечувати ефективне збереження даних та можливість доступу до них кінцевого користувача зі свого робочого місця [6, с. 17].

Для вітчизняних підприємств нагальним на сьогодні є пошук та подальше використання такої автоматизованої інформаційної системи, яка б дала можливість забезпечити автоматизацію комплексу формальних процедур, а в окремих випадках і вирішення логічних завдань (неформальних операцій), пов'язаних з прийняттям управлінських рішень.

Аналізуючи розвиток системи обліку та звітності на основі інформатизації та автоматизації, академік М. Г. Чумаченко і професор М. С. Пушкар [10, с. 107] досить доречно відзначають, що вирішальним фактором економічного зростання в сучасному світі є впровадження нових інформаційних технологій, використання яких дає значний економічний ефект шляхом заощадження факторів виробництва.

С. В. Івахненко, вивчаючи проблеми трансформації елементів методу бухгалтерського обліку (документування, інвентаризації, оцінки, калькулювання тощо) в умовах використання комп'ютерних інформаційних систем, досить критично оцінив програмні продукти, які використовуються на даному етапі вітчизняними підприємствами. На його думку, «огляд більше 20 наявних на українському ринку програм для комп'ютеризації бухгалтерського обліку свідчить про те, що в практичній роботі з ведення обліку підприємства використовують комп'ютерні програми, які відрізняються функціональним виконанням, способами налагодження, інтерфейсом, але побудовані за однією моделлю. В окремих програмних продуктах («1С», «Галактика», «Лок-ОФФИС», Miracle) обробка та накопичення первинної документації спочатку здійснюється шляхом простої реєстрації, а потім виконується формування бухгалтерських проводок» [5, с. 173].

Таким чином, ми дійсно можемо визначити ряд переваг від активного використання автоматизованих інформаційних систем ведення обліку вітчизняними підприємствами, але поряд з тим, вважаємо за доцільне визначити і негативні фактори, які роблять використання таких систем нерациональним (табл. 1).

Таблиця 1

Переваги та негативні фактори при використанні автоматизованих інформаційних систем ведення обліку вітчизняними підприємствами

Позитивний результат впровадження інформаційних системи на підприємстві	Переваги, які отримує підприємство від впровадження інформаційних систем ведення обліку	Негативні фактори, які зумовлюють нерациональність використання інформаційних систем ведення обліку на підприємстві
<ul style="list-style-type: none"> – впорядкування обліку; – збільшення кількості інформації, що отримується в процесі обліку; – чітка постановка завдання; – зниження кількості помилок; – підвищення оперативності та якості обліку; – своєчасне діагностування проблем; – підвищення якості та достовірності нормативно-довідкової інформації; – підвищення оперативності самої інформаційної системи. 	<ul style="list-style-type: none"> – економія оборотних засобів; – зниження виробничого браку; – скорочення витрат на адміністративно-управлінський апарат; – зростання ефективності виробничих потужностей; – зниження операційних, управлінських, комерційних і транспортних витрат; – зниження страхових запасів на складах; – зменшення циклу реалізації продукції та витрат часу на здійснення господарських операцій. 	<ul style="list-style-type: none"> – використання багаторівневої технології проектування, яка впроваджується спеціалістами різної спеціальності та кваліфікації; – тривале проектування систем; – технічна неможливість та/або економічна неефективність комп'ютеризації функцій управління, що не забезпечують прямого доступу працівників до інформації; – надмірно централізована обробка інформації; – роздільне функціонування систем інформаційного забезпечення в галузях виробничої, маркетингової, організаційної, фінансової, кадрової та бухгалтерської діяльності підприємства [2, с. 136].

Джерело : складено автором на основі [2; 4; 8]

Основними передумовами впровадження автоматизованих інформаційних систем ведення обліку на вітчизняних підприємствах є потреби як самих підприємств, так і користувачів, а також наявність відповідних фінансових ресурсів та технічних засобів для їх формування. Важливим при цьому також є співпраця підприємств-замовників програмного забезпечення із його фірмами-постачальниками, які надають цінні рекомендації щодо параметрів вибору комп'ютерної бухгалтерської програми, яка буде найбільш пристосована до ведення обліку на конкретному підприємстві, виходячи з умов, особливостей та галузі його діяльності тощо.

Успішне використання автоматизованих інформаційних систем ведення обліку залежить від логічного вибору та правильного впровадження цих систем на підприємствах, яке неможливо здійснити миттєво, воно обов'язково передбачає серйозну попередню роботу по реорганізації, оптимізації бізнес-процесів, відмову від застарілих стереотипів.

Також, керівництву підприємства важливо оцінити економічність, доцільність, гнучкість, сумісність, універсальність, системний підхід, рівень захисту та безпеки даних пропонованих

автоматизованих інформаційних систем (програмного забезпечення) та здатність безпосередніх користувачів (бухгалтерів) забезпечувати та контролювати процес їх використання.

Саме тому, погоджуючись із думкою В. В. Євдокимова [4], вважаємо, що для ефективної автоматизації обліку, на вітчизняних підприємствах необхідно проводити поетапне впровадження комп'ютерної інформаційної системи. Нами запропонована логічна схема поетапного впровадження автоматизованої інформаційної системи обліку на вітчизняних підприємствах, дотримання якої, на нашу думку, дозволить їм здійснити ефективний, раціональний та фінансово доступний перехід на автоматизацію обліку (повну чи часткову) (рис. 1).

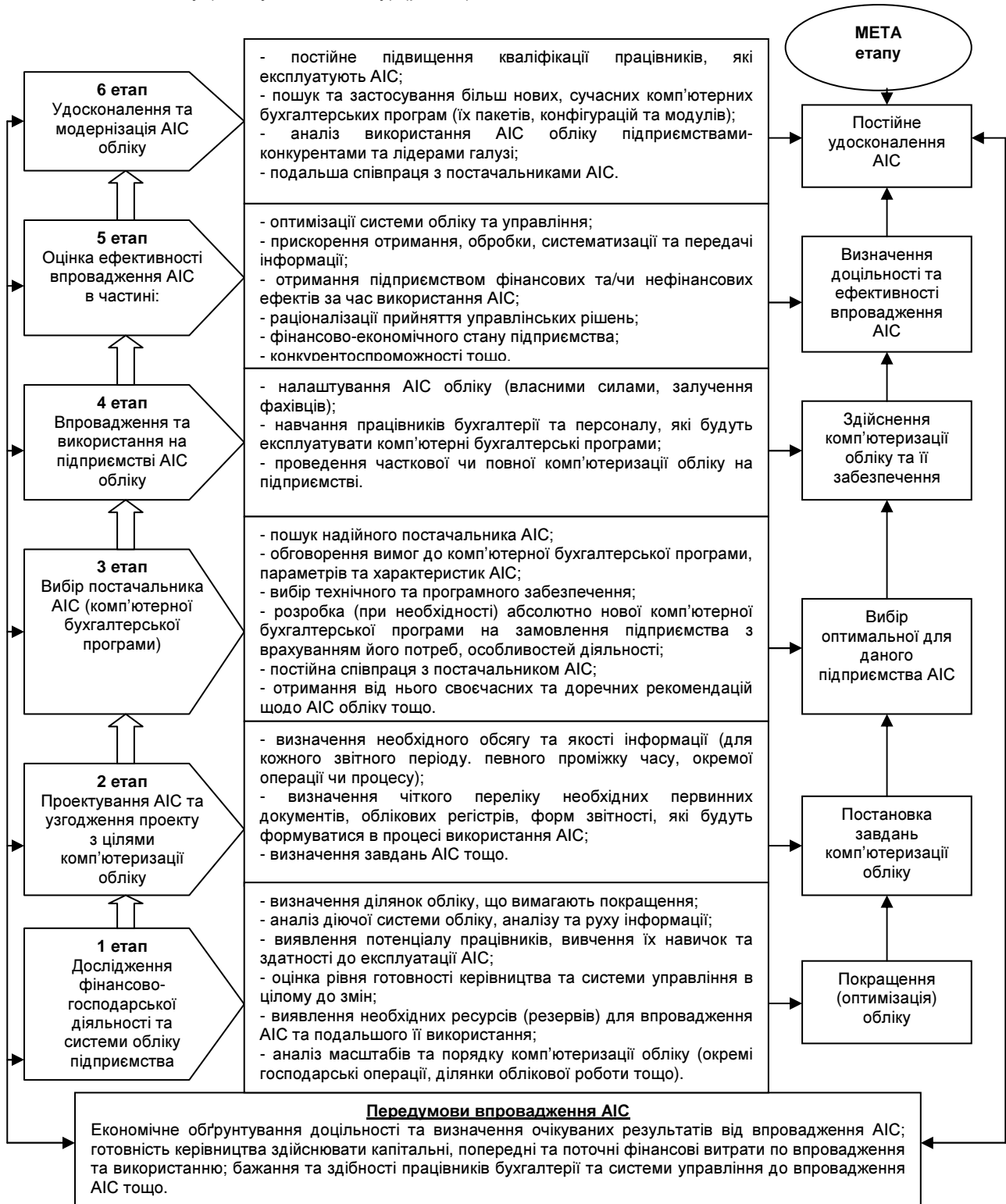

Рис. 1. Етапи впровадження автоматизованої системи обліку (AIC) на вітчизняних підприємствах

Джерело : складено автором

Вибір та впровадження автоматизованих інформаційних систем ведення обліку вітчизняними підприємствами має відбуватися, виходячи із поставлених задач та чітко визначених передумов.

З розвитком інформаційних технологій, на сьогоднішній день на ринку комп'ютерних бухгалтерських програм найбільшою популярністю користуються такі системні комплекси [8, с. 290]:

– «1С: Бухгалтерія 8 для України» – є лідером серед інформаційних технологій на ринку комп'ютеризації облікового процесу;

– Система «Парус» – комплексний модуль для автоматизації обліку на малих, середніх та великих підприємствах;

– «БЕСТ-3ВІТ ПЛЮС» – автоматизація облікової роботи з бухгалтерською та звітною документацією відповідного зразка;

– «GrossBee XXI» – призначена для комплексної автоматизації торгових і виробничих підприємств;

– «Проект X-DOOR» – автоматизація процесів роботи підприємства: бухгалтерський, складський облік і торгівля;

– «M.E.Doc IS» – це програмний продукт, який допомагає в роботі з документами різних форм, типів та призначення.

На нашу думку, необхідно звернути увагу на програмний продукт системи ERP – конфігурацію «1С: Підприємство. Бухгалтерський облік для України», яка виконує функції автоматизації ведення бухгалтерського та управлінського обліку, а також надає широкі можливості для розробки індивідуальних аналітичних форм та звітів. Вона є надійним засобом отримання детальної інформації про всі бізнес-процеси на підприємстві: від процесу планування виробництва й до процесу збуту продукції з метою прийняття важливих управлінських рішень.

Однак, враховуючи негативний стан національної економіки, політичні, соціальні та законодавчі трансформації, на шляху активного та широкого використання сучасних автоматизованих інформаційних систем, що забезпечать автоматизацію обліку на більшості вітчизняних підприємств, особливо малого та середнього бізнесу, існує певне коло проблемних питань, основними серед яких, на нашу думку є:

1. Бездумна інформатизація обліку може зумовити таку їх автоматизацію, яка приведе до ряду помилок та упущень.

2. Ризики, пов'язані з використанням автоматизованих інформаційних систем обробки вхідної інформації, можуть бути значними (неправильна обробка даних; втрата частини інформації тощо).

3. Розробка програмного забезпечення ведення обліку є досить трудомістким процесом, який вимагає суттєвих фінансових витрат.

4. Незадовільний рівень комп'ютерної грамотності користувачів та необхідність здійснення додаткових витрат для навчання облікового персоналу.

5. Різна галузева спеціалізація вітчизняних підприємств, яка не дозволяє створити універсальну, єдину для всіх комп'ютерну програму.

6. Забезпечення належного рівня безпеки автоматизованої інформаційної системи обліку та звітності конкретного підприємства.

7. Проблема управління інформаційними ресурсами: адаптація порядку ведення обліку та звітності до нових можливостей, навчання працівників по роботі з інформаційними системами, дотримання якості програмних засобів, економічність використання інформаційних систем та комп'ютерних програм.

8. Неготовність працівників та керівництва підприємства до перетворень організаційної структури та змін у бізнес-процесах при впровадженні автоматизованих інформаційних систем.

9. Відсутність нормативної бази для регулювання автоматизованої форми обліку на державному рівні.

10. Зростання цін на послуги з комп'ютеризації обліку, наявність на ринку піратських копій та неліцензійних комп'ютерних бухгалтерських програм.

11. Відсутність державної підтримки вітчизняних підприємств у напрямку комп'ютеризації та програмного забезпечення обліку тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, на сучасному етапі функціонування вітчизняних підприємств інформатизація та автоматизація обліку значною мірою збільшує ефективність роботи облікових працівників, поліпшує внутрішній та зовнішній контроль над фінансово-господарською діяльністю підприємства, що у результаті підвищує ефективність управління підприємством та забезпечує високу результативність його роботи.

Ведення обліку на вітчизняних підприємствах в динамічних умовах сьогодення має здійснюватися з використанням такої автоматизованої інформаційної системи, яка являє собою розвинутий комплекс апаратно-програмних засобів для збирання, обробки, систематизації вхідних даних та своєчасної та надійної передачі кінцевої інформації, з активною участю всіх працівників у їх

розробці та експлуатації. Для цього необхідно забезпечити відповідні передумови та вирішити окреслені проблеми.

Дотримання запропонованих у статті етапів впровадження автоматизованої системи ведення обліку дасть можливість вітчизняним підприємствам провести комплексну чи часткову автоматизацію обліку на найвищому рівні, використовуючи при цьому оптимальний обсяг ресурсів (в основному трудових і фінансових) та часу.

Підприємство, яке прийняло рішення щодо впровадження автоматизованої інформаційної системи для ведення обліку, повинно чітко розуміти, що це дозволить не тільки досягнути ряду фінансових та нефінансових ефектів, але і зумовить додаткові витрати як на вибір оптимальної комп'ютерної бухгалтерської програми, так і на подальше її обслуговування та навчання працівників по її експлуатації.

Проте, з огляду на ряд проблем економічного, політичного та соціального характеру, найближчим часом забезпечити впровадження автоматизованих інформаційних систем на більшості вітчизняних підприємствах досягти не вдасться.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є визначення механізму раціонального та ефективного впровадження автоматизованих інформаційних систем ведення обліку на вітчизняних підприємствах та обґрунтування доцільності кожного його елемента, виходячи з особливостей національної економіки, фінансового стану вітчизняних підприємств та менталітету як керівників (власників) підприємств, так і їх працівників (бухгалтерів); а також побудова комплексної автоматизованої інформаційної системи, яка забезпечить здійснення усіх видів обліку на підприємстві та аналіз його фінансово-господарської діяльності.

Бібліографічний список

1. Багрій К.Л. Важливість автоматизації обліку фінансових результатів у сучасних умовах господарювання / К.Л. Багрій // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Випуск 2. – С. 76-79.
2. Белова А. Оцінка ефективності інформаційних систем в обліку / А. Белова, Н. Сорока // Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації : [міжнародний збірник наукових праць] (м. Кам'янець-Подільський) / відпов. ред. Н.В. Семенишена. – Тернопіль : Крок, 2014. – Випуск 2. – С. 135-137.
3. Городянська Л.В. Напрями розширення можливостей інформаційних систем для обліку та аналізу / Л.В. Городянська, С.В. Зосенко // Інформаційні технології у змісті освіти та практичній діяльності фахівців з обліку і аудиту : проблеми методології та організації : тези доп. наук.-практ. конф. 18 лютого 2010 р. – К. : КНЕУ, 2010. – С. 61-64.
4. Євдокимов В.В. Особливості впровадження комп'ютерних систем бухгалтерського обліку на великих підприємствах / В.В. Євдокимов // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу : [міжнародний збірник наукових праць]. – 2012. – №1(13). – С. 193-202.
5. Івахненко С.В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку : [наукове видання] / С.В.Івахненко. – Житомир, 2009. – 416.
6. Комп'ютерні технології обробки облікової інформації : навчальний посібник [для студентів ВУЗів] / [Ходаков В.Є., Кірюшатова Т.Г., Захарченко Р.М., Карамушка М.В. ; під ред. В.Є. Ходакова]. – Херсон : Олді Плюс; Київ : Ліра-К, 2012. – 534с.
7. Лобас І.А. Вплив сучасних інформаційних технологій на обліково-інформаційне забезпечення автоматизованого управління / І.А.Лобас, Т.В. Шабельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Informatica/60699.doc.htm.
8. Поліщук О.М. Особливості застосування комп'ютерних технологій для автоматизації бухгалтерського обліку на підприємствах / О.М. Поліщук // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. – 2014. – Випуск 11 (41). – Ч. 2. – С.287-293.
9. Шквір В.Д. Інформаційні системи і технології в обліку : [навч. посіб.] / Шквір В.Д., Загородній А.Г., Височан О.С. – [5-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2011. – 439с.
10. Чумаченко М.Г. Розвиток системи обліку на принципах інформатики і кібернетики / М.Г. Чумаченко, М.С. Пушкар // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – Випуск 4. – С.107-114.

References

1. Bahrii, K.L. (2013), "Importance of automation accounting financial results in the modern business environment", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, iss.2, pp. 76-79.
2. Bielova, A. and Soroka, N. (2014), "An estimation of efficiency of informative systems is in account", *Instytut bukhgalterskoho obliku, control ta analiz v umovakh hlobalizatsii*: [The institute of accounting, control and analysis in the globalization circumstances], *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*, [international collection of scientific papers], (Kamyanets-Podilskyi, 2014), Krok, Ternopil, Ukraine, iss.2, pp. 135-137.

3. Horodianska, L.V. and Zosenko, S.V. (2010), "Directions of enhancement of opportunities informative systems for an account and analysis", *Informatsiini tekhnologii u zmisti osvity ta praktychnii diialnosti fakhivtsiv z obliku i audytu : problemy metodolohii ta orhanizatsii* : [Information technologies are in contents of education and practical activity of specialists of in account and audit], *tezy dopovidei naukovopraktychnoi konferentsii*, [Proceedings of the scientific-practical conference], KNEU, Kyiv, Ukraine, pp. 61-64.
4. Yevdokymov, V.V. (2012), "Features of introduction of the computer systems of accounting on large enterprises", *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu* : [Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis], *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*, [International Collection of scientific papers], no. 1 (13), pp. 193-202.
5. Ivakhnenkov, S.V. (2009), *Informatsiini tekhnologii v orhanizatsii bukhhalterskoho obliku* [Information technologies are in organization of accounting], Zhytomyr, Ukraine, 416 p.
6. Khodakov, V.Ye., Kiriushatova, T.H., Zakharchenko, R.M. and Karamushka, M.V. (2012), *Kompiuterni tekhnologii obrobky oblikovoi informatsii* [Computer technologies of treatment of accounting information], tutorial for students high school, Oldi Plius, Kherson, Lira-K, Kyiv, Ukraine, 534 p.
7. Lobas, I.A. and Shabelnyk, T.V. (2010), "Influence of modern information technologies is on the registration-informative providing of the automated management", available at : http://rusnauka.com/8_NND_2010/Informatica/60699.doc.htm (access date February 03, 2015).
8. Polishchuk, O.M. (2014), "Features of computer technology to automate accounting in enterprises", *Ekonomichni nauky. Seriia : Oblik i finansy*, Issue 11 (41), part 2, pp. 287-293.
9. Shkvir, V.D., Zahorodnii, A.H. and Vysochan, O.S. (2011), *Informatsiini systemy i tekhnologii v obliku* [Information systems and technologies in Accounting], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, pp. 439.
10. Chumachenko, M.H. and Pushkar, M.S. (2004), "Development of the system of account is on principles of informatics and cybernetics", *Visnyk Ternopil'skoi akademii narodnoho hospodarstva*, issue 4, pp. 107-114.

Долбнєва Д.В. НЕОБХІДНІСТЬ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ВЕДЕННЯ ОБЛІКУ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Мета – визначення необхідності та передумов впровадження сучасних автоматизованих інформаційних систем ведення обліку на вітчизняних підприємствах в умовах стрімкої інформатизації та автоматизації усіх сфер діяльності суб'єктів господарювання.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано такі методи, як: аналіз – для визначення стану та проблем використання автоматизованих інформаційних систем ведення обліку на вітчизняних підприємствах, а також поглядів науковців щодо даної проблематики; групування – для систематизації переваг та недоліків впровадження таких систем на вітчизняних підприємствах; порівняння – для визначення найвідоміших та широко використовуваних комп'ютерних бухгалтерських програм; узагальнення – для формулювання висновків та перспектив подальших досліджень з даного напрямку.

Результати. Обґрунтовано, що інформатизація та автоматизація обліку значною мірою збільшує ефективність роботи облікових працівників, поліпшує внутрішній та зовнішній контроль над фінансово-господарською діяльністю підприємства, що у результаті підвищує ефективність управління підприємством та забезпечує високу результативність його роботи.

Визначено, що ведення обліку на вітчизняних підприємствах має здійснюватися з використанням найбільш оптимальної для конкретного підприємства автоматизованої інформаційної системи, впровадження якої відбуватиметься поетапно та завдяки створенню необхідних передумов.

Наукова новизна. Розроблено логічну схему поетапного впровадження автоматизованої інформаційної системи ведення обліку, кожний етап якої має окреслену мету. Дана схема, на відміну від існуючих, містить більше етапів, які логічно об'єднують в собі комплекс заходів, здійснення яких забезпечить ефективне, економічне та швидке досягнення мети відповідного етапу, а в кінцевому результаті – і мети автоматизації обліку. Для вітчизняних підприємств вона стане допомогою у процесі проведення повної чи часткової автоматизації обліку (залежно від потреб та можливостей).

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути корисними як для самих підприємств, так і органів державної влади при розробці програм підтримки вітчизняних підприємств, головним чином малого та середнього бізнесу. Завдяки чому відбудеться продумана, ефективна та комплексна автоматизація процесу ведення обліку на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: автоматизація обліку, вітчизняні підприємства, комп'ютерні бухгалтерські програми, облік, управління інформацією.

Dolbneva D.V. NECESSITY AND PREREQUISITES OF INTRODUCTION AUTOMATED INFORMATION SYSTEMS CONDUCTING ACCOUNTING ON DOMESTIC ENTERPRISES

Purpose – determine the necessary preconditions and introduction of modern automated information systems accounting for domestic enterprises in terms of information and rapid automation of all areas of business entities.

Methodology of research. To achieve this goal we used methods such as an analysis – for determination the situation and problems of using automated information systems accounting for domestic enterprises and scientific views on this subject; a grouping – for systematize the advantages and disadvantages of implementing such systems at domestic enterprises; a comparing – for determine the most well-known and widely used computer accounting software; synthesis – for wording conclusions and further research in this direction.

Findings. It is substantiated that the computerization and automation of accounting greatly increases the efficiency of account workers, improves internal and external control over financial and economic activities of the enterprise, which ultimately increases the efficiency of enterprise management and provides high productivity of its work.

Determined that accounting for the domestic enterprises should be carried out using the most optimal for a particular enterprise automated information system, the implementation of which will be done in stages and by creating the necessary prerequisites.

Originality. Developed by logic scheme phasing implementation of the automated information system of accounting, each stage of which has a defined purpose. This scheme differs from the existing includes more stages, which logically combine the set of measures whose implementation will ensure the efficient, economical and rapid achievement of the objective of the relevant stage, and in the end – purpose of accounting automation. For domestic enterprises, it will help in the process of conducting a full or partial automation of accounting (depending on the needs and opportunities).

Practical value. The results of the research can be useful both for the enterprises and public authorities in the development of programs to support domestic enterprises, mainly small and medium business. Thanks to this will be held thought out, effective and integrated automation of process accounting at the domestic enterprises.

Key words: automation of account, domestic enterprises, computer accounting software, accounting, information management.

Долбнева Д.В. НЕОБХОДИМОСТЬ И ПРЕДПОСЫЛКИ ВНЕДРЕНИЕ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ ВЕДЕНИЯ УЧЕТА НА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Цель – определение необходимости и предпосылок внедрения современных автоматизированных информационных систем ведения учета на отечественных предприятиях в условиях стремительной информатизации и автоматизации всех сфер деятельности субъектов хозяйствования.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели были использованы такие методы как: анализ – для определения состояния и проблем использования автоматизированных информационных систем ведения учета на отечественных предприятиях, а также взглядов ученых по данной проблематике; группировка – для систематизации преимуществ и недостатков внедрения таких систем на отечественных предприятия; сравнения – для определения самых известных и широко используемых компьютерных бухгалтерских программ; обобщение – для формулировки выводов и перспектив дальнейших исследований по данному направлению.

Результаты. Обосновано, что информатизация и автоматизация учета в значительной степени увеличивает эффективность работы учетных работников, улучшает внутренний и внешний контроль над финансово-хозяйственной деятельностью предприятия, в результате повышает эффективность управления предприятием и обеспечивает высокую результативность его работы.

Определено, что ведение учета на отечественных предприятиях должно осуществляться с использованием наиболее оптимальной для конкретного предприятия автоматизированной информационной системы, внедрение которой будет происходить поэтапно и благодаря созданию необходимых предпосылок.

Научная новизна. Разработана логическая схема поэтапного внедрения автоматизированной информационной системы ведения учета, каждый этап которой должен очерченную цель. Данная схема, в отличие от существующих, содержит больше этапов, логически объединяют в себе комплекс мер, осуществление которых обеспечит эффективное, экономичное и быстрое достижение цели соответствующего этапа, а в конечном итоге – и цели автоматизации учета. Для отечественных предприятий она станет помощью в процессе проведения полной или частичной автоматизации учета (в зависимости от потребностей и возможностей).

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть полезными как для самих предприятий, так и органов государственной власти при разработке программ поддержки отечественных предприятий, главным образом малого и среднего бизнеса. Благодаря чему произойдет продуманная, эффективная и комплексная автоматизация процесса ведения учета на отечественных предприятиях.

Ключевые слова: автоматизация учета, отечественные предприятия, современные информационные системы, компьютерные бухгалтерские программы, учет, программное обеспечение, управление информацией.

УДК 656.7:658.15

Замогильний П.В.,
аспірант*,
Національний авіаційний університет

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ БЮДЖЕТУВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА АВІАРЕМОНТНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Постановка проблеми. Очевидно, що адаптація авіаремонтного підприємства до комплексу дестабілізуючих економічних, політичних організаційних, фінансових і інформаційних факторів вимагає створення нового фінансового механізму управління, здатного врахувати зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі й адекватно реагувати на них шляхом прийняття ефективних управлінських рішень.

Система управління підприємством повинна бути готова до майбутніх змін у зовнішньому середовищі діяльності підприємства, тобто за допомогою підвищення ефективності використання ресурсів, забезпечення балансу інтересів із суб'єктами зовнішнього середовища, чи зміцнення або збереження його ринкових позицій для підтримання конкурентоздатності продукції, забезпечувати адаптивність системи підприємства до факторів впливу зовнішнього середовища з метою забезпечення економічної безпеки підприємства.

Дана ситуація зумовила пошук і використання ефективних засобів виживання, одним з яких став бюджетний метод управління, що проявив в конкурентному середовищі свої переваги над іншими способами.

Бюджетна система управління все частіше розглядається як ефективна технологія, що здатна вирішувати наступні завдання:

- 1) створення основи для прийняття ефективних управлінських рішень;
- 2) зростання ефективності використання власних ресурсів, активів підприємства;
- 3) створення можливості для оцінки інвестиційної привабливості окремих напрямків діяльності;
- 4) обґрунтованість виділення фінансових ресурсів за окремими напрямками;
- 5) забезпечення «фінансової прозорості»;
- 6) підвищення рівня фінансової дисципліни, стимулювання ефективної роботи підрозділів;
- 7) проведення моніторингу фінансової ефективності підрозділів і видів бізнесу;
- 8) контроль за зміною фінансової ситуації, підвищення фінансової стійкості, підвищення стабільності фінансового стану підприємства.

Тому, не випадково, що за останні роки інтерес до бюджетного методу управління різко зростає, що обумовлено об'єктивними причинами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед західних науковців, що досліджували тему бюджетування, варто назвати наступних: Брігхем Ю. [1], Діккі Т. [2], Кінг А. [3], Сігел Д., Шим Д. [4], Мейтленд І. [5] та ін. Більш близькі до вітчизняних умов господарювання роботи російських науковців: Балабанова І. [6], Бочарова В. [7], Попова В. [8], Самочкина В. [9], Хруцького В. [10] та ін. Серед вітчизняних дослідників в галузі бюджетування варто згадати праці: Чибісова Ю. [11] щодо вдосконалення організації та методики обліково-аналітичного забезпечення та внутрішньогосподарського контролю бухгалтерського обліку виробничої діяльності у системі бюджетування; Мельника О. [12] щодо ролі бюджетування в системі управління підприємством на етапі технології менеджменту; Мамчура Р. [13], який дослідив методичні та практичні засади організації та впровадження бюджетування аграрних підприємств; Овдій Ю. [14] щодо бюджетування в системі фінансового планування банків; Тарасюка М. [15] щодо бюджетування в торговельних підприємствах та об'єднаннях; Оліфірова Ю. [16] щодо бюджетування грошових коштів у системі управління підприємством. Але робіт, які присвячені проблемам оперативного управління вітчизняними авіаремонтними підприємствами, що базується на інтегрованій системі бюджетів, в даний час немає.

Відсутність комплексного, системного підходу до вирішення цих питань обумовили актуальність дослідження та визначили мету і основні завдання дослідження.

Постановка завдання. Основними напрямками подальшої роботи повинні бути:

– дослідження й адаптація закордонних методик складання бюджету до сучасних умов функціонування вітчизняних організацій, у тому числі до існуючої системи обліку і контролю його виконання;

* Науковий керівник: Матвеев В.В. – к.е.н., професор

- розробка власних методик бюджетування, що найбільше повно враховують галузеві і специфічні особливості конкретного підприємства;
- використання й удосконалення сучасних інформаційних технологій підтримки управлінських рішень у цій області.

Мета даної статті – розкрити сутність бюджетного планування при прийнятті управлінських рішень на авіаремонтному підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція організації бюджетування представляє собою сформовану систему поглядів щодо організації процесу бюджетування, його поняття і теоретичну базу.

Концепція повинна (рис. 1):

- мінімізувати величину транзакційних витрат;
- чітко визначити рівні прийняття управлінських рішень;
- забезпечити гнучкість бюджетної системи.

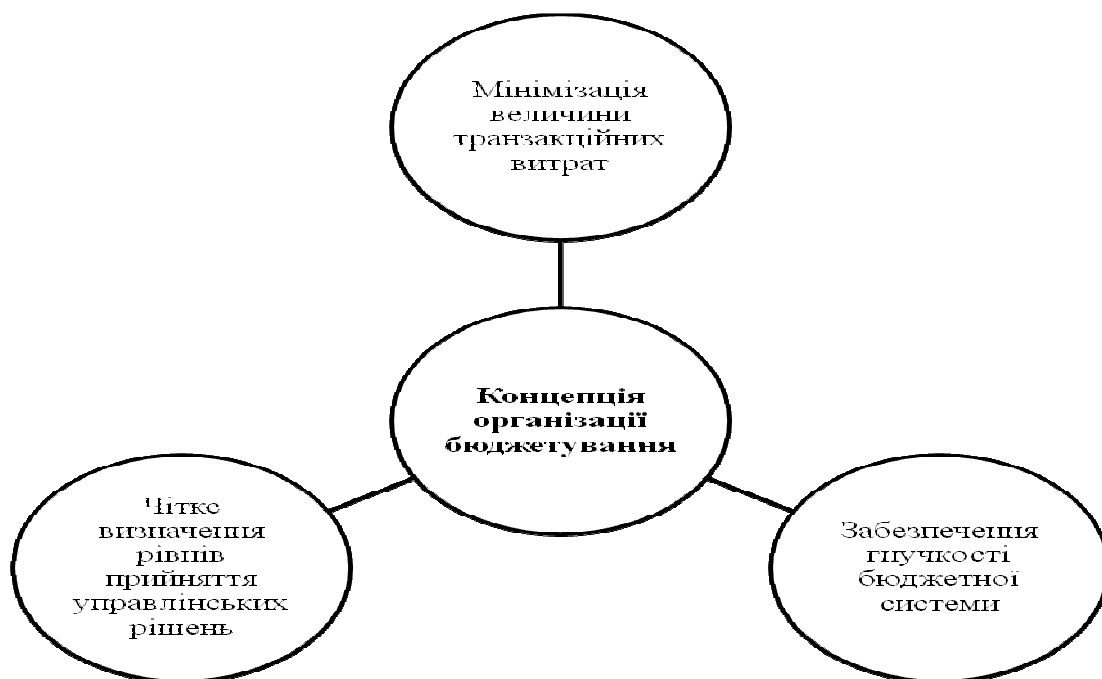

Рис. 1. Переваги концепції організації бюджетування

Джерело : складено автором

Бюджетне управління повинно бути жорстким – керівники служб і підрозділів авіаремонтного підприємства зобов'язані, з одного боку, суворо керуватися у своїй діяльності затвердженим виробничо-економічним планом і бюджетом. Однак, з іншого боку, регламент планово-бюджетного процесу повинен залишати можливості для своєчасного коректування й прийняття оптимальних рішень щодо виконання того або іншого конкретного проекту в інтересах підприємства, тобто бути максимально гнучким.

Ключова ланка в організації процесу розробки й реалізації бюджетів авіаремонтного підприємства – правильний розподіл повноважень і відповідальності в системі планово-бюджетного управління.

Для авіаремонтного підприємства виникає необхідність створення бюджетного комітету – постійно діючого координуючого органу бюджетного планування (рис. 2).

Концепція системи організації бюджетування авіаремонтного підприємства повинна містити:

- позиціонування інструментів бюджетування в системі (взаємозв'язок операційних бюджетів зі зведеними бюджетними формами);
- визначення рівнів прийняття управлінських рішень;
- встановлення взаємозв'язку оперативного, бухгалтерського й управлінського обліків із системою бюджетування;
- оцінку впливу зовнішньої відносно підприємства інформації на прийняття управлінських рішень.

Рис. 2. Функції і компетенції бюджетного комітету

Джерело : складено автором

Схема прийняття стратегічних та оперативних управлінських рішень в рамках концепції бюджетування на авіаремонтному підприємстві може бути представлена у вигляді розробленої моделі інформаційних потоків зі зворотним зв'язком (рис. 3).

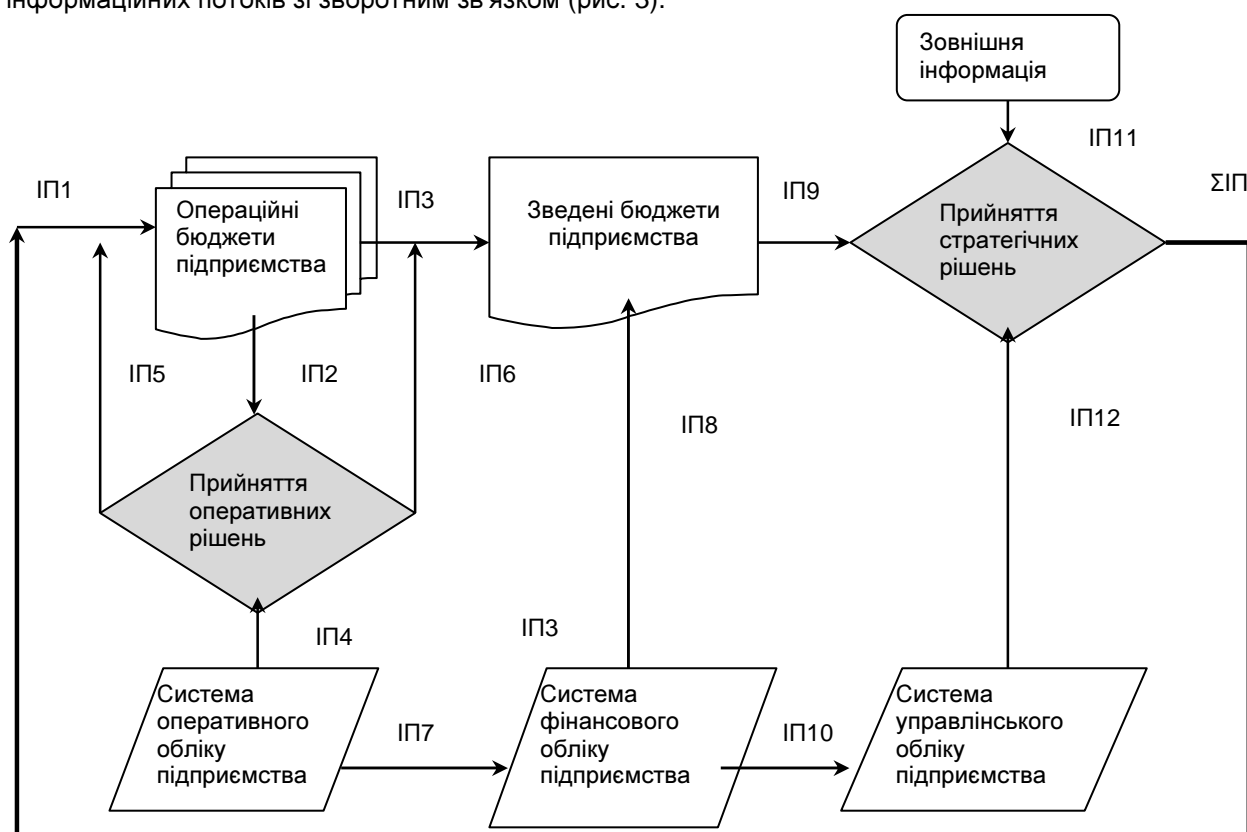

Рис. 3. Схема прийняття управлінських рішень в рамках концепції бюджетування

Джерело : складено автором

Умовні позначення інформаційних потоків (ІП) слід інтерпретувати як:

ІП₁ – вхідний інформаційний потік системи – при впровадженні бюджетування дорівнює параметрам прогнозних продажів підприємства (планування від бюджету продажів), при наступних бюджетних циклах рівний вихідному сумарному інформаційному потоку системи (ΣІП);

ІП₂ – інформаційний потік системи операційних бюджетів підприємства (формується при передачі бюджетних завдань на місця – у структурні підрозділи підприємства);

ІП₃ – інформаційний потік системи операційних бюджетів підприємства (формується при заповненні зведених бюджетних форм);

ІП₄ – інформаційний потік системи оперативного обліку підприємства (формується по мірі виконання планового завдання структурними підрозділами);

ІП₅, ІП₆ – інформаційні потоки, що генеруються на основі план-факт аналізу виконання операційних бюджетів. ІП₅ покликано скорегувати планове завдання у відповідних операційних формах (гнучке планування) у випадку істотних відхилень по факту; ІП₆ – вносить корективи безпосередньо у зведені бюджетні форми (у випадку відсутності практики гнучкого планування);

ІП₇ – інформаційний потік первинної інформації фінансового обліку підприємства (дозволяє генерувати зведені звітні форми бухгалтерського обліку);

ІП₈ – інформаційний потік фінансового обліку підприємства (дозволяє здійснити план-факт аналіз зведених форм бюджетів);

ІП₉ – інформаційний потік системи бюджетування (генерує зведену бюджетну інформацію для прийняття управлінських рішень);

ІП₁₀ – інформаційний потік фінансового обліку підприємства (у частині потреби у фактичній обліковій інформації системи управлінського обліку);

ІП₁₁ – інформаційний потік зовнішньої відносно підприємства інформації (дозволяє коректувати прийняті внутрішні управлінські рішення з урахуванням ступеня впливу й прогнозом стану зовнішнього середовища);

ІП₁₂ – інформаційний потік системи управлінського обліку підприємства (виробнича, маркетингова, інша інформація для прийняття рішень);

ΣІП – вихідний інформаційний потік системи (містить ключові параметри для нового бюджетного циклу).

Таким чином, схема інформаційних потоків в рамках концепції бюджетування відповідає основній меті – зростання економічної ефективності прийняття управлінських рішень за допомогою координації діяльності всіх структурних підрозділів підприємства, спрямованої на досягнення кількісно і якісно визначеного кінцевого результату діяльності й зміцнення фінансової стабільності підприємства.

Для цілей оцінки успішності організації системи бюджетування підхід по діагностиці фінансового стану підприємства, у рамках представленої концепції, може бути викладений у вигляді наступних кроків:

- аналіз ефективності діяльності підприємства в цілому з урахуванням ринкової кон'юнктури й інших зовнішніх факторів (аналіз прибутковості бізнесу);
- аналіз ефективності діяльності окремих структурних підрозділів підприємства;
- аналіз оборотності активів;
- аналіз грошових потоків;
- аналіз ліквідності й фінансової стабільності;
- аналіз структури витрат підприємства в динаміці.

Основними завданнями концепції системи організації бюджетування є:

1) визначення місця бюджетування в єдиній обліковій системі підприємства, його взаємозв'язки з оперативним, бухгалтерським і управлінським обліками, що дозволяє створити цілісне уявлення про облікову систему підприємства, виділити основні інформаційні потоки прийняття управлінських рішень;

2) формування основних принципів дієздатності розроблених інструментів системи бюджетування, що є запорукою його ефективного функціонування;

3) розробка методики аналізу фінансово-господарчої діяльності підприємства;

4) зростання ефективності фінансово-господарчої діяльності підприємства, вираженої в показниках вихідного сумарного інформаційного потоку концепції;

5) зміцнення фінансової стабільності й високий ступінь керованості підприємством.

Завданнями другого рівня, рішення яких здійснюється при використанні запропонованої концепції організації бюджетування, є:

1) спрощення системи внутрішнього документообігу підприємства з одночасним розмежуванням чітких функціональних зв'язків у структурі управління;

2) встановлення нормативів основних видів видатків, цільових показників (нормативів) прибутків;

3) аналіз і виявлення внутрішніх резервів формування й збільшення прибутків, резервів інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства;

4) оптимізація обсягу податкових і інших обов'язкових платежів підприємства;

5) оцінка якості структури витрат (на рівні операційних бюджетів підприємства);

6) класифікація й агрегування витрат підприємства у представленні, зручному для оперативного прийняття управлінських рішень;

7) виділення центрів фінансової відповідальності;

8) ефективне управління грошовими потоками підприємства й інші завдання.

Кількісне визначення коректності формування планового завдання й збалансованості закладених у нього показників, збалансованості й ефективності функціонування всієї системи бюджетування в рамках пропонованої концепції доцільно проводити на основі прогностичного балансу підприємства – бюджету балансового листа.

Бюджет балансового листа у системі бюджетування є:

– єдиним бюджетним форматом, що складається на певну дату, а не на бюджетний період у цілому, тобто є описом фінансового стану підприємства на конкретну бюджетну дату (відображає плановий стан активів підприємства й джерел їх фінансування, величини власного капіталу);

– перевіркою таблицю, що служить для цілей арифметичної перевірки коректності бюджетних показників підприємства й збалансованості його бюджетної системи в цілому – у випадку збалансованості показників валюта балансу сходиться.

Тобто, друга відмінна риса бюджету балансового листа у практичній площині, у випадку її виконання, повинна бути додатковим аргументом дієздатності системи бюджетування (її збалансованості) у рамках концепції організації в поточному бюджетному періоді підприємства.

Процес досягнення основної мети концепції й рішення поставлених завдань вимагає формування основних принципів, відповідальних за дієздатність пропонованої концепції.

Так, ключовим принципом концепції системи організації бюджетування підприємства слід вважати принцип порівняльності зведених бюджетів (бюджету доходів і витрат, бюджету грошових коштів і бюджету балансового листа) з формами фінансової звітності підприємства (звітом про фінансові результати, звітом про рух грошових коштів і балансом підприємства відповідно). Принцип покликаний забезпечити ефективне проведення план-факт аналізу виконання бюджетів, здійснення зустрічних перевірок на предмет автентичності даних за допомогою зіставлення фактичних показників бухгалтерського обліку з фактом виконання операційних бюджетів.

У свою чергу, доцільним є відповідність системи операційних бюджетів підприємства двом основним принципам:

1) принципу адаптивності кожної з форм операційних бюджетів до умов фінансово-господарчої діяльності реципієнта (структурного підрозділу підприємства, для якого призначена форма операційного бюджету);

2) принципу повного висвітлення – кожна з бюджетних форм повинна містити весь обсяг інформації про фактичні й потенційні наслідки операцій і подій, які можуть вплинути на рішення, що приймаються на їх основі.

Порушення викладених принципів у сукупності або кожного з них окремо може призвести до статичності бюджетної інформації й втрати основного призначення системи операційних бюджетів підприємства – бути основою для прийняття локальних управлінських рішень підрозділами-реципієнтами.

Оцінку ступеня виконання основної мети концепції пропонується провадити на рівні прийняття стратегічних рішень за допомогою аналізу фактичного виконання бюджетів підприємства, оцінки зовнішньої інформації, аналізу інформації управлінського обліку.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, впровадження бюджетної системи управління на вітчизняних авіаремонтних підприємствах може стати основою для прийняття ефективних управлінських рішень та, як наслідок, сприяти підвищенню стабільності фінансового стану підприємства.

В основі концепції бюджетування має бути покладено забезпечення успішного функціонування авіаремонтного підприємства шляхом погодження стратегічних, поточних та оперативних планів; координації та інтеграції поточних планів за різними напрямками діяльності; створення системи якісного та своєчасного інформаційного забезпечення підтримки прийняття управлінських рішень менеджерів різних рівнів управління; створення системи контролю виконання планів підприємства.

Бібліографічний список

1. Бригхем Ю. Финансовый менеджмент: полный курс / Ю. Бригхем, Л. Гапенски ; [пер. с англ. под ред. В.В. Ковалева]. – СПб. : Экономическая школа, 1997. – 497 с.
2. Терри Дикки Бюджетирование малого бизнеса / Дикки Терри. – СПб. : "Полигон", 1999. – 310 с.
3. Альфред М. Кинг Тотальное управление деньгами / Альфред М. Кинг. – СПб. : "Полигон", 1999. – 448 с.
4. Шим Д.К. Основы коммерческого бюджетирования / Д.К. Шим, Д.Г. Сигел ; [пер. с англ.]. – СПб. : Пергамент, 1998. – 456 с.

5. Мейтленд И. Бюджетирование для нефинансовых менеджеров: О том, как научиться составлять и исполнять бюджеты / И. Мейтленд ; [пер. с англ. под ред. С.Л. Каныгина]. – Днепропетровск : Баланс-клуб, 2002. – 194 с.
6. Балабанов И.Т. Финансовый анализ и планирование хозяйствующего субъекта / И.Т. Балабанов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 208 с.
7. Бочаров В.В. Коммерческое бюджетирование / В.В. Бочаров. – СПб. : Питер, 2003. – 378 с.
8. Попов В.М. Бизнес фирмы и бюджетирование потока денежных средств / В.М. Попов, С.И. Ляпунов, Т.А. Воронова. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 399 с.
9. Гибкое развитие предприятия: Эффективность и бюджетирование / [Самочкин В.Н., Пронин Ю.Б., Логачева Е.Н. и др.]. – М. : Дело, 2000. – 352 с.
10. Хруцкий В.Е. Внутрифирменное бюджетирование: настольная книга по постановке финансового планирования / В.Е. Хруцкий, Т.В. Сизова, В.В. Гамаюнов. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 400 с.
11. Чибісов Ю.В. Бухгалтерський облік виробничої діяльності в системі бюджетування: теоретико-методичні основи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. Наук : спец. 08.00.09 / Ю.В. Чибісов ; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2008. – 20 с.
12. Мельник О.Г. Бюджетування в системі управління підприємством : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / О.Г. Мельник ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Л., 2004. – 25 с.
13. Мамчур Р.М. Бюджетування в системі фінансового менеджменту аграрних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Р.М. Мамчур ; Нац. аграр. ун-т. – К., 2008. – 19 с.
14. Овдій Ю.Л. Бюджетування в системі фінансового планування банків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 / Ю.Л. Овдій ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана. – К., 2006. – 19 с.
15. Тарасюк М.В. Бюджетування в торговельних підприємствах та об'єднаннях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / М.В. Тарасюк ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2006. – 26 с.
16. Оліфірова Ю.О. Бюджетування грошових коштів у системі управління підприємством : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 / Ю.О. Оліфірова ; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2006. – 20 с.

References

1. Brighem, Yu. and Gapenski, L. (1997), *Finansovyy menedzhment: polnyy kurs* [Financial management: a complete course], Translated by V.V. Kovalyev, Ekonomicheskaya Shkola, St-Petersburg, Russia, 497 p.
2. Terri, Dikki (1999), *Byudzhetrovanie malogo biznesa* [Budgeting for small businesses], "Poligon", St.-Peterburg, Russia, 310 p.
3. King, Alfred M. (1999), *Totalnoe upravlenie dengami* [Total money management], "Poligon", St.-Peterburg, Russia, 448 p.
4. Shim, D.K. and Sigel, D.G. (1998), *Osnovy kommercheskogo byudzhetrovaniia* [Basics of budgeting commercial], Pergament, St.-Peterburg, Russia, 456 p.
5. Meytlen, I. (2002), *Byudzhetrovanie dlia nefinansovykh menedzherov: O tom, kak nauchitsia sostavliat i ispolniat byudzhety* [Budgeting for Non-Financial Managers: To learn how to learn how to prepare and execute budgets], Translated by S.L. Kanygina, Balans-Klub, Dnepropetrovsk, Ukraine, 194 p.
6. Balabanov, I.T. (2000), *Finansovyy analiz i planirovanie khoziaystvushchego subekta* [Financial analysis and planning entity], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 208 p.
7. Bocharov, V.V. (2003), *Kommercheskoe byudzhetrovanie* [Commercial budgeting], Piter, St.-Peterburg, Russia, 378 p.
8. Popov, V.M., Liapunov, S.I. and Voronova, T.A. (2003), *Bizness firmy i byudzhetrovanie potoka denezhnykh sredstv* [Business firms and budgeting cash flow], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 399 p.
9. Samochkin, V.N., Pronin, Yu.B., Logacheva, E.N. et al. (2000), *Gibkoe razvitie predpriiatiia: Effektivnost i byudzhetrovanie* [Flexible Enterprise Development: Performance and budgeting], Delo, Moscow, Russia, 352 p.
10. Khrutskiy, V.E., Sizova, T.V and Gamayunov, V.V. (2002), *Vnutrifirmennoe byudzhetrovanie: nastolnaya kniga po postanovke finansovogo planirovaniia* [Intra-budgeting: handbook on the formulation of financial planning], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 400 p.
11. Chybisov, Yu.V. (2008), "Accounting production activities in budgeting: theoretical and methodological foundations", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, State Academy of Statistics, Accounting and Auditing Committee of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 20 p.

12. Melnyk, O.H. (2004), "Budgeting in the business management", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, National University of Lviv Polytechnic, Lviv, Ukraine, 25 p.
13. Mamchur, R.M. (2008), "Budgeting in the financial management of agricultural enterprises", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, National Agrarian University, Kyiv, Ukraine, 19 p.
14. Ovdii, Yu.L. (2006), "Budgeting in the financial planning banks", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.04.01, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, 19 p.
15. Tarasiuk, M.V. (2006), "Budgeting in commercial enterprises and associations", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, Kyiv National Trade and Economics University, Kyiv, Ukraine, 26 p.
16. Olifirova, Yu.A. (2006), "Budgeting money in enterprise management system", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, Donetsk State University of Economics and Trade, Donetsk, Ukraine, 20 p.

Замогильний П.В. РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ БЮДЖЕТУВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТТІ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА АВІАРЕМОНТНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Мета – розкрити сутність бюджетного планування при прийнятті управлінських рішень на авіаремонтному підприємстві.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження стали системний підхід до аналізу економічних явищ, наукові методи загального та особливого, єдність сходження від конкретного до абстрактного та від абстрактного до конкретного, ідеалізація та формалізація реально існуючих відносин щодо прийняття управлінських рішень в системі бюджетування, економічних процесів та явищ через аналіз і синтез відповідних категорій.

Результати. Обґрунтовано, що в основі концепції бюджетування має бути покладено забезпечення успішного функціонування авіаремонтного підприємства шляхом погодження стратегічних, поточних та оперативних планів; координації та інтеграції поточних планів за різними напрямками діяльності; створення системи якісного та своєчасного інформаційного забезпечення підтримки прийняття управлінських рішень менеджерів різних рівнів управління; створення системи контролю виконання планів підприємства.

Наукова новизна. обґрунтовано основну мету концепції системи організації бюджетування – зростання економічної ефективності й зміцнення фінансової стабільності авіаремонтного підприємства за допомогою координації діяльності всіх його структурних підрозділів, спрямованої на досягнення кількісно і якісно визначеного кінцевого результату діяльності.

Практична значущість. Окремі положення наукового дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні фахових дисциплін: «Фінанси», «Бюджетування діяльності суб'єктів господарювання» тощо, а також при написанні наукових робіт.

Ключові слова: бюджет, бюджетування, авіаремонтне підприємство, поточне управління, прийняття управлінських рішень.

Zamohylnyi P.V. ROLE AND IMPORTANCE OF BUDGETING IN DECISION-MAKING AT THE REPAIR ENTERPRISES

Purpose – reveal the essence of the budget planning for management decisions on repair enterprises.

Methodology of research. Methodological basis of the study were a systematic approach to the analysis of economic phenomena, scientific methods Public and Private unity of ascent from exact to abstract and from abstract to exact, idealization and formalization of actually existing relations in management decisions in the system of budgeting, economic processes and phenomena through analysis and synthesis of the corresponding categories.

Findings. The article substantiates that the basis of the concept of budgeting should be to ensure the successful operation of aircraft repair enterprises by aligning strategic, ongoing and operational plans; coordination and integration of current plans for various activities; creating a system of quality and timely information provision to support management decision-making managers at various levels of management; create a system of monitoring the implementation of plans of the enterprise.

Originality of research consists of the justification of the main goals of the organization concept of budgeting. The growth of economical efficiency and strong financial stability of Aircraft enterprise through the coordination of the activities of all departments, to achieve the end product.

Practical value. Certain provisions of scientific research can be used in the learning process through teaching of the educational subjects "Finance", "Budgeting business entities", etc., as well as in the writing of scientific papers.

Key words: budget, budgeting, aircraft repair enterprise, operational management, managerial decision-making.

Замогильный П.В. РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ ПРИ ПРИНЯТИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ НА АВИАРЕМОНТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Цель – раскрыть сущность бюджетного планирования при принятии управленческих решений на авиаремонтном предприятии.

Методика исследования. Методологической основой исследования стали системный подход к анализу экономических явлений, научные методы общего и частного, единство восхождения от конкретного к абстрактному и от абстрактного к конкретному, идеализация и формализация реально существующих отношений по принятию управленческих решений в системе бюджетирования, экономических процессов и явлений через анализ и синтез соответствующих категорий.

Результаты. В статье обосновано, что в основе концепции бюджетирования должно быть обеспечение успешного функционирования авиаремонтного предприятия путем согласования стратегических, текущих и оперативных планов; координации и интеграции текущих планов по различным направлениям деятельности; создание системы качественного и своевременного информационного обеспечения поддержки принятия

управленческих решений менеджеров различных уровней управления; создание системы контроля выполнения планов предприятия.

Научная новизна исследования заключается в обосновании основной цели концепции системы организации бюджетирования - рост экономической эффективности и укрепление финансовой стабильности авиаремонтного предприятия с помощью координации деятельности всех структурных подразделений, направленной на достижение конечного результата деятельности.

Практическая значимость. Отдельные положения научного исследования могут быть использованы в учебном процессе при преподавании профессиональных дисциплин «Финансы», «Бюджетирование деятельности субъектов хозяйствования» и т.д., а также при написании научных работ.

Ключевые слова: бюджет, бюджетирование, авиаремонтное предприятие, оперативное управление, принятие управленческих решений.

МЕНЕДЖМЕНТ, МАРКЕТИНГ, ПІДПРИЄМНИЦТВО

УДК 331.1

Олійник О.О.,
к.е.н., старший викладач кафедри трудових
ресурсів та підприємництва,
Сікорська Т.С.
Національний університет водного
господарства та природокористування

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦЯ: ПОГЛЯД СТУДЕНТІВ

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство живе в часи змін, які торкаються всіх сфер життєдіяльності. В умовах поширення соціальних ризиків, нестабільності на ринку праці, порушення трудових прав зайнятих, недостатнього розвитку соціального діалогу, особливо гостро постає проблема соціальної відповідальності роботодавця. Відтак, аби вітчизняним підприємствам вибудувати хорошу репутацію роботодавця, необхідно активно реалізовувати внутрішні соціально відповідальні практики. Адже корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) тісно пов'язана з якістю трудового життя. Коли роботодавець етично відносяться до своїх працівників, задоволеність від роботи зростає, працівники відчують значимість виконуваних професійних функцій, посилюється їхня прихильність до підприємства. Як наслідок, власники та перші керівники підприємств отримують практичні результати дотримання принципів КСВ у вигляді зменшення плинності кадрів, залучення та утримання талановитих, креативних, високопрофесійних працівників, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема посилення соціальної відповідальності роботодавців є досить актуальною в сучасних умовах. Дослідженням цієї проблематики займаються такі вітчизняні науковці: Д. Баюра [1], О. Герасименко [2], О. Грішнова [2], В. Звонар [3], А. Колот [2], Е. Лібанова [3], Н. Шмиголь [4] та ін. Проте не всі аспекти соціальної відповідальності досліджено в повній мірі. Зокрема, потребує глибшого аналізу така складова соціальної відповідальності, як соціальна відповідальність роботодавця, що сприяло б підвищенню ефективності регулювання соціально-трудових відносин, створенню умов покращення іміджу підприємств як перед власними, так і перед потенційними працівниками.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінювання обізнаності студентів вищих навчальних закладів Рівненської області в сфері соціальної відповідальності роботодавця.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасній вітчизняній та зарубіжній науковій літературі дедалі частіше підіймається проблематика розвитку корпоративної соціальної відповідальності, її функцій, принципів, переваг та ризиків при реалізації. Проте в ділових та наукових колах на сьогодні не сформовано єдиного підходу до трактування поняття КСВ.

Згідно Міжнародного стандарту ISO 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності», соціальна відповідальність – це відповідальність організації за вплив її рішень та діяльності на суспільство і навколишнє середовище через прозору і етичну поведінку, яка:

- сприяє сталому розвитку, включаючи здоров'я і добробут суспільства;
- враховує очікування зацікавлених сторін;
- відповідає діючому законодавству і узгоджується з міжнародними нормами поведінки;
- інтегрована в діяльність всієї організації і застосовується у її взаєминах з різними групами стейкхолдерів [5, с. 15].

Такий підхід акцентує увагу на тому, що КСВ необхідно імплементувати в щоденну господарську діяльність. Водночас, принципи КСВ повинні використовуватись у відносинах з усіма зацікавленими сторонами, ключовою з яких є наймані працівники. Тільки за таких умов можна стверджувати, що підприємство є соціально відповідальним.

Корпоративна соціальна відповідальність включає в себе дві складові: внутрішню (соціально відповідальні практики перед працівниками) та зовнішню (соціально відповідальні практики перед зовнішніми стейкхолдерами – споживачами, партнерами, місцевою громадою та ін.). Соціальна

відповідальність роботодавця ототожнюється саме з внутрішнім аспектом КСВ. Відтак, для соціально відповідальних підприємств бути соціально відповідальним роботодавцем значить:

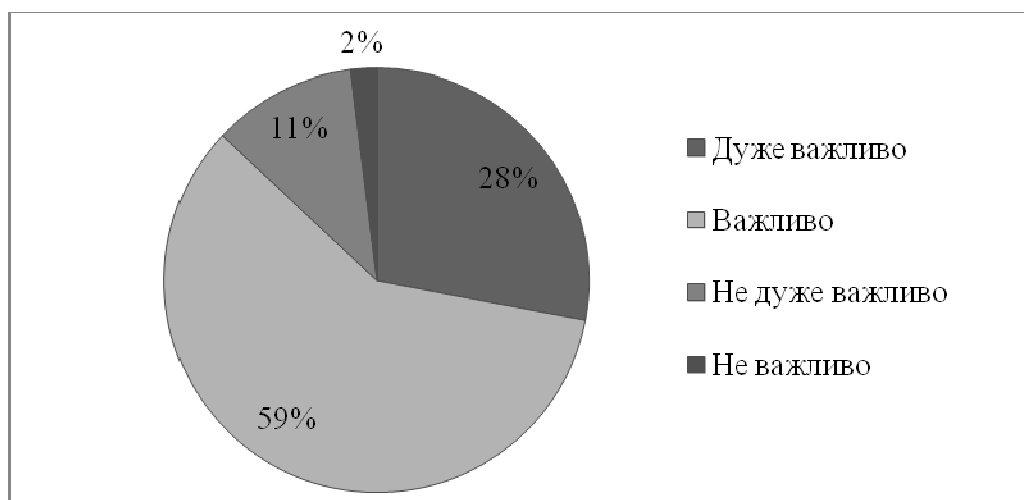
- створювати працівникам гідні умови праці, забезпечувати гідний рівень заробітної плати;
- упроваджувати сучасні методи організації праці та розвивати корпоративну культуру, дотримуватися високих стандартів безпеки праці;
- надавати працівникам рівні можливості, справедливо оцінювати внесок кожного в успішність бізнесу;
- інвестувати в людські ресурси, навчати працівників і надавати їм можливості розвитку, щоб кожен міг повністю реалізувати свій потенціал [1, с. 62].

В умовах формування національної моделі соціальної відповідальності в межах концепції сталого розвитку особливо актуальним постає розуміння потенційними працівниками сутності та складових соціальної відповідальності роботодавця. З метою оцінювання обізнаності майбутніх працівників в сфері корпоративної соціальної відповідальності загалом, та соціальної відповідальності роботодавця зокрема, авторами було здійснено експертне опитування студентів четвертих та п'ятих курсів вищих навчальних закладів Рівненської області. Анкета для опитування містила 6 запитань. Опитування проводилось протягом вересня-жовтня 2014 року, в ньому взяло участь 85 студентів.

За відповідями респондентів, найперше слід відмітити високу обізнаність студентів з сутністю корпоративної соціальної відповідальності. Так, на запитання «Чи знайомі Ви з поняттям «Корпоративна соціальна відповідальність?», 78% опитаних дали ствердну відповідь. Цьому сприяло, зокрема, включення до навчальних планів підготовки фахівців різних спеціальностей дисциплін «Корпоративна соціальна відповідальність» та «Соціальна відповідальність».

Проте, 22% опитаних не знайомі з цим поняттям. І хоча в Рівненській області окремі підприємства активно реалізують соціально відповідальні програми, однак інформація про такі проекти часто не доноситься до широкого загалу. Відтак, місцеве населення, в тому числі і студентство, необізнане з соціально відповідальними підприємствами регіону, з цілями та результатами їх діяльності у цій сфері.

Водночас, 59% респондентів у своїх відповідях зазначили, що для них важливо аби їхній майбутній роботодавець був соціально відповідальним (рис. 1).

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на запитання «На скільки для Вас важливо, чи буде Ваш майбутній роботодавець соціально відповідальним?»

Джерело : складено авторами

Однак не всі опитані так вважають. Майже 15% студентів схилиються до думки, що соціальна відповідальність не є важливою чи не дуже важливою ознакою їхнього майбутнього роботодавця. Це ще раз підтверджує недостатню обізнаність з напрямками та складовими корпоративної соціальної відповідальності, з тими перевагами, які отримують працівники соціально відповідальних підприємств.

Водночас, майбутні фахівці досить чітко окреслили коло основних вимог до свого потенційного роботодавця (рис. 2 – можна було обрати декілька варіантів відповіді). Так, 72% респондентів визначили, що для них найважливіше, аби при виконанні своїх професійних обов'язків вони працювали в гідних умовах праці, отримували гідну заробітну плату та мали можливість кар'єрного зростання.

Рис. 2. Розподіл відповідей щодо вимог респондентів до роботодавця

Джерело : складено авторами

Отримані відповіді тісно корелюють з основними соціально-економічними проблемами в трудовій сфері України.

Виплата гідної (соціально значимої) заробітної плати є ключовою ознакою соціальної відповідальності роботодавця. Проте, середньомісячна заробітна плата в середньому по Україні в 2013 році становила 3265 грн. або близько 272 євро. На підприємствах таких видів економічної діяльності, як сільське господарство, освіта, будівництво, охорона здоров'я не досягала і трьох тисяч гривень [6, с. 174]. Водночас, 5% найманих працівників отримували заробітну плату в межах прожиткового мінімуму для працездатної особи (мінімальний розмір заробітної плати): до 1 грудня 2013 р. – 1147 грн., з 1 грудня 2013 р. – 1218 грн., тобто в межах 100 євро [6, с. 198]. Такі значення не дозволяють говорити про гідний рівень оплати праці найманих працівників України. Якщо ж порівнювати ці значення з розміром мінімальної заробітної плати в економічно розвинених країнах, то стає очевидним, що працівники вітчизняних підприємств недостатньо захищені в сфері оплати праці. Так, станом на 1 липня 2014 року європейські країни за розміром мінімальної заробітної плати можна поділити на 3 групи. Перша група включає в себе 15 країн, чий розмір мінімальної заробітної плати були нижчі, ніж 500 євро на місяць: Албанія, Болгарія, Чорногорія, Румунія, колишня Югославська Республіка, Македонія, Сербія, Литва, Чехія, Латвія, Угорщина, Словаччина, Естонія, Туреччина, Польща і Хорватія. Друга група включає в себе 5 держав-членів ЄС (Португалія, Греція, Мальта, Іспанія та Словенія): середній рівень мінімальної заробітної плати знаходився в межах 500-1000 євро на місяць. Остання група включає в себе шість країн (Великобританія, Франція, Ірландія, Нідерланди, Бельгія і Люксембург), де мінімальна заробітна плата вище 1000 євро на місяць [7].

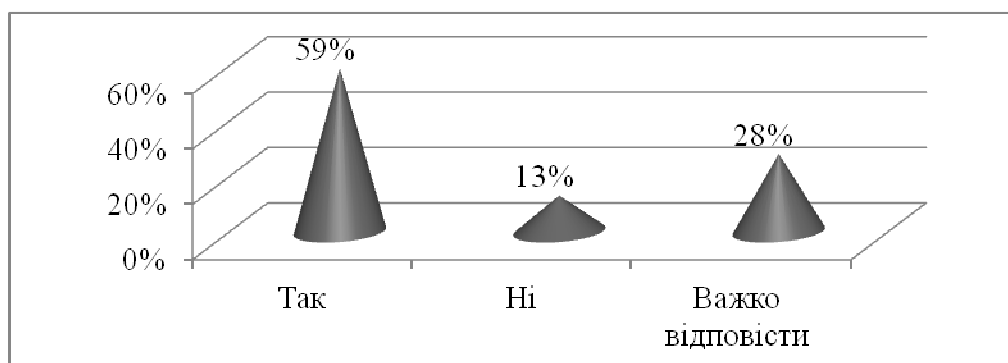
Що стосується забезпечення гідних умов праці, то в Україні простежується негативна динаміка кількості працівників, які працювали в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам: в 2009 році – 27,8%, в 2013 році – 29,5% облікової кількості штатних працівників [6, с. 266]. При цьому на підприємствах Донецької, Луганської та Дніпропетровської областей питома вага працівників, які працювали під впливом шкідливих факторів станом на 31 грудня 2013 р. перевищувала 40% [6, с. 269].

Відтак, вимоги випускників до роботодавців є цілком обґрунтованими. В сучасних умовах можна говорити лише про базовий рівень корпоративної соціальної відповідальності, що включає в себе також і дотримання чинного трудового законодавства. Такий вимозі віддали перевагу 67% респондентів.

Водночас, майже для половини опитаних студентів важливим є вчасність виплати заробітної плати. Такий вибір має цілком об'єктивне пояснення. Станом на 1 січня 2013 р. заборгованість з

виплати заробітної плати в Україні складала 893,7 млн. грн. або 2,5% фонду оплати праці [6, с. 243], а станом на 1 липня 2014 р. загальна сума невиплаченої заробітної плати сягнула 970,7 млн. грн. (2,8% фонду оплати праці) [8].

Наведені вище статистичні дані частково пояснюють те, що 59% опитаних студентів вважають, що в сфері соціальної відповідальності роботодавців переважає безвідповідальність (рис. 3).

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Чи згодні Ви з думкою, що в Україні в сфері соціальної відповідальності роботодавців переважає безвідповідальність?»

Джерело : складено авторами

Респондентам було запропоновано обрати основні причини такої безвідповідальності. 3-поміж них студенти віддали перевагу високій тінізації в економіці України (74% опитаних), відсутності державного стимулювання розвитку соціальної відповідальності бізнесу (60%), переважанню цілей економічної вигоди (54%) та високому податковому і управлінському тиску держави на бізнес (52%).

Водночас, значний вплив на таку ситуацію здійснює інформаційна політика вітчизняних підприємств. Зокрема, досить низьким є використання такого інструменту корпоративної соціальної відповідальності як соціальна звітність. Адже саме соціальні звіти покликані доносити інформацію до різних груп стейкхолдерів про реалізацію соціально відповідальних програм та отримані позитивні результати. Проте, кількісно з 2005 р. по жовтень 2012 р. в Україні було опубліковано лише 86 соціальних звітів [9, с. 183-184].

Позитивним моментом є те, що більшість опитаних студентів (92%) погоджуються, що дослідження проблеми соціальної відповідальності роботодавця є необхідним та перспективним. Відтак, активна позиція майбутніх фахівців різних сфер життєдіяльності суспільства є важливим стимулюючим фактором розвитку корпоративної соціальної відповідальності в Україні, становлення концепції сталого розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що для сучасних студентів вищих навчальних закладів Рівненської області проблема соціальної відповідальності роботодавця є важливою та актуальною. Майбутні фахівці в переважній більшості обізнані з її сутністю, напрямками та складовими. Разом з тим, якщо роботодавець зацікавлений у висококваліфікованих працівниках, які здатні якісно виконувати поставлені завдання, то він повинен забезпечити свою привабливість для них гідними умовами праці, соціально значимою оплатою праці, можливістю кар'єрного зростання. В свою чергу, якщо потенційні працівники мають реальну можливість вибору, то вони віддадуть перевагу соціально відповідальному роботодавцю.

Бібліографічний список

1. Баюра Д.О. Корпоративна соціальна відповідальність як складова підвищення ефективності системи корпоративного управління / Д.О. Баюра // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – 2009. – № 113/114. – С. 60-63.
2. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : [монографія] / [Колот А.М. та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.
3. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки : [колект. моногр.] / [Лібанова Е.М. та ін.] ; за ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 319 с.
4. Шмиголь Н.М. КСВ-дохід: визначення, оцінка, ефективність / Н.М. Шмиголь // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії. – 2010. – № 1. – С. 168-175.
5. Руководство по социальной ответственности : Международный стандарт ISO 26000 / Всероссийская организация качества [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ksovok.com/doc/iso_fdis_26000_rus.pdf

6. Праця України 2013 : [статистичний збірник] / [ред. І.В. Сенік]. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 336 с.
7. Minimum wage statistics Eurostat / European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics
8. Заробітна плата та стан її виплати у I півріччі 2014 року / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Петренко С.М. Формування об'єктів соціально орієнтованого обліку та розкриття інформації про них у фінансовій та соціальній звітності / С.М. Петренко, В.О. Бесарабов // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 4. – С. 183-192.

References

1. Baiura, D.A. (2009), "Corporate social responsibility as part of improving the effectiveness of corporate governance", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka*, no. 113/114, pp. 60-63.
2. Kolot, A.M. et al. (2012), *Sotsialna vidpovidalnist: teoriia i praktyka rozvytku* [Social responsibility: theory and practice Development], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 501 p.
3. Libanova, E.M. et al. (2012), *Liudskyi rozvytok v Ukraini: sotsialni ta demohrafichni chynnyky modernizatsii natsionalnoi ekonomiky* [Human development in Ukraine: social and demographic factors modernization of the national economy], monograph, In-t demohrafii ta sots. doslidzh. im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 319 p.
4. Shmyhol, N.M. (2010), "CSR income: definition, evaluation, efficiency", *Naukovyi visnyk Bukovynskoi derzhavnoi finansovoi akademii*, no. 1, pp. 168-175.
5. *Rukovodstvo po sotsialnoy otvetstvennosti : Mezhdunarodnyy standart ISO 26000*. [International Standard ISO 26000. Guidance on Social Responsibility], available at: http://www.ksovok.com/doc/iso_fdis_26000_rus.pdf (access date December 19, 2014).
6. *Pratsia Ukrainy u 2013 rotsi* [Labour of Ukraine in 2013 years] (2014), *statystychnyi zbirnyk, Derzhstat Ukrainy*, Kyiv, Ukraine, 336 p.
7. Minimum wage statistics Eurostat, available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics (access date December 19, 2014).
8. *Zarobitna plata ta stan yii vyplaty u I pivrichchi 2014 roku* [Salaries and benefits of state in the first half of 2014], *Derzhstat Ukrainy*, Kyiv, Ukraine, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (access date December 19, 2014).
9. Petrenko, S.M. and Besarabov, V.O. (2013), "Formation of social oriented accounting and disclosure in the financial and social reporting", *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky ta torhivli im. Mykhaila Tugan-Baranovskoho. Seriya : Ekonomichni nauky*, no. 4, pp. 183-192.

Олійник О.О., Сікорська Т.С. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОБОТОДАВЦЯ: ПОГЛЯД СТУДЕНТІВ

Мета – оцінювання обізнаності студентів вищих навчальних закладів Рівненської області в сфері соціальної відповідальності роботодавця.

Методика дослідження. В процесі наукового дослідження використовувалися такі методи: структурно-логічний та діалектичний (при обґрунтуванні складових соціальної відповідальності роботодавця та формулюванні висновків), графічний (для наочного зображення результатів дослідження), системний та статистичний аналізи (в опрацюванні соціологічних та статистичних даних).

Результати. У статті проаналізовано сучасні підходи до сутності корпоративної соціальної відповідальності. Визначено особливості соціально відповідальних підприємств, внутрішній та зовнішній аспекти корпоративної соціальної відповідальності. Обґрунтовано основні складові соціальної відповідальності роботодавця. За результатами опитування оцінено обізнаність студентів вищих навчальних закладів Рівненської області в сфері соціальної відповідальності роботодавця: 78% респондентів знайомі з поняттям «Корпоративна соціальна відповідальність». П'ятдесят дев'ять відсотків опитаних у своїх відповідях зазначили, що для них важливо аби їхні майбутні роботодавці були соціально відповідальними. Визначено основні вимоги, які ставлять студенти до свого майбутнього роботодавця: гідні умови праці, гідна заробітна плата, можливість кар'єрного зростання, дотримання норм трудового законодавства.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності поширення інформації в сфері соціальної відповідальності роботодавця серед студентів, потенційних вигод для майбутніх працівників при працевлаштуванні на соціально відповідальних підприємствах.

Практична значущість полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані підприємствами в процесі побудови іміджу соціально відповідального роботодавця.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, соціальна відповідальність роботодавця, стейкхолдери, соціальний звіт, сталий розвиток.

Oliiynk O.O., Sikorska T.S. EMPLOYER'S SOCIAL RESPONSIBILITY: THE VIEW OF STUDENTS

Purpose – assessment awareness of students in universities of Rivne region in the field of social responsibility of the employer.

Methodology of research. During the research were used the following methods: structural logic and dialectic (the justification component of social responsibility of the employer and the formulation of conclusions), graphics (for a visual representation of the results of research), systematic and statistical analyzes (in exploring sociological and statistical data).

Findings. In this article were analyzed modern approaches to the essence of corporate social responsibility. The study defines the features of socially responsible companies, internal and external aspects of corporate social responsibility. The article also substantiates the basic components of the social responsibility of the employer. According to the survey assessed awareness of university students of Rivne region in the field of social responsibility of the employer: 78% of respondents are familiar with the concept of "Corporate Social Responsibility". Fifty-nine percent of respondents indicated in their responses that are important to their future employers were socially responsible. The basic requirements were detected which students apply to their future employer, decent working conditions, decent wages, career opportunity, compliance with labor laws.

Originality of the research lies in the rationale for the dissemination of information in the field of social responsibility of employers among students, potential benefits for future employees in employment in socially responsible companies.

Practical value is that the results can be used by business entities in the process of building the image of a socially responsible employer.

Key words: corporate social responsibility, social responsibility of the employer, stakeholders, social report, sustainable development.

Олейник Е.А., Сикорская Т.С. СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ РАБОТОДАТЕЛЯ: ВЗГЛЯД СТУДЕНТОВ

Цель – оценивание осведомленности студентов высших учебных заведений Ровенской области в сфере социальной ответственности работодателя.

Методика исследования. В процессе научного исследования использовались следующие методы: структурно-логический и диалектический (при обосновании составляющих социальной ответственности работодателя и формулировании выводов), графический (для наглядного изображения результатов исследования), системный и статистический анализы (в обработке социологических и статистических данных).

Результаты. В статье проанализированы современные подходы к сущности корпоративной социальной ответственности. Определены особенности социально ответственных предприятий, внутренний и внешний аспекты корпоративной социальной ответственности. Обоснованы основные составляющие социальной ответственности работодателя. По результатам опроса оценена осведомленность студентов высших учебных заведений Ровенской области в сфере социальной ответственности работодателя: 78% респондентов знакомы с понятием «Корпоративная социальная ответственность». Пятьдесят девять процентов опрошенных в своих ответах отметили, что для них важно, чтобы их будущие работодатели были социально ответственными. Определены основные требования, которые студенты предъявляют к своему будущему работодателю: достойные условия труда, достойная заработная плата, возможность карьерного роста, соблюдение норм трудового законодательства.

Научная новизна исследования заключается в обосновании необходимости распространения информации в сфере социальной ответственности работодателя среди студентов, потенциальных выгод для будущих работников при трудоустройстве на социально ответственных предприятиях.

Практическая значимость заключается в том, что полученные результаты могут быть использованы предприятиями в процессе построения имиджа социально ответственного работодателя.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, социальная ответственность работодателя, стейкхолдеры, социальный отчет, устойчивое развитие.

УДК 338.518

**Колесник Х.С.,
аспірант¹ кафедри економіки підприємства
та корпоративного управління,
Одеська національна академія зв'язку**

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РІВНЯ ЯКОСТІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

Постановка проблеми. У сучасному світі телекомунікації служать для поширення інформації серед споживачів. У соціальному середовищі телекомунікації є засобом для інформування, розваг та обміну досвідом. Телекомунікації України – це одна з розвинених та перспективних галузей економіки. Сьогодні галузь зв'язку орієнтована на забезпечення інтересів кожного користувача. Зв'язок – це фінансово приваблива галузь, особливо мобільний зв'язок та Інтернет. Розвиток галузі зв'язку дає можливість створити високо розвинену інформаційну телекомунікаційну інфраструктуру. На сучасному телекомунікаційному ринку якість та ціна є пріоритетом для користувачів. Сьогодні існує багато операторів зв'язку, тому споживачі мають право обирати того оператора, який задовольняє потреби користувачів. Споживач буде користуватися послугами тільки того оператора, який надає якісні послуги та обслуговування, пропонує низькі тарифи на послуги. Для успішної роботи кожний оператор повинен задовольняти потреби споживачів. Якість – це показник, який в змозі оцінювати рівень задоволеності споживачів. Операторам необхідно досліджувати потреби та поведінку споживачів на рівень якості послуг та обслуговування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові діячі, які працюють в галузі зв'язку, активно вивчають проблеми якості послуг та обслуговування, займаються дослідженням показників якості та їх вплив на сучасного споживача. Оцінкою якості в галузі зв'язку займаються: Адлер Ю. П., Енджел Д. Ф., Гранатуров В. М., Калита Т. П., Князева Н. О., Князева О. А., Орлов В. Н., Сулліван Л. [1; 11; 4; 6; 7; 9; 10].

В роботах видатних вчених вже запропонована модель поведінки споживачів, розглянуті можливі дії споживачів та реакція на зміну рівня якості послуг зв'язку, але телекомунікаційна система розвивається, збільшуються можливості операторів при наданні та втіленні сучасних телекомунікаційних послуг, тому це вимагає подальших досліджень.

Постановка завдання. Серед операторів зв'язку збільшується конкуренція, споживачі в змозі обирати того оператора, який задовольняє їхні потреби. Реакція споживачів на зміни в якості послуг змінюється, збільшуються майбутні варіанти дій при використанні послуг зв'язку. Це призводить до того, що для успішної діяльності, операторам зв'язку необхідно досліджувати ринок, використовуючи модель поведінки споживачів під час оцінювання рівня якості послуг зв'язку. Пропонується удосконалити існуючу модель поведінки споживачів та розробити модель, яка вмістить в собі урахування конкуренції на ринку та появу сучасних послуг.

Метою даної статті є дослідження поведінки споживачів в залежності від рівня якості сучасних телекомунікаційних послуг.

Дана робота орієнтується на дослідження ринку з боку споживача. Важливо проаналізувати рівень якості телекомунікаційних послуг поглядом споживачів. Оператори зв'язку повинні звертатися до ринку та оцінювати його потреби, задовольняти та прагнути завжди задовольняти своїх споживачів. Якщо рівень якості послуг помітно змінюється, необхідно вчасно зреагувати та дослідити, як само користувачі реагують на зміни якості послуг та обслуговування.

Виклад основного матеріалу дослідження. За січень-квітень 2013 року доходи операторів зв'язку збільшилися на 1,9%, або на 186400000 грн порівняно з січнем-квітнем 2012 року до 9958700000 грн.

У січні-травні 2013 року доходи операторів від надання послуг мобільного (стільникового зв'язку) збільшилися до 12550000000 грн.

У 2012 році доходи від мобільного стільникового зв'язку склали 31535167000 грн. Найбільшими операторами мобільного стільникового зв'язку в Україні є компанії "МТС-Україна", "Київстар", "Астеліт" (бренд Life :)).

У свою чергу доходи операторів від надання послуг міжміського та міжнародного телефонного зв'язку зменшилися на 21,7%, або на 290800000 грн до 1049400000 грн. Частка доходів від

¹ Науковий керівник: Князева О.А.. – д.е.н., професор

міжміського та міжнародного телефонного зв'язку в загальних доходах зв'язку склала 4,9%. У 2012 році доходи від міжміського зв'язку склали 3019284000 грн. [8].

За підсумками минулого року поштова та телекомунікаційна галузь України заробила трохи більше, ніж роком раніше. У 2014 році доходи від послуг зв'язку в нашій країні склали 52,4 млрд грн, що на 0,3% більше, ніж за 2013 рік. При цьому населення обсяг споживання знизило за минулий рік на 2,9%. Найприбутковішим (60,1% від усього ринку) залишився мобільний зв'язок – майже 31540000000 грн. Загальний показник в даному сегменті за минулий рік зріс лише на 0,3%, тоді як споживачі принесли операторам на 4,2% менше, ніж за 2013 рік [8].

Згідно зі статистичними даними, можна сказати, що рівень конкуренції впливає на діяльність операторів, споживач впливає на формування ринку та прагне, щоб оператори задовольняли споживчі потреби.

Для того, щоб проаналізувати, обґрунтувати поведінку споживачів та їхню реакцію на рівень якості послуг та обслуговування необхідно розробити модель поведінки споживачів. Це допоможе дослідити поведінку споживачів при вдалій та невдалій спробі отримання послуг зв'язку. За допомогою моделювання оператори в змозі досліджувати реакцію споживачів на рівень якості послуг та прогнозувати подальші дії споживачів при частковому та повному незадоволенні від користування телекомунікаційними послугами. Така модель необхідна операторам зв'язку для дослідження взаємозв'язку між якістю послуг та споживачами.

Сучасний ринок вимагає високої якості від галузі зв'язку. В умовах високої конкуренції споживачі мають право змінювати операторів, шукати найкращого. Тому оператори зв'язку повинні підвищувати якість усіх телекомунікаційних послуг, вивчати потреби споживачів, досліджувати їхню реакцію за допомогою використання моделі поведінки споживачів. Формування моделі значно зменшить час операторам зв'язку на оцінювання рівня якості телекомунікаційних послуг. На рис. 1 наведено модель реакції споживачів на якість послуг та обслуговування телекомунікаційного зв'язку.

Одними з перших науковців, які почали досліджувати поведінку споживачів, були Блекуелл Р., Мініард П., Енджел Д. [2; 11]. Вони визнали необхідність досліджувати думку споживачів для успішної діяльності підприємств. Також моделюванням поведінки споживачів займаються такі науковці, як Філіп Котлер, Блекуелл Р. [2].

Українські науковці також займаються дослідженням моделі поведінки споживачів. Модель та її основу розглянуто в роботах таких науковців, як Князева О. А., Ільїн В. І., Галан Л. В. [7; 5; 3]. Споживча думка впливає на формування сучасного ринку зв'язку, тому дослідження удосконалення моделі поведінки споживачів є актуальною темою.

Модель реакції споживачів ґрунтується на спробах споживачів отримати необхідні телекомунікаційні послуги. Модель містить в собі максимальну кількість варіантів, які споживач зможе обрати при отриманні та неотриманні телекомунікаційних послуг. Дана модель основана на тому, як споживач відреагує на спроби отримання послуг зв'язку. Дане моделювання прогнозує максимально достовірно поведінку споживачів та їхню реакцію.

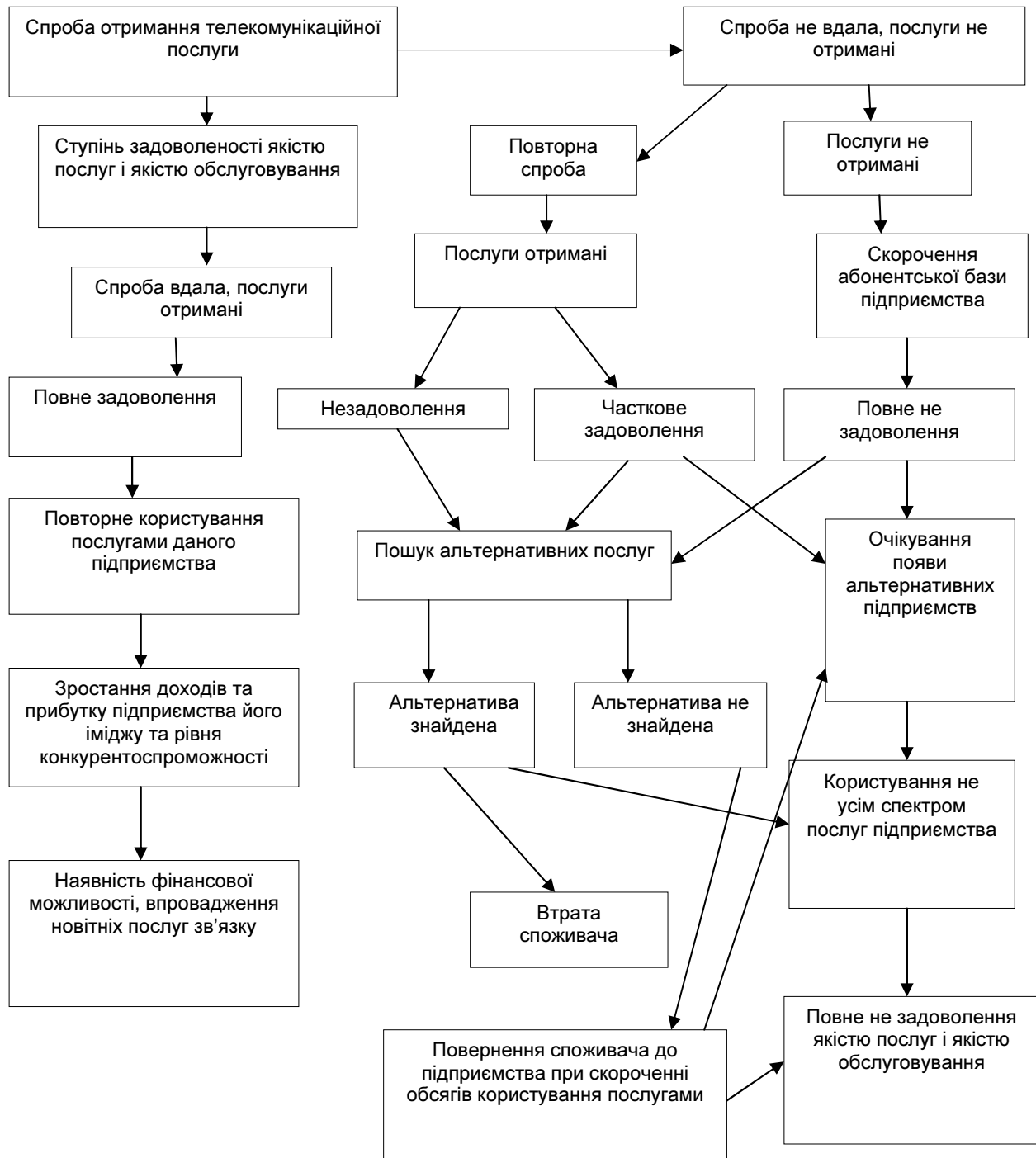
Проаналізуємо запропоновану модель реакції споживачів від користування телекомунікаційних послуг. Розроблена модель відображає вплив якості послуг та якості обслуговування на формування попиту в процесі користування телекомунікаційними послугами. Модель починається зі спроби отримання телекомунікаційних послуг. Спроба вдала, коли споживач отримує телекомунікаційну послугу, та спроба невдала, коли споживач не отримує телекомунікаційну послугу.

Розглянемо реакцію споживачів при вдалій спробі. Коли телекомунікаційні послуги отримані, з'являються ступені задоволеності послугами. У наведеній моделі виділено три ступеня задоволеності послугами: повне задоволення, часткове задоволення, незадоволення послугами.

Коли споживачі повністю задоволені послугами, вони повторно будуть користуватися телекомунікаційними послугами даного оператора. Це призведе до зростання доходів та прибутку підприємства, його іміджу та рівня конкурентоспроможності. Зростання прибутку оператора призведе до наявності фінансової можливості впровадження новітніх послуг зв'язку. Оператор нарощує абонентську базу та стрімко тримає свою телекомунікаційну частку на ринку.

Розглянемо реакцію споживача при частковому задоволенні послугами. Часткове задоволення послугами призводить до пошуку альтернативних послуг. При незнаходженні альтернативи, споживач повертається до оператора, починає користуватися не усім спектром послуг. Користувачі очікують появи альтернативних підприємств зв'язку, які зможуть повністю задовольнити споживачів.

Якщо споживач знаходить альтернативу, оператор втрачає споживача, це призводить до скорочення абонентської бази. Така реакція споживача може призвести до скорочення доходів та фінансової можливості оператора. Якщо споживачі незадоволені послугами зв'язку, така реакція призведе до пошуку альтернативних послуг (як і при частковому задоволенні). Споживач починає шукати альтернативні послуги. Якщо альтернатива не знайдена, споживач повертається до користування послугами того підприємства, але користується не усіма спектром послуг. Споживачі чекають на появу іншого оператора зв'язку. Якщо споживач знаходить альтернативу, оператор втрачає споживача, це призводить до скорочення абонентської бази.

Рис. 1 Модель реакції споживачів на якість послуг та обслуговування телекомунікаційного зв'язку

Джерело : розроблено автором на основі [7]

Якщо споживачі повністю незадоволені користуванням послугами, це призводить до повної втрати споживача та зниження абонентської бази.

Розглянемо поведінку споживача, коли спроба отримати послугу невдала. Якщо споживач не отримує послуги зв'язку відразу, він спробує отримати послугу повторно. Якщо при повторній спробі споживачі отримують послуги, вони частково задоволені користуванням послуг та, як наслідок, починається пошук альтернатив. При знаходженні альтернативи, оператор втрачає споживача, скорочується абонентська база. При незнаходженні альтернативи, споживачі повертаються до оператора, користуються послугами, але очікують появи іншого оператора зв'язку.

Якщо при другій спробі отримати послуги зв'язку, споживачі не отримують послуги, вони повністю незадоволені якістю зв'язку та починають шукати альтернативу.

Наведена модель має велике значення для роботи кожного оператора. Вона показує реакцію споживачів від користування якісними послугами та послугами, якість яких необхідно покращити. На моделі чітко відображено, якщо споживачі незадоволені або задоволені частково від користування послуг зв'язку, вони починають шукати альтернативного оператора, очікувати його появи. Якщо при використанні послуг усіх існуючих операторів, споживачі частково задоволені, вони будуть чекати на появу оператора, який в змозі задовольнити усі споживчі потреби.

Висновки з проведеного дослідження. Розглянуто ринок телекомунікацій за 2012-2013 роки. Запропонована оновлена модель поведінки споживачів на рівень якості телекомунікаційних послуг та обслуговування. У моделі наведені можливі дії споживачів при зміні рівня якості послуг зв'язку. Проаналізовано кожну дію споживачів, досліджено можливі альтернативні варіанти отримання послуг зв'язку.

Запропонована модель має велике значення в роботі операторів зв'язку. Модель відображає взаємозв'язок між користувачами та якістю послуг.

Сучасний ринок вимагає все робити швидко та якісно. Модель поведінки допоможе операторам швидко зреагувати на зміни ринку телекомунікацій, покаже, що саме потребує споживач. Для оператора важливо тримати добрий імідж. Задоволені споживачі – успішна діяльність та подальший розвиток оператора зв'язку.

Бібліографічний список

1. Адлер Ю.П. Новое направление в статистическом контроле качества – методы Тагути / Ю.П. Адлер. – М. : Знание, 1988. – С. 3-25.
2. Блэкуэлл П. Поведение потребителей / П. Блэкуэлл, П. Миниард, Дж. Энджел. – СПб., 2010. – 943с.
3. Галан Л.В. Этапы управления качеством услуг мобильной связи нового поколения / Л.В. Галан // Матер. V Міжнар. наук.-тех. конф. студ. та молоді [Світ інформації та телекомунікацій – 2008], (Київ, 9-10 квітня 2008 р.). – Київ : ДУІКТ, 2008. – С. 66.
4. Гранатуров В.М. Управління послугами зв'язку : [навч. посіб.] / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко. – К. : Освіта України, 2010. – 254 с.
5. Ильин В.И. Поведение потребителей / В.И. Ильин. – М. : Финансы, 2009. – 224с.
6. Калита Т.П. Рекомендації до впровадження систем якості згідно стандарту ISO 9001:2000 : монографія / Т.П. Калита. – К. : ПРИРОСТ, 2000. – 37 с.
7. Князева Н.О. Проблеми оцінки та управління якістю послуг в поштовому зв'язку : [монографія] / Н.О. Князева, О.А. Князева. – Одеса : Фенікс, 2011. – 243 с.
8. Міжнародний бізнес портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ivteme.ru/uk/news/24603>.
9. Пути выбора показателя качества общедоступных телекоммуникационных услуг / [Орлов В.Н., Зяблов С.В., Ковальчук О.Г., Смоленцева А.С.] // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Інфокомунікації: проблеми та перспективи розвитку»], (Одеса, 8-10 вересня 2010 р.) / Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова. – О. : ОНАЗ, 2010. – С. 32-34.
10. Сулливан Л. Структурирование функции качества / Л. Сулливан // Курс на качество. – 1992. – № 3-4. – С. 156-177.
11. Энджел Д. Поведение потребителей / Д. Энджел, Р. Блэкуэлл, П. Миниард. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 768 с.

References

1. Adler, Yu.P. (1988), *Novoe napravlenie v statisticheskoy kontrolye kachestva – metody Taguti* [New direction in statistical control of quality is methods of Taguti], Znanie, Russia, Moscow, pp.3-25.
2. Blekuell, P., Miniard, P. and Endzhel, Dzh. (2010), *Povedenie potrebitelei* [Behavior of consumers], S-Petersburg, Russia, 943p.
3. Halan, L.V. (2008), "Management stages by quality of services of mobile communication of new generation", *Svit informatsii ta telekomunikaii – 2008. Zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii* [World of information and telecommunications – 2008. Conference proceedings of the V International Conference], (Kyiv, 9-10 April 2008), DUKT, pp.66.
4. Hranaturov, V.M. and Lytovchenko, I.V. (2010), *Upravlinnia posluhamy zviazku* [Management of connection services], tutorial, Osvita Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 254p.
5. Ilin, V.I. (2009), *Povedenie potrebitelei* [Behavior of consumers], Finansy, Russia, Moscow, 224 p.
6. Kalyta, T.P. (2000), *Rekomendatsii do vprovadzhennia system yakosti zhidno standarty ISO 9001:2000* [Recommendations to introduction of the systems of quality in obedience to the standard of ISO 9001: 2000], monograph, PRYROST, Kyiv, Ukraine, 37p.

7. Kniazeva, N.O. and Kniazeva, O.A. (2011), *Problemy otsinkyta upravlinnia yakistiu posluh v poshtovomu zviyazku* [Problems of estimation and quality management of services are in postal connection], monograph, Feniks, Odessa, Ukraine, 243p.

8. International business is a portal available at: <http://www.ivteme.ru/uk/news/24603> (access date February 5, 2015).

9. Orlov, V.N., Ziablov, S.V., Kovalchuk, O.G. and Smolentseva, A.S. (2010), "Ways of choice of index of quality of popular telecommunication services", *Infokomunikatsii: problemy ta perspektyvy. Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Informative communications: problems and prospects of development. Conference proceedings of the International Conference], (Odessa, 8-10 September 2010), ONAZ, pp.32-34.

10. Sullivan, L. (1992), "Structurization of function of quality", *Kurs na kachestvo*, no.3-4, pp.156-177.

11. Endzhe, Dzh., Blekuell, P. and Miniard, P. (1999), *Povedenie potrebitel'ei* [Behavior of consumers], Piter Kom, S-Petersburg, Russia, 768p.

Колесник Х.С. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД РІВНЯ ЯКОСТІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

Мета – дослідження поведінки споживачів в залежності від рівня якості телекомунікаційних послуг.

Методика дослідження. У роботі обрано методику експертної оцінки для дослідження поведінки споживачів. Також було використано статистичний метод для аналізу даних про доходи операторів зв'язку від послуг та для оцінювання динаміки розвитку телекомунікаційного ринку. Для створення моделі реакції споживачів на рівень якості послуг зв'язку застосовано метод моделювання.

Результати. Визначено, що споживач буде користуватися послугами тільки того оператора, який у повному обсязі задовольняє його потреби. Встановлено, що вже при частковій задоволеності користувач починає шукати альтернативного оператора зв'язку, до цього призвела велика конкуренція на ринку. У споживачів є можливість обирати свого ідеального оператора зв'язку, тому дуже важливо використовувати модель дослідження поведінки споживачів та вчасно реагувати на зміни рівня якості телекомунікаційних послуг. Представлена модель поведінки споживачів показала, що користувачі продовжують користуватися послугами того оператора, який повністю задовольняє їх потреби.

Наукова новизна. Запропонована оновлена модель поведінки споживачів на рівень якості телекомунікаційних послуг та обслуговування. У моделі наведена більша кількість можливих дій споживачів при зміні рівня якості послуг зв'язку. Було проаналізовано кожну реакцію споживача, досліджено можливі альтернативні варіанти отримання послуг зв'язку.

Практична значущість. Запропонована модель поведінки споживачів має велике значення в роботі операторів зв'язку та містить в собі усю інформацію згідно рівня якості послуг зв'язку. Модель відображає взаємозв'язок між користувачами та якістю послуг.

Ключові слова: споживачі, поведінка, якість, телекомунікації, оператор, споживчі потреби.

Kolesnyk Kh.S. RESEARCH OF BEHAVIOR OF CONSUMERS IS DEPENDING ON LEVEL OF QUALITY OF TELECOMMUNICATION SERVICES

Purpose – research of behavior of consumers is depending on the level of quality of telecommunication services.

Methodology of research. In the article we chose methodology of expert estimation for research of behavior of consumers. Also used a statistical method for the analysis of the operators of connection given about profits from services and for the evaluation of dynamics of telecommunication market development. For creation of model of reaction of consumers on the level of quality of services of connection we applied a design method.

Findings. A consumer will use services only that operator that in full satisfies his necessities. Already at partial satisfaction an user begins to search the alternative operator of connection, in it a large competition resulted at the market. Consumers have possibility to elect the ideal operator of connection, which is why it is very important to use the model of research of behavior of consumers and in time to react on the changes of level of quality of telecommunication services. The presented model of behavior of consumers showed that users continued to use services of that operator, what fully satisfies their necessities.

Originality. The renewed model of behavior of consumers was offered on the level of quality of telecommunication services and service. When the level of quality of services of connection changes, then there is a greater amount of possible actions of consumers in this model. Every reaction of consumer was analyzed, the alternative variants of receipt of services of connection were investigational.

Practical value. We offered the model of behavior of consumers, which has matters very much for work of operators of connection and has all information of corresponding level of quality of services of connection. A model represents intercommunication between users and quality of services.

Key words: consumers, behavior, quality, telecommunications, operator, consumer necessities.

Колесник Х.С. ИССЛЕДОВАНИЯ ПОВЕДЕНИЯ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ УРОВНЯ КАЧЕСТВА ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОННЫХ УСЛУГ

Цель – исследование поведения потребителей в зависимости от уровня качества телекоммуникационных услуг.

Методика исследования. В работе была избрана методика экспертной оценки для исследования поведения потребителей. Также был использован статистический метод для анализа данных о доходах

операторов связи от услуг и для оценивания динамики развития телекоммуникационного рынка. Для создания модели реакции потребителей на уровень качества услуг связи мы применили метод моделирования.

Результаты. Потребитель будет пользоваться услугами только того оператора, который в полном объеме удовлетворяет его потребности. Уже при частичной удовлетворенности пользователь начинает искать альтернативного оператора связи, к этому привела большая конкуренция на рынке. У потребителей есть возможность выбирать своего идеального оператора связи, поэтому очень важно использовать модель исследования поведения потребителей и своевременно реагировать на изменения уровня качества телекоммуникационных услуг. Представленная модель поведения потребителей показала, что пользователи продолжают пользоваться услугами того оператора, которой полностью удовлетворяет их потребности.

Научная новизна. Была предложена обновленная модель поведения потребителей на уровень качества телекоммуникационных услуг и обслуживания. В модели приведено большее количество возможных действий потребителей при изменении уровня качества услуг связи. Было проанализировано каждую реакцию потребителя, исследованы возможные альтернативные варианты получения услуг связи.

Практическая значимость. Предложенная модель поведения потребителей имеет большое значение в работе операторов связи и включает в себя всю информацию по уровню качества услуг связи. Модель отражает связь между пользователями и качеством услуг.

Ключевые слова: потребители, поведение, качество, телекоммуникации, оператор, потребительские нужды.

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

УДК 657.2

*Левченко Н.М.,
д. держ. упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту,
Скірко М.А.,
Запорізький національний технічний університет*

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ КОШТАМИ ЯК СКЛАДОВОЮ МОНЕТАРНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Динамічність і непередбачуваність фінансових процесів, що характеризуються швидкою зміною зовнішніх умов і критеріїв оптимальності управління, визначають необхідність розробки інформаційної моделі, яка б стала підґрунтям прийняття управлінських рішень, сприяла розробці і впровадженню ділової стратегії та служила засобом досягнення успіху у бізнесі [11, с. 94-95]. Такою інформаційною моделлю, на думку окремих науковців, має стати стратегічний облік. Проте, погодитись з даним твердженням в повній мірі було б не цілком вірним з тієї причини, що єдиний стратегічний облік не спроможний створити необхідного для прийняття управлінських рішень інформаційного забезпечення, оскільки за своїм змістом облік лише констатує факти, а аналітика цих фактів здійснюється завдяки стратегічному аналізу. Тож, лише тісне поєднання стратегічного обліку та аналізу дозволить побудувати інформаційну модель, спроможну створити необхідне обліково-аналітичне забезпечення для прийняття стратегічних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інформаційного забезпечення стратегічного управління в рамках виділення окремої облікової системи приділено значну увагу науковців, зокрема М. Т. Білухи, І. О. Бланка, Ф. Ф. Бутинця, Ю. І. Осадчого, П. Г. Пономаренка, В. В. Сопка, М. Г. Чумаченка та інших. В своїх працях вони наголошують на потребі ведення стратегічного обліку, його значимості в процесі управління та послідовності організації. Водночас такі науковці, як П. Л. Гордієнко, Л. Г. Дідковська, І. А. Ігнат'єва, Г. І. Кіндрацька, Б. М. Мізюк, В. Д. Нємцов, Г. В. Осовська, І. М. Парасій-Вергуненко, К. І. Редченко, М. Г. Саєнко, О. Л. Фіщук, Н. В. Яшкіна та інші доводять потребу при прийнятті управлінських рішень керуватись результатами стратегічного аналізу. При цьому ані перша, ані друга група науковців не наголошують на потребі поєднання стратегічного обліку та аналізу, оскільки розглядають їх як окремі джерела інформаційного забезпечення процесу управління, що є, на нашу думку, помилковим твердженням. Практика свідчить, що обліково-аналітична система стратегічного типу має стати інтегрованою системою обліку та аналізу, оскільки лише за таких умов можливо забезпечити систематизацію інформації для оперативних управлінських рішень і координації майбутнього розвитку підприємства. Отже, для створення необхідного обліково-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень вкрай необхідним є поєднання стратегічного обліку та стратегічного аналізу.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення обліково-аналітичного забезпечення стратегічного управління грошовими коштами підприємства шляхом поєднання інформаційного забезпечення стратегічного обліку та стратегічного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженнях вітчизняних науковців, які в переважній більшості базуються на доробках зарубіжних дослідників, домінантним є твердження про необхідність формування системи інформаційного забезпечення прийняття стратегічних управлінських рішень [9], тобто необхідність модернізації системи бухгалтерського обліку та виокремлення підсистеми стратегічного обліку, спрямованого на створення відповідного обліково-аналітичного забезпечення для прийняття управлінських рішень і контролю за розвитком підприємства в інтересах його власників та інших зацікавлених контрагентів.

Потреба виокремлення стратегічного обліку в підсистему бухгалтерського обліку ґрунтується на підставі існуючих відмінностей стратегічного обліку від бухгалтерського, які, в свою чергу, частково продиктовані відмінностями між стратегічним управлінням та управлінням підприємством в традиційному розумінні: «стратегічна парадигма управління виникає у зв'язку з розвитком глобалізаційних процесів, коли з'явилися нові проблеми і завдання, які є не вирішуваними в рамках традиційної управлінської парадигми. До цих завдань відносять, перш за все, облік і оцінку впливу на результати діяльності організацій зовнішніх чинників і дій, ризиків і невизначеності» [2, с. 123]. Проте,

виокремлення стратегічного обліку в підсистему бухгалтерського обліку не свідчить про її ізолюваність, а навпаки підтверджує факт її тісного взаємозв'язку з іншими підсистемами [8, с. 308].

Так, зокрема, при прийнятті стратегічних рішень облікова інформація характеризує лише наявність та зміни вартості монетарних активів, проте абсолютно не характеризує фактори впливу, що унеможливорює здійснення прогнозування ситуації на перспективу.

Як відомо, найбільш вагомими факторами впливу на зміну вартості монетарних активів, і зокрема, грошових коштів є зміна валютних курсів та поглиблення інфляційного процесу. Тож, при прийнятті стратегічних рішень щодо управління монетарними активами врахування як першої, так і другої групи факторів є обов'язковим.

Так, згідно Наказу Міністерства фінансів України від 14.07.2014 р. за № 754 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку», зокрема, п.5 П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» передбачено, що операції в іноземній валюті під час первісного визнання відображаються у валюті звітності шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням валютного курсу на початок дня, дати здійснення операції (дати визнання активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів і витрат) [4; 12].

Також з'явилась норма про те, що підприємство за бажанням операції з безготівкових розрахунків в іноземній валюті може відображати у валюті звітності у сумі, визначеній у документах банку, з урахуванням особливостей застосування банком валютного курсу на дату здійснення операції, проте лише за умови, що це не суперечить вимогам податкового і митного законодавства в частині застосування валютного курсу (п. 5 П(С)БО 21).

Визначення курсових різниць за монетарними статтями в іноземній валюті має проводитись на дату балансу, а також на дату здійснення господарської операції в її межах або за всією статтею (відповідно до облікової політики).

Для визначення курсових різниць має застосовуватися:

- на дату балансу – валютний курс на кінець дня дати балансу;
- на дату здійснення господарської операції – валютний курс на початок дня дати здійснення операції [7, с. 18].

Звернемо увагу на те, що відповідно до змін підприємство може здійснити перерахунок залишків на кінець дня за монетарними статтями в іноземній валюті, за якими протягом дня здійснювались господарські операції із застосуванням валютного курсу, встановленого на кінець цього дня (п. 8 П(С)БО 21).

Відносно управління монетарними активами з урахуванням впливу інфляційного процесу, слід зазначити, що при прийнятті управлінських рішень обов'язково має враховуватись концепція часової зміни вартості грошей [13, с. 153].

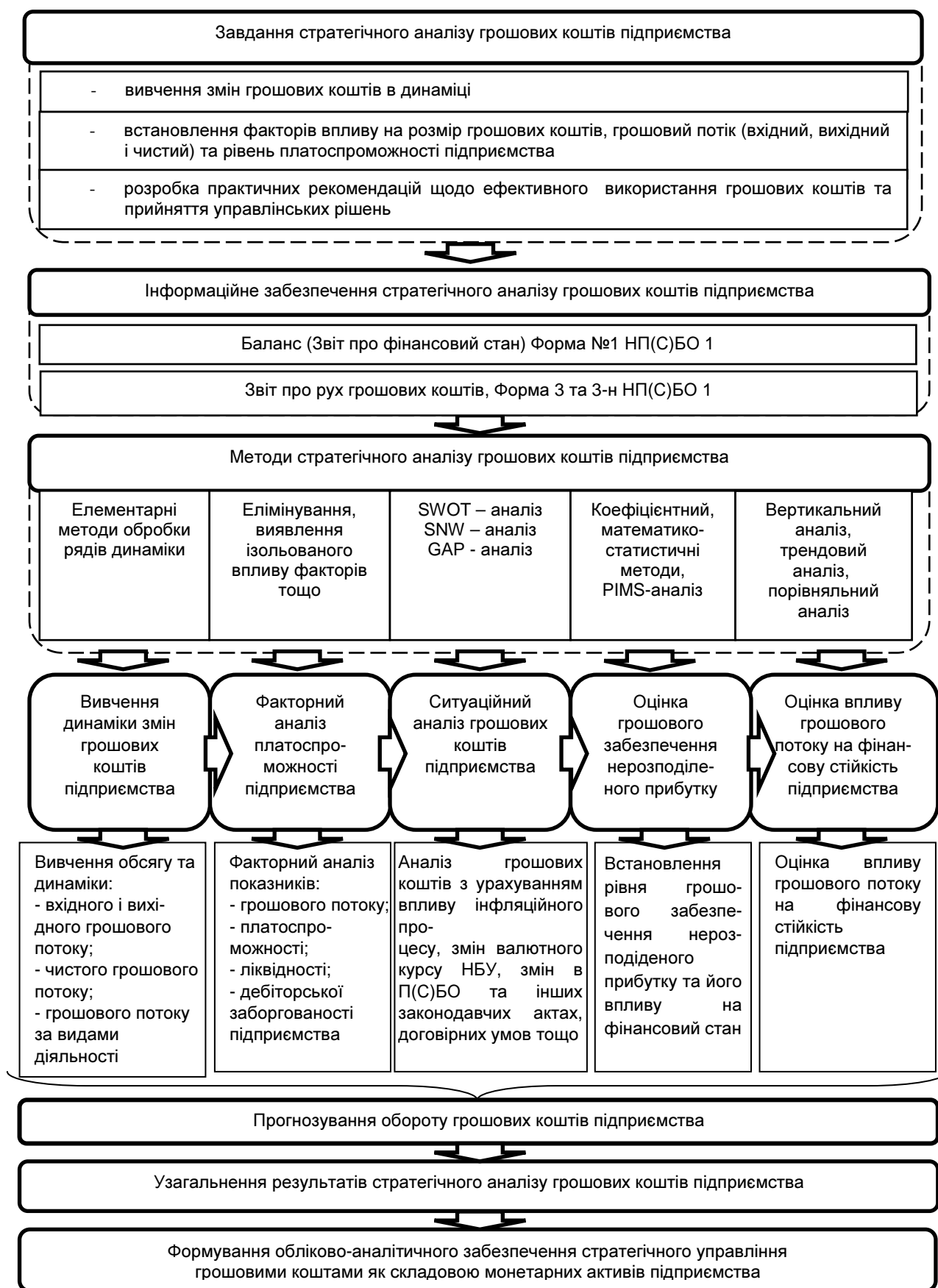
В світовій обліково-аналітичній практиці відомі декілька підходів щодо врахування в обліку часової зміни вартості грошей, серед них: нехтування інфляцією при обліку, перерахунки по відношенню до стабільної валюти, переоцінювання об'єктів обліку в грошові вимірники однакової купівельної спроможності (метод GPL – General Price Level Accounting або GPP – General Purchasing Power), переоцінювання об'єктів обліку в теперішню вартість (метод CVA – Current Value Accounting або CCA – Current Cost Accounting) та ін. [3, с. 262].

В Україні згідно ж П(С)БО 22 «Вплив інфляції» передбачено, що всі суб'єкти господарювання, які згідно чинного законодавства зобов'язані оприлюднювати фінансову звітність, за умови досягнення значення кумулятивного приросту інфляції 90 і більше відсотків підлягають коригуванню із застосуванням коефіцієнта коригування [5]. В частині обліку монетарних активів в П(С)БО 22 зазначено, що монетарні активи, які згідно з угодою між підприємством та іншою стороною підлягають індексації (депозити, облігації тощо), відображаються в балансі в сумі, передбаченій угодою. Показники інших монетарних статей не коригуються. Отже, грошові кошти переоцінці не підлягають [13, с. 155]. Проте, на нашу думку, це є грубою помилкою, оскільки неврахування впливу інфляційного процесу веде до значного спотворення даних про майновий стан підприємств і результати їх діяльності, робить неможливим зіставлення даних різних періодів, ускладнює аналіз інвестиційної привабливості, зрештою, може спричинити нездатність продовжувати діяльність в осяжному майбутньому.

У переважній більшості у світовій практиці використовують два напрямки коригування вартості монетарних активів – інфлювання і дефліювання [9]. Так, у випадку використання фактичної вартості звітного періоду (як це і передбачено в МСБО 29) перераховуються показники звітності попередніх періодів. Подібну практику називають інфлюванням тому, що при її застосуванні необхідно «накласти» на показники звітності попередніх періодів інфляційне зростання. Обернена процедура інфлювання, коли усунення інфляційних перекоєнень показників досягається шляхом приведення їх до єдиної вартісної оцінки, яка відповідає рівню цін деякого попереднього періоду, тобто застосування фактичної вартості базового періоду в якості основи фінансової звітності, є дефліюванням [6, с. 26]. Вибір того чи іншого методу коригування залежить в певній мірі від результатів стратегічного аналізу. Оскільки ж нормативне регулювання методики стратегічного аналізу до тепер відсутнє та кожне підприємство має самостійно визначати інструментарій і методику його проведення [10]. З метою

удосконалення теоретичних основ стратегічного аналізу грошових коштів, нами запропоновано виокремити наступні основні етапи його проведення (рис. 1).

Рис. 1. Модель стратегічного аналізу грошових коштів підприємства

Джерело : розробка авторів

Запропонований поетапний стратегічний аналіз грошових коштів сприятиме створенню інформаційного забезпечення для оцінювання діяльності підприємства в теперішньому та майбутньому часі, стане підґрунтям для планування та прогнозування грошових потоків, а отже, і підґрунтям прийняття управлінських рішень.

Як правило, аналіз грошових коштів традиційно розпочинається з аналізу їх змін в часі, з тієї причини, що грошові кошти підприємства характеризуються істотною нерівномірністю надходжень і витрачання коштів у розрізі окремих часових інтервалів, що призводить до формування значних обсягів тимчасово вільних грошових активів підприємства чи їх дефіциту. Як наявність тимчасово вільних грошових коштів, так і їх дефіцит мають негативний вплив і на економічний розвиток підприємства, і на його фінансове становище.

Це пояснюється тим, що тимчасово вільні залишки коштів носять характер непродуктивних активів (до моменту їх використання в господарському процесі), які втрачають свою вартість у часі, від інфляції та з інших причин. Водночас дефіцит грошових коштів призводить до зниження рівня платоспроможності підприємства та росту боргових зобов'язань. Ефективне ж управління грошовими потоками забезпечує фінансову рівновагу підприємства та його економічний розвиток.

Тож, при стратегічному аналізі не слід ігнорувати існуючих традицій, а отже слід розпочинати його також з вивчення показників динаміки руху грошових коштів підприємства, оцінки синхронності надходження та витрачання грошових коштів, аналізу напрямків надходження грошових коштів, а також їх вибуття за видами діяльності, встановлення тенденцій змін грошових потоків підприємства. Проте, при цьому варто пам'ятати, що показники динаміки не дозволяють в повній мірі зробити об'єктивні висновки щодо ефективності управління грошовими коштами підприємства. Тому в подальшому доцільним є проведення факторного аналізу, який дозволить встановити: ступінь впливу окремих факторів на додатний, від'ємний і чистий грошовий потік підприємства, зміну вартості монетарних активів внаслідок впливу інфляційного процесу; можливість вибору раціональних шляхів скорочення потреб підприємства в позиковому капіталі; зниження ризику неплатоспроможності підприємства; забезпечення прискорення обороту капіталу підприємства; отримання додаткового прибутку, що генерується безпосередньо його грошовими активами. З цією метою доцільним є застосування, зокрема, прийомів методу елімінування, методів виявлення ізольованого впливу факторів та ін.

Наступним етапом аналізу має стати ситуаційний аналіз, який варто виконати за допомогою SWOT-, SNW- та GAP-аналізу. SWOT-аналіз – це визначення сильних і слабких сторін в управлінні грошовими коштами підприємства, а також можливостей і загроз, що витікають з його найближчого оточення (зовнішнього середовища). SNW-аналіз – це модернізований SWOT-аналіз, який характеризує окрім слабких та сильних сторін, ще й нейтральну сторону, а саме середньогалузевий стан. GAP-аналіз є методом розробки стратегії, спрямованої на усунення розриву між бажаним і прогнозованим грошовим потоком [9]. Ситуаційний аналіз грошових коштів підприємства дозволить цілісно оцінити вагомість грошових коштів як джерела фінансування господарської діяльності в умовах змін зовнішнього середовища та ухвалити найефективніші управлінські рішення щодо їх ефективного використання.

PIMS-аналіз, або аналіз рівня впливу обраної стратегії на розмір прибутковості та готівки, заснований на використанні емпіричної моделі, що пов'язує широкий діапазон стратегічних змінних (таких як ринкова частка, якість продукту, вертикальна інтеграція) і ситуаційних змінних (швидкість зростання ринку, стадія розвитку галузі, інтенсивність потоків капіталу) з розміром прибутковості та здатністю організації генерувати готівку. Ціль проведення цього аналізу полягає у визначенні стратегій, які варто вибирати в конкретних ринкових умовах [14, с. 136-139].

Грошові кошти, як відомо, є складовою монетарних активів підприємства, а, отже, вони мають суттєвий вплив на фінансовий стан підприємства та його фінансову стійкість. Тож, для встановлення вагомості впливу грошових коштів на фінансовий стан підприємства необхідним є визначення рівня грошового забезпечення нерозподіленого прибутку.

Результати оцінки грошового забезпечення нерозподіленого прибутку дозволять отримати відповідь на запитання що є причиною нестачі (дефіциту) чи надлишку забезпечення грошових коштів нерозподіленого прибутку і таким чином встановити вплив грошових коштів на фінансову стійкість підприємства.

При оцінці впливу грошового потоку на фінансову стійкість підприємства доцільно також скористатися екстраполяцією трендів або трендовим аналізом, головна ідея якого полягає у побудові трендової лінії на основі економіко-статистичного аналізу минулих даних і подальшому екстраполюванні цієї лінії у майбутнє. Проте варто нагадати, що на практиці існують певні обмеження щодо використання цього методу. По-перше, трендовий аналіз може інформувати про майбутній стан певних явищ та процесів лише у малих часових межах, при стабільному стані макросередовища з низьким рівнем невизначеності. По-друге, правильність та точність прогнозованих на основі трендового аналізу показників, залежить від правильного вибору функції, яка описуватиме їх зміну [1, с. 17-26]. Він може бути використаний у практичній діяльності, що сукупно забезпечить деталізоване

дослідження грошових потоків підприємства, допоможе визначити тенденції і закономірності їх формування для створення системи економічної безпеки підприємства.

Завершальними етапи стратегічного аналізу грошових коштів є узагальнення результатів дослідження та формування належного обліково-аналітичного забезпечення прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо ефективного управління монетарними активами підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумок вищевикладеному, варто наголосити, що брак досвіду функціонування підприємств України в ринкових умовах, недостатнє вирішення проблеми управління їх грошовими потоками як в методологічному, так і в прикладному аспектах призводять до того, що у вітчизняній практиці стратегічного управління зміни вартості монетарних активів переважно не беруться до уваги. Це зумовлює ігнорування найбільш важливої – динамічної частини бізнесу і породжує низку серйозних проблем, пов'язаних з необґрунтованістю та хаотичністю управління і загострення загальної проблеми неплатежів.

Формування ж належного обліково-аналітичного забезпечення стратегічного управління грошовими коштами як складовою монетарних активів підприємства дозволить керівникам постійно підтримувати належний рівень платоспроможності підприємства, попереджати загрози виникнення кризових ситуацій та забезпечити прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо ефективного управління монетарними активами підприємства.

Бібліографічний список

1. Біляк Н.І. Методичний інструментарій стратегічного аналізу зовнішнього середовища функціонування сільськогосподарських підприємств / Н.І. Біляк // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2014. – Вип. 1 (28). – С. 17-26.
2. Болдуєв М.В. Концептуальні підходи до формування стратегічної бухгалтерії / М.В. Болдуєв // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 3 (7). – С. 122-128.
3. Верига Ю.А. Інфляційні процеси та їх вплив на складання квартальної фінансової звітності / Ю.А. Верига // «Економічні науки». Серія «Облік і фінанси». – 2010. – Випуск 7 (25). – Ч. 1. – С. 261-269.
4. Вплив змін валютних курсів : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 10.08.2000 р. за № 193 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>.
5. Вплив інфляції : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 22, затверджений Наказом Міністерства фінансів України від 22.02.2002 р. за № 147 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-02>.
6. Головка В. Вплив інфляційних процесів на формування показників фінансової звітності суб'єктів господарювання / В. Головка, В. Шаманська // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2011. – № 130. – С. 24-27.
7. Коваль М.І. Удосконалення обліку, аналізу та аудиту готівкових розрахунків підприємства / М.І. Коваль, Ю.О. Нетреба // Наукові праці МАУП. – 2013. – № 2 (37). – С. 18-23.
8. Кузь В.І. Ідентифікація об'єктів стратегічного обліку в рамках побудови експертної системи прийняття стратегічних рішень на підприємстві / В.І. Кузь // Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки. – 2014. – Вип. 26. – С. 307-322.
9. Мельник В.В. Фінансова звітність під впливом інфляції / В.В. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.conference.nuos.edu.ua/catalog>
10. Морохова В.О. Аналітичний інструментарій стратегічного аналізу / В.О. Морохова, Н.М. Василик // Економічний форум. – 2013. – № 4. – С. 120-126.
11. Плікус І.Й. Стратегічний облік як інструмент стратегічного управління підприємством / І.Й. Плікус // Вісник Української академії банківської справи. – Суми, 2002. – № 12. – С. 94-95.
12. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку : Наказ Міністерства фінансів України від 14.07.2014 р. за № 754 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/z0883-14>.
13. Скоробогатова В.В. Бухгалтерський облік та контроль монетарних активів: проблеми теорії та методології : [монографія] / В.В. Скоробогатова. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 520 с.
14. Штимер Л.Т. Методичний інструментарій стратегічного аналізу потенціалу підприємства / Л.Т. Штимер // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 3 (19). – С. 136-139.

References

1. Biliak, N.I. (2014), "Methodical tool of strategic analysis of external environment of functioning of agricultural enterprises", *Problemy teorii ta metodolohii bukhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, iss. 1 (28), pp. 17-26.
2. Bolduev, M.V. (2010), "Conceptual approaches are to forming of strategic book-keeping", *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 3 (7), pp. 122-128.

3. Veryha, Yu.A. (2010), "Inflationary processes and their influence are on drafting of the quarterly financial reporting", *"Ekonomichni nauky". Seriya "Oblik i finansy"*, iss. 7 (25), part 1, pp. 261-269.
4. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2000), *Vplyv zmin valiutnykh kursiv* [Influence of changes of rates of exchange], *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 21* [Regulation (Standard) 21], available at: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO21.aspx> (access date February 10, 2015).
5. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2002), *Vplyv inflatsii* [Influence of inflation], *Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 22* [Regulation (Standard) 22], available at: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO22.aspx> (access date February 12, 2015).
6. Holovko, V. And Sharmanska, V. (2011), "Influence of inflationary processes is on forming of indexes of the financial reporting of subjects of menage", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka*, no.130, pp. 24-27.
7. Koval, M.I. and Netroba, Yu.O. (2013), "Improvement of account, analysis and audit of spot cashs of enterprise", *Naukovi pratsi MAUP*, no. 2 (37), pp. 18-23.
8. Kuz, V.I. (2014), "Authentication of objects of strategic account is within the framework of construction of consulting model of acceptance of strategic decisions on an enterprise", *Naukovyi visnyk Bukovynskoho derzhavnogo finansovo-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, iss.26, pp. 307-322.
9. Melnyk, V.V. (2014), "Financial Statements under the influence of inflation", available at: <http://www.conference.nuos.edu.ua/catalog> (access date January 23, 2015).
10. Morokhova, V.O. and Vasylyk, N.M. (2013), "Analytical tool of strategic analysis", *Ekonomichni forum*, no.4, pp. 120-126.
11. Plikus, I.Y. (2002), "Strategic account as instrument of strategic management an enterprise", *Visnyk Ukrainkoi akademii bankivskoi spravy*, no.12, pp. 94-95.
12. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2014), *Pro zatverdzhennia Zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv Ministerstva finansiv Ukrainy z bukhhalterskoho obliku* [About claim of Changes to some normatively legal acts of Ministry of finance of Ukraine from a record-keeping], *Nakaz dated 14.07.2014 no. 754* [Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 14.07.2014 by number 754], available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/z0883-14> (access date February 11, 2015).
13. Skorobohatova, V.V. (2012), *Bukhhalterskyi oblik ta kontrol monetarnykh aktyviv: problemy teorii ta metodolohii* [Record-keeping and control of monetarnikh assets: problems of theory and methodology], monograph, ZhDTU, Zhytomyr, 520 p.
14. Shtymer, L.T. (2012), "Methodical tool of strategic analysis of potential of enterprise", *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 3(19), pp. 136-139.

Левченко Н.М., Скірко М.А. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ КОШТАМИ ЯК СКЛАДОВОЮ МОНЕТАРНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

Мета полягає в розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення обліково-аналітичного забезпечення стратегічного управління грошовими коштами підприємства шляхом поєднання інформаційного забезпечення стратегічного обліку та стратегічного аналізу.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження став діалектичний метод, який дозволив вивчити місце і функції стратегічного обліку та стратегічного аналізу у формуванні обліково-аналітичного забезпечення прийняття стратегічних управлінських рішень щодо ефективного управління монетарними активами підприємства. Графічний метод використано при побудові моделі стратегічного аналізу грошових коштів підприємства. Завдяки методам аналізу й синтезу зроблено висновки щодо необхідності та доцільності практичного застосування результатів дослідження.

Результати. Доведено потребу поєднання стратегічного обліку та стратегічного аналізу з метою створення належного обліково-аналітичного забезпечення прийняття стратегічних управлінських рішень щодо ефективного управління монетарними активами підприємства.

Наукова новизна полягає в розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення обліково-аналітичного забезпечення стратегічного управління грошовими коштами підприємства шляхом поєднання інформаційного забезпечення стратегічного обліку та стратегічного аналізу.

Практична значущість. Запропонована модель поетапного стратегічного аналізу грошових коштів, яка сприятиме створенню інформаційного забезпечення для оцінювання діяльності підприємства в теперішньому та майбутньому часі, стане підґрунтям для планування та прогнозування грошових потоків, і таким чином дозволить керівництву постійно підтримувати належний рівень платоспроможності підприємства, попереджати загрози виникнення кризових ситуацій та забезпечити прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо ефективного управління монетарними активами підприємства.

Ключові слова: грошові кошти, монетарні активи, стратегічний облік, стратегічний аналіз, інфлявання, дефлявання.

Levchenko N.M., Skirko M.A. ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVIDING STRATEGIC CASH MANAGEMENT AS A COMPONENT OF MONETARY ASSETS OF THE ENTERPRISE

Purpose consists is to research development of practical recommendations for improving accounting and analytical support for strategic enterprise's cash management by combining the information support of strategic accounting and analysis.

Methodology of research. The methodological basis of the study was the dialectical method, which allowed to explore the place and function of strategic accounting and strategic analysis in the formation of accounting and analytical support for strategic management decisions on the effective management of monetary assets of the enterprise. Graphical method used to construct the model of strategic analysis of cash flows. Thanks to the methods of analysis and synthesis of the findings of the feasibility of and the practical application of research results.

Findings. In the study, the combination of proven need for a combination of strategic accounting and strategic analysis in order to create a proper accounting and analytical support for strategic management decisions on the effective management of monetary assets of the enterprise.

Originality of the results It consists in the development of practical recommendations for improving accounting and analytical support for strategic enterprise's cash management by combining the information support of strategic accounting and analysis.

Practical value A model of a phased strategic analysis of funds contributes to the creation of information support for the evaluation of the company now and in the future tense, the results of which will be the basis for planning and forecasting of cash flows, and allow management to constantly maintain the required level of solvency of the enterprise, to prevent the threat of crisis situations and thus way will ensure sound management decisions on effective management of monetary assets of the enterprise.

Key words: cash, monetary assets, strategic accounting, strategic analysis, инфляція, дефіцит.

Левченко Н.М., Сकिрко М.А. УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ДЕНЕЖНЫМИ СРЕДСТВАМИ КАК СОСТАВНОЙ МОНЕТАРНЫХ АКТИВОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Целью исследования является разработка практических рекомендаций по усовершенствованию учетно-аналитического обеспечения стратегического управления денежными средствами предприятия путем объединения информационного обеспечения стратегического учета и анализа.

Методика исследования. Методологической основой исследования стал диалектический метод, который позволил изучить место и функции стратегического учета и стратегического анализа при формировании учетно-аналитического обеспечения принятия стратегических управленческих решений по эффективному управлению монетарными активами предприятия. Графический метод использован при построении модели стратегического анализа денежных средств предприятия. Благодаря методам анализа и синтеза сделаны выводы о необходимости и целесообразности практического применения результатов исследования.

Результаты. В ходе исследования доказана потребность сочетания стратегического учета и стратегического анализа с целью создания надлежащего учетно-аналитического обеспечения принятия стратегических управленческих решений по эффективному управлению монетарными активами предприятия.

Научная новизна полученных результатов состоит в разработке практических рекомендаций по усовершенствованию учетно-аналитического обеспечения стратегического управления денежными средствами предприятия путем объединения информационного обеспечения стратегического учета и анализа.

Практическая значимость. Предложена модель поэтапного стратегического анализа денежных средств, способствующая созданию информационного обеспечения для оценки деятельности предприятия в настоящем и будущем времени, результаты которой станут основанием для планирования и прогнозирования денежных потоков, и позволят руководству постоянно поддерживать необходимый уровень платежеспособности предприятия, предупреждать угрозы возникновения кризисных ситуаций и таким образом обеспечить принятие обоснованных управленческих решений по эффективному управлению монетарными активами предприятия.

Ключевые слова: денежные средства, монетарные активы, стратегический учет, стратегический анализ, инфляция, дефилирование.

УДК 330.356.2/.4:36

**Клокар О.О.,
д.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту,
Білоцерківський інститут економіки та управління
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»**

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Постановка проблеми. Інтеграція України в світовий економічний простір, ефективна реалізація соціально-економічних реформ у даному напрямі та підвищення добробуту громадян неможливе без досягнення високого рівня розвитку, насамперед, соціального капіталу держави. Проте, незважаючи на вступ України в Світову організацію торгівлі, асоційоване членство в Європейському союзі, низку підписаних договорів про співпрацю з міжнародними державними та приватними інститутами, ефективність розвитку соціального капіталу є низькою. Це пов'язано, передусім, з відсутністю дієвих матеріальних і соціально-психологічних стимулів у робочій силі, як невід'ємної складової соціального капіталу.

Нині рівень оплати праці в Україні, як основної складової матеріального стимулювання робочої сили й відтворення соціального капіталу, найнижчий порівняно навіть з окремими країнами СНД

(Азербайджан, Білорусь, Казахстан і Російська Федерація) та не забезпечує її простого відтворення. Так, у 2013 р. в Україні середньомісячна заробітна плата, в перерахунку на долари США, становила лише 408,5 доларів, або в 1,5–3 рази менше ніж у вищенаведених державах [6, с. 173].

Низький рівень оплати праці, відсутність належних робочих місць, безробіття та інші соціальні чинники спричиняють значне вивільнення працівників із різних сфер суспільної діяльності, зовнішню і внутрішню трудову міграцію в державі. Це провокує скорочення найбільш працездатної, досвідченої та перспективної, з точки зору ефективного використання і відтворення соціального капіталу, робочої сили – молоді, що негативно позначається на економіці держави та загрожує її продовольчій безпеці. Тому актуальним питанням на сучасному етапі розвитку економіки України є визначення та ефективна реалізація важелів впливу на відтворення соціального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням вищевказаної проблеми займалися такі вчені: А. Бузгалін, П. Бурд'є, Д. Коулман, М. Курбатова, С. Левіна, Є. Каган, Є. Мішенін, Н. Олійник, В. Тітов, Ф. Фукуяма тощо [1-5; 7-8]. Науковці визначили основні засади формування соціального капіталу в ринковій економіці. Проте історичний аналіз ефективності розвитку соціального капіталу як соціально-економічної категорії відображений ними недостатньо.

Постановка завдання. Враховуючи вищевказану проблему, головною метою даного дослідження є ретроспективний аналіз розвитку соціального капіталу. Відповідно до описаної вище мети нами сформовані такі завдання:

- розкрити сутність соціального капіталу;
- визначити та охарактеризувати основні теоретичні концепції, що утворюють системне уявлення про розвиток соціального капіталу;
- запропонувати заходи щодо поліпшення ефективності формування та відтворення соціального капіталу та обґрунтувати отримані результати.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті аналізу нами встановлено, що існують різні підходи до трактування сутності соціального капіталу як суспільної категорії. Вони подібні між собою та відрізняються лише окремими складовими. Так, більшість науковців під даною категорією розуміють сукупність психологічних, фізіологічних, моральних, етичних економічних та інших особистих якостей та можливостей кожної людини, які є її основним ресурсом і перевагою, порівняно з іншими людьми, в процесі її адаптації та ефективної реалізації в певному соціумі (соціальному середовищі) на макро- та мікрорівнях [1, с. 148; 2, с. 61; 3, с. 123; 4, с. 38; 5, с. 84; 7, с. 90; 8, с. 12].

Враховуючи вищевказаний підхід, на нашу думку, доцільно визначити та охарактеризувати основні теоретичні концепції, що утворюють системне уявлення про розвиток соціального капіталу як суспільної складової (рис. 1). Даний підхід є комплексним, взаємопов'язаним та відображає еволюцію розвитку теорії формування соціального капіталу як суспільної категорії.

Найбільш вагомий внесок у розвиток *теорії людського капіталу* зробили А. Сміт, С. Струмілін, Г. Беккер, Я. Мінсер і Т. Шульц. Так, науковці досліджували залежність доходів працівника, підприємства, суспільства від знань, навичок та природних здібностей людей. Доходи людей є закономірним підсумком раніше прийнятих рішень. Тобто людина, приймаючи те чи інше рішення, може безпосередньо впливати на розмір своїх майбутніх доходів [4, с. 40; 7, с. 92].

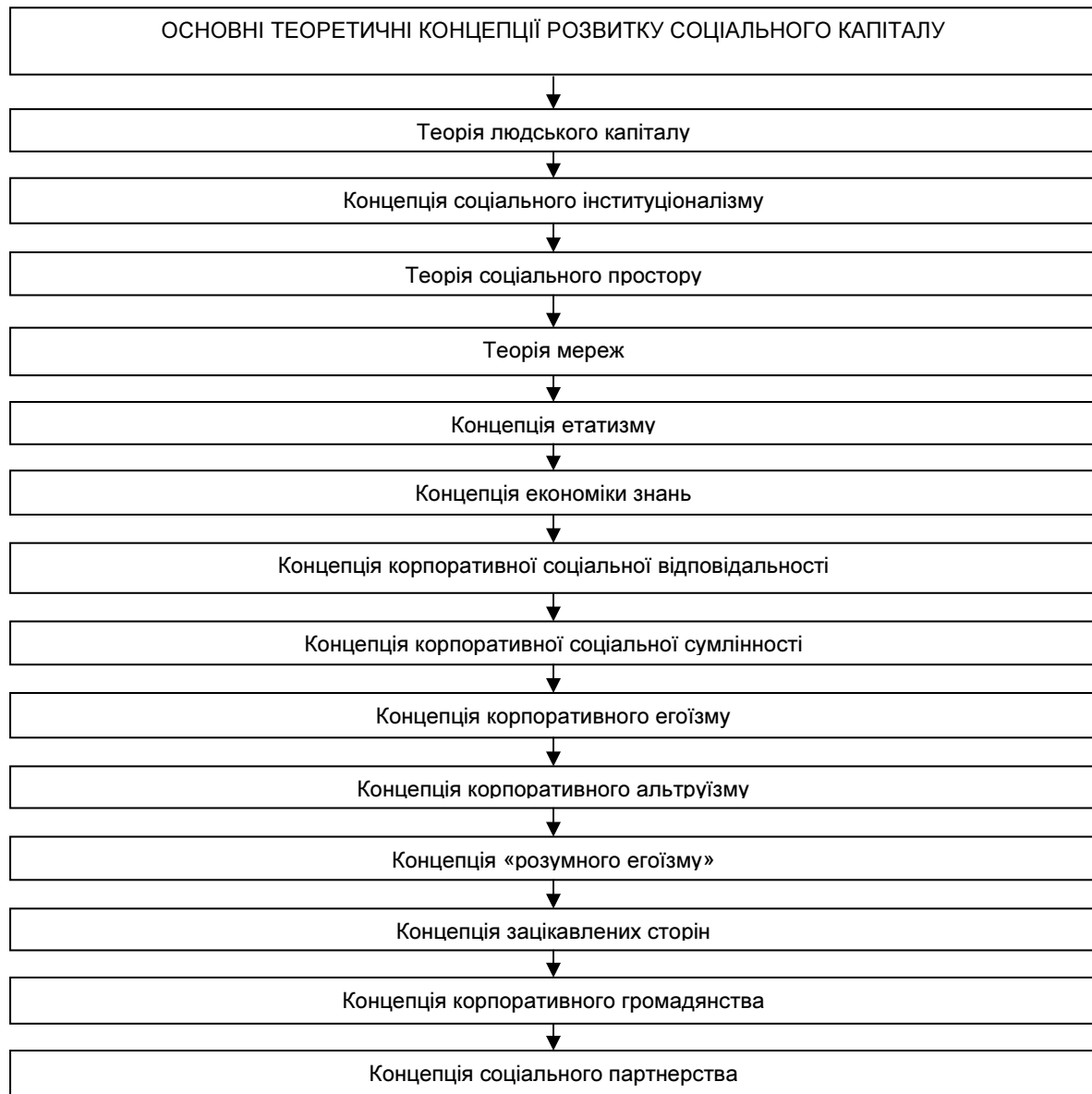
На нашу думку, позитивним аспектом вищевказаного теоретичного підходу є його зв'язок з розвитком концепції капіталу в цілому. Так, у період становлення капіталістичних відносин у роботах окремих вчених-економістів до категорії «капітал» є спроби віднести безпосередньо людину або її здібності.

Проте вищезазначені науковці не вивчали соціальний капітал як систему встановлених та загальноприйнятих соціальних норм, які впорядковують соціальні відносини між людьми. Більш детально даний підхід розкритий А. Берні, Т. Вебленом, Г. Мінзом, Ф. Перру, Ж. Фурастьє та Д. Ходжсоном у *концепції соціального інституціоналізму*. Норми та правила ототожнюються з бажаннями та реалізуються в поведінці особи. У результаті цього умовна поведінка підпорядковується певним нормам та набуває нормативного значення, якщо люди сприймають звичаї як морально-добродісні норми [1, с. 150; 3, с. 125].

Вважаємо, що реалізація вищевказаної теорії сприятиме розвитку соціально орієнтованого управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання.

Вищевказаний підхід значною мірою визначається такими внутрішніми соціальними інститутами, як: корпоративна соціальна відповідальність, корпоративне пенсійне забезпечення, соціальна справедливість, корпоративна культура, структура власності, інтелектуальний капітал, соціальне партнерство.

Крім цього, не менш важливе значення, порівняно з двома вищевказаними концепціями щодо розвитку соціального капіталу має *теорія соціального простору*. Так, її основним розробником є П. Бурд'є. Він стверджував, що сукупність усіх соціальних відносин не є чимось аморфним та однорідним, а наділена певною структурою. Дана обставина знайшла відображення в концепті «поле», що розуміється як відносно замкнена та автономна підсистема соціальних відносин, яка функціонує незалежно від впливу зовнішніх чинників [2, с. 63].

Рис. 1. Еволюція розвитку теорії формування соціального капіталу

Джерело: адаптовано автором підхід А. Бузгалина, П. Бурд'є, Д. Коулмана, М. Курбатова, С. Левіної, Є. Кагана, Є. Мішеніна, Н. Олійник, В. Тітова, Ф. Фукуями [1, с. 148; 2, с. 61; 3, с. 123; 4, с. 38; 5, с. 84; 7, с. 90; 8, с. 12]

На наш погляд, позитивним аспектом вищезазначеної теорії є багатовимірність соціального простору, його структуризація завдяки розподілу різних видів капіталів (економічного, культурного, символічного), що виступають як інструменти та цілі боротьби всередині простору. Соціальний капітал в даній концепції виділяє соціальні зв'язки, які можуть виступати ресурсом отримання вигод для людини.

Проте в вищенаведеній теорії не досліджено асиметричні відносини між дискретними об'єктами за допомогою вивчення графіків. Такий підхід використовується в *теорії мереж*. Її основними розробниками були С. Вассерман, Р. Кохен, М. Ньюман і К. Фауст. Так, застосування даної теорії включає логістичні мережі, Інтернет, генно-регуляторні, метаболічні, соціальні, епістемологічні та інші мережі [8, с. 12].

На нашу думку, позитивним аспектом вищевказаної теорії є вивчення в соціальних мережах структури взаємовідносин між соціальними суб'єктами – індивідами, групами, організаціями, державою тощо. Аналіз соціальних мереж є важливою складовою дослідження структури соціального капіталу економічної системи.

Крім цього, заслуговує уваги аналіз *концепції етатизму*. До її основних засновників належать: З. Йоніс, Д. Кук, О. Ок'яр, М. Ротбард, Ф. Хайєк і З. Херслаг. Вчені абсолютизували роль держави в суспільстві та пропагували максимальне підпорядкування інтересів особистостей та груп інтересам держави, а також активне втручання держави в усі сфери громадського та приватного життя. Згідно з концепцією етатизму держава розглядається як інститут найвищого рівня, що стоїть над усіма іншими інститутами [4, с. 41; 7, с. 93].

Вважаємо, що прогресивність вищенаведеної теорії полягає в вагомій ролі держави, яка може сприяти розвитку або руйнуванню соціального капіталу. Для розвитку соціального капіталу необхідні формальні інститути. В цьому випадку соціальний капітал вимірюється нормами взаємодії, підтримуваними соціалізацією та санкціями, тобто довірою державним інститутам.

На нашу думку, не менш важливою теорією розвитку соціального капіталу є *концепція економіки знань*. Вагомий вклад в її розробку зробили такі науковці: Д. Белл, П. Дракер, Н. Ікуджіро, Д. Квін, А. Тоффлер, Т. Хіротакі. Так, вчені стверджували, що основною умовою розвитку соціального капіталу є створення, розповсюдження та використання знань для забезпечення економічного зростання та конкурентоспроможності. Усі сфери матеріального та нематеріального виробництва розвиваються на основі динамічного поширення та оновлення знань [4, с. 44; 7, с. 94].

На наш погляд, основна ідея науковців полягала в зміні характеру людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності. Це пов'язано, насамперед, з зростанням у структурі виробленої продукції підприємств частки доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової.

Вважаємо, що ефективна фінансово-господарська діяльність будь-якого державного та (або) приватного інституту залежить не лише від вищенаведеної складової, але й соціальної відповідальності як невід'ємної частини соціального капіталу. Це передбачає реалізацію корпоративної поведінки на рівні, що відповідав би пріоритетним соціальним нормам, цінностям та очікуванням суспільства.

Аналогічної думки щодо описаної вище проблеми дотримувалися такі вчені: Г. Боуен, К. Девіс, А. Керолл, Д. МакГуір, С. Сеті. Науковці розробили *концепцію корпоративної соціальної відповідальності*, де, окрім вищевказаних аспектів, передбачили управління діяльністю підприємства на засадах принципів соціальної відповідальності. Дослідники створили передумови для впровадження соціальних програм в економічній, соціальній та екологічній сферах діяльності підприємства у напрямку підвищення рівня його ділової репутації [1, с. 151; 3, с. 126].

Подібні, до вищенаведених, припущення зробили: С. Вартік, Д. Вуд, Ф. Кохрен. Вчені розробили *концепцію корпоративної соціальної сумлінності*. Вона передбачала інтеграцію поняття моральної коректності у дії та політику, що реалізуються. Критерієм «моральної коректності» є відображення відповідальності в «етичній культурі» конкретного суспільства [5, с. 85]. Тобто науковці створили передумови для дотримання суб'єктами господарювання в своїй діяльності морально-етичних принципів у взаємовідносинах із зацікавленими сторонами.

На нашу думку, дещо іншою теорією розвитку соціального капіталу є *концепція корпоративного егоїзму*. Так, її засновником є М. Фрідман, який стверджував, що соціальна відповідальність бізнесу полягає у використанні своїх ресурсів і скеруванні своєї діяльності на збільшення прибутку згідно з правилами гри, тобто в рамках відкритої та вільної конкуренції без шахрайства [8, с. 12].

Вважаємо, що вищевказана теорія стала поштовхом до підвищення в системі приватної власності безпосередньої особистої відповідальності менеджерів господарюючих суб'єктів перед роботодавцями. Вона передбачає ведення бізнесу з урахуванням очікувань власників щодо збільшення розміру прибутку в процесі адаптації до стандартних суспільних норм (наприклад, створення та налагодження екологічно безпечного виробництва).

Крім цього, розвиток вищезазначеного підходу передбачає реалізацію доктрини Комітету з економічного розвитку США, при ООН, а саме *концепції корпоративного альтруїзму* щодо розвитку соціального капіталу. Так, відповідно до цієї концепції, корпорації зобов'язані робити значний внесок у підвищення якості життя населення шляхом реалізації відповідної корпоративної соціальної політики [5, с. 86]. Тобто вищевказана концепція створила передумови для соціально орієнтованого управління діяльністю господарюючих суб'єктів, спрямованого на підвищення якості трудового життя працівників, потреб споживачів, задоволення очікувань власників, державних інститутів, громад місцевого, селищного та сільського рівня.

На наш погляд, не менш важливим для розвитку соціального капіталу є формування соціально відповідального бізнесу. Подібне припущення зробили Г. Кім, Д. Лама та А. Тоскевіль. Вчені сформулювали *концепцію «розумного егоїзму»*. Відповідно до неї, соціально відповідальний бізнес – бізнес, у якому витрати на соціальні та філантропічні програми призводять до скорочення поточних прибутків, але в довгостроковій перспективі створюють сприятливе соціальне оточення та забезпечують стійку прибутковість у майбутньому [5, с. 87].

Вважаємо, що розвиток соціальної відповідальності дозволяє покращити ділову репутацію будь-якого підприємця, мікроклімат у колективі, зацікавити нових клієнтів, підвищити обсяги реалізації продукції (послуг), що впливає на зростання ринкових котирувань цінних паперів кожного суб'єкта господарювання.

Крім цього, висока ділова репутація підприємця підвищує його авторитет серед бізнес-партнерів і сприяє ефективному формуванню його соціального капіталу. Так, Е. Фрімен, Т. Дональдсон, Л. Престон і М. Кларксон розвинули вищевказану ідею в *концепції зацікавлених сторін*. Так, на думку вчених, зацікавлені сторони мають легітимні інтереси в різних аспектах діяльності корпорації, при цьому інтереси всіх зацікавлених сторін мають власну внутрішню цінність [4, с. 42; 7, с. 94].

На нашу думку, ділові стосунки підприємця із зацікавленими сторонами є ресурсом, що сприяє створенню не лише його економічної, але й соціальної цінності. Так, забезпечення її розвитку та підтримки є провідною компетенцією управління та основною складовою досягнення стабільного функціонування кожного суб'єкта господарювання держави.

На наш погляд, не менш важливою складовою ефективного розвитку соціального капіталу є *концепція корпоративного громадянства*. Вона розроблена Г. Боуеном, Д. Вудом, К. Давенпортом і Д. Лонгсдоном. Так, науковці встановили, що відбувається трансформація зобов'язань корпорації в її обов'язки як «гарного громадянина» в процесі розподілу ресурсів на діяльність. Корпоративне громадянство фокусується не на проблемах, що породжуються взаємодією з колом зацікавлених сторін, а на потребах місцевої спільноти [1, с. 152; 3, с. 127].

Вважаємо, що розвиток інституту корпоративного громадянства щодо реалізації господарюючим суб'єктом соціально сумлінної поведінки в суспільстві на добровільних засадах забезпечить підвищення його авторитету протягом тривалого проміжку часу.

Підсумовує всі вищенаведені теорії еволюційного розвитку соціального капіталу *концепція соціального партнерства*. На думку Є. Мішеніна та Н. Олійник, в її основі - соціальне партнерство як механізм розроблення комплексу узгоджених та багатосторонніх питань між підприємцями, профспілками працівників та уряду з метою вирішення соціально-економічних проблем шляхом пошуку компромісів [5, с. 88].

На наш погляд, взаємодія підприємців з групою зацікавлених осіб на умовах соціального партнерства є основною передумовою для досягнення паритетних і прозорих ділових відносин стосовно всіх учасників будь-якого бізнесу такого підприємця (споживачів, конкурентів, держави та ділових партнерів).

Враховуючи всі вищевказані концепції розвитку соціального капіталу, на наш погляд, доцільно виділити основні заходи щодо поліпшення ефективності формування та відтворення соціального капіталу на макро- та макрорівнях (табл. 1).

Таблиця 1

Заходи щодо поліпшення ефективності формування та відтворення соціального капіталу на макро- та макрорівнях

№ п/п	Заходи	Макро-рівень	Мікро-рівень
1.	Розвиток соціального капіталу як невід'ємної складової капіталу в цілому	+	+
2.	Розвиток соціально орієнтованого управління фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання	-	+
3.	Виділення соціальних зв'язків у соціальному капіталі як ймовірного ресурсу отримання вигод для людини	-	+
4.	Вивчення в соціальних мережах структури взаємовідносин між соціальними суб'єктами – індивідами, групами, організаціями, державою тощо	+	+
5.	Вимір норм взаємодії соціального капіталу, що підтримуються соціалізацією та санкціями, тобто довіри державним інститутам	+	+
6.	Забезпечення зростання в структурі виробленої продукції підприємств частки доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової	-	+
7.	Реалізація корпоративної поведінки на рівні, відповідному пріоритетним соціальним нормам, цінностям та очікуванням суспільства	+	+
8.	Дотримання суб'єктами господарювання в своїй діяльності морально-етичних принципів у взаємовідносинах із зацікавленими сторонами	-	+
9.	Ведення бізнесу з урахуванням стандартних суспільних норм (наприклад, створення та налагодження екологічно безпечного виробництва)	+	+
10.	Розвиток соціально орієнтованого управління діяльністю господарюючих суб'єктів спрямованого на підвищення якості життя людей в цілому	-	+
11.	Розвиток активних і ефективних соціально орієнтованих ділових стосунків кожного підприємця із зацікавленими сторонами	-	+
12.	Розвиток інституту корпоративного громадянства щодо реалізації господарюючим суб'єктом соціально сумлінної поведінки в суспільстві на добровільних засадах	+	+
13.	Взаємодія підприємців з групою зацікавлених осіб на умовах соціального партнерства для досягнення паритетних і прозорих ділових відносин у бізнесі	+	+

Джерело : складено автором

Усі заходи, що запропоновані в табл. 1, спрямовані на підвищенні ролі соціального капіталу в загальній структурі формування капіталу на макро- та мікрорівнях. Також вони передбачають налагодження соціального партнерства між державними та приватними інститутами щодо поліпшення умов життя та добробуту громадян, особливо економічно активного населення працездатного віку. Це свідчить про необхідність розвитку умов відтворення робочої сили, підвищення її трудової мотивації, припинення неконтрольованої міграції та урбанізації окремих населених пунктів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в результаті ретроспективного аналізу розвитку соціального капіталу нами встановлено, що:

1. Дана категорія є сукупністю соціально-психологічних, матеріальних та інших особистих властивостей кожної особи, що є її конкурентною перевагою в процесі її діяльності в окремому соціальному середовищі на всіх рівнях;

2. До основних теоретичних концепцій, що утворюють системне уявлення про розвиток соціального капіталу належать: теорії людського капіталу, соціального простору, мереж; концепції соціального інституціоналізму, етатизму, економіки знань, корпоративної соціальної відповідальності, корпоративної соціальної сумлінності, корпоративного егоїзму, соціального партнерства, «розумного егоїзму», зацікавлених сторін, корпоративного громадянства, корпоративного альтруїзму;

3. Всі вищенаведені теоретичні концепції взаємопов'язані та відображають ретроспективу розвитку соціального капіталу і характеризують умови й підходи щодо поліпшення ефективності його формування та відтворення. До них належать, передусім, заходи налагодження соціального партнерства між державними та приватними інститутами щодо поліпшення якості життя населення, особливо економічно активної працездатної молоді.

На нашу думку, всі вищенаведені заходи створять передумови для розвитку умов щодо відтворення робочої сили, підвищення її трудової мотивації, припинення неконтрольованої міграції та надлишкової урбанізації окремих міст за рахунок припинення існування сіл і селищ.

Бібліографічний список

1. Бузгалин А.В. Клей, обеспечивающий устойчивость позднего капитализма, или гексоген в его основании? / А.В. Бузгалин // *Общественные науки и современность*. – 2011. – № 3. – С. 147-161.
2. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // *Экономическая социология*; [пер. М.С. Добряковой; науч. ред. В.В. Радаев]. – 2005. – № 3. – Т. 6. – С. 60-74.
3. Коулман Д. Капитал социальный и человеческий / Д. Коулман // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 3. – С. 122-139.
4. Курбатова М.В. Структура социального капитала как фактор институционального развития региона / М.В. Курбатова, С.Н. Левина, Е.С. Каган // *Общественные науки и современность*. – 2010. – № 6. – С. 37-49.
5. Мишенин Е.В. Социальный капитал: теоретические подходы к формированию сущности и содержания / Е.В. Мишенин, Н.В. Олейник // *Механізм регулювання економіки*. – 2008. – № 3. – Т. 2. – С. 84-91.
6. Праця України у 2013 році : [статистичний збірник]. – К. : Державна служба статистики, 2014. – 336 с.
7. Титов В.Н. Распределение социального капитала как условие модернизации российского общества / В.Н. Титов // *Общественные науки и современность*. – 2012. – № 5. – С. 89-111.
8. Фукуяма Ф. Что такое социальный капитал? / Ф. Фукуяма // *День*. – 2006. – № 177. – С. 11-12.

References

1. Buzhalin, A.V. (2011), "Glue, providing stability of late capitalism, or RDX in its grounds?", *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, no. 1, pp. 147-161.
2. Burdye, P. (2005), *Formy kapitala* [Forms of capital], Economic sociology, translated by M.S. Dobryakovoy; scientific. ed. V.V. Radayev, no.3, volume 6, pp.60-74.
3. Koulman, D. (2001), "Social and Human Capital", *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, no. 3, pp. 122-139.
4. Kurbatova, M.V., Levina, S.N. and Kagan, E.S. (2010), "Structure of social capital as a factor of institutional development of a region", *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, no.6, pp. 37-49.
5. Mishenin, E.V. and Oleynik, N.V. (2008), "Social capital: theoretical approaches to formation and content", *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, no.3, volume 2, pp. 84-91.
6. *Pratsia Ukrainy u 2013 rotsi : statystychnyi zbirnyk* [Work in Ukraine in 2013], (2014), Derzhavna sluzhba statystyky, Kyiv, 336p.
7. Titov, V.N. (2012), "Distribution of Social capital as a condition of modernization Russian society", *Obshchestvennye nauki i sovremennost*, no. 5, pp. 89-111.
8. Fukuiama, F. (2006) "What is social capital?", *Den*, no.177, pp.11-12.

Клокар О.О. РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Мета – ретроспективний аналіз розвитку соціального капіталу.

Методика дослідження. Методичну основу даного дослідження становить загальнонауковий діалектичний метод пізнання, при якому об'єкт дослідження вивчається як динамічна система в процесі свого розвитку. Формування основних теоретичних концепцій, що утворюють системне уявлення про розвиток соціального капіталу, здійснено на основі діалектичного, історичного та системного методів. У процесі вивчення й

узагальнення науково-практичних розробок застосовано методи порівняння, аналізу і синтезу, індукції і дедукції. Також дослідження базується на нормативно-правових і господарських документах, розробках науково-дослідних установ та вчених-економістів.

Результати. Визначено економічну суть категорії «соціальний капітал». Так, вона є сукупністю соціально-психологічних, матеріальних та інших особистих властивостей кожної людини, що є її конкурентною перевагою в процесі її діяльності в окремому соціальному середовищі на всіх рівнях. Також встановлено, що до основних теоретичних концепцій, які утворюють системне уявлення про розвиток соціального капіталу належать: теорії людського капіталу, соціального простору, мереж; концепції соціального інституціоналізму, етатизму, економіки знань тощо. Обґрунтовано, що ефективність впровадження кожної з вищенаведених теоретичних концепцій залежить від впливу державних і приватних інститутів на розвиток соціального капіталу.

Наукова новизна. Виявлено, обґрунтовано та проаналізовано основні теоретичні концепції щодо розвитку соціального капіталу в контексті трансформації соціально-економічних і трудових відносин та напрямів державного впливу на дану категорію (забезпечення автономності ведення підприємницької діяльності).

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вивчення та практичного розв'язання проблеми ефективного розвитку соціального капіталу в ринковій економіці України. Це стосується, насамперед, орієнтації переважно на забезпечення ефективної соціально орієнтованої діяльності всіх суб'єктів господарювання.

Ключові слова: соціальний капітал, робоча сила, економіка, соціальна сфера, матеріальна потреба, психологічна потреба.

Klokar O.O. RETROSPECTIVE ANALYSIS OF SOCIAL CAPITAL DEVELOPMENT

Purpose – retrospective analysis of social capital development.

Methodology of research. Methodological basis of this study is dialectical method of cognition in which the object of study is taught as a dynamic system in the process of development. Formation of basic theoretical concepts, that form the system of the development of social capital, is based on dialectical, historical and systematic methods. In the process of research and summarizing scientific and applied methods of comparison, analysis and synthesis, induction and deduction are used. The study is also based on legal and business documents, studies of research institutions and academic economists.

Findings. The economic substance of the category of "social capital" is determined. So, it is a combination of socio-psychological, material and other personal characteristics of each person, which is the competitive advantage in the process of his/her activity in the social environment at all levels. Also found that the main theoretical concepts that form the system of the development of social capital include: human capital theory, social space networks; concept of social institutionalism, etatism, economics of knowledge. The effectiveness of the implementation of each of the above mentioned theoretical concepts is affected by both public and private institutions in the development of social capital.

Originality. Revealed results of the research are the main theoretical concepts for the development of social capital in the context of the transformation of the socio-economic, labor relations and directions of state influence on this category (ensuring autonomy of doing business).

Practical value. The results of the research is the basis for study and practical solution to the problem of effective development of social capital in the market economy in Ukraine. This applies primarily to providing effective social oriented activities of all entities.

Key words: social capital, workers, economics, social sphere, material needs, psychological needs.

Клокварь О.А. РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА

Цель – ретроспективный анализ развития социального капитала.

Методика исследования. Методическую основу данного исследования составляет общенаучный диалектический метод познания, при котором объект исследования изучается как динамическая система в процессе своего развития. Формирование основных теоретических концепций, которые образуют системное представление о развитии социального капитала осуществлено на основе диалектического, исторического и системного методов. В процессе изучения и обобщения научно-практических разработок применены методы сравнения, анализа и синтеза, индукции и дедукции. Также исследование базируется на нормативно правовых и хозяйственных документах, разработках научно-исследовательских учреждений и ученых-экономистов.

Результаты. Определенно экономическую суть категории "социальный капитал". Она является совокупностью социально-психологических, материальных и других личных свойств каждого человека, которые есть ее конкурентным преимуществом в процессе ее деятельности в отдельной социальной среде на всех уровнях. Также установлено, что к основным теоретическим концепциям, которые образуют, системное представление о развитии социального капитала принадлежат: теории человеческого капитала, социального пространства, сетей; концепции социального институционализма, этатизму, экономики знаний и тому подобное. Обосновано, что эффективность внедрения каждой из вышеприведенных теоретических концепций зависит от влияния государственных и частных институтов на развитие социального капитала.

Научная новизна. Обнаружено, обоснованно и проанализировано основные теоретические концепции относительно развития социального капитала в контексте трансформации социально-экономических и трудовых отношений и направлений государственного влияния на данную категорию (обеспечение автономности ведения предпринимательской деятельности).

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются почвой для изучения и практического решения проблемы эффективного развития социального капитала в рыночной экономике Украины. Это касается, в первую очередь, ориентации преимущественно на обеспечение эффективной социально ориентированной деятельности всех субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: социальный капитал, рабочая сила, экономика, социальная сфера, материальная потребность, психологическая потребность.

УДК 330.65:336.1.352

Східницька Г.В.,
к.е.н., в.о. доцента кафедри фінансів і кредиту,
Львівський національний аграрний університет

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Постановка проблеми. Сільські території є однією з найбільш незахищених ланок у загальній національній структурі. Жителі сільських територій щоденно стикаються з тими явищами, які є характерними для низького рівня якості життя населення. Зростає безробіття, занижені можливості в отриманні якісної освіти, медичної допомоги, самореалізації тощо погіршують становище сільських територій, сповільнюють темпи їх розвитку. Подолання безробіття на селі мало б відбуватися за рахунок розвитку підприємництва в несільськогосподарських видах діяльності. Так, у країнах ЄС-25 близько 87% зайнятих і 95% створеної доданої вартості в сільській місцевості пов'язано з цією сферою. Однак в Україні невеликі розміри населених пунктів, віддаленість від основних транспортних шляхів унеможливають створення на місці належної інфраструктури для розвитку цих видів підприємництва [2; 3; 4].

Вирішення існуючої проблеми можливе при умові достатнього фінансового забезпечення сталого розвитку сільських територій, під яким розуміється поступальний розвиток сільської спільноти, за якого забезпечуватиметься виконання нею основної національної функції - виробництво агропродовольства, а також формування суспільних благ; відтворення населення, підвищення рівня і покращання якості його життя; підтримання екологічної рівноваги на засадах належного фінансування. Це зумовлює необхідність розробки урядом чіткої фінансової стратегії та тактики, тобто окреслення довготривалої траєкторії фінансової політики, розрахованої на майбутню перспективу, що передбачає розв'язання великомасштабних завдань сільських територій у зрізі економічних, екологічних та соціальних аспектів [2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку сільських територій, яка тісно пов'язана з питанням фінансування, активізувала відповідні дослідження вітчизняних вчених: Ю. Губені, Л. Мармоль, І. Прокопи, О. Попової, О. Сарапіної, В. Терещенка, В. Юрчишина. Питанням розвідки теоретичного базису й практичних аспектів здійснення фінансової політики приділяло увагу коло вчених ще у 19–20 ст., зокрема Л.І. Абалкін, О.Є. Вознесенський, І.Х. Озеров, І.І. Янжула та ін., а також цим питанням приділяють увагу сучасні українські вчені М.М. Александрова, О.Д. Васирик, О.Є. Гудзь, О.Р. Романенко, В.М. Опарін. Водночас актуальними залишаються проблеми сучасних особливостей застосування категорії „фінансова політика” в питаннях розвитку сільських територій [3; 4].

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є обґрунтування фінансових засад сталого розвитку сільських територій з урахуванням забезпечення належного рівня якості життя сільських жителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне здійснення аграрної реформи, перехід на рейки сталого розвитку сільського господарства та сільських територій тісно переплітається з досягненням фінансової макrorівноваги та стабілізації.

Нині в наукових колах розповсюджена думка, що фінанси презентуються як економічна категорія. Однак економічні категорії є лише плодом економічних відносин і вважаються об'єктивними реальностями лише настільки, наскільки існують економічні відносини [1; 12]. Тобто, економічні категорії є відлунням суспільних виробничих відносин і без них не існують.

Слід визнати, що підмурком фінансів як економічної категорії вважаються фінансові відносини. Фінансові відносини формуються у динаміці використання фінансовими категоріями своїх безпосередніх функцій. Перебуваючи на позиції відтворювальної теорії фінансів, необхідно відзначити, що у контурі фінансових відносин ескізно варто сегментувати наступні вирішальні типи відносин: між економічними суб'єктами; між державою й економічними суб'єктами; між фізичними та юридичними суб'єктами й ті відносини, що генеруються у лоні економічного суб'єкту. У світлі сутнісного наповнення фінансової категорії, який вважається її якісним відлунням, конкретний її прояв окреслює певні кількісні параметри.

На практиці, фінансова категорія працює у контурі певних фінансових важелів, інструментарію та стимулів, а також проявляється через призму сукупності фінансових індикаторів, коефіцієнтів, показників, індексів що демонструють коло господарювання як окремого економічного учасника, так і держави. Тобто, досягти адекватного відлуння економічної об'єктивної реальності можна лише з розглядом існуючого фінансового простору [10; 12].

У своїх фінансових інтересах держава й економічні суб'єкти використовують певну фінансову

політику. Нині прикладне застосування фінансової політики на всіх рівнях вважається складною проблемою. Логіка її розв'язання зумовлює розгляд ключового слова – „політика”. Здійснення історичного генезису й термінологічної діагностики цієї категорії слід для побудови платформи подальшого виявлення змістового наповнення фінансової політики.

Політика (від грец. *politike* – мистецтво організації корегування державою) зазвичай трактується як певна суспільна діяльність [1; 9]. В тлумачних словниках записано неоднозначне тлумачення цієї категорії. Політика характеризується як лоно людської суспільної діяльності, форма людської життєдіяльності, результат потреби узгодження групових, приватних інтересів з суспільними. Вона виступає як певна надбудова над економічним базисом будь-якого суспільства та відображає практичні взаємозв'язки, і як певна ідеологія – знаходиться в межах економічних динамік. При цьому, застерігається, що політика представляє собою специфічну форму суспільної діяльності [1; 6].

Економічні інтереси слугують соціальною платформою політичних дій. З цього випливає висновок, що політика викривається одночасно і як певна діяльність (інтереси та взаємозв'язки), і як певна програма дій, концепція, траєкторія.

Нині роль держави як вирішального суб'єкта фінансових відносин значно зростає. Фінансова політика сталого розвитку позиціонується як вирішальний чинник реалізації державних функцій в агросфері, що тісно переплітаються з управлінням аграрної економіки, підвищенням дієвості аграрного виробництва, покращенням життя сільського населення тощо.

Завдання щодо корегування соціально-економічними та екологічними динаміками імплементуються через державну економічну політику, важливою ланкою якої вважається фінансова політика [1; 6].

Суб'єктивні заходи держави через фінансову політику відлунюють об'єктивність фінансових відносин і повинні спрямовуватись на досягнення визначеної мети та певних завдань. Такі заходи держави тісно переплітаються з акумуляцією, розподілом і використанням фінансових ресурсів і охоплюють усю сукупність руху фінансових потоків у економічному просторі.

Через здійснення низки фінансових заходів і методів держава забезпечує конкретизацію основних напрямів розвитку економічного простору, визначає сукупні параметри та витоки фінансових ресурсів, вектори їх руху та використання, здійснює управління соціально-економічними та екологічними процесами у просторі.

Вирішальна роль фінансової політики – це забезпечення безперебійної діяльності фінансової системи, сприяння ефективному здійсненню державою визначених соціальних, екологічних, фінансових, оборонних та інших функціональних заходів [1; 4]. Метою фінансової політики держави вважається примноження валового внутрішнього продукту, злет ефективності використання державних фінансових ресурсів, потрібних для повноосяжного забезпечення запитів суспільства, їх гармонійного розподілу між сферами та ланками економічного простору, соціальними системами та територіями.

Фінансова політика – складне фінансово-правове явище з глибоким макрофінансовим змістовим наповненням, що тісно переплітається з багатьма співпричетними фінансовими категоріями та поняттями, що зумовило появу в наукових екскурсах багатьох різноманітних тлумачень та суджень сутності й окреслення ознак фінансової політики [1; 6]. Тому чітке з'ясування економічної сутності та специфіки цієї категорії набуває принципового значення. Нині у сільському господарстві сучасні трансформаційні перетворення ринкових відносин зумовлюють відчутне посилення впливу заходів фінансової політики держави на дієвість його функціонування.

У наявних наукових екскурсах використовується різноманіття дефініцій терміну „фінансова політика”. У широкому тлумаченні воно ототожнюється з сукупністю державного втручання в процес нагромадження фінансових ресурсів, їх розподілу та використання, у вузькому – його здебільшого ототожнюють з фінансово-правовим нормуванням діяльності економічних суб'єктів.

Окремі дослідники, окреслюючи природу фінансової політики, утверджують її тісний зв'язок з обліком і фінансовим контролем за виробництвом і розподілом продукції [1; 11]. Цю проблематику вони вважають базовою для визначення пріоритетних завдань фінансової політики щодо банківських структур, монополізації зовнішньої торгівлі, фінансового державного контролю за обігом фінансових ресурсів, здійснення оподаткування. Фінансову політику вони пов'язують із забезпеченням фінансової централізації, акумуляції сил і мобілізації засобів задля певних фінансових перетворень.

Інші дослідники, наголошуючи на вирішальному призначенні фінансової політики щодо примноження виробництва, стверджують, що ця політика слугує для формування збалансованого поєднання централізованого та демократичного принципів в корегуванні розподілом і використанням фінансових ресурсів [6; 10].

Окремі вчені розглядають фінансову політику у контексті єдності категорій фінансів та кредиту в композиції державного управління і синтезують фінансово-кредитну політику з реальним фінансово-економічним станом країни, напрямками та способами трансформації фінансово-кредитної композиції, новими напрямками розв'язання проблем розбудови економічного простору

[10; 12].

З огляду літературних джерел видно, що фінансова політика зводиться до трьох основних блоків:

- визначення основних завдань та конкретизація перспективних і поточних заходів, які доцільно імплементувати задля розв'язання існуючих проблем за певний відтинок часу;
- розробка способів, засобів і конкретних технологій організації фінансових відносин, з використанням яких означені завдання вирішуються в найкоротші часові відтинки, а пріоритетні завдання розв'язуються гармонійно та раціонально;
- підбір і розстановка спеціалістів, спроможних розв'язати поставлені завдання, здійснити визначені заходи.

Отже, фінансовою політикою можна вважати формулювання мети та визначення завдань, на розв'язання яких зорієнтовується процес нагромадження, дефрагментації та перерозподілу сукупного багатства задля забезпечення фінансовими активами безперервної відтворювальної динаміки та задоволення окремих запитів розширеного відтворення.

Розуміння фінансової політики спирається на осмислення того, що за своїм характером фінансова політика як продукт фінансових відносин і мислення є суб'єктивною, а по витоках – відстороненою, тобто саме матеріальне виробництво визначає фінансові відносини економічних суб'єктів, конфігурацію та склад фінансової політики, витоки її забезпечення.

Встановлено, що на відміну від економічної категорії „фінанси”, „фінансова політика” позиціонує себе категорією імперативного управління фінансовим простором через грону інших категорій (фінансовий механізм, фінансове право, фінансове коло) і проявляється через фінансове планування, організацію динаміки формування і використання фінансових ресурсів, фінансове регулювання, фінансовий контроль тощо. Визначено, що фінансова політика стосовно досліджуваної проблеми - це множина спектру заходів, способів, інструментів зорієнтованих на розробку та реалізацію фінансової стратегії сталого розвитку сільських територій [1; 12].

Провідною ідеєю концепції сталого розвитку є забезпечення високого рівня життя, що передбачає гармонійний розвиток екологічної та соціально-економічної сфер. Нераціональна фінансова політика може спричинити розбалансування економічної системи у контексті принципів сталого розвитку, однак фінанси дають змогу збалансувати розвиток кожної сфери на основі перерозподілу валового внутрішнього продукту між окремими регіонами та всередині регіонів – між їх сферами [3; 4].

Головну роль у фінансуванні сталого розвитку забезпечують внутрішні фінансові нагромадження та прямі іноземні інвестиції. Позитивний ефект у сфері використання внутрішніх фінансових ресурсів пов'язаний із стабілізацією економіки, лібералізацією торгівлі, реформуванням податкової системи. Важливим чинником у зростанні інвестицій є визначення наявної кількості заощаджень, які можна ефективно надалі трансформувати в інвестиції.

Потенціал заощаджень - це потенційна, не використана величина наявних заощаджень секторів загального державного управління, домашніх господарств, некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, фінансових і нефінансових корпорацій, враховуючи заощадження іноземних суб'єктів у національній економіці, яка формується на основі розподілу валового національного доходу.

На формування потенціалу заощаджень мають вплив такі чинники [8; 9]:

- соціально-економічні (доходи, доходні потоки фінансового ринку, інфляція, податки, споживання та його особливості, соціально-економічна ситуація в країні);
- політичні чинники (негативна політична ситуація призводить до нестабільності і зниження потенціалу заощаджень);
- психологічні (підвищення інтелектуального та культурного рівня, чи підвищення рівня довіри).

Сталий розвиток економіки сільських територій визначається державною фінансовою політикою – це частина соціально-економічної політики держави щодо забезпечення збалансованого зростання фінансових ресурсів у всіх ланках фінансової системи країни, фінансового забезпечення виконання соціально-економічних програм країни і регіонів, спрямованих на зростання рівня і якості життя населення [4; 8].

Основа фінансової політики сталого розвитку сільських територій – це чітке визначення єдиної концепції економічного розвитку, як у довготерміновій, так і короткотерміновій перспективі, вибір фінансових механізмів досягнення поставлених цілей, які забезпечують спрямування суспільного розвитку відповідно до принципів сталого розвитку.

За своєю сутністю сільські території – це історично сформована у законодавчо визначених межах системна сукупність, що поєднує в собі адміністративно-територіальну (сільські поселення, села, сільські ради) та територіально-функціональну приналежність, що характеризується певним способом життя, відмінного від міського [2; 8].

Сталий розвиток сільських територій характеризується як процес якісних змін, спрямованих на

стабільне соціально-економічне зростання сільських територій, підвищення ефективності сільської економіки, рівня зайнятості та якості життя сільського населення на основі реалізації комплексу економічних, соціальних і екологічних заходів державного та місцевого рівня [7; 8].

Фінансова політика держави має бути направлена на системне вирішення таких основних проблем сталого розвитку сільських територій, пов'язаних з:

- руйнуванням соціальної інфраструктури сільських територій та зниженням рівня надання соціальних послуг на селі;
- зниженням інвестиційної привабливості сільської економіки;
- збільшенням міграції сільської молоді та зменшення доходів сільського населення;
- ускладненням доступу дрібних сільськогосподарських товаровиробників - фізичних осіб та особистих селянських господарств до агросервісних послуг (зберігання, переробка виробленої продукції) та мережі збуту виробленої продукції;
- недостатнім рівнем заходів щодо забезпечення екологічної безпеки, охорони та збереження природних ресурсів сільських територій [1; 3-5].

У вирішенні досліджуваної проблеми необхідно насамперед здійснити конкретні кроки у формуванні напрямів державної політики сталого розвитку сільських територій щодо створення соціально-економічних умов для забезпечення ефективності сільської економіки, підвищення рівня якості життя сільського населення, а також раціонального використання і відродження природно-ресурсного потенціалу сільських територій.

Встановлено, що не відбудеться ефективного вирішення проблемних питань розвитку сільських територій лише через збільшення фінансування переважно сільськогосподарського виробництва та декларування окремих соціально-економічних і екологічних заходів, а також диверсифікації сільської економіки за відсутності реальних механізмів і фінансових джерел їх реалізації. Це не сприятиме системному вирішенню створення сприятливих умов для підвищення доходів сільського населення, не забезпечить розв'язання проблем зайнятості, екологічної безпеки господарювання і проживання, поступального розвитку сільських громад, а, навпаки, збільшить потребу в субсидіюванні з державного бюджету, місцевих (обласних, районних, міських, сільських, селищних) бюджетів.

Необхідна обґрунтована концепція сталого розвитку сільських територій, яка б забезпечувала комплексне вирішення проблеми з використанням трьох основних підходів: економічного, соціального й екологічного. Економічний підхід заснований на необхідності оптимального використання обмежених ресурсів; використання екологічних природо-, енерго-, і матеріалозберігаючих технологій, мінімізацію, переробку та знищення відходів. Соціальна складова сталого розвитку сільських територій орієнтована на людину та спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. З екологічного погляду, сталий розвиток повинен забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери [3-5].

Компоненти концептуальної моделі сталого розвитку, що є механізмами організації та функціонування національної, регіональної та світової економіки – це соціалізація, державне регулювання, суспільна відповідальність, екологічність, безпека, інформатизація, власність, корпоративна система, ринкове регулювання, інтелектуалізація, транснаціоналізація.

Проблема сталого розвитку сільських територій важлива не тільки для всієї країни, але передусім для її регіонів. Вплив об'єктів регіональної економіки, їхньої територіальної організації на соціально-економічний стан регіонів обумовлює регіональний аспект сталого розвитку продуктивних сил.

Сталий розвиток продуктивних сил сільського регіону - це прагнення досягти бажаного рівня їхньої розбудови завдяки мобілізації внутрішніх та зовнішніх можливостей регіональної економіки. Важливими показниками є: політичне становище, раціональне використання природно-ресурсного виробничого потенціалу регіону, результати ринкового реформування відносин власності, поліпшення умов та середовища життєдіяльності населення, збереження екологічної безпеки території регіону [5; 7].

Для України є необхідним не тільки досягнення економічного зростання, але й забезпечення його стійкості. Рівноважний стан економіки для довгострокового періоду є результатом стійкого рівня капіталоозброєності, який залежить від норми збереження, вибуття капіталу та його розміру. Коли інвестиції з часом співпадуть із вибуттям капіталу, економіку буде стабілізовано.

Досягнення бажаних результатів сталого розвитку сільських територій можливо лише тоді, коли інноваційна діяльність не буде обмежена виключно технічними інноваціями. Пріоритетними повинні бути визнані також соціальні (як і екологічні) аспекти інноваційної діяльності. Вкладення капіталу в освіту, науку, охорону здоров'я, оздоровчий спорт, соціальну інфраструктуру, тобто в усе те, що пов'язано з розвитком людського капіталу, рівною мірою з технологічними змінами є взаємопов'язаними і взаємозалежними чинниками сталого економічного зростання [10; 12].

В соціально-економічних і виробничих процесах сільських територій як і будь-якого суб'єкта

господарювання виникають різноспекторні фінансові відносини, що тісно переплітаються з управлінням виробництва, збутом, нагромадженням фінансових ресурсів, дефрагментацією та використанням здобутків.

Висновки з проведеного дослідження. Вирішальна роль фінансової політики – це забезпечення безперервної діяльності фінансової системи, сприяння ефективному здійсненню державою визначених соціальних, екологічних, фінансових, оборонних та інших функціональних заходів. Метою фінансової політики держави вважається примноження валового внутрішнього продукту, злет ефективності використання державних фінансових ресурсів, потрібних для повноосязного забезпечення запитів суспільства, їх гармонійного розподілу між сферами та ланками економічного простору, соціальними системами і територіями.

Фінансовою політикою можна вважати формулювання мети та визначення завдань, на розв'язання яких зорієнтовується процес нагромадження, дефрагментації та перерозподілу сукупного багатства задля забезпечення фінансовими активами безперервної відтворювальної динаміки і задоволення окремих запитів розширеного відтворення.

Фінансова політика сталого розвитку позиціонується, як вирішальний чинник реалізації державних функцій в агросфері, що тісно переплітаються з управлінням аграрної економіки, підвищенням дієвості аграрного виробництва, покращенням життя сільського населення.

Провідною ідеєю концепції сталого розвитку сільських територій є забезпечення високого рівня життя, що передбачає гармонійний розвиток екологічної і соціально-економічної сфер.

Сталий розвиток економіки сільських територій визначається державною фінансовою політикою – це частина соціально-економічної політики держави щодо забезпечення збалансованого зростання фінансових ресурсів у всіх ланках фінансової системи країни, фінансового забезпечення виконання соціально-економічних програм країни і регіонів, спрямованих на зростання рівня і якості життя населення.

Бібліографічний список

1. Ботвіна Н.О. Фінансова політика сталого розвитку агросфери : монографія / Н.О.Ботвіна. – К. : – ННЦ ІАЕ, – 2011. – 303 с.
2. Губені Ю. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики / Ю. Губені // Економіка України. – 2007. – №4. – С. 62–70.
3. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання: монографія / М.А. Латинін. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ „Магістр”, – 2006. – 320 с.
4. Левченко Н.М. Державна підтримка фінансового забезпечення розвитку аграрного сектора економіки [Електронний ресурс] / Н.М.Левченко // Теорія та практика державного управління. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/2/03.pdf>.
5. Моделирование социо-эколого-экономической системы региона / Под ред. В.И. Гурмана, Е.В. Рюминой. – М. : Наука, 2003. – 175 с.
6. Нестеров В.В. Финансовая система и экономика / В.В. Нестеров, Н.С. Желтов. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 432 с.
7. Осауленко О.Г. Сталий соціально-економічний розвиток: моделювання та управління / О.Г. Осауленко. – К. : Вісник УАДУ, 2000. – 176 с.
8. Райнсберг К. Развитие сельской местности как элемент региональной аграрной политики / Райнсберг К. // Региональные аспекты аграрных преобразований: политика, реструктуризация, рыночная адаптация / Под редакцией П. Тиллака и В. Зиновчука. – Halle (Saale): Druck-Zuck GmbH, 2003. – 238 с.
9. Стецюк П.А. Теорія і практика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств / П.А. Стецюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 386 с.
10. Финансовый менеджмент: теория и практика : учебник / под ред. акад. Е. С. Стояновой ; Фин. акад. при Прав-ве РФ, Акад. менеджмента и рынка. – М. : Перспектива, 2001. – 656 с.
11. Чупіс А.В. Оцінка, аналіз, планування фінансового становища підприємства / А.В. Чупіс. – Довкілля, 2007. – 404 с.
12. Шклярчук С.Г. Финансовая система: структура, механизм функционирования, оптимизация : монография / С.Г. Шклярчук. – К.: Нора-принт, 2003. – 568 с.

References

1. Botvina, N.O. (2011), *Finansova polityka staloho rozvytku ahrosfery* [“The financial policy of sustainable development of agrosphere”] monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 303 p.
2. Hubeni, Yu. (2007), “Development of rural territories: some aspects of European theory and practice”, *Ekonomika Ukrainy*, no. 4, pp. 62–70.
3. Latynin, M.A. (2006), *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy: mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання*

["Agricultural sector of Ukraine: mechanism of state regulation"] monograph, Publishing House of KhRI NASM „Mahistr", Kharkiv, Ukraine, 320 p.

4. Levchenko, N.M. "State support for the financial security of the development of agrarian sector of economy", Theory and the practice of state administration, available at: <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/2/03.pdf>.

5. Gurman, V.I., Ryumina, Ye.V. (2003), *Modelirovaniye sotsio-ekologo-ekonomicheskoy sistemy regiona* [Modeling of social, ecological and economic system of the region], Nauka, Moscow, Russia, 175 p.

6. Nesterov, V.V. Zheltov, N.S. (2004), *Finansovaya sistema i ekonomika* [The financial system and the economy], *Finansy i statistika*, Moscow, Russia, 432 p.

7. Osaulenko, O. H. (2000), *Stalyi sotsialno-ekonomichnyi rozvytok: modeliuvannia ta upravlinnia* [Sustainable social and economic development: modeling and management], Visnyk UADU, Kyiv, Ukraine, 176 p.

8. Rheinsberg, K. (2003), *Razvitiye selskoy mestnosti kak element regionalnoy agrarnoy politiki / Regionalnyye aspekty agrarnykh preobrazovaniy: politika, restrukturizatsiya, rynochnaya adaptatsiya* [Development of rural areas as an element of the regional agricultural policy. Regional aspects of agrarian reform: policy, restructuring, market adaptation], edited by Tillak, P., Zinovchuk, V., Halle (Saale): Druck-Zuck GmbH, 238 p.

9. Stetsiuk, P.A. (2008), *Teoriia i praktyka upravlinnia finansovymy resursamy silskohospodarskykh pidpriemstv* [Theory and practice for management of financial resources of agricultural enterprises], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 386 p.

10. Stoyanova, Ye. S. (2001), *Finansovyy menedzhment: teoriya i praktika* [Financial Management: the theory and practice] textbook, The Financial Academy under the Government of Russian Federation, Academy of Management and Market, *Perspektiva*, Moscow, Russia, 656 p.

11. Chupis, A.V. (2007), *Otsinka, analiz, planuvannia finansovoho stanovyshcha pidpriemstva* [Evaluation, analysis, planning of financial situation at the enterprise], *Dovkillia*, 404 p.

12. Shkliaruk, S.H. (2003), *Finansovaya sistema: struktura, mekhanizm funktsionirovaniya, optimizatsiya* ["The financial system: structure, mechanism of functioning, optimization"] monograph, Nora-prynt, Kyiv, Ukraine, 568 p.

Східницька Г.В. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Мета. Основним завданням дослідження є обґрунтування фінансових засад сталого розвитку сільських територій з урахуванням забезпечення належного рівня якості життя сільських жителів.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувався діалектичний підхід, загальнонаукові і спеціальні методи. Зокрема: монографічний метод - при обґрунтуванні сутності понять «фінансова політика», «сільські території», «сталий розвиток»; структурно-логічний метод – при визначенні ролі і напрямів фінансової політики, обґрунтуванні концептуальних питань стратегії сталого розвитку сільських територій.

Результати. Визначено роль фінансової політики як сприяння ефективному здійсненню державою визначених соціальних, екологічних, фінансових, та інших функціональних заходів. Встановлено мету фінансової політики держави, яка примножує обсяг валового внутрішнього продукту, підвищує ефективність використання державних фінансових ресурсів. Обґрунтовано сутнісну характеристику сталого розвитку сільських територій. Виявлено, що фінансова політика сталого розвитку позиціонується, як вирішальний чинник реалізації державних функцій в агросфері, що тісно переплітаються з управлінням аграрної економіки, підвищенням дієвості аграрного виробництва, покращенням життя сільського населення. Сформовано провідну ідею концепції сталого розвитку сільських територій, яка стверджує забезпечення високого рівня життя, гармонійний розвиток екологічної та соціально-економічної сфер.

Сталий розвиток економіки сільських територій визначено державною фінансовою політикою, частиною соціально-економічної політики держави щодо забезпечення збалансованого зростання фінансових ресурсів, фінансового забезпечення виконання соціально-економічних програм.

Наукова новизна. Використано комплексний підхід до розгляду проблеми вироблення збалансованої фінансової політики сталого розвитку економіки сільських територій, направленої на виконання соціально-економічних програм, спрямованих на зростання рівня і якості життя населення.

Практична цінність. Отримані результати дослідження сприятимуть виробленню обґрунтованої політики на забезпечення соціально-економічного й екологічного розвитку сільських територій та підвищенню добробуту населення.

Ключові слова: фінансова політика, сільські території, сталий розвиток, державне регулювання, добробут сільського населення.

Shkidnytska H.V. THE FINANCIAL POLICY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

Purpose. The main objective of the research is the substantiation of financial principles for sustainable development of rural territories taking into account collateral for the proper level of quality life for rural residents.

Methodology of research. The dialectical approach, general and scientific and special methods were used in the research process. In particular: monographic method – for substantiation essence of the concepts "financial policy", "rural territories", "sustainable development"; structural and logical method – in defining the role and directions of financial policy, substantiation of the conceptual strategy for sustainable development of rural territories.

Findings. The role of financial policy as promoting the effective implementation of certain social, environmental, financial, and other functional measures by the state has been determined. It has been established the purpose of financial policy of the state, which increases the gross domestic product, increases the efficient use of state financial

resources. It has been substantiated intrinsic characteristics of sustainable development of rural territories. It has been found that the financial policy of sustainable development is positioned as a crucial factor in the implementation of public functions in the agricultural domain, which is closely intertwined with the management of agricultural economics, increasing the efficiency of agricultural production, improving the lives of rural population. It has been formed a central idea for sustainable development of rural territories which claims to ensure a high standard of living and harmonious development of environmental and social and economic spheres.

Sustainable economic development of rural territories is defined public financial policy as a part of social and economic policy of the state to ensure sustainable growth of financial resources, financial support for implementation of social and economic programs.

Originality. The comprehensive approach to consideration the problem of making balanced financial policy of sustainable economic development of rural territories that is aimed at implementation of social and economic programs to increase the level and quality of population life was used.

Practical value. The obtained results of research will contribute to the development of substantiated policy for providing social, economical and environmental development of rural territories and improving the welfare of rural population.

Key words: financial policy, rural territories, sustainable development, state regulation, welfare of rural population.

Схидницька Г.В. ФИНАНСОВАЯ ПОЛИТИКА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Цель. Основной задачей исследования является обоснование финансовых основ устойчивого развития сельских территорий с учетом обеспечения надлежащего уровня качества жизни сельских жителей.

Методика исследования. В процессе исследования использовался диалектический подход, общенаучные и специальные методы. В частности: монографический метод - при обосновании сущности понятий «финансовая политика», «сельские территории», «устойчивое развитие»; структурно-логический метод - при определении роли и направлений финансовой политики, обосновании концептуальных вопросов стратегии устойчивого развития сельских территорий.

Результаты. Определена роль финансовой политики как содействие эффективному осуществлению государством определенных социальных, экологических, финансовых и других функциональных мероприятий. Установлено цель финансовой политики государства, которая умножает объем валового внутреннего продукта, повышает эффективность использования государственных финансовых ресурсов. Обосновано сущностную характеристику устойчивого развития сельских территорий. Выявлено, что финансовая политика устойчивого развития позиционируется, как решающий фактор реализации функций в агросфере, которые тесно переплетаются с управлением аграрной экономики, повышением действенности аграрного производства, улучшением жизни сельского населения. Сформировано ведущую идею концепции устойчивого развития сельских территорий, которая утверждает обеспечения высокого уровня жизни, гармоничное развитие экологической и социально-экономической сфер.

Устойчивое развитие экономики сельских территорий определено государственной финансовой политикой, частью социально-экономической политики государства по обеспечению сбалансированного роста финансовых ресурсов, финансового обеспечения выполнения социально-экономических программ.

Научная новизна. Использован комплексный подход к рассмотрению проблемы выработки сбалансированной финансовой политики устойчивого развития экономики сельских территорий, направленного на выполнение социально-экономических программ, устремленных на повышение уровня и качества жизни населения.

Практическая ценность. Полученные результаты исследования будут способствовать выработке обоснованной политики обеспечения социально-экономического и экологического развития сельских территорий и повышению благосостояния населения.

Ключевые слова: финансовая политика, сельские территории, устойчивое развитие, государственное регулирование, благосостояние сельского населения.

УДК 336.71(73)

Буряк О.П.,
к.е.н., доцент, здобувач кафедри економічної теорії,
Львівська комерційна академія

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА США

Постановка проблеми. Найважливішою сферою національного господарства та невід'ємною структурою ринкової економіки є банківська система. А ступенем розвитку банківської системи значною мірою визначається розвиток економіки будь-якої країни.

Також банківська система є невід'ємною частиною сучасного фінансового ринку, оскільки їх діяльність пов'язана з потребами розширеного відтворення. Обслуговуючи інтереси виробників, банки опосередковують зв'язки між промисловістю і торгівлею, сільським господарством і населенням.

Банківські системи розвинених країн з ринковою економікою свідчать про те, що розвиток банківської сфери, а також будь-які зрушення у фінансових відносинах були зумовлені законодавчо-інституційними перетвореннями в банківській діяльності, які формувалися у процесі історичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються банківської системи США, у своїх працях розглядали такі вчені, як: І. В. Бураковський [1], О. В. Плотніков [1], М. Равреба [2], С. К. Реверчук [3], Щенін Р. К. [5], Юдіна І. Н. [6] та ін. Однак у більшості наукових розвідок недостатньо уваги приділено елементам банківської системи США. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір наряду дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо дослідження становлення та розвитку банківської системи США.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківська система США називається Федеральна резервна система. Це система приватних банків, що виконує роль центрального банку США. Грошово-кредитна системи США має два рівні. На першому рівні знаходиться Федеральна резервна система, а на другому рівні – комерційні банки та небанківські кредитно-фінансові установи.

Своєю чергою комерційні банки поділяються на:

- універсальні банки – комерційні банки, які здійснюють усі види банківських операцій, включаючи кредитування приватних компаній, фізичних осіб, фермерів та держави, розміщують депозити, здійснюють розрахунково-касове обслуговування та інші послуги;
- спеціалізовані банки – комерційні банки, які спеціалізуються на проведенні певних банківських операцій.

Доцільно зазначити, що специфічною рисою американської банківської системи була її роздробленість та відсутність центрального емісійного банку до початку ХХ ст. У 1863-1864 рр. було засновано систему національних банків, яка підпорядковувалася Контролеру грошового обігу у Вашингтоні. Але така система виявилася нездатною реагувати на коливання попиту як сезонного, так і кризового характеру. Особливо це стало зрозумілим під час кризи 1907 р., яка вкотре підтвердила необхідність створення центральної емісійної резервної інституції.

Зазначимо і те, що банківська система США за своєю структурою значно відрізнялася від систем європейських країн. В США центром кредитної системи є Федеральна резервна система (ФРС), яка створена згідно з Федеральним резервним актом у 1913 р. Головною метою створення ФРС була необхідність у централізації банківської емісії в країні. Завдяки ФРС централізовано резерви комерційних банків на рахунках у центральних резервних банках, що підвищило ліквідність банківської системи, створено умови для поширення безготівкових рахунків, оскільки кожний федеральний резервний банк є розрахунковою палатою для комерційних банків свого округу, а міжокружний розрахунковий фонд, до якого входять 12 федеральних резервних банків, є вищою інстанцією з безготівкових розрахунків у масштабі всієї країни [7].

Федеральна резервна система США відповідальна за здійснення монетарної політики, підтримання рівня ліквідності, надійності та стабільності банківської системи, бере участь у підтриманні та регулюванні платіжної системи країни, тобто виступає керуючим органом банківської системи.

Як нами зазначено вище, банківська система США поділяється на два рівні, відповідно на національні та регіональні банки.

Своєю чергою варто зазначити і те, що у США відсутні свого роду поштові банки. Відділення державного поштового зв'язку проводять лише окремі види поштових перерахунків і не мають права здійснювати господарські розрахунки між юридичними чи фізичними особами.

Ощадні каси є ще однією особливістю державних банків в США. У США існують банківські організації, які називаються «Банки федеральних заощаджень», але це установи, активи яких не містять в собі державних капіталів і ці банки не є державними. Вони можуть називатися Федеральними

тому, що отримали дозвіл або чартер на ведення банківської діяльності від федерального уряду. В такому випадку вони є членами Федеральної Корпорації Страхування депозитів, яка в разі банкрутства гарантує повернення коштів до 100 тис. дол. на один рахунок, або до 200 тис. дол. на спільний рахунок.

Комерційні банки в США своїм клієнтам пропонують ощадні та розрахункові рахунки. В більшості випадків вони виконують ті самі функції, що й ощадні або поштові банки в країнах Західної Європи.

Як ми вже розглянули вище, ФРС займає визначну роль у банківській системі США. Верхівку її формальної організації становить Рада керуючих, що розташована у Вашингтоні. Далі йдуть регіональні федеральні резервні банки (ФРБ), які є юридично приватними, але функціонально державними корпораціями, акціонерами яких є комерційні банки – члени системи.

Федеральні резервні банки було створено Конгресом як функціонуючі органи централізованої банківської системи. Більшість видів послуг, що система федеральних резервних банків надає депозитним установам та державі, схожі на ті види послуг, які банки та ощадні установи надають компаніям та фізичним особам. Резервні банки зберігають у себе резерви депозитних установ та кредитують їх, випускають та вилучають з обігу паперові гроші та монети, обробляють та оплачують мільйони чеків щодня. Вони відкривають чекові рахунки для міністерства фінансів, розміщують та купують державні цінні папери, здійснюють контроль за банками членами. ФРБ також беруть участь у розробленні грошової політики.

Для сприяння виконанню цих цілей згідно із законом 1913 р., вся територія США була поділена на 12 федеральних резервних округів. Кожен із 12 округів має свій федеральний резервний банк – у Бостоні, Нью-Йорку, Філадельфії, Клівленді, Річмонді, Атланті, Чикаго, Сент-Луїсі, Міннеаполісі, Канзас-Сіті, Даласі та Сан-Франциско. Існують також 25 відділень таких банків. Головним обов'язком ФРБ є вплив на вартість та пропозицію грошей та кредиту в економіці. ФРБ юридично не є державними інституціями, їхній капітал належить банкам – членам ФРС [4].

Таким чином, можна виділити чотири основні функції ФРС:

- 1) здійснення впливу на пропозицію грошей та кредиту;
- 2) регулювання діяльності та нагляд за фінансовими інституціями;
- 3) роль банківського та фінансового представника держави;
- 4) пропозиція платіжних послуг громадянам через депозитні установи.

На нашу думку, найважливішою з усіх перелічених є функція контролю ФРС за зростанням грошової маси та кредиту, тобто проведення монетарної політики.

Резервні банки також виступають банком для уряду і забезпечують Міністерство фінансів поточними рахунками. Резервні банки продають, переводять та викуповують державні цінні папери, виплачують за ними проценти і багатьма іншими способами допомагають Міністерству фінансів та іншим федеральним органам у їх діяльності, що пов'язана з цінними паперами.

Резервні банки становлять головну частину структури, з допомогою якої більшість готівки вводиться або вилучається з обігу [7].

Стан економіки та ефективність монетарної політики значною мірою залежать від міцності фінансової системи. Тому конгрес поклав на ФРС більшу частину відповідальності за цілісність державних фінансових інституцій. ФРС також здійснює безпосередній нагляд за діяльністю депозитних установ, поділяючи відповідальність за це з іншими федеральними органами та органами штатів. Крім того, перевіряючи діяльність банків і розглядаючи їхні звернення стосовно відкриття нових філій, злиття чи нових придбань, ФРС враховує потреби в кредитах верств населення, що обслуговуються цими інституціями.

Через свої «дисконтні вікна» резервні банки можуть забезпечити значну ліквідність фінансовим інституціям. ФРС здійснює вплив на економіку насамперед через величину резервів, які депозитні установи зобов'язані тримати відповідно до своїх вкладів. Якщо ФРС вирішує змінити величину резервів, це впливає на пропозицію грошей, наявність кредитів, ставки відсотка і через них – на масштаби видатків. Вплив політики ФРС, насамперед, стає відчутним на ринках депозитів, але він швидко поширюється на всю фінансову структуру країни, її економіку, а часто і на економіку всього світу.

При розгляді питання про державні банки в США необхідно звернути увагу на державні фінансові установи, діяльність яких спрямована на підтримку життєдіяльності певної галузі економіки, таких як агропромисловий комплекс, зовнішнь-торгівельна діяльність, будівництво тощо. Зауважимо, що такі фінансові установи не завжди належать до банків, або вони не мають державної власності у своїх активах. Більшість розрахунків через такі фінансові установи здійснюється лише для забезпечення цілей діяльності цієї галузі чи окремої організації, але самі активи, якими оперують такі установи не є державними.

Одним з таких фінансових установ є державний Експортно-Імпортний банк або «Екс-Ім». Він зареєстрований у США, має свої відділення у багатьох країнах світу і основна його діяльність направлена саме на забезпечення експортно-імпортних операцій американських компаній, що займаються зовнішньою торгівлею. Підкреслимо, що цей банк надає кредитування лише для

іноземних компаній, тобто американські компанії не мають змоги брати позики для своїх внутрішніх цілей, а кредити видаються саме іноземним компаніям для закупівлі товарів чи послуг в США.

Як правило Екс-Ім банк виступає посередником у міждержавних торговельних угодах. Він виступає своєрідним страховим агентом, при якому банк гарантує отримання коштів американськими компаніями за надані послуги чи поставлені товари за кордоном. Отже, діяльність банку направлена на надання фінансування місцевим організаціям чи іноземному уряду в інших країнах, які здійснюють торговельні операції з юридичними особами США.

Розглянемо також банки, де держава має свої капітали, тобто банки, які стали частково державними. Водночас зазначимо, що це явище є дуже тимчасове і пов'язане з фінансовою кризою в 2007-2009 рр. Федеральний Резервний Банк створив фонд державної допомоги банкам (ТАРП). Фонд програми допомоги становив 700 млрд. дол., з яких 250 млрд. дол. були доступні відразу і 450 млрд. дол. доступні за необхідності – з метою придбання або страхування проблемних активів. На початку кризи великі національні банки були змушені взяти державну допомогу під гаслом підтримки національної безпеки. Навіть банки, що не відчували великих труднощів були змушені брати активи в майже примусовому порядку. До таких належить «ВелсФарго банк». Фінансові установи, які одержали фінансову допомогу ТАРП, були зобов'язані надати уряду привілейовані (без права голосу) акції установи та погодитись на умови, встановлені Міністерством Фінансів, які включали в себе обмеження на компенсації для керівного персоналу, обмеження на виплату дивідендів і заборони на несправедливі корпоративні збагачення.

Ключову роль у банківській системі країни відіграють Регіональні банки США. Діяльність таких кредитних установ регулюється окремим законодавством кожного штату зокрема. Це, з одного боку, суттєво впливає на їхню діяльність і прибутковість, а, з іншого боку, – надає певні гарантії і захист інтересів від великих конкурентів.

В економічній літературі існує багато різних класифікацій і способів визначення регіональних банків, таких як: територія, капіталізація, наявність філій тощо. Ми розглянемо регіональні банки, які отримують дозвіл на здійснення банківською діяльністю саме від регіональних органів державного управління, тобто окремих штатів. До таких банків належать як великі банківські установи, які здійснюють свою діяльність у декількох штатах (ТСФ банк, МідВест банк), так і малі, і середні банки та кредитні спілки (Оук Траст кредит юніон, Постал кредит юніон).

Для більш детального огляду регіональних банків розглянемо сутність і призначення регіональних банків у банківській системі США, дамо характеристику основним видам їхньої діяльності.

Як знаємо з історії США, до появи власне великих комерційних банків подібні з ними функції виконували колоніальні позичкові контори чи приватні асоціації. Вони видавали позички, як правило, під заставу землі, і випускали паперові гроші. Такі установи створювалися для фінансування конкретних заходів чи операцій і існували рівно стільки часу, скільки тривав строк наданих ними кредитів. Крім того, вони не приймали депозитів, отже, клієнти не могли виписувати чеки.

При розгляді питання про регіональні банки в США слід зазначити, що такі установи можуть або належати або не належати до ФРС країни. За законом, регіональні банки можуть стати членом лише при умові, що вони відповідають вимогам, пропонованим ФРС до банків-членів. Після подання документів, комерційний банк, що звернувся з проханням про прийом до ФРС і допущений до членства в ній, стає банком-членом ФРС. На даний час, близько 12% або 845 банків від усіх зареєстрованих у ФРС – регіональні банки-члени, а загальна кількість регіональних банків становить близько 78% або 5363 банків [8].

Слід відмітити, що основною умовою бути членом ФРС є дотримання усіх вимог щодо мінімально допустимої величини статутного капіталу і обов'язкових резервів, які зберігаються саме у місцевому відділенні ФРС.

Ще однією з умов набуття членства в ФРС є підпорядкування умовам ревізії і правил аудиторського контролю. Зазначимо, що для нечленів ці вимоги контролю є дещо спрощеними. Також, у багатьох штатах банки-нечлени ФРС не зобов'язані представляти регулярні звіти про свою фінансову діяльність, необхідні для обчислення їхніх резервів. Від них потрібно лише мати в банку належним чином складені реєстраційні записи, що могли б дати можливість ревізорам зі штатних банків зробити ревізію. Що ж стосується банків-членів, то їм необхідно вести облік своїх резервів кожних два тижні.

Для більш детальної характеристики регіональних банків слід розглянути поняття філій банків та їхніх відділень з обмеженими функціями.

Відкриття регіональних відділень регулювалося урядом штату, а зняття обмежень на відкриття відділень банків за межами штату передували зміни, які відбулися в 70-х роках ХХ ст. Сутність їх полягала в тому, що багато великих банків створювали власні контори у великих містах по всій країні, завданням яких було видача позичок на споживчі потреби, позичок діловим підприємствам, а також позичок під нерухомість, однак не входило в їх завдання залучення депозитів. Ці контори функціонують, не порушуючи інструкцій, що забороняють відкриття внутрішньостатусних відділень,

оскільки для того, щоб підпадати під сферу регулювання урядових органів, відділення банку повинно пропонувати населенню послуги по відкриттю всіх звичайних типів депозитів.

Як зазначає С. К. Реверчук [3], ще одним нововведенням, що привело до відкриття внутрішньостатівних банківських відділень, стало відкриття банків з обмеженими послугами, як були створені за межами тих штатів, у яких розташовувалися їхні головні офіси. Банк з обмеженими послугами представляє собою контору-відділення банку, що не здійснює який-небудь один з основних видів діяльності, що характеризують комерційний банк, – відкриття депозитних рахунків та видачу комерційних кредитів. До подібних небанківських ділових одиниць належать такі компанії, як "Kohls", "Siers Roback", "American Express" тощо.

До кінця 1986 р. 36 штатів прийняли законодавчі положення, що дозволяють доступ на територію своїх штатів банківських холдингових компаній, розташованих в інших штатах. У ряді штатів подібні дії дозволені тільки в межах обмежених територій, причому лише для тих штатів, законодавства яких несуттєво відрізняються один від одного. Більшість регіональних банківських систем прагнуть не допустити проникнення банків провідних фінансових центрів у свої регіони. У 1985 р. Верховний суд США підтримав дію прийнятих штатами законів, які регулюють діяльність регіональних банківських систем і перешкоджають проникненню на територію штатів банків, що не належать до даного регіону.

Найбільш розповсюдженим видом регіональних банків у США є банк без відділень. Кількість банків у США значно перевершує кількість банків у будь-якій іншій країні саме через те, що банки без відділень – це абсолютно переважний вид банків у США.

Проте варто зазначити, що структура банківської системи США увесь час змінюється. І не зважаючи на те, що банки без філій зберігають своє значення, відділення, банківські холдингові компанії та інші організаційні структури в наші дні відіграють зростаючу роль.

У 1927 р. Конгрес прийняв закон МакФеддена, відповідно до якого національним банкам дозволялося відкривати відділення тільки в межах міста, де знаходилася головна контора банку, причому за умови, що законодавство саме цього штату не забороняло це робити. Протидія введенню законодавства, що дозволяє відкриття мережі відділень банків, у значній мірі відображає небажання представників банківських кіл в регіонах втрачати контроль над своїми банками.

Контроль на регіональному (штатному) рівні покладено на банківські департаменти штатів. На діяльність регіональних банків, крім спеціальних місцевих органів контролю, впливають також рішення інших федеральних органів, а саме: Міністерства юстиції (злиття), Комісії з бірж та цінних паперів (допуск на біржу та емісія акцій), Федеральної торгівельної палати (обслуговування споживачів) та ін. Є також і неурядові органи контролю за роботою окремих груп кредитних установ. Наприклад, до таких органів відносять Американську асоціацію банкірів, Асоціацію незалежних банків та ін.

Особливе місце в системі органів контролю посідає Федеральна Корпорація Страхування Депозитів (ФКСД), яку було створено у 1934 р. Це найважливіший крок у розвитку банківського законодавства США з часу створення ФРС. Усі банки-члени ФРС зобов'язані вступити до цієї корпорації, інші – за бажанням.

У разі банкрутства банку страхове відшкодування становить 100 тис. дол. США. Відмітимо, що уряд США тимчасово збільшив цю суму до 250 тис. дол. на кожен розрахунковий рахунок [2]. Такі дії дещо сповільнили зростання паніки серед вкладників депозитів і служили гарантією збереження вкладених коштів.

Також інфраструктура грошово-кредитної системи Сполучених Штатів включає і інші небанківські кредитно-фінансові інститути. До небанківських кредитно-фінансових інститутів відносять:

1. Федеральні кредитні установи – спеціалізовані державні кредитні установи, які діють у сфері сільського господарства, житлового будівництва, вищої освіти.
2. Пенсійні фонди – гарантують виплати доходу після виходу на пенсію.
3. Страхові компанії – спеціалізуються на страхуванні життя та майна і функціонують у фінансовому посередницькому бізнесі.

А до інших небанківських фінансово-кредитних інститутів належать інвестиційні компанії, кредитні спілки, позиково-ощадні асоціації тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з вищенаведеного можна зробити висновок про те, що розвиток банківської системи США, як і інших країн з розвиненою економікою був зумовлений законодавчо-інституційними перетвореннями в банківській діяльності, які формувалися у процесі історичного розвитку. Такий досвід може стати корисним для удосконалення вітчизняної банківської системи.

Бібліографічний список

1. Бураковський І.В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України / І.В. Бураковський, О.В. Плотніков. – Х. : Фоліо, 2009. – 302 с.
2. Равреба М. США: за добу регулювальники закрили ще три банки / М. Равреба [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imk.com.ua/ua/news/info/87325f>

3. Реверчук С.К. Грошово-банківські системи зарубіжних країн : [навч.-метод. посібник] / С.К. Реверчук. – Львів : «Тріада плюс», 2008. – С. 122-128.
4. Федеральна Резервна Система сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/Federal_Reserve_Districts_Map.svg
5. Щенин Р.К. Банковские системы стран мира : [учебное пособие] / Р.К. Щенин. – М. : КНОРУС, 2010. – 400 с.
6. Юдина И.Н. Банковская система в развивающихся экономиках. Опыт становления, развития и кризисов : [монография] / И.Н. Юдина. – М. : ИЦ РИОР, НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 351 с.
7. Federal Reserve System [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/Federal_Reserve_Districts_Map.svg
8. FDIC State Profile [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fdic.gov/bank/analytical/stateprofile/Chicago/IL/IL.xml.html>

References

1. Burakovskiy, A.I. and Plotnikov, O.V. (2009), *Hlobalna finansova krulya: uroky dlia svitu i Ukrainy* [Global financial crisis: lessons are for the world and Ukraine], Folio, Harkiv, Ukraine, 302 p.
2. Ravreba, M. (2012), "United States: a day regulators closed three banks", available at: <http://www.imk.com.ua/ua/news/info/87325> (access date December 23, 2014).
3. Reverchuk, S.K. (2008), *Hroshovo-bankivski systemy zarubizhnukh krain* [Money-bank systems of foreign countries], textbook, «Triada plus», Lviv, Ukraine, 128 p.
4. *Federalna Rezervna Systema sohodni* [Federal Backup System today] (2010), available at: http://uk.wikipedia.org/Federal_Reserve_Districts_Map.svg (access date December 21, 2014).
5. Shchenin, R.K. (2010), *Bankovskie sistemy stran mira* [Banking systems around the world], tutorial, KNORUS, Moscow, Russia, 400 p.
6. Yudina, I.N. (2013), *Bankovskaia sistema v razvivaiyshchukhsia ekonomikakh. Opyt stanovleniia, razvitiia i krizisov* [The banking system in emerging economies. Experience of formation, development and crises], monograph, ITs RIOR NITs INFRA-M, Moscow, Russia, 351 p.
7. Federal Reserve System (2010), available at: <http://uk.wikipedia.org/wiki> (access date December 25, 2014).
8. FDIC State Profile (2009), available at: <http://www.fdic.gov/bank/analytical/stateprofile/Chicago/IL/IL.xml.html> (access date October 25, 2014).

Буряк О.П. БАНКІВСЬКА СИСТЕМА США

Мета – розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо дослідження становлення та розвитку банківської системи США.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження) – для вивчення грошово-кредитна системи США, так і спеціальні методи пізнання - для дослідження процесу становлення та розвитку банківської системи.

Результати. За результатами дослідження встановлено, що грошово-кредитна системи США має два рівні. На першому рівні знаходиться Федеральна резервна система, а на другому рівні – комерційні банки та небанківські кредитно-фінансові установи. Виявлено, що федеральна резервна система США відповідальна за здійснення монетарної політики, підтримання рівня ліквідності, надійності та стабільності банківської системи, бере участь у підтриманні та регулюванні платіжної системи країни, тобто виступає керуючим органом банківської системи, а комерційні ж банки поділяються на універсальні та спеціалізовані. Встановлено, що ключову роль у банківській системі країни відіграють Регіональні банки США, діяльність яких регулюється окремим законодавством кожного штату зокрема.

Наукова новизна. Обґрунтовано, що розвиток банківської системи США, як і інших країн з розвиненою економікою, був зумовлений законодавчо-інституційними перетвореннями в банківській діяльності, які формувалися у процесі історичного розвитку. Окреслено основні напрями дослідження банківської системи США, оскільки такий досвід може стати корисним для удосконалення вітчизняної банківської системи.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що досвід становлення і розвитку банківської системи США може бути запропоновано для розгляду та використання у банківському секторі нашої країни, що сприятиме його ефективному розвитку, особливо в кризових умовах.

Ключові слова: банківська система, грошово-кредитна система, кредитно-фінансові інститути, інвестиційні компанії, кредитні спілки, позиково-ощадні асоціації.

Buriak O.P. BANKING SYSTEM OF THE USA

Purpose – development of theoretical and methodological positions and practical recommendations on the research of the banking system and the United States.

Methodology of research. The basis of the research work assigned as general (analysis, observation) - for studying of monetary and credit systems the United States, and special methods of knowledge - for research of the process of formation and development of the banking systems.

Findings. The study found that the monetary system of the United States has two levels. The first level is the Federal Reserve, and the second level – commercial banks and non-bank financial institutions. The US Federal Reserve

is responsible for implementing monetary policy, maintaining liquidity, reliability and stability of the banking system, is involved in the maintenance and regulation of the payment system of the country, that acts governing body of the banking system. Commercial banks are divided into universal and specialized. Established that a key role in banking system played Regional US banks. The activities of credit institutions regulated by a separate law of each state in particular.

Originality. Proved that the development of the US banking system, as in other developed countries, was due to legal and institutional changes in the banking, formed in the process of historical development. The basic directions of research the US banking system, because this experience can be helpful in improving the domestic banking system.

Practical value of the results of the study is that the experience of the banking system and the US may be asked to consider and use in the banking sector of our country, which will facilitate its effective development, especially in crisis situations.

Key words: banking system, monetary system, credit and financial institutions, investment companies, credit unions, savings and loan associations.

Буряк О.П. БАНКОВСКАЯ СИСТЕМА США

Цель – разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по исследованию становления и развития банковской системы США.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение) - для изучения денежно-кредитной системы США, так и специальные методы познания - для исследования процесса становления и развития банковской системы.

Результаты. По результатам исследования установлено, что денежно-кредитная системы США имеет два уровня. На первом уровне находится Федеральная резервная система, а на втором уровне - коммерческие банки и небанковские кредитно-финансовые учреждения. Выявлено, что федеральная резервная система США ответственная за осуществление монетарной политики, поддержания уровня ликвидности, надежности и стабильности банковской системы, участвует в поддержании и регулировании платежной системы страны, то есть выступает управляющим органом банковской системы, а коммерческие же банки делятся на универсальные и специализированные. Установлено, что ключевую роль в банковской системе страны играют Региональные банки США, деятельность которых регулируется отдельным законодательством каждого штата в частности.

Научная новизна. Обосновано, что развитие банковской системы США, как и других стран с развитой экономикой, был обусловлен законодательно-институциональными преобразованиями в банковской деятельности, формировались в процессе исторического развития. Определены основные направления исследования банковской системы США, поскольку такой опыт может стать полезным для совершенствования отечественной банковской системы.

Практическая значимость результатов исследования заключается в том, что опыт становления и развития банковской системы США может быть предложено для рассмотрения и использования в банковском секторе нашей страны, что будет способствовать его эффективному развитию, особенно в кризисных условиях.

Ключевые слова: банковская система, денежно-кредитная система, кредитно-финансовые институты, инвестиционные компании, кредитные союзы, ссудно-сберегательные ассоциации.

УДК 621.002:658.56

*Очеретько Л.М.,
к.е.н., доцент кафедра обліку і аудиту,
Заліська К.Р.,
Запорізький національний технічний університет*

ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ДОВГОСТРОКОВИМИ БУДІВЕЛЬНИМИ ДОГОВОРАМИ (КОНТРАКТАМИ)

Постановка проблеми. Будівництво характеризується специфічними рисами, зумовленими наявністю особливих етапів його здійснення, різноманітних партнерських відносин як із зовнішніми контрагентами, так і з внутрішніми структурними підрозділами, що впливає на формування фінансових результатів будівельних підприємств та їх оподаткування [7, с. 172]. Особливу увагу в умовах сьогодення доцільно звернути на податковий облік фінансових результатів за довгостроковими будівельними договорами (контрактами), адже з введенням в дію Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 за № 77-VIII (далі – Закон № 77-VIII) замість звичного порядку ведення окремого податкового обліку з 01.01.2015 року запроваджено принципово новий порядок, який ґрунтується на визначенні фінансового результату (прибутку до оподаткування) за даними фінансового обліку [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування обліково-інформаційного забезпечення оподаткування прибутку будівельних підприємств

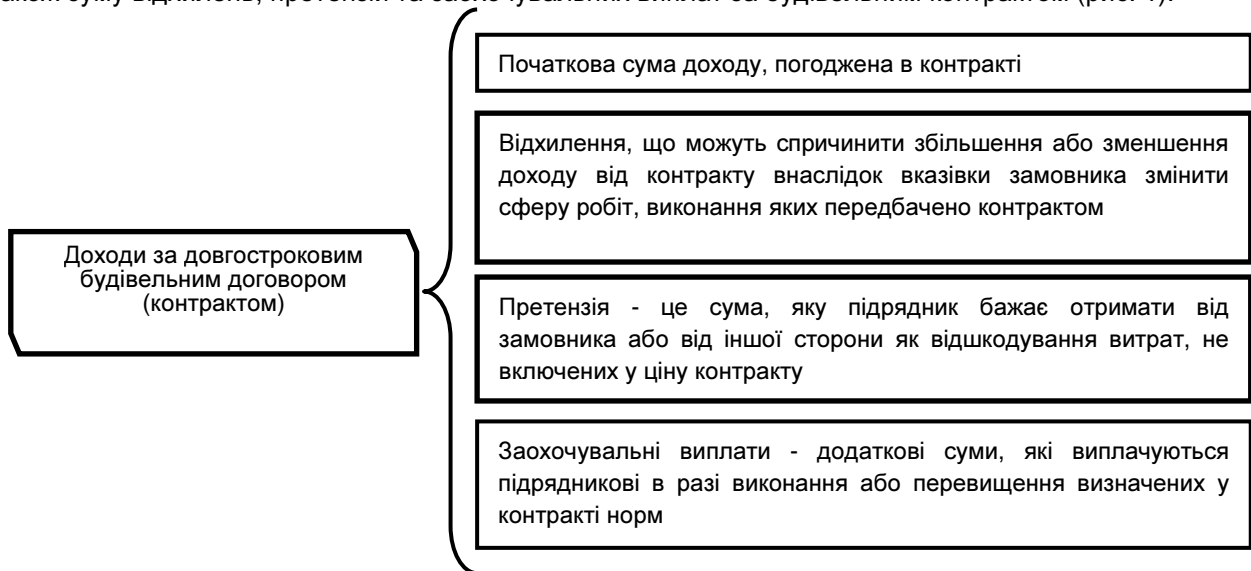
висвітлювалися Є. І. Свідерським, Ф. Ф. Бутинцем, І. А. Герасимовичем, М. Т. Білухою, В. А. Гавриленком, В. Б. Моссаковським та ін. Враховуючи значні напрацювання науковців, необхідно відмітити, що введення в дію з 01.01.2015 року Закону № 77-VIII потребує нових підходів щодо формування обліково-інформаційного забезпечення оподаткування прибутку будівельних підприємства, а, отже, і подальших досліджень з даної тематики.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі нормативного регулювання методики визначення прибутку до оподаткування будівельних підприємств за довгостроковими будівельними договорами (контрактами) та обґрунтуванні потреби внесення змін та доповнень до відповідних нормативних актів у зв'язку з введенням в дію з 01.01.2015 року Закону № 77-VIII.

Виклад основного матеріалу дослідження. З введенням з 01.01.2015 року в дію Закону України № 77-VIII запроваджено принципово новий порядок визначення прибутку до оподаткування, який ґрунтується на визначенні фінансового результату за даними бухгалтерського обліку з подальшим його коригуванням на суми податкових різниць [10]. Так, згідно п.134.1.1 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) об'єктом оподаткування податком на прибуток є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень розділу III ПКУ [8]. Тож, при визнанні доходів і витрат будівельних підприємств за довгостроковими будівельними договорами (контрактами) слід керуватись нормами П(С)БО 18 «Будівельні контракти» [2], МСБО 11 «Будівельні контракти» [1], П(С)БО 15 «Дохід» [5] та П(С)БО 16 «Витрати» [3], а також нормами ПКУ [8].

На перший погляд наявність цілого ряду нормативних актів з питань оподаткування прибутку будівельних підприємств та введення в дію Закону № 77-VIII, який практично вирішив проблему гармонізації фінансового та податкового обліку, мали б свідчити про відсутність невирішених питань при визначенні прибутку до оподаткування, проте на практиці це далеко не так. Тож, зупинимось на основних питаннях, які до тепер залишаються невирішеними остаточно та вимагають подальших досліджень.

Відповідно до нових податкових правил, (як наголошувалось раніше) доходи і витрати повинні визнаватися (відображатися) в податковому обліку (податкових розрахунках) за методом нарахування, що відповідає принципу бухгалтерського обліку – нарахування доходів і витрат. Тож, згідно п.10 П(С)БО 18 «Будівельні контракти» та п.11 МСБО 11 «Будівельні контракти» дохід за будівельним контрактом має включати передбачену будівельним контрактом початкову суму доходу, а також суму відхилень, претензій та заохочувальних виплат за будівельним контрактом (рис. 1).

Рис. 1. Доходи за довгостроковим будівельним договором (контрактом)

Джерело : [1; 2]

Згідно п.3 П(С)БО 18 «Будівельні контракти» [2] та п.22-23 МСБО 11 «Будівельні контракти» [1] доходи і витрати за довгостроковим будівельним договором (контрактом) мають визнаватися з урахуванням ступеня завершеності робіт на дату балансу, за умови якщо кінцевий фінансовий результат за даним контрактом може бути достовірно оцінений (рис. 2).

Відмінною рисою визнання доходів будівельних підприємств є те, що у випадках, коли кінцевий фінансовий результат за будівельним контрактом не може бути оцінений достовірно, то, згідно п.13 П(С)БО 15 «Дохід», дохід визнається в сумі фактичних витрат від початку виконання будівельного контракту, щодо яких існує імовірність їх відшкодування [5]. Отже, в даному випадку прибуток до

оподаткування буде відсутній. У разі ж відсутності імовірності відшкодування витрат дохід не визнається, тож прибуток до оподаткування набуває негативного значення [4].

Умови достовірної оцінки кінцевого фінансового результату за будівельним контрактом згідно П(С)БО 18 «Будівельні контракти» та МСБО «Будівельні контракти»	
за будівельним контрактом з фіксованою ціною	за будівельним контрактом за ціною «витрати плюс»
<ul style="list-style-type: none"> - можливості достовірного визначення суми загального доходу від виконання будівельного контракту; - ймовірного отримання підрядником економічних вигод від виконання будівельного контракту; - можливості достовірного визначення суми витрат, необхідних для завершення будівельного контракту, і ступеня завершеності робіт за будівельним контрактом на дату балансу; - можливості достовірного визначення та оцінки витрат, пов'язаних з виконанням будівельного контракту для порівняння фактичних витрат за цим будівельним контрактом, з попередньою оцінкою таких витрат. 	<ul style="list-style-type: none"> - імовірного отримання підрядником економічних вигод від виконання будівельного контракту; - можливості достовірного визначення витрат, пов'язаних з виконанням будівельного контракту, незалежно від імовірності їх відшкодування замовником.

Рис. 2. Умови достовірної оцінки кінцевого фінансового результату за будівельним контрактом

Джерело : [1; 2]

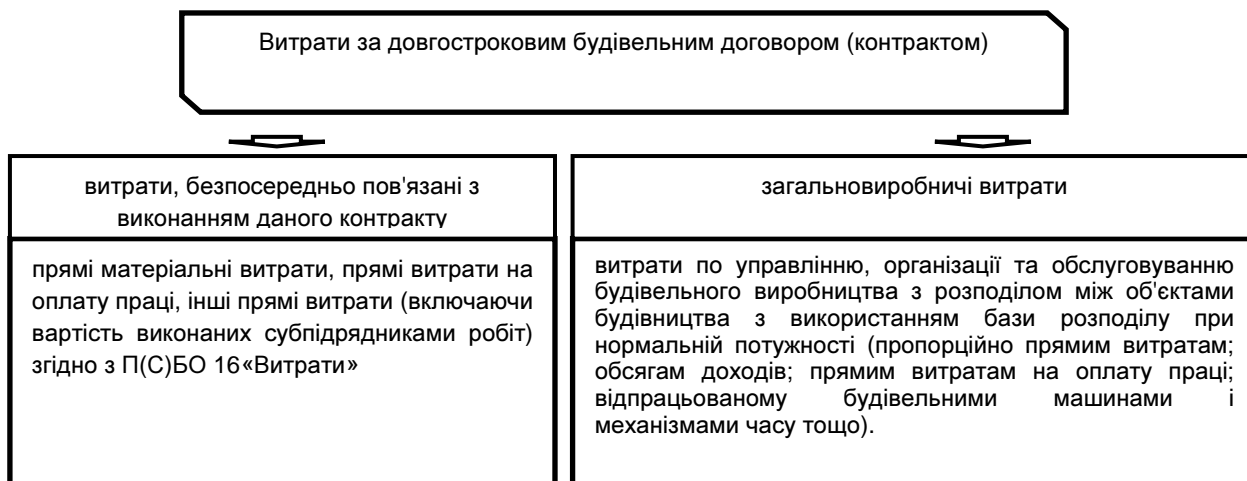
Дослідивши світовий досвід визнання доходів будівельних підприємств, приходимо до висновку, що у світовій практиці застосовуються два методи обліку доходів за будівельними контрактами: метод укладеного (виконаного, завершеного) контракту та метод ступеня завершеності (поетапного виконання) робіт. У вітчизняній же практиці, в переважній більшості будівельні підприємства за довгостроковими будівельними контрактами (якими не передбачено поетапне виконання робіт) оплату за виконані роботи отримують тільки після прийняття замовником об'єктів будівництва. Тож, за таких умов при оцінці доходів використовується так званий «метод укладеного (виконаного, завершеного) контракту», який ґрунтується на тому, що доходи, витрати і, відповідно, прибуток фіксуються у фінансовій звітності виконавця у періоді завершення будівництва, а доти усі понесені витрати відображаються як незавершене виробництво. Остаточний фінансовий результат визначається лише після закінчення виконання усіх будівельних робіт. Проте використання даного методу при визнанні доходу за довгостроковими будівельними договорами (контрактами) вважаємо неприпустимим, оскільки його використання призводить до тривалого нарощування суттєвих обсягів незавершеного виробництва, ускладнює виконання договорних зобов'язань (унаслідок виникнення у підрядника дефіциту коштів та потреби залучення позикового капіталу), поглиблює ризик несвоєчасності розрахунків замовників, призводить до втрати вартості доходів в часі та позбавляє можливості реально оцінити прибуток, що підлягає до оподаткування.

При визначенні доходів за довгостроковими будівельними договорами (контрактами) більш доцільним вважаємо застосування методу «ступеня завершеності робіт». Застосування даного методу передбачено і п.25 МСБО 11. За даним методом платник податку-виконавець робіт за довгостроковим будівельним договором (контрактом) повинен нараховувати доходи до передачі результатів робіт замовнику в кожному податковому періоді (кварталі). Отже, доходи за довгостроковими будівельними контрактами мають розраховуватись відповідно до ступеня завершеності робіт, який визначається за питомою вагою витрат, здійснених у звітному податковому періоді, у загальній очікуваній сумі таких витрат та/або за питомою вагою обсягу послуг, наданих у звітному податковому періоді, у загальному обсязі послуг, які мають бути надані.

На перший погляд складається враження, що при застосуванні методу «ступеня завершеності робіт» при оцінці доходів за довгостроковими будівельними договорами (контрактами) до уваги береться не фактичний, а розрахунковий прибуток, що є порушенням принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, передбачених ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» [9] і водночас є недопустимим при оподаткуванні прибутку будівельних підприємств. Проте, при більш поглибленому вивченні, маємо можливість спостерігати, що за довгостроковим будівельним договором (контрактом), яким передбачається поетапне виконання договорних зобов'язань,

застосування саме даного методу дозволяє порівнювати отримані доходи та витрати, понесені у процесі досягнення певного ступеня завершення виконання договірних зобов'язань. Тож, початкове враження щодо недоцільності застосування даного методу є помилковими, навпаки – використання даного методу забезпечить надходження необхідної інформації про ступінь виконання контракту та про результати діяльності за певний звітний період.

Що стосується витрат, то слід зазначити, що згідно п.1 П(С)БО 18 «Будівельні контракти», витрати за будівельним контрактом – це собівартість робіт за будівельним контрактом [2]. Методика формування собівартості робіт за будівельним контрактом визначена Методичними рекомендаціями з формування собівартості будівельно-монтажних робіт, затверджених Наказом Мінрегіонбуду від 31.12.2010 за № 573 (далі – Методрекомендації № 573), згідно з якими до витрат за довгостроковим будівельним договором (контрактом) включаються витрати за період від дати укладання даного договору (контракту) до дати його завершення (рис. 3) [6]:

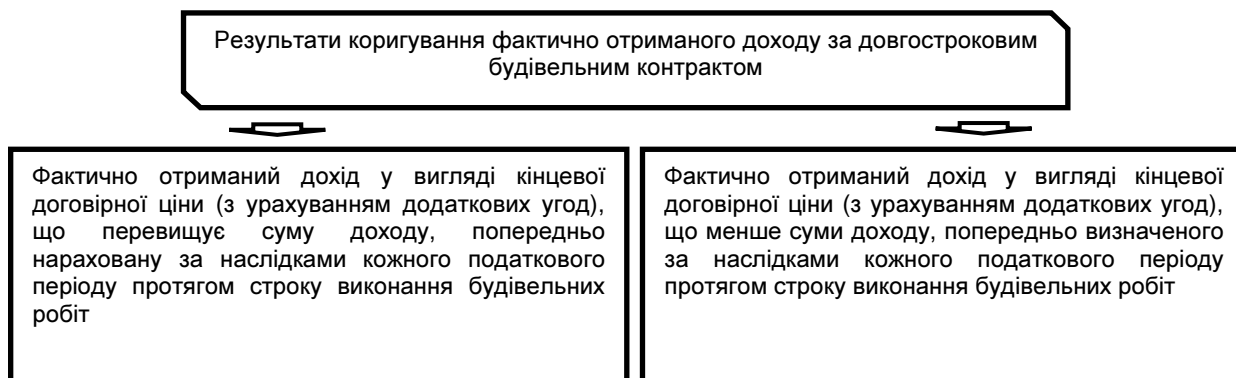

Рис. 3. Витрати за довгостроковим будівельним договором (контрактом)

Джерело : [6]

Особливістю визнання витрат будівельних підприємств є те, що згідно п.8 П(С)БО 18 у випадках, якщо на дату балансу є ймовірність того, що загальні витрати на виконання будівельного контракту перевищуватимуть загальний дохід за цим будівельним контрактом, то очікувані збитки визнаються витратами звітного періоду з включенням фактичних витрат на виконання цього будівельного контракту до собівартості реалізації [2].

Порівняння нарахованих доходів та собівартості реалізованої продукції, робіт і послуг за даними фінансового обліку дозволяє визначити фінансовий результат, а отже з 01.01.2015 року і прибуток до оподаткування. Проте особливістю будівельних підприємств є те, що по завершенню виконання договірних зобов'язань та передачі результатів виконаних робіт замовнику виконавець має здійснити коригування попередньо нарахованої суми доходів відповідно до фактично отриманого. Можливі варіанти наслідків коригування суми доходів подано на рис. 4.

Рис. 4. Можливі результати коригування фактично отриманого доходу за довгостроковим будівельним контрактом

Джерело : [2]

Якщо фактично отриманий дохід перевищує суму доходу, попередньо нараховану за наслідками кожного податкового періоду, відповідне перевищення зараховується до доходів звітного періоду. Якщо ж навпаки, фактично отриманий дохід є меншим, ніж сума таких попередньо нарахованих доходів, різниця зараховується у зменшення доходів звітного періоду. У разі виникнення невизначеності щодо отримання суми, яка вже включена в дохід від контракту і вже відображена у прибутках і збитках, неодержана сума (або сума, відшкодування якої більше не є ймовірним) визнається як витрати, а не як коригування суми доходу від контракту [1].

Проте на цьому здійснення операцій щодо коригування фінансових результатів не завершується. При визначенні прибутку до оподаткування корегування фінансових результатів будівельних підприємств має здійснюватись у відповідності до Розділу III ПКУ. Так, згідно п.1.1 ст.134 ПКУ для платників податку, у яких річний дохід від будь-якої діяльності (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний (податковий) період не перевищує двадцяти мільйонів гривень, об'єкт оподаткування має визначатися без коригування фінансового результату до оподаткування на податкові різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років), визначені відповідно до положень розділу III ПКУ. Платник податку, у якого річний дохід (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний (податковий) період не перевищує двадцяти мільйонів гривень, має право прийняти рішення про незастосування коригувань фінансового результату до оподаткування на усі різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років), визначені відповідно до положень цього розділу, не більше одного разу протягом безперервної сукупності років, в кожному з яких виконується цей критерій щодо розміру доходу. Про прийняте рішення платник податку має зазначити у податковій звітності з податку на прибуток, що подається за перший рік в такій безперервній сукупності років. В подальші роки такої сукупності коригування фінансового результату також не застосовуються (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років) [8].

Якщо у платника, який прийняв рішення про незастосування коригувань фінансового результату до оподаткування на податкові різниці (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років), визначені відповідно до положень розділу III ПКУ, в будь-якому наступному році річний дохід (за вирахуванням непрямих податків), визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний (податковий) період перевищує двадцять мільйонів гривень, такий платник має визначати об'єкт оподаткування, починаючи з такого року шляхом коригування фінансового результату до оподаткування на податкові різниці, визначені відповідно до положень розділу III ПКУ.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, за результатами проведеного дослідження приходимо до висновку, що нормативне регулювання оподаткування прибутку будівельних підприємств за довгостроковими будівельними договорами (контрактами) дотепер залишається неузгодженим та неконкретизованим, оскільки Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» замість звичного порядку ведення окремого податкового обліку з 01.01.2015 року запроваджено принципово новий порядок, який ґрунтується на визначенні фінансового результату (прибутку до оподаткування) за даними бухгалтерського обліку.

З метою підвищення аналітичності, оперативності та точності облікових даних щодо визначення прибутку до оподаткування будівельних підприємств, доведено необхідність:

- по-перше, доповнити п.2 П(С)БО 18 «Будівельні контракти» терміном «довгостроковий будівельний контракт» з чітким переліком критеріїв його визнання довгостроковим;

- по-друге, зміст п.13 П(С)БО 18 «Будівельні контракти» викласти наступним чином – до складу витрат, безпосередньо пов'язаних з виконанням будівельного контракту, належать прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати (включаючи вартість виконаних субпідрядниками робіт) згідно з П(С)БО 16 «Витрати», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 31 грудня 1999 року № 318, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19 січня 2000 року за №27/4248 та Методичних рекомендацій з формування собівартості будівельно-монтажних робіт, затверджених Наказом Мінрегіонбуду від 31.12.2010 за №573. Внесення зазначених змін пояснюється тим, що П(С)БО 16 «Витрати» не враховує галузевих особливостей формування собівартості будівельно-монтажних робіт, а, отже, ускладнює відображення в обліку понесених витрат будівельними підприємствами;

- по-третє, доповнити п.2.1 П(С)БО 15 «Дохід» методикою оцінки та корегування доходів за довгостроковими будівельними договорами (контрактами).

Запровадження на практиці поданих пропозицій дозволить гармонізувати порядок ведення податкового та фінансового обліку і таким чином підвищити якість обліково-інформаційного забезпечення оподаткування прибутку будівельних підприємств.

Бібліографічний список

1. Будівельні контракти : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 11, затверджений Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку від 01.01.1978 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakon.rada.gov.ua/go/929_017.
2. Будівельні контракти : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 18, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 28.04.2001 р. №205 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO18.aspxhttp>.
3. Витрати : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 31.12.99 р. № 318 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO16.aspx>.
4. Грачова Р. Об'єкт обліку – будівельний контракт, або «незавершена» у двох іпостасях / Р. Грачова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhlabaz.ru/bukhgalterskij-uchet/bukhgalterskij-uchet-po-psbu-ukr>.
5. Дохід : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 29.11.99 р. № 290 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO15.aspx>.
6. Методичні рекомендації з формування собівартості будівельно-монтажних робіт, затверджено Наказом Мінрегіонбуду від 31.12.2010 №573 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pro-u4ot.info/index.php?section>.
7. Павелко О.В. Теоретичні засади визнання доходів і витрат основної діяльності будівельних підприємств: міжнародний досвід та облікова політика / О.В. Павелко// Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 4(62). – С. 172-178.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
9. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=370431>.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28.12.2014 р. № 77-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

References

1. Rada z Mizhnarodnykh standartiv bukhgalterskoho obliku (1978), *Budivelni kontrakty : Mizhnarodnyi standart bukhgalterskoho obliku 11* [Build contracts: International standard of record-keeping 11], available at: http://zakon.rada.gov.ua/go/929_017 (access date January 11, 2015).
2. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (2001), *Budivelni kontrakty : Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 18* [Build contracts : Regulation (Standard) 18], available at: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO18.aspxhttp> (access date January 14, 2015).
3. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (1999), *Vytraty : Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 16* [Charges : Regulation (Standard) 16], available at: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO16.aspx> (access date January 15, 2015).
4. Hrachova, R. "The house accounting for construction contracts, or "unfinished ships" in two ways", available at: <http://buhlabaz.ru/bukhgalterskij-uchet/bukhgalterskij-uchet-po-psbu-ukr/> (access date January 29, 2015).
5. Ministerstvo Finansiv Ukrainy (1999), *Dokhid : Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 15* [Profit : Regulation (Standard) 15], available at: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO15.aspx> (access date January 16, 2015).
6. Ministerstvo rehionalnoho rozvytku ta budivnytstva Ukrainy (2010), *Metodychni rekomendatsii z formuvannia sobivartosti budivelno-montaznykh robot* [Methodical recommendations are from forming of prime price of buildings and installation works], available at: <http://pro-u4ot.info/index.php?section> (access date January 18, 2015).
7. Pavelko, O.V. (2012), "The theoretical basis of income and expenditure of the main construction companies: International Experience and accounting policies", *Visnyk ZhDTU*, no. 4(62), pp. 172-178.
8. Verkhovna rada Ukrainy (2010), *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Internal revenue code of Ukraine], available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (access date January 15, 2015).
9. Verkhovna rada Ukrainy (1999), *Pro bukhgalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini* [About a record-keeping and financial reporting in Ukraine], available at: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>, (access date January 17, 2015).
10. Verkhovna rada Ukrainy (2014), *Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoi reformy* [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine on tax reform], available at: <http://golos.com.ua/Article>.

aspx?id=370431(access date December 31, 2014).

Очеретько Л.М., Заліська К.Р. ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ДОВГОСТРОКОВИМИ БУДІВЕЛЬНИМИ ДОГОВОРАМИ (КОНТРАКТАМИ)

Метою є аналіз нормативного регулювання методики визначення прибутку до оподаткування будівельних підприємств за довгостроковими будівельними договорами (контрактами) та обґрунтування потреби внесення змін та доповнень до відповідних нормативних актів у зв'язку з введенням в дію з 01.01.2015 року Закону № 77-VIII.

Методика дослідження. Метод теоретичного узагальнення та порівняння став підґрунтям встановлення сутності доходів та витрат будівельних підприємств за довгостроковими будівельними договорами (контрактами). Логічний метод, методи індукції та дедукції, групування та узагальнення виступили основою доведення гармонізації фінансового та податкового обліку фінансового результату будівельних підприємств. Метод порівняння використано при визначенні переваг методу ступеня завершеності (поетапного виконання) робіт над методом укладеного (виконаного, завершеного) контракту.

Результати. В ході дослідження доведено потребу внесення змін та доповнень до відповідних нормативних актів у зв'язку з введенням в дію з 01.01.2015 року Закону № 77-VIII.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення нормативних актів по регулюванню податкового обліку прибутку до оподаткування будівельних підприємств шляхом: доповнення п.2 П(С)БО 18 «Будівельні контракти» терміном «довгостроковий будівельний контракт» з чітким переліком критеріїв його визнання довгостроковим; внесення змін до змісту п.13 П(С)БО 18 «Будівельні контракти» та доповнення п.21.1 П(С)БО 15 «Дохід» методикою оцінки та корегування доходів за довгостроковими будівельними договорами (контрактами).

Практична значущість полягає в тому, що внесення змін та доповнень до діючих нормативних актів з питань регулювання обліку прибутку до оподаткування дозволить гармонізувати порядок ведення податкового та фінансового обліку і таким чином підвищити якість обліково-інформаційного забезпечення оподаткування прибутку будівельних підприємств.

Ключові слова: довгостроковий будівельний договір (контракт), дохід, витрати, фінансовий результат, прибуток до оподаткування.

Ocheretko L.M., Zalisska K.R. TAXATION OF INCOME FOR CONSTRUCTION COMPANIES DOVGOSROCHNYM CONSTRUCTION CONTRACTS (CONTRACTS)

Purpose consists is to analyze the regulatory method of determining the taxable profits of construction companies on long-term construction contracts (contracts) and the rationale for the changes and amendments to the relevant regulations in connection with effect from 01.01.2015, of the Law № 77-VIII.

Methodology of research. The method of theoretical generalization and comparison was the basis of establishing the nature of income and expenses of construction companies on long-term construction contracts (contracts). Logical method, methods of induction and deduction, grouping and summarizing the basis of the evidence made by the harmonization of financial and tax accounting financial result of construction enterprises. The comparison method used in determining the benefits of percentage of completion method (phased implementation) work on the execution method (completed) contract.

Findings. The study proved the need for changes and amendments to the relevant regulations in connection with effect from 01.01.2015, of the Law № 77-VIII.

Originality of the results is to develop practical recommendations for improving the legislation on regulation of tax accounting taxable profits of construction companies by: additions to claim 2 P (S) BU 18 "Construction contracts" with the term "long-term contract for the construction of" a clear list of criteria for the recognition of his long-term; changes in the content of claim 13 P (S) BU 18 "Construction Contracts" and additions p.21.1 P (S) BU 15 "income" method evaluation and adjustment of income from long-term construction contracts (contracts).

Practical value lies in the fact that the amendments and additions to the existing regulations to regulate accounting taxable profit will harmonize the procedure for tax and financial accounting, and thus improve the quality of accounting information support tax profits of construction companies.

Key words: building long-term agreement (contract), revenues, expenses, financial result, the taxable income.

Очеретько Л.М., Залесская К.Р. НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ ПРИБЫЛИ СТРОИТЕЛЬНЫХ КОМПАНИЙ ПО ДОВГОСРОЧНЫМ СТРОИТЕЛЬНЫМ ДОГОВОРАМ (КОНТРАКТАМ)

Целью является анализ нормативного регулирования методики определения налогооблагаемой прибыли строительных предприятий по долгосрочным строительным договорам (контрактам) и обоснование необходимости внесения изменений и дополнений в соответствующие нормативные акты в связи с введением в действие с 01.01.2015 года Закона №77-VIII.

Методика исследования. Метод теоретического обобщения и сравнения стал основой установления сущности доходов и расходов строительных предприятий по долгосрочным строительным договорам (контрактам). Логический метод, методы индукции и дедукции, группировки и обобщения выступили основой доказательства гармонизации финансового и налогового учета финансового результата строительных предприятий. Метод сравнения использованы при определении преимуществ метода степени завершенности (поэтапного выполнения) работ над методом выполненного (завершенного) контракта.

Результаты. В ходе исследования обосновано потребность внесения изменений и дополнений в соответствующие нормативные акты в связи с введением в действие с 01.01.2015 года Закона Украины № 77-VIII.

Научная новизна полученных результатов состоит в разработке практических рекомендаций по усовершенствованию нормативных актов по регулированию налогового учета налогооблагаемой прибыли строительных предприятий путем: дополнения п.2 П(С)БУ 18 «Строительные контракты» термином «долгосрочный договор на строительство» с четким перечнем критериев признания его долгосрочным; внесения

изменений в содержание п.13 П(С)БУ 18 «Строительные контракты» и дополнения п.21.1 П(С)БУ 15 «Доход» методикой оценки и корректировки доходов по долгосрочным строительным договорам (контрактам).

Практическая значимость состоит в том, что внесение изменений и дополнений к действующим нормативным актам по регулированию учета налогооблагаемой прибыли позволит гармонизировать порядок ведения налогового и финансового учета, и таким образом повысить качество учетно-информационного обеспечения налогообложения прибыли строительных компаний.

Ключевые слова: долгосрочный строительный договор (контракт), доходы, расходы, финансовый результат, налогооблагаемая прибыль.

УДК 336.279:336.71(045)

*Проскуряков К.І.,
к.т.н., доцент кафедри фінансів,
Бондаренко В.В.,*

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВУ БАНКІВ

Постановка проблеми. Стабільна та ефективна робота банківської системи забезпечує раціональний розподіл та рух фінансових ресурсів в економіці кожної держави. Негативні тенденції в діяльності банківської установи, що можуть призвести до її банкрутства і, відповідно, до ланцюгової реакції неплатежів, повинні бути вчасно виявлені регулятором (Національним банком України) та ліквідовані шляхом прийняття ним відповідних управлінських рішень. Ця проблема набула значного поширення, тому питання прогнозування і визначення ймовірності банкрутства стає вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Індикатором стану фінансово-господарської діяльності підприємств і установ, в т.ч. і банківських, можуть бути відповідні економетричні моделі, розробці і аналізу яких присвячені праці відомих як зарубіжних (Е. Альтмана, І. Балабанова, У. Бівера, А. Буздальна, Д. Пешковського, Р. Сайфуліна, А. Смольського, Є. Тренєнкова, А. Шеремета), так і вітчизняних (О. В. Васюренка, В. І. Міщенко, А. М. Мороза, М. І. Савлука, та ін.) вчених. В цих працях визначено сутність поняття «діагностика банкрутства», розглянуто механізм запобігання банкрутства та основні його складові, визначено головні вимоги, що висуваються до процесу організації діагностики та досліджено основні моделі попередження банкрутства банків.

Однак, більшість з моделей, запропонованих цими науковцями, мають ряд особливостей, які ускладнюють їх застосування в Україні. Тому доцільно проаналізувати та виявити недоліки використання цих методик в нашій державі, дослідивши вибраний напрям в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування та розробка науково-методичних підходів до діагностики банкрутства банку, орієнтованих на сучасний стан економіки України.

Реалізація поставленої мети обумовила необхідність вирішення в роботі наступних завдань:

- порівняти ефективність п'ятифакторної моделі Альтмана та факторної моделі корпорації «Дюпон» на основі результатів розрахунку показників по АТ «Райффайзен Банк Аваль»;
- обґрунтувати можливість використання факторної моделі Дюпона в контексті превентивного банківського регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діагностика банкрутства – це своєчасне виявлення неплатоспроможності, збитковості, фінансової залежності від зовнішніх джерел фінансування, низької ділової активності. Тому в класичних моделях діагностики банкрутства використовують показники прибутковості, фінансової стійкості, ліквідності та ділової активності [1, с. 91-97].

Загальними вимогами до організації діагностики банкрутства банків є:

- ідентичність бази первинної інформації за окремими блоками і внутрішньоблоковими показниками (наприклад, за окремими комерційними банками) і централізованими даними;
- дотримання всіх технічних і організаційних параметрів проведення ранньої діагностики банкрутства (щомісячні дані в розрізі певних блоків і щоквартальні аналітичні звіти, зведені піврічні аналітичні записки, тощо);
- функціонування на основі принципу безперервності, який означає, що робота зі збору і оцінки інформації повинна проводитися на регулярній основі;
- доступність висновків і результатів для всіх зацікавлених користувачів інформації про діяльність банків [2].

Механізм діагностики банкрутства банків включає (рис. 1):

Рис. 1. Механізм ранньої діагностики банкрутства банків

Джерело : [3, с. 5-7]

Використання сучасних методів моделювання дозволяє отримати відповідні показники, за допомогою яких можливо надати кількісну оцінку банківських ризиків, що фактично є першим і найнеобхіднішим компонентом у системі діагностики банкрутства банківської установи.

Оцінка ризиків – це процес визначення ймовірності виникнення факторів ризику, певних подій чи ситуацій, здатних негативно вплинути на розвиток об'єкту і досягнення запланованих результатів.

До основних методів оцінки ризиків відносять:

1) статистичні, суть яких полягає у визначенні ймовірності виникнення втрат на основі статистичних даних попереднього періоду і встановленні області (зони) ризику, коефіцієнту ризику і т. д.;

2) аналітичні, які дозволяють визначити ймовірність виникнення втрат на основі математичних моделей;

3) метод експертних оцінок, який представляє собою комплекс логічних і математико-статистичних методів по обробці результатів опитування групи експертів, причому ці результати є єдиним джерелом інформації [4, с. 76-79].

Для прогнозування банкрутства у світі використовується система економетричних моделей, які будуються на основі фінансових коефіцієнтів (табл. 1).

Однак, використання багатьох методів та моделей, пов'язаних із діагностикою банку на предмет схильності до банкрутства, в умовах України ускладнено кількома вагомими чинниками:

1) у зв'язку з тим, що банківська система України дуже молода, інформаційна база, необхідна для використання традиційних статистичних методів, є невеликою. Так як Україна відносно недавно перейшла до ринкових умов господарювання, навіть та інформація, що є в наявності неоднорідна, тому період, який можна використовувати для статистичного аналізу, ще менший;

2) значно відрізняються зовнішні для компанії умови, що існують в Україні, та в країнах з розвинутою економікою. В зв'язку з цим, деякі показники, що покладено в основу моделей діагностики, в Україні визначити складно, або вони мають дещо інший зміст;

3) існує небезпека щодо отримання з публічних джерел інформації про об'єкт дослідження, що не відповідає дійсності. Причиною цього є відсутність збалансованої системи стимулів та покарань за такі дії. Поширеність цих фактів прямо впливає на точність моделей;

4) обмеженість кола застосування систем, які використовуються органами банківського нагляду, їх невисока оперативність та трудомісткість [2, с. 3-4].

Таблиця 1

Зарубіжні моделі запобігання банкрутству банків

Назва моделі	Функція	Змінні	Значення показника
1. П'ятифакторна модель Е. Альтмана	$Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 0,999X_5$	X1 - робочий капітал / валюта балансу; X2 - сума нерозподіленого прибутку та резервного капіталу / валюта балансу; X3 - (звичайний прибуток до оподаткування + проценти за кредит) / валюта балансу; X4 - ринкова вартість підприємства / позичковий капітал; X5 - чиста виручка від реалізації продукції / валюта балансу.	Z=0 - імовірність 50%; Z 0 – зменшення імовірності; Z 0 – імовірність перевищує 50%.
2. Модель Спрінгейта	$Z = 1,03A + 3,07B + 0,66C + 0,4D$	A – робочий капітал / загальна вартість активів; B – прибуток до сплати податків та процентів / загальна вартість активів; C – прибуток до сплати податків / короткострокові зобов'язання; D – обсяг продажу / загальна сума активів.	Z 0,862 – фінансовий стан нестабільний, банк - банкрут; Z 2,45 – загроза мінімальна
3. Модель Ліса	$Z = 0,063X_1 + 0,092X_2 + 0,057X_3 + 0,001X_4$	X1 – оборотні активи / сума всіх активів; X2 – прибуток від реалізації / сума активів; X3 – нерозподілений прибуток / сума активів; X4 – власний капітал / залучений капітал.	Граничне значення для цієї моделі 0,037
4. Тест Таффлера	$Z = 0,53X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4$	X1 – прибуток від реалізації / короткострокові зобов'язання; X2 – оборотні активи / зобов'язання; X3 – короткострокові зобов'язання / активи; X4 – виручка від реалізації / активи.	Z > 0,3 – добрі довгострокові перспективи; Z < 0,2 – велика вірогідність банкрутства
5. Коефіцієнт Бівера	$KB = (ЧП - НА) : (ДЗ + ПЗ)$	ЧП – чистий прибуток; НА – нарахована амортизація; ДЗ – довгострокові зобов'язання; ПЗ – поточні зобов'язання.	KB > 0,4 – банкрутство не загрожує. KB ≤ 0,2 – незадовільна структура балансу

Джерело : складено авторами на основі [1, с. 91-97]

Статистичні прийоми вимірювання ризиків не дуже придатні для використання в Україні, насамперед через те, що обмежуються вищезгаданими чинниками. Для більшості користувачів найдоступнішими і найуживанішими залишаються аналітичні методи оцінки ризику.

Найпоширенішою методикою аналізу ефективності банківської діяльності є методика декомпозиційного аналізу прибутковості власного капіталу, або модель Дюпона. Використавши прийом розширення факторної моделі Дюпона, можна отримати залежність між прибутком і ризиком, яка описується моделлю:

$$ROE = ROA \times MK, \quad (1)$$

де ROE – прибутковість капіталу (K);

ROA – прибутковість активів (A);

MK – мультиплікатор капіталу [5, с. 102-103].

Декомпозиційний аналіз, за моделлю Дюпона включає такі етапи (рис. 2).

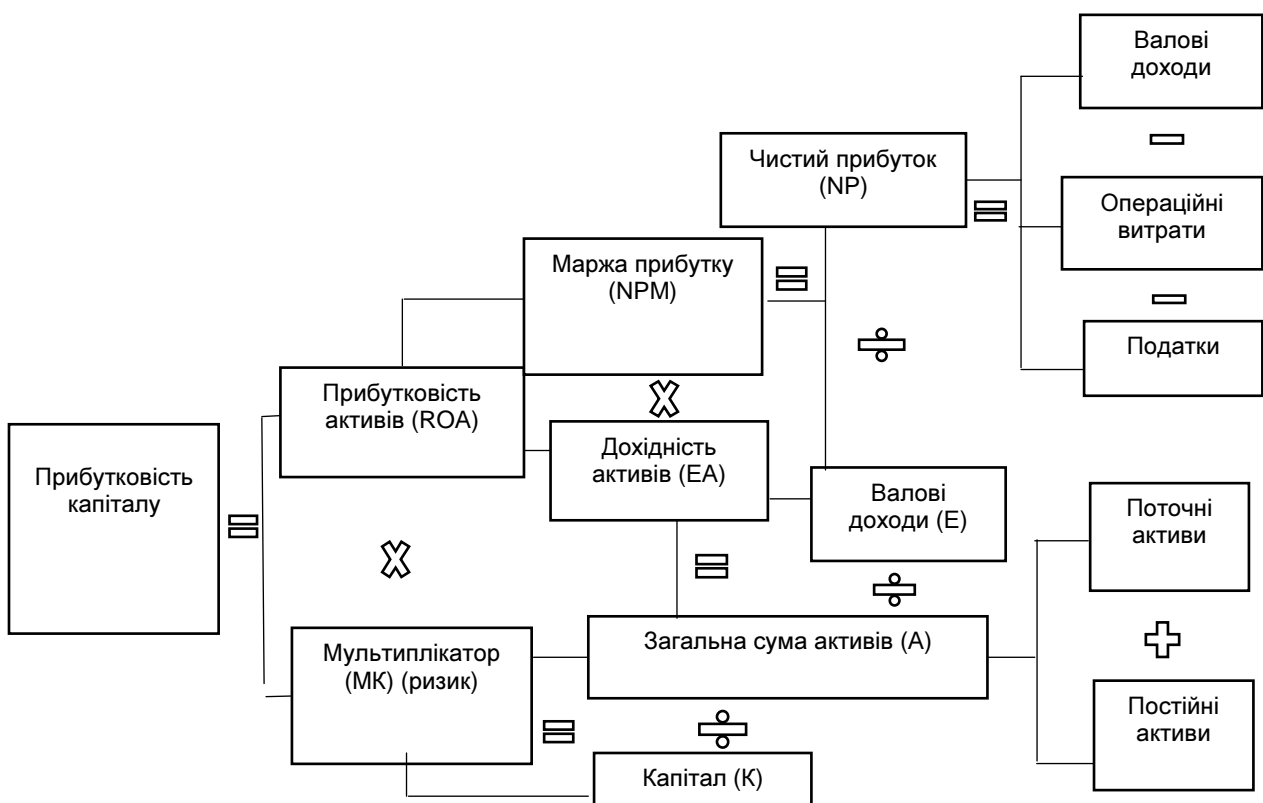
Що вищим є значення мультиплікатора капіталу, то вищим буде й ризик. В банківській діяльності межі діапазону зміни мультиплікатора капіталу не можуть бути довільними і регулюються органами нагляду. Для українських банків у цьому сенсі важливим є норматив адекватності основного капіталу (НЗ), що розраховується як відношення основного капіталу до загальних активів банку, зменшених на суму сформованих резервів за активними операціями, і має бути не нижчим за 4 %. Цей норматив є оберненою величиною до мультиплікатора капіталу. У такий спосіб фактично встановлюється обмеження щодо ризику банку, вираженого через мультиплікатор капіталу.

Схематично логічно-структурну модель факторного аналізу ефективності діяльності банку, орієнтовану на загальноновживані у вітчизняній практиці підходи до групування банківських доходів та витрат, зображено на рис. 3.

Рис. 2. Етапи проведення декомпозиційного аналізу за моделлю Дюпона

Джерело : складено авторами на основі [6, с. 64-66]

Рис. 3. Модель факторного аналізу діяльності банку корпорації «Дюпон»

Джерело : складено авторами на основі [7, с. 154-156]

Розглянемо п'ятифакторну модель запобігання банкрутства банків на прикладі АТ «Райффайзен Банк Аваль» (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка імовірності банкрутства АТ «Райффайзен Банк Аваль» за моделлю Альтмана

Показник	Формула	Розрахунок	Значення показника
X1	робочий капітал / валюта балансу	$(47\,085\,394 - 38\,085\,591) / 47\,085\,394$	0,191
X2	сума нерозподіленого прибутку та резервного капіталу / валюта балансу	$(964\,647 + 281\,388 + 1\,749\,434) / 47\,085\,394$	0,064
X3	(звичайний прибуток до оподаткування + проценти за кредит) / валюта балансу	$7\,257\,444 / 47\,085\,394$	0,154
X4	ринкова вартість акцій / позичковий капітал	$3\,002\,775 / 38\,085\,591$	0,079
X5	чиста виручка від реалізації продукції / валюта балансу	$3\,977\,522 / 47\,085\,394$	0,084

Джерело : складено авторами на основі [8, с. 5-12]

$$Z = 1,2 \times 0,191 + 1,4 \times 0,064 + 3,3 \times 0,154 + 0,6 \times 0,079 + 0,999 \times 0,084 = 0,958$$

Z = 0 - це означає, що імовірність банкрутства перевищує 50 %.

Тепер розрахуємо імовірність банкрутства АТ «Райффайзен Банк Аваль» за допомогою моделі факторного аналізу корпорації «Дюпон» (рис. 3).

- 1) Маржа прибутку = $3\,977\,522 / 9\,031\,619 \times 100 \% = 44,04 \%$
- 2) Дохідність активів = $9\,031\,619 / 47\,085\,394 \times 100 \% = 19,18 \%$
- 3) Мультиплікатор = $47\,085\,394 / 8\,999\,803 = 5,232$
- 4) Прибутковість активів = $44,04 \% \times 19,18 \% / 100 \% = 8,45 \%$
- 5) Прибутковість капіталу = $44,04 \% \times 5,232 = 44,21 \%$

Ризикованість діяльності банку показує мультиплікатор капіталу, верхня межа нормативу якого повинна становити від 1 до 25. Так, як мультиплікатор складає лише 5,232, то АТ «Райффайзен Банк Аваль» є банком з відносно низьким ризиком банкрутства (приблизно 20 %).

У цілому застосування методики декомпозиційного аналізу забезпечує оцінювання становища конкретного банку на ринку, визначення фінансових орієнтирів у процесі планування і є ефективним інструментарієм стратегічного управління фінансами банку.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, сучасний стан економіки України вимагає створення загального алгоритму прогнозування банкрутства банку з урахуванням як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду. Під час проведення дослідження з вибраної тематики, ми дійшли висновку, що найбільш адаптованими до вітчизняних умов моделями визначення ймовірності банкрутства, є коефіцієнт У. Бівера, модель Альтмана, Спрінгейта, Таффлера та Ліса, однак і вони мають свої недоліки.

Для аналізу ефективності банківської діяльності та оцінки рівня ризику найважливішими є показники прибутковості активів і капіталу. Для точнішої їх оцінки банкам необхідно використовувати модель аналізу Дюпона, оскільки ця методика дає змогу реалізувати загальні методологічні засади банківського аналізу та оцінити діяльність банку в координатах «прибуток - ризик». Проаналізувавши діяльність АТ «Райффайзен Банк Аваль» за моделлю корпорації «Дюпон» та п'ятифакторною моделлю Альтмана, можна побачити, що застосування декомпозиційного аналізу є ефективнішим та дозволяє врахувати більше факторів. Тому доцільним є продовжувати дослідження даної проблеми та знаходити оптимальні для України методи діагностики банкрутства банків.

Бібліографічний список

1. Костіна О.М. Методи та моделі діагностики кризового стану підприємства / О.М. Костіна, О.Є. Майборода // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2012. – № 4. – С. 91-97.
2. Чібісова В.І. Методи оцінки і прогнозування банкрутства підприємств / В.І. Чібісова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – № 22. – С. 389-394.
3. Павлов Р.А. Рання діагностика банкрутства банків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Р.А. Павлов. – Дніпропетровськ : [Б. В.], 2008. – 20 с.
4. Сучасні методи моделювання оцінки банкрутства банківських систем / [Гострик О.М., Сокурєнко П.І., Будніков В.М., Малишко В.С.] // Регіональні проблеми розвитку реального сектору економіки. – 2012. – Т.1. – С. 76-79.
5. Примостка Л.О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі : [монографія] / Л.О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2002. – 316 с.
6. Телегіна А.В. Аналіз ефективності банківського капіталу / А.В. Телегіна // Управління розвитком. – 2013. – № 11. – С. 64-66.

7. Лютик О. Використання дискримінаційних моделей для прогнозування банкрутства підприємств / О. Лютик. – Тернопіль : Крок, 2014. – 363 с.
8. Консолідована фінансова звітність Публічного акціонерного товариства «Райффайзен Банк Аваль» згідно МСФЗ за 2013 рік. – 2013. – 69 с.

References

1. Kostina, O.M. and Maiboroda, O.Ye. (2012), "Methods and models diagnostics company crisis", *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika"*, no. 4, pp. 91-97.
2. Chibisova, V.I. (2012), "Methods of estimation and prognostication of bankruptcy of enterprises", *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tehnichnoho universitetu*, no. 22, pp. 389-394.
3. Pavlov, R.A. (2008), "Early diagnosis of bank failures", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.08, [B.V.], Dnipropetrovsk, Ukraine, 20 p.
4. Hostryk, O.M., Sokurenko, P.I., Budnikov, V.M. and Malyshko, V.S. (2012), "The Modern methods of design of estimation of bankruptcy of the banking systems", *Rehionalni problemy rosvytku realnoho sektoru ekonomiky*, Vol.1, pp. 76-79.
5. Prymostka, L.O. (2002), *Analiz bankivskoi diialnosti: suchasni kontseptsii, metody ta modeli* [Analysis of bank activity: modern conceptions, methods and models], monograph, KNEU, Kyiv, 316 p.
6. Tieliehina, A.V. (2013), "Analysis of efficiency of bank capital", *Upravlinnia rozvytkom*, no. 11, pp. 64-66.
7. Liutyk, O. (2014). *Vykorystannia dyskryminatsiinykh modelei dlia prohnozuvannia bankrutstva pidpriemstv* [The Use of discriminatory models for prognostication of bankruptcy of enterprises], Krok, Ternopil, 363 p.
8. *Konsolidovana finansova zvitnist Publichnoho aktsionernoho tovarystva "Raifaizen Bank Aval" vidpovidno do vymoh MSFZ za 2013 rik* [The consolidated financial reporting of the Public joint-stock company of "Raifeisen Bank Aval" concordantly TSFR for 2013], (2013), 69 p.

Проскуряков К.І., Бондаренко В.В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЗАПОБІГАННЯ БАНКРУТСТВА БАНКІВ

Мета – обґрунтування та розробка науково-методичних підходів до діагностики банкрутства банку, орієнтованих на сучасний стан економіки України.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались такі методи: аналізу та синтезу, індукції, дедукції; - для аналізу ефективності банківської діяльності та оцінки рівня ризику; формалізації та порівняння – для визначення показників прибутковості активів і капіталу банку. Теоретико-методологічною базою даної роботи є праці зарубіжних та вітчизняних вчених з питань запобігання банкрутству банків.

Результати. Розглянуто основні моделі і механізм запобігання банкрутству банків та основні його складові, визначено головні вимоги, що висуваються до процесу організації діагностики, проведено порівняння п'ятифакторної моделі Альтмана та факторної моделі корпорації «Дюпон» на основі показників по АТ «Райффайзен Банк Аваль» та обґрунтовано можливість використання моделі Дюпона в системі ранньої діагностики банкрутства банків.

Наукова новизна. Обґрунтовано неефективність застосування зарубіжних моделей запобігання банкрутства банків в економічних умовах України та доведено доцільність застосування декомпозиційного аналізу корпорації «Дюпон» в контексті превентивного банківського регулювання.

Практична значущість. Запропоновано схематичне зображення логічно-структурної моделі факторного аналізу ефективності діяльності банку, орієнтовану на загальновживані у вітчизняній практиці підходи до групування банківських доходів та витрат. Для того, щоб практично довести значущість цієї методики проведено діагностику банкрутства АТ «Райффайзен Банк Аваль» за моделлю Дюпона та однією із зарубіжних моделей (Альтмана). В ході розрахунку виявлено, що факторний аналіз є більш точним.

Ключові слова: діагностика банкрутства, моделі запобігання банкрутства, методика декомпозиційного аналізу прибутковості власного капіталу, мультиплікатор капіталу.

Prockuriakov K.I., Bondarenko V.V. METHODOLOGICAL PRINCIPLES PREVENT BANK'S BANKRUPTCY

Purpose. Reasoning and development of scientific and methodological approaches to the diagnosis of a bank's bankruptcy, focused on the current state of Ukraine's economy.

Methodology of research. In research process been used the following methods: analysis and synthesis, induction, deduction - to analyze the efficiency of the banking activities and assess the level of risk; formalization and comparison - for determining indicators of profitability of assets and capital of the bank Theoretical and methodological basis of this analysis is the work of foreign and domestic scholars on the prevention of bank failures.

Findings. Considered the basic models and mechanism for predicting bank failures and its basic components, identifies the key requirements that apply to the process of diagnosis, compared Altman model and factor model corporation "Dupont" based on indicators of JSC "Raiffeisen Bank Aval" and substantiates the use Dupont model system for early diagnosis of bank failures.

Originality. Substantiated inefficiency of using foreign models predicting bank failures in economic conditions of Ukraine and proved the feasibility of applying decomposition analysis of the corporation "Dupont" in the context of preventive banking regulation.

Practical value. Offered a schematic representation of logical-structural model of factor analysis efficiency of the bank that focuses on commonly used in domestic practice approaches to grouping banking income and expenses. To

practically demonstrate the importance of this methods diagnosed the bankruptcy of JSC "Raiffeisen Bank Aval" by Dupont's model and one from foreign models (Altman). During calculation detected that the factor analysis is more accurate.

Key words: diagnosis bankruptcy, bankruptcy prevention models, methods decomposition PA equity, equity multiplier.

Проскурjakов К.И., Бондаренко В.В. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ БАНКРОТСТВА БАНКОВ

Цель – обоснование и разработка научно-методических подходов к диагностике банкротства банка, ориентированных на современное состояние экономики Украины.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: анализа и синтеза, индукции, дедукции - для анализа эффективности банковской деятельности и оценки уровня риска; формализации и сравнения - для определения показателей прибыльности активов и капитала банка. Теоретико-методологической базой данной работы являются труды зарубежных и отечественных ученых по вопросам предотвращения банкротства банков.

Результаты. Рассмотрены основные модели и механизм предотвращения банкротства банков и основные его составляющие, определены главные требования, предъявляемые к процессу организации диагностики, проведено сравнение пятифакторной модели Альтмана и факторной модели корпорации «Дюпон» на основе показателей по АО «Райффайзен Банк Аваль» и обоснованы возможности использования модели Дюпона в системе ранней диагностики банкротства банков.

Научная новизна. Обоснованно неэффективность применения зарубежных моделей предотвращения банкротства банков в экономических условиях Украины и доказана целесообразность применения декомпозиционного анализа корпорации «Дюпон» в контексте превентивного банковского регулирования.

Практическая значимость. Предложено схематическое изображение логично-структурной модели факторного анализа эффективности деятельности банка, ориентированную на общепринятые в отечественной практике подходы к группировке банковских доходов и расходов. Для того, чтобы практически доказать значимость этой методики проведена диагностика банкротства АО «Райффайзен Банк Аваль» по модели Дюпона и одной из зарубежных моделей (Альтмана). В ходе расчета выявлено, что факторный анализ является более точным.

Ключевые слова: диагностика банкротства, модели предотвращения банкротства, методика декомпозиционного анализа прибыльности собственного капитала, мультипликатор капитала.

УДК 657.6

Кеменяш І.Г.,
к.е.н., доцент кафедри обліку, аудиту та фінансів,
ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва»

ОПОДАТКУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗБОРУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Сьогодення показує, що актуальною проблемою залишається оподаткування заробітної плати. Широкомасштабний характер поширюється на інтереси найманих працівників, визначаючи фактичний рівень їхніх доходів. Одним з можливих шляхів вирішення нового виду бюджетного надходження – це справляння військового збору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У законодавчій базі акцентовано увагу на ролі військового збору щодо наповнення державного бюджету на потреби війська. На сучасному етапі розбудови податкової системи вкрай актуальним є питання використання військового податку, про що свідчить прийняття: Закону України від 24.03.1995 року № 108/95-ВР «Про оплату праці»; Закону України від 31 липня 2014 року № 1621 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів»; Податкового кодексу України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI із змінами і доповненнями; Закону України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» тощо.

Проте, питання оподаткування військового збору відноситься, наразі, до найактуальніших, а тому потребує детального дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття поняття необхідності військового збору, забезпечення фінансування заходів з підвищення обороноздатності держави та обґрунтування шляхів вирішення своєчасного оподаткування військового податку.

Основне завдання статті – висвітлення питання оподаткування військового збору шляхом розкриття мети, особливості та необхідності військового збору.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою забезпечення фінансування заходів з підвищення обороноздатності держави тимчасово, з 3 серпня 2014 р. введено військовий податок, ставка якого складає 1,5% від об'єкта оподаткування. Законом України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо

податкової реформи», який набрав чинності з 01.01.2015 р., оподаткування військовим збором подовжено до набрання чинності рішенням Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України (пункт 161 підрозділ 10 розділу XX Перехідних положень ПКУ) [3; 5].

Військовий збір – новий вид бюджетного надходження, який включатимуть до доходів загального фонду державного бюджету.

Платниками військового податку є особи:

- фізична особа-резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;

- фізична особа-нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні;

- податковий агент – до яких віднесено юридичних осіб (їх філії, відділення, інші відокремлені підрозділи), самозайнятих осіб, представництва нерезидентів – юридичних осіб, інвесторів (операторів) за угодою про розподіл продукції, які виплачують доходи фізичним особам.

Об'єктом оподаткування військовим збором є доходи:

- у формі заробітної плати, інших заохочувальних і компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику за трудовими відносинами;

- у формі інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику податків згідно із цивільно-правовими договорами;

- у формі виграшу в державній і недержавній грошовій лотереї, виграшу гравця (учасника), отриманого від організатора азартної гри.

Особами відповідальними за утримання (нарахування) та сплату(перерахування) військового збору до бюджету:

- податковий агент – для оподатковуваних доходів із джерел їх походження в Україні;

- платник податку – для іноземних доходів та доходів, джерело виплати яких належить особам, звільненим від обов'язків нараховувати, утримувати або сплачувати (перераховувати) податок до бюджету.

Зауважимо, що законодавець визначає об'єктом оподаткування військовим збором з 1 січня 2015 року доходи, визначені ст. 163 ПКУ, зокрема, загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід платника податку [2; 4]. Тоді як податковим агентам потрібно подбати, щоб військовий збір був перерахований не лише із доходів з заробітної плати, надбавок, премій, які виплачувались згідно з трудовим договором, або цивільно-правовими угодами, а з інших доходів фізичних осіб(п.п. 168.1.1 п. 168.1 ст. 168 Кодексу) [2; 4].

Об'єктом оподаткування фізичної особи–підприємця є чистий оподатковуваний дохід, тобто різниця між загальним оподатковуваним доходом (виручка у грошовій та негрошовій формі) і документально підтвердженими витратами, пов'язаними з господарською діяльністю такої фізичної особи – підприємця (пункт 177.2 статті 177 ПКУ) [2; 4].

Для фізичної особи, яка провадить незалежну професійну діяльність, оподатковуваним доходом вважається сукупний чистий дохід, тобто різниця між доходом і документально підтвердженими витратами, необхідними для провадження певного виду незалежної професійної діяльності (пункт 178.3 статті 178 ПКУ) [2; 4].

Слід враховувати, що у разі неотримання довідки про взяття на облік особою, яка провадить незалежну професійну діяльність, об'єктом оподаткування є доходи, отримані від такої діяльності без урахування витрат, тобто військовий збір буде нараховуватись на річний дохід без урахування витрат.

Таким чином, загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід визначатиметься по аналогії з доходами, які обкладаються податком на доходи фізичних осіб. Тобто при визначенні оподаткованого військовим збором доходу потрібно керуватися пп. 164.1 і 164.2 та ст. 165 ПКУ [2; 4]. Із цих позицій застосування негрошового коефіцієнта під час оподаткування військовим збором не передбачено.

Зокрема, до таких доходів належать виплачені суми за користування земельними паями. Слід зауважити, що орендарі сільськогосподарських угідь повинні обов'язково нарахувати і сплатити до держбюджету суму військового збору з доходів, виплачених за користування паями громадян.

Крім того, військовий збір також сплачується з доходів від оренди рухомого і нерухомого майна, доходів, що виникають при відчуженні корпоративних прав та цінних паперів, доходів від подарунків, спадщини, призів та виграшів та інші доходів, які передбачені статтею 14.1.54 Податкового кодексу України [4].

А також до доходів, що оподатковуються військовим збором, належать доходи від процентів, дивідендів, отримані роялті та інвестиційні прибутки.

Ставка збору становить 1,5 відсотка від об'єкта оподаткування, визначеного п.п. 1.2 цього пункту (п.п. 1.3 п. 161 підрозділу 10 розділу XX Кодексу) [2].

Згідно з п.п. 1.1 п. 161 підрозділу 10 розділу XX Кодексу платниками збору є особи, визначені п. 162.1 ст. 162 Кодексу, а саме фізична особа – резидент (нерезидент), яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні; податковий агент [3; 5].

Для резидента – це загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід; доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання); іноземні доходи – доходи (прибуток), отримані з джерел за межами України.

Нарахування, утримання та сплата (перерахування) збору до бюджету здійснюються у порядку, встановленому ст. 168 Кодексу.

Поряд з цим розглядається факт, коли платник, що отримує доходи від особи, яка не є податковим агентом, та іноземні доходи, зобов'язаний включити суму таких доходів до загального річного оподаткованого доходу та подати податкову декларацію за наслідками звітного податкового року, а також сплатити військовий збір з таких доходів (п.п. 168.2.1 п. 168.1 ст. 168 Кодексу) [4].

Необхідно визначити, що відповідальним за утримання (нарахування) та сплату (перерахування) збору до бюджету з доходів у вигляді заробітної плати, є роботодавець (1.5 п. 161 підрозділу 10 розділу XX Кодексу) [3].

Відображення податковим агентом загальної суми доходу, з якого утримано військовий збір за звітний період, передбачено у податковому розрахунку форми № 1ДФ, без відображення персоніфікованих даних фізичних осіб – платників військового збору.

Оподаткуванню військовим збором підлягають також доходи, які платник отримав згідно з цивільно-правовими договорами (договори підряду) за виконання робіт (надання послуг), сума яких відображається в акті приймання-передачі виконаних робіт (наданих послуг). У цьому випадку відповідальною особою за нарахування та сплату збору до бюджету є податковий агент, який зобов'язаний забезпечувати виконання податкових зобов'язань у формі та спосіб, визначені статтею 176 Кодексу [2; 4].

Згідно з абзацом «а» пункту 176.1 статті 176 ПКУ платники – фізичні особи зобов'язані вести облік доходів і витрат в обсягах, необхідних для визначення суми загального річного оподаткованого доходу, якщо такий платник зобов'язаний відповідно до цього розділу подавати декларацію.

Форми та порядок ведення такого обліку визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику.

Крім того, відповідно до абзацу «в» пункту 176.1 статті 176 ПКУ платники – фізичні особи зобов'язані подавати податкову декларацію за встановленою формою у визначені строки у випадках, коли згідно з нормами цього розділу таке подання є обов'язковим.

На час проведення АТО благодійні пожертви для військових звільнятимуться від податку на доходи фізичних осіб [6; 7].

Відповідно до Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо деяких питань оподаткування благодійної допомоги» тимчасово, на час проведення антитерористичної операції, благодійна допомога, що надається на потреби її проведення, звільняється від оподаткування податком на доходи фізичних осіб. Це стосується як коштів, отриманих волонтерами на їхні банківські рахунки, так і фізичних осіб, для яких така благодійна допомога передбачена. Не буде оподатковуватись допомога учасникам АТО, масових акцій протестів на майдані, переселенням з АРК, східних регіонів, членам їх сімей тощо. Обов'язковою умовою для звільнення благодійників – фізосіб від оподаткування ПДФО є вимога про їх внесення до Реєстру волонтерів антитерористичної операції [8].

Також закон тимчасово, на період проведення АТО, передбачає без обмежень включення до інших витрат звичайної діяльності платника податку на прибуток підприємств суми коштів, речей, послуг, які добровільно перераховані (передані) для потреб забезпечення проведення АТО. Це стосується спеціальних засобів індивідуального захисту (каска, бронежилетів), технічних засобів спостереження, лікарських засобів та медичних виробів, засобів особистої гігієни, продуктів харчування, предметів речового забезпечення, а також інших товарів, виконаних робіт для потреб військовослужбовців, що перебувають на Сході країни у зоні проведення АТО [7].

Ненарахування, неутримання та/або несплата (неперерахування) податків платником податків, у тому числі податковим агентом, до або під час виплати доходу на користь іншого платника податків, тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 25 відсотків суми податку, що підлягає нарахуванню та/або сплаті до бюджету [1].

Ті самі дії, вчинені повторно протягом 1095 днів, тягнуть за собою накладення штрафу у розмірі 50 відсотків суми податку, що підлягає нарахуванню та/або сплаті до бюджету. Повторно вчинені ці дії накладаються штрафом у розмірі 75 відсотків суми податку, що підлягає нарахуванню та/або сплаті до бюджету [1].

Крім того, у день настання строку погашення податкового зобов'язання нараховується пеня із розрахунку 120% річних облікової ставки Національного банку України, діючої на день виплати доходів [1].

З 7 серпня 2014 року відкрито рахунки для зарахування надходжень до загального фонду державного бюджету по коду класифікації доходів бюджету 11011000 «Військовий збір».

Отже, військовий податок – це «патріотичний податок» честі кожного громадянина нашої країни.

Висновки з проведеного дослідження. У підсумку необхідно зазначити, що за весь період сплати цього стратегічно важливого платежу забезпечуються його стабільні надходження для забезпечення потреб Українських Збройних Сил. Водночас, ритмічні надходження цього нового податкового платежу є ознакою поінформованості платників про обов'язковість його сплати і сумлінного виконання свого патріотичного обов'язку шляхом забезпечення цього платежу.

Функціонування податкової системи України має враховувати особливості військового податку та базуватися на засадах: стабільності податкового законодавства, правового регламентування взаємовідносин платників податку і держави.

Бібліографічний список

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X : станом на 6 лютого 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
2. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI : станом на 17 січня 2015 [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Про внесення змін в адміністрування податку на доходи фізичних осіб та військового збору : Лист ДФС України від 21.01.2015 № 1665/7/99-99-17-02-01-17 [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://sfs.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/podatok-na-dohodi-fizichnih-/listi-dps/180040.html>.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів : Закон України від 31 липня 2014 року № 1621 [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-18>.
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи : Закон України від 28 грудня 2014 року № 71-VIII [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
6. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>.
7. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням : Закон України від 18 січня 2001 року № 2240-III [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2240-14>.
8. Про оплату праці : Закон України від 24.03.1995 року № 108/95-ВР [Електронний ресурс]. – Доступ до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy (1984), *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennya* dated December 07, 1984 no. 8073-X [Internal revenue code of Ukraine], available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (access date January 06, 2015).
2. Verkhovna Rada Ukrainy (2010), *Podatkovyi kodeks Ukrainy* dated December 02, 2010 no. 2755-VI [Internal revenue code of Ukraine], available at: <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (access date January 30, 2015).
3. Derzhavna fiskalna sluzhba (2015), *Pro vnesennia zmin v administruvannia podatku na dohody fizychnykh osib ta viiskovoho zboru : lyst* dated January 21.2015 no. 1665/7/99-99-17-02-01-17 [On changes to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts], available at: <http://sfs.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/podatok-na-dohodi-fizichnih-/listi-dps/180040.html> (access date January 28, 2015).
4. Verkhovna Rada Ukrainy (2014), *Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv* : zakon Ukrainy dated July 31, 2014 no. 1621 [On changes to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-18> (access date January 30, 2015).
5. Verkhovna Rada Ukrainy (2014), *Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoi reformy* : zakon Ukrainy dated December 28, 2014 no. 71-VIII [On changes to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19> (access date January 20, 2015).
6. Verkhovna Rada Ukrainy (1992), *Pro derzhavnu dopomohu simiam z ditmy* : zakon Ukrainy dated November 21, 1992 no. 2811-XII [On changes to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2811-12> (access date January 21, 2015).
7. Verkhovna Rada Ukrainy (2001), *Pro zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strahuvannia u zviazku z tymchasovoiu vtratoiu pratsezdatsnosti* : zakon Ukrainy dated January 18, 2001 no. 2240-III [On changes to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2240-14> (access date January 22, 2015).
8. Verkhovna Rada Ukrainy (2001), *Pro oplatu pratsi* : zakon Ukrainy dated February 24, 1995 no. 108/95-BP [On changes to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts], available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80> (access date January 24, 2015).

Кеменяш І.Г. ОПОДАТКУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ЗБОРУ В УКРАЇНІ

Мета – розкриття поняття необхідності військового збору, забезпечення фінансування заходів з підвищення обороноздатності держави та обґрунтування шляхів вирішення своєчасного оподаткування військового податку.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в статті використано методи: системно-аналітичний – при дослідженні законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань військового податку; системний метод, котрий полягає в комплексному аналізі великих і складних об'єктів (систем) таких як військовий податок у системі оподаткування, дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин; абстрактно-логічний метод – для узагальнення теоретичних положень і формування висновків та пропозицій.

Результати. Розкрито мету, особливості, та необхідність військового збору. Роз'яснено: що платником збору є фізична особа-резидент, яка отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи; фізична особа-нерезидент, яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні; та податковий агент. Встановлено, що об'єктом оподаткування фізичної особи-підприємця є чистий оподатковуваний дохід, тобто різниця між загальним оподатковуваним доходом (виручка у грошовій та негрошовій формі) і документально підтвердженими витратами, пов'язаними з господарською діяльністю такої фізичної особи-підприємця. Визначено порядок нарахування, утримання та сплати (перерахування) збору до бюджету.

Наукова новизна. Обґрунтовано та проаналізовано загальнодержавний військовий збір, військовий податок, патріотичний податок, як патріотичний збір для регулювання військового порядку.

Практична значущість. Отриманні результати дослідження можуть бути використані при здійсненні подальших досліджень ефективності використання податкового збору як військового збору для поліпшення становища.

Ключові слова: податок, податкова система, військовий податок, військовий збір, патріотичний податок.

Kemeniash I.H. TAXATION OF MILITARY DUTY IN UKRAINE

Purpose – is to outline the concept of military necessity collection, financing measures to improve the capabilities of the state and justify solutions to military taxation timely tax.

Methodology of research. To achieve the objectives used in the article: system-analytical method in the study of legislative and other normative-legal acts a war tax; a systematical method, which is a complex analyzes of large and complex objects (systems) such as a war tax in the tax system, study them as a whole agreed with the operation of all components and parts; abstract-logical method is to summarize the theoretical positions and the formation of conclusions and proposals.

Findings. An aim, feature, and necessity of military duty, was exposed.

It is explained: that the payer of collection is a physical person-resident, that gets profits both from the source of their origin in Ukraine and foreign profits; a physical person is a non-resident, which gets profits from the source of their origin in Ukraine; but tax agent. By the object of taxation of physical person-businessman there is a net taxable profit, in difference between total taxable revenue (a profit yield is in a money and unmoney form) and documentarily confirmed charges related to economic activity of such physical person-businessman. And also it is considered extra charge, maintenance and inpayment (enumeration) of collection to the budget.

Originality. The research allows obhruntovaty and analyze federal military duty, tax military, patriotic tax, as a patriotic duty for military equipment order.

Practical value. The obtained results can be used in carrying out research podalshh efficiency of tax collection as military duty for improvement.

Key words: tax, tax system, military tax, military collection, patriotic tax.

Кеменяш И.Г. НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ ВОЕННОГО СБОРА В УКРАИНЕ

Цель – раскрытие понятия необходимости военного сбора, обеспечение финансирования мероприятий по повышению обороноспособности государства и обоснование путей решения своевременного налогообложения военного налога.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в статье использованы методы: системно-аналитический – при исследовании законодательных и других нормативно-правовых актов по вопросам военного налога; системный метод, который заключается в комплексном анализе больших и сложных объектов (систем) как военный налог в системе налогообложения, исследования их как единого целого с согласованным функционированием всех элементов и частей; абстрактно-логический – для обобщения теоретических положений и формирование выводов и предложений.

Результаты. Раскрыты цели, особенность, и необходимость военного сбора. Разъяснено: что плательщиком сбора является физическое лицо-резидент, получающее доходы как из источника их происхождения в Украине, так и иностранные доходы; физическое лицо-нерезидент, получающее доходы из источника их происхождения в Украине; и налоговый агент. Установлено, что объектом налогообложения физического лица-предпринимателя является чистый налогооблагаемый доход, то есть разница между общим налогооблагаемым доходом (выручка в денежной и неденежной форме) и документально подтвержденными расходами, связанными с хозяйственной деятельностью такого физического лица-предпринимателя. Определен порядок начисления, удержания и уплаты (перечисления) сбора в бюджет.

Научная новизна. Обосновано и проанализированы общегосударственный военный сбор, военный налог, патриотический налог, как патриотический сбор для регулирования военного порядка.

Практическая значимость. Полученные результаты исследования могут быть использованы при осуществлении подальших исследований эффективности использования налогового сбора как военного налога для улучшения положения.

Ключевые слова: налог, налоговая система, военный налог, военный сбор, патриотический налог.

УДК 657.1

**Кривцова Т.О.,
к.е.н., доцент кафедри контролю і аудиту
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця**

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

Постановка проблеми В сучасних умовах зниження економічної активності та погіршення стану державних фінансів значних втрат зазнає і банківська система України: відбувається відтік клієнтських коштів, рівень довіри до банківської системи та національної валюти знижується. Проте найбільш прибутковим сегментом банківського бізнесу на сьогодні залишаються кредитні операції. Так, за даними Національного Банку України, відсоткові доходи з наданих кредитів за останній рік складають майже 80% в загальній структурі доходів банків України [18]. Слід відзначити, що кредитним операціям притаманні ризики, пов'язані із неможливістю повернення наданих кредитів. Зменшення кредитного ризику банку можливо лише за умови існування ефективно організованого контролю, як ззовні – з боку різних державних органів контролю, банківських наглядових органів, незалежного аудиту, так і зсередини – внутрішнього контролю банку. До того ж, бурхливий розвиток новітніх технологій і шахрайств з їх використанням, різке підвищення ролі інформації та інформаційних технологій в умовах інтенсивного розвитку банків, необхідність прийняття швидких і обґрунтованих управлінських рішень обумовлюють підвищення ролі організації саме внутрішнього контролю в банках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Теоретичні й методологічні питання організації внутрішнього контролю в банках розглядаються в роботах переважно вчених і практиків із Росії та країн Заходу [1, 2, 7, 9, 10]. Публікацій і наукових праць українських дослідників в галузі організації внутрішнього контролю в банках, і тим більше – організації внутрішнього контролю кредитних операцій банків, досить обмежена кількість. Поряд з цим, на особливу увагу заслуговують праці вчених України, що внесли найбільший вклад у вирішення даної проблеми, зокрема: І. Белової, О. Васюренка, С. Губенка, О. Кіреєва, Н. Литвина, О. Мозгової, Г. Мумінової-Савінової, Г. Спьяк, Т. Фаріон [3; 4; 6; 11; 13; 19; 21]. Ретельний аналіз та узагальнення опублікованих з досліджуваної проблематики робіт дає підстави стверджувати, що питання організації внутрішнього контролю кредитних операцій банку розроблені недостатньо та потребують уточнення і вдосконалення. Все це й обумовлює актуальність та своєчасність обраної теми наукового дослідження.

Постановка завдання Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування сутності організації внутрішнього контролю кредитних операцій банку та визначення змісту організації внутрішнього контролю як процесу.

В результаті поставленої мети в роботі слід вирішити наступні завдання: надати визначення поняттю «організація внутрішнього контролю кредитних операцій банку» шляхом аналізу існуючих поглядів на визначення понять внутрішнього контролю банків, організації та кредитних операцій; узагальнити зміст організації внутрішнього контролю кредитних операцій банку шляхом визначення складових.

Об'єктом дослідження є процеси організації внутрішнього контролю кредитних операцій банку, а предметом теоретичні та практичні засади такої організації.

В процесі дослідження були використані такі методи: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація.

Виклад основного матеріалу дослідження Перш ніж визначитися з сутністю організації внутрішнього контролю кредитних операцій, слід проаналізувати такі поняття: внутрішній банківський контроль, організація, кредитні операції.

Так, для банків України основним нормативним актом, що регламентує внутрішній контроль, є Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України, затверджене Постановою Правління НБУ від 30.12.1998, № 566 (далі – Положення № 566) [16]. Згідно цього Положення № 566, внутрішній банківський контроль - сукупність процедур, які забезпечують дотримання положень внутрішніх і зовнішніх нормативних актів при здійсненні операцій банку та достовірність і повноту інформації [16, п.2.3].

Слід звернути увагу на те, що окрім наведеного визначення поняття «внутрішній банківський контроль», основними моментами, які розглянуті в Положенні № 566, є наступні: визначення внутрішнього банківського контролю (наведено вище) та його види (бухгалтерський та адміністративний); чітка документованість системи внутрішнього банківського контролю; бухгалтерський контроль – це сукупність процедур, які дають змогу забезпечити збереження активів

банку та достовірність звітності, що складається службою бухгалтерського обліку на основі даних, отриманих від операційних підрозділів [16, п.2.3.1]; адміністративний контроль – це сукупність процедур, згідно з якими керівник банку делегує свої повноваження, зокрема такі: збереження цінностей та активів; безпека працівників банку; ефективність, продуктивність і безпека процедур обробки інформації; наявність процедур, які чітко розмежовують завдання та відповідальність служб і працівників банку [16, п.2.3.2]; внутрішній аудит є складовою адміністративного контролю. Підрозділ внутрішнього аудиту не бере участі у виконанні операцій, а насамперед оцінює адекватність і ефективність заходів та системи внутрішнього контролю. Створення ефективної системи внутрішнього банківського контролю досягається шляхом оптимізації взаємовідносин та обміну інформацією між внутрішнім контролем, зовнішніми та внутрішніми аудиторами банку [16, п.2.4].

Доцільно зазначити, що контроль (і, зокрема, внутрішній) є однією із функцій управління, отже, важливість зосередження уваги на організації внутрішнього контролю як функції управління обумовлено перш за все тим, що, як писав О. Петров, «... об'єкт і суб'єкт управління не виникають автоматично. Існує ще один, третій вид трудової діяльності – організація, яка й створює як об'єкт, так і суб'єкт управління» [14].

Стосовно ж визначення поняття «організація», слід відзначити, що досліджуване поняття має декілька значень. З одного боку, це узагальнене поняття інститутів усіх форм власності – приватних і суспільних. З іншого боку, це поняття має інструментальний характер і описує систему формальних правил. В даному дослідженні слід керуватися другим значенням поняття «організація».

В межах цього підходу В. Храмов та А. Бовтрук визначають, що організація – це система, яка складається із сукупності упорядкованих, взаємопов'язаних, взаємодіючих частин цілого [23].

Крім цього, латинське значення слова «організація» (влаштовую, повідомляю стрункий вид) настановляє на думку розглядати його як наслідок, результатом якого є деяка визначена система. Тобто до поняття «організація» слід підходити як до універсального інструменту, виходячи з того, що під організацією розуміють як діяльність (створення структури, системи), так і результат (структуру, систему). До того ж структурування організації передбачає поєднання та розмежування певних завдань, їх носіїв (людей) і сфер діяльності (трудова процеси).

Виходячи з наведеного вище, під організацією внутрішнього контролю банку пропонується розуміти процес створення системи внутрішнього контролю банку та внесення прогресивних змін у побудову та порядок функціонування раніше сформованої діючої системи внутрішнього контролю банку. Як вже зазначалося, лівову частку в загальній структурі операцій банків займають кредитні операції, то і організація внутрішнього контролю повинна бути зорієнтована саме на створення системи внутрішнього контролю кредитних операцій.

Дослідження сутності кредитних операцій дозволило констатувати, що на законодавчому рівні, згідно Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, кредитні операції (кредит) – вид активних операцій, пов'язаних з наданням клієнтам коштів у тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату відсотків та інших зборів з такої суми (відстрочення платежу) [8].

Кредитні операції банку є найризикованішими, тому вони повинні підлягати найбільш глибокому та частому контролю, перевірятися внутрішніми аудиторами.

Отже, на думку автора, організація внутрішнього контролю кредитних операцій банку – це процес створення системи внутрішнього контролю кредитних операцій банку та внесення прогресивних змін у побудову та порядок функціонування раніше сформованої діючої системи внутрішнього контролю кредитних операцій банку.

Зміст організації внутрішнього контролю кредитних операцій полягає у визначенні складових організації, тобто елементів структури внутрішнього контролю взагалі, та контролю кредитних операцій зокрема.

Згідно Міжнародного стандарту аудиту №315 (далі – МСА 315) «Розуміння суб'єкту господарювання та його середовища та оцінка ризиків суттєвих викривлень», надається визначення поняттю «система внутрішнього контролю». Так, згідно МСА 315, система внутрішнього контролю (далі – СВК) – це політика та процедури (заходи внутрішнього контролю), прийняті управлінським персоналом суб'єкта господарювання для сприяння досягненню цілей управлінського персоналу щодо забезпечення (наскільки це можливо) правильного й ефективного ведення господарської діяльності, у тому числі дотримання політики управлінського персоналу, а також забезпечення збереження активів, запобігання шахрайству та помилкам і виявлення їх, точності й повноти облікових записів, своєчасної підготовки достовірної фінансової інформації [12].

До того ж, якщо розглядати будь-яку систему як сукупність упорядкованих, взаємопов'язаних, взаємодіючих частин цілого [23], то наступним кроком дослідження є визначення складових (або структурних елементів) СВК.

Так, в МСА 315 до складових СВК віднесено: а) середовище контролю (загальне ставлення, обізнаність і дії управлінського персоналу щодо СВК та її важливості); б) процес оцінки ризиків суб'єкта господарювання; в) інформаційні системи, у тому числі пов'язані з ними бізнес-процеси, що стосуються фінансової звітності, й обмін інформацією; г) процедури контролю; д) моніторинг контролю [12].

Однак, стосовно організації внутрішнього контролю саме установ банків, слід відмітити, що найбільш загальні принципи організації внутрішнього контролю в банках сформульовані в Базельських рекомендаціях «Система внутрішнього контролю в банках: основи організації» (далі – Базельські рекомендації) [24].

Дослідники ж в своїх працях, враховуючи МСА 315 та принципи організації внутрішнього контролю в банках, задекларовані у згаданому вище документі [24], визначають від 3 структурних елементів/компонентів СВК банку (як це зроблено у докладі SAC (контрольне середовище, ручні та автоматизовані системи, процедури контролю) до 5 елементів (як наведено у докладі COSO) [20; 22].

Узагальнюючи викладене, пропонується в ролі структурних елементів СВК банку визначати такі:

- моніторинг і виправлення недоліків;
- виявлення й оцінка ризику;
- інформація та взаємодія;
- здійснення контролю та розподіл повноважень;
- управлінський контроль і культура контролю.

Зміст основних структурних елементів системи внутрішнього контролю кредитних операцій банку напряму залежить від визначених елементів СВК. Так, в таблиці 1 згруповано елементи системи внутрішнього контролю кредитних операцій банку відповідно до елементів СВК банку.

Таблиця 1

Елементи СВК кредитних операцій банку та їх зміст

Елементи СВК банку	Елементи СВК кредитних операцій банку	Зміст елементу СВК кредитних операцій банку
1	2	3
моніторинг і виправлення недоліків	здійснення моніторингу і виправлення недоліків в процесі здійснення кредитних операцій банку	Внутрішній банківський контроль кредитних операцій повинен забезпечувати: контроль за обґрунтованістю надання нових позик та їх умов (виду кредиту, його сумою, строком, ставкою відсотка, забезпеченням, порядком надання та погашення); контроль за процесом моніторингу: за зміною фінансового стану позичальника, за цільовим використанням кредиту, за погашенням кредитної заборгованості, за станом забезпечення; контроль за формуванням спеціальних резервів; контроль за роботою з проблемними кредитами; контроль обліку (у тому числі позабалансового, обліку за сумнівними, безнадійними кредитами); контроль індивідуального та портфельного кредитного ризику, його концентрації, дотримання встановлених лімітів кредитних операцій.
виявлення оцінка ризику	виявлення і оцінка ризику при здійсненні кредитних операцій банку	Кредитним операціям та їх організації можуть бути притаманні такі розповсюджені недоліки внутрішнього контролю та ризику: 1) неповне укомплектування кредитних справ; 2) невірний розрахунок резервів під кредитні ризики; 3) недостовірні оцінки застави; 4) відсутність документів про періодичну оцінку заставленого майна, фінансового стану позичальника, цільового використання кредиту; 5) несвоєчасний облік або зняття з обліку застави та документів з кредитування; 6) невиконання нормативів кредитного ризику; 7) недотримання принципів кредитування; 8) страхування застави від інших ризиків, ніж встановлено договором, або не на повну суму або на користь поручителя тощо; 9) закінчення строку договору поруки, гарантії, страхування раніше строку кредитного договору; 10) невідповідність фактичної суми наданого кредиту затвердженій кредитним комітетом; 11) недостатня робота з проблемними кредитами; 12) несвоєчасне нарахування відсотків; 13) невірний податковий облік резервів під кредитні ризики; 14) необґрунтованість рішень кредитних комітетів (через нестачу інформації від представників певних підрозділів; невідповідність умов кредиту кредитній політиці); 15) ризики житлової іпотеки.

продовження табл. 1

1	2	3
інформація і взаємодія	інформація і взаємодія	У ході проведення перевірки роботи кредитного комітету, оцінювання діяльності роботи кредитного підрозділу банку, оцінювання управління кредитною діяльністю доцільно використовувати опитування та тестування відповідальних працівників банку.
здійснення контролю й розподіл повноважень	здійснення контролю за кредитними операціями та розподіл повноважень між підрозділами банку, окремими спеціалістами та службами, що мають відношення до здійснення кредитних операцій в банку	Розподіл обов'язків щодо бухгалтерського та адміністративного контролю кредитних операцій може виглядати таким чином: кредитний підрозділ – збір та обробка документації клієнта щодо кредиту, перевірка цільового використання кредитних коштів, перевірка стану застави, операції щодо оформлення кредиту; бухгалтерія /бек-офіс – контроль формування спецрезервів; кредитний підрозділ, юристи, служба безпеки - контроль роботи з проблемними кредитами; ризик-менеджери – контроль дотримання лімітів кредитування, контроль якості кредитного портфеля; служба внутрішнього аудиту – оцінка системи внутрішнього контролю кредитних операцій; кредитний комітет, правління, підрозділи банку в межах своєї компетенції – розробка кредитної політики, внутрішньої нормативної бази банку щодо кредитних операцій, у тому числі щодо кредитування інсайдерів
управлінський контроль і культура контролю	управлінський контроль і культура контролю	Здійснюється постійно керівництвом банку. Певних особливостей щодо контролю кредитних операцій не виділено.

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 8; 12; 13; 15; 17; 20; 22; 24])

Таким чином, внутрішній банківський контроль кредитних операцій є невід'ємною складовою загальної СВК банку.

Однак, до завдань внутрішнього контролю кредитних операцій банку слід віднести: перевірку дотримання законодавчо-нормативних актів та внутрішніх документів банку; перевірку якості кредитного портфеля; за сформованою вибіркою перевірку повноти комплектації кредитної документації; перевірку повноти формування резервів під кредитні ризики; перевірку порядку надання, супроводження, обліку кредитів; оцінювання ефективності кредитної діяльності (у тому числі управління нею, оцінювання роботи з проблемними кредитами та ін.); надання рекомендацій щодо зменшення кредитних ризиків.

Специфікою СВК кредитних операцій є й особливості застосування методів та прийомів контролю залежно від предмету перевірки. Так, внутрішній контроль повноти комплектації кредитних справ може виконуватися з використанням як суцільного, так і вибіркового (переважно) спостереження. Поряд з цим перевірка достатності формування спеціальних резервів під кредитні ризики проводиться виключно за допомогою документального прийому контролю, наприклад, інвентаризації кредитних договорів, договорів застави - за допомогою фактичного.

Слід відзначити, що відомості про відповідальність за порушення правил та порядку проведення кредитних операцій викладені в Положенні про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства та Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій і формування та використання резервів під кредитні ризики в банках України [8; 15].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведений аналіз наукових поглядів щодо визначення понять внутрішній банківський контроль, організація та кредитні операції дозволив надати власне уточнене визначення сутності організації внутрішнього контролю кредитних операцій банку. Новизна такого визначення полягає у врахуванні сутнісних ознак організації як процесу, а також окреслення об'єкту та напрямків дії такого процесу. Запропоноване визначення організації внутрішнього контролю кредитних операцій є більш змістовним.

Зміст організації внутрішнього контролю кредитних операцій банку розкрито шляхом узагальнення структурних елементів системи внутрішнього контролю банку взагалі та визначення їх змістовності з урахуванням сутності кредитних операцій. Такий підхід є науково новим і, на відміну від інших, дозволяє чітко окреслити основні напрямки діяльності внутрішнього контролю кредитних операцій як процесу.

Як напрям подальших досліджень слід вказати на необхідність розробки механізму взаємодії та гармонізації складових організації внутрішнього контролю кредитних операцій, а також уточнення функціональних обов'язків служби внутрішнього контролю в ході перевірки саме кредитних операцій банку.

Бібліографічний список

1. Адамс Р. Основы аудита: пер. с англ. / Р.Адамс / под ред. Я.В.Соколова. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 2005. – 398 с.
2. Банковский контроль и аудит / Сибирский институт финансов и банковского дела: учеб.пособие / Н.В. Фадейкина, Е.К. Болгова, М.Н. Скурихин, А.В. Брыкин; Под общ. ред. д-ра экон. наук, проф. Н.В. Фадейкиной. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 496 с.
3. Васюренко О.В. Облік і аудит у банках : навч. посібник / Васюренко О.В. – К. : Знання, 2008. – 325 с.
4. Внутрішній аудит у комерційному банку : навч. посібник / О.І. Кіреєв, Н.П. Шульга, О.С. Полетаєва. – К. : КНТЕУ, 2001. – 295 с.
5. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
6. Губенко С.М. Посібник для внутрішніх аудиторів банківських установ України / С.М Губенко, О.П. Мозгова. – Х. : Штрих, 2000. – 360 с.
7. Додж К. Банковский аудит / К. Додж, Я.В. Соколов. – М. : Гелиос, 2002. – 355 с.
8. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затверджена постановою Правління НБУ №481 від 27.12.2007р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
9. Каджаева М.Р. Банковские операции: учеб.для студ.учреждений сред.проф.образования / М.Р. Каджаева, С.В. Дубровская. – 6-е изд.,стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2012. – 464 с.
10. Климович В.П. Основы банковского аудита : учебник / В.П. Климович. – М. : ФОРУМ: ИНФРА-М, 2012. – 192 с.
11. Литвин Н.Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ) : підручник / Н.Б. Литвин. – К. : «Хай&Тек Прес», 2010. – 608 с.
12. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2010 року, частина 1/ пер. з англ.: Ольховська О.Л., Селезньов О.В., Зєніна О.О., Гик О.В., Біндер С.Г. – Київ. : МФБ, АПУ, 2010. – 842 с.
13. Організація контролю в банку: навч. посібник / укладач І.В. Белова. – Суми: Університетська книга, 2009. – 302 с.
14. Петров А.С. Что такое организация управления / А.С. Петров. – М. : Издательство «Знание», 1967. – 80 с.
15. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, затверджене Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 369 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua
16. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України, затверджене Постановою Правління НБУ від 30.12.98 №566 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
17. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. №2121-111 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
18. Сайт НБУ. Статистичні дані // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
19. Спьяк Г.І. Облік і аудит у банках : навчальний посібник / Г.І. Спьяк, Т.І. Фаріон. – К. : Атака, 2004. – 328 с.
20. Сравнение концепций внутреннего контроля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bankir.ru/analytica/avk/216/71629>
21. Тим, хто не нехтує законом. Контроль, ревізія та аудит у комерційних банках України / Мумінова-Савіна Г.Г., Кравець В.М., Мазур О.А. та ін. – К. : Факт, 2001. – 448 с.
22. Управление рисками организации: Интегрированная модель (COSO, 2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.deloitte.com/dtt/oda/doc/content/COSO_06042006.pdf
23. Храмов В.О. Основы управления персоналом : навч.-метод. посіб. / В.О. Храмов, А.П. Бовтрук. – К. : МАУП, 2001. – 112 с.
24. Framework for Internal Control Systems in Banking Organizations. Basel Committee on Banking Supervision, Basel, Sept, 1998. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org>

References

1. Adams, R. (2005), *Osnovy audita* [Basics of audit], translation from english, ed. Ya.V. Sokolova, Audit, YUNITI, Moscow, Russia, 398 p.
2. Fadeikyna, N.V., Bolhova, E.K., Skurykhyn, M.N. and Brikyin, A.V. (2002), *Bankovskiy kontrol i audit* [Bank Control and Audit], tutorial, Finansy i statistika, Moscow, Russia, 496 p.

3. Vasiurenko, O.V. (2008), *Oblik i audyt u bankakh* [Accounting and Audit in Banks], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, 325 p.
4. Kirieiev, O.I., Shulha, N.P. and Polietaieva, O.S. (2001), *Vnutrishnii audyt u komertsiiomu banku* [Internal audit in commercial bank], tutorial, KNTEU, Kyiv, Ukraine, 295 p.
5. Economic Code of Ukraine, available at: <http://rada.gov.ua>
6. Hubenko, S.M. and Mozhova, O.P. (2000), *Posibnyk dlia vnutrishnikh audytoriv bankivskykh ustanov Ukrainy* [Allowance for internal auditors of banking institutions in Ukraine], Shtrikh, Kharkiv, Ukraine, 360 p.
7. Dodzh, K. and Sokolov, Ya.V. (2002), *Bankovskiy audit* [Banking audit], Helios, Moscow, Russia, 355 p.
8. Instructions accounting credit, deposit operations and the formation and use of reserves for credit risks in banks of Ukraine, approved by the NBU №481 vid 27.12.2007 r., available at: <http://bank.gov.ua>
9. Kadzhaeva, M.R. and Dubrovskaya, S.V. (2012), *Bankovskiy operatsii* [Banking surgery], textbook, Izdatelskiy tsentr «Akademiya», Moscow, Russia, 464 p.
10. Klymovych, V.P. (2010), *Osnovy bankovskogo audita* [Fundamentals of bank audit], textbook, FORUM: YNFRA-M, Moscow, Russia, 192 p.
11. Lytvyn, N.B. (2010), *Finansovyi oblik u bankakh (u konteksti MSFZ)* [Financial Accounting in banks (in the context of IFRS)], textbook, «Khai&Tek Pres», Kyiv, Ukraine, 608 p.
12. *Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh* [International Standards on Quality Control, Auditing, reviews, other assurance and related services], (2010), translation from english Olkhovska, O.L., Seleznev, O.V., Zienina, O.O., Hyk, O.V., Binder, S.G., MFB, APU, Kyiv, Ukraine, 842 p.
13. Bielova, I.V. (2009), *Orhanizatsiia kontroliu v banku* [Organization of control in the bank], tutorial, Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, 302 p.
14. Petrov, A.S. (1967), *Chto takoye organizatsiya upravleniya* [What is the organization of management], Izdatelstvo «Znaniye», Moscow, Russia, 80 p.
15. Regulation on the application of the National Bank of Ukraine measures for violation of banking laws, approved by the Board of the National Bank 28.08.2001 № 369, available at: <http://rada.gov.ua>
16. Regulation on accounting and reporting in banks of Ukraine, approved by the Board of the National Bank 30.12.98 №566, available at: <http://rada.gov.ua>
17. On Banks and Banking: The Law of Ukraine 07.12.2000 r. №2121-111, available at: <http://rada.gov.ua>
18. Site of the National Bank. Statistical data, available at: <http://bank.gov.ua>
19. Spiak, H.I. and Farion, T.I. (2004), *Oblik i audyt u bankakh* [Accounting and Audit in Banks], tutorial, Ataka, Kyiv, Ukraine, 328 p.
20. Comparison of internal control concepts, available at: <http://bankir.ru/analytica/avk/216/71629>
21. Muminova-Savina, H.H., Kravets, V.M., Mazur, O.A. etc. (2001), *Tym, khto ne nekhthuie zakonom. Kontrol, reviziia ta audyt u komertsiiynykh bankakh Ukrainy* [Those who do not neglect the law. Control, audit and audit of commercial banks in Ukraine], Fakt, Kyiv, Ukraine, 448 p.
22. Risk management organization: An Integrated Model (COSO, 2004), available at: http://deloitte.com/dtt/oda/doc/content/COSO_06042006.pdf
23. Khramov, V.O. and Bovtruk, A.P. (2001), *Osnovy upravlinnia personalom* [Fundamentals of HR], tutorial, MAUP, Kyiv, Ukraine, 112 p.
24. Framework for Internal Control Systems in Banking Organizations. Basel Committee on Banking Supervision, Basel, Sept, 1998., available at: <http://bis.org>.

Кривцова Т.О. СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

Мета. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування сутності організації внутрішнього контролю кредитних операцій банку та визначення змісту організації внутрішнього контролю як процесу.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Методи логічного узагальнення, аналізу та синтезу – для визначення сутності організації внутрішнього контролю кредитних операцій банку. Порівняльним методом досліджено змістовні складові системи внутрішнього контролю банку, та як наслідок розкрито зміст організації внутрішнього контролю кредитних операцій.

Результати дослідження. Надано власне уточнене визначення сутності організації внутрішнього контролю кредитних операцій банку. Зміст організації внутрішнього контролю кредитних операцій банку розкрито шляхом узагальнення структурних елементів системи внутрішнього контролю банку взагалі та визначення їх змістовності з урахуванням особливостей сутності кредитних операцій.

Наукова новизна результатів дослідження. Новизна визначення організації внутрішнього контролю кредитних операцій полягає у врахуванні сутнісних ознак організації як процесу, а також окреслення об'єкту та напрямків дії такого процесу. Запропоноване визначення організації внутрішнього контролю кредитних операцій є більш змістовним.

Підхід щодо визначення змісту організації внутрішнього контролю кредитних операцій є науково новим і, на відміну від інших, дозволяє чітко окреслити основні напрямки діяльності внутрішнього контролю кредитних операцій як процесу.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані в ході наукового дослідження результати дозволяють врахувати особливості процесу внутрішнього контролю кредитних операцій в банку, що підвищує ефективність організації такого контролю на практиці.

Ключові слова внутрішній контроль банку, організація, кредитні операції, організація внутрішнього контролю кредитних операцій.

Krivtsova T.O. THE ESSENCE AND THE CONTENT OF THE INTERNAL CONTROL ORGANIZATION OF CREDIT TRANSACTIONS OF THE BANK

Purpose. The aim of this research is theoretical substantiation of the essence of the internal control of credit transactions of the bank and determining the content of the internal control organization as a process.

Methodology of research. General scientific and special methods of research were used to achieve the aim in the work. Methods of logic generalization, analysis and synthesis were used – to determine the nature of the internal control of credit transactions of the bank. Substantial components of the internal control system of the bank have been researched with the help of comparative method, and as a result the content of the internal control organization of credit transactions has been disclosed.

Findings. The author's definition of the essence of the internal control organization of credit transactions of the bank is proposed. The content of the internal control organization of credit transactions of the bank is disclosed by summarizing the structural elements of the internal control system of the bank in general and determination of its content with the peculiarities of the essence of credit transactions.

Originality. The novelty of the definition of the internal control organization of credit transactions is taking into account the essential features of the process and outlining of the objects and the directions of this process. The proposed definition of internal control organization of credit transactions is more meaningful in the article.

The scientific difference between the previous definitions and the approach that is offered by the author should be stressed because it allows you to outline clearly the main directions of activity of the internal control of credit transactions as a process.

Practical value. The obtained results in the course of research allow to take into account the peculiarities of the internal control of credit transactions in the bank, which increases the effectiveness of such control activities in practice.

Key words: internal control of the bank, organization, credit transactions, organization of the internal control of credit transactions.

Кривцова Т.А. СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИЙ БАНКА

Цель. Целью данного исследования является теоретическое обоснование сущности понятия «организация внутреннего контроля кредитных операций банка» и определение содержания организации внутреннего контроля как процесса.

Методика исследования. Для достижения поставленной цели в работе использованы общенаучные и специальные методы исследования. Методы логического обобщения, анализа и синтеза - для определения сущности организации внутреннего контроля кредитных операций банка. Сравнительным методом исследовано составляющие системы внутреннего контроля банка, и как следствие раскрыто содержание организации внутреннего контроля кредитных операций.

Результаты. Предоставлено собственное уточненное определение организации внутреннего контроля кредитных операций банка. Содержание организации внутреннего контроля кредитных операций банка раскрыто путем обобщения структурных элементов системы внутреннего контроля банка вообще и определение их содержательности с учетом особенностей сущности кредитных операций.

Научная новизна. Новизна определения организации внутреннего контроля кредитных операций заключается в учете сущностных признаков организации как процесса, а также очерчивания объекта и направлений действия такого процесса. Предложенное определение организации внутреннего контроля кредитных операций является более содержательным. Подход относительно определения содержания организации внутреннего контроля кредитных операций является научно новым и, в отличие от других, позволяет четко очертить основные направления деятельности внутреннего контроля кредитных операций банка как процесса.

Практическая значимость. Полученные в ходе научного исследования результаты позволяют учесть особенности процесса внутреннего контроля кредитных операций в банке, который повышает эффективность организации такого контроля на практике.

Ключевые слова внутренний контроль банка, организация, кредитные операции, организация внутреннего контроля кредитных операций.

УДК 336.77.067

Ачкасова С.А.,
к.е.н., викладач кафедри управління фінансовими послугами,
Сербін М.Ю.,
Хурда О.О.,
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКУ

Постановка проблеми. Сучасний стан управління кредитним ризиком банку визначається Методичними рекомендаціями щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [11], Методичними вказівками з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [10], Положенням про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [15], стандартами Базельського комітету з банківського нагляду [8].

Актуальним питанням є підвищення ефективності управління кредитним ризиком банку. Це зумовлює необхідність розвитку теоретичних підходів до визначення сутності кредитного ризику банку, що стало об'єктивною передумовою проведення дослідження за вказаним напрямом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суттєвий внесок у дослідження проблематики управління кредитним ризиком банку належать: О. Д. Стешенко [20] (розкрито поняття кредитного ризику, виявлено головні елементи системи управління кредитним ризиком та проаналізовано методи управління кредитним ризиком), Л. О. Гарязі [2] (досліджено різні підходи до визначення поняття кредитного ризику, охарактеризовано методи оцінки кредитного ризику, зокрема закордонний досвід і можливості його застосування в Україні), Р. С. Квасницький [5] (досліджено теоретико-методичні засади управління кредитним ризиком за умов інноваційного розвитку економіки), К. В. Пічик [14] (розглянуто сутність кредитних ризиків та шляхів їх мінімізації) та ін. Однак, всебічно не досліджено та потребує ґрунтовніших досліджень теоретичні підходи до визначення сутності кредитного ризику банку та його основних характеристик.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування теоретичних підходів до визначення сутності кредитного ризику банку та його основних характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі, наукових дослідженнях кредитний ризик банку, його сутність, структура, призначення трактуються по-різному. Дослідженню поняття «кредитний ризик банку» присвячено чимало наукових праць.

Узагальнені авторами існуючі погляди на зміст поняття «кредитний ризик банку» наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Трактування сутності поняття «кредитний ризик банку»

Джерело	Сутність поняття
1	2
В. Бобиль [1]	Імовірність невиконання позичальником зобов'язань перед банком
Ж. Голодова [3]	Ризик несплати позичальником основної суми боргу та процентів, які належать кредиту в обумовлений в кредитному договорі термін, що призводить до зниження вартості кредитного портфелю банку
С. Івлєв [7]	Максимально можливі збитки за кредитним портфелем для заданої довічної імовірності. Це імовірність виникнення кризового стану контрагента протягом дії зобов'язання, що призводить до неповернення боргу наприкінці терміну
Ю. Сєрік [18]	Ймовірність того, що вартість частини активів банку, особливо кредитів, зменшиться або буде зведена до нуля
Л. Слобода [17]	Рівень потенційних втрат банків, які зумовлені негативною дією низки чинників кредитних ризиків
К. Тагірбеков [12]	Ризик несплати позичальником основної суми боргу і процентів чи нездатність контрагента кредитної операції діяти у відповідності з прийнятими на себе зобов'язаннями
В. Шелудько [21]	Ризик несплати позичальником основного боргу та процентів за ним. Невпевненість кредитора в тому, що боржник матиме змогу виконати свої зобов'язання щодо умов та термінів кредитної угоди

продовження табл. 1

1	2
А. Ковалев [6]	Грошове (вартісне) чи невартісне відхилення відкритої ризикової кредитної позиції від запланованої банком траєкторії
В. Левченко [9]	Наслідок прийняття рішень в умовах невизначеності або повної невизначеності
Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» (далі – Методичні вказівки) [10]	Наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання
О. Пернарівський [13]	Міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, сутність яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдається скористатися забезпеченням повернення позичених коштів
Ю. Потійко [16]	Ризик, пов'язаний із можливим невиконанням позичальником своїх зобов'язань
Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями (далі – Положення) [15]	Ризик невиконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями (тобто ризик того, що сплата позичальником процентів і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься)

Джерело : узагальнено авторами

Як видно з табл. 1, в економічній літературі немає єдиного підходу щодо визначення цього поняття. Думки науковців розходяться при визначенні сутності кредитного ризику банку. Деякі науковці кредитний ризик трактують як різновид ризику, інші – як міра (ступінь невизначеності), імовірність, рівень та наслідок.

Ризик – це кількісна міра (імовірність) завдати шкоди внаслідок певних подій, визначається кількістю випадків; можливість виникнення та вірогідні масштаби наслідків негативного впливу упродовж певного періоду часу; кількісна міра небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат від них [19].

Таким чином, ризик свідчить про імовірність та випадковість настання несприятливих подій, а також негативний результат цих подій.

Узагальнення існуючих робіт з зазначеної проблематики дозволили систематизувати пріоритетні складові для аналізу поняття. Для з'ясування типових та оригінальних визначень поняття застосовано метод морфологічного аналізу [4]. Матриця образів, що включає деякі розповсюджені визначення поняття «кредитний ризик банку» представлена в табл. 2.

Таблиця 2

Матриця образів визначень поняття «кредитний ризик банку»

Варіант істотної ознаки (підхід до визначення)		Істотна ознака (автор визначення, джерело)												
		S ₁	S ₂	S ₃	S ₄	S ₅	S ₆	S ₇	S ₈	S ₉	S ₁₀	S ₁₁	S ₁₂	S ₁₃
		В. Бобиль [1]	Ж. Голодова [3]	С. Івлєв [7]	А. Ковалев [6]	В. Левченко [9]	Методичні вказівки [10]	О. Пернарівський [13]	Ю. Потійко [16]	Положення [15]	Ю. Серік [18]	Л. Слобода [17]	К. Тагірбеков [12]	В. Шелудько [14]
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
	Сутнісні характеристики:													
Z ₁	Ризик	0	1	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1	1
Z ₂	Міра (ступінь) невизначеності	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Z ₃	Імовірність	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Z ₄	Рівень	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Z ₅	Наслідок	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0

продовження табл. 2

	Фінансові втрати:													
Z ₆	Несплата позичальником основної суми боргу та процентів, які належать кредиторі в обумовлений в кредитному договорі термін	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Z ₇	Несплата позичальником основної суми боргу та процентів за ним	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Z ₈	Нездатність контрагента кредитної операції діяти у відповідності з прийнятими на себе зобов'язаннями	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Z ₉	Прийняття рішень в умовах невизначеності або повної невизначеності	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Z ₁₀	Невиконання позичальником (контрагентом) зобов'язань перед банком (за кредитними операціями)	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
Z ₁₁	Вартість частини активів банку, особливо кредитів, зменшиться або буде зведена до нуля	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Z ₁₂	Неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання. Контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдається скористатися забезпеченням повернення позичених коштів	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
Z ₁₃	Потенційні втрати банків, які зумовлені негативною дією низки чинників кредитних ризиків	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Z ₁₄	Виникнення кризового стану контрагента протягом дії зобов'язання, що призводить до неповернення боргу наприкінці терміну	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Z ₁₅	Грошове (вартісне) чи неwartісне відхилення відкритої ризикової кредитної позиції від запланованої банком траєкторії	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Несприятливий результат:													
Z ₁₆	Зниження вартості кредитного портфелю банку	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Джерело : складено авторами

На основі даних табл. 1 обґрунтовано схожі підходи до визначення поняття «кредитний ризик банку». Зв'язки між ними наведено на рис. 1.

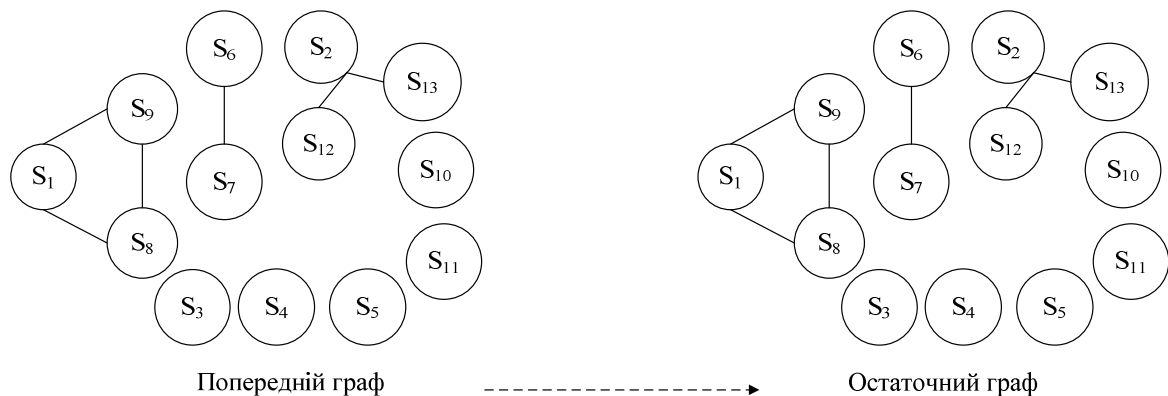
Як видно з рис. 1, серед аналізованих визначень поняття «кредитний ризик банку» найбільш типовими, тобто такими, що містять схожі підходи до фінансових втрат та несприятливого результату кредитного ризику для банку, є такі:

1) Частина науковців, у тому числі В. Бобиль (S₁) та Ю. Потійко (S₈) дотримується закріпленого в Положенні про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями (S₉) підходу, відповідно до якого фінансовими втратами за кредитним ризиком банку є невиконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань перед банком за кредитними операціями.

2) Представники іншого підходу, зокрема Ж. Голодова (S₂), К. Тагірбеков (S₁₂) та В. Шелудько (S₁₃), під фінансовими втратами при кредитному ризикі розуміють несплату позичальником основної суми боргу та процентів, що належать кредиторі в обумовлений в кредитному договорі термін.

3) О. Пернавський (S₇) частково дотримується закріпленого в Методичних вказівках з

інспектування банків «Система оцінки ризиків» (S_6) підходу, відповідно до якого при кредитному ризикі банку контрагент (сторона, що взяла на себе зобов'язання) не може виконати умови фінансової угоди з банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання (скористатися забезпеченням повернення позичених коштів).

Рис. 1. Граф відношень схожості визначень поняття «кредитний ризик банку»

Джерело : побудовано авторами

Однак, у більшості визначень відсутня характеристика несприятливого результату при настанні кредитного ризику, що свідчить про необхідність врахування результативного підходу при визначенні сутності кредитного ризику.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, виділення теоретичних підходів до розуміння сутності кредитного ризику банку дають змогу визначити, що кредитний ризик банку – це імовірність втрати банком частини ресурсів, недоотримання прибутків або збільшення суми резервів за активними операціями при невиконанні позичальником його зобов'язань щодо кредитора (несплата позичальником відсотків за кредитом та/або неповернення суми кредиту, порушення умов кредитного договору).

Бібліографічний список

1. Бобиль В. Сучасний ризик-менеджмент у банківській діяльності: теоретичний аспект / В. Бобиль // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11. – С. 28-32.
2. Гаряга Л.О. Кредитний ризик: ідентифікація, класифікація та методи оцінки / Л.О. Гаряга // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : [зб. наук. праць] / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – Т. 17. – С. 318-329.
3. Голодова Ж.Г. Финансы и кредит : [учеб. пособие] / Ж.Г. Голодова. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 448 с.
4. Енциклопедія MaBiCo: Кредитні ризики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www http://lib.mabico.ru/](http://lib.mabico.ru/).
5. Квасницька Р.С. Управління ризиками як елемент забезпечення фінансової стійкості комерційного банку / Р.С. Квасницька, І.В. Хаврусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua>.
6. Ковалев А.П. Кредитный риск-менеджмент : [монография] / А. П. Ковалев. – К. : Сузір'я, 2007. – 406 с.
7. Колесніченко В.Ф. Економічна сутність та характер прояву ризиків в банківській діяльності / В.Ф. Колесніченко, О.І. Омельченко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8. – С. 29-32.
8. Кравчук В.В. Базельські угоди: новий етап розвитку міжнародної системи оцінки ризиків / В.В. Кравчук // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 121-128.
9. Левченко В.Ф. Актуальні проблеми визначення та мінімізації ризиків українських підприємств / В.Ф. Левченко, О.І. Галушко, М.М. Скрипова // Економічний простір : [збірник наукових праць]. – 2008. – № 20/2. – С. 200-206.
10. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» : Постанова Правління НБУ від 15.03.2004 р. № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>.
11. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України : Постанова Правління НБУ від 02.08.2004р. №361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5945.1&nobreak=1#st1>.
12. Основы банковской деятельности / [Под ред. К.Р. Тагирбекова]. – М. : Изд. дом «ИНФРА-М», 2003. – 720 с.
13. Пернарівський О.В. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків /

О.В. Пернарівський // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 44-48.

14. Пічик К.В. Аналіз кредитних ризиків банків і шляхи їх мінімізації / К.В. Пічик // Проблеми фінансової підтримки малих і середніх підприємств на селі. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – С. 217-225.

15. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : Постанова Правління НБУ від 25.01.2012р. №23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.

16. Потійко Ю. Теорія та практика управління різними видами ризиків у комерційних банках / Ю. Потійко // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 58-60.

17. Професійна юридична система [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/>.

18. Серік Ю.В. Вдосконалення методів управління кредитним ризиком / Ю.В. Серік // Формування ринкових відносин в Україні : [зб. наук. праць]. – 2006. – № 12. – С. 11-14.

19. Словник законодавчих термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.22475.0>.

20. Стешенко О.Д. Управління кредитним ризиком комерційного банку / О.Д. Стешенко, А.П. Нікітенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 42. – С. 328-330.

21. Шелудько В.М. Фінансовий ринок : [підручник] / В.М. Шелудько. – К. : Знання, 2008. – 535 с.

References

1. Bobyl, V. (2008), "Modern risk management in banking: a theoretical aspect", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no.11, pp. 28-32.

2. Hariaha, L.O. (2006), "Credit risk: identification, classification and evaluation methods", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy : zb. nauk. prats, Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, Sumy, volume 17, pp. 318-329.

3. Golodova, Zh.G. (2009), *Finansy i kredit* [Finance and Credit], tutorial, INFRA-M, Moscow, Russia, 448 p.

4. *Entsyklopediia MaBiCo: Kredytni ryzyky* [Encyclopedia MaBiCo: Credit risk], available at : <http://lib.mabico.ru/> (access date December 23, 2014).

5. Kvasnytska, R.S. and Khavrus, I.V. "Risk management as an element of financial stability of commercial banks", available at : <http://www.nbu.gov.ua> (access date December 25, 2014).

6. Kovalev, A.P. (2007), *Kreditnyy risk-menedzhment* [Credit Risk Management], monograph, Kyiv, Suziria, p. 406.

7. Kolesnichenko, V.F. and Omelchenko, O.I. (2008), "The economic essence and character of manifestation of risk in banking", *Aktualni problemy ekonomiky*, no.8, pp. 29-32.

8. Kravchuk, V.V. (2009) "Basel Accord: a new stage of the international system of risk assessment", *Finansy Ukrainy*, no.6, pp. 121-128.

9. Levchenko, V.F., Halushko, O.I. and Skrypova, M.M. (2008), "Actual problems of identifying and minimizing risks Ukrainian enterprises", *Ekonomichnyi prostir : zbirnyk naukovykh prats*, no.20/2, pp. 200-206.

10. *Metodychni vказivky z inspektuvannia bankiv «Systema otsinky ryzykiv»* [Guidelines for the examination of banks' risk assessment system] (2004), *Postanova Pravlinnia NBU vid 15.03.2004r. no.104*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04> (access date December 25, 2014).

11. *Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii ta funktsionuvannia system ryzyk-menedzhmentu v bankah Ukrainy* [Guidelines on the organization and functioning of risk management in banks Ukraine] (2004), *Postanova Pravlinnia NBU vid 02.08.2004r. no.361*, available at: <http://www.zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5945.1&nobreak=1#st1> (access date December 27, 2014).

12. Tagirbekov, K.R. (2003), *Osnovy bankovskoy deiatelnosti* [The business of banking], Izd. Dom «INFRA-M», Moscow, Russia, 720 p.

13. Pernarivskiy, O.V. (2004), "Analysis, evaluation and ways to reduce banking risks", *Visnyk NBU*, no.4, pp. 44-48.

14. Pichyk, K.V. (2004), "The credit risk of banks and ways to minimize them", *Problemy finansovoi pidtrymky malykh i serednykh pidpriemstv na seli*, Kyiv, NNTS IAE, pp. 217-225.

15. *Polozhennia pro poriadok formuvannia ta vykorystannia bankamy Ukrainy rezerviv dlia vidshkoduvannia mozhyvykh vtrat za aktyvnymy bankivskymy operatsihamy* [The provisions on the formation and use of bank Ukraine allowance for losses on active banking operations] (2012), *Postanova Pravlinnia NBU vid 25.01.2012r. no.23*, available at: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12 (access date December 26, 2014).

16. Potiiko, Yu. (2004), "Theory and practice of various types of risks in commercial banks", *Visnyk NBU*, no.4, pp. 58-60.

17. *Profesiina yurydychna systema* [Professional legal system], available at: <http://zakon.nau.ua/> (access date December 25, 2014).

18. Sierik, Yu.V. (2006), "Improvement of credit risk management", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zb. nauk. prats*, no.12, pp. 11-14.

19. *Slovník zákonodavčích terminů* [Dictionary of Legal Terms], available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.22475.0> (access date December 28, 2014).
20. Steshenko, O.D. and Nikitenko, A.P. (2013), "Management of credit risk of commercial banks", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no.42, pp. 328-330.
21. Sheludko, V.M. (2008), *Finansovyj rynek* [Financial Markets], textbook, Znannia, Kyiv, 535 p.

Ачкасова С.А., Сербін М.Ю., Хурда О.О. ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКУ

Мета. Обґрунтування теоретичних підходів до визначення сутності кредитного ризику банку та його основних характеристик.

Методика дослідження. Методичну основу дослідження становить морфологічний аналіз. У процесі вивчення й узагальнення наукових розробок використано методи порівняння, аналізу і синтезу, індукції і дедукції. Також дослідження базується на нормативному забезпеченні Національного банку України.

Результати. Виділено теоретичні підходи до розуміння сутності кредитного ризику банку, які трактують його як різновид ризику, інші – як міра (ступінь невизначеності), імовірність, рівень та наслідок. Установлено пріоритетні складові при аналізі сутності поняття, зокрема «сутнісні характеристики», «фінансові втрати» та «несприятливий результат» при настанні кредитного ризику для банку. Зроблено висновки про необхідність урахування результативного підходу при визначенні сутності кредитного ризику банку, що характеризує несприятливий результат для банку при настанні кредитного ризику.

Наукова новизна. Отримані результати дослідження дають змогу визначити кредитний ризик банку як імовірність втрати банком частини ресурсів, недоотримання прибутків або збільшення суми резервів за активними операціями при невиконанні позичальником його зобов'язань щодо кредитора (несплата позичальником відсотків за кредитом та/або неповернення суми кредиту, порушення умов кредитного договору).

Практична значущість. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вивчення проблеми оцінки та управління кредитним ризиком банку. Обґрунтування теоретичних підходів до визначення сутності кредитного ризику банку сприятиме підвищенню ефективності системи державного регулювання за діяльністю банків, що дасть змогу зменшити рівень проблемної заборгованості банків.

Ключові слова: кредитний ризик банку, позичальник, зобов'язання, кредитний договір.

Achkasova S.A., Serbin M.Yu., Khurda O.O. SUBSTANTIATION OF THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE ESSENCE CREDIT RISK OF BANK

Purpose. Justification theoretical approaches to determining the nature of the credit risk of the bank and its main characteristics.

Methodology of research. Methodological basis of the research is morphological analysis. In the process of learning and generalization of scientific research methods used comparison, analysis and synthesis, induction and deduction. Also, the study is based on regulatory support of the National Bank of Ukraine.

Findings. Highlight theoretical approaches to understanding the nature of the credit risk of the bank, which is interpreted as a kind of risk, others – as a measure (uncertainty), the probability level and effect. Established priority components in the analysis of the essence of the concept, including "essential characteristics", "financial loss" and "unfavorable outcome" upon the occurrence of credit risk for the bank. The conclusions about the need to consider effective approach to the nature of the bank's credit risk, which characterizes an unfavorable outcome for the bank upon the occurrence of credit risk.

Originality. The obtained results give credit to define risk as the probability of bank losses a bank of resources, loss of profits or increase the amount of reserves on active operations with fail to meet its obligations to the lender (default borrower interest on the loan and / or non-repayment of the loan amount, loan breach agreement).

Practical value. The results of research is the basis for studying the problem of assessing and managing credit risk of the bank. Justification theoretical approaches to determining the nature of the credit risk of the bank will increase the efficiency of state regulation of banks, which will help reduce the level of bad debts of banks.

Key words: credit risk of bank, the borrower, liabilities, credit agreement.

Ачкасова С.А., Сербин Н.Ю., Хурда О.А. ОБОСНОВАНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ КРЕДИТНОГО РИСКА БАНКА

Цель. Обоснование теоретических подходов к определению сущности кредитного риска банка и его основных характеристик.

Методика исследования. Методическую основу исследования составляет морфологический анализ. В процессе изучения и обобщения научных разработок использованы методы сравнения, анализа и синтеза, индукции и дедукции. Также исследование базируется на нормативном обеспечении Национального банка Украины.

Результаты. Выделены теоретические подходы к определению сущности кредитного риска банка, которые трактуют его как разновидность риска, другие – как мера (степень неопределенности), вероятность, уровень и следствие. Установлено приоритетные составляющие при анализе сущности понятия, в частности «сущностные характеристики», «финансовые потери» и «неблагоприятный исход» при наступлении кредитного риска для банка. Сделаны выводы о необходимости учета результативного подхода при определении сущности кредитного риска банка, который характеризует неблагоприятный результат для банка при наступлении кредитного риска.

Научная новизна. Полученные результаты исследования позволяют определить кредитный риск банка как вероятность потери банком части ресурсов, недополучения доходов или увеличение суммы резервов по активным операциям при невыполнении заемщиком его обязательств по кредитору (неуплата заемщиком

процентов по кредиту и / или невозврата суммы кредита, нарушение условий кредитного договора).

Практическая значимость. Полученные результаты исследования являются основой для изучения проблемы оценки и управления кредитным риском банка. Обоснование теоретических подходов к определению сущности кредитного риска банка будет способствовать повышению эффективности системы государственного регулирования за деятельностью банков, что позволит снизить уровень проблемной задолженности банков.

Ключевые слова: кредитный риск банка, заемщик, обязательства, кредитный договор.

УДК 336.647/.648

**Кирик О.А.,
аспірант*,
Національний авіаційний університет**

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АВІАКОМПАНІЙ

Постановка проблеми. Швидкість глобальних технологічних змін у галузі авіаційних перевезень в поєднанні із постійно зростаючими витратами на обслуговування парку повітряних суден (ПС), його оновленням, вартістю палива та високими ризиками впровадження інноваційних технологій, а також жорстким конкурентним середовищем, в якому протікає діяльність авіакомпаній, ставить нагальне завдання пошуку джерел фінансового забезпечення інноваційної діяльності останніх та встановлення різного роду партнерських відносин між авіаперевізниками та потенційними інвесторами, що полегшує адаптацію до ринкової і технологічної невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему вибору способу фінансування інноваційної діяльності досліджували такі науковці, як Астаф'єва Н. В. [1], Василенко В. О. [2], Волков О. І. [3], Фатхутдінов Р. А. [4], Захарченко В. І., [5], Чухрай Н. І. [6] та інші вчені. Проте питання визначення джерел фінансування інноваційної діяльності саме авіакомпаній, а особливо, вітчизняних, не розглядалося та потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних та практичних рекомендацій щодо вибору джерел фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна діяльність вітчизняних авіакомпаній в значній мірі залежить від належного фінансування. Незважаючи на те, що потенційних джерел отримання коштів є достатньо багато, найбільше труднощів при здійсненні інноваційної діяльності виникає через відсутність чи недостатність фінансування.

Основні джерела фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній зображені на рис. 1.

Система фінансування науково-технічної й інноваційної діяльності будується за такими принципами:

- чітка цільова орієнтація системи (забезпечення швидкого, широкого й ефективного використання сучасних науково-технічних досягнень);
- логічність, обґрунтованість та юридична захищеність прийомів і механізмів, які при цьому використовуються;
- багатоканальність фінансування;
- комплексність системи (охоплення широкого кола технічних і технологічних нововведень та напрямів їхнього практичного виконання);
- адаптивність і гнучкість, що передбачає постійну спрямованість усієї системи й окремих її елементів на умови динамічних змін зовнішнього середовища для підтримки максимальної ефективності [3, с. 442].

Умовне розділення етапів пошуку та впровадження результатів інноваційної діяльності на дві стадії має суттєве значення, з точки зору їх фінансування, так як їм властива різна ступінь невизначеності очікуваних результатів і, відповідно, різний інвестиційний ризик. Першій стадії відповідають витрати, що пов'язані з розробкою і дослідженням, при дуже високій невизначеності результатів; друга стадія – фінансування конкретного комерційно та/або соціально перспективного проекту. У зв'язку з цим вибір джерела фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній також варіюється за ступенем ризику для інвестора.

* Науковий керівник: Матвєєв В.В. – к.е.н., професор

Рис. 1. Джерела фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній

Джерело : складено автором на основі [1; 4; 6]

На вибір способу фінансування інноваційної діяльності впливає також такий фактор, як масштабність нововведення. Акціонерний капітал (додаткова емісія акцій) і венчурний капітал як специфічний різновид акціонерного капіталу в силу високих трансакційних витрат і нерозвиненості ринку венчурних інвестицій поки можуть розглядатися тільки як джерело фінансування великих проектів, які суттєво збільшують ринкову вартість авіакомпанії. Власний капітал авіакомпанії (АК) слід направляти на фінансування соціальних і організаційно-управлінських інновацій, оскільки перші не є комерційно ефективними, а другі, не потребують великих витрат.

Аналізуючи міжнародний досвід пошуку та залучення інвестицій на розвиток інноваційних проектів світових авіакомпаній, слід зазначити, що внаслідок світової економічної кризи 2008 року, європейської кризи суверенного боргу, зниження позицій європейських банків на ринку позикового капіталу та збільшення бар'єрів у фінансуванні в доларах США відбулася переорієнтація джерел фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній на фінансові інститути Азії, в тому числі на Банк розвитку Японії. Ряд переважно європейських банків, які історично відігравали ключову роль у фінансуванні інноваційної діяльності авіакомпаній, поступово виходять з ринку. Це викликає напруженість у фінансуванні, яка посилюється триваючим процесом скорочення частки банківських позикових коштів, а також переходом на правила Базель III.

На заміну довгостроковим банківським кредитам, що зростають у вартості кожного року, у сфері фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній з'являються експортно-імпортні банки, що також надають певні державні гарантії. До останніх відносяться Експортно-імпортний банк США, Департамент гарантії експортних кредитів (Великобританія), Експортне кредитне агентство Канади, Банк розвитку Бразилії.

У світлі обмеження доступного фінансування комерційними банками, приватний капітал і хедж-фонди вийшли на перші позиції на ринку авіаційного лізингу та інноваційної діяльності та забезпечують істотне джерело необхідного капіталу, кредитування та лізингу.

Так, наприклад, приватні інвестори та хедж-фонди можуть виступати джерелом фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній на етапі рефінансування шляхом випуску цінних паперів, що забезпечені активами (Asset-Backed Securities – ABS), яке відбувається в межах сек'юритизації активів – нова техніка залучення коштів, яка отримала широке визнання спочатку в США, а потім і в Європі. Це механізм, при якому фінансові активи списуються з балансу, відокремлюються від решти майна і передаються спеціально створеному фінансовому посереднику (Special Purpose Vehicle – SPV), а потім рефінансуються на грошовому ринку або ринку капіталу. Так, AerCap Holdings, лідер у авіаційному лізингу, анонсували сек'юритизацію активів у розмірі 1 млрд. дол. США. Також в цей клас

активів інвестують ряд SWF суверенних фондів Китаю, Сінгапуру та ОАЕ.

На перший погляд, фінансування інноваційної діяльності АК не може бути очевидним для приватних інвесторів, проте протягом 2011-2014 рр. відбулося ряд фінансових інвестицій бек-лізинговими компаніями, такими як Cinven, CVC, GIC та Oak Hill's (інвестиції у Avolon), Carlyle's, RPK, Cerberus Capital's (інвестиції у AerCap), Oaktree's (інвестиції у Jackson Square Aviation) та Terra Firma's (інвестиції у AWAS). Основні переваги від інвестування у інноваційну діяльність авіакомпаній як для самих авіаперевізників, так і для інвесторів зображено на рис. 2.

Рис. 2. Причини та переваги від інвестування приватного капіталу та хедж-фондів у інноваційну діяльність авіакомпаній

Джерело : складено автором на основі [7; 8]

Отже, з одного боку, відповідно до даних іноземних авіакомпаній щодо замовлень нових літаків з інноваційними рішеннями віддзеркалюють період активного оновлення парку повітряних суден, розширення пропозиції щодо розваг на борту, додаткових сервісів та програм, проте з іншого боку, є ряд зустрічних перешкод на ринку авіаційного фінансування, які можуть зробити ці замовлення непропорційно дорогими. В результаті на ринку авіаційних перевезень з'являються привабливі можливості для інвесторів, що бажають та спроможні інвестувати великі обсяги капіталу. Найбільш активно пропонують підтримку у даній сфері банки та уряди таких країн, як Китай, Сінгапур та ОАЕ, а також інші інституційні інвестори, такі як суверенні фонди, страхові компанії, пенсійні фонди та деякі фонди прямих інвестицій.

Відповідно до світових тенденцій інноваційного розвитку авіакомпаній, необхідно здійснювати фінансування капіталовкладень в основні фонди авіакомпаній, а також збільшити частку фінансування в загальних обсягах інвестицій, які вкладаються в реалізацію проектів з розвитку додаткових послуг на борту та он-лайн. Оскільки Україна як світова авіаційна держава прагне реалізувати свій інтеграційний потенціал, долучившись до макро- та мікрооб'єднань (Спільний ринок Європи, глобальні та стратегічні альянси авіакомпаній), актуальним залишається питання щодо відповідних джерел відновлення основних фондів вітчизняної галузі повітряних перевезень. Реалії авіакомпаній України – відсутність вільних грошових коштів для оновлення та підтримання належного експлуатаційного стану парку повітряних суден. У сьогоdnішніх умовах необхідно забезпечити розбудову такого механізму акумуляції та розподілу фінансових ресурсів, який зробить можливим стійкий інноваційний розвиток

вітчизняних авіакомпаній в довгостроковій перспективі.

Досвід світових лідерів у авіаційних перевезеннях свідчить, що державне регулювання та пряма фінансова підтримка інноваційної діяльності через державні інститути не замінює ринкових механізмів і відповідних фінансових інститутів, адже у ринковій економіці повинні існувати власні, побудовані на суто ринкових засадах, механізми та інституції, які б забезпечували інвестування в інноваційну сферу з метою одержання прибутку.

Види фінансування повністю залежать від джерел фінансування, тобто від того як фінансуються інноваційні процеси – за рахунок власних чи позичених коштів. В усіх випадках вони повинні забезпечити повернення витрат і певний рівень прибутковості. Переваги та недоліки різних джерел фінансування потенційних інноваційних проєктів вітчизняних авіакомпаній наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Позитивні та негативні характеристики джерел фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній

Джерела фінансування	Позитивні сторони	Негативні сторони
Власні засоби	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність потреби у довгострокових інвестиціях, коштах фінансово-кредитних установ та сплати їм відсотків; - вища фінансова стійкість авіакомпанії, її платоспроможність в довгостроковому періоді; - вища здатність генерувати прибуток на вкладений капітал. 	<ul style="list-style-type: none"> - недостатність об'єму залучення ресурсів; - не використовується можливість приросту рентабельності власного капіталу за рахунок залучених коштів; - нестача власних коштів зумовлює низьку інноваційну активність.
Позикові засоби	<ul style="list-style-type: none"> - здатність залучення грошових коштів у потрібному об'ємі; - збільшення фінансового потенціалу авіакомпанії за умови зростання об'ємів діяльності. 	<ul style="list-style-type: none"> - втрата частини прибутку у зв'язку з необхідністю сплати відсотків; - зниження фінансової стійкості авіакомпанії; - необхідність гарантій чи застави.
Залучені засоби	<ul style="list-style-type: none"> - акумулювання достатніх фінансових ресурсів шляхом розміщення акцій; - шляхом емісії цінних паперів проводиться заміна інвестиційного кредиту ринковими борговими зобов'язаннями. 	<ul style="list-style-type: none"> - розміщення цінних паперів потребує висококваліфікованих кадрів, це складний і дорогий процес.

Джерело : розробка автора

Безперервний інноваційний розвиток, необхідність підтримувати високий рівень конкурентоспроможності в боротьбі з сильними і агресивними іноземними авіаперевізниками зумовлюють необхідність у суттєвій модернізації парку повітряних суден українських авіакомпаній. Проте така модернізація вимагає значних капітальних вкладень, особливо зважаючи на постійне подорожчання авіаційної техніки і зростання вартості позикових коштів, необхідних для її покупки або лізингу. Вартість повітряних суден основних виробників знаходиться в межах 50-100 мільйонів доларів, тому чи не всі угоди в сфері авіаційного фінансування реалізуються через механізми кредитування або лізингу. Ризики, що виникають, ведуть до значного збільшення ставок по кредитах і страхуванню для покриття кредиторами і страховиками своїх можливих втрат від операцій купівлі-продажу або лізингу літаків.

Більшість компаній авіаперевізників вдаються до фінансового або операційного лізингу. Проте в даний час в сформованих умовах авіакомпаніям складно спрогнозувати попит на свої послуги в довгостроковій перспективі. У зв'язку з цим вибір відповідного варіанту лізингу пов'язаний з ризиками як для орендодавців, так і для орендарів повітряних суден.

У разі фінансового лізингу орендар отримує повітряне судно у власність після закінчення контракту. Такі контракти укладають на 10 або більше років, але такі довгострокові зобов'язання можуть позбавити авіакомпанію можливостей для маневру при зміні ринкових умов. Крім того, в авіаційній галузі за сучасних умов триває період вкрай низької прибутковості, що негативно впливає на кредитоспроможність українських авіаперевізників і шанси на отримання довгострокової підтримки з боку фінансових організацій знижуються. Контракти ж на операційний лізинг укладаються на період менше 10 років. При зміні попиту перевізник має можливість припинити роботу нерентабельного літака, вивести його з парку і замінити на інший тип повітряного судна, який більше відповідає новим умовам ринку.

При операційному лізингу вноситься тільки початковий депозит у розмірі 3-5 місячних платежів, який потім повертається. У разі ж фінансового лізингу перевізник повинен заплатити 20-30% від ціни літака в якості початкового внеску. З іншого боку, відповідно до угоди з операційного лізингу перевізник, як правило, зобов'язаний повернути літак в тому ж стані, в якому воно було спочатку йому надано. У зв'язку з цим компанії-орендодавці в разі операційного лізингу повинні володіти широкими технічними можливостями для забезпечення контролю за літаками протягом усього періоду лізингу.

Цей момент є серйозним ризик-фактором для авіакомпаній. При цьому повітряне судно залишається у власності лізингової компанії, а це означає, що вона має законні підстави для певних обмежень, наприклад, з географії польотів, що в свою чергу, створює комерційний ризик для компанії орендаря. Однак, незважаючи на вищевказані ризики, майже 70% авіакомпаній відзначають, що операційний лізинг залишатиметься оптимальною або кращою формою придбання суден в найближчі кілька років. Операційний лізинг може забезпечити придбання близько 40% повітряних суден усього світового повітряного флоту до 2020 року.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, інноваційний розвиток вітчизняних авіакомпаній потребує значних капіталовкладень, проте українська банківська система і фондовий ринок не забезпечують фінансовими ресурсами розширене відтворення – основним джерелом інвестицій залишаються іноземні інвестори. Також, специфіка авіатранспортного бізнесу унеможливає фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній тільки за рахунок одержуваного прибутку, тому авіакомпанії використовують зовнішній грошовий потік для можливості конкурувати з міжнародними перевізниками, що слідує основним інноваційним тенденціям. Перспектива подальших досліджень пов'язана з розробкою механізму фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній з урахуванням визначених джерел.

Бібліографічний список

1. Астафьева Н.В. Формирование оптимальной структуры финансирования инновационной деятельности предприятия / Н.В. Астафьева, М.А. Колесникова // Инновационная деятельность. – 2013. – № 2 (25). – С. 74-81.
2. Василенко В.О. Інноваційний менеджмент : [навч. посібник] / В.О. Василенко, В.Г. Шматко. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 439 с.
3. Волков О.І. Економіка та організація інноваційної діяльності / О.І. Волков. – К. : Центр навч. л-ри, 2007. – 659 с.
4. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент : [учебник] / Р.А. Фатхутдинов. – СПб. : Питер, 2003. – 400 с.
5. Захарченко В.І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки : [навч. посібник] / В.І. Захарченко, Н.М. Корсикова, М.М. Меркулов. – К. : Центр навч. л-ри, 2012. – 448 с.
6. Чухрай Н. Товарна інноваційна політика: управління інноваціями на підприємстві : [підручник] / Н. Чухрай, Р. Патора. – К. : КОНДОР, 2006. – 398 с.
7. Aviation finance: Fasten your seatbelts [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pwc.com/gx/en/aerospace-defence-and-security/publications/aviation-finance-fasten-your-seatbelts.html> (Дата доступу: 13 лютого 2015 року).
8. Private Equity and Hedge Fund Investments in Aircraft and Aircraft Leasing [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kayescholar.com/events/speaking_engagements/2011061415/_res/id=sa_File1/AFS_Frankfurt_06142011.pdf (Дата доступу: 13 лютого 2015 року).

References

1. Astafeva, N.V., Kolesnikova, M.A. (2013), "Formation of the optimal structure of financing of innovative activity of the enterprise", *Innovationnaia deiatelnost*, no. 2 (25), pp.74-81.
2. Vasylenko, V.O. and Shmatko, V.H. (2005), *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovation Management], tutorial, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, 439 p.
3. Volkov, O.I. (2007), *Ekonomika ta orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economics and organization innovation], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, 659 p.
4. Fatkhutdinov, R.A. (2003), *Innovatsionnyy menedzhment* [Innovation Management], tutorial, Piter, St. Petersburg, Russia, 400 p.
5. Zakharchenko, V.I., Korsykova, N.M. and Merkulov, M.M. (2012), *Innovatsiinyi menedzhment: teoriia i praktyka v umovakh transformatsii ekonomiky* [Innovation Management: Theory and Practice in the economic transformation], tutorial, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, 448 p.
6. Chukhray, N. and Patora R. (2006), *Tovarna innovatsiina polityka: upravlinnia innovatsiiny na pidpriemstvi* [Product innovation policy: innovation management at the enterprise], tutorial, KONDOR, Kyiv, 398 p.
7. Aviation finance: Fasten your seatbelts, available at: <http://pwc.com/gx/en/aerospace-defence-and-security/publications/aviation-finance-fasten-your-seatbelts.html> (access date February 13, 2015).
8. Private Equity and Hedge Fund Investments in Aircraft and Aircraft Leasing, available at: http://kayescholar.com/events/speaking_engagements/2011061415/_res/id=sa_File1/AFS_Frankfurt_06142011.pdf (access date February 13, 2015).

Мета – розробка теоретичних та практичних рекомендацій щодо вибору джерел фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані наступні методи: систематизації – для узагальнення наявних підходів до визначення джерел фінансування інноваційної діяльності; методи моделювання та прогнозування – для визначення можливих причин та переваг від інвестування приватного капіталу та хедж-фондів у інноваційну діяльність авіакомпаній.

Результати. Проаналізовано можливі джерела фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній. Визначено переваги та недоліки від використання власних, позикових та залучених коштів. Проаналізовано переваги для хедж-фондів, приватного капіталу та для авіакомпаній від взаємної співпраці у сфері інвестування. Обґрунтовано необхідність підтримувати високий рівень конкурентоспроможності шляхом проведення суттєвої модернізації парку повітряних суден українських авіакомпаній, а також збільшити частку фінансування в загальних обсягах інвестицій, які вкладаються в реалізацію проектів з розвитку додаткових послуг на борту та он-лайн. Визначено, що державне регулювання та пряма фінансова підтримка інноваційної діяльності через державні інститути не замінює ринкових механізмів і відповідних фінансових інститутів, оскільки повинні існувати власні, побудовані на суто ринкових засадах, механізми та інституції, які б забезпечували інвестування в інноваційну сферу з метою одержання прибутку.

Наукова новизна. Запропоновано проводити у сфері фінансування інноваційної діяльності авіакомпаній пошук іноземного і вітчизняного приватного капіталу та хедж-фондів.

Практична значущість. Одержані результати досліджень можуть бути використані вітчизняними авіаперевізниками для забезпечення фінансування інноваційної діяльності.

Ключові слова: інноваційна діяльність, фінансування, лізинг, авіакомпанії.

Kyryk O.A. SOURCES OF FINANCING INNOVATION ACTIVITY OF AIRLINES

Purpose. Providing theoretical and practical recommendations for selecting sources of financing innovation activity of airlines.

Methodology of research. In research used the following methods: systematization – to summarize existing approaches to identify sources of funding innovation; modeling and prediction – to determine the possible causes and benefits of investing private equity and hedge funds in innovation activity of airlines.

Findings. Possible sourcings innovative activity of airlines are analysed. Advantages and disadvantages of the use of own and borrowed funds. Advantages are analysed for the funds of hedge, private capital and for airlines from a mutual collaboration in the field of investing. Grounded necessity to maintain a high level of competitiveness through substantial fleet modernization Ukrainian airlines and increase the share of funding in total investments invested in the project for the development of additional services on board and on-line. Determined that the state regulation and direct financial support for innovation through public institutions does not replace market mechanisms and related financial institutions, as should have its own built purely on market principles, mechanisms and institutions to ensure investment in the innovation sector for profit.

Originality. On the basis of international experience in financing innovation airlines proposed to search for foreign and domestic private equity and hedge funds.

Practical value. The obtained research results can be used by domestic carriers to provide funding for innovation activity.

Key words: innovation activity, financing, leasing, airline.

Кирик Е.А. ИСТОЧНИКИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АВИАКОМПАНИЙ

Цель – разработка теоретических и практических рекомендаций по выбору источников финансирования инновационной деятельности авиаккомпаний.

Методика исследования. В процессе исследования были использованы следующие методы: систематизации – для обобщения существующих подходов к определению источников финансирования инновационной деятельности; методы моделирования и прогнозирования – для определения возможных причин и преимуществ от инвестирования частного капитала и хедж-фондов в инновационную деятельность авиаккомпаний.

Результаты. Проведен анализ возможных источников финансирования инновационной деятельности авиаккомпаний. Определены преимущества и недостатки использования собственных, заемных и привлеченных средств. Проанализированы преимущества для хедж-фондов, частного капитала и для авиаккомпаний от взаимного сотрудничества в сфере инвестирования. Обоснована необходимость поддерживать высокий уровень конкурентоспособности путем проведения существенной модернизации парка воздушных судов украинских авиаккомпаний, а также увеличить долю финансирования в общем объеме инвестиций, которые вкладываются в реализацию проектов по развитию дополнительных услуг на борту и он-лайн. Определено, что государственное регулирование и прямая финансовая поддержка инновационной деятельности через государственные институты не заменяет рыночных механизмов и соответствующих финансовых институтов, поскольку должны существовать собственные, построенные на чисто рыночных принципах, механизмы и институты, обеспечивающие инвестирования в инновационную сферу с целью получения прибыли.

Научная новизна. Предложено проводить в сфере финансирования инновационной деятельности авиаккомпаний поиск иностранного и отечественного частного капитала и хедж-фондов.

Практическая значимость. Полученные результаты исследований могут быть использованы отечественными авиаперевозчиками для обеспечения финансирования инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновационная деятельность, финансирование, лизинг, авиаккомпаний.

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Симчера В.М.,
Заведующий кафедрой экономической теории и статистики
Европейского института JUSTO, профессор,
Вице-президент Российской академии экономических наук,
Действительный член Международного
статистического института,
Заслуженный деятель науки РФ

О МНИМЫХ И РЕАЛЬНЫХ ОЦЕНКАХ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РОССИИ

Если из современных статистических изданий вычеркнуть сомнительные и мнимые цифры, то это не означает, что там останутся одни действительные числа. Скорее всего, если это по настоящему сделать, там, кроме одних голых названий, ровным счётом не останется ничего. Вот примеры.

Фактическая инфляция в России (против официальной оценки в 6%) зашкаливает за 10-12% в год (инфляция у бедных – за 15-18%), степень износа (не путать с амортизацией) основных фондов превышает 80% (оценка Росстата – 48,6%), уровень освоения наличных ресурсов 18%, коэффициент использования освоенных производственных мощностей – 33% (официальная оценка – 55%), доля предприятий с участием иностранного капитала – 70% (по сведениям Росстата – 17,2%, промышленность – 33,6%, торговля), в том числе офшорного – 40%, расхождения данных ФТС России о взаимной торговле стран Таможенного Союза с данными Беларуси и Казахстана при 100 млрд. обороте превышают 70 млрд. USD, оценки оттока капитала расходятся на 50 млрд. USD в год (данные Мирового банка), дефицит бюджетов субъектов РФ (2013г.) – на 448 млрд. рублей (дефицит по факту 642, по Минфину РФ – 194 млрд. рублей). Везде разница фактических значений по сравнению с официальными оценками – в 2-3 раза и больше.

Фактические темпы роста ВВП, инвестиций и ряда других ключевых показателей у нас уже целый ряд лет находятся в минусе, прогнозные значения многократно пересматриваются и оказываются ниже фактических, тогда как положение дел, при усиливающейся стагфляции и растущих потерях, на всех властных уровнях расценивается как якобы вполне удовлетворительное.

В стране взяла верх и повсеместно доминирует государственная идеология дезинформации, единственным эффективным орудием борьбы с которой признаётся ещё большая дезинформация. Между тем наша наука, как высшая интеллектуальная власть, призванная давать объективную оценку превратно номинируемым явлениям, занимает в этой борьбе нейтральную позицию и по умолчанию содействует углублению дезинформации в России.

О разрывах между мнимыми и действительными числами, словом и делом, мифами и реальностью, номинирующими в каждом конкретном случае разрывы между материей и сознанием, сущностью и явлением, то есть разрывы между означаемым и означающим или изображением и изображаемым, их природе и последствиях, говорят и пишут давно и много. Не только на большинстве современных каналов российского ТВ и в СМИ, но сегодня и в науке, изобличая друг друга во лжи и обмане и воюя все против всех, практически только этим и занимаются.

Но какова мера этих разрывов? Как их определять и преодолевать, какова здесь у человека перспектива получить вразумительные смыслы и предприимчиво воспользоваться ими, не впадая самому в ложь в повседневной жизнедеятельности? Ответов наука до сих пор знает мало или вовсе не знает. И это особенно пагубно сказывается там и тогда, где и когда решения надо принимать, опираясь на точные меры и оценки, а вместо этого они принимаются вслепую, наавось, ограничиваясь, как правило, куцыми доморощенными данными, а подчас и попрсту одними вымыслами и гаданиями.

С таким превратным пониманием информации мы имеем дело сегодня практически во всех сферах нашей жизни, но наиболее пагубно оно сказывается на социально-экономическом развитии, где разрывы между реальными и мнимыми экономическими оценками (и далее фактическими и критическими их значениями) и, следовательно, между правдой и вымыслами достигают кратных, а во многих случаях – порядковых значений. Анализ причин и путей преодоления этих разрывов представляет предмет многочисленных самостоятельных исследований и в содержательном

контексте такой анализ буквально по каждому отдельно взятому наблюдаемому явлению и факту еще только предстоит осуществить.

Даже великий мыслитель Гегель, рассматривая эти разрывы на уровне своей космической диалектики, жаловался, что ему, на этом самом высоком этапе научного осмысливания окружающего мира не хватает не только исследовательского инструментария, но и целого множества самых общих терминов и понятий, чтобы хотя бы в самой умозрительной форме, без каких-либо деталей адекватно представить динамику и структуру этих разрывов в пространстве и времени и сделать что-то для их преодоления хотя бы на этом самом общем мировоззренческом уровне.

Почему эти разрывы приковывают к себе внимание сегодня? По каким мотивам они, несмотря на очевидные факты их перманентного умножения в конкретных условиях места и времени, апологетически отрицаются или огульно сглаживаются? Носителями чьих интересов они являются и какие классовые цели преследуют? Очевидно, что ответы на эти классовые вопросы имеют не только чисто умозрительное значение.

В реальном контексте разрывы между мнимыми и действительными социально-экономическими числами, представляющие иное выражение разрывов между правдой и вымыслом – это мера глубины существующего конфликта между народом и обществом, их отдаления друг от друга, своеобразная красная черта непреодолимого классового расслоения общества, в конце которого всегда и везде его крах, венчающийся, как правило, установлением диктатуры или, как исключение, мимолётным торжеством народной демократии.

Конечно, люди не против власти как субстанции мира и порядка, которая способна умело, предприимчиво и оперативно пользоваться цифрами и фактами как убедительными доказательствами правды. Люди против злоупотребления цифрами и фактами, которые во все времена, сколько себя только помнит человечество, начинались и заканчивались их фальсификациями с подменой правды. Мудрость человеческого бытия, которая всегда в дефиците, заключается в том, чтобы отличить одно от другого, а трагедия в том, что злоумышленники, преследуя свои корыстные цели, сознательно путают одно с другим и тем самым содействуют верховенству плохого над хорошим: лжи над правдой, эгоизма над альтруизмом, зла над добром и в конечном итоге – фашизма над гуманизмом.

Очевидно, что в условиях продолжающейся веками корыстной подмены реальных событий и фактов вымыслами о них, в том числе слухами и всякого рода огульными оговорами и страхами, которые, как лёгкая добыча, в отличие от достоверных фактов, распространяются со скоростью молнии, противодействовать мраку эгоизма, лжи и зла, утверждать гуманизм и альтруизм прогрессивному человечеству становится всё труднее. И так будет продолжаться до тех пор, пока мнимым числам, как адептам тотальной фальши и носителям смуты и зла, не будет указано место на свалке истории.

Как это сделать? Сделать это можно только путём прямого вытеснения мнимых чисел и тотального их замещения адекватными действительными числами, позволяющими представлять и совершенствовать окружающий нас мир во всей его полноте и достоверности. И можно ли это сделать здесь и сейчас без изменения самой парадигмы социально-экономического развития России?

В контексте поставленных общих вопросов, ответы на которые требуют усилий множества профессиональных ученых, в представляемом докладе делается попытка наметить всего лишь целевые смыслы таких ответов, вне контекста которых будущее России конкретно и целостно представить невозможно.

В статье, как и во многих других авторских публикациях на данную тему, речь идет о методах и примерах получения искомых множеств достоверных данных, которые по преимуществу ограничены или и вовсе отсутствуют в современной жизни и в массовом порядке подменяются всякого рода, как правило, сомнительными и по преимуществу фальсифицируемыми данными, используемыми властью предрасположенными в корыстных целях.

В центре статьи – разработанные автором, взамен применяемых веками методов экстраполяции и интерполяции, основанных на элементарных линейных вычислениях простых и сложных процентов (и далее – процентов на проценты) – нелинейные методы приближенных вычислений, нормативных оценок и эффективно работающие в условиях вакуума, неопределённости, асимметрии или неполноты информации (а такие условия характерны практически для всех современных социально экономических ситуаций) – корреляционные алгоритмы электронной импутации (не путать с ампутацией) утраченных, утрачиваемых или отсутствующих данных, которые апробированы на примерах построения долговременных исторических рядов и нашли широкое применение в современной практике.

Курьёзность ситуации с правдой и номинирующими её действительными числами заключается в том, что на фоне доминирующих ныне (и не только в России) по преимуществу сомнительных и неправдоподобных, а подчас и фальсифицируемых данных, сами эти действительные числа воспринимаются, как правило, как неправдоподобные и неприемлемые,

якобы порочащие авторитет власть предержащих. И поэтому они, а не их антогонизмы – мнимые числа – нашими СМИ подвергаются обычной апологетической критике и с порога отвергаются власть предержащими. Можно ли исправить это пагубное положение, и если можно, то как? Статья об этом.

Предложений по противодействию фальсификации данных в России и их использованию в целях проведения сомнительных операций много, но все они разрозненные и не дают представления о том, что на самом деле происходит. Привлечь к ответственности виновных лиц за фальсификацию данных и их использование в преступных целях в России практически никого невозможно.

Фальсифицировать данные и обманывать выгодно. Но, несмотря на всю не только предвзятость, но и преступность подобного рода деяний, служивые люди во имя хорошего заработка и сохранения своего доброго имени, ничего другого, кроме обмана, до сих пор не придумали. Однако обман обману рознь. Обман с умыслом и обман как заблуждение. Обман в форме лжи во имя спасения и злостная ложь в целях мошеннического обогащения – это, как известно, разной тяжести человеческие пороки и недостатки. Однако самая изощренная разновидность современного обмана – это, по общему мнению, статистика. Люди, как правило, не довольны не столько тем, что плохо живут, люди недовольны тем, что их при этом обманывают. Особое негодование у людей вызывает публичный обман, совершаемый, как правило, в массовом порядке, орудием которого как раз и является статистика.

Статистика, как форма представления объективных доказательств, основанных на цифрах и фактах, которая изменяя своему изначальному призванию на деле сама выступает как самая распространенная трудноизобличаемая и вместе с тем практически ненаказуемая форма обмана. Именно эта своего рода благопристойная форма обмана пользуется заслуживающей доверия репутацией и получила сегодня наиболее широкое распространение в мире. Именно ее, как якобы наиболее правдиво отображающую факты и вместе с тем массовую форму их циничного искажения используют в повседневной работе все правительства мира. И прежде всего по-видимому именно в результате такого иезуитского изощрения она вызывает тотальное недоверие к нынешним правительствам у всех народов мира, уже давно и глубоко убежденных в том, что чем меньше их в делах и в жизни правительства – тем лучше. Ибо в сознании многих здравомыслящих людей испокон веков известно, что лишь то правительство хорошо, которое правит меньше всего, а еще лучше и вовсе не правит.

Комиссии и всякие другие образования по борьбе с фальсификацией научных данных, равно как и комиссия по борьбе с фальсификацией качества производимых и потребляемых товаров и услуг, существуют практически во всех странах мира. А вот комиссии по противодействию фальсификации статистических данных до сих пор нет ни в одной стране мира. А ведь большего вреда и ущерба чем ущерб от фальсификации статистических данных в мире не существует ни в одном другом деле. В мире до сих пор нет ни одной государственной статистической службы, которой был бы предъявлен хотя бы один иск к возмещению такого ущерба.

Исключение составляют два уголовных дела, возбужденных против статистиков в России (дела 1937г. и 1996 г.) в результате которых в общей сложности уголовному наказанию были подвергнуты 17 лиц. И это в стране, в которой статистика еще в те годы была одной из наиболее полных и лучших в мире! Что же тогда сегодня творится в статистике России. И главное, быть может, не то, что творится, а то, как исправить тот беспредел, до которого она докатилась сегодня. И, следовательно, как ей вернуть ту высокую репутацию и то доброе имя, которыми она пользовалась в былые годы?

***

Публикуемые в России данные и комментарии к ним свидетельствуют о неверных (или сознательно сфальсифицированных) оценках реального положения дел по широкому кругу вопросов. Опора на эти данные при принятии государственных решений дезориентирует население, подрывает доверие к власти и становится главным источником растущего социального напряжения в обществе.

Между тем, без достоверной статистики и в обход правдивых цифр, на одних голых манипуляциях и фальсификациях, народное доверие и поддержку дальше не удержать, ошибки и потери прошлого не исправить, инновационные проекты не запустить, эффективную страну не выстроить.

Так как в нашей стране нет такой статистики, наши официально рапортуемые данные, особенно данные, характеризующие критическое состояние нашего населения и нынешнего социально-экономического развития, подчас в разы отклоняющиеся от реальных значений (табл. 2) или экспертных оценок (табл. 3), зачастую оказываются непригодными для принятия каких-либо вразумительных и ответственных решений и вводят в глубокое заблуждение общественное мнение, за что приходится дорого платить нашему народу.

И не случайно, что ни кто иной, как бывший президент Франции, признавая, что «... мы лжем и приводим неправильные показатели и граждане имеют основание так думать», призвал двух лауреатов Нобелевской премии, Джозефа Стиглица и Амартию Сена, вместе с большой группой известных французских статистиков разобраться в адекватности и качестве публикуемых во Франции

статистических данных и запустить новые подходы к их исчислению, в том числе расчетов ВВП с включением в него показателей благополучия населения.

В 2011г. подобные предложения приняли правительства и официальные лица ряда других стран, в том числе США и стран ЕС, а также ООН, но не руководство России.

Простая истина заключается в том, что и у нас (и, быть может, прежде всего у нас) требуемой статистики, а вслед за ней и доказательных социально-экономических знаний нет и не будет, пока ее научная база будет игнорироваться, а Росстат, как организационный и методический центр, обязанный за народные деньги формировать и публиковать надлежащие достоверные данные, будет находиться в узковедомственном подчинении и напрямую контролироваться лицами и комиссиями, вроде комиссии, созданной Указом Президента РФ 11 июня 2012г. по мониторингу достижения целевых показателей социально-экономического развития России, результаты работы которых по статусу и действующему закону «Об официальном статистическом учете и системе государственной статистики в Российской Федерации» сами подлежат контролю.

Достоверной статистики не будет до тех пор, пока сами чиновники, и тем более, заинтересованные частные компании, вроде Moody's или S&P, а не суверенные национальные (в мире – международные) статистические советы, состоящие из независимых ученых и специалистов, будут сами оценивать качество собственной работы и решать, правильно или неправильно выстроена та или иная статистическая служба и ее данные. Иначе мы ни у себя, ни во всем мире не избавимся от манипулятивных самооценок, неверных и лживых данных, которые сегодня на каждом шагу размывают истину и мстят прогрессу и народу.

Изъять статистику из рук бюрократов, оградить её от фальсификаторов, избавиться от холостой работы и поставить на подлинную научную и государственную службы в свое время, начиная с великих ученых М.В. Ломоносова и Д.И. Менделеева и кончая великими преобразователями России, М.М. Сперанским и П.А. Столыпиным, пытались многие, но безрезультатно. В нашей стране поныне нет, не только самой по себе суверенной статистики и основанных на ней подлинных знаний о том, кто мы и где находимся, но нет и веры в то, что она в России без научной поддержки энтузиастов и консолидации научных сил и гражданского общества может быть когда-либо создана.

Необходимость проведения фундаментального реформирования современной российской статистики очевидна. Как иначе разработать и реализовать основанный на достоверных данных нефальсифицируемый прогноз будущего?

***

В какой же мере, кем и зачем столь масштабно фальсифицируются статистические данные в России? Кто кого обманывает? Власть обманывает народ или она занимается самообманом. Или – народ обманывает власть? Кто кого контролирует и реально может привлечь к ответственности? Почему, например, ни одно из посланий президента РФ, ни одна из принятых программ социально-экономического развития страны, ни один из национальных проектов не были выполнены? Кто за их провал ответит?

Отвечая на эти вопросы, судить надо по делам, концентрированным выражением которых являются цифры и факты. Ниже приводятся некоторые иллюстрации таких изобличающих цифр и фактов.

За годы правления В.В. Путина (2000-2012гг.) ВВП России, как свидетельствуют приводимые ниже данные, в натуральном выражении сократился на треть, издержки производства и цены производителей повысились в 12-18 раз, потребительская инфляция увеличилась в 4 раза в том числе инфляция у малоимущего населения в 10 раз и т.д., тогда как по мнимым чиновничим подсчетам, в стране якобы происходил повсеместный подъем (табл.1).

Таблица 1

Расхождения в оценках объемов и темпов роста ВВП России, официальных индексов-дефляторов – цен, индексов цен производителей, индексов потребительских цен и индексов курсовых разниц и курсов валют в годы правления В.В. Путина (2000-2013 гг.)*

Годы	ВВП, трлн. руб.		Индексы-дефляторы цен		Динамика ВВП			Обменный курс валют (руб./долл. США)	ППС (руб./долл. США)
	В текущих ценах	В сопоставимых ценах 2000 г.	К предыдущему году	К 1999г., в разгах	К предыдущему году в %, прирост	К 1999 г., в разгах	В текущих ценах к 1999 г., в разгах		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1999	4,7	6,6	-	1,0	-	1,00	1,0	24,62	5,41
2000	7,3	7,3	1,4	1,4	10,0	1,10	1,6	28,16	
2001	8,6	7,7	1,1	1,5	5,2	1,16	1,8	30,14	
2002	10,8	7,9	1,2	1,8	4,7	1,21	2,3	31,78	

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2003	13,2	8,4	1,1	2,0	7,3	1,30	2,8	29,45	
2004	17,0	9,0	1,2	2,4	7,2	1,39	3,6	27,75	
2005	21,6	9,6	1,2	2,9	6,4	1,48	4,6	28,78	12,74
2006	26,9	10,4	1,2	3,5	8,2	1,60	5,7	26,33	14,2
2007	33,2	11,3	1,1	3,8	8,5	1,74	7,1	24,55	15,72
2008	41,4	11,8	1,2	4,6	5,2	1,83	8,9	29,38	18,22
2009	39,1	10,9	1,0	4,6	-7,9	1,68	8,3	30,24	18,45
2010	44,9	11,3	1,09	5,0	4,0	1,75	9,6	30,46	19,1
2011	54,4	11,8	1,15	5,7	4,3	1,83	11,6	30,20	19,4
2012	62,5	12,3	1,16	6,7	4,0	1,90	13,3	29,70	22,7
2013	65,5	12,5	1,03	6,9	1,3	1,96	13,9	32,5	24,1
2000-2013*	4,4	0,4	16,3	6,9	5,0	1,96	22,0%	2,2%	33,8%

* Среднегодовой прирост в 2000-2013 гг. Справочно: в США при объеме ВВП в 1999 г. 9,4 и в 2013 г. 16,7 трлн. долларов США и росте индекса-дефлятора цен в 1,31 раза.

С учетом роста индекса-дефлятора цен в 6,9 раза, при номинальном росте ВВП России в 2000-2013гг. в 13,3 раза, его физический объем, как видно из приведенных данных, увеличился в 1,96 раза (5,3% в год, в США – 1,6%). С учетом совокупного индекса цен – производителей, рост которых за эти годы в России превысил отметку в 10,8 раза, – физический объем ВВП России за эти годы возрос всего в 1,25 раза (1,6% в год.). С учетом индексации стоимостного объема ВВП на рост потребительских цен (10,6% в год, 4,1 раза за 13 лет), обесценения в 4,4 раза ППС рубля (с 5,4 до 24,1 за доллар США) и в 1,3 раза доллара США, а также кратного повышения процентных и биржевых ставок, налоговых и тарифных платежей и падения эффективности инвестиций, взвешенный композитный индекс которых, за эти годы превысил отметку 20 раз, реального экономического роста в России вообще не наблюдалось. Приведенные данные, напротив, подтверждают, что реальный объем ВВП России за эти годы на 1/3 сократился. Если все это не так, предъявлять надо счет тем, кто сфальсифицировал (продолжает и дальше фальсифицировать) представленные исходные данные, опубликованные в статистических сборниках и на сайте Росстата.

Вопреки манипулируемым представлениям чиновников в истекшие годы происходили и другие крайне отрицательные события: ввод жилья за эти годы сократился в три раза, уровень жизни в реальном исчислении упал, кратно увеличилась безработица, возросла доля бедных и социально неблагополучных людей в обществе возрос уровень социального напряжения. Страна из бывшего гиганта, способного вот-вот совершить большой скачок в будущее, превратилась в хромого лошадь, которая вот-вот на виду у всех позорно рухнет и более не встанет никогда. Вот две упоминавшиеся выше таблицы, одна из которых подтверждает степень той деградации, в которую погрузилась наша страна за истекшие 13 лет восхваляемого правления, а вторая – те громадные разрывы, которые за эти годы образовались между мнимыми и критическими оценками ее современного социально-экономического развития.

Таблица 2

Расчетные оценки и рапортуемые данные, характеризующие предельно-критическое состояние социально-экономического положения России*

	Расчетные значения, %	Рапортуемые данные, %, 2013г.	Рапортуемые данные к расчетным значениям
1	2	3	4
I. Оценки, характеризующие воспроизводство человеческого потенциала			
1. Коэффициент рождаемости (на 1000 чел. населения)	22	12,5	на 43,2% меньше
2. Естественная убыль населения (превышение числа умерших над родившихся, тыс. человек)	не декларируется	255,6	недопустимое
3. Миграционный прирост населения (тыс. человек в год)	250	1000	в 4 раза больше
4. Официально регистрируемая доля населения с доходами ниже прожиточного минимума*	5	13,1	в 2,6 раза больше

продовження табл. 2

1	2	3	4
5. Продолжительность жизни населения, лет	70	68,7	в 0,92 раза (на 8% ниже)
6. Разрывы между доходами 10% самых высокодоходных групп населения и 10% самых низко доходных групп, в размах*	8	16,6	в 2,48 раза
7. Уровень преступности (количество зарегистрированных преступлений на 1 тыс. населения)	10	24,6	в 2,46 раза больше
8. Уровень безработицы по методологии МОТ	5,0	10,2	в 2,04 раза выше
9. Уровень инфляции в 2010 году*	15	8,0	в 0,53 раза (на 47% занижен)
7.1 Уровень социальной инфляции	15	24	в 1,8 раза больше
8. Официальная ставка рефинансирования	4	9,2	в 2,3 раза выше
8.1 Фактическая коммерческая кредитная ставка	6	18	в 3 раза выше
9. Доля мигрантов в % к численному составу коренного населения*	3	9	в 3 раза выше
10. Износ основных фондов	50	80	в 1,6 раза выше
11. Доля серой зарплаты, в % к официальной	25	39,6	в 1,58 раза больше
12. Доля бездомных и других социально деклассированных групп населения, в % к общей численности населения	1,5	15	в 10 раз больше
13. Доля проживающих на 2,5 \$ в день	0,5	17	в 34 раза больше
II. Оценки, характеризующие воспроизводство производственного потенциала			
1. Валовой внутренний продукт России: к мировому объему*			
	7,5	2,5	в 0,33 раза (на 2/3 меньше)
на душу населения*	100	107	в 1,07 раза (на 7% больше)
к объему стран ЕС*	25	10	в 0,40 раза (на 3/5 меньше нормы ЕС)
на душу населения*	75	35	в 0,47 раза (в 2 раза меньше)
2. Доля материального производства в ВВП	66	32	в 0,49 раза (в 2 раза меньше)
3. Доля обрабатывающих отраслей в промышленности	70	64,8	в 92,5 раза (на 8,5% меньше)
4. Доля машиностроения в промышленности*	20	13	в 0,65 раза (на 35% меньше)
5. Удельный вес земель с/х назначения в общем земельном фонде России*	70	40	в 0,57 раза (на 43% меньше)
6. Валовой сбор зерновых, млн. т в год*	120	61	в 0,5 раза (в 2 раза ниже)
7. Объемы инвестиций в процентах к ВВП	25	18	в 0,72 раза (на 28% ниже)
8. Расходы на научные исследования в % к ВВП	3	1,5	в 0,50 раза (в 2 раза меньше)
9. Доля новых видов продукции в объеме машиностроительной продукции	7	2,6	в 2,7 раза меньше
10. Дефицит бюджета в процентах к ВВП	3	2	в 0,67 раза (на 33% ниже)
11. Уровень налогов в % к ВВП	20	36,5	в 1,83 раза выше
12. Уровень импортных таможенных пошлин	7,0	10,5	в 1,5 раза выше
13. Дифференциация субъектов Федерации по:			
ВРП на душу населения, в размах	3	21.1	в 7 раз больше
денежным доходам населения, в размах	3	6,5	2,2 раза больше

продовження табл. 2

1	2	3	4
14. Удельный вес убыточных организаций, % от общего количества действующих организаций	10	27,3	в 2,7 раза больше
15. Малые предприятия и индивидуальные предприниматели, млн единиц	2,5	5,6	в 2,2 раза больше нормы
16. Доля серой экономики в % к ВВП*	25	45,0	1,8
17. Рентабельность производства, %*	15,0	11,4	0,76
18. Рентабельность активов, %*	12,0	6,8	0,57
19. Доля валовой прибыли в % к ВВП*	15,0	31,4	в 2,1 раза больше
III. Оценки, характеризующие внешнеэкономическую зависимость России			
1. Доля просроченных и невозвращенных иностр. кредитов, в % от общего объема полученных кредитов	25	50	в 2,1 раза больше
2. Золотовалютные резервы в % к ВВП*	33,0	30,0	91 (на 9% меньше)
3. Объем государственного и корпоративного внешнего долга в процентах к ВВП*	25	31,3	в 1,25 раза больше
4. Доля экспорта в % к ВВП* в том числе сырья в экспорте	20 30	30 70	в 1,5 раза выше в 2,3 раза выше
5. Доля импорта в ВВП*	15	15,1	соответствует норме
в том числе продовольствия в импорте	25	32	в 1,28 раза больше
6. Доля внешнеторгового оборота в % к ВВП	35	45	в 1,3 раза больше
7. Доля повторного счета во внешнеторговом обороте	15	30	в 2 раза больше
8. Доля отечественного производства в формировании ресурсов мяса и мясных продуктов на внутреннем рынке	70	61,3	На 12,4% меньше
9. Доля импортного оборудования во внутреннем спросе	30	65,6	в 2,18 раза больше
10. Доля иностранного капитала в инвестициях*	12,5	31,3	в 2,5 раза выше нормы
11. Коэффициент достаточности международных резервов (в % к трехмесячному объему импорта товаров и услуг)	9	20,4	в 2,3 раза больше
12. Объем иностранных обязательств коммерческих банков и прочих секторов, в % к ВВП	25	29,5	в 1,18 раза выше нормы
13. Объем внутреннего долга в % к ВВП	20	34	в 1,7 раза выше нормы
14. Объем совокупного внешнего и внутреннего долга в % к ВВП	45	65,3	в 1,45 раза выше
15. Интегральный показатель критического состояния России	75	25	3 раза хуже нормы

Таблица 3

Рапортуемые предельно-критические данные и расчетные экспертные оценки, характеризующие угрозы распада экономики России*

	Параметры	Рапортуемые критические данные 2013г., %	Расчетные оценки, %, 2013 г.	Расчетные оценки к рапортуемым критическим данным
1	2	3	4	5
1	Заниженные оценки национального богатства России	\$4,0 трлн	\$40 трлн	в 10 раз занижены
	в том числе основных фондов	\$2,7 трлн	\$16,2	в 6 раз занижены
2	Завышенные оценки фиктивного капитала в мире*	\$700 трлн	\$70,0 трлн	в 10 раз занижены
	в том числе в России	\$24 трлн	\$1,2 трлн	в 20 раз занижены

продовження табл. 3

1	2	3	4	5
3	Заниженные оценки интеллектуального капитала	\$1,5 трлн	\$25 трлн	в 16,7 раза занижены
4	ВВП наблюдаемой экономики (2013 г.)	\$1,2 трлн	\$2,6 трлн	в 2,2 раза больше
5	ВВП ненаблюдаемой экономики (2013 г.)	не декларируются	\$1,4 трлн	неизвестны
6	Доля реальных инвестиций в % ВВП	18,5	12,2	на 33,3% меньше мировой нормы
	В том числе доля инноваций*	3,2	0,9	на 72% меньше мировой нормы
7	Доля материального продукта в % к ВВП	2/3	1/3	на 50% меньше
8	Темпы прироста ВВП в %	6	4	на 33% ниже
9	Темпы прироста материального продукта в год, %	3	-3	в два раза меньше
10	Темпы прироста инфляции, % в год*	6-8	18-27	в 3,0-3,4 раза выше мировой нормы
11	Курсы руб./долл. США*	28-32 (обменный курс)	12-15 (ППС)	на 43-47% занижены против мировой нормы
12	Удельные показатели энергопотребления (тонн нефти на тыс. долл. ВВП):			
	общие затраты энергоресурсов	0,15	1,65	в 11 раз больше
	затраты электроэнергии	0,02	0,17	в 8,5 раза больше
	затраты нефти и газа	0,10	1,16	в 11,6 раза больше
13	Доля ренты и прибыли в цене сырьевых ресурсов, %*	25	65	в 2,6 раза больше мировой нормы
14	Потери полезных ископаемых в процессе добычи, % к общему объему*	3-8	10-65	в 3,3-8,1 раза больше мировой нормы
15	Коэффициент использования земель с/х назначения, % в год	100	50	в 2 раза ниже
16	Удельный вес земель с/х назначения в общем земельном фонде России	70	40	0,57 (на 43% меньше нормы)
17	Валовой сбор зерновых, млн т в год	120	61	в 2 раза ниже
	Средняя урожайность зерновых, ц/Га*	48	16	в 3 раза ниже
18	Расходы на научные исследования в % к ВВП*	3	1,5	в 2 раза ниже мировой нормы
19	Доля новых видов продукции в объеме машиностроительной продукции*	7	2,6	в 0,37 раза ниже (на 63% меньше мировой нормы)
20	Уровень налогов в % к ВВП*	20	36,5	в 1,83 раза выше мировой нормы
21	Уровень импортных таможенных пошлин*	7,0	10,5	в 1,5 раза выше мировой нормы
22	Дифференциация субъектов Федерации по:			
	ВРП на душу населения, в разгах	3	21.1	в 7 раз больше
	денежным доходам, в разгах	3	6,5	в 2,2 раза больше
23	Малые предприятия и индивидуальные предприниматели, млн единиц	2,5	5,6	в 2,2 раза больше
24	Доля серой экономики, в % к ВВП	25	45,0	1,8
25	Удельный вес высоких российских наукоемких технологий в мире, %	12	0,3	в 40 раз меньше мировой нормы
26	Коэффициент полезного использования общего ресурсного потенциала России (ВВП в % к национальному богатству (совокупному стоимостному объему природных, трудовых, золотовалютных и интеллектуальных ресурсов)*	75	18	в 4,2 раза ниже мировой нормы

продовження табл. 3

1	2	3	4	5
27	Коэффициент полезного использования фактически освоенного потенциала*	75	9	в 8,3 раза меньше мировой нормы
28	Среднегодовой темп прироста производительности труда	6	1	в 6 раз ниже
29	Соотношение индивидуального заработка к полученному доходу (тыс. руб. в месяц на одного работающего) коэффициент «проедания» национальных ресурсов	15	30	в 2 раза меньше заработанного
30	Уровень народно-хозяйственных издержек (в % к ВВП)	0,8	1,2	в 1,5 раза выше нормы
30.1	Уровень народно-хозяйственных потерь (в % к ВВП)	7	50	в 7,1 раза больше нормы
30.2	Уровень народно-хозяйственных потерь (в млрд. долларов США)			
	а) по обменному курсу рубля	105	750	в 7,1 раза больше
	б) по паритету покупательной способности	175	1250	в 7,1 раза больше
31	Доля серой зарплаты, в % к официальной*	25	39,6	в 1,58 раза больше
32	Валовой внутренний продукт России:*			
	к мировому объему	7,5	2,5	в 3 раза меньше мировой нормы
	на душу населения	100	107	в 1,07 раза больше (на 7%)
	к объему стран ЕС	25	10	в 0,40 раза меньше (в 2,5 раза ниже нормы ЕС)
	на душу населения	75	35	в 0,47 раза меньше (в 2 раза ниже нормы ЕС)
33	Разрывы в доходах богатых и бедных, в разгах	16	28-36	в два раза больше
34	Разрывы в уровнях регионального ВРП на душу населения То же в доходах на душу населения	3 3	21,1 6,5	в 7 раз больше в 2,2 раза больше
35	Уровень социальной неоднородности общества	35	72	в 2 раза выше нормы
36	Доля бездомных и других социально деклассированных групп населения, в % к общей численности населения	1,5	15	в 10 раз больше
37	Доля проживающих на \$2.5 в день	0,5	17	в 34 раза больше
38	Индекс здоровья и благополучия населения России	100	37	в 2,7 раза хуже
39	Интегральный индекс предельно-критического состояния России	75	25	в 3 раза ниже допустимого

*Репортуемые данные – это официально публикуемые показатели, характеризующие состояние современной российской экономики, которые на самом деле по преимуществу несовместимы с жизнью. Эти показатели среди объективных исследователей рассматриваются как пороговые или предельно-критические, характеризующие точки невозврата, сползание до уровня которых исключает простое воспроизводство природных, трудовых, золотовалютных, интеллектуальных ресурсов и материальных благ, услуг и капиталов, необходимых для поддержания минимальных условий жизнедеятельности и жизни. В общественной деятельности и жизни – это социальное дно.

Соотношение тех и других оценок нормировано по отношению к расчетному значению, которое принимается соответственно за 100% или единицу. В случае кратного отклонения от этой нормы – положение рассматривается как предельно-критическое, а в случае трехкратного и более, согласно закону А. Кетле, как необратимое и несовместимое с жизнью.

Приведенные выше в таблицах 2 и 3 оценки подготовлены с использованием компьютерной программы восстановления отсутствующих данных – IMPUTING BUSINESS STATISTICAL MONITOR OF MISSING DATA.

При подготовке этих данных использованы ранее разработанные автором расчетные экспертные оценки, характеризующие реальное состояние экономики России, скрываемое властями под ширмой рапортуемых, официально публикуемых ими во многом непрозрачных и искаженных данных.

Расчетные оценки, как это развернуто поясняется в примечаниях к указанным таблицам 2 и 3 – это определенные по указанной авторской программе, насколько возможно, объективно обусловленные данные, которые в условиях нынешней России представляют по преимуществу предельно критические, а в ряде случаев несовместимые с жизнью характеристики ключевых показателей экономического и социального развития.

В экономике, как отмечалось выше, это точки невозврата, исключающие при любых затратах простое воспроизводство ее природных, трудовых, интеллектуальных и иных ресурсов, равно как и материальных благ, услуг и капиталов и, следовательно, поддержание минимальных условий жизнедеятельности и жизни. В общественной деятельности и жизни это – социальное дно. В ряде случаев (помечено «*») в качестве расчетных принимаются удельные среднемировые оценки.

Соотношение тех и других оценок нормировано по отношению к расчетному значению, которое принимается соответственно за 100% или за единицу. В случае кратного отклонения от этой нормы, положение в экономике рассматривается как предельно критическое, а в случае трехкратного и более (согласно закону А. Кетле) – как несовместимое с экономической жизнью.

Чувствительно реагирующая на происходящие системные изменения указанная программа восстановления отсутствующих данных и получаемые на ее основе расчетные оценки, широко используется в практике мониторинга социально-экономического развития, осуществляемого ООН, МВФ, МБ и более чем 150-ю другими международными и национальными мониторинговыми организациями.

Пакеты интерполируемых и экстраполируемых авторских оценок по отдельно взятым странам и другие мониторинговые продукты, с горизонтом пять и более лет и охватом свыше 150-ти матричных показателей распространяются на коммерческой основе специализированными организациями BUSINESS MONITOR INTERNATIONAL, LTD и STATISTICAL MISSING DATA, ISI, SOLAS.

Приводимые в таблицах компьютерные оценки представляют расширенную версию-2, подготовленную на основе ранее разработанной и распространенной автором версии-1 – расчетных экспертных оценок.

Приводимые в таблицах компьютерные оценки апробированы в ходе реализации программы нахождения задаваемого множества неизвестных данных на основе наличного минимального набора известных данных.

На основе этой программы автором в 2001-2006 гг. были произведены соответствующие расчеты и построены исторические ряды экономического развития России за 100, а затем и за 1000 лет, и опубликованы две монографии (см. В.М. Симчера «Развитие экономики России за 100 лет. Исторические ряды»; М.: Наука, 2006, 586сс.; В.М. Симчера «Развитие экономики России за 1000 лет»; М.: Экономика, 2007, 683 с.).

Ранее в США, Японии, Польше и еще семи других странах мира подобные работы выполнялись вручную, без применения тестов на сходимость и оценки статистических погрешностей. См. в частности: Historical Statistic of the United States, 1789 – 1945; Washington; 1949; То же: From Colonial Times to 1957, 1960; то же: Bisentennial Edition 1975, 967 p.

Статистическая погрешность представляемых в таблицах 2, 3 расчетных оценок – версия-2, в сравнении с ранее полученными экспертными оценками (определенная по альтернативным критериям сходимости) не превышает семи процентов. При такой точности искомые данные признаются приемлемыми для практического применения.